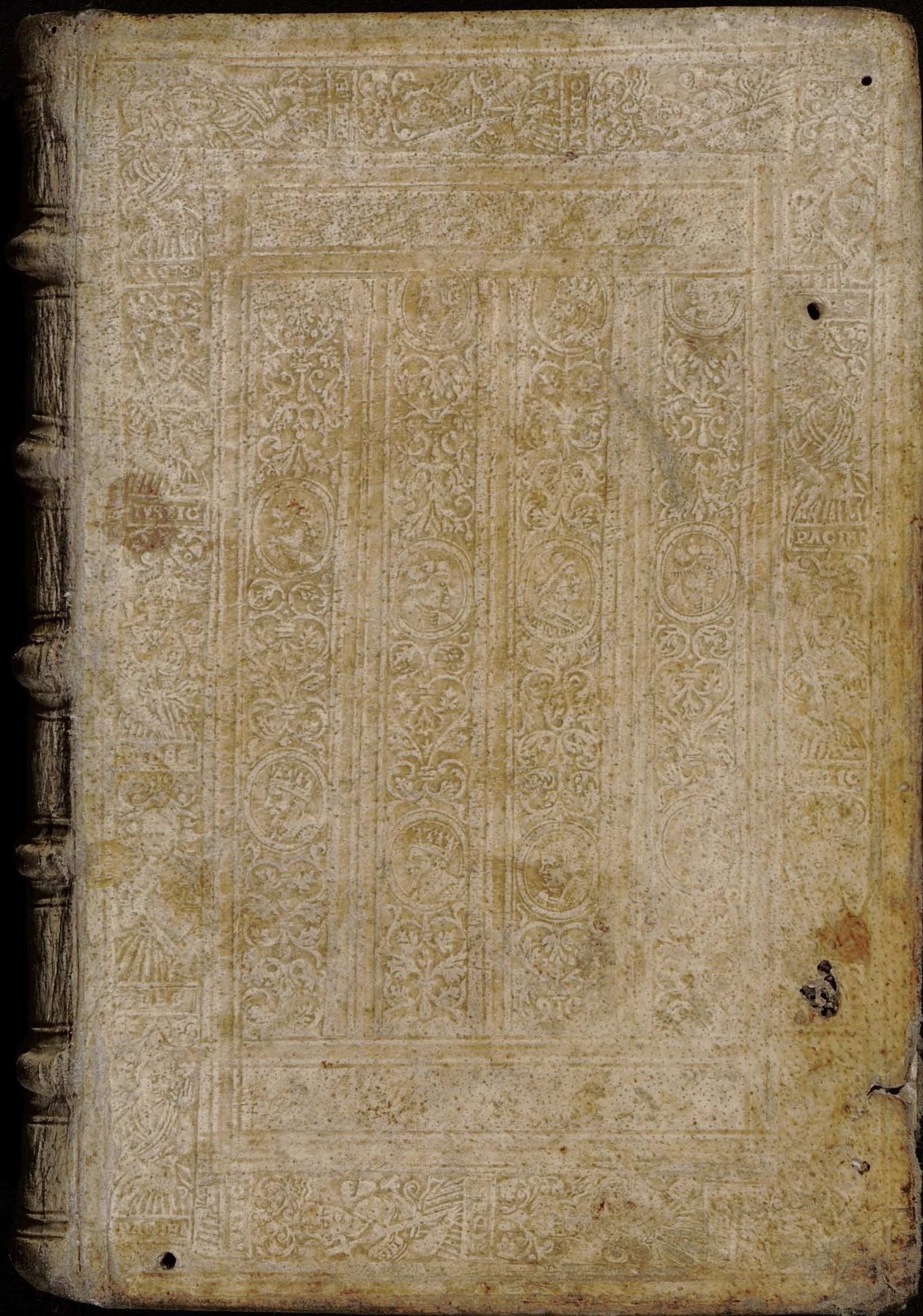

Pana Słowskiego

Aegypti iactabundi Alexandriam [illegible], et cum Carthaginem

quos [illegible] expect[illegible] et [illegible]vis
[illegible]

[illegible] honor in [illegible]
maxaeneo a[illegible]

Quod factum est.

1546.

Bien. G. III. 6

NOBILI ET SVMMÆ SPEI ADOLESCENTI, IOANNI CHRISTOPHORO NEVSTETTERO, cognomento Sturmero, Bambergensi, VVirtzburgensi, & Combergensi Canonico, Domino suo summa obseruantia colendo, S. P.

VI de muneribus largiendis, officijsq́; tribuẽdis præcepta tradidere, Iuuenis ornatissime, omniq́; doctrinarum genere cultissime, cùm alia multa in ijs spectanda esse censent: tum verò vt munus tale sit, vt & eum, cui offertur, sua natura delectet, & ei gratia quàm plurimum debeatur, isq́; eo quàm dignissimus sit. Si enim ei largiaris, qui non delectetur, vel sibi minime deberi existimet, vel dignus munere non sit, tam id perit, quàm quod maximè. Cùm & qui non delectatur, contemnat, & merces vltroneæ, cui obtruduntur, iuxta Prouerbium, puteant, & qui indignus est, licet benignè accipiat, non mereatur. Ego itaq́; hæc præcepta ratione animóq́; lustrans, ac impreßione Liuianæ historiæ, toti mundo celebris atque cognitæ, ad publicam vtilitatem à me suscepta ac absoluta, cui ea potißimùm offerri ac meritò dicari posset, circumspiciens, tu vnus potißimum occurristi, Ioannes Christophore nobilißime, cui è multis hos meos labores dare, dedica-

Eremitarum Camaldul. ex legato M. D. Feliciani de Smogorzow Wąsowicz Capnei Varsavien.
ad Varsaviam

dedicaréq; vellem atq; deberẽ. Vellem, propter magnam historiarum quæ in Reuerenda tua præstantia est, peritiam, illasq; legendi desideriũ. Deberem, propter amplissimum & splendidissimum D. patruum reuerendæ tuæ præstantiæ, Erasmum Neustetterum, cognomento Sturmerum, Præpositũ Combergensem, Ecclesiarúmq; Bambergensis & VVirtzburgensis Canonicum seniorem, Virum eruditione, prudentia, multo rerum vsu, & virtutum omnium præstantissimum atq; celeberrimum, studiorum & artium fautorem & promotorem benignissimum, qui multa in me beneficia contulit, Cuius vestigia reuerendam vestram præstantiam imitaturam esse non dubito. Ad Authorem quem sub tuo nomine in publicum profero, quod attinet, is talis est, vt viuus lacteo eloquẽtiæ fonte, nobiles, quos Roma ad sui contemplationẽ trahere non potuit, nominis sui fama, vt Hieronymus ad Paulinum refert, de vltimis Hispaniæ, Galliarúmq; finibus pertraxerit, & moriens, ob rerũ quas describit magnitudinem, varietatem, præstantiam, vtilitatem, ac iucunditatem, dignus sit habitus, qui ad Romanæ historiæ cognitionem, prudentiámq; ciuilem cum eloquentia comparandam, præ cæteris in manibus omnium tereretur. Huic dedicationis causæ & nominis tui dignitas accessit, quæ propter humanitatem, innocentiã, vitæ morúmq; integritatem singularem, erga bonas literas amorem, earúmque studiosos beneuolam propensionem, prudentiámq; eximiam, cùm apud alios, tum vero apud me tanta est, vt hac dedicatione potius meam erga tuam reuerendam præstantiã, venerationem adumbrare, quàm

re ipsa

re ipsa exprimere cupiuerim. Superesset, ut de opera mea huic editioni impensa nonnihil dissererẽ, sed cùm & author ipse per se toti mundo satis laudatus & cognitus sit, ac opus, secundum vulgare, artificem commendet, ego de opera mea hîc tacebo, nisi mihi præcipuè curæ fuisse, vt omnibus, tam recentioribus quàm veteribus Exemplaribus bona fide, accurataq; industria collatis, quàm emendatissima editio meis sumptibus prodiret, eam insuper Chronologiam addens, quæ cùm ex doctissimorũ scriptis collecta sit, meo iudicio bonis potius placitura, quàm ingrata futura sit. Etsi aũt huius dedicationis institutum, gratiq; animi declarandi studiũ tuæ eximiæ ac reuerendæ præstantiæ minimè contrarium futurũ, sed quæ eius est humanitas, inq; rei literariæ studiosos beneuolentia, eam omnia in meliorem partem accepturam sperem: hoc tamen eam rogandã duxi, vt institutum meum fauore suo prosequi, studiũ nominis suæ dominationis exornandi minimè aspernari, ac munusculum hoc chartaceum, qualecunq; sit, benigna fronte suscipere, meósq; conatus sua authoritate iuuare, prouehere, atq; defendere velit. Id à Deo Opt. Max. petens, vt reuerendã tuam præstantiam, ac deniq; totam Neustetterianorũ familiam (quos Musis ornamento, earúmq; sectatoribus præsidio esse scio (quàm florentissimã diu ita conseruare dignetur, quemadmodũ ei me, meósq; labores quàm commendatissimos esse cupio. Datum Francofurti Idib. Sept. An. 1588.

Tuæ Reuerendæ præstantiæ
deditissimus,
Sigismundus Feyrabendius.

Vllius haud vnquam fuerat tam firma potestas,
Trans Rheni fluuios vt dare posset iter.
Sed patet hic, quo Cæsar idem susceperit ausu,
Et mira pontes fecerit arte duos.

Intulit ingenio celeri modo damna Sicambris,
Et modo Mennapios perdidit ense feros.

T. LIVII

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

Duentus Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluiorũ regum primo libro cõtinentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit, Iano templum constituit: eiusq; portam pacatis omnibus circà populis primus clausit. Cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Sufetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius ceremonias à Numa institutas renouauit. Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam Prisci Latini occupauerant, diruit. Pontem sublicium in Tyberim fecit. Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperij protulit. Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen ferre cœpit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Attij Nauij auguris cõsuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset. quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq; protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos XXXVIII. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atq; Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo

censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit. Pomœ- A *rium protulit. Colles Vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos XXXIIII. post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum neq; populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primùm matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est, idq; factum* B *eius euentum rei comprobauit: nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est, cum regnasset annos viginti quinq;. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.*

ACTVRVSNE operæ precium sim, si à primordio vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videã, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos C credunt. Vtcunque erit: iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creuerit, vt iam in magnitudine laboret sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines, proximaq; originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iampridem præualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego cõtrà hoc quoq; laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, o-

mnis

A omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, & ſi non flectere à vero, ſolicitum tamen efficere poſſit. Quæ ante conditam condendámue vrbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, vt miſcendo humana diuinis, primordia vrbium auguſtiora faciat. Et ſi cui populo licere oportet conſecrare origines ſuas, & ad deos referre authores: ea belli gloria eſt populo Romano, vt cum ſuum, conditoriſq; ſui parentē Martem potiſſimum ferat: tàm & hoc gētes humanę patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his ſimilia, vtcunq; animaduerſa aut æſtimata erunt, haud equidem in magno ponam diſcrimine. Ad illa mihi pro ſe quiſq; acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros quibusq; artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium ſit. labente deinde paulatim diſciplina,
B velut deſidentes primò mores ſequatur animo: deinde vt magis magiſq; lapſi ſint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia noſtra, nec remedia pati poſſumus, peruentum eſt. Hoc illud eſt præcipuè in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri, vnde tibi tuæq; reipublicæ quod imitere capias: inde fœdū inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterùm aut me amor negocij ſuſcepti fallit, aut nulla vnquā reſpublica nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quā tam ſerè auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parſimoniæ honos fuerit: adeò, quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat. Nu per diuitię auaritiā, & abundantes voluptates deſiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexêre. Sed querelę ne tum quidem gratæ futuræ, cum forſitan & neceſſariæ erunt: ab ini-
C tio certè tantæ ordiendæ rei abſint, cum bonis potius ominibus, votiſq; ac precationibus deorum dearumq;, ſi vt poetis, nobis quoque mos eſſet, libentius inciperemus, vt orſis tanti operis ſucceſſus proſperos darent.

IAM primùm omnium ſatis conſtat, Troia capta in cæteros ſæuitum eſſe Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & vetuſti iure hoſpitij & quia pacis reddendæq; Helenę ſemper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetûm, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducē, rege Pylemene ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimū maris Adriatici ſinum: Euganeiſq; qui inter mare alpeſq; incolebant, pulſis, Henetos Troianoſq; eas tenuiſſe terras, & in quē primùm egreſſi ſunt locū, Troia vocatur: pagoq; in de Troia nomen

est, gens vniuersa Veneti appellati. Aeneã ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primò in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quærentẽ sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentẽ agrũ tenuisse. Troia & huic loco nomẽ est. ibi egressi Troiani, vt quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cũ prędã ex agris agerẽt, Latinus rex Aboriginesq;, qui tùm ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarũ armati ex vrbe atq; agris concurrunt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatẽ iunxisse tradunt. alij, cùm instructæ acies constitissent, prius quàm signa canerẽt, processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad colloquium: percontatũ deinde qui mortales essent, vnde, aut quo casu profecti domo, quidùe quærentes in agrum Laurentẽ exissent: postquam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris, cremata patria & domo profugos, sedẽ condendæq; vrbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis viriq;, & animum vel bello vel paci paratũ, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictũ inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticũ publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. ea res vtiq; Troianis spem affirmat, tandem stabili certaq; sede finiendi erroris. Opidum condunt. Aeneas ab nomine vxoris Lauiniũ appellat. Breui stirps quoq; virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascaniũ parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorũ, cui pacta Lauinia antè aduentum Aeneæ fuerat, prælatum sibi aduenam ægrè patiens, simul Aeneæ Latinoq; bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. victi Rutuli: victores Aborigines Troianiq;, ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumq; eorum regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minimè lætus nouæ origine vrbis, & tum nimio plus quàm satis tutum esset accolis, rem Troianã crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem iure solùm, sed etiam nomine omnes essent, Latinos vtranq; gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Aeneam cessere. fretusque his animis coalescentium indies magis duorũ populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras solùm, sed mare etiam per totam Italiæ lõgitudinẽ ab Alpib. ad fretũ Siculum fama nominis sui implesset: tamen cùm mœnibus bellum propulsare pos-

re pos-

A re posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde præliũ Latinis, Aeneæ etiam vltimũ operum mortaliũ fuit. Situs est, quemcunq; eum dici ius fasq; est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamẽ id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit: tantisper tutela muliebri (tãta indoles in Lauinia erat) res Latina, & regnum auitum paternumq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, vbicunq; & quacunq; matre genitus (certè natũ Aenea cõstat) abundante Lauinij multitudine florentem, iam (vt tũ res erant) atq; opulentã vrbem matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit: quæ ab situ porrectæ in dorso vrbis lon-
B ga Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam coloniã deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maximè fusis Hetruscis, vt ne morte quidẽ Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumq; primũ puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruscisq;, aut vlli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, vt Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quẽ nunc Tyberim vocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinũ Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomẽ, qui Albę regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capy Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auẽtino, fulmine ipse ictus,
C regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ vrbis, cognomẽ colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnũ vetustum Syluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ętatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus, stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciẽ honoris, cum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantę origo vrbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. Vi compressa Vestalis, cum geminũ partũ edidisset, seu ita rata, seu quia Deus author culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat, sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpẽ à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiã datur, pueros in pro-

fluentem

fluentem aquam mitti iubet. Sorte quadã diuinitus super ripas Tybe A
ris effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat
amnis: & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferenti
bus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, vbi
nunc ficus Ruminalis est (Romularẽ vocatam ferunt) pueros expo-
nunt. vastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cũ fluitan-
tem alueũ quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset,
lupam sitientem ex montibus qui circa sunt, ad puerilẽ vagitũ cur-
sum flexisse: eam summissas infantibus adeò mitem præbuisse mam-
mas, vt lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit
(Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori edu
candos datos. Sunt qui Laurentiã vulgato corpore lupam inter pa-
stores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datũ. Ita ge-
niti, ita educati, cum primùm adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad
pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus a- B
nimisq; sumpto, iam nõ feras tantùm subsistere, sed in latrones præ-
da onustos impetũ facere, pastoribusq; rapta diuidere, & cum his,
crescente indies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tũ in
Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo
vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatũ. ibi
Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea
tenuerat loca, solenne allatũ ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes
Lycæum Pana venerantes, per luxũ atq; lasciuiam currerent, quem
Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditus ludicro, cum solẽne
votum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cũ Romulus
vi se defendisset, Remum cepisse: captũ regi Amulio tradidisse, vltro
accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his im-
petum fieri: inde eos collecta iuuenum manu, hostilem in modum
prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde C
ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam &
expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustu-
lisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occa-
sionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit.
ita metu subactus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in
custodia Remũ haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparan-
do eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat ani
mum memoria nepotũ: sciscitandoq; eódem peruenit, vt haud pro-
cul esset, quin Remum agnosceret. Ita vndiq; regi dolus nectitur. Ro
mulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par)
sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiã venire pastoribus,
ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata ma-
nu ad-

A nu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primũ tumultum hostes inuasisse vrbem, atq; adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendã aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cęde pergere ad se gratulantes vidit: extemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originẽ nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam cõcionem agmine ingressi, cum auum regẽ salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratũ nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis vbi expositi, vbiq; educati erant, vrbis cõdendæ: & supererat multitudo Albanorum, Latinorumq;, ad id pastores quoq; accesserant: qui omnes facilè spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus

B auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecũdia discrimen facere posset: vt dij, in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. Iamq; nunciato augurio, cũ duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo cõsalutauerat, tempore illi præcepto: at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros. inde ab irato Romulo, cùm verbis quoq; increpitans adiecisset: Sic deinde, quicunq; alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs, conditoris

C nomine appellata. Palatinum primũ, in quo ipse erat educatus, munijt. Sacra dijs alijs Albano ritu, Greco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, quà prę se armentũ agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo lęto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. Ibi cum eum cibo vinoq; grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærẽtem dominũ eò deductura erant: auersos boues, eximium quemq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam aurorã somno excitus, cum gregẽ perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximã speluncam, si

Hercules. Cacus.

cam, si

cam, si fortè eo vestigia ferrent. quæ vbi omnia foràs versa vidit, nec A
in partem aliam ferre: confusus, atq; incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentū occepit. Inde cū actæ boues quædā ad desiderium (vt fit) relictarū mugissent, reddita inclusarū ex spelunca boum vox Herculē conuertit. quē cum vadentē ad speluncā Cacus vt prohibere conatus esset, ictus claua, fidē pastorum nequicquā inuocās, morte occubuit. Euander tum ea, pfugus ex Peloponneso, authoritate magis q̃ imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum rei nouę inter rudes artiū homines: venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquā ante Sibyllæ in Italiam aduentū miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander cōcursu pastorum trepidantium circa aduenā manifestæ reum cædis excitus, postq̃ facinus, facinorisq; causam audiuit: habitū formāq; viri aliquantùm ampliorē augustioremq; humana intuens, rogitat, qui vir esset. vbi nomē, patremq;, ac patriā accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. B
„ te mihi mater veridica interpres deûm aucturum cœlestiū numerū
„ cecinit, tibiq; arā hîc dicatū iri, quam opulentissima olim in terris
„ gens Maximā vocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data, accipe-
„ re se omen, impleturūq; fata, ara cōdita atq; dicata, ait. Ibi tum primùm boue eximia capta de grege, sacrū, adhibitis ad ministeriū dapemq; Potitiis ac Pinariis (quę tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant) factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus præstò essent, iisq; exta apponerētur: Pinarij extis adesis, ad cætera venirent dapem. Inde institutum mansit, donec Pinariûm genus fuit, ne extis solemnib. vescerētur. Potitij ab Euandro edocti, antistites sacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorū interiit. Hæc tum sacra Ro-
Ann. 5. c. 2. mulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis C
virtute partæ, ad quā eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis ritè perpetratis. vocataq; ad cōcilium multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus nulla re præterquā legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominū agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignib. imperij fecisset, cùm cætero habitu se augustiorē, tum maximè lictorib. duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auiū quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerū putant. Me haud pœnitet eorum sentētiæ esse, quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerū quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis cōmuniter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cum alia atq; alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis,

A titudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vrbis magnitudo esset: adiiciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram atque humilem côciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex III. finitimus populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idque primum ad cœptam magnitudinē roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, cōsilium deinde virib. parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erāt, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patriciique progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarū ciuitatū bello par esset, sed penuria mulierum, hominis ætatē duratura magnitudo erat: quippe quib.
B nec domi spes prolis, nec cum finitimis cōnubia essent. Tum ex cōsilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatē connubiumque nouo populo peterēt. Vrbes quoque vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij iuuent, magnas opes magnumque nomē sibi facere. satis scire, origini Romanæ & deos affuisse, & nō defuturā virtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominib. sanguinem & genus miscere. Nusquā benignè legatio audita est: adeo simul omnes spernebāt, simul tantā in medio crescentē molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisque rogitantib. dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubiū fore. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad vim spectare res cœpit, cui tēpus locúmque aptum vt daret Romulus, ægritudinē animi dissimulās, ludos ex industria parat, Neptuno equestri solēnes: Cōsualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet,
C quantoque apparatu tum sciebant aut poterāt, concelebrant: vt rem clarā expectatamque facerent. Multi mortales cōuenere studio etiam videndæ nouę vrbis: maximè proximi quique Cenineses, Crustumini, IIII. Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Inuitati hospitaliter per domos, cum situm, mœniaque, & frequentē tectis vrbem vidissent, mirantur tam breui rem Romanā creuisse. Vbi spectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis: signoque dato, iuuētus Romana ad rapiēdas virgines discurrit. Magna pars, fortè vt in quem quæque inciderat, raptæ: quasdam forma excellentes, primorib. patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias specie ac pulchritudine insignē à globo Talassij cuiusdā raptam ferunt, multisque sciscitantib. cuinam eam ferrent, identidem nequis violaret, Talassio ferri clamitatum:

tatum: inde nuptialem hanc vocem factã. Turbato per metũ ludicro, mœsti parentes virginũ profugiunt, incusantes violati hospitij fœdus, deũq; inuocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. Sed ipse Romulus circumibat, docebatq; patrũ id superbia factũ, qui connubiũ finitimis negassent. illas tamẽ in matrimonio, in societate fortunarũ omniũ, ciuitatisq;, &, quo nihil charius humano generi sit, liberûm fore: mollirent modò iras, & quibus sors corpora dedisset, darent animos: sæpe ex iniuria postmodũ gratiam ortam: eoq; melioribus vsuras viris, quòd annixurus pro se quisque sit, vt cùm sua vice functus officio sit, parentum etiam patriæq; expleat desiderium. Accedebant blanditiæ virorum factum purgantiũ cupiditate, atq; amore: quæ maximè ad muliebre ingeniũ efficaces preces sunt. Iam admodum mittigati animi raptis erant. At raptarum parẽtes tum maximè sordida veste, lachrymisq; & querelis ciuitates cõcitabant: nec domi tantùm indignationes continebant, sed congregabantur vndiq; ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quòd maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lentè agere iis Tatius Sabiniq; visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidẽ atq; Antemnates pro ardore iraq; Ceninensium satis se impigrè mouent. Ita per se ipsum nomen Ceninũ in agrũ Romanũ impetũ facit: sed effusè vastantib. fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet, vanam sine virib. irã esse exercitum fundit fugatq; fusum persequitur, regem in prælio obtrũcat, & spoliat, duce hostium occiso, vrbẽ primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cùm factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè ferculo, gerẽs in Capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad quercum pastorib. sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomẽq; addidit Deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templũq; iis regionib. quas modò animo metatus sum, dedico: sedem opimis spoliis, quæ regib. ducibusq; hostium cęsis, me authorẽ sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, ꝙ primum omnium Romæ sacratũ est. Ita deinde diis visum, nec irritã conditoris templi vocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine cõpotum eius doni vulgari laudẽ. Bina postea intra tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia. Adeò rata eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerũt, Antemnatiũ exercitus per occasionẽ ac solitudinẽ hostiliter

in fines

A in fines Romanos incursionẽ facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppressit. Fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum: dupliciq; victoria ouantem Romulũ Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat vt parentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse. facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod iam alienis cladib. ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroq; coloniæ missæ. plures inuenti, qui propter vbertatẽ terræ in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est, à parentibus maximè ac propinquis raptarum: Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multóq; id maximum fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt: cõsilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virgi-
B nem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam fortè ea tum sacris extra mœnia petitum ierat, accepti obrutam armis necauere: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid vsquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, qđ in sinistris manibus haberent. eò scuta illi pro aureis donis cõgesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset, directò arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atq; inde postera die cum Romanus exercitus instructus, qđ inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est, cõplesset: nõ prius descenderunt in æquũ, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere principes vtrinq; pugnam ciebãt: ab Sabi-
C nis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, cõfestim Romana inclinatur acies: fusaq; est ad veterem portam Palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter, tuis, inquit, iussus auibus hîc in Palatino prima vrbi fundamenta ieci: arcẽ iam scelere emptam Sabini habent. Inde huc armati, superata media valle tendunt. At tu pater Deûm hominumq; hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugámq; fœdam siste. Hîc ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua pręsenti ope seruatam vrbem esse, voueo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus maximus resistere, atque iterare pugnam iubet. Restitere Romani, tanquam cœlęsti voce iussi. Ipse ad primores

Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps, ab arce de- A
currerat, & effusos egerat Romanos toto quantũ foro spacium est,
nec procul iam à porta palatij erat, clamitans: Vicimus perfidos ho-
spites, imbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse virgines rapere,
aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cum globo fero-
cissimorum iuuenũ Romulus impetum facit. Ex equo tum fortè Me
tius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur:
& alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius
in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit, a-
uerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem
annuentibus ac vocantibus suis, fauore multorũ addito animo, eua
dit. Romani Sabiniq; in media conualle duorũ montiũ redintegrãt
prælium, sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, qua-
rum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus passis, scissaque veste, vi-
cto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre: ex B
transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc
patres, hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generique
respergerent: ne parricidio macularent partus suos nepotum illi, li-
berum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si connubij piget, in
nos vertite iras. Nos causa belli, nos vulnerũ ac cædium viris ac pa-
rentib. sumus. Melius peribimus, quam sine alteris vestrum viduæ
aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. silen-
tium, & repentina fit quies. Inde ad fœdus faciendũ duces prodeũt:
nec pacem modo, sed & ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnũ
consociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata vrbe,
vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curib. appellati. Mo-
nimentum eius pugnæ, vbi primum ex profunda emersus palude e-
quum Curtius in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello
tam tristi læta repente pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & C
ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias trigin
ta diuideret, nomina earum curiis imposuit. Id non traditur (cum
haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate,
an dignitatibus suis virorumve, an sorte lectæ sint, quæ nomina cu-
riis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ
sunt: Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lu-
cerum nominis & originis causa incerta est. Inde nõ modo commu-
ne, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot an-
nos propinqui regis Tatij legatos Laurentiũ pulsant. Cumq; Lau-
rentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces
plus poterant. Igitur illorum pœnam in se vertit: nam Lauinij, cum
ad solenne sacrificium eo venisset, concursu facto interficitur. Eam

rem

A rem minus ægre quam dignum erat, tulisseRomulum ferunt, seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq; vrbes renouatū est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atq; in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope se conualescere opes rati, prius quam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter vrbem ac Fidenas est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusq; repens ex agris in vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus cum omnib. copiis, partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris sub-

B sidere in insidiis iussit. Cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis prope portis hostem exciuit. Fugæ quoq; quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq; trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pene quam Romulus, quique cum eo equites erant, circum agerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant, oppidum repetebant: nō

C tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quam fores portarum obiicerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & cōsanguinitate (nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ instructus intentusque, Tyberim transit. Quem postquā castra ponere, & ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi, vt potius acie decernerent, quam inclusi de tectis mœnibusque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex

Romanus vicit:perſecutusq́; fuſos ad mœnia hoſtes,vrbe valida mu- A
ris ac ſitu ipſo munita, abſtinuit. Agros rediens vaſtat, vlciſcendi magis quàm prædæ ſtudio. eaque clade haud minus quàm aduerſa pugna ſubacti Veientes,pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis,in centum annos induciæ datæ.Hæc fermè Romulo regnante domi militiæque geſta. Quorum nihil abſonum fidei diuinæ originis, diuinitatisque poſt mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando, non condendæ vrbis conſilium,non bello ac pace firmandæ.Ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit,vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit, quàm Patribus: longè ante alios acceptiſſimus militum animis.Trecentosq́; armatos ad cuſtodiam corporis,quos Celeres appellauit,non in bello ſolùm,ſed etiã in pace habuit. His immortalib.editis operibus, cum ad exercitum recenſendum concionem in campo ad Capræ paludẽ haberet,ſubi- B
tò coorta tẽpeſtas cum magno fragore tonitribusq́;, tam denſo regem operuit nimbo,vt conſpectum eius cõcioni abſtulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes ſedato tandem pauore, poſtquam ex tam turbido die ſerena & tranquilla lux rediit: vbi vacuam ſedem regiam vidit: etſi ſatis credebat Patribus, qui proximi ſteterant, ſublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta,inœſtum aliquãdiu ſilentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto,deum deo natum,regem parentemque vrbis Romanæ ſaluere vniuerſi Romulum iubent: pacem precib.expoſcũt, vti volens propitius ſuam ſemper ſoſpitet progeniem.Fuiſſe credo tum quoq́; aliquos,qui diſcerptum regem patrum manibus taciti arguerent. manauit enim hæc quoq́;,ſed perobſcura fama. Illam alteram admiratio viri,& pauor præſens nobilitauit. Conſilio etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Iulius ſolicita ciuitate de- C
ſiderio regis, & infenſa Patribus, grauis, vt traditur, quamuis magnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites,

Inter-reg.

„ parens vrbis huius, prima hodierna luce cœlo repentè delapſus, ſe
„ mihi obuium dedit. Cum perfuſus horrore, venerabũdusque adſti-
„ tiſſem, petens precibus, vt contra intueri fas eſſet: Abi, nuncia, in-
„ quit,Romanis, cœleſtes ita velle, vt mea Roma caput orbis terrarũ
„ ſit.Proinde rem militarem colant,ſciantque,& ita poſteris tradant,
„ nullas opes humanas armis Romanis reſiſtere poſſe. Hæc,inquit,locutus,ſublimis abiit .Mirum quantum illi viro nuncianti hæc fides fuerit:quamq́; deſiderium Romuli apud plebem exercitumq́; facta fide immortalitatis,lenitum ſit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido verſabat. Necdum à ſingulis, quia nemo magno-

pere

A pere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones. inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatũ in societate æqua, possessionem imperij amitterẽt, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatũ irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus imperij & lictoribus erat. Quinq; dierum spacio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumq; interuallũ regni B fuit. Id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offerendum vltro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, vt non plus darent iuris, quam detinerent. Decreuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres authores fierent. Hodieq; in legibus magistratibusq; rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum: prius quam populus suffragium ineat. in incertum comitiorũ euentum Patres authores fiunt. Tum Interrex concione aduocata: Quod bonum, faustum, felixq; sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id C modo sciscerent iuberentque vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioque ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curib. Sabinis habitabat consultissimus vir, vt in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atq; humani iuris. Authorẽ doctrinæ eius, quia non extat alius, falso Samium Pythagorã edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ, centum post annos & amplius, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq; & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus habuisse cõstat, Ex quibus locis, etsi eiusdem ætatis fuisset, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ cõmercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quoue præsidio vnus per tot gentes dissonas sermone moribusque peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatũ animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quam disciplina

Margin notes: *Interreg.* *An. 5. c. 38.* Pythagoras.

tetrica ac tristi veterũ Sabinorũ: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto videbantur: tamen neq; se quisquã, nec factionis suæ alium, nec deniq; patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro ausi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernũt. Accitus, sicut Romulus augurato in Vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoq; Deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicũ id perpetuumq; sacerdotiũ fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus cõsedit. Augur ad læuã, eius capite velato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerũt. Inde vbi prospectu in vrbem agrumq; capto, Deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, læuasq; ad Septentrionem esse dixit: signũ contra quod longissime conspectũ oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuã manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: Iupiter pater, si est fas hunc Numã Pompiliũ, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, vt tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit verbis auspicia quæ mitti vellet. Quibus missis, declaratus Rex Numa de templo descendit. Qui regno ita potitus, vrbem nouam conditam vi & armis, iure eam, legibusq; ac moribus de integro condere parat. Quib⁹ cum inter bella assuescere videret non posse (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis belliq; fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem, clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio cõsule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum (quod nostræ ætati Dij dederunt vt videremus) post bellum Actiacum, ab imperatore Cæsare Augusto pace terra mariq; parta. Clauso eo, cum omnium circa finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos: positis externorũ periculorum curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hostium, disciplinaq; militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, Deorum metum iniiciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo cõmento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima Diis essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuiq; Deorum præficere. atque omnium primum ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum. Quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desuntq; dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalares

A (margin, first line); B (margin, at "translato"); C (margin, at "sto pace")

II. rex 43. V. C. 39. (margin, at "declaratus Rex Numa")

Janus clausus et apertus. (manuscript margin note)

calares

A calares mensibus interponendo, ita dispensauit, vt vigesimoquarto quoq; anno ad metã eandem solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spaciis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosq; fecit: quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurũ erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquã ipse plurima sacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quã Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum veste & curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virginesque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate: aliis-

B que cerimoniis venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiaq; arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis solennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patrib. legit: eiq; sacra omnia exscripta exsignataq; attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuataque sacra, pontificis scitis subiecit, vt esset quo consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo turbaretur. Nec cœlestes modo cerimonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes, vt idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, alioue quo viso missa susciperentur atq; curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis (Vide Ovid. 3 Fast.)

C Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumque consuluit auguriis quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaque multitudine omni à vi & armis conuersa, et animi aliquid agendo occupati erant, et deorũ assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omniũ pectora imbuerat, vt fides ac iusiurandũ, propulso legum ac pœnarũ metu, ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiã adducti sunt, vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, Camœnis eum lucũ sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent, et soli

Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcua- A
to vehi iussit, manuq; ad digitos vsque inuoluta rem diuinam face-
re: significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sa-
cratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Ar-
geos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius
operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quam
regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciui-
tatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa
tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis ar-
Inter- tibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tul-
reg.3. lum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna
rex.32. aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres authores fa-
cti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Ro-
mulo fuit: tum ætas viresq; tum auita quoq; gloria animum stimu-
labat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndiq; materiam exci- B
tandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano a-
gro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum
C. Cluilius Albæ. Vtrinq; legati ferè sub idē tempus ad res repeten-
das missi. Tullus præceperat suis, ne quid cū Albano prius quā man-
data agerent. satis sciebat negaturū Albanū ita piè bellū indici pos-
se. ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blandè
ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani
& res repetiuerāt priores, & neganti Albano bellum in trigesimum
diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicen
di potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omniū ignari, pri-
mum purgando terunt tempus. Se inuitos quicq̄ quod minus pla-
ceat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitum se venisse: ni
» reddantur, bellū indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit,
» regi vestro, regem Romanū deos facere testes, vter prius populus res C
» repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant
huiusce clades belli. Hæc nunciāt domum Albani. Et bellum vtrin-
que summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter pa-
rentes natosq; Troianam vtranq; prolem, cum Lauiniū ab Troia,
ab Lauinio Alba, ab Albanorū stirpe regum oriundi Romani essent.
Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod
nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius vrbis, duo po-
puli in vnū confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum
Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinq; millia
passuum locant, fossa circundāt. Fossa Cluilia ab nomine ducis per
aliquot secula appellata est, donec cū re nomen quoq; vetustate ab-
oleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur. Dictatorē Albani

Metium

A Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte re-
gis, magnum deorũq; numen ab ipſo capite orſum, in omne nomen
Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte
præteritis hoſtium caſtris, infeſto exercitu in agrum Albanum per-
git. Ea res ab ſtatiuis exciuit Metiũ: is ducit quam proximè ad hoſtẽ
poteſt. Inde legatũ præmiſſum nunciare Tullo iubet, prius quàm
dimicent, opus eſſe colloquio: ſi ſecum congreſſus ſit, ſatis ſcire ea
ſe allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Alba-
nam pertineant. Haud aſpernatus Tullus, tametſi vana afferebãn-
tur, ſuos in aciem educit. Exeunt contrà & Albani. Poſtquam inſtru-
cti vtrinq; ſtabant, cum paucis procerum in medium duces proce-
dunt. ibi infit Albanus: Iniurias, & non redditas res ex fœdere quæ
repetitæ ſunt, & ego regem noſtrum Cluilium cauſam huiuſce eſſe
belli audiſſe videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed ſi
B vera potius quàm dictu ſpecioſa dicenda ſunt, cupido imperij duos
cognatos vicinoſq; populos ad arma ſtimulat. neq; rectè, an perpe-
ram, interpretor: fuerit iſta eius deliberatio, qui bellum ſuſcepit. Me
Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum ve-
lim: Hetruſca res, quanta circa nos, teq; maximè ſit, quo propiores
vos, hoc magis ſcis. multum illi terra, plurimum mari pollent. Me-
mor eſto iam cum ſignum pugnæ dabis, has duas acies ſpectaculo
fore, vt feſſos confectoſq; ſimul victorem ac victum aggrediantur.
Itaq; ſi nos dij amant, quoniam non contenti libertate certa, in du-
biam imperij ſeruitijq; aleam imus, ineamus aliquam viam, qua v-
tri vtris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine vtriuſq; po
puli decerni poſſit. Haud diſplicet res Tullo, quanquam tum indo-
le animi, tum ſpe victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrinq; ratio
initur, cui & fortuna ipſa præbuit materiã. Fortè in duobus tum ex-
C ercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec viribus diſpares. Ho
ratios Curiatioſq; fuiſſe ſatis conſtat, nec fermè antiqua alia eſt no-
bilior: tamen in re tam clara, nominum error manet, vtrius populi
Horatij, vtrius Curiatij fuerint. authores vtroq; trahunt: plures ta-
mẽ inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt ſequar, inclinat
animus. Cum tergeminis agunt reges, vt pro ſua quiſq; patria dimi-
cent ferro. ibi imperiũ fore, vnde victoria fuerit. nihil recuſatur: tem-
pus & locus conuenit. Prius quàm dimicarent, fœdus ictũ inter Ro-
manos & Albanos eſt, his legibus, vt cuius populi ciues eo certami-
ne viciſſent, is alteri populo cũ bona pace imperitaret. Fœdera alia
alijs legibus, cæterùm eodem modo omnia fiunt. Tum ita factũ ac-
cepimus, nec vllius vetuſtior fœderis memoria eſt. Fœcialis regẽ Tul
lum ita rogauit: Iubéſne me rex cum patrepatrato populi Albani

Fœderum modus antiquus.

fœdus ferire? iubente rege: Sagmina, inquit, te rex poſcó. Rex ait: A
Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit:
poſtea regem ita rogauit: Rex, facisne me tu regium nuncium po-
puli Romani Quiritium? vaſa, comitesque meos? Rex reſpondit:
Quod ſine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio.
Fœcialis erat M. Valerius. is patrem patratum Sp. Fuſium fecit, ver-
bena caput capilloſq; tangens (pater patratus ad iuſiurandum pa-
trandum, id eſt, ſanciendum fit) fœdus, multisque id verbis, quæ
longo effata carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus dein-
de recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani,
audi tu populus Albanus, vt illa palam prima poſtrema ex illis tabu-
lis cerave recitata ſunt ſine dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſi-
me intellecta ſunt: illis legibus populus Romanus prior non defi-
ciet. ſi prior defexit publico conſilio, dolo malo, tu illo die Iupiter
populum Romanum ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: B
tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque. Id vbi dixit,
porcum ſaxo ſilice percuſſit. Sua item carmina Albani, ſuumque iuſ-
iurandum per ſuum dictatorem, ſuosque ſacerdotes peregerunt.
Fœdere icto, tergemini, ſicut conuenerat, arma capiunt. Cum ſui v-
troſque adhortarentur, deos patrios, patriam, ac parentes, quicquid
ciuium domi, quicquid in exercitu ſit, illorum tunc arma, illorum
intueri manus: feroces & ſuopte ingenio, & pleni adhortantium vo-
cibus, in medium inter duas acies procedunt. Conſederant vtrin-
que pro caſtris duo exercitus, periculi magis præſentis quam curæ
expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute at-
que fortuna poſitum. Itaq; ergo erecti ſuſpenſique in minime gra-
tum ſpectaculum, animo intenduntur. Datur ſignum: infeſtisque
armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos ge-
rentes concurrunt: nec his nec illis periculum ſuum, ſed publicum C
imperium ſeruitiumque obuerſatur animo, futuraque ea deinde pa-
triæ fortuna, quam ipſi feciſſent. Vt primo ſtatim concurſu incre-
puere arma, micantesque fulſere gladij, horror ingens ſpectantes
perſtringit, & neutro inclinata ſpe torpebat vox ſpiritusque. Con-
ſertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agi-
tatioque anceps telorum armorumque, ſed vulnera quoque & ſan-
guis ſpectaculo eſſent: duo Romani, ſuper alium alius, vulneratis
tribus Albanis expirantes corruerunt. ad quorum caſum cum con-
clamaſſet gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam ſpes
tota, nondum tamen cura deſeruerat, exanimes vice vnius, quem
tres Curiatij circunſteterant. Forte is integer fuit, vt vniuerſis ſolus
nequaquam par, ſic aduerſus ſingulos ferox. ergo vt ſegregaret pu-
gnam

A gnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, vt quemque vulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spacij ex eo loco, vbi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens videt magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato fauentium solet, Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans:
B Duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, vt Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma, gladium superne iugulo defigit: iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maiore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt & pugnatum est. Prius quam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vsurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fuit.
C cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in victoria sua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amo- " re ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique obli- " ta patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hostem. Atrox visum " id facinus patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij author esset, concilio populi aduocato: Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundũ legem, facio. Lex horrendi criminis erat. Du- " umuiri perduellionẽ iudicent, si à Duumuiris prouocarit, prouoca- "
tione

„ tione certato. si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspē- A
„ dito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac le-
„ ge Duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent. tum alter ex his: P. Horati, tibi perduellionē iudico, inquit. I, lictor colliga manus. Accesserat lictor, inijciebatq; laqueum. Tum Horatius, authore Tullo, clemente legis interprete, Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare: ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans:
„ Hunccine, aiebat, quem modo decoratum, ouantemq; victoria in-
„ cedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & B
„ cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme
„ spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante
„ armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube
„ liberatoris vrbis huius: arbori infelici suspende: verbera vel intra
„ pomœrium, modo inter illa pila & spolia hostium: vel extra pomœ-
„ rium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc
„ iuuenem potestis, vbi non sua decora eum à tanta fœditate suppli-
„ cij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntq; admiratione magis virtutis, quam iure causæ. Itaq; vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub iugum misit iuuenem. id hodie quoq; publice semper C refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructū est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit inuidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit. & quoniam recta consilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quam virium cernebat esse, ad bellum palam, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenæ aperte descissent, Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, con-

A to, contra hostes ducit. vbi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes cõsistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quam fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit, inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansque animo, vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanaque Pallori ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium B iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circumduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat, idem imperat: hastas equites erigere iubet. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus interseptit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoque Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes, in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium oppressi. non alia ante Romana pugna C atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armatâ circundatur Romana legio. centurionibus datum negocium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vnquam ante alias vllo in bello fuit, quod primum ‹‹ dijs immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, ‹‹ hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum ho- ‹‹ stibus,

ſtibus, quam (quæ dimicatio maior ac periculoſior eſt) cum proditione ac perfidia ſociorum: nam, ne vos falſa opinio teneat, iniuſſu meo Albani ſubière ad montes: nec imperium illud meum, ſed conſilium, & imperij ſimulatio fuit, vt nec vobis ignorantibus deſeri vos, auerteretur à certamine animus: & hoſtibus circumueniri ſe ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum eſt. ducem ſecuti ſunt: vt & vos, ſi quo ego inde agmen declinare voluiſſem, feciſſetis. Metius ille eſt ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniꝗue ruptor. audeat deinde talia alius, niſi in hunc inſigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunſiſtunt. rex cætera, vt orſus erat, peragit: Quod bonum, fauſtum, felixꝗue ſit populo Romano, ac mihi, vobisꝗue Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo eſt: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere: vnam vrbem, vnam rempublicam facere: vt ex vno quondam in duos populos diuiſa Albana res eſt, ſic nunc in vnum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis ſepta, in varijs voluntatibus, communi tamen metu cogente, ſilentium tenet. tum Tullus: Meti Suffeti, inquit, ſi ipſe diſcere poſſes fidem ac fœdera ſeruare, viuo tibi ea diſciplina à me adhibita eſſet. nunc quoniam tuum inſanabile ingenium eſt, tu tuo ſupplicio doce humanum genus, ea ſancta credere, quæ à te violata ſunt. vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamꝗue rem ancipitem geſſiſti, ita iam corpus paſſim diſtrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum diſtentum illigat Metium. deinde in diuerſum iter equi concitati, lacerum in vtroque curru corpus, qua inhæſerant vinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta fœditate ſpectaculi oculos. Primum, vltimumꝗue illud ſupplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas. Inter hæc iam præmiſſi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quę vbi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum eſſe vrbium ſolet, cum effractis portis, ſtratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hoſtilis & curſus per vrbem armatorum omnia ferro flammaꝗue miſcet: ſed ſilentium triſte ac tacita mœſtitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid ſecum ferrent, deficiente conſilio, rogitantesꝗue alij alios, nunc in liminibus ſtarent, nunc errabundi domos ſuas vltimum illas viſuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iuben-

A iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur, puluisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectaque in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat vias, & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas; vocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis vrbem Albanis, Romanus passim publica priuataque omnia tecta adæquat solo, vnaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur vrbi mons: B &, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoq; pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios. templumque ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est: & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisque. vtrinque iniuriæ factæ, ac res ne quicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ caussæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium C partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis, ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cum bellum vtrinque summa ope pararetur, vertique in eo res videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde

deinde illa conſtare, nec fuga explicari ſine magna cæde potuit. De- A
uictis Sabinis, cum in magna gloria magniſque opibus regnum
Tulli, ac tota res Romana eſſet, nunciatum regi patribuſque eſt,
in monte Albano lapidibus pluiſſe: quod cum credi vix poſſet, miſ-
ſis ad id viſendum prodigium, in conſpectu haud aliter quam cum
grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo
lapides. Viſi etiam audire vocem ingentem ex ſummi cacuminis lu-
co, vt patrio ritu ſacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque ſimul
cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana ſacra ſuſce-
perant, aut fortunæ (vt fit) obirati cultum reliquerant deum. Ro-
manis quoque ab eodem prodigio Nouendiale ſacrum publice ſuſ-
ceptum eſt: ſeu voce cœleſti ex Albano monte miſſa (nam id quoq;
traditur) ſeu aruſpicum monitu. manſit certe ſolenne, vt quando-
cunque idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouem dies ageren-
tur. Haud ita multo poſt peſtilentia laboratum eſt. vnde cum pigri- B
tia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à belli-
coſo rege: ſalubriora etiam credente militiæ quam domi iuuenum
corpora eſſe, donec ipſe quoque longinquo morbo eſt implicitus,
Tunc adeo fracti ſimul cum corpore ſunt ſpiritus illi feroces, vt qui
nihil ante ratus eſſet minus regium, quam ſacris dedere animum,
repente omnibus, magnis paruiſque ſuperſtitionibus obnoxius de-
geret, religionibuſque etiam populum impleret. Vulgo iam homi-
nes eum ſtatum rerum qui ſub Numa rege fuerat, requirentes, vnam
opem ægris corporibus relictam, ſi pax veniaque ab dijs impetrata
eſſet, credebant. Ipſum regem tradunt voluentem Commentarios
Numæ, cum ibi quædam occulta ſolennia ſacrificia Ioui Elicio fa-
cta inueniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe: ſed non rite initum
aut curatum id ſacrum eſſe: nec ſolum nullam ei oblatam cœle-
ſtium ſpeciem, ſed ira Iouis ſolicitati praua religione fulmine ipſum C
cum domo conflagraſſe. Tullus magna gloria belli regnauit annos
duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt inſtitutum iam inde ab ini-
tio erat, ad patres redierat, hique interregem nominauerunt: quo
4. rex. comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit: patres
24. fuere authores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus, Ancus Mar-
V. C. tius erat. qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia pro-
114. ximum regnum cetera egregium ab vna parte haud ſatis proſperum
fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis, longeque anti-
quiſſimum ratus ſacra publica, vt ab Numa inſtituta erant, facere:
omnia ea ex Commentarijs regis pontificem maximum in album
relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cupidis: & fi-
nitimis ciuitatibus facta ſpes, in aui mores atq; inſtituta regem abi-
turum.

A turum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cùm in nouo, tùm feroci populo, etiam quòd illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporáque esse Tullo regi aptiora quàm Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cerimoniȩ proderentur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Æquicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum B lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas, ego sum publicus nuncius populi Romani, iustè pieq; legatus venio, verbísq; meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impieq; illos homines, illásq; res dedier populo Romano mihiq; exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendique iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, dijq; omnes cœlestes, vósq; terrestres, vósq; inferni audite: Ego vos testor, populum illum (quicunq; est, nominat) iniustum esse, neq; ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius noC strum adipiscamur. Cum is nuncius Romam ad consulendum redit, confestim rex his fermè verbis patres consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibúsq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei quẽ primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur, quandoq; pars maior eorum qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quòd populi priscorum Latinorum, hominésve prisci Latini aduersus populum Romanũ Quiritium fecerunt,

" runt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum A
" priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit,
" consensit, cōsciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam
" rem ego, populusq; Romanus populis priscorum Latinorum, homi-
" nibusq; priscis Latinis bellū indico, facioq;. Id vbi dixisset, hastā in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorum vi cepit: secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit, & cum circa palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, B quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaque causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam cōpulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus comminus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copijs connixus Ancus, acie primùm vincit, inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatē acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinū, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoq; adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id nō muro solùm, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primùm in Tyberi facto, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci re- C gis opus est. ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Nec vrbs tantùm hoc rege creuit, sed etiam ager, finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarathi Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs fortè consedisset,

A sedisset, vxore ibi ducta, duos filios genuit. nomina his, Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, vxore grauida relicta, nec diu manet superstes filio pater: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis, decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorũ nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hęredi bonorum, cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodò virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma est ad id potissimum visa. in nouo populo, vbi omnis repentina atq; ex virtute nobilitas sit, B futurum locum forti ac strenuo viro. regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemque vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaque e rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abijt. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgò Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet eam alitem ea regione cœli, & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem reddere. Has spes cogitationesq; secum portantes, C vrbem ingressi sunt: domicilioque ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam, benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est, notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quam primùm comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit.

gauit. isq; primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dici- A
tur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam: Cum se
non rem nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam in-
dignari mirarive posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affe-
ctet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam ex hoste regem
factum: & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnum vl-
trò accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac
fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua
ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in vetere pa-
tria vixisse. domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso An-
co rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obser
uantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege
5 rex ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consen-
38. An. su populus Romanus regnare iussit. Ergo virum cætera egregium,
V. c. secuta, quàm in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. B
138. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reipublicæ memor,
centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appel-
lati. factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant.
Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi ce-
pit: prædaq; inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta,
ludos opulentius instructiúsq; quam priores reges fecit. Tum pri-
mùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est, loca
diuisa patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisq; facerent, fo-
ri appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta su-
stinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilésque ex Hetruria ma-
ximè acciti: solennes deinde annui mansere ludi, Romani magni-
que variè appellati, ab eodem rege & circa forum priuatis ædifican-
da diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapi-
deo circumdare vrbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis inter- C
uenit, adeoq; ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes,
quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset: itaque
trepidatum Romæ est, & primò dubia victoria, magna vtrinq; cæ-
de pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs datóque
spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius
equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses,
Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit,
suoq; insignes relinquere nomine. Id quia inauguratò Romulus fe-
cerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mu-
tari neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse, ex eo ira regi
mota, eludénsq; artem (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inau-
gura, fierine possit quod nunc ego mente concipio. cum ille in au-
gurio

A gurio rem expertus, profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo a-
gitaui, inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage
quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter
discidisse cotem ferunt. Statua Accij posita, capite velato, quo in lo-
co res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotē
quoq; eodē loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miracu-
li eius monumentum. Augurijs certè, sacerdotioq; augurum tan-
tus honos accessit, vt nihil belli, domiq; postea, nisi auspicatò gere-
retur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues
non admisissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum
centurijs quicquam mutauit, numero tantùm alterum adiecit, vt
mille & CCC. equites in tribus centurijs essent. posteriores modo
sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc,
quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum au-
B cta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquàm quòd viribus
creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, mis-
sis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem
in flumen conijcerent: ventoq; iuuante accensa ligna, & pleraque
in ratibus impacta, sublicijs cum hærerent, pontem incendunt. ea
quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam
impedijt: multique mortales, cum hostem effugissent, in flumine
ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tyberi,
prius penè quàm nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo
prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinq; ab cornibus positos,
cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab
lateribus ferunt, vt non sisterent modò Sabinas legiones ferociter
instantes cedentibus, sed subitò in fugam verterent. montes effuso
cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt antè di-
C ctum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum
perterritis ratus, præda captiuísque Romam missis, spolijs hostium
(votum id vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in
agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam malè gesta res
erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi
res non dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. ite-
rumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacem petiere. Collatia,
& quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius
(fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditós-
que Collatinos ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. Rex "
interrogauit: Estísne vos legati oratorésque missi à populo Colla- "
tino, vt vos, populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne po- "
pulus Collatinus in sua potestate? Est. Deditísne vos, populumque "

Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationẽ ventum est, ad singula oppida circunferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quam militię fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentuq; mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset, mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Vidésne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publicè priuatimq; decoris, omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè, quod dijs cordi esset. iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto, Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partum Romæ edidisse in Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate atq; honore fuisse. fortunam

matris

A matris, quod capta patria in hostium manus venerit, vt serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemq; longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenā, non modo vicinæ, sed ne Italicæ quidē stirpis: tùm impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quam Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id Seruius serua natus possideat. tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis virili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statu-
B unt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis quam in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si superesset, rex futurus erat, quam priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq; alium generum delegisset, eundem regni hæredē facturus videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant vterq; agrestibus ferramentis, in vestibulo regię quam potuere tumultuosissimè specie rixę in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset, vocati ad regē pergunt. primò vterq; vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coerciti ab lictore, & iussi in vicē dicere, tandem obloqui desistunt. vnus rē ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in vulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa
C erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusq; populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultū claudi regiam iubet arbitros eijcit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram tenens, orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. Tuum est, inquit, "
" Serui, si vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pessimum "
" facinus fecere. erige te, deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore "
" caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa "
" cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere verè. & nos peregrini regnauimus: qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cum clamor impetusque

multitudinis vix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per fene- A
ſtras in nouam viam verſas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris)
populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo eſſe: ſopitum
fuiſſe regem ſubito ictu, ferrum haud altè in corpus deſcendiſſe: iam
ad ſe rediſſe: inſpectum vulnus abſterſo cruore, omnia ſalubria eſſe.
confidere propediem ipſum eos viſuros. Interim Seruio Tullio iu-
bere populum dicto audientem eſſe: eum iura redditurum, obitu-
6. rex rumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac
44. ſe de regia ſedens alia decernit, de alijs conſulturum ſe regem eſſe ſi-
V. c. mulat. Itaq; per aliquot dies, cum iam expiraſſet Tarquinius, cela-
176. ta morte per ſpeciem alienæ fungendæ vicis, ſuas opes firmauit. tum
demum palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præ-
ſidio firmo munitus, primus iniuſſu populi, voluntate patrum re-
gnauit. Anci liberi iam tum comprehenſis ſceleris miniſtris, vt vi-
uere regem, & tantas eſſe opes Seruij nunciatum eſt, Sueſſam Po- B
metiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxilijs Seruius,
quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm animus ad-
uerſus Tarquinium fuerat, talis aduerſus ſe Tarquinij liberûm eſ-
ſet, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinijs, iun-
git. nec rupit tamen fati neceſſitatem humanis conſilijs, quin inui-
dia regni etiam inter domeſticos infida omnia atq; infeſta faceret.
Peropportunè ad præſentis quietem ſtatus bellum cum Veientibus
(iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruſcis ſumptum. in eo bello
& virtus & fortuna enituit Tullij. fuſoque ingenti hoſtium exerci-
tu, haud dubius rex, ſeu patrum, ſeu plebis animus periclitaretur,
Romam redijt. aggrediturque inde pacis longè maximum opus, vt
quemadmodum Numa diuini author iuris fuiſſet, ita Seruium con-
ditorem omnis in ciuitate diſcriminis, ordinúmque quibus inter
gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet, poſteri fama fer-
rent. Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuro im- C
perio: ex quo belli, pacíſq; munia non viritim, vt antè, ſed pro ha-
bitu pecuniarum fierent. tum claſſes, centuriáſq; & hunc ordinem
ex cenſu deſcripſit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui centum
millium æris, aut maiorem cenſum haberent, LXXX. confecit cen-
turias, quadragenas ſeniorum ac iuniorum. Prima claſſis omnes ap-
pellati ſeniores, ad vrbis cuſtodiam vt præſtò eſſent: iuuenes, vt foris
bella gererẽt. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreę, lorica omnia
ex ære: hæc vt tegumenta corporis eſſent: tela in hoſtem, haſtáque
& gladius. additæ huic claſſi duæ fabrûm centuriæ, quæ ſine armis
ſtipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Se-
cunda claſſis intra centum vſque ad quinq; & ſeptuaginta millium
cenſum

A censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadẽ. Tertię classis in millium quinquaginta censum esse voluit, totidem centuriæ & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. in his accensi cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. vndecim millibus hæc classis censebatur. hoc minor census reliquam multitudinem habuit. inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque equitum ex primorib. ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub ijsdẽ quibus inauguratæ erant, no-
B minibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quib. equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodemq; iure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primũ peditum vocabantur. ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur: nec ferè vnquã infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinẽ, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumque ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire, quadrifariam enim vrbe diuisa re-
C gionibus, collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit: vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodẽ inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionẽ numerumq; quicquã pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cũ vinculorum minis mortisq;, edixit; vt omnes ciues Romani equites peditesq; in suis quisq; centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem sue, oue, taurilibus lustrauit. idq; conditum lustrum appellatum: quia in cẽsendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorũ qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem vrbs quoq; amplificanda visa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq;. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt

Quid sit Pomærium.

loco dignitas fieret habitat. aggere & fossis & muro circundat vrbē: ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. est autem magis circa murum, locus quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: vt neq; interiore parte ædificia mœnibus cōtinuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neq; habitari, neq; arari fas erat, non magis quod post murū esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in vrbis incremento semper, quantū mœnia processura erant, tantum termini hi cōsecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis vsus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytū Dianę Ephesię fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cū consensum, deosq; consociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cū quibus publice priuatimq; hospitia amicitiasq; de industria iunxerat, sæpe iterando eadē, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi Latini cū populo Romano facerent. ea erat confessio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquā omissum iam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tētatam armis videbatur, vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato cōsilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamilię dicitur miranda magnitudine ac specie. fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo. habita, vt erat, res prodigij loco est, & cecinere vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idq; carmen peruenerat ad antistitē fani Dianæ. Sabinus, vt primum apta dies sacrificio visa est, bouem Romam actā deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi Antistes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur. „Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere: quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle perfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vsu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuuene Tarquinio audiebat, se iniussu populi regnare, cōciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diuiso, ausus est ferre ad populum, vellent iuberentne se regnare. Tantoq;

consen-

A consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus. neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imo eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum voluntatem senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas, vltimumque regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, vt ante dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipse longe dispares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum esset, constituique ciuitatis mores possent. B Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse, tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod virum nacta, muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt fere fit, malum malo aptissimum. Sed initium turbandi omnia, à fœmina ortum est. ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset, si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia maior prope continuatis funeribus, cum C domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quam approbante. Tum vero indies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere quam sperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & virum, & regem appello: sin minus, eo nunc peius mutata est res, quod istic cum ignauia est scelus. Quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen

Affectat regnũ

nomen Tarquinium, creat vocatq; regem. Aut ſi ad hæc parum eſt A
animi, quid fruſtratis ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conſpici ſinis? faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad ſtirpem, fratri ſimilior quam patri. His alijſque increpando iuuenem inſtigat, nec conquieſcere ipſa poteſt: ſi, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuiſſet animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero dediſſet: ipſa regio ſemine orta, nullũ momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus inſtinctus furijs Tarquinius, circumire & prehenſare minorum maxime gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de ſe ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis creſcere. Poſtremo vt iam agendæ rei tempus viſum eſt, ſtipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculſis pauore, in regia ſede pro curia ſedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iuſſit. Conue- B
nere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati: alij metu, ne non veniſſe fraudi eſſet: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab ſtirpe vltima orſus, Seruum, ſeruaq; natum poſt mortem indignam parentis ſui, non interregno, vt antea, inito, non comitijs habitis, non per ſuffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dono regnum occupaſſe. Ita natum, ita creatum regem. fautorem infimi generis hominum, ex quo ipſe ſit, odio alienæ honeſtatis, ereptum primoribus agrum ſordidiſſimo cuique diuiſiſſe: omnia onera quæ communia quondam fuerint, inclinaſſe in primores ciuitatis: inſtituiſſe cenſum, vt inſignis ad inuidiam locupletiorum fortuna eſſet, & parata, vbi vellet, egentiſſimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interueniſſet, trepido nuncio excitatus, extemplo à veſtibulo curiæ magna voce:
„ Quid hoc, inquit, Tarquini, rei eſt? qua tu audacia me viuo vocare C
„ auſus es patres? aut in ſede conſidere mea? Cum ille ferociter ad hęc, Se patris ſui tenere ſedem, multo quam ſeruum potiorem filium regis regni hæredem: ſatis illum diu per licentiam eludentem inſultaſſe dominis. Clamor ab vtriuſque fautoribus oritur, & concurſus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui viciſſet. Tum Tarquinius neceſſitate iam etiam ipſa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Seruium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus deijcit. Inde ad cogendum ſenatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atq; comitum, ipſe prope exanguis, cum ſemi animis regio comitatu domum ſe reciperet, perueniſſetq; ad ſummum Cyprium vicum, ab ijs qui miſſi ab Tarquinio fugientem conſecuti erant, interficitur. Creditur,

quia

A quia non abhorret à cætero ſcelere, admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod ſatis conſtat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum è curia: regemque prima appellauit. A quo faceſſere iuſſa ex tanto tumultu, cum ſe domum reciperet, perueniſſetque ad ſummum Cyprium vicum, vbi Dianium nuper fuit: flectente carpentum dextra in Virbium cliuum, vt in colle in Eſquiliarum eueheretur, reſtitit pauidus, atque inhibuit frenos is qui iumenta agebat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum oſtendit. Fœdum, inhumanumque inde traditur ſcelus, monumentoque locus eſt, Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furijs ſororis ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egiſſe fertur, partemque ſanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo, contaminata ipſa reſperſaque tuliſſe ad penates ſuos, virique ſui: quibus iratis, malo regni principio ſimiles propediem exitus ſequerentur.

B Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono etiam moderatoque ſuccedenti regi difficilis æmulatio eſſet. Cæterum id quoque ad gloriam acceſſit, quod cum illo ſimul iuſta ac legitima regna occiderunt. Idipſum tam mite ac tam moderatum imperium, tamē quia vnius eſſet, deponere eum in animo habuiſſe, quidam authores ſunt, ni ſcelus inteſtinū liberandæ patriæ conſilia agitanti interueniſſet. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia ſocerum gener ſepultura prohibuit, Romulum quoque inſepultum perijſſe dictitans: primoresque patrum, quos Seruij rebus fauiſſe credebat, interfecit. Conſcius deinde male quærendi regni ab ſeipſo aduerſus ſe exemplum capi poſſe, armatis corpus circunſepſit: neq; enim ad ius regni quicquam præter vim habebat: vt qui neque populi iuſſu, neque authoribus patribus regnaret. Eo accedebat, vt in charitate ciuium nihil

7. rex 25.

An. V. c. 220.

C ſpei reponenti, metu regnum tutandum eſſet. quem vt pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſilijs per ſe ſolus exercebat: perq; eam cauſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat, non ſuſpectos modo, aut inuiſos, ſed vnde nihil aliud quam prędam ſperare poſſet. Ita patrum pręcipue numero imminuto, ſtatuit nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minusque per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnib. ſenatum conſulendi ſoluit: domeſticis conſilijs rempublicam adminiſtrauit: bellum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus voluit, iniuſſu populi ac ſenatus fecit, diremitque. Latinorum ſibi maxime gentem cōciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues eſſet. neq; hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates quoque iungebat.

gebat. Octauio Mamilio Tusculano: is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse deaque Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam, vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: esse quæ agere de rebus communibus velit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulo ante quam sol occideret venit. multa ibi toto die in concilio varijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentẽ Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo ei inditũ Romæ cognomẽ (iam enim ita clam quidam mussitantes, vulgo tamen eum appellabãt) an quicquam superbius esse quam ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipsum qui concilium indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, vt si iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos, quanquam ne sic quidem alienigenę deberẽt. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quenque inde abituros: neq; magis obseruaturos diem concilij, quam ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodem pertinentia, seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquinium salutandum. Qui silentio facto, monitus à proximis vt purgaret se, quod id temporis venisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum quæ constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisque transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinius in regem Romanum increpans, ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto quam videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur, vt eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos, seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius vim magnam gladiorum inferri clam sineret: ea cum vna nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum,

quasi

A quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam velut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atque illis fuisse. Ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, vt Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod author concilij abfuerit, quem maxime peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit, non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce vbi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusq; venturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum cõuectum, id vanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, vt inde secum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendũ animis, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera vana existimaturi. B vbi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini vim parabãt, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur? enimuero manifesta res visa, iniectæq; Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tã atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, vt indicta causa, nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta, saxisq; congestis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisq; qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: Posse quidem se vetusto iure agere. quod cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur. quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium: cæterum se vtilitatis id magis omnium causa censere, vt renouetur id fœdus: secundaque C potius fortuna populi Romani, vt participes Latini fruantur, quam vrbium excidia, vastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare ac sentire cum rege videbant: & Turnus, sui cuique periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq;, vt ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit.

Nec

Nec vt iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiam ex his vi cepit. Vbi cum diuendita præda XL. talenta argenti aurique recepisset, concepit animo eam amplitudinē Iouis templi, quæ digna deûm hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestati esset, captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam vrbem nequicquam vi adortus, cum obsidendi quoq; vrbem spes pulso a mœnibus adempta esset: postremo minime arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello, fundamentis templi iaciendis, alijsque vrbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam, & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, vt quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium, Volscosque se inde, & Æquos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui a patrum crudelibus atque impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum si nihil mouerentur, infensus ira porro inde abiturus videretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad vltimum in liberos esset. in se ipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi vero gratum aduentum eius esse, futurumque credere breui, vt illo adiuuante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellū transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de alijs rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli author esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtriusque populi vires nosset, sciretque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid

agеretur,

A ageretur, prælia parua inter Romam Gabioſque fierent, quibus ple-
runque Gabina res ſuperior eſſet: tum certatim ſummi infimiq; Ga-
binorum Sex. Tarquinium dono deûm ſibi miſſum ducem credere.
apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prędam mu-
nificè largiendo, tanta charitate eſſe, vt non pater Tarquinius po-
tētior Romæ quàm filius Gabiis eſſet. Itaque poſtquam ſatis virium
collectum ad omnes conatus videbat, tum è ſuis vnum ſciſcitatum
Romam ad patrem mittit, quidnā ſe facere vellet? quandoquidem
vt omnia vnus ipſe Gabiis poſſet, ei dij dediſſent. Huic nuncio (quia
credo dubiæ fidei videbatur) nihil voce reſponſum eſt. rex velut de-
liberabundus in hortum ædium trāſit, ſequente nuncio filij, ibi in-
ambulans tacitus, ſumma papauerum capita dicitur baculo decuſ-
ſiſſe. Interrogando, expectandoque reſponſum nuncius feſſus, vt re
imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipſe, quæque viderit, refert. ſeu
B ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullā eum vocem emiſiſſe.
Sexto vbi quid vellet parens, quidue præciperet tacitis ambagibus,
patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios
ſua ipſos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidā, in qui-
bus minus ſpecioſa criminatio erat futura, clā interfecti. patuit qui-
buſdam volentibus fuga, aut in exilium acti ſunt: abſentiumque bo-
na iuxta atque interemptorū diuiſa fuere. Largitionis inde prædæq;
& priuati dulcedine cōmodi, ſenſus malorum publicorum adimi,
donec orba, conſilio auxilioque Gabina res regi Romano ſine vlla
dimicatione in manū traditur. Gabiis receptis, Tarquinius pacem
cum Æquorum gente fecit: fœdus cum Thuſcis renouauit. Inde ad
negocia vrbana animum conuertit. quorum erat primum, vt Iouis
templum in monte Tarpeio monumentum regni ſui nominiſq; re-
linqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouiſſe, filiū perfeciſſe.
C & vt libera à cæteris religionibus area eſſet tota Iouis, templiq; eius
quod inædificaretur, exaugurare fana ſacellaq; ſtatuit: quæ aliquot
ibi à Tatio rege primum in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pu-
gnæ vota, conſecrata inaugurataque poſtea fuerant. Inter principia
condendi huius operis, mouiſſe numen ad indicandam tanti impe-
rij molem traditur deos. nam cum omnium ſacellorum exaugura-
tiones admitterent aues, in Termini fano non addixere. idq; omen
auguriumq; ita acceptum eſt, non motam termini ſedem, vnumque
cum deorum non euocatum ſacratis ſibi finibus, firma ſtabiliaque
cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auſpicio accepto, ſecutum a-
liud magnitudinem imperij portendens prodigium eſt: caput hu-
manum integra facie aperientibus fundamēta templi dicitur appa-
ruiſſe. quæ viſa ſpecies aut per ambages arcem eam imperij, caputq;

rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in vrbe e- A
rant, quosq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Au-
gebatur ad expensas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ
perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamẽta sup-
peditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, credi-
derim, XL. ea sola talenta fuisse, quam Pisonis, qui XL. millia pon-
do argenti seposita in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neq;
ex vnius tum vrbis præda sperandam, & nullius ne horum quidem
magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus
perficiendo tẽplo, fabris vndiq; ex Hetruria accitis, non pecunia so-
lum ad id publica est vsus, sed operis etiã ex plebe. qui cum haud par-
uus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur,
se tẽpla deûm exædificare manibus suis, quæ posthac & ad alia vt spe
cie minora, sic laboris aliquãto maioris traducebatur opera, foros
in circo faciẽdos, cloacamq; maximã, receptaculũ omnium purga- B
mentorũ vrbis sub terrã agendã. quib⁹ duobus operibus vix noua hęc
magnificẽtia quicquã adęquare potuit. His laborib⁹ exercita plebe,
qa & vrbi multitudinẽ, vbi vsus nõ esset, oneri rebatur esse, & colonis
mittẽdis occupare latius imperij fines volebat: Signiam Circeiosq;
colonos misit, præsidia vrbi futura terra mariq;. Hæc agenti portẽ-
tum terribile visum, anguis ex columna lignea elapsus, cũ terrorẽ fu-
gamq; in regiã fecisset, ipsius Regis non tam subito pauore perculit
pectus, quam anxiis impleuit curis. Itaque cum ad publica prodi-
gia Hetrusci tantum vates adhiberẽtur, hoc velut domestico exter-
ritus visu, Delphos ad maxime inclytũ in terris oraculũ mittere sta-
tuit. neq; responsa sortium vlli alij committere ausus, duos filios per
ignotas ea tempestate terras ignotiora maria, in Græciam misit. Ti-
tus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia
sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quam cuius simula- C
tionem induerat. Is, cum primores ciuitatis (in quibus fratrẽ suum
ab auunculo interfectum) audisset, neque in animo suo quicquam
regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere, sta-
tuit cõtemptu tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset. Ergo ex in-
dustria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suaq; prædę esse regi
sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: vt sub eius obtentu
cognominis, liberator ille populi Romani animus latens aperire-
tur tempore suo. Is tum à Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium
verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad
id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem in-
genij sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cu-
pido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum
Romanum

A Romanum esset veturum. Ex infimo specu vocem redditam ferunt: Imperium summum Romæ habebit, qui vestrûm primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, vt Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se, vter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditũ inde Romam, vbi aduersus Rutulos bellum summa vi parabatur, Ardeam Rutuli habebant, gens, vt in ea regione, atque in ea ætate, diuitiis præpollens. eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificẽtia publicorũ operũ, tum præda delinire popularium animos studebat, præter aliã superbiã regno infestos etiam, quod se in fabrorum ministerio, ac seruili tamdiu habitos opere ab

B rege indignabãtur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. vbi id parum processit, obsidione munitionibusque cœpti premi hostes. In his statiuis (vt fit longo magis quam acri bello) satis liberi commeatus erant. primoribus tamen magis quam militibus, regij quidam iuuenes interdum ocium conuiuiis comessationibusq; inter se terebant. Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de vxoribus mentio. suam quisq; laudare miris modis. inde certamine accenso Collatinus negat verbis opus esse: paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin, si vigor iuuentę inest, conscendimus equos? inuisimusque præsentes nostrarum ingenia? idque cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit occulis. incaluerãt vino. age sane, omnes citatis equis aduolant Romam. quo cum primis se intendentibus tenebris

C peruenissent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam, haud quaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus viderant tempus terentes, sed sera nocte deditam lanę inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adueniens vir Tarquiniĳque excepti benigne: victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sextus Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benigne ab ignaris consilij, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens, postquam satis omnia tuta circa sopitique omnes videbantur, stricto gla-

dio ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pe- A
» ctore oppresso: Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius sum, fer-
» rum in manu est: moriere, si emiseris vocem. Cum pauida ex somno
» mulier nullam opem, prope mortem imminētem videret, tum Tar-
quinius fateri amorem: orare, miscere precibus minas, versare in o-
nes partes muliebrem animum, vbi obstinatam videbat, & ne mor-
tis quidem metu inclinari, addit ad metū dedecus: cum mortua iu-
gulatum seruum nudum positurū ait, vt in sordido adulterio necata
dicatur. Quo terrore cū vicisset obstinatā pudicitiā velut victrix li-
bido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore mulie-
bri esset: Lucretia mœsta tanto malo, nunciū Romā eundē ad patrē,
Ardeamq; ad virū mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniant: ita
facto maturatoq; opus esse, rem atrocē incidisse. Sp. Lucretius cum
P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum
quo forte Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucre- B
tiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum la-
» chrymæ obortæ. quærentique viro, Satin' saluæ? Minimè, inquit,
» quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni Col-
» latine in lecto sunt tuo: cæterum corpus est tantum violatum, ani-
» mus insons: mors testis erit. sed date dextras fidemque, haud impune
» adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite, priore
» nocte vi armatus, mihi sibique si vos viri estis, pestiferum hinc abstu-
» lit gaudium. Dant ordine omnes fidem, consolantur ægram animi,
» auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare,
non corpus: & vnde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit,
videritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio
» non libero. nec vlla deinde impudica Lucretię exemplo viuet. Cul-
» trum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prola-
psaque in vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir paterq;. Bru- C
tus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum ma
» nantem cruore præ se tenens: Per hunc, inquit, castissimum ante re-
» giam iniuriam sanguinem iuro, vosque dij testes facio, me L. Tar-
» quinium Superbum cum scelerata coniuge: & omni liberorum stir-
» pe, ferro, igni, quacunque dehinc vi possim, exacturum, nec illos,
» nec alium quenquam regnare Romæ passurū. Cultrum deinde Col-
» latino tradit. inde Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei, vn-
de nouum in Bruti pectore ingenium. Vt præceptum erat, iurant:
totique ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum
regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ cor-
pus in forum deferunt, concientque miraculo (vt fit) rei nouæ, atq;
indignitate homines. pro se quisque scelus regium ac vim querun-
tur.

A tur. mouet tum patris mœstitia, tum Brutus castigator lachrymarũ atque inertium querelarum, authorq;, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis voluntarius adest; sequitur & cætera iuuentus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret. cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo ventum est, quacunque incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit, rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo simul ventum est, præco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniiq; quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libi-
B dine Sexti Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filię causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæque & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omniũ circa populorũ, opifices ac lapicidas pro bellatorib⁹ factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cędes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatique vltores parẽtum dij. His atrocioribusque, credo, aliis, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. Ipse iunioribus qui vltro nomina dabant, lectis, armatisq;, ad cõcitandum inde aduersus regens exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam ante ab rege instituto re-
C liquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat, inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusque. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romã ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret: eodemque fere tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumque indictum: liberatorem vrbis læta castra accepere: exactique inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatũ Cære in Hetruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vltoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat, est interfectus L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos CCXLIIII. Duo

 consu-

consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commenta- A
riis Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Col-
latinus.

DECADIS PRIMAE LIB. II.

EPITOME.

BRVTVS iureiurando populum astrinxit, neminem regnare
Romæ passurum. Tarquinium Collatinum, collegam suũ, propter
affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdica-
re, & ciuitate cedere, bona regum deripi iussit. agrum Marti consecra-
uit, qui campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus
suos quoque & sororis filios, quia coniurauerant de recipiẽdis regibus,
securi percussit. seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatẽ dedit:
ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui con-
tractis Veientium & Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exer- B
citum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eum-
que matronæ annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouoca-
tione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusi-
norum, bello pro Tarquiniis suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne
Tyberim transiret, virtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui, dum
alij pontem Sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit: & pon-
te rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum
accessit virtutis exemplum à Mucio, qui cum ad feriendum Porsenam
castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, com-
prehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat,
exuri passus est: dixitque tales trecentos esse coniuratos in mortem
ipsius regis, quorum admiratione coactus Porsena, pacis conditio-
nes ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo vna Clœlia, C
deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset
Porsenæ, honorificè remissa, equestri statua donata est. Ap. Claudius
ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Nu-
merus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tar-
quinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A.
Postumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs,
cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consi-
lio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa, cum de-
cessisset, propter paupertatẽ publico impendio elatus est. Tribuni plebis
quinq; creati sunt. Oppidũ Volscorum Corioli captum est virtute & o-
pera C. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinius, vir de
plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad

senatum

A *senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto, domum reuersus est. Cum C. Martius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi Romæ admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis quam graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum quenque militem fuste percussit.*
B *Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebemque continet.*

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immerito omnes deinceps cōditores partium ceptæ vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantū gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi, aut libertatē, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis
C procellis? & in aliena vrbe cum patribus serere certamina, priusquā pignora coniugum ac liberorum, charitasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoque nutriendo perduxit, vt bonā frugem libertatis maturis iā viribus ferre possēt. Libertatis autē originem inde magis, quia annuū imperiū consulare factū est, q̄ quod diminutū quicquā sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautū est, ne si ambo fasces haberēt, duplicatus terror videretur. Brutus prior, cōcedente collega, fasces habuit: q nō acrior vindex libertatis fuerat, q̄ deinde custos fuit. Omniū primū auidū nouę libertatis populū, ne postmodū flecti p̄cib⁹ aut donis regiis

An. Cos. ab Vrbe condi. 245. Olym. 86.

posset, iureiurando adegit, neminem Romę passuros regnare. Dein- A
de quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cæ-
dibus regiis diminutum patrum numerum, primoribus equestris
gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit, traditumq; inde
fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quiq; conscripti essent.
conscriptos videlicet nouum senatum, appellabāt lectos. id mirum
quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosque patribus
plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quæ-
dam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi ibi regum
desiderium esset, regem sacrificulum creant. Id sacerdotium ponti-
fici subiecere, ne additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tūc
prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimis vndiq; eam minimis
quoque rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alte-
rius, cum nihil aliud offenderit, nomen inuisum ciuitati fuit. Nimi-
um Tarquinios regno assuesse: initium à Prisco factum: regnasse de- B
inde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto, oblitum tan-
quam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hæreditatē gentis
scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium
esse. nescire Tarquinios priuatos viuere. non placere nomen, pericu-
losum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo
per totam ciuitatem est datus, solicitatamq; suspicione plebem Bru
tus ad concionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi
recitat: Neminem regnare passuros, nec esse Romæ, vnde periculum
libertati foret. id summa ope tuendum esse, neque vllam rem quæ
eo pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec
dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ vinceret, non credere popu-
lum Romanum solidam libertatem recuperatā esse. regium genus,
regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id
officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tar- C
quini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue
beneficiū tuum, aufer hinc regiū nomē, res tuas tibi non solum red-
dent ciues tui authore me, sed si quid deest, munificè augebunt. a-
micus abi, exonera ciuitatem vano forsitan metu. ita persuasum est
animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli pri-
mo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere de-
inde incipientem primores ciuitatis circunsistunt. eadē multis pre-
cibus orant. & cæteri quidē mouebant minus. postquā Sp. Lucretius
maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius, agere varie, rogādo
alternis suadēdoq; cœpit, vt vinci se cōsensu ciuitatis pateretur: ti-
mēs cōsul, ne postmodū priuato sibi eadē illa cū bonorū amissione,
additaq; alia insuper ignominia, acciderēt. abdicauit se consulatu.
rebusque

A rebuſq; ſuis omnibus Lauinium tranſlatis, ciuitate ceſſit. Brutus ex ſenatuſconſulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules eſſent. collegam ſibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio eſſet, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem ſpe omnium ſerius fuit. cęterùm, id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amiſſa eſt. Erant in Romana iuuentute adoleſcentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido ſolutior fuerat: ęquales ſodaleſq; adoleſcentium Tarquiniorum, aſſueti more regio viuere. Eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in ſuam vertiſſe ſeruitutem inter ſe conquerebantur. Regem hominem eſſe, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus ſit: eſſe gratię locum, eſſe beneficio, & iraſci & ignoſcere poſſe: inter amicum atq; inimicum diſcrimen noſſe. Leges, rem ſurdam, inexorabi-
B lem eſſe, ſalubriorem melioremq; inopi, quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, ſi modum exceſſeris, periculoſum eſſe in tot humanis erroribus ſola innocentia viuere. Ita iam ſua ſponte ægris animis legati ab regibus ſuperueniunt, ſine mentione reditus, bona tantùm repetentes. Eorum verba poſtquam in ſenatu audita ſunt, per aliquot dies ea conſultatio tenuit, ne nõ reddita belli cauſa: reddita, belli materia & adiumentum eſſent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clàm recuperandi regni conſilia ſtruere: & tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adoleſcentium animos pertentant. à quibus placidè oratio accepta eſt. His literas ab Tarquinijs reddunt, & de accipiendis clàm nocte in vrbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijſq; fratribus primò commiſſa res eſt. Vitelliorum ſoror conſuli nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio adoleſcentes erant liberi, Titus,
C Tiberiuſque: eos quoq; in ſocietatem conſilij auunculi aſſumunt. præterea & nobiles aliquot adoleſcentes conſcij aſſumpti, quorum vetuſtate memoria abijt. Interim cum in ſenatu viciſſet ſententia, quæ cenſebat reddenda bona: eamq; ipſam cauſam moræ in vrbe haberent legati, quod ſpacium ad vehicula comparanda à conſulibus ſumpſiſſent, quibus regum aſportarent res: omne id tempus cum coniuratis conſultando abſumunt: euincuntq; inſtando, vt literę ſibi ad Tarquinios darentur. nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis ſuper rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei eſſent, manifeſtum facinus fecerunt. nam cum pridie quam legati ad Tarquinios proficiſcerentur, & cœnatum forte apud Vitellios eſſet, coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter ſe de nouo (vt fit) conſilio egiſſent, ſermonem eorum ex ſeruis vnus excepit, qui

iam antea id ſenſerat agi: ſed eam occaſionem, vt literæ legatis da- A
rentur, quæ deprehenſæ rem coarguere poſſent, expectabat. poſt-
quã datas ſenſit, rem ad conſules detulit. Conſules ad deprehenden-
dos legatos coniuratoſq; profecti domo, ſine tumultu rem omnem
oppreſſere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. Pro-
ditoribus extemplo in vincla coniectis, de legatis paululum addu-
bitatum eſt. & quanquã viſi ſunt commiſiſſe, vt hoſtium loco eſſent,
ius tamen gentium valuit. De bonis regijs quæ reddenda ante cen-
ſuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira, vetuere reddi, ve-
tuere in publicũ redigi. diripienda plebi ſunt data, vt contacta re-
gia præda, ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tar-
quiniorum, qui inter vrbem ac Tyberim fuit, conſecratus Marti,
Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum ſeges farris dicitur fuiſ-
ſe matura meſſi. quem campi fructum, quia religioſum erat conſu- B
mere, deſectam cum ſtramento ſegetem megna vis hominum ſimul
immiſſa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt me-
dijs caloribus ſolet, ita in vadis hæſitantis frumenti aceruos ſediſſe
illitos limo: inſulam inde paulatim, & alijs quæ fert temere flumen
eodem inuectis, factam. poſtea credo additas moles, manuque ad-
iutum, vt tam eminens area firmaq; templis quoque ac porticibus
ſuſtinendis eſſet Direptis bonis regum, damnati proditores, ſum-
ptumq; ſupplicium, conſpectius eo quod pœnæ capiendæ miniſte-
rium patri de liberis conſulatus impoſuit: & qui ſpectator erat amo-
uendus, eum ipſum fortuna exactorem ſupplicij dedit. Stabant de-
ligati ad palum nobiliſſimi iuuenes: ſed a cæteris velut ab ignotis
capitibus, conſulis liberi omnium in ſe auerterant oculos: miſere-
batq; non pœnæ magis homines, quam ſceleris, quo pœnam meri-
ti eſſent: illos eo potiſſimum anno patriam liberatam, patrem li- C
beratorem, conſulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quic-
quid deorum hominumq; Romanorum eſſet, induxiſſe in animum
vt Superbo quondam regi, tum infeſto exuli proderent. Conſules
in ſedem proceſſere ſuam, miſſique lictores ad ſumendum ſupplici-
um, nudatos virgis cædunt, ſecuriq; feriunt: cum inter omne tem-
pus pater vultuſq; & os eius, ſpectaculo eſſet, eminente animo pa-
trio inter publicæ pœnę miniſterium. Secundum pœnã nocentium,
vt in vtranq; partẽ arcendis ſceleribus exemplum nobile eſſet, præ-
mium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum
dicitur vindicta liberatus. quidã vindictæ quoq; nomen tractum ab
illo putant: Vindicio ipſi nomen fuiſſe, poſt illum obſeruatũ, vt qui
ita liberati eſſent, in ciuitatẽ accepti viderentur. His ſicut acta erant,
nuntiatis, incenſus Tarquinius, non dolore ſolum tantæ ad irritum
caden-

A cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tarquiniensesque, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos, se regem augentē bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset patriam se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; veteres iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisq; Romano saltem duce ignominias demendas, belloq; amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio

B mouet: pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutum cognouit, inflammatus ira: Ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit: dij regum vltores adeste. Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaq; se certamini offert. adeoq; infestis animis concurrerunt, neu-

C ter dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. Neq; ita multo post & pedites superueniunt. ibi varia victoria, & velut æquo marte pugnatum est. dextra vtrinq; cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atq; Hetruscos incessit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisq;, suas quisq; abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanum. Ita

certe inde abiere Romani vt victores, Hetrusci pro victis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius Cos. spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. Sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, vt sunt mutabiles vulgi animi, ex fauore, non inuidia modo, sed suspicio, etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo, creditaq; cum indignitate angerent consulis animum: vocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit, summissa sibi esse imperij insignia: confessionemq; factam, populi quam consulis maiestatem vimq; maiorem esse. Ibi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro repub. dimicans, matura gloria, necdum se vertente in inuidiam, mortem occubuisset. Se superstitem gloriæ suæ ad crimen atq; inuidiam superesse, ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosque recidisse. Nunquámne ergo, inquit, vlla adeo à vobis spectata virtus erit, vt suspicione violari nequeat? ego me illum acerrimũ regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne est fundata leuiter fides, vt vbi sim, quã qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati vestræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: vt vos supra suspectum me ciuem habitetis. In Velia ædificent, quibus melius quam P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & vbi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent, sed quæ adeo in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset, gratæ in vulgus leges fuere. quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius Cos. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quos-

A quosdam veteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. Credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq; COSS. sortiti, vter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Ægriùs quam dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erat, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quam vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exa-
B ctos reges domi militieq; gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius Coss. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesq; nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultũ fineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non vnquam alias ante tantus terror senatum inuasit: adeo valida res tum Clusina erat, magnumq; Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs metu per-
C culsa, receptis in vrbem regibus, vel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data, annonæ inprimis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; vendendi arbitrium, quia impenso precio venibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portorijs quoq; & tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent, pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaq; hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo cõcordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quam infimi horrerent: nec quisquam vnus malis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene imperando vniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq; in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi

beri obiecto videbantur tuta. Pons ſublicius iter pene hoſtibus de- A
dit: ni vnus vir fuiſſet, Horatius Cocles (id munimẽtum illo die for-
tuna vrbis Romanę habuit) qui poſitus forte in ſtatione pontis, cum
captũ repentino impetu Ianiculũ, atq; inde citatos decurrere hoſtes
vidiſſet: trepidamq; turbam ſuorũ arma ordineſq; relinquere, repre-
henſans ſingulos, obſiſtens, obteſtanſq; deûm & hominũ fidem, te-
ſtabatur nequicquã deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitũ pontem
à tergo reliquiſſent. iam plus hoſtium in palatio Capitolioq; quã in
Ianiculo fore. Itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, qua-
cunq; vi poſſent, interrumpant: ſe impetum hoſtium, quantum cor-
pore vno poſſet obſiſti, excepturũ. Vadit inde in primum aditũ pon-
tis: inſigniſq; inter conſpecta cedentiũ pugnæ terga, obuerſis comi-
nus ad ineundũ prælium armis, ipſo miraculo audaciæ obſtupefecit
hoſtes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Hermi-
nium, ambos claros genere factiſq;. cum his primã periculi procel- B
lam, & quod tumultuoſiſſimũ pugnæ erat, parumper ſuſtinuit: de-
inde eos quoq; ipſos exigua parte pontis relicta, reuocãtibus qui re-
ſcindebãt, cedere in tutũ coegit. Circunferens inde truces minaci-
ter oculos ad proceres Hetruſcorũ, nunc ſingulos prouocare, nunc
increpare omnes: ſeruitia regũ ſuperborum, ſuę libertatis immemo-
res, alienam oppugnatũ venire. Cunctati aliquandiu ſunt, dum alius
alium, vt prælium incipiant, circunſpectant. pudor deinde commo-
uit aciem, & clamore ſublato vndiq; in vnũ hoſtem tela conijciunt.
quæ cũ in obiecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neq; ille minus obſtinatus
ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu detrudere conabãtur
virum, cum ſimul fragor rupti pontis, ſimul clamor Romanorũ ala-
critate perfecti operis ſublatus, pauore ſubito impetum ſuſtinuit.
,, Tum Cocles: Tyberine pater, inquit, te ſancte precor, hæc arma, &
,, hunc militem, propitio flumine accipias. ita ſic armatus in Tybe- C
rim deſiluit, multiſq; ſuperincidentibus telis, incolumis ad ſuos tra-
nauit: rem auſus plus famæ habituram ad poſteros quàm fidei. Gra-
ta erga tantam virtutem ciuitas fuit. ſtatua in comitio poſita: agri
quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoque inter pu-
blicos honores ſtudia eminebant. nam in magna inopia pro dome-
ſticis copijs vnuſquiſque ei aliquid, fraudans ſe ipſe victu ſuo, con-
tulit. Porſena primo conatu repulſus, conſilijs ab oppugnanda vrbe
ad obſidendam verſis, præſidio in Ianiculo locato, ipſe in plano ri-
piſque Tyberis caſtra poſuit, nauibus vndique accitis, & ad cuſto-
diam, ne quid Romam frumenti ſubuehi ſineret, & vt prædatum
milites trans flumen per occaſiones alijs atque alijs locis traijce-
rent. breuique adeo infeſtum omnem Romanum agrum reddidit,

vt non

A vt non cætera ſolum ex agris, ſed pecus quoq; omne in vrbem com-
pelleretur. neq; quiſquam extra portas propellere auderet. Hoc tan-
tum licentiæ Hetruſcis non metu magis quam conſilio conceſſum.
namq; Valerius conſul intentus in occaſionem multos ſimul & ef-
fuſos improuiſo adoriundi, in paruis rebus negligens vltor, grauem
ſe ad maiora vindicem ſeruabat. Itaq; vt eliceret prædatores, edicit
ſuis, poſtero die frequentes porta Eſquilina, quæ auerſiſſima ab ho-
ſte erat, expellerent pecus: ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidio-
ne & fame ſeruitia infida trãsfugerẽt. Et ſciere perfugæ indicio mul-
toq; plures, vt in ſpem vniuerſæ prædæ flumen traijciunt. P. Valerius
inde T. Herminium cum modicis copijs ad ſecundum lapidem Ga-
bina via occultum conſidere iubet: Sp. Largium cum expedita iu-
uentute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat. deinde ſe
obijcere, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter T. Lucretius por-
B ta Næuia cum aliquot manipulis militum egreſſus: ipſe Valerius
Cœlio monte cohortes delectas educit, hique primi apparuere ho-
ſti. Herminius vbi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidijs: verſisque
in Lucretium Hetruſcis, terga cædit. dextra læuaque hinc à porta
Collina, illinc ab Næuia redditus clamor, ita cæſi in medio præda-
tores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus
vijs. finisque ille tam effuſe euagandi Hetruſcis fuit. Obſidio erat ni-
hilominus, & frumenti cum ſumma caritate inopia: ſedendoq; ex-
pugnaturum ſe vrbem, ſpem Porſena habebat. cum C. Mutius ado-
leſcens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanum ſerui-
entem, cum ſub regibus eſſet, nullo bello, nec ab hoſtibus vllis ob-
ſeſſum eſſe, liberum eundem populum ab iiſdem Hetruſcis obſide-
ri, quorum ſępe exercitus fuderit. itaq; magno audaciq; aliquo faci-
nore eam indignitatem vindicãdam ratus, primo ſua ſponte pene-
C trare in hoſtium caſtra conſtituit: dein metuens ne ſi conſulum in-
iuſſu, & ignaris omnibus iret, forte deprehenſus à cuſtodibus Roma-
nis retraheretur vt transfuga, fortuna tum vrbis crimen affirman-
te, ſenatum adijt. Tranſire Tyberim, inquit, patres, & intrare, ſi "
poſſim, caſtra hoſtium volo, non prędo, nec populationum inuicem "
vltor. maius, ſi dij iuuant, in animo eſt facinus. Approbant patres. "
abdito intra veſtem ferro proficiſcitur. vbi eo venit, in confertiſſi-
ma turba prope regium tribunal conſtitit. ibi cum ſtipendium for-
te militibus daretur, & ſcriba cum rege ſedens pari fere ornatu mul-
ta ageret, eumque milites vulgo adirent: timens ſciſcitari vter Por-
ſena eſſet, ne ignorando regem, ſemetipſe aperiret quis eſſet, quo
temere traxit fortuna facinus, ſcribam pro rege obtruncat. vaden-
tem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone ſibi ipſe fe-
cerat

cerat viam, cum concursu ad clamorem facto, comprehensum regij A satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens: Ro„ manus sum, inquit, ciuis: C. Mutium vocant. hostis hostem occide„ re volui. nec ad mortem minus animi est, quam ad cædem fuit. & fa„ cere & pati fortia, Romanum est. nec vnus in te ego hos animos ges„ si: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc „ discrimē, si iuuat, accingere, vt in singulas horas capite dimices tuo: „ ferrum hostemq; in vestibulo habeas regię. hoc tibi iuuentus Roma„ na indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. vni „ tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus, periculoque conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En tibi, inquit, vt sentias quam vile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt, dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cum B velut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amouerique ab altaribus iuuenem „ iussisset: Tu vero abi, inquit, in te magis quam in me hostilia ausus. „ iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret. nunc „ iure belli liberum te, intactum inuiolatumq; hinc dimitto. Tum „ Mutius, quasi remunerans meritum: Quandoquidem, inquit, est „ apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod minis nequi„ sti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, vt in te „ hac via grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, vt cuique cecide„ rit primo, quo ad te opportunum fortuna dederit, suo quisque „ tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ a clade dextræ manus cognomen inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot C coniurati superessent, vt pacis conditiones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus, nequicquam de Tarquinijs in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerit Tarquinijs, quam quod negatum iri sibi ad Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro Romano excessit. Patres C. Mutio virtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere., quæ postea sunt Mutia prata appellata Ergo ita honorata virtute fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Clœlia virgo, vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis

virginum

A virginum inter tela hostium Tyberim tranauit, sospitesq; omnes
Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, pri-
mo incensus ira, oratores Romã misit ad Clœliam obsidem depos-
cendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus,
supra Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quem-
admodum si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic
deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurum. Vtrinq; con-
stitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerũt: & apud re-
gem Hetruscum non tuta solum sed honorata etiam virtus fuit: lau-
datamq; virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, le-
geret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & virgi-
nitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat, eam
ætatem potissimũ liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriȩ
esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina virtutem, nouo
B genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit
posita virgo insidens equo. Huic tam pacatȩ profectioni ab vrbe re-
gis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsq; ad nostrã ȩta-
tem, inter cætera solennia manet, bona Porsenæ regis vendendi. cu-
ius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neq; o-
missam in pace. aut à mitiore creuisse principio, quam hic præ se fe-
rat titulus, bona hostiliter vendendi. Proximum vero est ex ijs quæ
traduntur: Porsenam discedentẽ ab Ianiculo, castra opulenta con-
uecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriȩ aruis commeatu, Roma-
nis dono dedisse: inopi tum vrbe ab longinqua obsidione, ea dein-
de, ne populo immisso diriperentur hostiliter, venisse, bonaq; Por-
senæ appellata: gratiam muneris magis significãte titulo, quam au-
ctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Roma-
ni esset. Omisso Romano bello, Porsena, ne frustra in ea loca exerci-
C tus adductus videretur, cum parte copiarũ filiũ Aruntem Aritiã op-
pugnatũ mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. accersi-
ta deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tantum spei fecere,
vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato impetu se
intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ
cohortes arte aduersus vim nisȩ, declinauere paululum: effuseq; prȩ-
latos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio pro-
pe iam victores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nul-
lum propius perfugium erat, Romã inermes & fortuna & specie sup-
plicum delati sunt. ibi benigne excepti, diuisiq; in hospitia. Curatis
vulneribus alij profecti domos, nuncij hospitalium beneficiorum:
multos Romæ hospitum vrbisq; charitas tenuit. his locus ad habi-
tandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt. P. Lucre-

V.C. 248. tius inde & P. Valerius Publicola tertiũ consules facti. Eo anno po- A
stremum legati à Porsena de reducendo in regnũ Tarquinio vene-
runt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum le-
gatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus. non quin
breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius de-
lectos patrũ ad eum missos, quam legatis eius Romæ daretur respõ-
sum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mu-
tuis beneficijs inuicem animi solicitarentur: cum ille peteret, quod
contra libertatẽ populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suã
faciles esse vellent, negarent, cui nihil negatũ vellent. Non in regno
populum Romanum, sed in libertate esse, ita induxisse in animũ, ho-
stibus potius quam regibus portas patefacere, eam esse voluntatem
omnium, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit. proinde
si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, orare. Rex ve-
„ recundia victus: Quando id certum atq; obstinatum est, inquit, neq; B
„ ego obtundam, sæpius eadem nequiquam agendo: nec Tarquinios
„ spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello
„ opus est, seu quiete, exilio quærant locũ, ne quid meam vobiscũ pa-
cem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquũ
erat, reddidit. agrum Veientẽ, fœdere ad Ianiculũ icto ademptum,
restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum
Mamilium Octauium Tusculum abijt. Romanis pax fida ita cum
Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno
249. bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde
mole Sabini bellum parabant aduersus eos, & ne quid simul ab Tus-
culo, vnde & si nõ apertũ, suspectum tamen bellũ erat, repentini pe-
250. riculi oriretur, P. Valerius quartũ, T. Lucretius iterum, cõsules facti.
Seditio inter belli pacisq; authores orta in Sabinis, aliquantulũ in-
de virium transtulit ad Romanos. namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. C
Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse author à turbatori-
bus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clien-
tium comitatus manu Romam transfugit. His ciuitas data, agerq;
trãs Anienen. vetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus,
qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud
ita multo post in principum dignationem peruenit. Consules infe-
sto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde
prælio afflixissent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere
possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium con-
251. sensu princeps belli, pacisq; artibus, anno post, Agrippa Menenio,
P. Posthumio Coss. moritur gloria ingenti: copijs familiaribus adeò
exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere ma-
tronæ

A tronæ vt Brutũ. Eodem anno duę coloniæ Latinę, Pometia & Cora, V.C.
ad Auruncos deficiunt. cum Auruncis bellum initũ. fusoq; ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellũ Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quam in prælio, cædibus temperatum est. & cæsi aliquãto plures erant quam capti. & captos passim trucidauerunt: ne ab obsidibus quidem, qui CCC. accepti numero erãt, ira belli abstinuit. Et
hoc anno Romæ triumphatũ. Secuti cõsules Opiter Virginius, & Sp. 252.
Cassius, Pometiã primo vi, deinde vineis alijsq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quam spe aliqua aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati excurrissent, cæde incendioq; cuncta complẽt: vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulum quoq; alterum (sed verum nomen authores nõ adiiciunt) graui vulnere ex equo deiectũ prope in-
B terfecerũt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spacio, quod vulneribus curandis, supplendoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus etiam auctis, Pometiæ arma illata. & cum vineis refectis, aliaq; mole belli, iã in eo esset, vt in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita vrbe, quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub
corona venierunt coloni alij: oppidum dirutum, ager venijt. Con- 253.
sules magis ob iras grauiter vltas, quam ob magnitudinem perfecti belli, triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium Coss. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominũ rixa ac prope prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoq; accesserat, quod tri-
C ginta iam coniurasse populos, concitante Octauio Mamilio, satis cõstabat. In hac tantarũ expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primũ creandi mentio orta, sed nec quo anno, nec quib⁹ Coss. quia ex factione Tarquinia essent (id quoq; enim traditur) parũ creditum sit: nec quis primum dictator creatus sit satis cõstat. apud veterrimos tamen authores T. Largiũ dictatorem primũ, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. cõsulares legere, ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor vt credã, Largium, qui consularis erat, potius quam M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotẽ, qui nondum consul fuerat, moderatorẽ & magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius M. Valerium spectatæ virtutis, & consularem virum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam

V.C. præferri ſecures viderunt, magnus plebem metus inceſſit, vt intentiores eſſent ad dicto parendũ. neq; enim vt in conſulibus, qui pari poteſtate eſſent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neq; vllum vſquam, niſi in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator, eo magis, quod propter ſe creatum crediderãt, metum incuſſit. Itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem, ſenatumq; vt veniam erroris hominibus adoleſcentibus darent: reſponſum, ignoſci adoleſcentibus poſſe, ſenibus non poſſe, qui bella ex bellis ſererent. actum tamẽ eſt de pace: impetrataq; foret, ſi quod impenſæ factum in bellum erat, præſtare Sabini tum (id enim poſtulatum erat) in animum induxiſſent. bellum indictum. tacitæ indu-
254. ciæ quietum annũ tenuere. Conſules Ser. Sulpitius, M. Manlius Tul-
255. lus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde, & C. Vetuſius. His conſulibus Fidenæ obſeſſæ, Cruſtumeria capta, Præneſte ab Latinis ad Romanos deſciuit. nec vltra bellum Latinum gliſcens, iam per aliquot annos dilatũ. A. Poſthumius dictator, T. Ebutius magiſter equitum, magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacum Regillum, in agro Tuſculano agmini hoſtium occurrerunt. & quia Tarquinios eſſe in exercitu Latinorũ auditum eſt, ſuſtineri ira non potuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto quam cætera grauius atq; atrocius fuit. non enim duces ad regendã modo conſilio rem affuere, ſed ſuiſmetipſis corporibus dimicantes miſcuere certamina. nec quiſquam procerum ferme hac aut illa ex acie ſine vulnere, præter dictatorem Romanum exceſſit. In Poſthumium prima in acie ſuos adhortantem, inſtruentemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & viribus erat grauior, equum infeſtus admiſit, ictusq; ab latere, concurſu ſuorũ receptus in tutum eſt. Et ad alterum cornu Ebutius magiſter equitũ in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit veniens Tuſculanũ ducem, contra quem & ille concitat equum. tantaq; vis infeſtis venientiũ haſtis fuit, vt brachium Ebutio traiectum ſit, Mamilio pectus percuſſum. hunc quidem in ſecundam aciem Latini recepere: Ebutius cum ſaucio brachio tenere telum non poſſet, pugna exceſſit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, præliũ ciet, & quia ſuos perculſos videbat, acceſſit cohortem exulum Romanorũ, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira, ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnam parumper reſtituit. Referentibus iam pedẽ ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater, conſpicatus ferocem iuuenem Tarquinium, oſtentantẽ ſe in prima exulum acie, domeſtica etiam gloria accenſus, vt cuius familiæ decus eiecti reges erãt, eiuſdem interfecti forent: ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo petit.

petit.

A petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere inuectum in exulum aciem, ex transuerso quidã adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem virũ, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: cohorti suæ, quam delecta manu præsidij causa circa se habebat, dat signum, vt quem suorũ fugientem viderint, pro hoste habeãt. ita metu ancipiti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium inijt. integris corporibus animisq; fessos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus, vbi cohortẽ exulum à dictatore Romano prope circunuentã vidit, ex subsidiarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit: hos agmine venientes, T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem veste armisq; Mamiliũ noscitans, tanto vi maiore, quam paulo ante magister equitũ cum hostium duce prælium inijt, vt & vno ictu transfixum per latus occiderit Mamiliũ: & ipse inter spoliãdum corpus hostis veruto percussus, cũ victor in castra esset relatus, inter primam curationẽ expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestãs, vt fesso iam pedite descendãt ex equis, & pugnam capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primũ, & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit extemplo animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnę secum partem periculi sustinentes vidit. tum demum impulsi Latini, perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, vt persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Castori vouisse fertur: ac pronunciasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, vt eodẽ impetu quo fuderãt hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacũ Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitũ triumphantes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellũ fuit. Consules, Q. Clœlius. 256.
& T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his cõsulibus ædes 257.
Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius, Coss. facti. Hoc demũ anno ad Regillum lacũ 258.
pugnatum apud quosdã inuenio. A. Posthumiũ, quia collega dubiæ fidei fuerit, se cõsulatu abdicasse, dictatorẽ inde factũ. Tanti errores implicant temporũ, aliter apud alios ordinatis magistratibus, vt nec qui consules secundũ quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta vetustate non rerũ modo, sed etiam authorũ, digerere possis.
Ap. Claudius, deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus 259.
est nun-

est nuncio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quo se post fractas A
opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum cōtulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs. sed patrib. nimis luxuriosa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodē anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorū iterū deducta est. Romæ trib⁹ vna & triginta factę. Ædes Mercurij dedicata est idib. Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia quę mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset, & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscoq; contenderet. Hac ira consules in Volscum agrū legiones duxere. Volscos consilij pœnā non metuentes, nec opinata res perculit. armorū immemores obsides dant CCC. principū à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu, suū redijt ingeniū: rur- B
sus occultū parant bellum, Hernicis in societatē armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandū Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidē violandis abstinuit. comprehensos Volscos Romā duxere. ibi traditi cōsulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod prope in perpetuū negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis authores in ingenti gloria esse. coronam aureā Ioui donum in Capitolium mittunt. cum Legatis, donoq;, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circunfusa multitudo venit. pergunt domos eorū, apud quem quisq; seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua. inde hospitia iungunt. Nunquam C
alias ante publice priuatimq; Latinū nomen Romano imperio cōiunctius fuit. Sed & bellum Volscū imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quam in pace, inter hostes, quam inter ciues libertatē plebis esse: inuidiamq; eam sua sponte gliscentē, insignis vnius calamitas accendit. Magno natu quidā cum omnium maiorum suorū insignibus se in forū proiecit: obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciē oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora, vulgo miserātes eum,

A tes eum iactabant. ipse testes honestarũ aliquot locis pugnarum, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantib. vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circunfusa turba esset prope in cōcionis modum: Sabino bello ait se militantē, quia propter populationes agri nō fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatũ, æs alienum fecisse. id cumulatũ vsuris, primo se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis alijs, postremo velut tabē peruenisse ad corpus. ductũ se ab creditore nō in seruitium, sed in ergastulum & carnificinã esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigijs verberũ. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed passim totã vrbem peruadit. nexu vincti, solutiq;, se vndiq; in publicum proripiunt, implorãt Quiritium fidē. nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminib. per omnes vias

B cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbã inciderunt. nec temperatũ manibus foret, ni propere consules P. Seruilius & Ap. Claudius ad comprimendã seditionē interuenissent. At in eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatēq; aliam: hæc se meritos dicere, exprobrantes suã quisq; alius alibi militiã. postulare minaciter magis, quã suppliciter, vt senatũ vocarent. curiãq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici cōsilij, circumsistunt. Pauci admodũ patrũ, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus nō curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiã poterat senatus. Tum vero eludi atq; extrahi se multitudo putare: & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam prope erat, vt ne consulum quidē maiestas coerceret iras homi-

C num. cum incerti morando, an veniendo plus periculi cōtraherent, tandē in senatum veniunt. frequentiq; tandē curia, non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius vehementis ingenij vir imperio consulari rem agendã censebat: vno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenib. remedijs aptior, concitatos animos flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cũ tumultuoso aduolant nuncio, Volscos infesto exercitu ad vrbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex vna ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, vltores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros. patres militarent, patres arma caperent, vt penes eosdem pericula

belli, penes quos præmia eſſent. At vero curia mœſta, ac trepida an- A
cipiti metu, & ab ciue, & ab hoſte, Seruiliū conſulem, cui ingenium
magis populare erat, orare, vt tantis circunuentā terroribus expedi-
ret rempublicā. Tum conſul miſſo ſenatu in concionē prodit. ibi cu
ræ eſſe patribus oſtendit, vt conſulatur plebi. cęterū deliberationi de
maxima quidē illa, ſed tamen parte ciuitatis, metū pro vniuerſa re-
publica interueniſſe. nec poſſe, cū hoſtes prope ad portas eſſent, bel-
lo præuertiſſe quicquā: nec, ſi ſit laxamenti aliquid, aut plebi hone-
ſtū eſſe, niſi mercede prius accepta, arma pro patria non cepiſſe, neq;
patribus ſatis decorum, per metū potius, quam poſtmodum volun-
tate, afflictis ciuium ſuorū fortunis cōſuluiſſe. Concioni deinde edi
cto addidit fidē. quo edixit, ne quis ciuē Romanum vinctū aut clau-
ſum teneret, quo minus ei nominis edendi apud cōſules poteſtas fie
ret, ne quis militis, donec in caſtris eſſet, bona poſſideret, aut vende-
ret: liberos nepoteſve eius moraretur. Hoc propoſito edicto, & qui B
aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & vndiq; ex tota vrbe pro-
ripientiū ſe ex priuato, cum retinendi ius creditori nō eſſet, concur-
ſus in forū, vt ſacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neq;
aliorum magis in Volſco bello virtus atq; opera enituit. Conſul co-
pias contra hoſtem educit. paruo dirimenti interuallo caſtra ponit.
proxima inde nocte Volſci diſcordia Romana freti, ſi qua nocturna
tranſitio proditiove fieri poſſit, tentant caſtra. ſenſere vigiles: excita-
tus exercitus: ſigno dato cōcurſum eſt ad arma. ita fruſtra id inceptū
Volſcis fuit. reliquū noctis vtrinq; quieti datum. poſtero die prima
luce Volſci foſſis repletis vallum inuadūt. Iamq; ab omni parte mu-
nimenta vellebātur, cum conſul, quanquā cuncti vndiq; & nexi an-
te omnes, vt ſignū daret, clamabant, experiendi animos militū cau-
ſa parumper moratus, poſtquam ſatis apparebat ingens ardor, dato
tandem ad erumpendū ſigno, militem auidum certaminis emittit. C
primo ſtatim incurſu pulſi hoſtes: fugientibus quo ad inſequi pedes
potuit, terga cæſa. eques vſq; ad caſtra pauidos egit. mox ipſa caſtra,
legionibus circundatis, cum Volſcos inde etiā pauor expuliſſet, ca-
pta direptaq;. Poſtero die ad Sueſſam Pometiā, quo confugerāt ho-
ſtes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidū capitur: captū præ-
dæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Conſul cum maxima
gloria ſua victorē exercitum Romam reducit. decedentem Romam,
Ecetranorum Volſcorum legati rebus ſuis timentes, poſt Pometiam
captā, adeunt. His ex ſenatuſconſulto data pax, ager ademptus. Cō-
feſtim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quā
bellum. Nocte in vrbe nunciatū eſt, exercitum Sabinum prædabun-
dum ad Anienem amnem perueniſſe: ibi paſſim diripi, atq; incendi
villas.

A villas. Miſſus extemplo eo cum omnibus copiis equitum, A. Poſthu-
mius, qui dictator bello Latino fuerat: ſecutus conſul Seruilius cum
delecta peditum manu. pleroſq; palantes eques circunuenit. nec ad-
ueniẽti peditum agmini reſtitit Sabina legio. feſſi tum itinere, tum
populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoq; vix
fugæ quod ſatis eſſet virium habuere. Nocte vna audito, perfectoq;
bello Sabino, poſtero die in magna iam ſpe vndique partę pacis le-
gati Arunci ſenatum adeunt, ni decedatur Volſco agro, bellum in-
dicentes. cum legatis ſimul exercitus Auruncorum domo profectus
erat, cuius fama haud procul iam ab Aricia viſi, tanto tumultu con-
ciuit Romanos, vt nec conſuli ordine patres, nec pacatum reſpon-
ſum arma inferentibus, arma ipſi capientes dare poſſent. Ariciam in-
feſto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis ſigna collata: præ-
lioq; vno debellatũ eſt. Fuſis Auruncis victor tot intra paucos dies
B bellis, Romanus promiſſa cõſulis, fidemq; ſenatus expectabat: cum
Appius & inſita ſuperbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem,
quam aſperrime poterat, ius de creditis pecuniis dicere. deinceps &
qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij.
Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concurſus ad
Seruilium fiebat: illius promiſſa iactabant, illi exprobrabant ſua
quiſque belli merita, cicatricesque acceptas: poſtulabant, vt aut re-
ferret ad ſenatum, aut vt auxilio eſſet conſul ciuibus ſuis, imperator
militibus. Mouebant conſulem hæc, ſed tergiuerſari res cogebat.
adeo in alteram cauſam nõ collega ſolum præceps ierat, ſed omnis
factio nobilium. ita medium ſe gerendo, nec plebis vitauit odium,
nec apud patres gratiam iniit. Patres mollem conſulem & ambitio-
ſum rati, plebs fallacem. breuique apparuit, æquaſſe eum Appij o-
dium. Certamen conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurij æ-
C dem. ſenatus à ſe rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iuſ-
ſu populi data eſſet, eum præeſſe annonæ, mercatorum collegium
inſtituere, ſolennia pro pontifice iuſſit ſuſcipere. Populus dedica-
tionem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile ap-
pareret non tam ad honorem eius, cui curatio altior faſtigio ſuo da
ta eſſet, factum, quam ad conſulum ignominiam. Sæuire inde vtiq;
conſulum alter, patreſque. ſed plebi creuerant animi, & longè alia
quam primo inſtituerant, via graſſabantur. deſperato enim conſu-
lum ſenatuſq; auxilio, cum in ius duci debitorem vidiſſent, vndiq;
conuolabant: neque decretum exaudiri conſulis præ ſtrepitu & cla-
more poterat: neque cum decreuiſſet,, quiſquam obtemperabat. vi
agebatur, metuſq; omnis, & periculum libertatis, cum in conſpectu
conſulis ſinguli à pluribus violarentur, in creditores à debitorib. ver-

F.C. terant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio & insectante ambitionem collegæ, qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, qđ de credita pecunia ius nō dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet: non esse tamen desertam omnino rempublicam, neq; proiectum consulare imperium. se vnum & suæ & patrum maiestatis vindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cum à lictorib. iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudiciū, nisi ægre victa pertinacia foret consilio magis & authoritate principum: quam populi clamore, adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum indies, non clamorib. modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquiis. Tandē inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris. Appius patrib⁹ A
260. mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. B
Tum vero plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres deferunt: sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus vndique & indignatione patrum, si quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reiicerent. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum concilium. nunc in mille curias, concionesque cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant cōcilia, ad dispersam & dissipatā esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse quam consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse. Correpti coss. cum quid erga se facere vellent (nihil enim segnius molliusue, quam patribus placeat, acturos) percontarentur: decernunt, vt delectum quam acerrimum habeant, ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo respōderet, circumfusa multitudo in cōcionis modū, negare vltra decipi plebem posse. nunquā vnum militem habituros, ni prestaretur fides pub. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quam arma danda, vt pro patria ciuibusq; non pro dominis pugnent. Consules quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaq;, q̃ vltima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consu- C

lum

A lum propere conualuere minimus, quiſque natu patrum, abdicare conſulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deeſſet. Vtraque re ſatis experta, tum demum conſules: Ne prędictum negetis Patres conſcripti, adeſt ingens ſeditio. poſtulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adſint nobis habentibus delectum: acerrimi cuiuſque arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim vnum ex iis qui in conſpectu erant, dedita opera iubent. cum ſtaret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, conſtitiſſet globus, lictorem ad eum conſules mittunt. quo repulſo, tum vero indignum facinus eſſe clamitantes, qui patrum conſulibus aderant, deuolant de tribunali, vt lictori auxilio eſſent. ſed ab lictore nihil aliud quam prehendere prohibito, cum conuerſus in patres impetus eſſet, conſu-

B lum interceſſu rixa ſedata eſt. in qua tamē ſine lapide, ſine telo, plus clamoris atque irarum quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuoſe vocatus, tumultuoſius conſulitur, quæſtionem poſtulantib. iis qui pulſati fuerant, decernente ferociſſimo quoq; non ſentētiis magis, quam clamore & ſtrepitu. tandem cum iræ reſediſſent, exprobrantibus conſulib. nihilo plus ſanitatis in curia, quam in foro eſſe, ordine conſuli cœpit. Tres fuere ſententiæ. P. Virginius rem non vulgabat de iis tantum, qui fidem ſecuti P. Seruilij conſulis, Volſco, Aurunco, Sabinoq; militaſſent bello, agendū cenſebat. T. Largius non id tempus eſſe, vt merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demerſam eſſe: nec ſiſti poſſe, ni omnib. cōſulatur. quin ſi alia aliorum ſit conditio, accendi magis diſcordiam quam ſedari. App. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miſeriis ait, ſed licentia tantum concitum tur-

C barum: & laſciuire magis plebem, quam ſæuire. id adeo malum ex prouocatione natum. quippe minas eſſe conſulum, non imperium, vbi ad eos, qui vna peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorem à quo prouocatio non eſt, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticeſcet furor. pulſet tum mihi lictorem, qui ſciet ius de tergo vitaque ſua penes vnum illum eſſe, cuius maieſtatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij ſententia: rurſus Virginij Largiique exemplo haud ſalubres: vtique Largij putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret: medium maxime, & moderatum vtroque conſilium Virginij habebatur. ſed factione, reſpectuque rerum priuatarum, quæ ſemper offecere, officientq; publicis conſiliis, Appius vicit: ac prope fuit, vt dictator ille idem crearetur, quæ res vtique alienaſſet plebem periculiſſimo tempore, cum Volſci Æquique & Sabini forte vna omnes in armis eſſent.

ſed

sed curæ fuit consulibus, & senioribus patrum, vt imperium suo ve- A
hemens, mansueto permitteretur ingenio M.Valerium dictatorem
Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem vi-
debat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea
familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore
propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto con-
ueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certa-
mine nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones
decem effectæ. ternæ inde datæ coss. quatuor dictator vsus. Nec po-
terat iam bellum differri. Æqui Latinum agrum inuaserant. ora-
tores Latinorum à senatu petebant, vt aut mitterent subsidium,
aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius
visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Ve-
tusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi
campis: locoque magis quam armis freti, summis se iugis montium B
tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tem-
pus, vastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra,
dimicandumque acie exciuit. medio inter castra campo ante suum
quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum
Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Cō-
sul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, de-
fixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coor-
tos tota vi gladiis rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cum se
velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressio-
nem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud
secus quam si in insidias incidissent, turbati vertunt terga. & ne ad
fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Ro-
mani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes cor-
poribus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exu- C
tum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores cum victis in vr
bem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum
cæde, quam in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui iner-
mes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dicta-
tor Sabinos, vbi longe plurimum belli fuerat, fundit, fugatq; exuit-
que castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem,
qua dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinib.
aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra ca-
pta, debellatumq; est. Post pugnam ad Regillum lacum, non alia il-
lis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans vrbem inuehitur,
super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculum
datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager
ademptus:

A adeptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est inuito quidem cõsule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritaq; sicut ante consulis promissa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum, ignauia hostium in bonum vertit. qui priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorũ, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles desiluere: vbi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus nec plebi cura decesserat, tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanque Valerius post Vetusij consulis reditum, omnium actionum in senatu

B primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset: Non placeo, inquit, concordiæ author, optabitis medius fidius propediem, vt mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque frustrabor vltra ciues meos, neque ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellum externum, fecere, vt hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius, quam dictator seditioni interero. Ita curia egressus, dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse. Itaque velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesque fierent. Itaque quanquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen quoniam in consulum verba

C iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Æquis belli educi ex vrbe legiones iussere. quo facto, maturata est seditio. & primo agitatum dicitur de consulum cæde, vt soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodam authore iniussu consulum in sacrum montem secessisse, trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia passuum, ea frequentior fama est, quam cuius Piso author est, in Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine vllo duce, vallo fossaque communitis castris, quieti, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes sese tenuere. pauor ingens in vrbe: metuque mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes violentiam patrum: timere patres residem in vrbe plebẽ, incerti manere, eã an abire mallẽt. quamdiu autẽ tranquillam.

V.C. quillam,quæ ſeceſſerit,multitudinem fore? quid futurum deinde,ſi A
quod externũ interim bellum exiſtat: nullam profecto, niſi in concordia ciuium ſpem reliquã ducere.eam per æqua,per iniqua reconciliandũm ciuitati eſſe.Sic placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Aprippam, facundum virum, &,qđ inde oriundus erat, plebi charum.is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicendi & horrido
,, modo nihil aliud quam hoc narraſſe fertur: Tempore quo in homi-
,, ne non, vt nunc, omnia in vnum conſentiebant, ſed ſingulis mem-
,, bris ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas
,, partes,ſua cura,ſuo labore ac miniſterio ventri omnia quæri:ventrẽ
,, in medio quietum, nihil aliud quam datis voluptatibus frui: con-
,, ſpiraſſe inde,ne manus ad os cibum ferrent,nec os acciperet datum,
,, nec dentes conficerent.hac ira dum ventrem fame domare vellent,
,, ipſa vna membra,totumq; corpus ad extremam tabem veniſſe.inde
,, apparuiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſterium eſſe: nec magis B
,, ali,quam alere eum,reddentem in omnes corporis partes hunc quo
,, viuimus vigemusque, diuiſum pariter in venas maturum confecto
cibo ſanguinem. Comparando hinc quam inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſet iræ plebis in patres, flexiſſe mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, conceſſumq; in conditiones, vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti,quib. auxilij latio aduerſus conſules eſſet:neue cui patrum capere eum magiſtratũ liceret.ita tribuni plebeij creati duo,C.Licinius, & L.Albinus. Hi tres collegas ſibi creauerunt.in his Sicinium fuiſſe ſeditionis authorem:de duob.qui fuerint,minus cõuenit.Sunt qui duos tantum in ſacro monte creatos tribunos eſſe dicant, ibiq; ſacratã legem latam. Per ſeceſſionem
261. plebis Sp.Caſſius, & Poſthumius Cominius cõſulatum inierunt. his Coſſ.cum Latinis populis ictum fœdus.ad id feriendũ conſul alter Romæ manſit, alter ad Volſcum bellum miſſus, Antiates Volſcos C
fundit fugatq;:compulſos in oppidum Longulam perſecutus, mœnibꝰ potitur. inde protinus Mucamitem Volſcorum cepit.tum magna vi adortus eſt Coriolos.Erat tum in caſtris inter primores iuuenum Cn.Martius, adoleſcens & conſilio & manu promptus, cui cognomen poſtea Coriolano fuit. Cum ſubito exercitũ Romanũ Coriolos obſidentem,atq; in oppidanos, quos intus clauſos habebat, intentũ ſine vllo motu extrinſecꝰ imminentis belli Volſcæ legiones profectæ ab Antio inuaſiſſent, eodemq; tempore ex oppido erupiſſent hoſtes,forte in ſtatione Martiꝰ fuit.is cum delecta militũ manu nõ modo impetum erumpentiũ retudit, ſed per patentem portã ferox irrupit:cædeq; in proximo vrbis facta,ignem temere arreptum, imminentib.muro ędificiis iniecit.clamor inde oppidanorũ miſtus mulie-

A muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, vt solet, primo ortu & Ro- V. C.
manis auxit animum, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad
ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci, Antiates, Corioli oppidum
captum. tantumque sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt nisi
fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumēto esset, ab
Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Comi-
nium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno
Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi Mors Agrippæ
charus, post secessionem charior plebi factus. Huic interpreti arbi-
troque concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem reductori plebis
Romanæ in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eam plebs sextan-
tibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius 262.
facti. Eo anno, cū & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata
discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas pri
B mum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: fames dein-
de, qualis clausis solet. ventumque ad interitum seruitiorum vtique &
plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum
coemendum, non in Hetruriam modo dextris ab Hostia littoribus,
læuoque per Volscos mari vsque ad Cumas, sed quæsitū in Sicilia quoque.
adeo finitimorum odia longinquis coegerat indigere auxiliis. Fru-
mentū Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis Tarquiniorū
ab Aristodemo tyrāno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pom-
ptinoque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu homi-
nū ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi ve-
nit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commea-
tibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia in-
gens inuasisset. ea clade cōterritis hostium animis, vt etiā vbi ea re-
misisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerū colo-
C norū Romani, & Norbæ in montes nouā coloniā, quæ arx in Pom-
ptino esset, miserunt. M. Minutio deinde. & A. Sempronio consulib.
magna vis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumque in senatu, quanti 263.
plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, re-
cuperandique iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In pri-
mis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis: Si annonā, in-
quit, veterē volunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego plebeios
magistratus, cur Sicinium potentē video sub iugum missus, tanquā
à latronib. redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quàm
necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram?
secedat nunc, auocet plebem, patet via in Sacrum montem, aliosque
colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio an-
no rapuere: fruantur, vtātur annona, quam furore suo fecere. audeo
dicere,

„ dicere, hoc malo domitos ipſos potius cultores agrorũ fore, quam A
„ vt armati per ſeceſſionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu eſt, faciendumne fuerit, quam potuiſſe arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, et tribunitiam poteſtatem, & omnia inuitis iura impoſita patres demerent ſibi. Et ſenatui nimis atrox viſa ſententia eſt, et ira plebem prope armauit. Fame iam ſe ſicut hoſtes peti, cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum, quæ ſola alimenta ex inſperato fortuna dederit, ab ore rapi, niſi Cn. Martio vincti dedantur tribuni, niſi de tergo plebis Romanæ ſatis fiat. eum ſibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut ſeruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus eſſet, ni peropportune tribuni diem dixiſſent. ibi ira eſt ſuppreſſa. ſe iudicem quiſq;, ſe dominum vitę neciſq; inimici factum videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non pœnę ius datum illi poteſtati: plebisq;, non patrum tribunos eſſe. ſed adeo coorta erat infenſa plebs, B vt vnius pœna defungendum eſſet patrib. reſtiterunt tamen aduerſa inuidia, vſique ſunt qua ſuis quiſque, qua totius ordinis viribus. ac primo tentata res eſt, ſi diſpoſitis clientibus abſterrendo ſingulos à coitionibus, conciliisq; diſijcere rem poſſent. vniuerſi deinde proceſſere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem expoſcentes: vnum ſibi ciuem, vnum ſenatorem, ſi innocentem abſoluere nollent, pro nocente donarent. Ipſe cum die dicta non adeſſet, perſeueratum in ira eſt. damnatus abſens in Volſcos exulatum abiit, minitans patriæ, hoſtileſq; iam tum ſpiritus gerens. Venientem Volſci benigne excepere, benigniuſque indies colebant, quo maior ira in ſuos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hoſpitio vtebatur Accij Tullij. longe is tum princeps Volſci nominis erat, Romaniſque ſemper infeſtus. ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens ſtimularet, conſilia conferunt de Romano C bello. haud facile credebant plebem ſuam impelli poſſe, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis ſæpe bellis, peſtilentia poſtremo amiſſa iuuentute, fractos ſpiritus eſſe. arte agendum in exoleto iam vetuſtate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex inſtauratione magni Romæ parabantur. inſtaurandis hæc cauſa fuerat ludis. Manè ſeruum quidam paterfamiliæ nondum commiſſo ſpectaculo ſub furca cæſum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuiſſet. haud ita multo poſt T. Latinio de plebe homini ſomnium fuit. Viſus Iupiter dicere, ſibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe, niſi magnifice inſtaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea conſulibus nunciaret. Quanquam haud ſane liber erat religione animus, verecundia tamen

A men maieſtatis magiſtratuum timorem vicit, ne in ora hominũ pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio ſtetit. filiũ nanq; intra paucos dies amiſit. cuius repentinæ cladis ne cauſa dubia eſſet, ægro animi eadem illa in ſomnis obuerſata ſpecies, viſa eſt rogitare, ſatin' magnam ſpreti numinis haberet mercedem? maiorem inſtare, ni eat propere, ac nunciet conſulibus Iam præſentior res erat: cunctantem tamẽ ac prolatantẽ ingens vis morbi adorta eſt debilitate ſubita. tum enimuero deorum ira admonuit. feſſus igitur malis præteritis inſtantibusq; conſilio propinquorum adhibito, cum viſa atq; audita, & obuerſatum toties ſomno Iouem, minas iraſq; cœleſtes repræſentatas caſibus ſuis expoſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad conſules lectica defertur. inde in curiam iuſſu conſulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarraſſet, ecce aliud miraculum qui captus o-
B mnibus membris delatus in curiam eſſet. eum functum officio pedibus ſuis domum rediſſe, traditum memoriæ eſt. Ludi quam ampliſſimi vt fierent, ſenatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volſcorum venit. priuſquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compoſitum cum Martio fuerat, ad conſules venit. dicit eſſe quæ ſecreto agere de republica velit, arbitris remotis. Inuitus, inquit, quod ſequius ſit, de meis ciuibus loquor. non tamen admiſſum quicquam ab iis, criminatum venio, ſed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, noſtrorum ingenia ſunt mobilia. multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro merito, ſed veſtra patientia incolumes ſimus, magna hic nunc Volſcorum multitudo eſt, ludi ſunt, ſpectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occaſionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commiſſum ſit. horret animus, ne quid inconſulte ac temere fiat. hæc no-
C ſtra, veſtraque cauſa prius dicenda vobis conſules ratus ſum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo eſt, ne cuius facti dictiue contagione præſens violer. Hæc locutus abiit. Conſules cum ad patres rem dubiam ſub authore certo detuliſſent, author magis (vt fit) quam res ad præcauendum vel ex ſuperuacuo mouit, factoque ſenatuſconſulto vt vrbem excederent Volſci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficiſci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo diſcurrentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit: proficiſcentibus deinde indignatio oborta, ſe vt conſceleratos contaminatoſq; ab ludis, feſtis diebus, cœtu quodammodo hominum deorumq; abactos eſſe. Cum prope continuato agmine irent, prægreſſus Tullius ad caput Ferentinum, vt quiſque veniret, primores eorum excipiens, quærendo indignandoque, & eos ipſos ſedulo au-

V.C. dientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subiectum viæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorsus: Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc cõtumeliam quo tãdem animo fertis, qui per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos qui audiuere vocem præconis? qd qui vos videre abeuntes? quid eos qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo si intersimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculumque merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilioq; abigi, quid deinde illud non succurrit, viuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga est, & hanc vrbem vos non hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est, magno eorum malo, qui indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde digressi sunt. instigandoq; suos quisq; populos, effecere, vt omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sententia lecti, Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum: quæ spes nequaquam fefellit, vt facile appareret ducibus validiorem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit, liberamque eam vrbem Volscis tradidit: inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad vrbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; ab vrbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inde inter patres plebẽq; oriretur. Quę pfecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebẽ criminãdo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor, maximũ concordiæ vinculum, quamuis suspectos, infensosque inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat, quod senatus consulesque nusquam alibi spem, quam in armis ponebant: plebs omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque in quibus stationes vigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit: deinde vocare

Orõ Accij

266.

A vocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per ocium frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihiloque magis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque vxorem frequentes coeunt, id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum, in castra hostium irent: & quam armis viri
B defendere vrbem non possent, mulieres precibus lachrymisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas mulieres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq; stantem: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi coniunxq; & liberi adsunt. Coriolanus prope vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ complexum, mulier in iram ex precibus versa: Sine, prius quam complexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium, venerim: captiua, materue in castris tuis sim. In hoc me longa vita & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti
C populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? non tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in cõspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx, liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem. in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque, fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio letho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certe, hanc sæpe

Congriditur Veturia.

V. C. cum exacta ætate vsurpasse vocem. Multo miserius seni auxilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Æquis in agrum Romanum. sed Æqui Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Æquine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium

Honor feminis tributus.

267. exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius, Sicinio Volsci, Aquilio

268. Hernici (nam ij quoque in armis erant) prouincia euenit: eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum. agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiiciebat huic muneri agri aliquantũ, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquã deinde vsq; ad hanc memoriam sine maximis motibus rerũ agitata. Cõsul alter largitioni resistebat authorib. patrib⁹, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus vulgatum, à ciuibus isse in socios. sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantem audiebat, pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem iis qui acceperint, laturos: regno viam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostib⁹ capti agri tertiam partem reddi? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterq; deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano assignentur. Cassius quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuib. vilior erat: vt alio munere sibi reconcilaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud secus quam præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionẽ insitam regni, velut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebãtur. quem, vbi primum magistratu abiit, damnatũ, necatumq; constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa verberasse, ac necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse, & inscriptũ, Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idq; ꝓpius fidem

A à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas populi ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterum siue illud domesticum, siue publicũ fuit iudicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos: accensaq; ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis Æquisque militem præda fraudauere quicquid captum ex hostibus est vendidit Fabius consul, ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum consulem: tenuere tamen patres, vt cum L. Æmilio Cæso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebs. seditio domestica bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. vno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & Æquos duce Æmylio prospera pugna vicere. plus tamen hostium fuga, quam

V.C. 269. 270.

B prælium assumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno idibus Quintilibus dedicata est. vota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad idipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatem lege populari celebrabant. patres satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse largitiones, temeritatisque inuitamenta horrebant, acerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea igitur pars reipub. vicit. nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum, M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoque 271.
anno cum tribunis est. Vana lex, vaniq; legis authores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, vnoque velut tenore omnes expertos tribunitiis certa-

C minibus habitum. itaq; vt bene locatus mansit in ea familia aliquãdiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa prope supererant vires, abutebanturque iis inter semetipsos certando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, prope quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas. motique ira numinis causam nullam aliam vates canebant, publice priuatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quam haud rite sacra fieri, qui terrores tamen eo euasere, vt Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius cõsules facti. Eo 272.
anno non segnior discordia domi, & bellũ foris atrocius fuit. Ab Æquis arma sumpta. Veientes agrũ quoq; Romanorũ populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius 273.
consules fiunt. Artonã Latinam vrbẽ Æqui oppugnabant. Veientes

V.C. pleni iam populationum, Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatque non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis venisse tempus ratus, per vltimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungẽdæ, susceperat rem militarem impediendam. cæterum tota inuidia tribunitiæ potestatis versa in authorem est: nec in eum consules acrius, quam ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioq; eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducendus Fabio in Veientes, in Æquos Furio datur. & in Æquis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negocij cum ciuib. quam cum hostibus fuit. vnus ille vir ipse consul remp. sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul prẹter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, vt solo equitatu emisso exercitum B hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculũ, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt. mœstiq; (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeũt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quẹsita sunt. adeo excellentib. ingeniis citius defuerat ars qua ciuem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen patres, vt in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium con-

274. sulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontifici⁹ fuit, is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper im C pediit. Perturbatis iterum patrib. App. Claudius victam tribunitiam potestatem dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuentum sit, suis ipsam viribus dissolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi, & gratiam melioris partis bono publico velit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore, & vnum vel aduersus omnes satis esse. darent modo & consules & primores patrum operam, vt si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reipub. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres, & vniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares, vt cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinuere, vt tribunitiæ potestatis vires salubres vellent

reipublicæ

A reipublicæ esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum moratorem publici commodi auxilio, delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo vndique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia cōcitata quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesq; in omnium Hetruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionib. sæuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus: qualicunque vrbis statu manente disciplina militari sisti potuisse. iam non parendi magistratib. morem in castra quoq; Ro-
B manum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam vltro victoriam victis Æquis: signa deserta: imperatorē in acie relictum: iniussu in castra reditum, profecto si instetur, suo milite vinci Romā posse. nihil aliud opus esse, quam indici ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerāt, multis inuicem casibus victos victoresq;. Coss. quoq; Romani nihil præterea aliud quam suas vires, sua arma horrebāt: memoriaq; pessimi ꝓximo bello exempli terrebantur, ne rem cōmiterent eo, vbi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebāt, tam ancipiti periculo auersi. diem tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiēs hostis Hetrusciq; eo magis præpropere agere lacessere ad pugnam, primo obequitādo castris, prouocandoque postremo, vt nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando, simulatio-
C nem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quam non credere suis militibus. nouum seditionis genus, silentium, ociumq; inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisq;, qua falsa, qua vera iacere. Hæc cum sub ipso vallo portisq; streperent, haud ægre consules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora versare, & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulib. externa & domestica odia certare in animis. tandem superant externa, adeo superbe insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium cōueniunt, poscunt pugnam, postulant vt signū detur. Cōsules velut deliberabundi capita cōferunt, diu colloquūtur. pugnare cupiebāt, sed retro reuocanda, & addēda cupiditas erat, vt aduersando remorādoq; incitato semel militi adderēt impe-

tum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. edicunt inde, vt abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, vt in hostem animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper ferocius multo, vt statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impune se insultaturos, non credi militi arma. rem ad vltimum seditionis erupturam, finemq; venisse Romano imperio. His freti concursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non vltra contumeliam pati Romanos posse. totis castris vndiq; ad consules curritur, non iam sensim, vt ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersantur tamen. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. itaq; certũ atq; decretum est, non dare signum, nisi victores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, Gradiuumque Martem, aliosq; iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speiq; pleni, nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armati sibi quisq; lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum eximia virtus fuit, Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis, Hetruscæq: legiones detrectant. prope certa spes erat, non magis secum pugnaturos, quam pugnauerint cum Æquis. maius quoq; aliquod in tã irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Romanus (adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prælium inijt. Vix explicandi ordinis spacium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationẽ abiectis temere magis quam emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorũ arte Thuscus, incautum inter multas versantem hostium manus, gladio per pectus transfigit, telo extracto, præceps Fabius in vulnus obiit. Sensit vtraque acies vnius viri casum: cedebatque inde Romanus: cum M. Fabius consul

A consul transiliit iacentis corpus, obiectaq; parma: Hoc iurastis, in-
quit, milites? fugientes vos in castra redituros? adeo ignauissimos
hostes magis timetis, quam Iouem Martemq; per quos iurastis? at
ego iniuratus aut victor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans
cadam. Consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, verbisne istis
frater, vt pugnent, te impetraturū credis? dij impetrabunt, per quos
iurauere, & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est dignum, pu-
gnando potius, quam adhortando, accendamus militum animos.
Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamque moue-
runt secum aciem. Prælio ex parte vna restituto, nihilo segnius in al-
tero cornu Cn. Manlius cōsul pugnam ciebat: vbi prope similis for-
tuna est versata. nam vt altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum
consulē Manliū iam velut fusos agentē hostes, & impigre milites se-
cuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati,
gradum retulere: cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot tur-
B mis equitum in eam partem citato equo aduectus, viuere clami-
tans collegam se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam
sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendam aciem se ipse coram of-
fert. duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. si-
mul & vanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine
freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud
magno certamine impetu facto, dū prædæ magis quam pugnæ me-
mores tererēt tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem su-
stinere non potuerant, missis ad cōsules nunciis quo loco res essent,
cōglobati ad prætoriū redeunt, & sua sponte prelium ipsi renouant:
& Manlius cōsul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito
hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quam
audaciā accendit. nam cum incursantes quacunq; exitum ostende-
ret spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenū vnus in ipsum
C consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus
tela: sustineri deinde vis nequit. cōsul mortifero vulnere ictus cadit,
fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per to-
ta castra trepidos agit. & ad extrema ventū foret, ni legati rapto cō-
sulis corpore, patefecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt,
consternatoque agmine abeuntes in victorem alterum incidunt cō-
sulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis ta-
men duobus tam claris funeribus. Itaque consul decernente senatu
triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro exi-
mia eo bello opera facile passurum respōdit: se familia funesta Q. Fa
bij fratris morte, repub. ex parte orba consule amisso, publico pri-
uatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto tri-

V.C. umpho, depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore A
gloria, interdũ cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in vtroque laudator, cum concedẽdo illis suas laudes, ipse maximam partem earũ ferret. neq; immemor eius quod initio consulatus imbiberat reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plurimi dati, nec alibi maiore cura habiti; inde populares iã esse Fabij, nec hoc vlla nisi salubri reipub. arte. Igitur non patrum magis quã plebis studiis Cæso
275. Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neq; delectus, neque vllam aliam priorem curam agere, quam vt iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit, priusquã quisquam agrariæ legis author tribunus existeret, occuparẽt patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quam maxime æqualiter darent: æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere viuidum quondam illud Cæsonis ingenium. B
nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorũ Æquorum agrum depopulandum transit. Æqui se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At a Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore neq; pax neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxime formã latrocinij venerat. legionib. Romanis cedebãt in vrbẽ: vbi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietẽ bello inuicem eludentes: ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, vt ab Æquis Volscisq;, non diutius, quam recẽs dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox C
moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnẽ. Sed Veiens hostis assiduus magis quam grauis, contumelijs sæpius quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut auerti alio sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. cõsul pro gente loquitur: Assiduo magis quam magno præsidio, vt scitis patres conscripti, bellũ Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore: nostrum id nobis velut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respublica & milite illic, & pecunia vacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorũ agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, do-

mos

A mos inde discedunt. Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma versum. si sint duæ roboris eiusdem in vrbe gentes, deposcant, hæc Volscos sibi, illa Æquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quo iussi erant, conueniũt. Cõsul paludatus egrediens in vestibulo gentẽ omnem suam instructo agmine videt: acceptus in mediũ signa ferri iubet: nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per vrbẽ incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes vnius gentis, quorum neminẽ ducem sperneret, egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant vnius familiæ viribus, Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumq;, nihil mediũ, nec spem nec curam, sed immensa omnia voluentium animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admi- V.C.

B ratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia prẽmia abs se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitoliũ arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, vt illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriã ad parentes restituant. Incassum missæ preces, infelici via à dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremerã flumen perueniunt: is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius COSS. facti, & donec nihil aliud quam in populationibus res fuit: non ad præsidiũ modo tutandũ Fabij satis erant, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostiũ, vagantes per vtrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex He- 276.

C truria exercitu, præsidiũ Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Æmylio COS. adductæ, cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem spaciũ Veientibus fuit, adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiaq; locãt, inuecta subito ab latere Romana equitũ ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi ademit locũ. ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacẽ supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis lenitate ante deductũ Cremera Romanũ prẽsidium pœnituit. Rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine vllo maioris belli apparatu certamẽ. nec erãt incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantiũ, sed aliquoties ẽquo campo, collatisq; signis certatũ: gensq; vna populi Rom. sæpe ex opulentissima, vt tũ res erant, Hetrusca ciuitate victoriã tulit. Id primo acerbũ indignumq;

V. C. Veientibus visum. inde consilium ex re natum, insidijs ferocem hostem captandi. gaudere etiam multo successu Fabijs audaciã crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties, velut casu incidissent, obuiam acta: & agrestium fuga vasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quam vero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo contempserant hostem, vt sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore vllo crederẽt sustineri posse. hæc spes adeo prouexit, vt ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quanquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; passim vaga (vt fit) pauore iniecto raperent pecora, subito ex insidijs consurgitur. & aduersi, & vndiq; hostes erant. primo clamor circunlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coeuntibusq; Hetruscis, iam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebãtur breuiore spacio & ipsi orbem colligere, quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorũ, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderãt, in vnum locum se omnes inclinant. eo nixi corporibus armisq; rupere cuneo viam. duxit via in editum leniter collẽ, inde primo restitere: mox vt respirandi superior locus spacium dedit, recipiendiq; à pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatq; auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens, in verticẽ collis euasisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cæsi ad vnũ omnes, præsidiumq; expugnatũ. CCCVI. perisse satis conuenit: vnum prope puberẽ ætate relictum, stirpẽ genti Fabiæ, dubijsq; rebus populi Romani sępe domi belliq; vel maximum futurum auxiliũ. Cum hęc accepta clades esset, iam C. Horat. & T. Menenius Coss. erant. Menenius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus. tum quoq; male pugnatum est: & Ianiculum hostes occupauere: obsessaq; vrbs foret, super bellum annona premente, (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset reuocatus, adeoq; id bellum ipsis institit mœnibus, vt primo pugnatũ ad Spei sit æquo marte, iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura pręlia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius Coss. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie, populationes erãt, & velut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in

The letters A, B and C printed in the right margin stand beside the lines ending "ferocem ho-" (A), "breuiore spa-" (B) and "tum quoq;" (C). The year number 277 stands beside the line beginning "cepta clades esset", and 278 beside the line beginning "animo in futura pręlia".

A re in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox V.C. ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi, castra Seruilij Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde, in Ianiculum se ægre receperunt. Cōfestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamē, quod inopia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostiū aciem erexit, fœdiusq; inde pulsus, quam pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abijt, eo quod abditū fuerat, prolato. Ex copia deinde ocioq; B lasciuire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistētes incitare patres, nec in vniuersos modo, sed in singulos. Q. Cōsidius & T. Genutius authores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud procul inde statiua consul habuisset. eam oppressit. cum & patres haud minus quam pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippę fauor haud dum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia ęris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignominiam ægritudinemq;, inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, vt cōsulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio Cos. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, nō vt Menenius precibus suis, aut patrum, sed cum 279. multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunitios impetus tulit. & huic C prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi vir, vt in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnationem mortemq; (cuius patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma cōiunxerant. P. Valerius Cos. accitis Latinorum Hernicorumq; auxilijs, cum exercitu Veios missus, castra Sabina quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamq; trepidationem iniecit, vt dum dispersi alij alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta

cui si-

V.C. cui ſigna primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes A
magis quam prælium eſſe. tumultus è caſtris & in vrbem penetrat.
tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sa-
binis eunt ſubſidio, pars Romanos toto impetu intentos in caſtra,
adoriuntur. pauliſper auerſi turbatiq; ſunt. deinde & ipſi vtroq; ver-
ſis ſignis reſiſtunt: & eques ab conſule immiſſus Thuſcos fundit fu-
gatq;, eademq; hora duo exercitus duæq; potentiſſimæ & maximæ
finitimæ gentes ſuperatæ ſunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volſci
Æquiq; in Latino agro poſuerant caſtra, populatiq; fines erant. eos
per ſe ipſi Latini, aſſumptis Hernicis, ſine Romano aut duce auxilio
caſtris exuerũt. ingenti prędа pręter ſuas recuperatas res potiti ſunt,
miſſus tamen ab Roma conſul in Volſcos C. Nautius. mos credo nõ
placebat, ſine Romano duce exercituq; ſocios proprijs viribus con-
ſilijsq; bella gerere, nullũ genus calamitatis contumeliæq; non edi-
tum in Volſcos eſt: nec tamen perpelli potuere vt acie dimicarent. L. B
280. Furius inde & C. Manlius Coſſ. Manlio Veientes prouincia euenit.
non tamen bellatũ. induciæ in annos XL. petentibus datæ frumen-
to ſtipendioq; imperato. Paci externæ confeſtim cõtinuatur diſcor-
dia domi. agrariæ legis tribunitijs ſtimulis plebs furebat. cõſules ni-
hil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, ſumma vi
reſiſtunt. abeuntes magiſtratu conſules Genutius Trib. plebis arri-
281. puit. L. Æmylius & Opiter Virginius conſulatum ineunt. Vopiſcum
Iulium pro Virginio in quibuſdam annalibus conſulẽ inuenio. Hoc
anno, quoſcunq; conſules habuit, rei ad populum Furius & Manlius
circumeunt ſordidati, nõ plebem magis, quam iuniores patrũ. ſua-
dent, monentq;, honoribus & adminiſtratione reipub. abſtineant.
conſulares vero faſces, prętextã, curulemq; ſellam, nihil aliud quam
pompã funeris putent. claris inſignib. velut infulis velatos ad mor-
tem deſtinari. quod ſi conſulatus tanta dulcedo ſit, ita animum nũc C
iam inducãt, conſulatum captum & oppreſſum ab tribunitia pote-
ſtate eſſe. conſuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum impe-
riumq; tribuni agenda eſſe. ſi ſe commouerit, ſi reſpexerit patres, ſi a-
liud quam plebem eſſe in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Me-
nenij damnationem & mortem ſibi proponat ante oculos. His ac-
cenſi vocibus patres, conſilia inde non publica, ſed in priuato, ſedu-
ctaq; à plurium conſcientia habuere. vbi cum id modo conſtaret, iu-
re an iniuria eripiendos eſſe reos, atrociſſima quæq; maxime place-
bat ſententia: nec author quamuis audaci facinori deerat. Igitur iu-
dicij die cum plebs in foro erecta expectatione ſtaret, mirari primo
quod nõ deſcenderet tribunus: deinde cum iam mora ſuſpectior fie-
ret, deterritũ à primoribus credere, & deſertam ac proditam cauſam
publicam

A publicam queri. tandē qui obseruati vestibulo tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inuentum. quod vbi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij alio. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminē noxiæ pœnitebat, vt etiam insontes fecisse videri vellent: palamq; ferrent, malo domandā tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebs tribunorum magis silentio, quam consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua. rursus ad antiqua reditum, cum Genutio vna mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum ac cogitandū, quo modo resistatur patribus. id autem vnum consilium esse, vt se ipsa plebs, quando aliud V.C
B nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus. & eos ipsos plebis homines, nihil contemptius neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenq; ea magna atq; horrenda facere. His vocibus alij alios cum incitassent, ad Voleronem Publiū de plebe hominē, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cū auxilio nemo esset, cōsules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Prouoco, inquit, ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari, quo ferocius clamitabat, eo infestius circunscindere & spoliare lictor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuātibus aduocatis repulso lictore, vbi indignantiū pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbā confertissimā recipit, clamitans: Prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste commilitones, nihil est
C quod expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est. Cōcitati homines veluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discrimen adesse, nihil cuiquā sanctum non publici fore, nō priuati iuris. Huic tātæ tempestati cū se cōsules obtulissent facile experti sunt parū tutā maiestatē sine virib. esse. violatis lictoribus, fascib. fractis, è foro in curiā compellūtur, incerti quatenus Volero exerceret victoriā. Cōticescente deinde tumultu, cū senatū vocari iussissent: querūtur iniurias suas, vim plebis, Voleronis audaciā. Multis ferociter dictis sentētijs, vicere seniores, quib. ira patrū aduersus temeritatē plebis certari nō placuit. Voleronē amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunū plebis creat in eū annū, qui L. Pinariū, P. Furiū Coss. 282.
habuit. cōtraq; omniū opinionē, qui eū vexādis prioris anni cōsulibus administraturū tribunatū credebant, post publicā cām priuato

dolore

V.C. dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus rogationẽ tulit A
ad populum, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud
parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatũr, sed quæ
patricijs omnem potestatẽ per clientum suffragia creandi quos vel-
lent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa
vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad resistendum erat, vbi interce-
deret aliquis ex collegio, authoritate aut cõsulum aut principũ ad-
duci posset: res tamen suo ipsa molimine grauis, magnis certamini-
bus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribun. reficit. Patres ad
283. vltimum dimicationis rati rem venturã, Ap. Claudium Appij filium,
iam inde à paternis certaminibus inuisum, infestumq; plebi, consu-
lem faciunt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni ni-
hil prius quam de lege agebatur. sed vt inuentor legis Volero, sic Le-
ctorius collecta eius author cum recentior tum acrior erat. ferocem
faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquam manu B
promptior erat. is cum Volero nihil præterquã de lege loqueretur,
insectatione abstinens Cos. ipse in accusationẽ Appij familiæq; su-
perbissimæ ac crudelissimæ in plebem Rom. exorsus, cum à patribus
non Cos. sed carnificem ad vexandam & lacerandã plebem creatum
esse contenderet, rudis in militari homine lingua non suppetebat li-
bertati animoq;. itaq; deficiente oratione: Quandoquidem nõ tam
facile loquor, inquit, Quirites, quam quod locutus sum, præsto: cra-
stino die adeste. ego hic aut in cõspectu vestro moriar, aut perferam
legem. Occupant tribuni templum postero die, cõsules nobilitasq;
ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lecto-
rius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobiles
stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lecto-
rius iubet. Consul Appius negare ius esse tribuno in quenquam, ni-
si in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: C
nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorũ, quia
ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. Facile & contem-
ptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat. Ardens igi-
tur ira tribunus viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad
tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu.
violatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tri-
buno in consulem esset: & concursus hominum in forum ex tota
vrbe concitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius perti-
nacia tantam tempestatem: certatumq; haud incruento prælio fo-
ret, ni Quintius Cos. alter consularibus negocio dato, vt collegam
vi, si aliter nõ possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuien-
tem precib. leniisset: nunc orasset tribunos, vt conciliũ dimitterent:
darent

A darent iræ spacium: non vim suam illis tempus adempturum, sed consilium viribus additurum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatum consules habent. vbi cum timor atq; ira inuicem sententias variassent, quo magis spacio interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, vt tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordi ciuitate esse posset. dum tribuniq; consulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil relictum esse virium in medio, distractam laceratamq; rempub. per magistratus, magis quorũ in manu sit, quam vt incolumis sit, quæri. Appius contra testari deos atque homines, rempub. prodi per metum ac deseri: non consulem senatui, sed sena-

B tum consuli deesse: grauiores accipi leges, quam in sacro monte acceptæ sint. victus tamen patrum consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primum tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso author est. nominat quoq; tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium. Volci tum Æquiq; inter seditionem Romanam & bellum coortum vastarant agros, vt si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus, castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior, quod sine tribunitijs vinculis erat. odisse plebem plus quam paterno odio, quod se victum videbat ab ea: se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatam legem esse, quam minore conatu, nequaquã tantã patrum spe priores impedierant consules.

C Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad vexandum sæuo imperio exercitum stimulabat, nec vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant, segniter, ociosè, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coercebat. si citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam. præsenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdum & Volerones vocaret. Nihil eorũ Volsci nesciebant: instabantq; eo magis, sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum, quod aduersus Fabium Cos. habuisset. cæterum multo Ap-

pio quam Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt A
Fabianus exercitus, sed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petit castra: nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamq; extremi agminis cædem. tum expressa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire vellet, concionemque aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes, ne vtiq; experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obedientium esset. negare vulgo milites se ad concionem ituros, passimque exaudiri voces postulantium, vt castra ex Volsco agro moueantur: hostem victorem paulo ante prope in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidē nihil præter tempus rixæ lucrarentur) B
remissa concione iter in sequentem diem pronunciari cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. a quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor, ita effuso agmine per stragē corporum armorumq; euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agros castra posuit. aduocataq; concione, inuectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte deci- C
mus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea in Æquis inter consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusq; non ausi offerre se Æqui, vagari populabundum hostem per agros passi. nec vllo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est: addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum exactum, in signem maxime comitia tributa efficiunt: res maior victoria suscepti certaminis quam vsu, plus enim digni-

A dignitatis comitijs ipsis detractum est patribus ex concilio summo- C. V.
uendis, quã virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Tur-
bulentior indé annus excepit, L. Valerio, T. Æmylio Coss. tum pro- 284.
pter certamina ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap.
Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorum pu-
blici agri tanquam tertio consuli sustinenti, M. Duellius & Cn. Sic-
cius diem dixere. Nunquã ante tam inuisus plebi reus ad iudicium
vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Pa-
tres quoq; non temere pro vllo æque annixi sunt: propugnatorem
senatus, maiestatisq; vindicem suæ, ad omnes tribunitios plebeios-
que oppositũ tumultus, modum duntaxat in certamine egressum,
obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos &
plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ ple-
bis, non senatus preces perpellere vnquam potuere, non modo vt
B vestem mutaret, aut supplex prensaret homines, sed ne vt ex consue-
ta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa es-
set, aliquid leniret, atq; summitteret: idem habitus oris, eadem con-
tumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo vt magna pars
plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat.
Semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusato-
rio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit, & ple-
bem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem sine-
rent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen quam præ-
dicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribu-
ni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore su-
premum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus
mortui audiuit, quam viui accusationem audierat: & exequias fre-
quens celebrauit. Eodem anno Valerius Cos. cum exercitu in Æ-
C quos profectus, cum hostem ad prælium elicere non posset, castra
oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac
tonitribus cælo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui
dato, adeo tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo de-
fensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad po-
pulationem agri vertit. Alter consul Æmylius in Sabinis bellum
gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. In-
cendijs deinde non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus fre-
quenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurris-
sent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora
loca. id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, inte-
gro inde decedens bello. Inter hæc bella manẽte discordia domi,
T. Numitius Priscus, A. Virginius Coss. facti. Non vltra videbatur 285.

V.C. latura plebs dilationem agrariæ legis, vltimaq; vis parabatur, cum A Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, fugaq; agrestium cognitum est, ea res maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. consules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex insidijs prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugaq; in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimã, acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquã tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sabini vsq; ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroq; periram consule ingresso B in fines, plus cladium quam intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper alias, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit: per patres

286. clientesq; patrum consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initiã, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta prope Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominũ pecorumq; egêre. quos Seruilius Cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effusè fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis res egregie gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatũ, ingenti cæde vtrinq; plurimo sanguine. Et Romani, quia C paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signũ receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis inducijs vtrinq; quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisq; populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia fere vigilia ad castra oppugnãda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militẽ iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquum no-

ctis

A ctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, vt somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & vigilijs Volscum primo impetu perculit, quanquã cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquũ locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, vt perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites circunfusi ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute militũ fretus, loco parũ fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Vol-B scus effusis ad primũ impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes turbatosq; ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus, iam gradum consul increpando simul temeritatẽ, simul ignauiam, pudore metum excussisset. restitere primo obstinatis animis. deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, audent vltro gradum inferre, & clamore renouato cõmouent aciem. rursus impetu capto enituntur, atq; exuperant iniquitatẽ loci. iam prope erat vt in summum cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedere: effusoq; cursu, pene agmine vno fugientes, sequentesq; castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua vi, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis, ceciderant animi.

C

DECADIS PRIMAE LIB. III.

EPITOME.

Seditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & viginti millia, CCXIIII. *præter orbos, orbasq;: sequenti,* CXXXII. *millia* CCCCXIX. *Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. is victos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, vt essent decem,* XXXVI. *annos à primis tribu-*

V.C. *tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad constituendas eas proponendasque, decemuiri pro consulibus, sine vllis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno quam Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. ij, decem tabulis legum positis, cum modeste se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad X. adiectis, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij, qui cum in amorem Virginis incidisset, summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi veniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit, coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prospere gestas continet, & parum honestum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.*

287. NTIO capto, T. Æmilius & Q. Fabius Coss. fiunt. hic erat Fabius, qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Æmylius dandi agri plebi fuerat author. itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatã, adiutore vtiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sentẽtia sua. possessores, & magna pars patrum tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamẽ aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam & maritimam vrbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat. T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui à Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere,

A tiere, irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim cum Sp. Posthumio Coss. fuit) in Æquos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra V.C.
quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in 288.
tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio Coss. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea prouincia da- 289.
ta. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Æquos, legatos in concilium gentis missos nunciare iussit: Q. Fabium Cos. dicere, se ex Æquis pacem Romam tulisse, ab Roma Æquis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat, quorum id perfidia & periurio fiat deos nunc testes esse, mox fore vltores. se tamen, vtcunq; sit, etiam nunc pœnitere sua sponte Æquos, quam pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin periurio gaudeant, dijs magis iratis B quam hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, vt legati prope violati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab vrbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicaret. sed cum forte haud multum diei super esset, vnus ab statione hostium exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles, in diem posterum in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoque curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & Æqui processere. prælium fu- C it vtrinque vehemens, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Æquos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Æqui. pulsique, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. Æquos populationibus incursionibusque meliores esse: & multas passim manus, quam magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, vt ad vrbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq;

V.C. stesq; pauidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum A
paruas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad vrbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoq; vaniora ferre ad alios: cursus clamorq; vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis abesse. Forte ab Algido Quintius Cos. redierat Romam: id remedium timori fuit; tumultuq; sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex authoritate patrum iustitio indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto vrbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui qua venturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, prҿda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintij Cos. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio B
lustrum. Censa ciuium capita centũ quatuor & XX. millia CCXIIII. dicuntur, præter orbos orbasq;. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, vri sua popularique passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine popula-
290. bundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romam redijt. Consules inde Albus Posthumius, Sp. Furius, Furios, Fusios scripsere quidam, id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bellum gereret. itaq; Æqui ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Æquos. isq; miles per bellum Æquicum C
vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum maturare, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, vt principibus coloniæ Romã excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cum haud grauate venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, vt magis suspecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit: ignarusque multitudinis, quia nusquam vniuersa conspecta fuerat, imparẽ copijs exercitum temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus, se in castra recepit.

neq;

A neq; is finis periculi fuit. namq; & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circumsessa atq; oppugnata, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem exercitumque obsideri, nunciauerunt, tantumque terrorem incussere patribus, vt (quæ forma senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negocium daretur, videret ne quid respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romę manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum visum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendũ Latini Hernici q;, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, vt non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrũ Romanum missa, vrbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium vrbis relictus: consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. nihil remissum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius Coss. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idem cõsulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus, multis sæpe frustra conatibus captis, vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul nuncio circunuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temere magis quam satis caute in mediam dimicationẽ infert, vulnere accepto, ægre ab circunstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, cum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe nec viribus pares, venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoque exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Æquos, legatiq; caputórociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumuenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorũ in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ij vagi dissipato agmine fugientes in Quintium victo-

B

C

rem cum saucio consule reuertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro citroq; illis diebus & illatæ, & acceptæ. difficile ad fidē est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro V. Mil. ac C C C. Ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio Coss. duo millia & C C C C cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, C C. ait & X X X. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum visum est ardere plurimo igni, portentaq; alia aut obuersata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcentium virorum mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque ab senatu gratijs ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium venerant, prope cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati Coss. L. Ebutius P. Seruilius, cal. Sex. vt tunc principium anni

291. agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus, & forte annus pestilens erat vrbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori. & auxere vim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusque in vrbem acceptis. ea colluuio mistorum, omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigilijs angebat: ministeriaque inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo Æquos Volscosq; coniunctis copijs castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquā quod infrequēs senatus indicio erat socijs, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: vrbem Romanam subdita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies veniat, vt anno ante, vt semper alias, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuncio tristiorem domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non præsidijs modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in

gua in

A gua in spe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum V.C.
maior pars, militaris fere ætas omnis: vt non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum, ac maiestas consularis imperij venerat. Deserta omnia sine capite, sine viribus, dij præsides, ac fortuna vrbis tutata est: quæ Volscis Æquisque prædonum potius mentem quam hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit. tectaq; procul visa, atq; imminentes tumuli auertere mentes eorum: vt totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominumque, desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copijs
B petere possent? signa repente conuellerent: transuersisq; itineribus per Labicanos agros in Thusculanos colles transirent. eo vis omnis tempestasque belli conuersa est. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam vrbem petētibus, nec opem vllam obsessis socijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam vallem, ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesque sua socijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quam quanta ferro sociorū facta erat. Consul qui vnus supererat, moritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita late vagata est vis morbi: inopsque senatus auxilij humani, ad deos populum ac
C vota vertit. iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque exposcere deûm. ad id quod sua quemque mala cogebant, authoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium, finemque pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: versisque animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem 292.
III. idus sextiles consulatum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non solum arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum

miſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus A
in Volſcos ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationi-
bus arcendis ſociorum agro oppoſitus, non vltra quam in Herni-
cos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit fugatque. Lucre-
tium, dum in Hernicis ſedet, prædonum agmen fefellit, ſupra mon-
tes Præneſtinos ductum. inde dimiſſum in campos, vaſtauere agros,
Præneſtinum Gabinumq; : ex Gabino in Thuſculanos flexere col-
les. vrbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, quã
quod ad arcendam vim parum virium eſſet. Q. Fabius præerat vrbi. is
armata iuuentute, diſpoſitisq; præſidijs tuta omnia ac tranquilla fe-
cit. Itaque hoſtes præda ex proximis locis rapta, appropinquare vrbi
non auſi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab vrbe
hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura in Lucretium incidunt con-
ſulem, iam ante exploratis itineribus ſuis inſtructum, & ad certamen
intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculſos ad- B
orti, aliquanto pauciores multitudinem ingentẽ fundunt, fugantq;:
& compulſos in cauas valles, cum exitus haud inde faciles eſſent, cir-
cumueniunt. ibi Volſcum nomen prope deletum eſt. XIII. millia
CCCCLXX. cecidiſſe in acie ac fuga, M.CCL. viuos captos, ſigna
XXVII. militaria relata, in quibuſdam annalibus inuenio. vbi etſi
adiectum aliquid numero ſit, magna certe cædes fuit. Victor conſul
ingenti præda potitus, eadem in ſtatiua redijt. tum conſules caſtra
coniungunt, & Volſci Æquique afflictas vires ſuas in vnum contu-
lere. Tertia illa pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit.
fuſis hoſtibus etiam caſtra capta. Sic res Romana in antiquum ſta-
tum redijt: ſecundæq; belli res extemplo vrbanos motus excitaue-
runt. C. Terentillus Arſa Tribunus plebis eo anno fuit. is conſulibus
abſentibus ratus locum tribunitijs actionibus datum, per aliquot
dies patrum ſuperbiam ad plebem criminatus, maxime in conſulare C
imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehe-
batur. nomine enim tantum minus inuidioſum, re ipſa prope atro-
cius quam regium eſſe. quippe duos pro vno dominos acceptos im-
moderata, infinitaq; poteſtate: qui ſoluti atque effrenati ipſi, omnes
metus legum, omniaq; ſupplicia verterent in plebem, quę ne æterna
illis licentia ſit, legem ſe promulgaturum, vt quinq; viri creentur le-
gibus de imperio conſulari ſcribendis. quod populus in ſe ius dede-
rit, eo conſulem vſurum: non ipſos libidinem ac licentiam ſuam pro
lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres ne ab-
ſentibus conſulibus iugũ acciperent, ſenatus à præfecto vrbis Q. Fa-
bio vocatur. qui adeo atrociter in rogationem latoremq; ipſum eſt
inuectus, vt nihil, ſi ambo conſules infeſti circunſtarent tribunum,

relictum

A relictum minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore ca- V. C.
pto adortum rempublicam, si quem similem eius priore anno inter
morbum bellumque irati dij tribunum dedissent, non potuisse sisti.
mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione o-
mnium rerum, ad tollendum è repub. consulare imperium, laturum
leges fuisse: ducem Volscis Æquisq; ad oppugnandam vrbem futu-
rum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbè in ali-
quem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis
iudicibus, quorum in aliquem sæuitum sit, non illum consulare im-
perium, sed tribunitiam potestatē inuisam, intolerandamq; facere: Fabij precatio.
quam pacatam recōciliatamq; patribus de integro in antiqua redi-
gi mala. neq; illum se deprecari, quominus pergat vt cœperit. Vos,
inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, vt primum omnium cogitetis,
potestatem istam ad singulorum auxilium, nō ad perniciem vniuer-
B sorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes pa-
tribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam rempublicam
inuadi. non ius vestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega,
vt rem integram in aduentum consulum differat, ne Æqui quidem
ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, creduli super-
boq; nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni: dilataq;
in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lu-
cretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget glo-
riam adueniens exposita omni in campo Martio præda, vt suū quis-
que per triduum cognitum abduceret, reliqua vendita, quibus do-
mini nō extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus:
sed dilata res est. tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit. Ia-
ctata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit
ad vltimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori
C exercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Æquisq;,
triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans
sine militibus vrbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla
ab toto relata collegio, nouos aggressa consules est. erant consules
P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra in- 293.
genti concussa motu est. bouem locutam; cui rei priore anno fides
non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit: quē imbrem
ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur. quod inter-
cidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Li-
bri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigena-
rum prædicta, ne qui in loca summa vrbis impetus cædesq; inde fie-
rent. inter cætera monitum, vt seditionibus abstineretur. Id factum
ad impediendam legem tribuni criminabatur, ingensq; aderat cer-
tamen.

tamen. Ecce (vt idem in singulos annos orbis volueretur) Hernici A nunciant, Volscos & Æquos, & si accisæ res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam, Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationem inter se dispartiri iussi: alteri vt Volsci, alteri vt Æqui prouincia esset. Tribuni coram in foro personare, fabulã compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos & Æquos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit, nouos hostes quæri. coloniam fidam propinquã infamem fieri, bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic ne quid aliud actum putent, victam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione vr- B bis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, nõ defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno, vt tuto libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque secum trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ causa: & statim vis coorta. quemcunque lictor iussu consulis præhendisset, tribunus mitti iubebat. neque suum cuique ius modum faciebat: sed virium spe, & manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cũ discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec fere seniores rei intererant: quippe quę non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; C esset. multum & consules se abstinebant, ne cui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro, vt nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictatũras consulatusq; gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesque procellas sustinebat, hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox

ingenium

Cæsonis comando.

A ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat, eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos veluti iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammā ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsulte dicta factaque, in vnius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: Ecquid sentitis iam vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat, expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatque vulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæque decora, affirmabat neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis vnquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius Cos. anni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie suadere & monere iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum momentū rerum eius ciuitatis in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent ciuem esse, quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, maturescente virtute, finerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quemquam offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque mulctatos quærentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Præmebat reum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, sed haud multo postquam pestilentia in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. ibi rixam natam esse, fratremque suum maiorem natu,

natu, nec dum ex morbo satis validum, pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante, adeo concitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patricij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudicij diem: vt qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Rom. fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in vincla conijci vetant: sisti reum, pecuniamq;, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit, vnum vadem III. mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est, decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro, nocte proxima insciis consulib. in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere cōsilium, pecunia à patre exacta crudeliter, vt is diuenditis omnibus bonis, aliquādiu trans Tyberim veluti relegatus, deuio quodam in tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem: ab externis armis ocium fuit, cum velut victores tribuni, perculsis patribus Cæsonis exilio, prope perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, nō minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cęsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vbi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæve ferret. mille pro vno Cæsones extitisse plebs quæreretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat, benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam vlli neq; publice neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset: alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere, sed refecti

A fecti quoq; in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, V.C.
nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; man-
suefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Ac-
cipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & 294.
P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis feren-
dæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores pa-
trum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tende-
bant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. cõiurationem fa-
ctam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorũ tribunorum trucidan-
dæ plebis consilia inita. id negocij datum ab senioribus patrũ, vt iu-
uentus tribunitiã potestatem è republica tolleret, formaq; eadẽ ci-
uitatis esset, quæ ante Sacrum montẽ occupatum fuerat. Et ab Vol-
scis & Æquis statum iam ac prope solenne in singulos annos bellum
timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortũ. Ex-
B ules, seruiq; ad quatuor millia hominũ, & quingenti, duce Ap. Her-
donio Sabino, nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confestim
in arce facta cædes eorum qui cõiurare, & simul capere arma nolue-
rant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. al-
ternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules
& armare plebẽ, & inermem pati timebant, incerti quod malum re-
pentinum, externum an intestinũ, ab odio plebis, an ab seruili frau-
de vrbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdũ mouebant.
nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio.
dant tamen arma, non vulgo, tantum vt in incerto hoste præsidium
satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquũ noctis, incertiq; qui ho-
mines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis
ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde aperuit bellũ, du-
cemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio voca-
C bat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos
in patriã reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle po-
pulo Rom. authore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos & Æquos, & o-
mnia extrema tentaturum & concitaturum. Dilucere res magis pa-
tribus atq; consulibus. prȩter ea tamen quæ denunciabantur, ne Ve-
ientium, neu Sabinorum id cõsilium esset, timere: & cum tantum in
vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito
adessent: tum æterni hostes Volsci & Æqui non ad populandos, vt
ante, fines, sed ad vrbem vt ex parte captã venirent. Multi & varij ti-
mores. inter cæteros imminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi
hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fi-
dem abrogare, satis erat tutum. vixq; concordia sisti videbatur posse.
tantũ superantibus alijs ab emergentibus malis nemo tribunos aut

H plebem

plebem timebat: manſuetum id malum, & per aliorum quietem malorum ſemper exoriens, tumq; eſſe peregrino terrore ſopitum videbatur. at id prope vnum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, ſed vanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium inſediſſe contenderent: patriciorum hoſpites clienteſq;, ſi perlata lege fruſtra tumultuatos eſſe ſentiant, maiore quam venerint ſilentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim Conſules habent, alio ſe maiore à tribunis metu oſtendente, quam quem nocturnus hoſtis intulerat. Poſtquam arma poni, & diſcedere homines ab ſtationibus nunciatum eſt: P. Valerius, collega ſenatum retinente, ſe ex curia proripit, inde in templum ad tribunos venit. Quid hoc rei eſt, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auſpicio rempublicā euerſuri eſtis? tam fœlix vobis corrumpendus fuit, qui ſeruitia veſtra non commouit author? cum hoſtes ſupra caput ſint, diſcedi ab armis, legeſq; ferri placet? Inde ad multitudinē oratione verſa: Si vos vrbis Quirites, ſi veſtri nulla cura tangit, at vos veremini deos veſtros ab hoſtibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina & Minerua, alij dij deæq; obſidentur, caſtra ſeruorum publicos veſtros penates tenent. hæc vobis forma ſanæ ciuitatis videtur? tantum hoſtium non ſolum intra muros eſt, ſed in arce, ſupra forum, curiamq;: comitia interim in foro ſunt, ſenatus in curia eſt: velut cum ocium ſuperat, ſenator ſententiam dicit, alij Quirites ſuffragiū ineunt. non quicquid patrū plebiſq; eſt, conſules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare auguſtiſſimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iiſdem Sabinis auro captam recepiſti, da ſtirpi tuæ: iube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuus ingreſſus exercitus eſt. primus en ego conſul, quantū mortalis deum poſſum, te, ac tua veſtigia ſequar. Vltimum orationis fuit, ſe arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. ſi quis impediat, iam ſe conſularis imperij, iam tribunitiæ poteſtatis, ſacratarumq; legum oblitum, quiſquis ille ſit, vbicunq; ſit, in Capitolio, in foro, pro hoſte habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium conſulem ſumi arma. auſurum ſe in tribunis, quod princeps familiæ ſuæ auſus in regibus eſſet. Vim vltimam apparebat futurā, ſpectaculoq; ſeditionem Romanam hoſtibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium conſul potuit: nox certamina cœpta oppreſſit, tribuni ceſſere nocti, timentes conſulum arma. Amotis inde ſeditionis authoribus, patres circumire plebem, inferenteſq; ſe in circulos,

Valerij oratio.

A B C

A circulos, ſermones tempori aptos ſerere: admonere, vt viderent in quod diſcrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen eſſe, ſed ſimul patres, plebemq; arcem vrbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hoſtibus dedi. Dum hæc in foro ſedandæ diſcordiæ cauſa aguntur, conſules interim, ne Sabini, ne Veiens hoſtis moueretur, circa portas murosq; deſceſſerant. Eadem nocte & Thuſculum de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ vrbis ſtatu nuncij veniunt. L. Mamilius Thuſculi tum dictator erat. is confeſtim conuocato ſenatu, atq; introductis nuncijs, magnopere cenſet, ne expectent dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipſum, diſcrimenq; ac ſociales deos, fidemque fœderum id poſcere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occaſionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus conſcribitur, arma

B dantur. Romam prima luce venientes, procul ſpeciem hoſtium præbuere. Æqui aut Volſci venire viſi ſunt. deinde vbi vanus terror abijt, accepti in vrbem agmine in forum deſcendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præſidia collega, inſtruebat aciem. authoritas viri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & vrbe pacata, ſi ſe doceri ſiuiſſent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem ſe maiorum ſuorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura ſibi à maioribus tradita eſſet, concilium plebis non impediturum. hunc ducem ſecuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thuſculana legio. certare ſocij ciuesq; vtri recuperatæ arcis ſuum decus facerent. dux vterq; ſuos adhortatur. Trepidare tum hoſtes: nec vlli ſatis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt ſigna Romani, ſocijq;. Iam in veſtibulum perru-

C perant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius conſularis vidit cadentem. is dato negocio ſuis vt corpus obtegerent, ipſe in locum vicemq; conſulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei ſenſus non peruenit ad militem. prius vicit, quam ſe pugnare ſine duce ſentiret. Multi exulum cæde ſua fœdauere templum multi viui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis, vt quiſque liber aut ſeruus eſſet, ſuæ fortunæ à quoque ſumptum ſupplicium eſt. Thuſculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atque luſtratum. In conſulis domum plebes quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactaſſe fertur. Pace parta, inſtare tum tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent: inſtare Claudio, vt collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege ſineret. Conſul ante quam collegam ſibi ſubrogaſſet,

negare passurum agi de lege. hæc tenuere contentiones vsq; ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulē habitura iratum, potentē fauore patrum, virtute sua, tribus liberis, quorū nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo vbi res posceret, priores erant. Is vt magistratū inijt, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigando vehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis non vt in republica populi Romani, sed vt in perdita domo, lingua, criminibusq; regnarent cum Cæsone filio suo virtutē, constantiā, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio nō fuit, minus supplicij, quam Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo, prope denunciauit, vt arma caperetis. hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosq; seruis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capitolinum signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? pudet deorū, hominumq;, cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & seruorū dux profanatis omnibus, in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi ante quam Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui ante Latinos, ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam obijcere? scilicet si quis vobis humillimus homo de vestra plebe, quam partem veluti abruptam à cætero populo, vestram patriam, peculiaremq; rempub. fecistis, si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habeantur, quib. ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt? At enim diuinis humanisq; obruti sceleribus, legē vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respublica est: peius multo, quam cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Æquos mihi atq; collegæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes,

quam

A quam pacati propitios habemus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quam re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant rempublicam. Consul alter comes animosior, quam author, suscepisse collegam priorem actioné tam grauis rei facile passus, in peragendis cõsilijs, consularis officij partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi, quærendo, quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint, cõuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq;, omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere

B religione velle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deum venerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accõmodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locũq; inaugurari, vbi auspicato cum populo agi posset: vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatũ esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules vellent. neq; enim prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum: & tribunos, si eo veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore cõsulari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat: se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægrã esse, vt consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus

C esse reipublicæ, vt qui se mouerit ad solicitandum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniũt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de sententia consulem, quam tribuni se in authoritate patrũ futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum & plebis postulatis, senatusconsulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; cõsules ab vrbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eosdẽ tribunos refici, iudicare senatum contra rempub. esse. Consules fuere in patrum potestate, tribuni reclamantibus consulibus refecti: patres quoq; ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si vana vestra, patres cõscripti,

V.C. ad plebem authoritas est? vos eleuatis eam. quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in ciuitate: plus leuitatis ac licentiæ habere. leuius enim, vaniusq; profecto est, sua decreta & consulta tollere, quam aliorum. imitemini patres conscripti turbam inconsultam, & qui exemplo alijs esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quam alij vestro recte faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me cótra senatusconsultum consulem renunciari patiar. Te vero C. Claudi adhortor, vt & ipse populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi persuadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertiú, & L. Cor-

295. nelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ: instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis & Æqui Latini atq; Hernici nunciabant: iam Antij Volscorú legiones esse, & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam: ægreq; impetratum à tribunis, vt bellum præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio vt Antium legiones duceret, datum: Cornelio vt Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, qui Æquis mos erat, ad populandú veniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere, duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præstitutum venerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido statiuisq; hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Æquis venisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti vallo se tutarentur, pararent: postero die Fabius non permistam vnam sociorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa vallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iussit, vt pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedem, si receptui cecinisset: equites item suæ cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum vndiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos vallo deturbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamque in partem vnam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, territos cædendo. Ma-

A do. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior, quia vix arma secum efferre hostis potuit. deletusque exercitus foret, ni fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore iuuentutis præmisso, arcem Thusculanam improuiso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt, vt distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata, mouent Romanos haud secus, quam si Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat, partem Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nunquam eo subire potuit.
B fames postremo inde detraxit hostem. quo postquam ventum ad extremum est, inermes, nudiq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; authores inuenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumq; cepisse. certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores eius rei mentio est, nō ausim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres ter-
C ritat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores, M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neque fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, vnquam non modo visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo, multorumq; tabe mensium mortuum: nec his temporibus, in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ visum: affirmantibus, qui vna meruerant, secum eum tum, frequentemq; ad signa sine vllo commeatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non au-

 deret,

V.C. deret, omnes eæ res in vnum congruentes, haud magis dubiam da- A
mnationem Volſcij, quam Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant.
in mora tribuni erãt, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius
habita de lege eſſent, paſſuros negabant. ita extracta vtraq; res in cõ-
ſulum aduentum eſt. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu
vrbem inierunt, quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars
credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quar-
tum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab le-
ge certamen auerterant, & cum conſules nihilo minus aduerſus cõ-
tinuationem tribunatus quam ſi lex minuendæ ſuæ maieſtatis cau-
ſa promulgata ferretur, tetendiſſent, victoria certaminis penes tri-
bunos fuit. Eodem anno Æquis pax eſt petentibus data. Cenſus, res
priore anno inchoata, perficitur: idq; luſtrum ab origine vrbis deci-
mum conditum. Fuerunt cenſa ciuium capita centum triginta duo
millia, CCCCXIX. Conſulum magna domi belliq; eo anno glo- B
ria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etſi non concors, mi-
296. nus tamẽ quam alias infeſta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nau-
tius conſules facti, duas reſiduas anni prioris cauſas exceperunt. Eo-
dem modo conſules legem, tribuni iudicium de Volſcio impedie-
bant: ſed in quæſtoribus nouis maior vis, maior authoritas erat.
Cum M. Valerio Valerij filio, Voleſi nepote, quæſtor erat T. Quin-
tius Capitolinus, qui ter conſul fuerat. is quoniam neq; Quintiæ
familiæ Cæſo, neq; reipub. maximus iuuenum reſtitui poſſet, falſum
teſtem, qui dicendæ cauſæ innoxio poteſtatem ademiſſet, iuſto ac
pio bello perſequebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege
ageret, duum menſium ſpacium conſulibus datum eſt ad inſpicien-
dam legem: vt, cum edocuiſſent populum, quid fraudis occultæ fer-
retur, ſinerent deinde ſuffragium inire. hoc interualli datũ, res tran-
quillas in vrbe fecit. Nec diuturnam quietem Æqui dederunt: qui C
rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, impe-
rium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Æ-
quis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thuſcula-
num hoſtili populatione veniunt, pleniq; prædæ in Algido caſtra lo-
cant. In ea caſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſthumius legati ab
Roma venerunt queſtum iniurias, & ex eo fœdere res repetitũ. eos
Æquorum imperator, quę mandata habeant ab ſenatu Romano, ad
quercum iubet dicere: ſe alia interim acturũ. quercus ingens arbor
prætorio imminebat, cuius vmbra opaca ſedes erat. Tum ex legatis
,, vnus abiens, Et hæc, inquit ſacrata quercus, & quicquid deorum eſt,
,, audiant fœdus à vobis ruptũ, noſtriſq; & nũc quereſis adſint, & mox
,, armis, cum deorum hominumq; ſimul violata iura exequemur. Ro-
mam

A mam vt rediere legati, senatus iussit alterum cõsulem contra Grac-
chum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium
Æquorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectũ,
& forsitan ad vltimum impedissent, sed nouus subito additus terror
est. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia vrbis infesta populatio-
ne venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi est. tum plebs benigne ar-
ma cepit: reclamantib. frustra tribunis, magni duo exercitus scripti.
alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis,
per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam
vastitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam prope in-
tacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna, nec vis
animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab ho-
ste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus
tenebat. Quod vbi senserunt hostes, creuit ex metu alieno (vt fit) au-
B dacia: & nocte adorti castra, postquam parum vis aperta profecerat,
munitiones postero die circundant. Quæ priusquam vndique vallo
obiecto clauderẽt exitus, quinq; equites inter stationes hostium e-
missi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam
nec opinatũ, nec tam insperatũ accidere potuit. itaq; tantus pauor,
tantaq; trepidatio fuit, quanta si vrbem, non castra, hostes obside-
rent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij vi-
deretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret,
L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operepretium
est audire, qui omnia præ diuitiis humana spernunt, neque honori Cincinnati paupertas.
magno locum, neq; virtuti putant esse, nisi vbi effuse affluant opes.
Spes vnica imperij populi Rom. L. Quintius trans Tyberim contra
eum ipsum locum vbi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat
agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodi-
C ens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, a-
gresti intentus, salute data inuicem, redditaq;, rogatus vt (quod be-
ne verteret ipsi, reiq; publicæ) togatus mandata senatus audiret. ad-
miratus, rogitansque, Satin' salua essent omnia, togam propere è
tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua simul absterso pulue-
re ac sudore velatus processit. dictatorem eum legati gratulantes
consalutant, in vrbem vocant: qui terror sit in exercitu exponunt.
Nauis Quintio publice parata fuit, transuectumque tres obuiam e-
gressi filij excipiunt, inde alij propinqui atque amici, tum patrum
maior pars. ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus dedu-
ctus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam
tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipso impe-
rio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam

vigilatum est in vrbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum venisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari essent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpsere vnde cuique proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreque omnes ad edicta dictatoris præsto fuere. Inde composito agmine non itineri magis apto, quam prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent gradum. maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum coniici iubeant, militem cum armis valloque redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & vbi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pauorē, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxiliū adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore nō aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Æqui parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus

A nientibus ad pugnantes introrſum verſi, vacuam noctem operi dedere. pugnatumq; cum conſule ad lucem eſt: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & vix aduerſus vnum exercitum pugnam ſuſtinebant: tum à Quintiano exercitu, qui confeſtim à perfecto opere ad arma rediit, inuaditur vallum. hic inſtabat noua pugna, illa nihil remiſerat prior, tum ancipiti malo vrgente, à prælio ad preces verſi, hinc dictatorem, hinc cõſulem orare, ne in occidione victoriam ponerent, vt inermes ſe inde abire ſinerẽt. Ab conſule ad dictatorem ire iuſſis, ignominiam infenſus addidit. Graccum Cluilium ducem, principesq; alios vinctos ad ſe adduci iubet: oppido Corbione decedi: ſanguinis ſe Æquorum non egere: licere abire, ſed, vt exprimatur tandem confeſſio, ſubactam domitamq; eſſe gentem, ſub iugum abituros. Tribus haſtis iugum fit, humi fixis duabus: ſuperq; eas tranſuerſa vna deligata, ſub hoc iugo dictator Æquos miſit. Ca-

B ſtris hoſtium receptis, plenis omnium rerum (nudos enim emiſerat) prædam omnem ſuo tantum militi dedit. conſularem exercitum, ipſumque conſulem increpans: Carebis, inquit, prædæ parte miles, « ex eo hoſte, cui prope prædæ fuiſti. & tu L. Minuti, donec conſula- « rem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita ſe « Minutius abdicat conſulatu, iuſſusque ad exercitum manet. Sed « adeo tum imperio meliori animus manſuete obediens erat, vt beneficij magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiſcentem eum patronum ſalutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto vrbis ſenatus habitus, triumphantem Quintium quo veniebat agmine vrbem ingredi iuſſit. ducti ante currum hoſtium duces, militaria ſigna prælata, ſecutus exercitus præda onuſtus. epulæ inſtructæ dicuntur fuiſſe ante omnium domos: epulanteſque cum carmine triumphali, & ſo-

C lennibus iocis comeſſantium modo currum ſecuti ſunt. Eo die L. Mamilio Thuſculano approbantibus cunctis ciuitas data eſt. Confeſtimq; ſe dictator magiſtratu abdicaſſet, ni comitia M. Volſcij falſi teſtis tenuiſſent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obſtitit metus. Volſcius damnatus, Lanuuium exulatum abiit. Quintius XVI. die dictatura in ſex menſes accepta ſe abdicauit. Per eos dies conſul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. Ad vaſtatos agros ea quoque clades acceſſit Sabinis. Minutio Fabius ſucceſſor in Algidum miſſus. Extremo anno agitatũ de lege ab tribunis eſt. ſed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes vicit, vt quintum eoſdem tribunos crearent. Lupos viſos in Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium luſtratum Capitoliũ eſſe. Hæc eo anno geſta. Sequuntur cõſules. Q. Minutius, 297.

M. Ho-

V.C. M.Horatius Puluillus. Cuius initio anni cum foris ocium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat. vlteriusq; ventum foret, adeo exarserant animis, ni velut dedita opera nocturno impetu Æquorum Corbione amissum præsidium nunciatum esset. Senatum cōsules vocant, iubentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. vincebaturq; consulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror. Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad vrbem venire. is metus perculit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt quoniam ipsi quinquennium elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modo excepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellum, vt cætera, vanum esset, extemplo habita. Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis, decem creati sunt. bini ex singulis classibus. itaq; cautum est, vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos profectus, non inuenit hostem. Horatius, cum iam Æqui Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat, multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione Hortanaque. Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M.Valerius, Sp. Virginius consules facti.

Tribuni decē creantur.

298. Domi forisq; ocium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis
299. iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romulio & C. Veturio consulibus, legem omnibus concionibus suis celebrant. pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent, trepidi nuncij ab Thusculo veniunt, Æquos in agro Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inueniunt. ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij consules vendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaque ergo vt magistratu abie-
300. re, Sp.Tarpeio, A.Æternio consulibus dies dicta est, Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. vterque magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius XV. millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules, & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum

abiecta

A abiecta lege, quæ promulgata consenuerat, tribuni lenius agere V. C.
cum patribus. Finem tandem certaminum facerent, si plebeiæ le-
ges displicerent. at illi communiter legum latores & ex plebe, & ex
patribus, qui vtrisque vtilia ferrent, quæque æquandæ libertatis es-
sent, sinerent creari. Rem non aspernabantur patres, daturum le-
ges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conueniret,
de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius
Albus, T. Manlius, P. Sulpitius Camerinus, iussique inclytas leges
Solonis describere, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores,
iuraque noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior in-
sequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio 301.
tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legum-
que peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala in-
gentia exorta, fames, pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. va-
B stati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lu-
gubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus; augur
C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturium eo cupidius,
quia damnatus à plebe erat, augures legere. mortuus consul Quin-
tilius, quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab
hoste ocium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitoli- 302.
nus. neque eo anno quicquam belli externi fuit, domi motus orti.
Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant
tribuni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet crea-
ri decemuiros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistra-
tus esset. Admiscerenturne plebeij, controuersia aliquandiu fuit.
postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, a-
liæque sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero Decemviratus.
quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab con-
C sulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consu-
les venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna,
mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuria-
uere. eo citius lapsa res est, repetitumque duobus vti mandaretur
consulum nomen, imperiumque, Decemuiri creati Ap. Claudius,
T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpi- 303.
tius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genu-
tio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore ho-
nor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quod eam rem
collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti,
qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam longinqua præmio
esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda no-
ua iura vsui fore credebant: suppleuere cæteri numerum. Graues
quoque

quoque ætate electos nouiſſimis ſuffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum ſcitis aduerſarentur. Regimen totius magiſtratus penes Appium erat, fauore plebis: adeoq; nouum ſibi ingenium induerat, vt pleblicola repente, omniſq; auræ popularis captator euaderet, pro truci ſæuoq; inſectatore plebis. Decimo die ius populo ſinguli reddebant. eo die penes præfectum iuris faſces duodecim erant, collegis nouem ſinguli accenſi apparebant. & vnica concordia inter ipſos, qui conſenſus priuatis interdum inutilis eſſet, ſumma aduerſus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumētum, exemplo vnius rei notaſſe ſatis erit. Cum ſine prouocatione creati eſſent: defoſſo cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis virum inuento, prolatoq; in concionem, in re iuxta manifeſta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accuſator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: deceſſitque iure ſuo, vt demptum de vi magiſtratus, populi libertati adiiceret. Cum promptum B hoc ius velut ex oraculo, incorruptum pariter ab his ſummi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propoſitis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, fauſtum, felixque reipublicæ, ipſis, liberiſque eorum eſſet, ire, & legere leges propoſitas iuſſere: ſe, quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus ſummis infimiſq; iura æquaſſe. plus pollere multorum ingenia, cōſiliaque verſarent in animis ſecum vnamquanq; rem, agitarent deinde ſermonibus, atq; in medium, quid in quaque re plus minuſue eſſet, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas conſenſus omnium inuexiſſe, nec iuſſiſſe latas magis, quam tuliſſe videri poſſet. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, ſatis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ ſunt: qui nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici C priuatique eſt iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deeſſe tabulas, quibus adiectis abſolui poſſe velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, deſiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præter quam quod conſulum nomen haud ſecus quam regum peroſa erat, ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. Poſtquam vero comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta ſunt, tanta exarſit ambitio, vt primores quoque ciuitatis (metu credo ne tanti poſſeſſio imperij, vacuo ab ſe relicto loco, haud ſatis dignis pateret) præhenſarent homines, honorem ſumma ope ab ſe impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent,

ſuppliciter

A supplicitér petentes. Dimissa iam in discrimē dignitas, ea ætate, hisque honorib. actis, stimulabat Appium Claudium. nescires vtrū inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quam gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quenq; humilimumq;. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegę quoq; qui vnice illi dediti fuerant ad id tempus, cōiecere in eum oculos, mirātes quid sibi vellet: apparere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinē se ipsum cogere, & vulgari cum priuatis, nō tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consen- V.C.
B su iniungunt. Ars hæc erat, ne semetipse creare posset: quod præter tribunos plebis, & idipsum pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset. ille enimuero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisque honore per coitionem duob. Quintiis, Capitolino & Cicinnato, & patruo suo C. Claudio, cōstantissimo viro in optimatum causa, & aliis eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore vitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam priusquam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis ar- 304.
C bitris. inde imponentibus instructi consiliis, quę secreto ab aliis coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficilis, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denunciatione ingētis terroris insignem fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem suam cuiusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascib. prodiere. centū viginti lictores forum impleuerant, & fascib. secures illigatas præferebantur. nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem regum species erat: multiplicatusq; terror non infimis solum sed primorib. patrum, ratis cædis causam ac principiū quæri, vt si quis memorē libertatis vocē aut in senatu aut in populo misisset,

miſiſſet, ſtatim virgæ ſecureſque etiam ad cæterorum metum expe- A
direntur. Nam præterquam quod in populo nihil erat præſidij, ſublata prouocatione, interceſſionem quoque conſenſu ſuſtulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab ſe iura tuliſſent: & quædam, quæ ſui iudicij videri poſſent, ad populum reieciſſent, aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abſtinebatur à patribus, in humiliores libidinoſe crudeliterque conſulebatur. hominum, non cauſarum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia domi conflabant, pronunciabant in foro. ſi quis collegam appellaſſet, ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, vt pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. Opinio etiam ſine authore exierat, non in præſentis modo temporis eos iniuriam conſpiraſſe: ſed fœdus clandeſtinum inter ipſos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemuiratu poſſeſſum ſemel retinerent imperium. Circun- B
ſpectare tum patriciorum vultus plebeij: & inde libertatis captare auram, vnde ſeruitutem timendo in eum ſtatum remp. adduxerant. Primores patrum odiſſe decemuiros, odiſſe plebem: nec ꝓbare quæ fierent, & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in ſeruitutem elapſos iuuare nolle. cumulare quoque iniurias, vt tædio præſentium conſules duo tandem, & ſtatus priſtinus rerum in deſiderium veniant. Iam & proceſſerat pars maior anni, & duæ Tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ: nec quicquam iam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu reipublicæ opus eſſet expectabant, quam mox conſulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam poteſtatem, munimentum libertatis, rem intermiſſam, repararent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios homi- C
nes, quia id populare habebatur, circum ſe oſtentauerant plebi, patriciis iuuenibus ſepſerant latera: eorum cateruæ tribunalia obſidebant. Hi ferre, agere plebem, plebiſque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris eſſet, & iam ne tergo quidem abſtinebatur: virgis cædi alij, alij ſecuri ſubiici: & ne gratuita crudelitas eſſet, bonorum donatio ſequi domini ſupplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modo non ire obuiam iniuriæ: ſed propalam licentiam ſuam malle, quam omnium libertatem. Idus Maiæ venere, nullis ſubrogatis magiſtratibus. priuati pro decemuiris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad ſpeciem honoris inſignibus prodeunt. Id vero regnum haud dubie videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quiſquam

exiſtit,

A existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis. imperiumq; ibi esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solum, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri cōsultant quid opus facto sit. destitutis inter patrum & plebis odia, addit terrorem insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes nunciant. Is pauor perculit decemuiros, vt senatum simul duobus circunstantibus vrbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari,
B quanta inuidiæ immineret tempestas. omnes vastati agri. periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni cōsensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos preferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in foro est præconis, patres in curiam ad decēuiros vocantis: velut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparent. hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque vsquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatem re-
C petentium. si se plebs comitem senatui det: & quemadmodum patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud fere quisquam in foro, in vrbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumque rerum erant soliciti, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq; impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simil ad pignora capienda, sciscitandūq; num consulto detrectarent. referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quam si præsentes detrectare imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt: qui aliquanto spe ipsorū frequentior conuenit. quo facto proditam à patrib. plebs libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abiissent, priuatisque ius abesset,

tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter A
ventum in curiam est, q̃ obnoxie dictas sentẽtias accepim⁹. L. Valerium Potitum proditũ memoriæ est, post relationem Appij Claudij, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulando, vt de republica liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, X. Tarquinios appellantem, admonentemq;, Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deincepsq; reges appellatos, quod sacris etiam vt solenne retentum sit. superbiam, violentiamq; tum perosos regis: quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis? viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent vocem. neq; se videre, qui sibi minus priuato ad concionem B
populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicãda, quam cupiditas in iniusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllum populo Ro. bellum sit, quam cum iis qui legum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint, qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionem plebis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare: populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc ita habeant, vt de rep. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur videri iam hominibus, quam quæ metuant. Hæc vociferante Horatio, cum decẽuiri nec iræ nec C
ignoscendi modũ reperirent: nec quo euasura res esset, cernerẽt: C. Claudij, qui patru⁹ Appij decẽuiri erat, oratio fuit precib. quam iurgio similis, orãtis per sui fratris, parentisq; eius manes, vt ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quam fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam reipub. quippe rempublicã si à volentib. nequeat, ab inuitis ius expetiturã, sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud prætérquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit, sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri, omnesque ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in

speciem,

A speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad
prodendum interregem iubebat. censendos enim quoscunque ma-
gistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fece-
rat author nullius senatusconsulti faciendi Ita labante iam causa
decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decemuiri
frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consulto
seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque eius tue-
batur: quonam fato incidisset, mirari se dictitans, vt decemuiros,
qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent.
aut quid ita, cum per tot menses vacua ciuitate nemo, iustine ma-
gistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc de-
mum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi
quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Cæ-
terum neminem maiore cura occupatis animis, verum posse præ-
B iudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo quod Valerius Hora-
tiusque ante Idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent,
bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta,
senatu disceptante agi: & iam nunc ita separare Appium Claudium,
vt comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit,
sciat sibi rationem reddendam esse. vtrum in vnum annum creati
sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia
præter bellum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vana-
que non nuncios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulis-
se putent, speculatores mittendos censere, qui certius explorata re-
ferant. sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quo-
que tempore haberi: decemuiros quo cuique eorum videatur, exer-
citus ducere. nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt disce-
deretur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq; iterum coorti Va-
C lerius Horatiusq; vociferari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad
populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi
priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se ima-
ginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse
ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum im-
perium esset. Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vo-
cem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, licto-
rem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à
curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat
consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio
dicendi gratia quæ vellet, cum libertas non vltra vocem excessis-
set, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac seniores
ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo

acrius, quam consularis imperij rebantur esse: propemalebant postmodum ipsos decemuiros voluntate abire magistratu, quam inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in obliuionem tribunorum plebem adduci. Silētio patrum edicitur delectus, iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respōdent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant. Q. Fabius, & Appius Claudius. bellum domi maius, quam foris apparebat. Appij violentiam aptiorem rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quam gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim domi militiæque decemuiratus collegæq: ita mutauerant, vt Appij quam sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus, cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad vrbem tuendā æquo omnium decemuirorum imperio decernūt. Nihilo militiæ quam domi melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quod vt odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat, qui ne quid ductu atq; auspicio decemuirorum prospere vsquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius vrbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostib. nusquam se æquo certamine committentes, natura loci, ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant. exutusq; omnibus vtensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaque victurus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant terrores allati, vt posito iam decemuirali odio, patres vigilias in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberēt: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosq; ab arce Thusculi digressos, in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloq; vltro inferendo deterreri hostes à consilio vrbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiri belli domiq; adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum, secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis ferentem,

A rentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur
negocium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, vt e-
um opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfece-
re. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse
se prævalidus pari viribus animo circunuentus tutaretur. Nunciant
in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse, Siccium egregie pu-
gnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuncian-
tibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant,
decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus
Sicciumque in medio iacentem, armatumq; omnibus in eum versis
corporibus videre: hostium neq; corpus vllum, neq; vestigia abeun-
tium: profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. in-
uidiæq; plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium place-
bat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturas-
B sent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in
vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortũ, haud
minus fœdo euentu, quam quod per stuprum cædemq; Lucretiæ vr-
be regnoq; Tarquinios expulerat: vt non finis solum idem decem-
uiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittẽdi esset. Ap-
pium Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. Pater vir-
ginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exem-
pli recti domi militiæq;. perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque
instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunitio viro acri, &
pro causa plebis expertę virtutis, hanc virginem adultam, forma ex-
cellentem, Appius amore ardens, precio ac spe pellicere adortus,
postquam omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem super-
bamq; vim animum conuertit. Marco Claudio clienti negocium
dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neque cederet secundum
C libertatem postulantibus vindicias: quod pater puellæ abesset, lo-
cum iniurię esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi nanq; in taber-
nis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum inie-
cit, serua sua natam, seruamque appellans esse: sequique se iubebat,
cunctantem vi abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem
nutricis fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginij pa-
tris, sponsique Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eo-
rum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum
assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se iure grassari,
non vi. vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, vt sequeretur.
ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor,
quippe apud ipsum authorem argumẽti, peragit. puellam domi suæ
natam, furtoq; inde in domũ Virginij translatam, suppositã ei esse.

id se inditio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio A
iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim domi-
num sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium
reipublicæ causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum
ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant vt rem
integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata, vindicias
det secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ
prius quam libertatis periculum adire: Appius decreto præfatus
quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij
amici postulationi suæ prætendāt. cæterum ita in ea firmum liber-
tati fore præsidium, si nec causis nec personis variet. in his enim quæ
asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse:
in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus pos-
sessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui ia-
cturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque B
in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam
decreti cum multi magis fremerent, quam quisquam vnus recu-
sare auderet, P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius in-
terueniunt: dataque inter turbam via, cum multitudo Icilij maxi-
me interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait, vo-
ciferantemque Icilium summouet. Cum placidum quoque inge-
» nium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc tibi summouendus
» sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis. virginem ego
» hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus, proinde om-
» nes collegarum quoq; lictores conuoca, expediri virgas, & secures
» iube: non manebit extra domum patris sponsa Icilij. non si tribuni-
» tium auxilium & prouocationem plebi Romanæ, duas arces liber-
» tatis tuendæ, ademistis: ideo in liberos quoq; nostros coniugesque
» regnū vestræ libidini datum est. sæuite in tergum, & in ceruices no- C
» stras. pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentiū
» Quiritium pro sponsa, Virginius militū pro vnica filia, omnes deo-
» rum hominumq; implorabimus fidem: neque tu istud vnquam de-
» cretum sine cæde nostra referes. Postulo Appi, etiam atq; etiam con-
» sideres, quo progrediare. Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid
» agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius vindiciis cesserit, conditionem
» filiæ quærendam esse, me vindicantem sponsam in libertatem vita
» citius deseret, quam fides. Concitata multitudo erat, certamenque
instare videbatur. lictores Icilium circunsteterant: nec vltra minas
tamen processum est, cum Appius non Virginium defendi ab Icilio,
sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, lo-
cum seditionis quærere diceret: nō præbiturū se illi eo die materiā,

sed vt

A sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio nomini, & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicariq; puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio, similibusq; Icilij: neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiam defore: nec se vtique collegarum lictores conuocaturũ ad coercendos seditionis authores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris: in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret, sponsoresque B daret: atque idipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præriperent iter nuncij missi in castra: manus tollere vndiq; multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. atque ille lachrymabundus, Gratum est, inquit: crastina die vestra opera ‹‹ vtar: sponsorum nunc satis est. Ita vindicatur Virginia, spondentib. ‹‹ propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus aliis, præ cura vnius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, ne Virginio commeatum dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbum consilium, serum, vt debuit, fuit: & iam commeatu sumpto, profectus Virginius prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo ne quicquam literæ redduntur. At in vrbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste, comitantib. aliquot matronis, cum ingenti aduocatione C in forum deducit. circumire ibi & prehensare homines cœpit: & nõ orare solum precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare. nec alium virum esse, cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid ꝓdesse, si incolumi vrbe, quæ capta vltima timeãtur, liberis suis sint patienda? Hæc prope concionabundꝰ circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quã vlla vox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam amoris mentẽ turbauerat) in tribunal ascendit: & vltro querente pauca petitore, quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonẽ prætenderit, forsan aliquem verum au-

thores antiqui tradiderunt. quia nuſquam vllum in tanta fœditate A
decreti veriſimilem inuenio: id quod conſtat, nudum videtur pro-
ponendum. dare ſe vindicias ſecundum ſeruitutem. Primo ſtupor
omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquan-
diu tenuit. deinde cum M. Claudius circunſtantibus matronis iret
ad præhendendam virginem, lamentabiliſq; eum mulierum com-
» ploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, Icilio,
» inquit, Appij, non tibi filiam deſpondi, & ad nuptias, non ad ſtuprũ
» educaui. placet pecudum ferarumque ritu promiſcue in concubitus
» ruere? paſſurine hæc iſti ſint, neſcio. non ſpero eſſe paſſuros illos
» qui arma habent. Cum repelleretur aſſertor virginis a globo mu-
lierum, circunſtantiumq; aduocatorum, ſilentium factum per præ-
conem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex heſterno
tantum conuitio Icilij, violentiaque Virginij, cuius teſtem P. R. ha-
beat, ſed certis quoq; indiciis compertum ſe habere: nocte tota cœ- B
tus in vrbe factos eſſe ad mouendam ſeditionem. itaq; ſe haud in-
ſcium eius dimicationis cum armatis deſcendiſſe, nõ vt quenquam
quietum violaret, ſed vt turbantes ciuitatis ocium, pro maieſtate
» imperij coerceret: proinde quieſſe erit melius. I, inquit, lictor, ſum-
» moue turbã, & da viam domino ad prehendendũ mancipium. Cum
» hæc intonuiſſet plenus iræ, multitudo ipſa ſe ſua ſpõte dimouit, de-
» ſertaq; præda iniuriæ puella ſtabat. Tum Virginius, vbi nihil vſquã
» auxilij vidit: Quæſo, inquit, Appi, primum ignoſce patrio dolori, ſi
» quid inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coram virgi-
» ne nutricem percontari, quid hoc rei ſit: vt ſi falſo pater dictus ſum,
» æquiore hinc animo diſcedam. Data venia, ſeducit filiam ac nutri-
cem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis eſt nomen,
» atque ibi ab lanio cultro arrepto: Hoc te vno, quo poſſum, ait, mo-
» do filia in libertatem vindico. pectus deinde puellę transfigit, reſpe- C
» ctanſq; ad Tribunal, Te, inquit, Appi, tuumq; caput ſanguine hoc
» conſecro. clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius, com-
prehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere,
donec multitudine etiam proſequentium ruente ad portam perre-
xit. Icilius Numitoriuſque exangue corpus ſublatum oſtentant
populo: ſcelus Appij, puellæ infelicem formam, neceſſitatem patris
» deplorant. ſequentes clamitant matronæ, eamne liberorum pro-
creandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia eſſe? cæteraq; quæ
in tali re muliebris dolor, quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo mi-
» ſerabilia magis querentibus ſubiicit. Virorum, & maxime Icilij vox
tota, tribunitiæ poteſtatis, ac prouocationis ad populum ereptæ,
publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim
atrocitate

A atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbã vadens, in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumq; lictor decemuiri inuadit: franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusq; eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius vitæ metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit: videt imperium vi victum. Agitatus deinde
B consilijs, atq; ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremo vocari iussit. ea res, quod magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaq; missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant, nunciant decemuiris, vt omni ope ab seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quam reliquerat in vrbe, motum exciuit. Nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederát, conspectus est: strictum etiam telum tenens, respersusq; ipse cruore, tota in se castra conuertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quam erat, speciem vrbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei
C esset, flens diu vocem nõ misit. Tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba constitit, ac silentium fuit: ordine cuncta vt gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerét. neu se vt parricidam liberum auersarentur. sibi vitam filiæ sua cariorem fuisse, si libere ac pudice viuere licitum fuisset. cum velut seruam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum quam contumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiæ futurum fuisse, nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis quoq; enim filias, sorores, coniugesq; esse. nec cum filia sua libidinem Ap. Claudij extinctam esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore: aliena calamitate docu-

mentum datū illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat, vxorem sibi fato ereptā: filiam, quia nō vltra pudica victura fuerit miseram, sed honestā mortē occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturū, quo vindicauerit filiæ. cęteri sibi ac liberis suis consulerent. Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa quærendo, docendoq;, quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: simul profligatam iam rem nunciando Romæ esse, insecutosq; qui Appium prope interemptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentq; signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ videbant, ijsq; quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros, & armatos se esse responderetur. agmine eunt ad vrbem, & Auentinum insidunt, vt quisq; occurrerat, plebē ad repetendam libertatē, creandosq; tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violēta audita est. senatū Sp. Oppius habet. nihil placet aspere agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Auentinū obsedissent? belloq; auerso ab hostibus, patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis, inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, vt L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re nō maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit, responsumq; quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu quam communi consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primū is honos deferretur: Melioribus meis vestrisq; rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in perturbata republica eos vtile est præesse vobis, qui proximi inuidię sint. si quis vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoq; authore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: non minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quam quem noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius vbi audiuit tribunos militū in Auentino

V.C.

A tino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam vrbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerũ popularium, imminensq; ei potestati, & ipse prius quam iretur ad vrbẽ, pari potestate eundem numerum ab suis creandũ curat. Porta Collina vrbem intrauere sub signis, mediaq; vrbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui, XX. tribunis militum negocium dederunt, vt ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soliciti de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tempus quam consilijs. Siccij cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiumq; ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros, quam si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri quærentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, 250.
B quarum causa creati essent, deposituros imperium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quam deseri vrbem videant, curam in animos patrũ descensuram: admoniturũ Sacrum montem constantiæ plebis, scituros quod sine restituta potestate redigi in cõcordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorũ, nihil violando, imitati. Secuta exercitũ plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cuinam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis vtiq; in senatum patribus, desertũ apparuisset forum: plures iam quam
C Horatius & Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum vestrorũ maiorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum, aliorumq;? Quid si hostes ad vrbem veniant, facturi estis? quid si plebs mox, vbi parum secessione moueamur, armata veniat? occasune vrbis vultis finire imperiũ? atqui aut plebs nõ est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quam illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur,

victi consensu decemuiri, futuros se, quando ita videatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent, vt ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, reuocandam, componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientib. gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum consilio, ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. potestatem enim tribunitiam, prouocationemq; repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuosq; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeo æqua postulastis, vt vltro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandum alios. irę vestrę magis ignoscendũ, quam indulgendum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquamne quiescet ciuitas nostra à supplicijs aut patrũ in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis quam gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendos vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusq; vestris, iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisq; tunc vt quæq; causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati reb. perfectis affirmant. Profecti, cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiri, quandoquidem præter spem ipsorum, supplicij sua nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens
» odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna, video, donec arma ad-
» uersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ
» est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu ab-
» eam. Factum senatusconsultum, vt decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarent: Q. Furius Pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum, plebisq;. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionem,

A cionem, abdicantq; se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nun- V.C.
ciantur hæc plebi: legatos quicquid in vrbe hominum supererat,
prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit.
congratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutam. Le-
gati pro concione: Quod bonum, faustum, felixq; sit vobis, reiq; pu-
blicæ, redite in patriam ad penates, coniuges, liberosq; vestros. sed
qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu rerum necessario
tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in
Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia in-
choastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pon-
tifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cun-
cta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectiq; Romam,
certant cum obuijs gaudio. armati per vrbē silentio in Auentinum
perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente, tri-
B bunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L.
Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, authores secessio-
nis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum ple-
bis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duelliū,
qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in
decemuiralibus certaminibus plebi defuerat, spe deinde magis quā
meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius,
C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: &
plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confe-
stim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius roga-
tionem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta,
quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde
consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magistra- 306.
tum occeperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrum in-
C iuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis cauere-
tur, id suis decedere opibus credebant. Omniū primum, cum veluti
in controuerso iure esset, tenerenturne patres plebiscitis: legē cen-
turiatis comitijs tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populum
teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum
est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præ-
sidium libertatis, decemuirali potestate euersam, nō restituunt mo-
do, sed etiam in posterum muniunt: sanciendo nouā legem, ne quis
vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius
fasq; esset occidi: neve ea cędes capitalis noxæ haberetur. & cum ple-
bem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent, ip-
sis quoq; tribunis vt sacrosancti viderentur (cuius rei prope iam me-
moria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno interuallo ceremo-
nijs, re-

nijs, renouarũt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæq; venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. itaq; ædilem prehendi, duciq; à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadẽ hac Horatia lege consulibus quoq; & prætoribus, quia eisdẽ auspicijs, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulẽ appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondũ consulem iudicẽ, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus, vt senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio cõsulum supprimebantur, vitiabanturq;. M. Duellius deinde tribunus plebis, plebem rogauit, plebesq; sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondũ in quenquam vnum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos, tutum maturumq; iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset, & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, cum ipsum satellitesq; eius vidissent. Tum Virginius: Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaq; neq; ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vosmetipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam, in defendendo se, adijcere patiar. Omnium igitur tibi Ap. Claudi, quæ impie nefarieq; per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. vnius tantum criminis nisi vindices iudicem te ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio populi vllam spem habebat: attamẽ & tribunos appellauit, & nullo morante arreptus à viatore, Prouoco, inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo missa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisq; deos tandem esse & nõ negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatiq; etsi seras, non leues tamen venire pœnas: prouocare, qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidiũ populi, qui omnia

iura

A iura populi obtriſſet: rapiq; in vincula egentē iure libertatis, qui li-
berum corpus in ſeruitutem addixiſſet: ipſius Appij inter concionis
murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maio-
rum merita in rempub. domi militiæq; commemorabat: ſuū infelix
erga plebem Romanam ſtudium, quod æquandarum legum cauſa
cum maxima offenſione patrum cōſulatu abiſſet: ſuas leges, quibus
manentibus lator earum in vincula ducatur. cæterū ſua propria bo-
na malaq; cum cauſæ dicendæ data facultas ſit, tum ſe experturum.
in præſentia ſe communi iure ciuitatis, ciuem Romanū die dicta po-
ſtulare, vt dicere liceat, vt iudiciū populi Rom. experiri. non ita ſe in-
uidiam pertimuiſſe, vt nihil in æquitate & miſericordia ciuium ſuo-
rū ſpei habeat: quod ſi indicta cauſa in vincula ducatur, iterū ſe tri-
bunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quod
ſi tribuni eodem fœdere obligatos ſe fateantur tollendæ appellatio-
B nis cauſa, in quam conſpiraſſe decemuiros criminati ſint, ait ſe pro-
uocare ad populū: implorare leges de prouocatione, & cōſulares &
tribunitias eo ipſo anno latas. quem enim prouocaturū, ſi huic in-
demnato indicta cauſa non liceat? cui plebeio & humili præſidiū in
legibus fore, ſi Ap. Claudio non ſit? ſe documento futurū, vtrum no-
uis legibus dominatio, an libertas firmata ſit: & appellatio prouoca-
tioq; aduerſus iniuriam magiſtratum oſtentata tantum inanibus li-
teris, an vere data ſit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium & le-
gum expertem, & ciuilis & humani fœderis eſſe aiebat, reſpicerent
tribunal homines, caſtellum omnium ſcelerū: vbi decemuir ille per-
petuus, bonis, tergo, ſanguini ciuium infeſtus, virgas ſecureſq; om-
nibus minitans, deorum hominumq; contemptor, carnificibus, nō
lictoribus ſtipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinē ver-
ſo, virginem ingenuam in oculis populi Romani velut bello captā,
C à complexu patris abreptam, miniſtro cubiculi ſui clienti dono de-
derit: vbi crudeli decreto, nefandiſq; vindicijs dexteram patris in fi-
liam armauerit: vbi tollentes corpus ſemianime virginis, ſponſum,
auunculumq; in carcerem duci iuſſerit, ſtupro interpellato magis
quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum eſſe, quod domici-
lium plebis Romanæ vocare ſit ſolitus. Proinde vt ille iterum ac ſæ-
pius prouocet, ſic ſe iterum ac ſæpius iudicem illi ferre, ni vindicias
ab libertate in ſeruitutem dederit. ſi ad iudicem nō eat, pro damna-
to in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbāte, ſic magno
motu animorum, cum tāti viri ſupplicio ſuamet plebi iam nimia li-
bertas videretur, in carcerē eſt coniectus. tribunus ei diem prædixit.
Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatū de concordia pa-
trū ac plebis Romā venerunt: donūq; ob eam Ioui optimo maximo

coronam

coronam aureā in Capitoliū tulere parui ponderis, prout res haud A
opulentæ erant, colebanturq; religiones pie magis quam magnifice. Iisdē authoribus cognitum est, Æquos Volscosq; summa vi bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volsciq; euenere. Cum ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendijs pars magna voluntariorum ad nomina danda præsto fuere: eoq; nō copia modo, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Priusquam vrbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas, in publico proposuerūt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecāda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusq; in foro B
prehensabat singulos: orabatq; ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratissimæ imaginis futurū ad posteros, legumlatorē, conditoremq; Romani iuris, iacere vinctū inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius vnum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quam propter vnius odium multorum preces aspernarentur: se quoq; id generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ velit succursum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quam eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius vt misererentur orabat, filiæq;: nec gentis Claudiæ regnū in plebem sortitę, sed necessariorum Virginiæ trium tribunorū preces audirent: qui ad auxiliū plebis creati, ipsi plebis fidem atq; auxiliū implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaq; spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat, cum iniustæ vindiciæ a collega dicerentur. plus tamen facta inuria Oppio, quam non prohibita, inuidiæ fecit. testis productus, qui VII. & XX. enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq; ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterū sæuiret. Oppius quoq; ductus in vincula est, & ante iudicij diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorū exilij causa solū verterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die di-

A die dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abijt: manesq; Virginiæ mortuæ, quam viuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, vultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quenquam sum passurus, nam neq; vetera peccata repeti iam obliterata placet, cum & noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea primũ moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, vt patrum salutis liberta-
B tisq; prior plebeio magistratui quam patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quam obuiam ituros licentiæ eorum consules appareret. multiq; erant qui mollius consultum dicerent, quod legum ab ijs latarũ patres authores fuissent, neq; erat dubium, quin turbato reipub. statu, tẽpori succubuissent. Consules rebus vrbanis compositis, fundatoq; plebis statu in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Æquorum Volscorumq; sustinuit consilio bellum, quod si extemplo rem fortunæ cõmisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias cõtinebat, hostes medium inter bina castra spacium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad prælium, responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac ne-
C quicquam expectando certamen Æqui Volsciq;, postquam concessum propemodum de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prędatũ abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quam satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorẽ, instructaq; acie vltro hostem lacessit. vbi illi conscientia quid abesset virium, detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent, intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo, nuncios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquam ab ho-

ste, iubet signa inferri consul, motaq; acie indignatio Æquos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iamq; pars egressa portis erat, deincepsque alij seruabant ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cum consul Romanus prius quam totis viribus, fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusq; nec dum omnes eductos nec qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atq; illuc, circumspectantiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore, atq; impetu, inuadit. Retulere primo pedem hostes, deinde cum animos collegissent, & vndiq; duces, victisne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primũ liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibimetipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani ortõ, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quã contra hostes: & domi quam foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset. vnum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint, ijs auspicijs conditæ vrbi accidere Auentini Sacrique montis admonebat, vt vbi libertas parta esset, paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentq;, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutẽ populi Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites: Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditem, vt honore atq; ordine præstatis. Primo concursu pedes mouit hostẽ, pulsum vos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis quam resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimã aciem, pars libero spacio circunuecti, iam fugam vndiq; capessentes, plerosq; à castris auertunt, præter equitantesq; absterrent. peditum acies, & consul ipse, visq; omnis belli fertur in castra: captisque cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum: in vrbe lætitia modo celebrata est, in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuib. experiundo, assuefecerat sibi potius

fidere,

A fidere, quam meminiſſe ignominiæ decemuirorum ductu acceptæ: paruaq; certamina in ſummā totius profecerant ſpei. Nec ceſſabant Sabini feroces ab re priore anno bene geſta laceſſere atq; inſtare, rogitantes quid latrocinij modo procurſantes pauci, recurrenteſq; tererent tēpus? & in multa prælia paruaq; carperent ſummā vnius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; ſemel fortunæ rem darent? Ad id quod ſua ſponte ſatis collectū animorū erat, indignitate etiam Romani accendebantur: iam alterū exercitū victorem in vrbem rediturū, ſibi vltro per contumelias hoſtem inſultare. quando autē ſe, ſi tum nō ſint, pares hoſtibus fore? Vbi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit: concione aduocata: Quemadmodū, inquit, in Algido res geſta ſit, arbitror vos milites audiſſe. qualem liberi populi exercitū decuit eſſe, talis fuit. conſilio collegæ, virtute militum victoria parta eſt. Quod ad me attinet, id conſilij animiq; habiturus

B ſum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum ſalubriter, & mature perfici poteſt. ſi trahendū eſt, ego vt indies ſpes virtuſq; veſtra creſcat, eadē qua inſtitui diſciplina efficiā. ſi iam ſatis animi eſt, decerniq; placet, agite dū clamorē, qualē in aciem ſublaturi eſtis. tollite hic indicē voluntatis virtutiſq; veſtræ. Poſtquā ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: quod bene vertat, geſturū ſe illis morē, poſteroq; die in aciem deductutū, affirmat. reliquū diei apparandis armis conſumptū eſt. Poſtero die ſimul inſtrui Romanā aciem Sabini videre, & ipſi iam auidi certaminis procedunt: Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus, veteris perpetuæq; alterū gloriæ auidum, alterū nuper noua victoria elatū. Conſilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cum æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quę in ſiniſtrum cornu Romanorū in ipſo certamine impreſſionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex tranſuerſo ſignis degrauabant

C prope circunuentū cornu, equites duarum legionum ſexcenti fere ex equis deſiliunt: cedentibuſq; iam ſuis prouolant in primum: ſimulq; & hoſti ſe opponunt: & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundię erat, equitem ſuo alienoq; marte pugnare: peditē ne ad pedes quidem digreſſo equiti parem eſſe. Vadunt igitur in prælium ab ſua parte omiſſum, & locum ex quo ceſſerant, repetunt: momentoq; non reſtituta modo pugna: ſed inclinatur etiā Sabinis cornu. eques inter ordines peditū tectus, ſe ad equos recipit: tranſuolat inde in partem alteram ſuis victoriæ nuncius: ſimul & in hoſtes iam pauidos, quippe fuſo ſuæ partis validiore cornu, impetum facit, non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Conſul prouidere omnia, laudare fortes, increpare ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtigati, fortium ſtatim virorum opera edebant:

tantumque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore vndique omnes connixi, hostem auertunt: nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros, castra hosti ad prædam relinquunt: ibi non sociorũ, sicut in Algido, res, sed suas Romanus populationibus agrorũ amissas recipit. Gemina victoria duobus bifariam prelijs parta, maligne senatus in vnum diem supplicationes cõsulum nomine decreuit. Populus iniussu & altero die frequens ijt supplicatum, & hæc vaga popularisq; supplicatio studiis prope celebratior fuit. Consules ex cõposito eodem biduo ad vrbem accessere, senatumq; in Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaque inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est, (circum iam tum Apollinarem appellabãt) auocauere senatum. vbi cum ingenti cõsensu patrũ negaretur triumphus, L. Icilius trib. plebi tulit ad populũ de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio vociferante, de patribus, non de hostibus consules triumphare velle: gratiamq; pro priuato merito in tribunũ, non pro virtute honorẽ, peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, semper æstimationẽ arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatẽ summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, vt nullũ publicum consilium finerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. in eandem sententiam multa & à cæteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperũt. Tum primum sine authoritate senatus, populi iussu, triumphatum est. Hæc victoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, vt ijdem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoque continuarẽt magistratum. consensum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum nõdum firmatis legibus, si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosque Coss. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitiis præesset, potissimum M. Duellio sorte euenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti, qui cum ex veteribus tribunis negaret vllius se rationem habiturum: pugnarentq; collegæ, vt liberas tribus in suffragium mitteret: aut concederet sortẽ comitiorũ collegis, habiturus è lege potius comitia, q̃ ex volũtate patrũ: iniecta contentione Duellius consules

A (margin, line 1); B (margin at "vbi cum ingenti"); C (margin at "ria tribunorum"); „ (margin at "bertati plebis")

A ſules ad ſubſellia accitos, cum interrogaſſet, quid de comitiis conſu- V.C.
laribus in animo haberent? reſpondiſſentq; ſe nouos cõſules creaturos: authores popularis ſententiæ haud populares nactus, in concionẽ cum iis proceſſit. vbi cum conſules producti ad populum, interrogatiq;, ſi eos P.R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq; geſtarũ, cõſules iterum faceret, quidnã facturi eſſent, nihilq; ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis cõſulibus, quod perſeuerarent ad vltimum diſſimiles decemuirorum eſſe, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, cum præ ſtudiis aperte petẽtium nouem tribunorum alij candidati tribus non explerent, concilium dimiſit: nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſatisfactum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito tribunis, modo vt relinquerentur, ſanciret: & ab iis qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. recitabatque rogationis carmẽ, in quo: Si tribunos plebis de- "
B cem rogabo, ſi quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: "
hi tum vtiq; quos ſibi collegas cooptaſſent. vt illi legitimi eadem le- "
ge tribuni plebei ſint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Du "
ellius cum ad vltimum perſeueraſſet, negando XV. tribunos plebis rempublicam habere poſſe, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magiſtratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem fouerũt: duos etiam patricios conſulareſq;, Sp. Tarpeium, & A. Æternium cooptauere. Con- 370.
ſules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrũ aut plebis cauſam inclinati, ociũ domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. pleb. infeſtis patrib⁹ ꝙ ſe ab iis in cooptãdis tribunis fraude captũ, proditumq; à collegis aiebat: rogationem tulit, vt qui plebem Romanam tribunus plebis rogaret, is vſq; eo rogaret, dum X. tribunos plebis faceret, inſectandiſq; patribus, vnde Aſ-
C pero etiam inditum eſt cognomen, tribunatum geſſit. Inde M. Ge- 308.
ganius Macrinus, & C. Iulius Coſſ. facti, coitiones tribunorum aduerſus nobilium iuuentutem ortas, ſine inſectatione poteſtatis eius, conſeruata maieſtate patrum, ſedauere: plebem decreto ad bellum Volſcorum & Aequorũ delectu ſuſtinendo, rem ab ſeditionibus cõtinuere: vrbano quoque ocio foris omnia tranquilla eſſe affirmantes, per diſcordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis cõcordiæ quoq; inteſtinæ cauſa fuit. ſed alter ſemper ordo grauis alterius modeſtiæ erat. quieſcẽti plebi, ab iunioribus patrũ iniuriæ fieri cœptę, vbi tribuni auxilio humilioribus eſſent, in primis parũ proderat: deinde ne ipſi quidẽ inuiolati erant, vtiq; poſtremis menſibus, cum & per coitiones potentiorũ iniuria fieret, & vis poteſtatis omnis aliquanto poſteriore anni parte lãguidior ferme eſſet: iamq; plebs ita

in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: A nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum vt nimis feroces suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedēdus esset, suis quam aduersariis superesse animos. adeo moderatio tuendæ libertatis. dum æquari velle simulando, ita se quisque extollit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne metuant homines, metuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquā aut
309. facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis. T. Quintius Capitolinus quartū, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellū acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vltra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus cōciones turbaret. Ad quarum primum strepitum, velut signo accepto arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupidi prędarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperiū. eo aduersus se non esse missos exercitus, dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romę populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationē agrorum vrbi per contumeliam ostentantes. vnde postquam inulti prædam præ se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quintus Cos. ad concionē
Oro Quintij. populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Et si mihi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. hoc vos scire, hoc posteris memorię traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modò pares, T. Quintio quartum consule, ad mœnia vrbis Romæ impune armatos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam iam diu ita viuitur, is status rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum imminere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorum satis superque vitæ erat, mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos consules? an vos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperiū indignis: & si id parum est, insuper pœnas expetite. si in vobis nemo deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestrā ignauiā contēpsere, nec suæ virtuti cōfisi sunt: quippe toties fusi

A fusi fugatiq;, castris exuti, agro multati, sub iugum missi, & se & vos
nouere. discordia ordinum est venenum vrbis huius, patrũ ac plebis
certamina. dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis est modus:
dum tædet vos patriciorũ, nos plebiorũ magistratuum. sustulere illi
animos. Pro deûm fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concu-
pistis, concordiæ causa concessimus. decemuiros desiderastis, creari
passi sumus. decemuirorũ vos pertæsum est, coegimus abire magistra-
tu, manente in eosdẽ priuatos ira vestra, mori atq; exulare nobilissi-
mos viros honoratissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare ite-
rum voluistis, creastis. consules facere vestrarũ partium, etsi patribus
videbamus iniquum, patricium quoq; magistratũ plebi donum fieri
vidimus, auxiliũ tribunitium, prouocationẽ ad populum, scita plebis
iniuncta patribus sub titulo æquandarũ legum nostra iura oppressa
tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarũ? ecquando vnã vrbem
B habere, ecquando cõmunem hanc esse patriam licebit? Victi nos æ-
quiore animo quiescimus, quã vos victores. satisne est, nobis vos me-
tuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer
occupatur mons. Esquilias quidẽ ab hoste prope captas, & scanden-
tem in aggerem Volscũ hostẽ nemo submouit. in nos viri, in nos ar-
mati estis. Agite dum ibi hic curiã circunsederitis, & suorũ infestum
feceritis, & carcerem impleueritis principibus, ijsdem istis ferocibus
animis egredimini extra portã Esquilinã. aut si ne hoc quidẽ aude-
tis, ex muris visite agros vestros ferro igniq; vastatos, prædã abigi, fu-
mare incensa passim tecta. Atenim cõmunis res per hæc loco est pe-
iore, ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid
tandem? priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris
sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis?
tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumq; quan-
C tum voletis, ingerent. & criminũ in pricipes, & legum aliarum super-
alias, & concionum. sed ex illis concionibus nunquã vestrûm quis-
quam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad
coniugem & liberos, præter odia, offensiones simultates publicas
priuatasq;? a quibus semper nõ vestra virtute innocentiaq; sed auxi-
lio alieno tuti sitis. At Hercules, cum stipendia nobis consulibus,
non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis, & in acie
vestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horre-
bant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæque
simul publicæ, simul priuatæ triumphantes domũ ad penates redi-
batis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete
affixi cõcionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi,
quam fugitis. Graue erat in Æquos & Volscos proficisci? ante portas

est bellum, si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Ca- A
pitolium scandet: & in domos vestras vos persequetur. Biennio an-
te senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum iussit, se-
demus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præsen-
ti pace læti, nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum redi-
turum. His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis
loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem
equidem vobis placere Quirites, sed multo malo vos saluos esse,
qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum
est, vt qui apud multitudinē sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius
mens nihil præter publicum cōmodum videt. nisi forte assentatores
publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinūt,
vestra vos causa incitare & stimulare putatis: cōcitati, aut honori
aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinū nullos se vsquam
esse vident, malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum du- B
ces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest,
& patrum vestrosque antiquos mores vultis pro his nouis sumere:
nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum
nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & a portis nostris mœni-
busq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti
estis, transtulero. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior ple-
bi, quam tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq;, quæ inter
tales metus detectationem militiæ, telum acerrimum aduersus pa-
tres habere solita erat, bellum & arma spectabat, & agrestium fuga,
spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur ocu-
lis nunciantes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi ventum
est, ibi vero in Quintium omnes versi, vt vnum vindicem maiestatis
Romanæ intueri, & primores patrum dignam dicere concionē im-
perio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam vita o- C
mni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios con-
sules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut a-
cerbe tuendo iura ordinis, asperiorem domando multitudinem fe-
cisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis: patrum, con-
cordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum, col-
legamq;, vt capesserent rempub. orare tribunos, vt vno animo cum
consulibus bellū ab vrbe ac mœnibus propulsari vellent, plebemq;
obedientē in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos,
communē patriam, auxiliumq; eorū implorare, vastatis agris, vrbe
prope oppugnata. Consensu omniū delectus decernitur, habeturq;.
Cum cōsules in concione pronunciassent, tēpus non esse causas co-
gnoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in cāpo Martio
adessent:

A adessent: cognoscendis causis eorū qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius nō probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta, delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die, cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperij concedente Agrip-
B pa penes collegam erat: & prælatus illæ facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesq; & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est, momentoq; temporis in auersam incursando aciem, ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio cum prælio equites Volscorum & Æquorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq; ab suis vociferans, ni equestre prælium connixi omni vi perficerent: nec fugare equitem inte-
C grum, satis esse. conficerent equos, virosque, ne quis reueheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione vna totum equitatū fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq; spiculis confodere. Is finis pugnę equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci cœpti, qua præmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribusq, ferox, cum omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud se videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in

confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites in- A
uasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris: nolle irrumpere antequam sciat debellatum, & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, vt simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prędaq; ingenti cõpotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporũ conijcio, cum Valerio atq; Horatio consulibus, qui pręter Volscos & Æquos, Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerũ cõ- B
sulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent magis hominũ ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriam honestam ex hostibus partã, turpe domi de finibus sociorum iudiciũ populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi, iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contẽtione actum, iamq; editis testibus,
» cum tribus vocari, & populũ inire suffragium oporteret, cõsurgit P.
» Scaptius de plebe magno natu: Et si licet, inquit, cõsules de repub. dicere, errare ego populũ in hac causa non patiar. Cum vt vanum eum negarent, consules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicam causam, summoueri iussisset, tribunos appellat. Tribuni, vt fere semper reguntur a multitudine magis, q̃ regunt, dedere cupidæ audiẽdi plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annũ se tertiũ & octo- C
gesimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum eo se rem vetustate obliteratam, cæterum suę memorię infixam, afferre. agrũ de quo ambigitur, finium Coriolanorũ fuisse, captisque Coriolis, iure belli, publicũ populi Rom. factum. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunquam vsurpauerint, incolumi Coriolana re, eum se à populo Ro. quem pro domino iudicẽ fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitę tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, eum senex quoque voce, qua vna posset, vindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cum Scaptium non silentio

modo,

A modo, ſed cum aſſenſu etiam audiri animaduertiſſent: deos hominesque teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores acceſſunt. cum his circumire tribunos, orare, ne peſſimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in ſuam rem litem vertendo, cū præſertim, etiā ſi fas ſit curam emolumenti ſui iudicij eſſe, nequaquā tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria ſociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora eſſe, quam quæ æſtimari poſſent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? quo cū dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptio ne hoc concionali ſeni aſſignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Rom. quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ perſonam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem feciſſe, vt ſibi controuerſioſam adiudicaret rem? Scaptiū ipſum id quidem, etſi præmortui iam ſit pudoris, non facturum. B Hæc conſules, hæc patres vociferantur. ſed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. vocatæ trib. iudicauerunt agrum publicum populi Romani eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret. nunc haud ſane quicquam bona cauſa eleuatur dedecus iudicij: idq; non Aricinis Ardeatibusq; quam patribus Romanis, fœdius atq; acerbius viſum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus, & externis manſit.

DECADIS PRIMAE LIB. IIII.

EPITOME.

LEx de connubio Patrum & plebis contentione magna, patribus repugnantibus, perlata eſt à trib. Pl. Aliquot annis res populi Roma. domi militiaque per hoc genus magiſtratus adminiſtratæ ſunt. I- C *tem cenſores tunc primum creati ſunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, miſſis in eum colonis, reſtitutus eſt. Cum fame populus Ro. laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum populo ſua impenſa largitus eſt: & ob id factum conciliata ſibi plebe: regnū affectans à C. Seruilio Hala magiſtro equitum, iuſſu Quintij Cincinnati dictatoris occiſus eſt. L. Minutius index boue aurata donatus eſt. Legatis Romanis à Fidenatibus occiſis, quoniam ob remp. occubuerant, ſtatuæ in roſtris poſitæ ſunt. Cornelius Coſſus tribunus militum occiſo Tolumnio rege Veientium, opima ſpolia ſecunda retulit. Mamercus AEmilius dictator cenſuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anni & ſex menſium ſpatio finito, ob eam rem cenſoribus notatus eſt. Fidenæ in poteſtatem redactæ: eoque coloni miſſi ſunt, quibus occiſis, Fidenates cum defeciſſent à populo Ro. à Mamerco AEmilio di-*

ctatore

ctatore victi sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatē ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos continet. A

V. C. 130.

HOs secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. Anni namque principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleus tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari sanguinem suum patres, confundique iura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata à tribunis, vt alterum ex plebe consulem liceret fieri, eo processit deinde, vt rogationem nouem tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audiere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati desciisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Æquosque ob communitam Verruginem fremere. adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, vt inter strepitū tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaque vi summa apparari iubent, si quo intentius possit, quam T. Quintio consule apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando cōsules, auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo delectum habituros ante, quam ea quæ promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios, ventum iam ad finem esse: domi plus belli concitari, quam foris. id adeo non plebis quam patrum, neque tribunorum magis quam consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisque semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: vt quemadmodum plebs gloriari posset, se auctiorem ampli oremque esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantasque res C. Canuleium aggressum? colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid incontaminati sit: vt discrimine omni sublato,

A lato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumq; ? vt qui natus sit ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors. Parum id videri, quod omnia diuina humanaque turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primo, vt alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eo recidere: & se millies morituros potius quã vt tantum dedecoris admitti patiantur. certũ habere maiores quoq; si diuinassent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando,
B cũ prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationẽ subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur, quia tum concessum sit de tribunis, iterũ concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem aut illũ magistratum tollendũ esse: potiusq; sero, quã nunquam obuiam eundũ audacię temeritatiq;. illine vt impune primo discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant? & cũ hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes nõ patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi sinant, delectũ haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se proditurum patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se
C speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quam aduersus hostium arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules, ita disseruit: Quantopere vos Quirites contemnerent patres, quam indignos ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quam admonemus, ciues nos eorum esse, & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisque dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quam connubium est, hostibus etiã victis dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id

Oro Canuleij.

,, ſed id quod populi eſt, repetimus atque vſurpamus: vt quibus velit A
,, populus Rom. honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac ter-
,, ras miſceant? cur in me impetus modo pene in ſenatu ſit factus? ne-
,, gent ſe manibus temperaturos? violaturosq; denuncient ſacroſan-
,, ctam poteſtatem? Si populo Rom. liberum ſuffragium datur, vt qui-
,, bus velit, conſulatum mandet: & non præciditur ſpes plebeio quo-
,, que, ſi dignus ſummo honore erit, adipiſcendi ſummi honoris, ſtare
,, vrbs hæc non poterit? de imperio actum eſt? Et perinde hoc valet,
,, plebeiusne conſul fiat, tanquam ſeruum aut libertinum aliquis cõ-
,, ſulem futurum dicat. Ecquid ſentitis, in quanto contemptu viuatis?
,, Lucis vobis huius partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod vo-
,, cem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quin et-
,, iam (ſi dijs placet) nefas aiunt eſſe conſulem plebeium fieri. Obſecro
,, vos, ſi non ad faſtos, nõ ad commentarios pontificum admittimur,
,, ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt, conſules B
,, in locum regum ſucceſſiſſe? nec aut iuris aut maieſtatis quicquam
,, habere, quod non in regibus ante fuerit? en vnquam creditis fando
,, auditum eſſe, Numã Pompilium non modo non patricium, ſed ne
,, ciuem quidem Romanum ex Sabino agro accitum, populi iuſſu, pa-
,, tribus authoribus Romæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium, non mo-
,, do Romanæ, ſed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij fili-
,, um, incolam ab Tarquinijs, viuis liberis Anci, regem factum? Ser-
,, uium Tullium poſt hunc captiua Corniculana natum, patre nullo,
,, matre ſerua, ingenio & virtute regnum tenuiſſe? quid enim de T. Ta-
,, tio Sabino dicam, quem ipſe Romulus parens vrbis in ſocietatem
,, regni accepit? Ergo dum nullum faſtiditur genus, in quo eniteret
,, virtus, creuit imperium Romanum. pœniteat nunc vos plebeij con-
,, ſulis, cum maiores noſtri aduenas reges non faſtiderint, & ne regi-
,, bus quidem exactis clauſa vrbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam C
,, certe gentem poſt reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo
,, accepimus, ſed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino ne pa-
,, tricius, deinde conſul fiat? ciuis Romanus ſi ſit ex plebe, præciſa con-
,, ſulatus ſpes erit? Vtrum tandem non credimus fieri poſſe, vt vir for-
,, tis ac ſtrenuus, pace belloque bonus ex plebe, ſit Numæ, L. Tarqui-
,, nio, Seruio Tullio ſimilis? anne ſi ſit quidem ad gubernacula rei-
,, public. accedere eum patiemur? potiusque decemuiris deterrimis
,, mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis re-
,, gum nouis hominibus ſimiles conſules ſumus habituri? At enim
,, nemo poſt reges exactos de plebe conſul fuit. Quid poſtea? nullane
,, res noua inſtitui debet? & quod nondum eſt factum (multa enim
,, nondum ſunt facta in nouo populo) ea, ne ſi vtilia quidem ſint, fieri
oportet?

A oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Nu-
ma Pompilio creati sunt: census in ciuitate, & descriptio centuria-
rum, classiumque non erat: ab Seruio Tullio est facta. consules nun-
quam fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec imperium,
nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles,
quæstores nulli erant: institutum est vt fierent. decemuiros legibus
scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustu-
limus. Quis dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immen-
sum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium hominumq;
instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset,
non decemuiri tulerunt paucis his annis, pessimo exemplo publico,
cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior aut insignior contu-
melia potest, quam partem ciuitatis velut cõtaminatam indignam
connubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia,
B quam relegationem pati: ne affinitatibus, ne propinquitatibus im-
misceamur cauent, ne societur sanguis. quid? hoc si polluit nobili-
tatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis,
non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis,
aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: sinceram ser-
uare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; ve-
stras filias sororesque enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius
patriciæ virgini vim afferet, patriciorũ ista libido est: nemo inuitum
pactionem nuptialem quemquã facere coegisset: verum enimuero
lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum
contumeliosum plebi est. cur enim non confertis ne sit connubium
diuitibus ac pauperibus? quod priuatorum consiliorum vbiq; sem-
per fuit. vt in quam cuique fœminæ conuenisset domum, nuberet:
ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret: id vos sub
C legis superbissimæ vincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciui-
lem, duasq; ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus pa-
tricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat?
ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud? si plebeiam pa-
tricius duxerit, si patriciam plebeius, quid iuris tandẽ mutatur? nem-
pe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex connubio vestro peta-
mus quicquam est, præterquam vt hominum, vt ciuium numero si-
mus. nec vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certa-
re iuuat) quod contendatis quicquam est. Deniq; vtrum tandem po-
puli Romani, an vestrum, summũ imperium est? regib. exactis vtrum
vobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet lice-
re populo Rom. si velit, iubere legem. an, vt quæque rogatio promul-
gata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus

vocare

vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iuniores adiges, & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum valerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis cõsultum volebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatũ, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, cõsules, parata vobis plebs est, si cõnubiis redditis, vnam hanc ciuitatem tandẽ facitis: si coalescere, si iungi misceriq; vobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipub. esse: si, quod æque libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere atq; imperitare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella: nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem vertissent, interrogãti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? vt fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet: ideoque decemuiros cõnubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, ꝙ auspicari tanquã inuisi diis immortalib⁹ negarẽtur posse. Nec ante finis contentionũ fuit, cum & tribunum acerrimum authorẽ plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandẽ patres vt de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam depositur os, aut post bellum dilaturos esse: contentamque interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius victoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa vt pugnant: & crescentibus in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hostibus, aut ciuibus de victoria cõcedendum esse. Soli ex cõsularibus Valerius atq; Horatius non intererant cõsiliis. C. Claudij sententia cõsules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, vt tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creãdis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis con-

A nis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis extemplo quicunq; aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunitij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: vt patricios desperatio primo, irritata plebe, adipiscẽdi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterret, postremo coacti tamẽ à primoribus, petiere, ne cessisse possessione reipub. viderentur. Euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq; alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorũ esset. Hanc modestiam æquitatemque, & altitudinem animi vbi nũc in vno inueneris, quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quam vrbs Roma condita erat, primũ tribuni militũ pro consulibus magistratum ineunt, Sempronius Atratinus, L. Atilius, B T. Cæcilius. quorum in magistratu cõcordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Æquorũ Volscorumq; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirẽt. tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio & insignibus cõsularibus vsos. Non tamen pro firmato iã stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quam inierũt, augurũ decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere: quod C. Curiatius, qui comitiis eorũ præfuerat. parum recte tabernaculũ cepisset. Legati ab Ardeatibus Romã venerunt, ita de iniuria querentes vt si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est, iudicium populi rescindi ab senatu nõ posse, præterquam quod nullo nec ex exemplo nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum causa. si Ardeates sua tempora expectare ve- C lint, arbitriumque senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore vt postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantque patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magistratu respub. esset, coiere, & interregem creauere. Contentio, consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia: tribuni plebis, & plebs, tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus vt indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores ptrum reliquere. T. Quin-

V.C. tius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. A
311. Semproniũ Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neq; in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inueniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulũ horũ. Licinius Macer author est, & in fœdere Ardeatino & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi ocium fuit. Hunc annum seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules habuit,
312. sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum Coss. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen, senatus equitumq; centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub di- B
tione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, & vectigalia populi Rom. sub nutu atq; arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso, neq; differri census poterat: neq; cõsulibus, cum tot populorũ bella imminerent, operæ erat id negotiũ agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium custodięque & tabularum cura, cui arbitriũ formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquã rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in repub. essent, lęti accepere id quod euenit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorũ qui præessent, ipsi honori ius maiestatemque adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sane tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor es- C
set: Papyrium, Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur, vt eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agẽdo populus suffragiis præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renouatoque fœdere recenti auxiliũ prope euersæ vrbi implorantes. Frui namque pace optimo consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit, quorum causa atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbiue, quæque alia in deum iras, velut vltima publicorum malorum vertunt. Virginem plebeij generis maxime forma notam petiere iuuenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem

Censores creantur.

corporis

A corporis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoq; puellæ certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptijs iungi puellã volebat. tutores in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prelium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro igniq; excursiones facit. vrbem quoq; omnis etiam expertem ante certaminis, B multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species cladesq; belli abest, velut cõtacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti vtriq; domi armorum belliq; est visum. optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Æquo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius cõsul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cœpit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatum est, vt sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quã à se vrbem viderent. & alia parte consul muro Ardeę brachium immiserat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non com- C meatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquam septus vallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse, dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parere: aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quam pacẽ infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis ponentes: alia vndiq; abscissa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine

V.C. uersi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum sin- A
gulis uestimentis ignominię cladisq; pleni dimittũtur. & cum haud procul urbe Thusculo consedissent, uetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, uix nuncijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auariciæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Æquauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisque domesticam curam, iura infimis summisq; moderando, ita tenuit, ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos B
authoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eo-
313. dem tenore gesti, uitaque omnis consulariter acta, uerendum pene ipsum magis quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesq; esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, ut quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret, iudicij rescindendi consilium
initum. consenserant autem, ut multo maiore parte Rutulorum co- C
lonorum, quam Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diuisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendã creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes, ad populũ iam die dicta ab tribunis, colonis ad scripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæq; habebant, uitauere. Pax domi forisque fuit & hoc & in se-
314. quenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso Coss. Ludi ab de-
cem-

A cemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto voti, V.C.
eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsi-
ta: qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neq; vt de
agris diuidendis plebi referrent cõsules ad senatum, peruincere po-
tuit: & cum magno certamine obtinuisset vt consulerentur patres,
consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari
iussi sunt. ludibrioq; erant minæ tribuni denunciantis se delectum
impediturum: cum quietis finitimis, neq; belli apparatu opus esset.
Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Ma-
cerino, L. Menenio Lanato Coss. multiplici clade ac periculo insi- 315.
gnis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem
in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggraua-
tæ res essent, vix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à
fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concio-
B num & vrbis, deserto agrorum cultu. nam vtrunq; traditur. & patres
plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nũc negligentiam
consulum accusabant. Postremo perpulere plebei, haud aduersante
senatu, vt L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo
magistratu ad custodiam libertatis futurus, quam ad curationẽ mi-
nisterij sui; quanquam postremo annonæ quoque leuatæ haud im-
meritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos
populos legationibus terra mariq; nequicquam missis (nisi quod ex
Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est) nullum momen-
tum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, pro-
fiteri cogendo frumentum, & vendere quod vsui menstruo superes-
set: fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obij-
ciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis
quam leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius quam vt
C cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim
præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, vt illis tempo-
ribus prædiues rem vtilem, pessimo exemplo, peiore consilio est ag-
gressus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum
clientiumq; ministeria coempto (quæ credo ipsa res ad leuandã pu-
blica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti fa-
cere instituit: plebemque hoc munere delinitam, quacunque ince-
deret, conspectus, elatusque supra modum hominis priuati, secum
trahere, haud dubium consulatum ei fauore ac spe despondentem.
Ipse vt est humanus animus insatiabilis, eo quod fortuna spõdet, ad
altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eri-
piendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id vnum dignũ tan-
to apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandũ esset,

V.C. præmium fore. Iam comitia cōsularia instabant: quæ res cum necdū A
compositis maturisve satis consilijs, oppressit. Consul sextum crea
316. tus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus vir nouanti res:
collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen,
& L. Minutius præfectus annonæ, seu refectus, seu quo ad res posce-
ret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos v-
troque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Mi-
nutius eandem reipu. curationem agens, quam Melius priuatim a-
gendam susceperat: cum in vtraque domo genus idem hominum
versaretur, rem compertam ad senatum defert, tela in domum Melij
conferri, eumq; conciones domi habere, ac non dubia regni consi-
lia esse. tempus agendæ rei nondum stare. cætera iam conuenisse: &
tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita du-
cibus multitudinis ministeria esse. serius se pene, quam tutum fuerit,
ne cuius incerti vaniq; author esset, ea deferre. Quæ postquam sunt B
audita, & vndiq; primores patrum & prioris anni consules increpa-
rent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi es-
sent fieri: & nouos consules, quod expectassent donec à præfecto
annonæ tanta res ad senatum deferretur, quę consulem non autho-
rem solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T. Quintius con-
sules immerito increpari ait, qui cōstricti legib. de prouocatione ad
dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magi-
stratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi ha-
berent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exolutoque
legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum: ibi ani-
mum parē tantę potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quin-
tius abnuere: & quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ
dimicationi obijcerent? Dein cum vndiq; plus in illo senili animo
nō consilij modo, sed etiam virtutis esse, quam in omnibus alijs, di- C
cerent, laudibusq; haud immeritis onerarent, & consul nihil remit-
teret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus
sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipubl. esset, dictator à
cōsule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum
dicit. Postero die dispositis pręsidijs cum in forum descendisset, con-
uersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset: & Meliani, at-
que ipse dux eorum, in se intentam vim tanti imperij cernerent: ex-
pertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut di-
ctatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum
rectorem reipub. quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius
magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cū pauidus
ille quid vellet, quæreret: Seruiliusq;, causam dicendam esse propo-
neret,

A neret, crimenque à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum, & primum circunspectans tergiuersari: postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret, ereptus à circunstantibus, fugiensq; fidem plebis Romanæ implorare, & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, vt opem sibi vltimo in discrimine ferrent, neve ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusq; cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat: vocatum ad eum Melium, repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, Macte virtute, inquit, C. Seruili esto, liberata repub. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit, etiã si regni crimine insons fuerit: qui vocatus
B à magistro equitum ad dictatorem non venisset, se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. vim parantem ne iudicio se committeret, vi coercitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse, qui natus in libero populo, inter iura, legesq;, ex qua vrbe reges exactos sciret: eodemq; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in vrbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atq; exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno, supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite multatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquã nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationẽ pandere viam:
C sed tamen Claudios, Cassios, cõsulatibus, decemuiratibus suis, maiorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quo nefas fuerit, Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optãdus quam sperandus fuerit, frumentarium diuitem, vilibus farris libris sperasse libertatẽ se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse: vt quem senatorem concoquere ciuitas vix posset, regem ferret, Romuli cõditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atq; imperium habentem, non pro scelere id magis, quam pro monstro habendũ. Nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesq;, intra quæ tantũ amentiæ conceptum esset, dissiparentur: bonaq; contacta precijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaque quæstores vendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, vt mo-

V. C. numento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit. id A
Æquimelium appellatum est. L. Minutius boue aurato extra portam
Tergeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum
Melianum assibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minu-
tium apud quosdam autores transisse à patribus ad plebem, vndeci-
mumq; tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Melia-
na cæde, sedasse inuenio. Cæterum vix credibile est, numerum tribu-
norum patres augeri passos: idq; potissimũ exemplum à patricio ho-
mine introductum: nec deinde id plebẽ concessum semel obtinuis-
se, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titu-
lum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare
liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinius, soli ex collegio tribu-
norum neque tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari
nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem, quæriq; indignam
necem Melij nõ destiterant. Peruicerunt igitur, vt tribunorum mi- B
litum potius quam consulum comitia haberentur: haud dubij, quin
sex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se
vltores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquã agitata mul-
tis eo anno & varijs motibus erat, nec plures quã tres tribunos con-
317. sulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex
cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur: prælatus suffragijs
Quintio Mamercus Æmylius, vir summæ dignitatis, L. Iulium ter-
tium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lar-
tem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius ad-
ditum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nau-
tium, L. Roscium, legatos Romanos, causam noui consilij quæren-
tes, iussu Tolumnij interfecerunt. leuant quidam regis facinus. in
tesserarum prospero iactu vocem eius ambiguam, vt occidi iussisse
videretur, à Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rem C
incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorum consu-
lentium de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione
lusus animum: nec deinde in horrorem versum facinus. propius est
fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem vllam ab
Romanis posset conscientia tanti sceleris, voluisse. Lagatorum qui
Fedenis cæsi erant, statuæ publice in Rostris positæ sunt. Cum Ve-
ientibus Fidenatibusq; prȩterquam finitimis populis ab causa etiam
tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad cu-
ram summę rerũ quieta plebe, tribunisq; eius, nihil cõtrouersię fuit,
318. quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Ser-
gius, Fidenas, à bello credo quod deinde gessit, appellatus. hic enim
primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio confixit:

nec

A nec incruentam victoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quam lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, vt in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercũ Æmilium iussit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, dignum parente iuuenem, dixit. Ad delectum à consulibus habitum centuriones veteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par, hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: collesq; inter Fidenas atq; Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quam legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in

B vtriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægre patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquã suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. dictatori ac Romanus, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam militibus castra vrbemq; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinq; acies intra bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationẽ castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra

C Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit, secuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumq; longe fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis animo ac viribus par: memorq; generis, quod amplissimum acceptum maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, qua-

cunq; se intẽdisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantẽ tota acie cognouisset: Hiccine est, A
» inquit, ruptor fœderis humani, violatorq; gentium iuris? iam ego
» hanc mactatam victimam (si modo sancti quicquã in terris esse dij
» volunt) legatorũ manibus dabo. Calcaribus subditis, in festa cuspi-
» de in vnum fertur hostem, quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit. assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad terrã affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Itaq; equitũ quoq; fusa acies, quæ vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad vrbem. Inter prælium & ad castra Romana pugnatum est, aduersus partem copiarũ ab Tolum- B
nio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quã in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in vrbem rediit. Longe maximum triumphi spectaculum fuit. Cossus, spolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere.

Opima spolia. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se a curru dictatoris ciuiũ ora, & celebritatis eius diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream * libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum C
tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse, exposui. Cæterum præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spolijs inscriptus, illos, meq; arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: prope sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremq; ipsius templi authorem subtrahere testem, qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodq; magistratuũ libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat identidem authores, septimo post de-

mum

A mum anno cum T. Quintio Penno A. Cornelium Cossum consu- V. C.
lem habeant: existimatio cõmunis omnibus est: nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium ferme pestilentia, inopiaq; frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, vt quidã annales velut funesti, nihil preter nomina consulum suggerant. tertius ab cons. Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eidem anno magistrũ equitum, quo in imperio alterã insignem edidit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (vt ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: cum author pugnæ recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui vota erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossũm consulẽ scri- 319.
pserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumque, hostis in agris nusquã inuentus, neq; pugnandi
B copia facta. vrbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamẽ, ab Sp. Melio tribuno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentũ Melium arguens: Seruilio cædẽ ciuis indemnati obijciens, quæ vaniora ad populũ ipso authore fuere. Cæterũ magis vis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq; ac prodigia, maxime ꝙ crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duũuiris pręeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Vir- 320.
ginio consulibus, tantũ metum vastitatis in vrbe agrisq; fecit, vt non modo prædandi causa quisquã ex agro Romano non exiret, belliue inferendi memoria patrib. aut plebi esset: sed vltro Fidenates, qui se
C primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanũ. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandũ bellum, neq; clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatũ itaq; non in agris magis quam in vrbe est. Iulius consul in aggere murisq; explicat copias. a Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorem dici A. Seruilium placet, cui Prisco alij, alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret moratus, permittente eo, nocte dictatorẽ dixit. is sibi magistrũ equitum Posthumium Ebutiũ Heluã dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinã adesse iubet. quibuscunq; vires suppetebant ad arma ferenda, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem.

Quæ

V.C. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator A
agmine in festo subit: nec procul Nomento signis collatis fudit
Hetruscas legiones: compulit inde in vrbem Fidenas, valloq; cir-
cundedit. sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita: neq; in ob-
sidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modo satis,
sed copię quoq; abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnan-
di pariter, cogendiq; ad deditionē spe amissa, dictator in locis pro-
pter propinquitatem notis, ab auersa parte vrbis maxime neglecta,
quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum insti-
tuit, ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diui-
so exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam, continenti die ac
nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à ca-
stris monte, erecta in arcem via est. intentisq; Hetruscis ad vanas à
certo periculo minas, clamor supra caput hostiiis captam vrbem o-
stendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus cen- B
sores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primum
census populi est actus. Eosdem consules in sequenti anno refectos,
Iulium tertium, Virginium iterum, apud Marcum Licinium inue-
321. nio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manliū & Q. Sulpitium con-
sules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione &
Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribu-
nos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus, antiquis, dis-
simulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero
incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in
incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas,
non Veientibus solum exterritis metu similis excidij, sed etiam Fa-
liscis, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebellantibus
non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII. populos
missis impetrassent, vt ad Vultumnæ fanum indiceretur omni He- C
truriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus
Mamercum Æmilium dictorem iterum dici iussit. Ab eo A. Posthu-
mius Tubertus magister equitum est dictus, bellumq; tanto maiore
quam proximo conatu apparatū est, quando plus erat ab omni He-
truria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto
expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cum renunciatum à
mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio
bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere
socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum di-
ctator, ne nequicquam creatus esset, materia quærendæ bello glo-
riæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum es-
set dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam pote-

statem

A statem ratus, seu non tam magnitudine honoris quam diuturnitate V.C.
offensus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi nō posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere. se lege laturum, ne plus quam annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et vt re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico. Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri, cum gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi, Mamercum, quod magi-
B stratum populi Rom. minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoq; censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius voluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos: quippe cum se quisq; diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, vt vis à censoribus nullius authoritate, præterquam ipsius Mamerci deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta esset, euicere tandem, vt tribuni militū consulari potestate crearentur victoriæ præmium, quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fi- 322.
denas. Pestilentia eo anno aliarū rerum ocium præbuit. ædes Apol-
C lini pro valetudine populi vota est. multa Duumuiri ex liberis, placandæ deūm iræ, auertendæq; à populo pestis causa, fecere. magna tamen clades in vrbe agrisq;, promiscue hominum pecorumq; pernicie accepta: Famem cultoribus agrorum timentes, in Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoq; frumenti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius 323.
Albus. Eo anno vis morbi leuata: neq; à penuria frumenti, quia ante prouisum erat, periculum fuit. Consilia ad mouēda bella in Volscorum Æquorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res, decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem

qua

V.C. qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veiis formā. Interim Romæ principes plebis iamdiu ne quicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris ocium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare: queri se à plebe adeo spretos, vt cum per tot annos tribuni militum consulari potestate crearentur, nulli vnquā plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se suis etiam sordere, nec à plebe minus quam à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres vertere: eorum ambitione artibusque fieri, vt obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisque liceat, memorem eam suorū inituram suffragia esse, & parto auxilio imperium quoq; adsciturum. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimētum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & vix serio agenda videri possit, quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, vt legem perferrēt: apparebatque irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturā. quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est, vt consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit, quem ab Æquis & Volscis Latini atq; Hernici nunciarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus, (eidem & Penno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti, nec vltra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militię erat, delectu habito, vtrinque validi exercitus profecti in Algidum conuenere, ibiq; seorsum Æqui, seorsum Volsci castra communiuere. intentiorq; quam vnquam ante, muniendi, exercendique militē cura ducibus erat. eo plus nuncij terroris Romam attulere. Senatui dictatorē dici placuit: quia etsi sæpe victi populi, maiore tamen conatu quàm alias vnquam rebellarent: & aliquantū Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia priuata Coss. discordia quę inter ipsos erat, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint, eamque causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat ad alia discordes, in vno aduersus patrum voluntatē cōsensisse, ne dicerent dictatorem: donec, cum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in authoritate senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregie vsus: Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus appellat, vt in tanto discrimine reipub. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proque collegio pronunciāt, placere consules senatui

A

B

C

234.

A natuidicto audientes esse: si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra attendant, in vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam ab senatu vinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumque sub iugum tribunitię potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno cõsules, & (quo quid vlterius priuato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit is A. Posthumium Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neque aliud tota vrbe agi, quam bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. vtrinq; enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq;

B Cn. Iulio consule ad præsidium vrbi, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, quæ eguissent in castris, moraretur dictator præeũte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spacio distantia viderant, ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. Nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus præliis est: facile patiente dictatore, conferendo vires, spem vniuersæ victoriæ, tẽtato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis

C euentus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno exciuit. vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit, missum extemplo ad castra subsidium, cui SP. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum, maxime secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum preficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit

ordine

ordine, atq; agit. Illud eximium consilij animiq; specimen, & neu- A
tiquam vulgatæ laudis, quod vltro ad oppugnanda castra hostium,
vnde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium
cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in
euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigilijs stationi-
busq; est adortus: prius pene cepit castra, quàm oppugnari hostes
satis scirent. inde fumo, vt conuenerat, datum signum, vbi conspe-
ctum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciariq;
passim iubet. Et iam lucescebat, omniaq; sub oculis erant: & Fabius
cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in
trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera subsidia &
secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac
subitos circum tumultus hosti vndiq; obiecerat victorem peditem
equitemq;. Circunuenti igitur iam in medio ad vnum omnes pœ- B
nas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis nobilior vir
factis quam genere, iam orbem voluentes suos increpans clara vo-
ce: Hic præbituri, inquit, vos telis hostium estis indefensi, inulti?
quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intulistis? in ocio
tumultuosi, in bello segnes, quid hic stantibus spei est? an deum ali-
quem protecturum vos, rapturumq; hinc putatis? ferro via facien-
da est hac, qua me prægressum videritis, agite qui visuri domos, pa-
rentes, coniuges, liberos estis, ite mecum. non murus, nec vallum,
sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate (quæ vltimũ ac
maximum telum est) superiores estis. Hæc locutum, exequentemq;
dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthu-
mius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt victorem, donec di-
ctator pedẽ iam referentibus suis aduenit, eoq; omne prælium ver-
sum est. Vni viro Messio fortuna hostium innititur. multa vtrinque C
vulnera, multa passim cædes est. Iam nec duces quidem Romani in-
cruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie
excessit. Non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope
affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam an-
cipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde hostes
cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum,
quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul
effusos vsq; ad vallum persecutus, ipsa castra vallumq; aggreditur.
eodem & dictator alia parte copias admouet. nõ segnior oppugna-
tio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoq; intra vallum
iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoq; signo pri-
mam impressionem factam. Et dictator perrupto vallo iam in castra
prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti:
castris-

A castrisq; & his captis, hostes, præter senatores, omnes venundati V.C.
sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq; Hernicis reddita:
partem sub hasta dictator vendidit, præpositoq; consule castris, ipse
triumphans inuectus vrbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dicta-
turæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Posthumio, quod
occasione bene pugnandi captus, iniussu discesserit præsidio, victo-
rem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in varijs o-
pinionibus: & argumento est, quod imperia Manliana, non Posthu-
miana, appellata sint: quum qui prior author tam sæui exempli fo-
ret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso
quoq; Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est
insignitus. Cn. Iulius cõsul ædem Apollinis absente collega sine sor-
te dedicauit. ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in vr-
bem redisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis
B rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum,
quod Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primum per seditio-
nes Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitũ traie-
cere. Agitatum in vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum consu-
lari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Pa- 325.
pyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum pe-
tissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo
impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem
pertinaci certamine inter pacis belliq; authores in iurgia & seditio-
nes versa. Vndiq; ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum æsti-
matione per gratam populo, cum ab tribunis parari consules vnius
ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Cõ-
sules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Ni- 326.
hil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cor- 327.
C nelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Ro-
manum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium
iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioq; eius rei L.
Sergio & Q. Seruilio, & Mamerco Æmylio permissa. Quidam Ho-
stiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parũ con-
stabat. colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interempto-
rum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœ-
lestes modo defuerũt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens,
vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torri-
dos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie
alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines morbi, & primo in
agrestes ingruerant, seruitiaq;: vrbs deinde impletur. Nec corpora
modo affecta tabo, sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq;

V.C. externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernẽtes in omnibus vicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposcendę. Datum inde negocium ędilibus, vt animaduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quam patrio colerentur. Iræ ad-
328. uersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus, dilatæ sunt. Tunc quoq;, ne confestim bellũ indiceretur, neve exercitus mitterẽtur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetẽdas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatũ ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæq; inde, nõ pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerãt. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denun- B
ciãdo impedituros se delectũ, vt Quintius cõsul de bello ad populũ ferret. omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni mili-
329. tum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus pręfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios: documẽtoq; fuere, compluriũ imperiũ bello inutile esse. Tendendo ad sua quisq; consilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam nanq; aciem signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. Plus itaq; ignominię quam cladis est acceptũ. Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta: odisse tribunos, poscere dictatorem, in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab cõsule dici dictator, augures consulti eam religionem C
exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercũ Æmylium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. Adeo simul fortuna ciuitatis virtute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secũda elati, missis circum Hetrurię populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam publici consilij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ asciuerunt. Vni Fidenatium populo rebellare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum nouorum colonorũ cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi

A beri Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso ab re male gesta perculsa castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæq; clausæ: fiũtq; omnia castris quam vrbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad cõcionem aduocatã increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunę momentis suspensos gererent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientem hostem sexies victum pertimescant: Fidenasq, prope sæpius captas quam oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula fuerint: eosdem animos, easdem corporis vires, eadem arma gerere: se quoq; eundem dictatorem Mamercũ Æmylium esse, qui ante Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exer-

B citus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit, proinde memores, secũ triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, cędem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum censuræ regnum, labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M & D passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium

C Pœnum legatum occupare montes iubet: occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum, ac pristini diei meliore occasione quam pugna, in aciem processissent: cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorũ infanda cæde, respersos sanguine colonorũ suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul di-

ctiſque odium explet. Concuſſerat primo ſtatim congreſſu hoſtem: A
cum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudi-
ta ante id tempus, inuſitataque. Ignibus armata ingens multitudo,
facibuſq; ardentibus tota collucens, velut fanatico inſtincta curſu
in hoſtem ruit. formaq; inſolitæ pugnæ Romanos parumper exter-
ruit: Tum dictator magiſtro equitum, equitibuſq; tum ex mõtibus
Quintio accito, prælium ciens, ipſe in ſiniſtrum cornu, quod incen-
dio ſimilius quam prælio territum, ceſſerat flammis, accurrit: cla-
raque voce, Fumone victi, inquit, velut examen apum loco veſtro
exacti, inermi ceditis hoſti? non ferro extinguetis ignes? non faces
has ipſas pro ſe quiſque, ſi igni non telis pugnandum eſt, ereptas vl-
tro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum veſtræque
memores, vertite incendium hoc in hoſtium vrbem: & ſuis flammis
delete Fidenas, quas veſtris beneficijs placare non potuiſtis. legato-
rum hoc vos veſtrorum, colonorumq; ſanguis, vaſtatiq; fines mo- B
nent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emiſ-
ſæ excipiũtur, partim vi eripiuntur: vtraq; acies armatur igni. Magi-
ſter equitum & ipſe nouat pugnam equeſtrem. frenos vt detrahant
equis, imperat: & ipſe princeps calcaribus ſubditis euectus effreni
equo, in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero curſu fe-
runt equitem in hoſtem. Puluis elatus, miſtuſque fumo, lucem ex
oculis virorum equorumq; aufert. ea quæ militẽ terruerat ſpecies,
nihil terruit equos. Ruinæ igitur ſimilem ſtragem eques quacunq;
peruaſerat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: qui cum vtranque
mirabundam in ſe aciem vertiſſet, dictator exclamat: Quintium le-
gatum & ſuos ab tergo hoſtem adortos. ipſe redintegrato clamore
infert acrius ſigna. Cum duæ acies, duo diuerſa prælia circumuẽtos
Hetruſcos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in caſtra retro, neq;
in montes, vnde ſe nouus hoſtis obiecerat, iter fugæ eſſet: & equitũ C
paſſim liberi frenis diſpuliſſent equi, Veientium maxima pars Ty-
berim effuſi petunt: Fidenatium qui ſuperſunt ad vrbem Fidenas
tendunt. Infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ri-
pis: alios in aquam compulſos, gurgites ferunt: etiam peritos nan-
di laſſitudo & vulnera & pauor degrauat: pauci ex multis tranant.
Alterum agmen fertur per caſtra in vrbem: eadem & Romanos ſe-
quentes impetus rapit, Quintium maxime, & cum eo digreſſos mo-
do de montibus recentiſſimum ad laborem militem, quia vltimo
prælio aduenerat. Hi poſtquam mixti hoſtibus portam intrauere, in
muros euadunt: ſuiſque capti oppidi ſignum ex muro tollunt. quod
vbi dictator conſpexit (iam. n. & ipſe in deſerta hoſtium caſtra pene-
trauerat) cupientem militẽ diſcurrere ad prædam, ſpe iniecta maio-
ris

A ris in vrbe prædæ ad portam ducit: receptuſque intra muros, in ar- V.
cem, quo fuere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cæ-
des in vrbe quam in prœlio fuit, donec abiectis armis, nihil præter
vitam petentes, dictatori deduntur. Vrbs caſtraque diripiuntur. Po-
ſtero die ſingulis captiuis ab equite ad centurionem ſorte ductis, &
quorum eximia virtus fuerat, binis aliis ſub corona venundatis, ex-
ercitum victorem, opulentumq; præda, triumphans dictator Ro-
mam reduxit: iuſſoq; magiſtro equitum abdicare ſe magiſtratu, ipſe
deinde abdicat die ſexto decimo, reddito in pace imperio, quod in
bello trepidiſque rebus acceperat. Claſſibus quoq; ad Fidenas pu-
gnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: rem æque dif-
ficilem atq; incredibilem: nec nunc lato ſatis ad hoc amne, & tum a-
liquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore: niſi in traiectu forte flu
minis prohibendo, aliquarum nauium concurſum in maius (vt fit)
B celebrantes, naualis victoriæ vanum titulum appetiuere. Inſequens
annus tribunos militares conſulari poteſtate habuit, A. Semproniũ
Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. 330.
Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX. induciæ datæ: &
Æquis triennij, cum plurium annorum petiſſent. Et ab ſeditioni-
bus vrbanis ocium fuit. Annum inſequentem neq; bello foris, neq;
domi ſeditione inſignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum
militum apparatu, & finitimorum concurſu fecere. Tribuni conſu-
lari poteſtate erant, Cl. Craſſus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fi- 331.
denas, Sex. Iulius Tullus. Spectaculum comitate etiam hoſpitum,
ad quod publico conſenſu venerant, aduenis gratius fuit. Poſt ludos
conciones ſeditioſe tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium mul
titudinem, quod admiratione eorum quos odiſſent, ſtupens, in æter
no ſe ipſa teneret ſeruitio: & non modo ad ſpem conſulatus in par-
C tem reuocandam aſpirare non auderet: ſed ne in tribunis quidem
militum creandis (quæ communia eſſent comitia patrum ac plebis)
aut ſui aut ſuorum meminiſſet. deſineret ergo mirari, cur nemo de
commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, vnde
emolumentum atque honos ſperetur. nihil non aggreſſuros homi-
nes, ſi magna conatis, magna præmia proponantur; vt quidem ali-
quis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fru-
ctu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduerſus quos tende-
ret, bello inexpiabili ſe perſecuturos: apud plebem, pro qua dimica-
uerit, nihilo ſe honoratiorem fore: neque ſperandum, neq; poſtulã-
dum eſſe magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem ſe ple-
beium contempturum, vbi contemni deſiſſent. experiendam rem
denique in vno aut altero eſſe, ſitne aliquis plebeius ferendo magno

V.C. honori: an portento simile miraculoq; sit, fortem ac strenuum virum aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur, petisse viros domi militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os. nec se videre cur non lex quoq; abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq; deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogãdi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab vrbe, cum patres clandestina denunciatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: vt quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaq; comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfectum vrbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum, plebisq; tribunis plebis, nec cum A B
332. absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum vrbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq; ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vrbis agrorumq; accepti: deinde festo die grauatos somno epulisq; incolas veteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum, sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nunciabant, non ante vnquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse: vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumq; obliuioni danda, iugumq; accipiendum: aut ijs cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere, sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea prouincia sorte euenit, tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitum aduersus victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit: adeo vt discipli- C

Capua.

næ Ro-

A næ Romanæ plus in Volsco exercitu quam in Romano esset. ergo fortuna, vt sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteq; commissum est, non subsidijs firmata acie, non equite apte locato concursum est, clamor indicium primum fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum, eo ferocior illatus hostis, vrgere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circunspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, vrgere aciem: plus cædis hostium videre, quam fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atq; hor-

B tante: nihil nec imperium nec maiestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum, labente iam re, præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites qui saluam rempub. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis: Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens: quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat si-

C gnum Volscus imperator, vt parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati, ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites: nec perumpere eadem qua transierant, posse: ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant, & consul, legionesque Romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. diuersi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui cum sæpe conati nequissent per rumpere ad suos, tumulo quodã occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. Consul quoq; nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusque ab imprudentia euentus vtraque castra

tenuit pauor, vt relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, A
ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumu-
lus tamen circunsessus vltra mediam noctem est: quo cum circun-
sedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ip-
si qua quemq; in tenebris pauor tulit, fugerunt: Tempanius metu
insidiarum suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis
speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset, castra
Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra
Romana penetrat: vbi cum vasta desertaq; omnia, atq; eandē quam
apud hostes fœditatem inuenisset, prius quam Volscos cognitus er-
ror reduceret, quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quam re-
gionem consul petisset, ad vrbem proximis itinetibus pergit. Iam eo
fama pugnæ aduersæ, castrorumq; desertorum perlata erat: & ante
omnia deplorati erant equites, non priuato magis quam publico
luctu: Fabiusq; consul terrore vrbi quoq; iniecto, stationem ante B
portas agebat, cum equites procul visi non sine terrore ab dubijs
quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, vt cla-
mor vrbem peruaderet gratulantium saluos victoresq; redisse equi-
tes: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamauerant suos,
procurreretur in vias: pauidæq; matres ac coniuges, oblitæ præ gau-
dio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæq; simul cor-
pore atq; animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis
qui Marco Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios
eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odiū
Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata con-
cione, cum proditam Veijs rempublicam esse ab ducibus, proditum
deinde, quia illis impune fuerit in Volscis ab consule exercitum, tra-
ditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra vocifera-
» ti essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari C
» iussit. coramq; eis: Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerisne
» C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut fir-
» masse subsidijs aciem? aut vllo boni consulis functum officio? & tu-
» ne ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes
» deduxeris? restitueris q; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi
» atq; equitibus, num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsi-
» dium? postero deniq; die ecquid præsidij vsquam habueris, an tu co-
» horsq; in castra vestra virtute perrumperitis? ecquem in castris con-
» sulem, ecquem exercitum inueneritis? an deserta castra, relictos sau-
» cios milites? Hæc pro virtute tua fideq;, qua vna hoc bello respubl.
» stetit, dicenda tibi sunt hodie. Deniq; vbi C. Sempronius, vbi legio-
» nes nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem, exercitumq;?

victi

victi denique simus, an vicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio V.C. incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Rom. fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quę pensitanda quoq; magnis animis atque ingeniis essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea se ab conspectu suorū ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse, vsque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulē seruādi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum res meliores esse credere, quam populi Ro. fortunam, noctemque omnia erroris mutui implesse. precantemque deinde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via Lauicana ad fanū Quietis erat. eo missa plaustra, iumentaque alia ab vrbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in vrbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratę ducibus, M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmilij res prospere gesserat totam culpam eius temporis in prędam natum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactę iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ spacio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerāt Tempanio authore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. 333. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillan⁹, Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio cōsuli anni prioris diē dixit, quē cū quatuor collegæ inspectāte populo Rom. orarent, ne imperatorē suū innoxiū, in quo

V. C. nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius A
pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentiæ animus esset, quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. modo ad collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiam potestatem plebi? Cum illi, & de Sempronio & de omnibus summam populi Rom. potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle, aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos. tum Hortẽsius: Non videbit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, vt tam charus esset militibus, nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensij tam placabile ad iustas pre- B
ces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua
334. amplexi fuerãt. Proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. Cum trepidã tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaq; triumphus negatus. cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, vt ouans vrbem intraret, cõcessum est. Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimicatione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicãdo quæstorum numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæstores, duo consulib. ad ministeria belli præsto essent, à consulib. relatam, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certa- C
men intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde, vt quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde, inter quas & agrariæ legis seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neq; posset per intercessiones tribunitias senatusconsultum fieri: respub. à consulibus ad interregnũ, neq; idipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti, redit. Cum pars maior insequẽtis anni per nouos tribunos

A bunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset: modo prohibentibus tribunis, patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitiis consularib. faceret: postremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertam omissamq; ab hominibus rempublicam, deorum prouidentia curaq; exceptam, memorabat Veientium induciis, & cunctatione Æquorum stare: vnde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere rempub. opprimi: non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse: an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in vnum conueniant, vix deorum opibus, quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi, remittendo de summa quisq; iuris, mediis copularent concordiam: patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo, V.C.

B quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. Tribunitia primum comitia sunt habita: creati tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, 335. A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin quorum patres auosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque repulsa suorum accensi. Quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non patrum iniuriis, non denique vsurpandi libidine, cum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne quæstorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tri-

C bunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse, quam fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli, adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratus, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurũ: aduersæ inuidiæ obiici maluit, & suæ nocere causæ, quam publicæ deesse: stetitq; in eadẽ sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorũ fieret. nec tum agrum plebi, sed

V.C. ſed ſibi inuidiam quæri: ſe quoq; ſubiturum eam tempeſtatem forti A
animo, nec ſenatui tanti ſe ciuem aut quenquam alium debere eſſe, vt in parcendo vni, malum publicum fiat. Nihilo dimiſſiore animo, cum dies venit, cauſa ipſa pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis patribus vt mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Poſthumia virgo Veſtalis de inceſtu cauſam dixit, crimine innoxia: ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde abſolutam pro collegij ſententia pontifex maximus abſtinere iocis, coliq; ſanctе potius quam ſcite iuſſit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebāt, capiun-
336. tur. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit Aprippam Menenium Lanatū, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium. Annus felicitate populi Rom. periculo potius ingenti, quam clade inſignis. Seruitia vrbem vt incenderent diſtantibus locis, con- B
iurarunt: populoq; ad opem paſſim ferendam tectis intento, vt arcem Capitoliumq; armati occuparent. Auertit nefanda conſilia Iupiter: indicioq; duorum comprehenſi ſontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: & nouos hoſtes Lauicanos conſilia cum veteribus iungere, haud incertis authoribus Romam eſt allatum. Æquorum iam velut anniuerſariis armis aſſueuerat ciuitas. Lauicos legati miſſi, cum reſponſa inde retuliſſent dubia, quibus nec tunc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Thuſculanis negocium datum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur.
337. Ad inſequentis anni tribunos militum cōſulari poteſtate inito magiſtratu, legati ab Thuſculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilij Priſci filium, quo di- C
ctatore Fidenæ captæ fuerant. nunciabant legati Lauicanos arma cepiſſe, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Thuſculanum, caſtra in Algido poſuiſſe. Tum Lauicanis bellum indictum: factoq; ſenatuſconſulto, vt duo ex tribunis ad bellum proficiſcerentur, vnus res Romæ curaret, certamen ſubito inter tribunos exortum, ſe quiſq; belli ducem potiorem ferre: curam vrbis vt ingratam ignobilemq; aſpernari. Cum parum decorum inter collegas certa-
" men mirabundi patres conſpicerent, Q. Seruilius: Quando nec or-
" dinis huius vlla, inquit, nec reip. eſt verecundia, patria maieſtas al-
" tercationem iſtam dirimet: filius meus extra ſortem vrbi præerit. bel
" lum vtinā qui appetunt, cōſideratius concordiusq; quam cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit: decem

tribus

A tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadem imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicem, & contemni: donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, vt alternis diebus summam imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate & vsu doctus, precatus ab diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior reipub. esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, institisse filio, vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit, nam ductu L. Sergij, cui⁹ dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt: multique in ruina B maiore quam fuga oppressi, obtruncatique, castraque eo die ægre retenta. postero die circumfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deseruntur. duces legatiq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiere. Palati alij per agros passim multis itineribus, maioris quam accepta erat cladis nuncij Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominum congruens fuerat: & quod subsidia quæ respicerent in re trepida præparata erant ab tribuno militum: iussuque eiusdem per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores propere missi nunciauere, Thusculi duces exercitumque esse, hostem castra loco non mouisse. &, quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Seruilius Priscus, vir cuius prouidentiam in repub. cum multis aliis tempestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod vni certamen C tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat: magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradidere quidam (nam alij Halam Seruilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim prælio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit: signiferumque ex suis vnum cunctatem occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, vt impetum Æqui non tulerint: victique acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore, & certamine minor castrorum oppugnatio fuit, quam prælium fuerat. Captis direptisque castris, cum præ-

dam

V.C. dam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renunciassent, omnes Lauicanos victos, magnam partem Æquorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus, oppidumq; corona circundatum, scalis captum, ac direptum est. Dictator exercitu victore Romã reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportune senatus prius quam ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequẽs coloniam Lauicos deducendam. Coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum creatis consulari potestate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, biennium tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatumue publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in consiliis priuatis principum cogendis viam consilij inueniebant. cum Appius Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Appium Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem, facile homines nouos authoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum cõcilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negociũ datur, vt quos quisq; posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionẽ comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam

Margin: A (at "hostem"), 338 (at "lari potestate, Agrippa Menenio Lanato"), 339 (at "insequenti anno"), B (at "Turbatores vulgi"), C (at "facile homines nouos").

A quamMecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent:eæ V.C.
orationes à primoribus patrum habitæ sunt, vt pro se quisque iam
nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernere a-
liam vsquam, præterquam in tribunitio auxilio: in eius potestatis fi-
dem circunuentam rempub. tanquam priuatum inopem cõfugere.
præclarum ipsis potestatiq; esse, non ad vexandum senatum discor-
diamq; ordinũ mouendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad
resistendũ improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatꝰ ortus,
cum ex omnib. partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio
facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à
collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ reipub. esse, ei se
intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessorib. ab senatu actæ. Lato-
res rogationis concione aduocata, ꝓditores plebis commodorum,
ac seruos consularium appellantes, aliaq; truci oratione in collegas
B inuecti, actionẽ deposuere. Duo assidua bella insequens annus ha- 340.
buisset, quo P. Corneliꝰ Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cin-
cinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate
fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum a-
gros Tyberis super ripas effusus, maxime ruinis villarum vastauit: si-
mul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ
gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in cõfinem agrum
Lauicanum factæ erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam
noxam cum se consensu omnium Æquorum defensuros sperassent,
deserti ab suis, ne memorabili quidem bello per obsidionem leuem-
que vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sex-
tio tribuno plebis vt rogationem ferret, quæ Volas quoq; sicut La-
uicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarum, qui nul-
lum plebiscitum, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri o-
C stenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, Æqui, co-
loniaq; eo deducta, nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis mi-
litum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Po-
tito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bel- 341.
lum aduersus Æquos permissum est, prauæ mentis homini, quã tum
victoria magis quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scri-
pto, ductoq; ad Volas, cum leuib. præliis Æquorum animos fregis-
set, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certa-
mẽ vertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixis-
set, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credam iræ
causam exercitui fuisse, quã quod in vrbe nuper direpta, coloniaq;
noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram,
postquã ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in vr-
bem

bem reuertit, audita vox eius in concione, stolida ac prope vecors, qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque vt mitterentur coloni, laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum vrbem, agrumq; Volanum esse: Malum quidem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum, non concionem magis quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium, immodicamq; linguam, quam irritando agitandoq;, in eas impelleret voces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed causæ atque vniuerso ordini essent, neminẽ ex collegio tribunorũ militum sæpius quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum vero secũdum tam sæuum atq; inhumanum dictum: Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos vrbẽ agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosque aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam vestram suscipiant causam. quid vt à vobis sperent? an honores, quos aduersariis vestris potius quam P. R. propugnatoribus datis? Ingemuistis modo voce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multo in castris maiorem indignationem mouit: prædę ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus? Ita cum fremitus apertè esset: & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius, asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus suppliciis. postremo cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam vecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura incesserat patres, ne metu quęstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, vt cõsules crearẽtur. Cum senatusconsultũ fieri tribuni plebis

A plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, V.C.
res ad interregnum rediit: victoria deinde penes patres fuit. Q. Fa- 342.
bio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt, A.
Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio
anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ
cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque
præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulib.
negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per pau-
corum suppliciorum, quos sibimet ipsos conscisse mortem satis cre
ditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, vt non ægerrime
id plebs ferret, iacere tamdiu irritas actiones, quæ de suis commo-
dis ferrentur. cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem
confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat,
vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisio-
B nem obiici: quo facto minuissent desiderium agrarię legis, quæ pos-
sesso per iniuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa in-
dignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris,
quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidē
agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, vt cæ-
tera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes
Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio consule, cum hostem ibi
non inuenissent: Ferentinum, quo magna multitudo Volscorum se
contulerat, cepere. minus prædæ quam sperauerant, fuit: qđ Volsci
postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum re-
liquerunt. postero die prope desertum capitur. Hernicis ipse ager do
no datꝰ. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. plebis
L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio coss. Is cum principio 343.
statim anni velut pensum nominis familiæq;, seditiones agrariis le-
C gibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quā
perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusq; publi-
cis ad domum curamq; corporum nutriendorum auertit: minusq;
eam damnosam fuisse, quam seditio futura fuerit, credūt. Defuncta
ciuitate plurimorum morbis, per paucis funeribus, pestilentem an-
num, inopia frugum neglecto cultu agrorū (vt plerunq; fit) excepit, 344.
M. Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames q̄ pe-
stilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui
Hetruscū mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentū mercandū,
annonæ foret subuentū. superbe ab Samnitib. qui Capuā habebant
Cumasq;, legati prohibiti commercio sunt; cōtra ea benigne ab Si-
culorū tyrānis adiuti, maximos cōmeatus summo Hetruriæ studio
Tyberis deuexit. Solitudinē in ciuitate ægra experti consules sunt:

V. C. cum in legationes nõ plus singulis senatorib. missis inuenientes, co-
acti sunt binos equites adiicere. Præterquã ab morbo annonaq;, ni-
hil eo biennio intestini externiue incõmodi fuit. at vbi hæ solicitu-
dines discessere, omnia quib. turbari solita erat ciuitas, domi discor-
dia, foris bellum exortum. M. Æmylio, C. Valerio Potito consulib⁹,
345. bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio,
capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quo-
rum famam hostium (iam enim in Latinum Hernicumq; transcen-
derant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Mene-
nius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret, auxilioque
tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nunciatur, ar-
cem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia ac-
cepta, cum apud patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis
iam ante præparatis intercessorib. legis agrariæ, præbuit iustiorem
causam resistendi collegæ. Itaque cum res diu ducta per altercatio-
nem esset: consulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab ho-
stibus cladis ignominiæque aut iam acceptum esset, aut immine-
ret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret. Mene-
nio contra vociferante, si iniusti domini possessione agri publici
cederent, se moram delectui nõ facere: decreto interposito, nouem
tribuni sustulerunt certamen: pronunciaueruntque ex collegij sen-
tentia, C. Valerio consuli se damnum, aliamq; coercitionem aduer-
sus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam
inhibendi, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus, cum
paucis appellantibus tribunum, collum torsisset: metu cæteri sacra-
mento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam
inuisus infestusque consuli erat: impigre primo statim aduentu, de-
iectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio
per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendũ. Præ-
dæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum cõge-
sta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta cõsul in ærarium re-
digere quæstores iussit: tum prædicans participẽ prædæ fore exerci-
tum, cum militiã non abnuisset. Auctę inde plebis ac militũ in con-
sulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto vrbem ouans introiret, alter-
nis inconditi versus militari licentia iactati: quibus consul increpi-
tus, Menenij celebre nomen laudib. fuit, cum ad omnẽ mentionem
tribuni fauor circunstantis populi plausuq; & assensu cum vocibus
militum certaret. plusq; ea res, quam prope solennis militum lasci-
uia in consulem, curæ patrib. iniecit. & tanquam haud dubius inter
tribunos militum honos Menenij, si peteret, cõsularib. comitiis est
346. exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Me-
dullinus

A duillnus iterum. Non alias egrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstoriis comitiis simul ostendit, & vlta est. tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita, vt in quatuor creādis vni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarum magnarumq; rerum molem auidissimo adeo populo ostentantes, cum affirmassent nihil se moturos, sine quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id quod tamdiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabant, sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Pa-
B tres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suę, salij, flaminesq; nusquam alio, quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potestatibus relinquantur, Irritatis vtriusque partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstoriis comitiis, vbi vtrūque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat cōsularis actio, quam impediendo id qđ petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Æquos prædatū extra fines exisse, in agrū Latinum Hernicumq;, affertur. ad qđ bellum vbi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare
C tunc enixe tribuni, sibi plebiq; eam fortunā oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosiq; etiā. vt inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: vni concionib. data, nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum cōsules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclināte deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij veniunt. arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militib. qui in præsidio erant, Æquos interfectis paucis custodib. arcis inuasisse: alios recurrētes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res, vires tribunitiæ actioni adiecit, nequicquā enim tentati, vt tum deniq; desisterent impediendo bello, postquā non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, peruincunt, vt senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis, certo tamen pacto, ne cuius ratio ha-

V.C. beretur, qui eo anno trib. plebis esset: neue quis reficeretur in annũ sequentem trib. plebis: haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omniũ ordinũ consensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertũ diuersi authores faciũt. illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam: populationesque & prædas & in Æquis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis victoria fuit in eo, vt quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres vicere. namq; tribuni militum consulari potestate contra

347. tra spem omnium tres patricij creati sunt C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. artem adhibitam ferunt à patriciis cuius eos Icilij tum quoque insimulabant, quod turbam indignorũ candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium, in quibusdam insignium, inscium, populum à plebeiis auertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium, ad iram cum impulisset, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos, vtriusq; gentis populos, circumisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hęc cum inflammarentur animi: vt ad quosque vẽtum erat numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorũ iuuentus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quam res erat, nunciantur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consiliũ erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Corneliumque ferunt: magnoq; certamine animorũ rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti, non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitã referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium non denique hominũ numero essent. si quãdo promiscui honores, cõmunicata respublica esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuũ irrita senatuscõsulta essent: interim patricij soluti legũ magistratuumq; verecũdia, per se quoq; tribunitiã potestatem agerent. Hęc contentio minime idoneo tempore, cum

A re,cum tantum belli in manib. esset, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis Iulius Corneliusque, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatũ sibi à populo eripi honorem, disseruere:tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait,nõ quia incertus sentẽtiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua spõte cedere authoritati senatus, quàm tribunitiã potestatem aduersus se implorari paterentur, tum quoq;, si res sineret, libẽter se daturũ tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non expectẽt humana cõsilia, potiorẽ sibi collegarũ gratia rempub. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturũ:ac si quis intercedat, senatuscõsulti authoritate se fore contentũ. Quo facto, cum haud immeritam laudem gratiamq; apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, V.C

B ipse ab eo magister equitũ creatus est. Exemplo fuit collegis eumq; intuentibus, quam gratia atq; honos opportuniora interdũ non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. vno, atque eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscũ agrum. castellũ ad lacum Fucinum vi expugnatũ, atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, vt tantum non defuisse fortunę videretur, felicitate quam gloria maior in vrbem rediit, magistratuque se abdicauit. Tribuni militum mẽtione nulla comitiorum consulariũ habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeis cãdidatos omnium etiam dignorum tędium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratia-

C que ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio adit⁹ esset. quatuor creati sunt, omnes iã functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius 348.
Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partum. Eo anno quia tẽpus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fœcialesque res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem, legatio Veientiũ obuiam fuit. petiere, ne priusquam ipsi senatũ Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur. tantum absuit, vt ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio, vbi tantum in tempore fuit momenti, vt cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obside-

 bantur

V. C. bantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exer- A
citus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum ho-
stes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quam in
tribunis: qui, quia summa vi resistere nunciabātur, parum cogitaue-
runt, nulla nō virtute superari humanarum virium modum, fortis-
simi milites, non tamen nec viui, nec post mortem inulti fuere. In-
349. sequenti anno, P. & Cn. Corneliis Coss. C. Fabio Ambusto, L.
Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate. Veiens bel-
lum motum, ob superbum responsum Veientis senatus, qui lega-
tis repetentibus res ni facesserent propere vrbe finibusque daturos
quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægre
passi, decreuere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus
primo quoq; die ad populum ferrent. Quod vbi primo promulgatū
est: fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volscis esse: modo
duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri: nullum an- B
num esse, quo non acie dimicetur: & tāquam pœniteat laboris, no-
uum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui om-
nem Hetruriam sit cōcitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tri-
buni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse
dictitant: eam de industria vexandam militia, trucidandamq; hosti-
bus obiici: eam ꝓcul vrbe haberi, atq; ablegari: ne domi per ocium
memor libertatis, coloniarumq;, aut agri publici, aut suffragij libe-
re ferendi cōsilia agitet. prehensantesq; veteranos, stipendia cuius-
que, & vulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in
corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid superesse sanguinis,
qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus,
concionibusq; interdum agitātes, auertissent plebem ab suscipien-
do bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ
esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum a- C
grum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus.
Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec com-
missuros se prelio apparuit, tripartito ad deuastandos fines discesse-
re: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; incessere, la-
te populati sunt tecta agrosq;, vt distinerent Volscos. Fabius, qđ ma-
xime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine vlla populatione ac-
cessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: vrbs prona in paludes.
ab ea parte Fabius oppugnationē ostendit. Circūmissæ quatuor co-
hortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentē vrbi collem cepissent:
ex loco altiore, qua nullū erat præsidiū ingenti clamore ac tumultu
mœnia inuasere. ad quem tumultū obstupefacti, qui aduersus Fabiū
vrbem infimā tuebantur, locum dedere, scalas admouendi. plenaq;
hostium

A hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentium armatorum atq; inermium fuit. Cogebantur itaq; victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cętera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus cõciliauit. Additum deinde omnium maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis tribunorumue decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet. cum ante id tempus de suo quisq; funct⁹ eo munere esset.
B Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatasq; exeuntium manus, & patres vere appellatos: effectum esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec quicquã virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum cõmoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub. esset, tum quod vltro sibi oblatũ esset, nõ à tribunis plebis vnquam agitatum, nõ suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patrib. vniuersis, nec prosperum fore, quam ipsi crederent. consiliũ specie prima melius fuisse, quam vsu appariturum. vnde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neq; id, etiam si cæteri ferant, passuros eos, quib. iam emerita
C stipendia essent, meliore conditione alios militare, quam ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorũ facere. His vocibus mouerunt partem plebis postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationẽ faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis nobilium amici ex composito cõferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit: repente spreto tribunitio auxilio, certamen cõferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte vo-

V.C. luntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. A
350. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmylius Mamercus. Ab his primum circunsessi Veij sunt, sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorum consilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis vniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is an-
351. nus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorũ oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionẽ tentatam compulso in vrbem B hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterq; arcem cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spacio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumento priusquam vrbs caperetur, in arcem conuecto. tædioq; recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset, ab eo milites per locũ arduum accepti, cepere, à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisque vis Romana Veios conuersa est. Proditori prȩter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quod eiusdem nominis vrbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Ro- C mani deleuere: Cæretumque non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIB. V.

EPITOME.

IN obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, Vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius

A *rius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulachrum Iunonis Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Iulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est: nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio tribun, plu. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent: & legati à senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones, vrbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere vrbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat: in vestibulis ædium sedentes* V.C.

B *occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent: proditi clangore anserum, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere, vt mille pondo auri darent: & hoc precio finem obsidionis emerent. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, ceciditq;. AEdes Locutio facta: quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & dirutam vrbem, quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum vocis quoq; omen ex centurione auditæ. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, sta miles, hic optime manebimus.*

PACE alibi parta, Romani Veijq; in armis erant, tanta ira odioq;, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtri-
C usque populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea, creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra, tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos, non maiore odio regni, quam ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiaq;, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias 352.

eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. A cuius decreti suppressa fama est, Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis authorē habebat. Romanis etsi quietæ res ex Hetruria nunciabantur, tamen quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in vrbem, & contra oppidanorum eruptiones versa: alijs frons in Hetruriam spectans auxilijs, si qua forte inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellū. quod postquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. B nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore. venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab vrbe & ab repub. iuuentutem. iam ne hyemi quidem, aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quam ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari præterea & subigi multo acrius, quam Veientes: quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali vrbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spacio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decemuiros iniunxisse serui- C tutis, vt perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octo iuges ad imperia obtinenda ire, & ne in turba quidem hærere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas, liberos & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc taliaq; vociferantes, aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium,

dium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeis: quem authorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquam dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo, & cum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipub. gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, vnquam æque quam munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis? aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in repub. volunt, vt sit ad cuius curationem à vobis adhibeatur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis, an causam agitus? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet, siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis, & quãtum in vobis esset: indulgere potius comitati patrum, atq; obsequio plebis oportuit? quę si perpetua concordia sit, quis nõ spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atq; ego quam hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, nõ vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonã modo igitur nunc indignari possunt, quib. aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouũ proportione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentũ ferme

me sine impensa opera est. labor voluptasq; dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat miles se suo sumptu operam reipublicę prębere, gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere vnde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi remp. esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum resp. vocet, non merito dicat, annua æra habes, annuam operam ede? An tu æquum censes, militia semestri solidũ te stipendium annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent, qui mercenario milite vtuntur. At nos tanquã cum ciuibus agere volumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Rom. & perfici quam primũ oportet. perficietur autem, si vrgemus obsessos: si non ante abscedimus, quam spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos vrbs oppugnata est ob vnam mulierẽ ab vniuersa Gręcia, quã procul ab domo, quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimũ lapidẽ, in conspectu prope vrbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impiæ legatorũ nostrorum: Hetruriam omnem aduersus nos concitare voluerunt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro vos mouent? Operibus ingentibus septa vrbs est, quib. intra muros coercetur hostis, agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum vlciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet, quib. boni tribuni plebis cum stipendium extorquere voluerint, nunc consultũ repente volunt, quale est? vallum fossamq; ingentis vtranq; rem operis, per tantum spacij duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in vrbẽ modo, sed in Hetruriã etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere. quid turres, quid vi-

neas

neas testudinesq; & alium oppugnandarũ vrbiũ apparatum loquar? cum tantum laboris exhaustũ sit, & ad finem iam operis tandẽ peruentum, relinquendane hæc censetis, vt ad æstatem rursus nouus de integro his instituendis exudetur labor? quãto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? breuis enim profecto res est, si vno tenore peragitur: nec ipsi per intermissiones has interuallaq; lentiorem spem nostrã facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi quod differẽdo bello adimus, num obliuisci nos hęc tam crebra Hetrurię concilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet. quis est qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore: cum si laxamentũ dederis maior frequentiorq; legatio itura sit: cum id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spacio mutari interposito possit: vel consensu ciuitatis, vt eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res, quam inutiles sequantur illam viam cõsilij: iactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia vestra, non hercule dissimilia, ac si quis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cõualescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis, longinquũ & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum interesat, insuescere militem nostrũ non solum parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamuis seræ spei exitum expectare: etsi non sit ęstate perfectum bellum, hyemem operiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circunspicere. Obsecro vos: venandi studium ac voluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq; rapit: belli necessitatibus eam patientiã non adhibebimus, quam vel lusus ac voluptas elicere solet: adeone effœminata corpora militũ nostrorum esse putamus, adeo molles animos, vt hyemem vnã durare in castris, abesse ab domo non possint: vt tanquam nauale bellũ tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerant: non æstus, non frigora pati possint: Erubescant profecto, si quis eis hæc obijciat: contendantq; & animis & corporibus suis virilem patientiã inesse: & se iuxta hyeme atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæq; mandasse tribunis, & meminisse hanc ipsam potestatem non in vmbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæ-

,, teros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opi- A
,, nionis secuturum ex hac reputatis? virum tandem finitimi populum
,, Romanum eum esse putent; cuius si qua vrbs primum illum breuis-
,, simi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat: an hic sit
,, terror nominis nostri, vt exercitum Romanum non tędium longin-
,, quæ oppugnationis, non vis hyemis, ab vrbe circunsessa semel amo-
,, uere possit? nec finem vllum alium belli, quam victoriam nouerit?
,, nec impetu potius bella, quam perseuerantia gerat? quæ in omni
,, quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis vrbibus, ne-
,, cessaria est: quarum pleraſq; munitionibus, ac naturali situ inexpu-
,, gnabiles, fame sitiq; tempus ipsum vincit atq; expugnat: sicut Veios
,, expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, & Romæ in-
,, uenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt.
,, An est quicquam quod Veientibus optatum ęque contingere possit,
,, quam vt seditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex conta- B
,, gione castra impleantur? At Hercule apud hostes tanta modestia est,
,, vt non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos no-
,, uatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis, irritauerint animos. mo-
,, rietur enim extemplo, quicũq; erit seditionis author: nec cuiquam
,, dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur. fustuarium mere-
,, tur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit: authores signa relin-
,, quendi, & deserendi castra, non vni aut alteri militi, sed vniuersis ex-
,, ercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus
,, plebis loquitur, etsi prodendæ patriæ, dissoluendæq; reipub. est, as-
,, suestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea sce-
,, lera latere sinitis. Reliquum est, vt quæ hic vociferantur, eadem in
,, castris, & apud milites agãt, & exercitus corrumpant, ducibusq; pa-
,, rere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non se-
,, natum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non insti- C
tuta patrum, non disciplinam vereri militiæ. Par iam etiam in con-
cionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, vnde minime quis
crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorẽ Appium in cau-
sa, & cõcordiam ordinum maiorem, ardoremq; ad obsidendos per-
tinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæq;
tantũ non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt
intentius, quam nocte custodiũtur, patefacta repente porta, ingens
multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæq; momen-
to simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium
hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferẽtes, ferro igniq;
absumpti sunt. Quod vbi Romam est nunciatum, mœstitiam omni-
bus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum vero sustineri nec in vr-
be sedi-

A be seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ rei- V.C.
publicæ, insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi
publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum
adeūt, factaq; dicendi potestatē, equis se suis stipendia facturos pro-
mittūt. Quibus cum amplissimis verbis gratię ab senatu actę essent,
famaq; ea forum atq; vrbem peruasisset, subito ad curiam concursus
fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ
extra ordinē polliceri, seu Veios, seu quo alio ducere velint. si Veios
ducti sint, negant se inde prius quam capta vrbe hostium, redituros
esse. Tum vero iam superfundenti se lætitiæ vix temperatū est. non e-
nim sicuti equites, dato magistratib. negocio, laudari iussi: neq; aut
in curiam vocati, quibus responsum daretur, aut limine curię conti-
nebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem
in comitio stantē voce manibusq; significare publicā lætitiam. bea-
B tam vrbem Romanā, & inuictam, & æternam illa concordia dicere,
laudare equites, laudare plebē, diem ipsum laudibus ferre: victam es-
se fateri comitatē benignitatemq; senatus, certatim patrib. plebiq;
manare gaudio lachrymæ, donec reuocatis in curiā patribus sena-
tusconsultum factū est, vt tribuni militares concione aduocata, pe-
ditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga
patriam dicerent senatū fore. placere autem omnib. his voluntariā
extra ordinem professis militiā æra procedere: & equis certus nume-
rus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperūt.
Voluntarius ductus exercitus Veios, non amissa modo restituit ope-
ra, sed noua etiam instituit. ab vrbe commeatus intentiore quā an-
tea subuehi cura, ne quid tam benemerito exercitui ad vsum deesset.
Insequens annus tribunos militū consulari potestate habuit, C. Ser- 345.
uilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium,
C A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura om-
nium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidiū va-
gationibus militum, & Volscos mercatores vulgo receptando, pro-
ditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militū per-
ijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinasq;
vrbes negociabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tum caput o-
mnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter
se irarum, quam aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bel-
lum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum. Hi duo He-
truriæ populi, quia proximi regione erāt, deuictis Veijs, bello quoq;
Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa in-
festi, quod Fidenati bello se iā antea immiscuerant, per legatos vltrò
citroq; missos iureiurādo inter se obligati, cum exercitibus nec opi-
nato ad

nato ad Veios acceſſere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, caſtra adorti ſunt, ingentemque terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam ſedibus magna mole adeſſe Romani crediderant. eadem opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio caſtra Romana oppugnabantur. concurſanteſque cum huc atq; illuc ſigna transferrent, nec Veientem ſatis cohibere intra munitiones, nec ſuis munimentis arcere iam vim, ac tueri ſe ab exteriore poterant hoſte, vna ſpes erat, ſi ex maioribus caſtris ſubueniretur, vt diuerſæ legiones, aliæ aduerſus Capenatem ac Faliſcum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed caſtris præerat Virginius, priuatim Sergio inuiſus infeſtusq;. is cum pleraq; caſtella oppugnata, ſuperatas munitiones, vtrinq; inuehi hoſtem nunciaretur, in armis milites tenuit. ſi opus foret auxilio, collegam dictitans ad ſe miſſurum. Huius arrogantiã pertinacia alterius æquabat, qui ne quã opẽ ab inimico videretur petiſſe, vinci ab hoſte, quã vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæſi milites, poſtremo deſertis munitionibus perpauci in maiora caſtra, pars maxima atque ipſe Sergius Romam pertenderunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex caſtris, interea præeſſe legatos placuit. Acta deinde in ſenatu res eſt, certatumq; inter collegas maledictis. pauci reipub. huic atq; illi, vt quoſque ſtudiũ priuatim aut gratia occupauerat, adſunt. primores patrum, ſiue culpa, ſiue infelicitate imperatorum tam ignominioſa clades accepta eſſet cenſuere non expectãdum iuſtum tempus comitiorũ, ſed extemplo nouos tribunos militũ creandos eſſe, qui Calendis Octobribus magiſtratũ occiperent. In quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil cõtradicere. At enimuero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratum eius anni ſenatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare ſe ante Idus Decembres, ſolemnem ineundis magiſtratibus diẽ honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum ſecundiſque rebus ciuitatis inuiti ſilentium tenuiſſent, feroces repente minari tribunis militum, niſi in authoritate ſenatus eſſent, ſe in vincula eos deduci iuſſuros eſſe. Tum C. Seruilius Hala Trib. mil. Quod ad vos attinet tribuni plebis, minaſq; veſtras, næ ego libẽter experirer, quam non plus in his iuris quam in vobis animi eſſet. ſed nefas eſt tendere aduerſus authoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod cenſet ſenatus: aut ſi pertinacius tendẽt, dictatorem extẽplo dicam, qui eos abire magiſtratu cogat. Cum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderentque patres, ſine

tribuni,

A tis terriculis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent: seq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Æmylio Mamerco tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tribunis mil. consulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Valerios, & in Volscis, vt Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo ante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, vt B vrbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem, opera quoq; militari laborandum, seruiendumq; reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, vt plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & consulto male geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit: vt cum confecta labore, vulneribus, postremo ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributũ ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia reipub. reddant. Inter delectum tributumq;, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorũ plebis numerus expleri nequijt. Pugnatum inde, in loca vacua, vt patricij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ causa effectum est, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus; Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidam primo in cœpto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patriciorũ, & eo deuolui rem, vt aut patricij aut patriciorum asseclæ habendi tribuni plebis sint:

Margin: V.C 354.

eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarũ factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerũ suarum, in Sergium Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt in eos ab se iram plebis, inuidiamq; die dicta auertunt. quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeant: ijs publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; ex duobus noxijs capitibus datũ ab se memorant. omnium nanq; malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quã fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterũ causam conferant: fugã Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorũ adeo incredibilem amentiam B fuisse, vt multo verisimilius sit, cõpacto eam rem, & cõmuni fraude patriciorum actam. Ab his & prius datũ locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditũ exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, vt consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs cõmodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; vrbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorũ possint. Præiudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Rom. & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu: dictatoris metu ab collegis coercitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non idibus Decembribus die solenni, sed exemplo Cal. Octobribus magistratũ occiperent: quia stare diutius respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædamnatosque, venire ad populi iudicium: & C existimare defunctos se esse, satisq; pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent: illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenũ vulnerum ac pauore incidentẽ portis exercitum viderint. non fortunam, aut quenquã deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminẽ in concione stare, qui illo die non caput, domũ fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusque. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non vti, nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasio-

ne vl-

A ne vlciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs, denis V.C. millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem cõmunem belli fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi quam militiæ esset. In hos versa ira populi, cooptationis tribunorũ, fraudisq; contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni, vt præsentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumq; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resq; militia ita prospere gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata, castellis præsidijsq; firmantur. Preerant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: incendijsq; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis de

B populato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaq; obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quã bella tractabantur. & cum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoque vrbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltra processum est, quam vt vnus explebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati: P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, 355. L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur

C se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, vir nullis ante honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij orationẽ ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebiq; gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter, missumq; ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs vrbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo vt viæ clausę, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante cõuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius, vt cœperat,

 haud

V.C. haud tumultuose magiſtratum maiore gaudio plebis, quam indignatione patrum, ita etiam geſſit: dulcedo inuaſit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. vnus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militũ con- A
356. ſulari poteſtate omnes fere centuriæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium. Triſtem hyemen, ſiue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, ſiue alia qua de cauſa, grauis peſtilenſq; omnibus animalibus æſtas excepit. cuius inſanabili pernicie, quando nec cauſa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex ſenatuſconſulto aditi ſunt. duumuiri ſacris faciun-
Lectisternium. dis, lectiſternio tunc primum in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quam ampliſſime tum apparari poterat, ſtratis lectis placauere. priuatim quoq; id ſacrum celebratum eſt, tota vrbe patentib. ianuis, promiſcuoq; vſu rerum omnium in propatulo poſi- B
to, notos ignotoſq; paſſim aduenas in hoſpitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter ſermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: vinctis quoq; dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem dij tuliſſent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanq; eodem quo antea modo circa munimenta, cum repente Capenates Faliſciq; ſubſidio veniſſent, aduerſus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum eſt. ante õmnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaq; maioribus caſtris, vnde antea ceſſatum fuerat, breui ſpacio circunductæ copiæ Capenates in vallum Romanum verſos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Faliſcis intulit terrorem, trepidanteſq; eruptio ex caſtris opportune facta auertit. repulſos deinde inſecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita C
multo poſt iam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ abſumpſere. & Veientium refugientes in vrbem multi ante portas cęſi, dum præ metu ne ſimul Romanus irrumperet, obiectis foribus, extremos ſuorum excluſere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorũ militum aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat: quippe non cõmunicatum modo cum plebe, ſed prope amiſſum cernentibus ſummũ imperium. itaq; clariſſimis viris ex compoſito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilo minus ipſi perinde ac ſi omnes candidati eſſent, cuncta experientes, nõ homines modo, ſed deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hyemẽ prodigijſq; diuinis ſimilem coortam: proximo non prodigia, ſed iam euentus, peſtilentiam agris

A agris vrbiq; illatam, haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ V.C.
causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicato quæ fierent, indignũ dijs visum honores vulgari, discriminaq; gentium confundi. Prꝫterquã maiestate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quenq; tribunos militum consulari potestate creauere, L. Va- 357.
lerium Potitum quintum. M. Valerium Maximũ, M. Furium Camillum tertium, L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinũ iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciata, quorum pleraq;, & quia singuli authores erant, parũ credita spretaq;: & quia hostibus
B Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices nõ erant. In vnũ omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine vllis cœlestibus aquis causaue, qua alia quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculũ: sed propior interpres fatis oblatus senior quidã Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosq;, vaticinantis in modum cecinit, priusquã ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanũ. quod primo velut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec vnus ex statione Romana percontatus proximũ oppidanorũ (iam per longinquitatem belli cõmercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquã audiuit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si
C operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmũ in conspectu omniũ raptum, nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romã ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnã id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indicta sint, reuocare posse: & tacẽdo forsitan quæ dij immortales vulgari velint, haud "
minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fata- "
libus, sic disciplina Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emisisset, victoriam de Veientibus

V.C. tibus dati: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde, quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesque oraculi Pythici expectandas. Priusquam à Delphis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni
358. militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: quia multis simul bellis Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Æquorũ ad Lauicos qui Romanam ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Veienti quoq; & Falisco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negocia esse certaminibus patrum ac plebis: inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultã eam iniuriã Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quam cura populationis Tarquiniensium fuit: eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed prope voluntariorum, quos adhortando incitauerant, coacta manu: per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesque præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtrũcant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorũ spoliis, Romã reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datũ dominis: tertio incognita (erãt autem ea pleraq; hostiũ ipsorũ) sub hasta veniere: quodque inde redactum, militibus est diuisum. Cetera bella, maximeque Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortẽ oraculi afferẽtes, congruentẽ responso captiui vatis. Romane, aquã Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq; riuis extingues. tũ tu insiste audax hostiũ muris, memor, q̃ per tot annos obsides vrbẽ, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur fatis victoriam datã: bello perfecto donũ amplũ victor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorũ omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus, eumq; adhibere tribuni militũ Cornelius Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. inuentumq; tandẽ est, vbi neglectas ceremonias, intermissumue solenne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumque in Albano monte non rite concepisse.

pisse vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent V.C.
se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum ini-
retur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps
fuere: L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nun-
quam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis
plebis, donec conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum
ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum
Voltumnę habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, vt Veios
communi animo consilioque omnes Hetruriæ populi ex obsidione
eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde
consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non debe-
rent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare, maxime in ea par-
te Hetruriæ gentem inusitatam nouos accolas Gallos esse. cum qui-
bus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen no-
minique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt si qui
iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum
magnum aduenisse hostium numerum fama Romę erat, eoque mi-
tescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœptæ. Haud in-
uitis patribus. P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum 359.
non petentē creant, moderationis expertæ in priore magistratu vi-
rum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesque deinceps ex colle-
gio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn.
Genutium, L. Attilium: qui priusquam renunciarentur, iure voca-
tis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit:
Omen cōcordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus vtilis, memo-
ria nostri magistratus vos his comitiis petere in insequentem annū
video, si & collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores factos, me
iam non eundem, sed vmbram nomenque P. Licinij relictum vide-
tis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atque aurium hebetes,
memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, fi-
lium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribu-
num militum ex plebe primum fecistis, hunc ego institutum disci-
plina mea, vicarium pro me reipub. do, dicoque: vosque quæso Qui-
rites, delatum mihi vltro honorem, huic petenti, meisque pro eo
adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusque e-
ius P. Licinius Tribunus mil. consulari potestate, cum iis quos
supra scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusque Tribuni mil.
profecti aduersus Faliscos, Capenatesque dum bellum maiore
animo gerunt quam consilio, præcipitauere se in insidias. Ge-
nutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter pri-
mores cecidit: Titinius in editum tumultum ex multa tre-

pidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominię erat, quam cladis acceptum, quę prope in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægre ibi miles retētus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad vrbem agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam Ludi Latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis, seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoq; alia vrbis videri. Omnium primum in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis maxime timendus militi esset: deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernici q; operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab vrbe, expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioq; acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoq; exuit, ingentiq; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq; castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ

sunt.

A sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus videret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi: tantumq; prædę fore, quantum non omnibus in vnum collatis ante bellis fuisset: ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit. Deûm immortalium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate populi Rom. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. vna senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent, captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numeran-
B di: vt eo minus tributi plebs conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus ociosorum vrbanorum prærepturas fortium bellatorũ præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segnior sit prædator, vt fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contra suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionumque inde ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo, criminaq;, eo delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere
C quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorẽ proficiscerentur. Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cũ edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus, pergo ad delendam vrbem Veios: tibiq; hinc decimam partem prędæ voueo, te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, præcor, vt nos victores in nostram, tuamque mox futuram vrbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vrbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos deos. alios votis ex vrbe sua

euocatos, hoſtium templa nouaſq; ſedes ſpectare, ſeque vltimum il- A
lum diem agere, nihil minus timentes, quam ſubrutis cuniculo mœ-
nibus, arcem iam plenam hoſtium eſſe, in muros pro ſe quiſq; arma-
ti diſcurrunt: mirantes quidnam id eſſet, quod cum tot per dies ne-
mo ſe ab ſtationibus Romanis mouiſſet, tum velut repentino icti
furore improuidi currerēt ad muros. Inſeritur huic loco fabula: im-
molante rege Veientium, vocem aruſpicis dicentis, qui eius hoſtiæ
exta proſecuiſſet, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo mouiſſe
Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictato-
rem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, ſi, quæ ſimilia veri ſint, pro
veris accipiantur, ſatis habeam. hęc ad oſtentationem ſcenę gauden-
tis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refel-
lere operæpretium eſt. Cuniculus delectis militibus eo tempore ple-
nus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente e-
didit. & pars auerſos in muris inuadunt hoſtes: pars clauſtra porta- B
rum reuellunt: pars, cum ex tectis ſaxa tegulæque à mulieribus ac
ſeruitijs iacerentur, inferūt ignes. Clamor omnia varijs terrentium
ac pauentium vocibus, miſto mulierum ac puerorum ploratu, com-
plet. Momento temporis deiectis ex muro vndique armatis, patefa-
ctiſque portis, cum alij agmine irruerent, alij deſertos ſcanderent
muros, vrbs hoſtibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde
multa iam edita cæde, ſeneſcit pugna, & dictator præcones edicere
iubet, vt ab inermi abſtineatur. Is finis ſanguinis fuit. dedi inde iner-
mes cœpti. & ad prędam miles permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cum
ante oculos eius aliquantum ſpe atque opinione maior, maioriſq;
pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus eſ-
ſe, vt ſi cui deorum hominumque nimia ſua fortuna, populique Ro-
mani videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo ſuo priuato
incommodo, publicoque Romani populi, liceret. conuertentem ſe C
inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapſum cecidiſſe.
idque omen pertinuiſſe poſtea euentu rem coniectantibus viſum ad
damnationem ipſius Camilli: captæ deinde vrbis Romanæ, quod
poſt paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hoſtium, ac
direptione vrbis opulentiſſimæ eſt conſumptus. Poſtero die libera
corpora dictator ſub corona vendidit. ea ſola pecunia in publicum
redigitur, haud ſine ira plebis, & quod retulere ſecum prædę, nec du-
ci, qui ad ſenatum, malignitatis authores quærendo, rem arbitrij ſui
reieciſſet: nec ſenatui, ſed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad ſenatum
retuliſſet, pater tam popularis ſententiæ author fuiſſet, acceptum
referebant. Cum iam humanæ opes aſportatæ egeſtæque à Veijs
eſſent, amoliri tum deûm dona, ipſoſque deos, ſed colentium ma-
gis,

gis, quam rapientium modo, cœpere. namque delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Iuno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose admouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidam, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est, vocem quoque dicentis, velle, auditam. motam certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramque in Auentinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam: vbi templum ei postea idem qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam vel vltima clade indicantis: quod decem æstates hyemesque continuas circunsessa, cum plus aliquanto cladium intulisset quam accepisset, postremo iam fato quoque vrgente, operibus tamen, non vi expugnata est. Romam vt nunciatum est, Veios captos: quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias dijs agentium erãt. senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis, celebratior, quam vllius vnquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus: parumque id non ciuile modo, sed humanum etiam visum. Iouis, solisque equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant, triumphusque ob eam vnam maxime rem clarior quam gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitque Matutæ matri. atque his diuinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam vouisse prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices soluendum religione populum censerẽt: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eo, quod leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumque religione exoluere vellet, cum sibimet ipse prædam æstimasset suam, decimæ precium

partis

V.C. partis in publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine Dei, ex dignitate populi Rom. fieret. ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & Æquis venerunt. impetrataq; pax, magis vt fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quam quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M.
360. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinũ quintum, Q. Seruilium tertium. Cornelijs Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab ijs non vrbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus, prædæq; rerũ agrestium actæ: nullá felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quo tria millia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumuiriq; ad id creati, terna iugera & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebát. cur enim relegari plebem in Volscos, cum pulcherrima vrbs Veij, agerque Veietanus in conspectu sit, vberior ampliorque Romano agro? vrbem quoque vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum priuatorumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam vtique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios: duasque vrbes communes reipubl. incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optimates ita tenderent, vt morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantum dissensionem esse, quid in duabus vrbibus fore? victamne vt quisquam victrici patriæ præferret? sineretque maiorem fortunam captis esse Veijs, quam incolumibus fuerit? postremo se relinqui à ciuibus in patria posse: vt relinquant patriam atque ciues, nullam vim vnquam subacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod vbi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atq; occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus verecun-

dia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti, omnium rerum potiorem curam, quam religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis verius quam decimæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati, quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur? vrbis atq; agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo, visum collegio, quod eius ante conceptum votũ Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in ęstimationem vrbs agerq; venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus, vt aurum ex ea coemerent, negocium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum, & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, vt quæ maxime senatui vnquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, vt pilento ad sacra ludosque carpentis festo profestoq; vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoque vt pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eam prædam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant: præsentium, cum se vltro iratis offerrent, verecundiam habẽt. Simul vt extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis ex magna parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Æmylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendijs villarũ coegit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille fere passuum ab oppido castra locant: nulla re alia

V. C. 361.

re alia fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis cõfragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit, trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;. tantumque inde pauoris Faliscis iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratiq; prius quam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes, præliaque parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe. cũ frumentum copiæque aliæ ex ante conuecto largius obsessis quam obsidentibus suppeterent. videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset: nisi fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorũ & comite vti, simulque plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos sicut fere fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante vrbem lusus exercendique causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spaciis trahendo eos à porta, lusu sermonibusque variatis, longius solito, vbi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros, quorũ parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quę vbi Camillus audiuit: non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperatorem, scelestus ipse cum scelesto munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, vtrisque est, eritque. sunt & belli sicut pacis, iura: iusteque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. arma habemus nõ aduersum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum deinde eum, manibus post tergum illigatis, reducendũ Falerios pueris tradidit: virgasq; eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberãtes, dedit. Ad quod spectaculũ cõcursu populi primum facto, deinde à magistra-

Camilli virtus.

A tibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, vt qui modo efferati odio iraq; Veientium exitium pene quã Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillũ in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatum, ita locuti traduntur: Patres conscripti, victoria, cui nec deus, nec homo quisquam inuideat, victi à vobis & imperatore vestro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro, quam legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, quã præsentem victoriam maluistis: nos fide prouocati, victoriam vltro detulimus: sub ditione vestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. nec vos fidei nostræ, nec nos imperij vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ. Faliscis in stipendium militum eius anni, vt populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quam cũ triumphantẽ albi per vrbem vexerant equi, in signis iustitia fideq; hostibus victis cum in vrbem redisset, tacite eius verecundiam non tulit senatus, quin sine mora votis liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, missi longa vna naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis, velut publico latrocinio partam prædã diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis vir similior quam suis, qui legatorum nomen, donumque, & deum cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper ferme regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaque publice data. Eodẽ anno in Æquis varie bellatum: adeo vt in incerto fuerit, & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, victine essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Æmilium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines vastare. ibi eũ in composito agmine negligentius ab re bene gesta euntem adorti Æqui, terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorque inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis, cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam:

fusos

V.C. fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat vniuersus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos, corpora curare, paratosque esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum, vt ab ea via quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari: tantum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente atq; obsecrante Æmylio, Thusculum palati fugerent: inde fama Romam perlata est, Posthumium, exercitumque occisum. Qui vbi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem, promissa repetens, tantum iniecit ardoris, vt non vltra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis quam virtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuncium, nequicquam exterrita ciuitate, literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Romani esse: Æquorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs valuit. quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto, vt consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintumdecimum creati consules L.
362. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem trib. plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vitelliam coloniā Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auersa vrbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes vicit, victorque Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris, A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus, rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus, plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris cōdemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palam sceleris plebem arguere:

A arguere: quæ iam in ſuos verſa, non intelligeret ſe prauo iudicio de V.C.
tribunis interceſſionem ſuſtuliſſe. interceſſione ſublata, tribuniti-
am poteſtatem euertiſſe. Nam quod illi ſperarent effrenatam licen-
tiam eius magiſtratus patres laturos, falli eos. ſi tribunitia vis tribu-
nitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos eſſe.
conſuleſque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos ta-
citi tuliſſent, qui ſenatus authoritatem ſecuti eſſent. Hæc propalam
concionabundus indies magis augebat iras hominum. ſenatum ve-
ro incitare aduerſus legem haud deſiſtebat: ne aliter deſcenderent
in forum cum dies ferendæ legis veniſſet, quam vt qui meminiſſent
ſibi pro aris focisq; & deûm templis, ac ſolo in quo nati eſſent, dimi-
candum fore. nam quod ad ſe priuatim attineat: ſi ſuæ gloriæ ſibi in-
ter dimicationem patriæ meminiſſe ſit fas, ſibi amplum quoque eſſe
vrbem ab ſe captam frequentari: quotidie ſe frui monimento glo-
B riæ ſuæ, & ante oculos habere vrbem latam in triumpho ſuo: inſiſte-
re omnes veſtigijs laudum ſuarum. ſed nefas ducere, deſertam ac re-
lictam ab dijs immortalibus incoli vrbem: & in captiuo ſolo habita-
re populum Romanum: & victrice patria victam mutari. His adhor-
tationibus principis concitati patres, ſenes iuueneſque cum ferre-
tur lex, agmine facto in forum venerunt: diſſipatique per tribus, ſuos
quiſque tribules prehenſantes, orare cum lachrymis cœpere, ne eam
patriam, pro qua fortiſſime feliciſſimeque ipſi ac patres eorum di-
micaſſent, deſererent: Capitolium, ædem Veſtæ cætera circa templa
deorum oſtentantes: ne exulem, extorrem populum Roman. ab ſolo
patrio, ac dijs penatibus, in hoſtium vrbem agerent: eoq; rem addu-
cerent, vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma deſereretur. Quia
non vi agebant, ſed precibus, & inter preces multa deorum mentio
erat, religioſum parti maximæ fuit: & legem vnam plures tribus an-
C tiquarunt, quam iuſſerunt. adeoque ea victoria læta patribus fuit, vt
poſtero die referentibus conſulibus ſenatuſconſultum fieret, vt agri
Veientani ſeptena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ
tantum, ſed vt omnium in domo liberorum capitum ratio habere-
tur: vellentque in eam ſpem liberos tollere. Eo munere delinita ple-
be, nihil certatum eſt, quo minus conſularia comitia haberentur.
creati conſules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino poſt- 363
ea fuit cognomen. Hi conſules magnos ludos fecere, quos M. Furius
dictator vouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginę ab
eodem dictatore, eodemque bello vota dedicatur: celebratamque
dedicationem ingenti matronarum ſtudio tradunt. Bellũ haud me-
morabile in Algido cum Æquis geſtum eſt, fuſis hoſtibus prius pene,
quam manus conſererent. Valerio, quod perſeuerantior cædendis in

fuga fuit, triumphus, Manlio, vt ouans ingrederetur vrbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famē pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimiis ortā, exercitus duci nequiuit. ob quę Volsiniēses Salpinatibus adiunctis superbia elati vltro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locū M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquā in demortui locum censor sufficitur: consulibusq; morbo implicitis, placuit per interregnum renouari auspicia. itaque cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionē, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militū cōsulari potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuū reipub. esset. Calendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius, Seruius Sulpitius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniēsibus pugnatū est, bellum numero hostiū ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa cōcursu primo acies in fugā. millia octo armatorū ab equitibus interclusa, positis armis in deditionem venerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi nullo eā vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea cōditione, vt res populo Romano redderēt, stipendiumq; eius anni exercitui præstarēt, in viginti annos induciæ datæ. Eodē anno M. Cęditius de plebe nunciauit tribunis, se in noua via, vbi nunc sacellum est supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorē humana, quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduētare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoque ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanā quoque opem, quæ vna erat, M. Furium ab vrbe amouere, qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanā, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percontatus animos eorum responsum tulisset, se collaturos quāti damnatus esset, absoluere eum non posse: in exilium abiit: precatus ab diis immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam hu-

A manorum certi est, capi Roma non poterat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini noua tum voluptate captã, alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptę vxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem authoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante quam Clusium oppugnarent, vrbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo ante cum iis qui inter

B Apennium alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticũ mare ab Adria Thuscorum colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ij in vtrunq; mare vergentes, incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis Apẽninum ad inferum mare, postea trans Apẽninum totidem, quot capita originis erãt coloniis missis: quę trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, vsque ad alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eũ incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc ac- Aduentus Gallorum in Italiam

C cepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarũ, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publica pręppollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugũ, hominumq; fertilis fuit, vt abundãs multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurũ se esse in quas dij dedissent auguriis sedes, ostendit. quãtum ipsi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinij saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam viam dij dabant. Is quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Hæduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum

equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem cõtinens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarentque quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatum est, aduenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erãt hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ alpis transscenderunt: fusisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere vrbem, Mediolanũ appellarunt. Alia subinde manus Cenomanorum, Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente B Belloueso cum transcendisset alpes, vbi nunc Brixa ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; trãsgressi, cũ iam inter Padum atq; alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellũt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfente flumine vsque ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium Romamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vltraq; legiones Hetruscorum fusas. quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæve erat, nisi quod Veientes C consanguineos aduersus populum Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quam Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorũ, datur responsum: Et si nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam

A niam legatione aduersus se maluerint, quam armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentib. agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. & responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, vt nunciare domum possint, quantum Galli virtute cęteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma. Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent: accensis vtrinq; animis ad arma discurritur, & prælium conseritur. ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati cōtra ius gentium arma capiunt, nec id clam esse potuit, cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi fortissimiq; Romanæ iuuentutis pugnarēt. tantum eminebat peregrina virtus. quin etiam

B Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorū ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem, per latus transfixum hasta occidit, spoliaque eius legentem Galli agnouere, perque totam aciem Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui extemplo Romam eundum censerent. vicere seniores, vt legati prius mitterentur quæstum iniurias, postulatumq;, vt pro iure gentium violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari videbantur: sed ne id quod placebat, decerneret, in tantæ nobilitatis viris ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reijciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequen-

C tem annum crearentur. quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni 265. militum cum tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, vbi vim suam ingruentem refringi non vult) ciuitas quæ aduersus Fidenatem ac Veientem hostem, aliosque finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudito hoste ab Oceano terrarumque vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem, quam ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli habebant. Interim Galli, postquam

accepere vltro honorem habitum violatoribus iuris humani, eluſamq; ſuam legationem eſſe, flagrantes ira, cuius impotens eſt gens, confeſtim ſignis cōuulſis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritę vrbes ad arma concurrerent, fugaq; agreſtium fieret, Romam ſe ire magno clamore ſignificabant: quacunque ibant, equis, viriſque longe ac late fuſo agmine immenſum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuncijsq; Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimū terroris Romam celeritas hoſtium tulit, quippe quib. velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad vndecimum lapidē occurſum eſt, qua flumen Allia Cruſtuminis montibus præalto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miſcetur. Iam omnia contra circaque hoſtium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu clamoribusq; varijs horrendo cuncta compleuerant ſono. Ibi tribuni militum non loco caſtris ante capto, non præmunito B vallo, quo receptus eſſet, non deorum ſaltem, ſi non hominum, memores, nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem diductam in cornua, ne circumueniri multitudine hoſtium poſſent, nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & vix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem ſubſidiarijs repleri placuit. Eaq; res vt initium pauoris ac fugæ, ſic vna ſalus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hoſtium artem maxime timens, ratus ad id captum ſuperiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta fronte concurriſſent, ſubſidia in auerſos tranſuerſoſque impetum darent, ad ſubſidiarios ſigna conuertit: ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in æquo campi tantum ſuperanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, ſed ratio etiam cum barbaris ſtabat.

In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, non apud mili- G tes erat. pauor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hoſtium vrbem, cum Tyberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parum per ſubſidiarios tutatus eſt locus. In reliqua acie ſimul eſt clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hoſtem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, ſed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. Terga cæſa ſuomet ipſorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tyberis, quo armis abiectis totum ſiniſtrum cornu defugit, magna ſtrages facta eſt: multoſque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis, alijsq; tegminibus, hauſere gurgites. Maxima tamen pars incolumis Veios perfu-

perfugit, vnde non modo præsidij quicquam, sed ne nuncius quidem Cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub mõte steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi pauore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias vereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante solis occasum ad vrbem Romam perueniunt. vbi cum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent: aliud priori simile miraculum eos sustinuit: noctemque veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia, aliasque portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijsset quam Romam, nec superesse quemquam præter eos qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuique totam prope vrbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nunciatum est. Mox vlulatus cantusque dissonos vagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos vsq; ad lucem alteram, vt identidem iam in vrbem futurus videretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad vrbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum cõsilium esse, quo plus pauoris inferrẽt. postremo lux appropinquans examinare, timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi vrbẽ posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutẽ militarem, senatusq; robur in arcẽ Capitoliumq; concedere: armisq; & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanũ nomen defendere: flaminem, sacerdotesq; Vestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre, nec ante deseri cultum eorum, quã non superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici cõsilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtiq; perituræ turbę. Et quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales, consularesque simul se cum illis palam dicere obituros: nec his

corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, commendantes virtuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunque reliqua esset, fortunam. Digredientibus qui spem omnem atque opem secum ferebant, ab ijs qui captæ vrbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos nūc illos sequentium, rogantiumque viros natosque, cui se fato darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente vllo, nec vocante: quia quod vtile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. Inde pars per agros dilapsi, pars vrbes petunt finitimas, sine vllo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis, virginesque Vestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quisve ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, defodere. Cętera inter se onere partito ferunt via, quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello vrbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerum, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraque populi Roma. pedibus ire, ferriq; se ac suos in vehiculo conspici, descendere vxorem ac pueros iussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit, & Cære, quo iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa, aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. Qui eorum curules gesserant magistratus, vt in fortunæ pristinæ honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est thensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen, deuouisse eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant. Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserat animos, & quod nec in acie ancipiti vsquam certa-

Religionis exemplū.

certauerant prelio, nec tum impetu aut vi capiebant vrbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi, postero die vrbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferētes oculos ad templa deûm, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam vacuis occursu hominum vijs, pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt: pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petūt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clausa inuadendi. Adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in ędium vestibulis sedentes viros, pręter ornatum habitumq; humano augustiorem, maiestate etiam, quam vultus grauitasq; oris præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos velut simulachra versi cum starent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortum: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum seu non omnibus delendi vrbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionē charitate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, vt quodcunq; superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atq; in capta vrbe, prima die aut passim, aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagosq; per vias omnes cursus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem atq; oculis satis constare poterant. quocunq; clamor hostium, mulierum, puerorumq; ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rerum suarum relicti præterquam corporum vindices: tanto ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quod interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius Spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum vir-

tute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum, ferrumq; in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo vrbis ne quicquam bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil super esse præter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur: experiri vltima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato, multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, ea robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per procliue facilius rati, medio fere cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint tale pugnæ genus. Omissa itaq; spe per vim atq; arma subeundi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumentum, incendijs vrbis absumpserant, & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Camillus exulabat, duxit. qui mœstior ibi fortuna publica quam sua, cum dijs hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirandoque vbi illi viri essent, qui secum Veios Valeriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus ante talibus concilijs: Ardeates, inquit, veteres amici, noui etiam ciues mei, quando & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrûm conditionis meæ oblitum, me huc processisse putet: sed res, ac periculum commune cogit, quod quisque possit in re trepida præsidij, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic vrbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ

effuso

A effuso agmine aduentat, gens est cui natura corpora animosq; magna magis quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virum ferunt. Argumento sit clades Romana: Patentem cepere vrbem: exarce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio victi abscedunt, vagiq; per agros palantur. cibo vinoq; raptim hausto repleti, vbi nox appetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis in animo est tueri mœnia vestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad pugnam. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Æquis iniquisq; persuasum erat, tantum bello virum neminem vsquam ea tempestate esse. Concione dimissa, corpora curant,
B intenti quam mox signum daretur. Quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere. Egressi haud procul vrbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuta, neglectaq; ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur, extremos tamen pauor cubilibus suis excitos, quę aut vnde vis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit: magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circumueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum facta strages est. qui vrbis iam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressę ab hoste inusitato, inauditoque, adeo nihil miserti sunt, vt in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prædæ Veios etiam præsidiumq;, & spem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Roma-
C ni vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ea ira animos cepit, Hetruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? Vix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: compressiq; à Ceditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit author, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnę superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, dupliciq; victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & vtrinq; silētium esse, ad id tantū intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes

possit:

posset: cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesq; conuertit. Sacrificium erat statum in Quirinali collegenti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquam terrorémue motus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduq;, satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prędę essent. maturum iam videbatur repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioq; eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri: sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. Adeo regebat omnia pudor, discriminaq; rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici, secundo Tyberi ad vrbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesq; haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus nuncius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum. Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam comperit legem latam. quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli, seu vestigio notato humano qua nuncius a Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primo inermē, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet

locus

locus, tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres nō fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanq; clangore eorū, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit: & dum cæteri trepidant, Gallū, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; omissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamq; & alij congregati telis missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum sollicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte & perperam facto precium deberetur: Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisq; victu suo fraudans, detractum corpori atq; vsibus necessarijs, ad honorē vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, qua se fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterritus, à cæteris abstinuit: reum, haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis, de saxo deiecit. Inde intentiores vtrinq; custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romamq; nuncios commeare: & apud Romanos,
C ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala, fames vtrinq; exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes tum ab incendijs torrido, & vaporis pleno, cineremq; non puluerem modo ferente, cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis veluti in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscue aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditionem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam

neq;

neq; dissimulari, neq; ferri vltra fames poterat. itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitũ L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famem vnam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi vel redimi se quacunq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisq; militum negocium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri precium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se adiecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed dijque & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam sorte quadam prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. tum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse: quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciatq; Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas, & arma aptare, ferroq;, non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm, & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, vt loci natura patiebatur, in semirutæ solo vrbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararíue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi, arma capiunt, iraq; magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem reddit: interq; iocos militares, quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorque alter vrbis, haud vanis laudibus appellatur. Seruatã deinde bello patriam

patriam iterũ in pace haud dubie seruauit, cum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus post incensam vrbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne rempub. in incerto relinqueret statu. Omnium primum, vt erat diligentissimus religionum cultor, quę ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultũ facit, fana omnia, quod ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur, expiarẽturq;, expiatioq; eorum in libris per duumuiros quæreretur: cum Cæretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioque eius populi non intermissus honos deûm immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam sedem atq; arcem P.R. in re trepida tutatus esset: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex iis qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandæ enim vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaq; esset, mentio illata, iussumque templũ in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptũ erat, quodq; ex aliis templis inter trepidationem in Iouis sellam collatũ, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omnẽ iudicatum, & sub Iouis sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat, quod cum in publico deesset aurũ, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatũ acceperãt, vt sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq; additus, vt earum, sicut virorum, post mortem solẽnis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebat, quæque per senatũ agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebẽ assiduis cõcionibus, vt relictis ruinis, in vrbem paratam Veios transmigrarent: in concionem vniuerso senatu prosequente ascendit, atq; ita verba fecit: Adeò mihi acerbæ sunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, vt nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, non, nisi me senatusconsulto populique iussu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe vt in sua sede maneret patria, id agebatur: non vt ego vtique in patria essem. & nunc quiescerem ac tacerem libenter, nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus, & cum victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitoliũ tamẽ atq; arcẽ dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe, arx quoq; & Capitoliũ deseretur? &

plus

plus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet, quam aduersa fecerit? Eiquidem si nobis cum vrbe simul positæ traditæq; per manus religiones nullæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primum Veiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum? non ante cœpit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem vrbis nostræ clades noua? num ante exorta est, quam spreta vox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quam gentium ius ablegatis nostris violatum? quam à nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur victi, captiq; ac redempti, tantum pœnarum dijs hominibusq; dedimus, vt terrarum orbi documento essemus, aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad eos, ad sedem Iouis optimi maximi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum, deserti ab dijs hominibusq;: tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam & victoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri, fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorē fugamq; & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes paremus nefas? Vrbem auspicato inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est plenus: sacrificijs solennibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quam par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quam vestra conspectum est. cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quam priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant, quorum neutrum fieri saluis cæremonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesque percenseam deos, in Iouis epulo non alibi, quam in Capitolio, puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de

Ancili-

Ancilibus veſtris, Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deſeri placet ſacra, æqualia vrbi. quædam vetuſtiora origine vrbis? Et videte quid inter nos ac maiores interſit: illi ſacra quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex hoſtium vrbibus Romam ad nos transferri ſacra religioſum fuit, hinc ſine piaculo in hoſtium vrbem Veios transferemus? Recordamini agitedum, quoties ſacra inſtaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia caſuve prætermiſſum eſt. Modo quæ res prodigium Albani lacus, niſi inſtauratio ſacrorum, auſpiciorumq; renouatio, affectæ Veienti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos tranſtulimus Romã, & inſtituimus nouos. Iuno regina tranſuecta à Veijs nuper in Auentino quam inſigni ob excellens matronarum ſtudium, celebriq; dedicata eſt die? Locutio templum propter cœleſtem vocem exauditam in noua via iuſſimus fieri: Capitolinos ludos ſolennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum autore ſenatu condidimus. Quid horum opus fuit ſuſcipi, ſi vna cum Gallis vrbem Romanam relicturi fuimus? ſi non voluntate manſimus in Capitolio per tot menſes obſidionis? ſi ab hoſtibus metu retenti ſumus? De ſacris loquimur, & de templis: quid tandem de ſacerdotibus? nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Veſtalibus nempe vna illa ſedes eſt, ex qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit. Flamini diali noctem vnam manere extra vrbem nefas eſt: hos Veientes pro Romanis facturi eſtis ſacerdotes? & Veſtales tuæ, te deſerent Veſta? & flamen peregre habitando, in ſingulas noctes tantum ſibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auſpicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus conſules tribunoſq; militares creatis: vbi auſpicato niſi vbi adſolent, fieri poſſunt? Veioſne hæc transferemus? an comitiorum cauſa populus tanto incommodo in deſertam hanc ab dijs hominibusq; vrbem conueniet? Sed res ipſa cogit vaſtatam incendijs ruinisq; relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis cauſam, quam veram eſſe, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto, qui meminiſtis ante Gallorum aduentum ſaluis tectis publicis priuatiſq;, ſtante incolumi vrbe, hanc eandem rem actam eſſe, vt Veios tranſmigraremus. Et videte quantum inter meam ſententiam veſtramq; interſit tribuni: vos etiam ſi tunc faciendum non fuerit, nunc vtiq; faciendum putatis: ego contra (nec id mirati ſitis prius quam quale ſit audieritis) etiam ſi tunc migran-

dum

„ dum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non „ censerem: quippe tum causa nobis in vrbem captā migrandi victo„ria esset, gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc hęc migratio nobis „ misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed „ amisisse victi patriā videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, „ hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt desererе„mus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco consci„sceremur, quem tueri nō possemus? & Galli euertere potuerunt Ro„mam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid re„stat, nisi vt si iam nouis copijs veniant (constat enim vix credibilem „ multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vr„be velint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Æ„qui, Volscive faciant, vt commigrent Romam? velitisne illos Roma„nos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram quam „ vrbem hostium esse? Non equidem video quid magis nefas sit. Hæc „ scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota „ vrbe nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quam casa illa cō„ditoris est nostri: non in casis ritu pastorum agrestiumq; habitare est „ satius, inter sacra penatesq; vestros, quam exulatum publice ire? Ma„iores nostri conuenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil præter syl„uas paludesq; esset, nouam vrbem tam breui ædificarunt. nos Capi„tolio, arce incolumi, stantibus templis deorum, ædificare incensam „ piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, „ hoc in publico incendio vniuersi recusamus facere? Quid tandem „ si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, ventoq; (vt fieri potest) „ diffusa flamma magnam partem vrbis absumat: Fidenas inde, aut „ Gabios, aliamve quam vrbem quæsituri sumus. quo transmigremus? „ adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appella„mus, sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? equi„dem fatebor vobis, etsi minus iniuriæ vestræ quam meæ calamita„tis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunq; patria in mentem „ veniret, hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & as„sueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem. „ quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis „ in sede vestra, quam postea cum reliqueritis, ea macerent desiderio. „ Non sine causa dij hominesq; hunc vrbi condendæ locum elege„runt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterra„neis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipian„tur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propin„quitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium, „ ad incrementum vrbis natum vnice locum. argumento est ipsa ma-
gnitu-

Amor patriæ

gnitudo tam nouæ vrbis: trecentesimus sexagesimus quintus annus vrbis Quirites agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum Æquis Volsci, tot tam valida oppida, non vniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ, malum, ratio est expertis alia experiri, cũ iam vt virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci huius trãsferri nõ hinc possit? Hic Capitoliũ est, vbi quondam capite humano inuẽto responsum est, eo loco caput rerũ, summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quę ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune vox emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirẽt, centurio in comitio exclamauit: Signifer, statue signum, hic manebimus optime. Qua voce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscue vrbs ædificari cœpta, tegula publice præbita est: saxi materiæq; cædendæ vnde quisq; vellet, ius factũ, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in vacuo ædificant. Ea est causa, vt veteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: formaq; vrbis sit occupatæ magis quam diuisæ similis.

DECADIS PRIMAE LIB. VI.

EPITOME.

RES aduersus AEquos, & Volscos, & Hetruscos, prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Tormentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius tribuni plebis legem promulgarunt: Vt consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni plebis perquinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe

V.C. *cõsul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.*

VÆ ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemuirisq;, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cum vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur: tum quod perraræ per eadẽ tempora literæ fuere, vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisq; erant monumentis, incẽsa vrbe pleræque interiere. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ vrbis, gesta domi, militięq; exponentur. Cęterum quo primo adminiculo erectá erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto, passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendę vrbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abijt, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum inijt tum P.
366. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. Is tribunos militũ consulari potestate creat, A. Valeriũ Publicolam iterum L. Virginiũ, P. Cornelium, A. Mãlium, L. Æmyliũ, L. Posthumium. Ij ex interregno cum extemplo magistratum inissent, nulla de re priusquam de religionibus senatum consulere. In primis fœdera ac leges (erant autẽ eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) cõquiri, quæ cõparerent, iusserũt: alia ex eis edita etiã in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemq; ad XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cęsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœde pugnatũ: à posteriore clade Alliẽsem appellarunt, insignemq; rei nulli publice priuatimq; agendæ fecerunt. Quidam quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militũ, neque inuẽta pace deũm post diem tertiũ obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ

A rigendæ ex tam graui casu Reipub. secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperāt: Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Nouus quoq; terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad Lacum Regillū factam, per annos prope centum, nunquā ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti vndiq; terrores circunstarēt, appareretq; omnibus non odio solum apud Hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdē auspiciis defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruiliū Halam magistrū equitum dixit: iustitioque indicto, delectū iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris su- B peresset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit: partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit: alteram ante vrbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Æmylius præpositus. tertiā partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, vt vallo se ipsi vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus ignem in obiectā sepem coniici iussit. & forte erat vis magna venti versa in hostem itaq; non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituq; viridis materiæ flagrantis, ita consternauit C hostes, vt minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepē incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq;, cum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratam à minime largitore duce eo militi gratiorem. Persecutus deinde fugiētes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Æquos transijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo, sed vrbem etiam aggressus, impetu primo cœpit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat, quorū legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, decretum tulere, vt dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei

moram cum pati fortuna obsessorum nō potuisset: confectaq; paucitas oppidanorum opere, vigilijs, vulneribusq;, quæ semper eosdē vrgebant, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissis vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. Cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset, principumq; orationē necessitate vltima expressam fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: Hetruscis se luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq; ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militem ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (vt fit) secundis inuenit: nullam stationē ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prędam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, neq; se conglobandi, coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur spacium. cum pro se quisq; tenderent ad portas, si qua forte se in agros eijcere possent, clausas (id enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij, quos forte armatos tumultus occupauerat, conuocare suos, vt prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiū fuisset, ni præcones per vrbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent, nec pręter armatos quenquam violari. Tum etiam quibus animi in spe vltima obstinati ad decertandum fuerant: postquam data spes vitæ est, iactare passim arma, inermesq; quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidū ante noctem redditum Sutrinis inuiolatū, integrumq; ab omni clade belli: quia non vi captum, sed traditū per conditiones fuerat. Camillus in vrbem triumphans redijt, trium simul bellorū victor. longe plurimos captiuos ex Hetruscis ante currū duxit. quibus sub hasta venundatis, tantū æris redactum est, vt precio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitoliū incensum in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatē accepti, qui Veientiū Capenatiumq; ac Faliscorū per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuib. assignatus. Reuocati quoq; in vrbem senatusconsulto à Veijs, qui ædificandi Romę pigritia, occupatis ibi vacuis tectis Veios se contulerant, & primo fremitus fuit aspernantium imperiū: dies deinde præstituta, capitalisq; pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus vniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exurgere ædificijs: & repub. impensas adiuuante, & ædilibus

velut

A velut publicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim V.C.
desiderium vsus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annũ no-
ua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari po-
testate habita. Creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas 367.
quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipiti-
nus, Seruius Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Æquos, non ad
bellum (victos namq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fi-
nes, ne quid ad noua consilia relinquerent virium, duxere. alterum
in agrum Tarquiniensem, ibi oppida Hetruscorũ Cortuosa & Con-
tenebra vi capta, dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. im-
prouiso adorti, primo clamore atq; impetu cepere, direptum oppi-
dum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationẽ sus-
tinuit, laborq; continuus non die non nocte remissus, subegit eos.
Cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem
B succederet prælio, oppidanos eosdẽ integro semper certamini pau-
citas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi vrbẽ Roma-
nis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperiũ quam
consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militũ præda erat, nec
nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum o-
peribus cresceret vrbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructũ
est, opus vel in hac magnificentia vrbis conspiciendum. Iam & tri-
buni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequen-
tare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus
ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res possessio-
nis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infestiorem agrum
ab nobilitate esse, quam à Volscis fuerit. Ab illis enim tantum, quo-
ad vires & arma habuerunt, incursiones eo factas: nobiles homines
in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præ-
C ripiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem
mouerant, & infrequentem in foro propter ædificandi curam, &
eandem exhaustam impensis, eoque agri immemorem, ad quem in-
struendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum et-
iam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur au-
spicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Man- 368.
lius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus.
hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia ha-
buit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licini-
um, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. Hi ex
interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico
bello vota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis.
Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomptina, Sab-

V.C. batina, Arnienſis: eæq; trigintaquinq; tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populũ, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in ſenatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata eſt. Res ad Camillum tribunum militum conſulari poteſtate rediјt: collegæ additi quinq;, Serg. Cornelius Maluginenſis, Q. Seruilius Fidenas ſextum,
369. L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auerſę curę hominum ſunt à bello Hetruſco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in vrbē attulit, Antiates in armis eſſe, Latinorumq; populos iuuentutem ſuam miſiſſe ad id bellum, eo abnuentes publicum fuiſſe conſiliũ: quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Deſierant iam vlla cōtemni bella. Itaq; ſenatus dijs agere gratias, quod Camillus in magiſtratu eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fuiſſe, ſi priuatus eſſet: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno eſſe: ſibiq; deſtinatum in animo eſſe, Camillo ſubmittere imperium: nec quicquam de maieſtate ſua detractum credere, quod maieſtati eius viri conceſſiſſent. Collaudatis ab ſenatu tribunis, & ipſe Camillus confuſus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano ſibi, qui ſe dictatorem iam quartum creaſſet, magnum à ſenatu talibus de ſe iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obſequio iniungi. itaq; ſi quid laboris vigiliarumq; adijci poſſit, certantem ſecum ipſum anniſurum, vt tanto de ſe conſenſu ciuitatis, opinionem, quę maxima ſit, etiam conſtantem efficiat. Quod ad id bellum atq; Antiates attineat, plus ibi minarum, quam periculi eſſe: ſe tamen vt nihil timendi, ſic nihil contemnendi authorē eſſe. Circunſederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus ad adminiſtrandā rempub. eſſe. Te, inquit, P. Valeri ſocium imperij conſilijq; legiones mecum aduerſus Antiatem hoſtem ducere placet: te Q. Ser. altero exercitu inſtructo paratoq; in vrbe caſtra habere, intentum, ſiue Hetruria ſe interim, vt nuper, ſiue noua hæc cura, Latini atq; Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem geſturum, vt patre, auo, teq; ipſo, ac ſex tribunatibus dignum eſt. tertius exercitus ex cauſarijs ſenioribusq; à L. Quintio ſcribatur, qui vrbi mœnibusq; præſidio ſit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poſcent, prouideat. Te Sergi Corneli, pręſidem huius publici conſilij, cuſtodem religionē, comitiorũ, legũ, rerũ omniũ vrbanarũ, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris ſui benigne pollicentib. operā, Valerius ſocius imperij

lectus

lectus adiecit M. Furium ſibi pro dictatore, ſeque ei pro magiſtro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico imperatore, eam ſpem de bello haberēt. Severo bene ſperare patres & de bello, & de pace, vniuerſaque repub. erecti gaudio fremūt: nec dictatore vnquam opus fore reipub. ſi tales viros in magiſtratu habeat: tam concordibus functos animis, parere atq; imperare iuxta paratos, laudēque conferentes potius in mediū, quā ex cōmuni ad ſe trahētes. Iuſtitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricū profecti: quo non Volſcorum modo iuuentutem Antiates ex noua ſobole lectam, ſed ingentem Latinorum Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. Itaq; nouus hoſtis veteri adiunctus, commouit animos militis Romani. Quod vbi aciē iam inſtruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turbatas militum mentes eſſe, ſegniter arma capta, cunctabundoſq; & reſiſtentes egreſſos caſtris eſſe: quin voces quoq; auditas, cum centenis hoſtibus ſingulos pugnaturos: & ægre inermem tātam multitudinem, nedum armatam ſuſtineri poſſe: in equum inſilit, & ante ſigna obuerſus in aciem, ordines interequitans: Quæ triſtitia milites hæc, quæ inſolita “
cunctatio eſt? Hoſtem, an me, an vos ignoratis? Hoſtis eſt: quid aliud, “
quam perpetua materia virtutis gloriæque veſtræ? Vos contra, me “
duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legio- “
nes cæſas taceam) modo tergeminæ victoriæ triplicem triumphum “
ex his ipſis Volſcis & Æquis, & ex Hetruria egiſtis. An me, quod non “
dictator vobis, ſed tribunus ſignum dedi, nō agnoſcitis ducem? ne- “
que ego maxima imperia in vos deſidero: & vos in me nihil præter “
meipſum intueri decet. neq; enim dictatura mihi vnquam animos “
fecit, vt ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes ſumus: & “
cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attuli- “
mus, eundem euentum belli expectemus. ſimul concurreritis, quod “
quiſque didicit ac conſueuit, faciet: vos vincetis, illi fugient. “
Dato deinde ſigno, ex equo deſilit: & proximum ſigniferum manu arreptum ſecum in hoſtem rapit: Infer miles, clamitans, ſignum. Quod vbi videre, ipſum Camillum iam ad munera corporis ſenecta inualidum, vadentem in hoſtes, procurrunt pariter omnes clamore ſublato, Sequere imperatorem, pro ſe quiſque clamantes. Emiſſum etiam ſignum Camilli iuſſu in hoſtium aciem ferunt: idq; vt repeteretur, concitatos anteſignanos. Ibi primum pulſum Antiatem, terroremq;, non in primam tātum aciem, ſed etiam ad ſubſidiārios perlatum. Nec vis tantum militum mouebat, excitata præſentia ducis, ſed quod Volſcorum animis nihil terribilius erat, quam ipſius Camilli forte oblata ſpecies. ita quocunque ſe intuliſſet, victoriam ſe-

cum haud dubiam trahebat. maxime id euidens fuit, cum in læuum cornu prope iam pulſum, arrepto repente equo cum ſcuto pedeſtri aduectus, conſpectu ſuo prælium reſtituit, oſtentans vincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, ſed turba hoſtium & fuga impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta feſſo militi erat: cum repente ingentibus procellis fuſus imber certam magis victoriam quam prelium diremit. Signo deinde receptui dato, nox inſecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanq; & Hernici relictis Volſcis domos profecti ſunt, malis conſiliis pares adepti euentus. Volſci vbi ſe deſertos ab eis videre, quorum fiducia rebellauerant: relictis caſtris, mœnib. Satrici ſe includunt. quos primo Camillus vallo circundare, & aggere atq; operibus oppugnare eſt adortus. Quæ poſtquam nulla eruptione impediri videt, minus eſſe animi ratus in hoſte, quam vt in eo tam lentę ſpei victoriam expectaret: cohortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo ſeſe tererent, victoram in manibus eſſe: ingenti militum alacritate mœnia vndiq; aggreſſus, ſcalis oppidum cepit. Volſci abiectis armis ſeſe dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volſcorum, eam fuiſſe originem proximi belli. Sed quia niſi magno apparatu, tormentis machiniſque tam valida vrbs capi nõ poterat: relicto ad exercitum collega, Romam eſt profectus, vt ſenatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter ſermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorẽ manere diis cordi fuiſſe) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduerſus Hetruſcos petentes veniunt, breuem occaſionem eſſe ferendi auxilij memorãtes. eo vim Camilli ab Antio fortuna auertit. Namq; cum ea loca oppoſita Hetruriæ, & velut clauſtra inde portæq; eſſent: & illis occupãdi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur ſenatui cum Camillo agi placuit, vt omiſſo Antio bellũ Hetruſcum ſuſciperet. Legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, aſſuetumq; imperio, qui in Volſcis erat, mallet, nihil recuſauit: Valeriũ tantummodo imperij ſocium depopoſcit. Quintius, Horatiusq; ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruſcis inuenere: ex parte altera interſeptis itinerib. ęgre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hoſtes ſociosq;, & in præſentia rem inclinatam ſuſtinuit, & ſpacium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiſo exercitu Camillus collegam eam in partẽ circunductis copiis quam hoſtes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta ſpe ſcalis capi vrbem poſſe, quam vt auerſis eo

hoſtibus,

A hostibus, & oppidanis iam oppugnãdo fessis, laxaretur labor, & ipse V. C.
spacium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul
vtrinq; factum esset, ancepsq; terror Hetruscos circunstaret: & mœ-
nia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent, por-
ta se, quæ vna forte non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere.
Magna cædes fugientium & in vrbe & per agros est facta. plures à
Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos
fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fe-
cere. Sutrio recepto, restitutoq; sociis, Nepete exercit⁹ ductus, quod
per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant: Videba-
tur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, nõ in eo solum, quod to-
ta hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciui-
tatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt
secernerẽt se ab Hetruscis fidemq; quam implorassent ab Romanis,
ipsi præstarent. Vnde cum respõsum allatum esset, nihil suæ potesta-
tis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarum tenere: primo po-
pulationib. agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam de-
ditionis quam societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum
ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq; fossis scalæ
admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis
inde edictum, vt arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pa-
riter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; authores dedi-
tionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumq;
cum præsidio relictum. Ita duab. sociis vrbibus ex hoste receptis, vi-
ctorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt.
Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitę, quæsitumq; cur per
eos annos militem ex instituto non dedissent? Responsum frequen-
ti vtriusq; gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consi-
C lium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint:
eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his
reducem esse: militis autem non dati causam, terrorem assiduum à
Volscis fuisse: quam pestem adhærentẽ lateri suo tot super alia aliis
bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patrib. magis tempus quã cau-
sam non visa belli habere. Insequẽti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. 370
& L. Quintiis Capitolinis, L. Papyrio Cursore II. tribun. consulari
potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à
Volscis, adiuncta Latinorũ atq; Hernicorũ defectione: seditio, vnde
minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ, M.
Manlio Capitolino: qui nimius animis, cum alios principes sperne-
ret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio,
ægre ferebat, solum eum in magistratibus, solum apud exercitus
esse: tan-

esse;tantum iam eminere,vt iisdem auspiciis creatos, non pro collegis,sed pro ministris habeat:cum interim,si quis vere ęstimare velit, a M.Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit,nisi à se prius Capitoliũ atq; arx seruata esset: & ille inter aurũ accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit, ipse armatos capientesque arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit qui simul vicerint,suæ victoriæ neminẽ omnium mortalium socium esse. His opinionib. inflato animo, ad hoc vitio quoq; ingenij vehemens & impotens,postquam inter patres,non quãtum æquũ censebat,excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patrib. popularis factus, cum plebeiis magistratib consilia communicare,criminando patres, alliciendo ad se plebẽ iam aura, non cõsilio ferri,famæq; magnæ malle quam bonæ esse: & nõ contentus agrariis legibus,quæ materia semper tribunis plebis seditionũ fuisset,idem moliri cœpit. Acriores quippe æris alieni stimulos esse,qui non egestatẽ modo atq; ignominiã minentur,sed neruo ac vinculis corpus liberũ territent: & erat æris alieni magna vis, res damnosissima etiã diuitibus,ædificando cõtracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atq; Hernicorũ defectione, in speciem causæ iactatum,vt maior potestas quæreretur. sed noua cõsilia Manlij magis compulere senatum ad dictatorẽ creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiorẽ dimicationem propositã domi quam foris cernebat:tamẽ seu quia celeritate ad bellũ opus erat,seu victoria triumphoq; dictaturæ ipsi vires se additurũ ratus,delectu habito in agrum Pomptinum,quo à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatẽ tot iam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus,illud quoque succursurum. quod mihi percensenti propriores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnde toties victis Volscis & Æquis suffecerint milites. Quod cum ab antiquis tacitum prætermissumq; sit: cuius tandem ego rei præter opinionem quę sua cuiq; coniectanti esse potest,author sim? Simile veri est,aut interuallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis,alia atq; alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties vsos esse:aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos,quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilẽ multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc vix seminario exiguo militum relicto,seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certe(quod inter omnes authores conueniat)quanquã nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. Ad hoc Latini Hernici q; accesserant, & Circeiensium quidam, &

dam & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaque cæsa pacem deum adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit: Nostra victoria est milites, inquit, si quid dij vatesq; eorum in futurum vident. Itaq; vt decet certæ spei plenos, & cum imparib. manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladiis tantum dextrã armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnexios vos stabili gradu impetũ hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missilia, & effusi stantib. vobis se intulerint, tum micẽt gladij, & veniat in mentẽ vnicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in præliũ miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primũ initium moti certaminis teneas: vbi hærere iam aciem collato pede videris, tum terrorẽ equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eqtes, sic pedes, vt pręceperat, pugnãt. Nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducẽ. Multitudo hostium nulli rei præterquam numero freta, & oculis vtranq; metiens aciẽ, temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantum, missibilibusq; telis, & primo pugnę impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & vultum hostis ardore animi micantẽ ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidiis illata, & suum terrorẽ intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuantis similis acies erat. deinde postquam cadentib. primis iam ad se quisq; peruenturã cædẽ cernebat, terga vertunt. Instare Romanus: & donec armati confertiq; abibãt, peditum labor in persequendo fuit. Postquã iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est, tum equitũ turmæ emissæ, dato signo ne in singulorũ morando cæde, spaciũ ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilib. ac terrore impediri cursum, obequitandoq; agmẽ teneri, dum assequi pedes, & iusta cæde conficere hostem posset. Fugæ, sequendiq; nõ ante noctẽ finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorũ, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captiuorũ ex Latinis atq; Hernicis fuit, nec hominũ de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes quidã iuuentutis inuenti, manifesta fides, publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi: percunctantibus primorib. patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius, bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quam solito magis metuen-

dam

dam authot faciebat. Non enim iam orationes modo M. Manlij, sed
facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent,
intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudica-
tum pecuniæ cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accur-
rit, & manum iniecit: vociferatusq; de superbia patrum, ac crude-
litate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus eius viri, fortuna-
» que, tum vero: Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium ar-
» cemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum, tanquam Gal-
» lis victoribus captum, in seruitutem ac vincula duci videam. Ideo
» rem creditori palam populo soluit, libraq; & ære liberatum emittit,
deos atque homines obtestantem, vt M. Manlio liberatori suo, pa-
renti plebis Romanæ, gratiam referant. Acceptus extemplo in tu-
multuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas
Veienti, Gallico, aliisq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se
restituentem euersos penates, multiplici iam sorte exoluta, mergen-
tibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse: videre lucem, fo-
rum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab il-
lo se habere: illi se deuouere corporis vitæq; ac sanguinis quod su-
persit: quodcunq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iu-
ris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebs, cum
iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia tur-
banda consilij res. Fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit
» præconi. Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in
» re mea supererit, iudicatum, addictumue duci patiar. Id vero ita ac-
» cendit animos vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis
viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni
criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an va-
na iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam
possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; pu-
blicam auertant: ea res si palam fiat, exolui plebem ære alieno posse.
Quæ vbi obiecta spes est, enimuero indignum facinus videri, cum
conferendū ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tribu-
to collationem factam: idem aurum ex hostibus captum, in pauco-
rum prædā cessisse. Itaq; exequebantur quærendo, vbi tantæ rei fur-
tum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum di-
cente, cæteris omissis eo versæ erant omnium curæ: apparebatque
nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita su-
spensis rebus dictator accitus, ab exercitu in vrbem venit. Postero
die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum dis-
cedere senatum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine, sella in co-
mitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu
vocatus,

A vocatus, cum ſignum ſuis dediſſet adeſſe certamen, agmine ingenti
ad tribunal venit. Hinc ſenatus, hinc plebs ſuum quiſque intuentes
ducem, velut in acie conſtiterant. Tum dictator ſilentio facto, Vti-
nam, inquit, mihi patribusque Romanis ita de cæteris rebus cum
plebe conueniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem
quam de te ſum quæſiturus, conuenturum ſatis confido. Spem fa-
ctam à te ciuitati video, fide incolumi, ex theſauris Gallicis, quos
primores patrum occultent, creditum ſolui poſſe: cui ego rei tan-
tum abeſt vt impedimento ſim, vt contra te M. Manli adhorter, li-
beres fœnore plebem Romanam: & iſtos incubantes publicis the-
ſauris, ex præda clandeſtina euoluas. Quod niſi facis, ſiue vt & ipſe
in parte prædæ ſis, ſiue quia vanum indicium eſt, in vincla te duci
iubebo, nec diutius patiar à te multitudinem fallaci ſpe concitari.
Ad ea Manlius nec ſe fefelliſſe ait, non aduerſus Volſcos toties ho-
B ſtes, quoties patrib. expediat: nec aduerſus Latinos Hernicosq;, quos
falſis criminib. in arma agant, ſed aduerſus ſe ac plebem Romanam
dictatorem creatum eſſe. iam omiſſo bello, quod ſimulatum ſit, in
ſe impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœnerato-
rum aduerſus plebem: iam ſibi ex fauore multitudinis crimẽ & per-
niciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosq; patres conſcri-
pti, circunfuſa turba lateri meo? quin eam diducitis a me ſinguli ve-
ſtris beneficiis, intercedendo, eximendo de neruo ciues veſtros: pro-
hibendo iudicatos addictosque duci, ex eo quod affluit, opibus ve-
ſtris ſuſtinendo neceſſitates aliorum? Sed quid ego vos de veſtro im-
pendatis hortor? ſortem aliam ferte, de capite deducite quod vſuris
pernumeratum eſt: iam nihilo mea turba, quam vllius, conſpectior
erit: At enim quid ita ſolus ego ciuium curam ago? Nihilo magis ꝙ
reſpondeam habeo, quam ſi quæras, quid ita ſolus Capitolium ar-
C cemq; ſeruarim. & tum vniuerſis quam potui opem tuli, & nunc ſin-
gulis feram. Nam quod ad theſauros Gallicos attinet, rem ſuapte
natura facilem, difficilem interrogatio facit. Cur enim quæritis qđ
ſcitis? cur quod in ſinu veſtro eſt, excuti iubetis potius quam pona-
tis? niſi aliqua fraus ſubeſt. quo magis argui præſtigias iubetis ve-
ſtras, eo plus vereor ne abſtuleritis obſeruantib. etiam oculis. Itaq;
non ego vobis vt indicem prædas veſtras, ſed vos id cogendi eſtis, vt
in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut
peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus inſimulati fal-
ſo crimine ſenatus, oblatæq; vani furti inuidiæ: negantem arbitrio
inimicorum ſe locuturum, in vincula duci iuſſit. Arreptus à viato-
re, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoq; regina, ac Minerua, cæte-
rique dij deæq;, qui Capitolium arcemq; incolitis, ſiccine veſtrum

militem

,, ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi
,, à delubris vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant, sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas fecerat, nec aduersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiæq; magis triumphus quam gloriæ fuit: quippe domi non militiæ partum eum: actumque de ciue, non de hoste fremebát: vnum defuisse tantum superbiæ, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Iamque haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa, postulante nullo largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio. & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, quod defensores suos in præcipitem semper locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. saginare plebem populares suos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacij pœnam vincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quæ pene vltima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Ioue erepto ex hostium manibus, vidissent? Selibrisne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem prope cœlestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in vno omnibus satis auxilij fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosq; carcerem minabatur: cum remisso, id qđ erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur.

A Quo facto, nō seditio, finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem V.C.
dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensib. & à Velitris pur-
gantib. se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt suis legib.
in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, ꝙ
ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non
negatum itaq; tantū de captiuis: sed in quo ab sociis tamen tempe-
rauerant, denunciatū senatus verbis, facesserent propere ex vrbe, ab
ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo non
ciui comparatū, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exi-
tu anni comitia habita, creatiq; tribuni militū consulari potestate,
Serg. Cornelius Maluginēsis secundum, P. Valerius Potitus iterum, 371.
M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C.
Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius prin-
cipio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: Ple-
B bi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem habe-
ret ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore a-
uocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars v-
traq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen
aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principib. nouan-
darum rerum interdiu noctuque consilia agitat, plenior aliquanto
animorum irarumq;, quam antea fuerat. Iram accenderat ignomi-
nia recens in animo ad cōtumeliam inexperto: spiritus dabat, quod
nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus
Quintius fecisset: & vinculorū suorum inuidiam non dictator mo-
do abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere
potuisset. His simul inflatus exacerbatusq;, iam per se accensos inci-
tabat plebis animos: Quousq; tādem ignorabitis vires vestras, quas
natura ne beluas quidē ignorare voluit? Numerate saltem quot ipsi
sitis, quot auersarios habeatis? si singuli singulos aggressuri essetis,
tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro domina-
tione certaturos. Quot enim clientes circa singulos fuistis patro-
nos, tot nunc aduersus vnum hostem eritis. Ostēdite modo bellum,
pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Au-
dendum est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq;
me circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna
mea desit, videte. Ipse vindex vester vbi visum inimicis est, nullus re-
pente fui: & vidistis in vincula duci vniuersi eum qui à singulis vobis
vincula depuleram. Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an
exitum Cassij Meliiq; expectem? Bene facitis quod abominamini:
dij ꝓhibebunt hæc: sed nunquam ꝓpter me de cœlo descendent. vo-
bis dent mentē oportet, vt prohibeatis: sicut mihi dederunt armato

,, togatoq;, vt vos à barbaris hostib. à superbis defenderẽ ciuib⁹. Tam
,, paruus animus tãti populi est, vt semper vobis auxiliũ aduersus ini-
,, micos satis sit? nec vllũ, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamẽ
,, aduersus patres noritis? Nec hoc natura insitũ vobis est, sed vsu pos-
,, sidemini. cur enim aduersus externos tantũ animorũ geritis, vt im-
,, perare illis æquũ censeatis? quia consuestis cum eis ꝓ imperio certa-
,, re, aduersus hos tentare magis q̃ tueri libertatẽ. Tamen qualescunq;
,, duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunq;
,, petistis, obtinuistis, seu vi, seu fortuna vestra. tempus est etiã maiora
,, conari. Experimini modo & vestrã felicitatem, & me (vt spero) felici-
,, ter expertum: minore negocio qui imperet patrib. imponetis, quam
,, qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dicta-
,, turæ consulatusq;, vt caput attollere Romana plebs possit. Proinde
,, adeste, prohibete ius de pecuniis dici. Ego me patronum profiteor
,, plebis, quod mihi cura mea & fides nomẽ induit. Vos si quo insigni
,, magis imperij honorisue nomine vestrum appellabitis ducem, eo
,, vtemini potentiore ad obtinenda ea quę vultis. Inde de regno agen-
di ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem
consilia peruenerint, sat planum, traditur. At in parte altera senatus
de secessione in domum priuatam plebis, forte etiã in arce positam,
& imminenti mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Serui-
lio Hala opus esse, qui nõ in vincula duci iubendo irritet publicum
hostem, sed vnius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur
ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, vt vi-
deant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlij respu-
blica detrimenti capiat. Tum Tribuni cõsulari potestate, tribuniq;
plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis om-
nium, finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum o-
mnes quid opus facto sit, consultant: Cum præter vim & cædem ni- G
hil cuiquã occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appa-
,, reret: tum M. Menenius & Q. Publius tribuni plebis: Quid patrum
,, & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus vnum pesti-
,, ferum ciuẽ debet? q̃d cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam
,, plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus virib. ruat? Diem di-
,, cere ei, nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum est.
,, Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iu-
,, dices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebun-
,, tur, & regni crimen in medio: nulli magis quam libertati fauebunt
,, suæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod vbi est fa-
ctum, primo commota plebs est, vtiq; postquam sordidatum reum
viderunt, nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cogna-
tos qui-

tos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & ꝓximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamq; omnẽ gentem sordidatã fuisse. consensu opprimi popularẽ virũm, quod primus à patrib. ad plebem defecisset. Cum dies venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasq; voces, & largitionem, & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio, nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandũ videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora, fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit: homines prope CCCC. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset, ad hæc decora quoq; belli nõ commemorasse tantum, sed ꝓtulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorũ ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quib. insignes duas murales coronas, ciuicas octo ad hæc seruatos ex hostib. ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memorasset: nudasse pectus insigne cicatricib. bello acceptis, & identidem Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarũ suarum: precatusq; esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosq; vt Capitolium atq; arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarẽt. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitoliũ manus tendens, ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominũ liberassent à tanti memoria decoris, nunquã fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locũ. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanã, vnde conspectus in Capitolium non esset, cõcilium populi indictum est. Ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus factum. Sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerẽt, creatos, authores sint. damnatũ tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica vna, quod cum domus eius fuisset vbi nunc ædes atq; officina Monetæ est, latũ ad populũ est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M.

Nota Cupiditate Regni

V. C. Manlius vocaretur. Hunc exitũ habuit vir, nisi in libera ciuitate na-
tus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo
nullũ erat, per se ipsas recordantem virtutes, desiderium eius tenuit.
Pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentib. tantæ cladis
causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta. violatum Ca-
pitolium esse sanguine seruatoris. nec diis cordi fuisse pœnam eius
oblatã prope oculis suis, à quo sua templa erepta è manib. hostium
essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & vulgatam vtriusq; mali fa-
372. mam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII. A.
Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, L. Æmylio III. M. Trebonio,
tribunis militum cõsulari potestate: hostes noui præter Volscos ve-
lut sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi da-
tos, Circeiosq; & Velitras colonias iam diu molientes defectionẽ,
& suspectum Latium, Lanuuini etiam (quæ fidelissima vrbs fuerat)
subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ci-
uib. suis tamdiu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quo-
que tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam
militiam quo paratior plebs esset, quinqueuiros Pomptino agro di-
uidendo, & triũuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum
vt bellum iuberent, latum ad populum est, & nequicquam dissua-
dentib. tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum
eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: ea-
que cunctatio colonis spacium dederat deprecandi senatum: & ma-
gna hominum pars eo, vt legatio supplex Romam mitteretur, incli-
nabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicitum esset, autho-
resq; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti, piacula
iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consiliis pacis.
neque in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars
plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent. hæc no-
ua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq;
defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Thus-
culanis, & Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incursatum erat,
ita placide ab senatu responsum est, vt minus credi de criminibus,
373. quia nollent ea vera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij
noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere,
quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII. Q. Seruilio, C. Sul-
pitio, L. Æmylio quartum, tribunis ad præsidium vrbis, & si qui ex
Hetruria noui motus nunciarentur (omnia enim inde suspecta e-
rant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora pene auxilia Prænestino-
rum, quam ipsam colonorum multitudinẽ, secundo prælio pugna-
tum est: ita, vt ꝓpinquitas vrbis hosti & causa maturioris fugæ & vnũ
ex fu-

exfuga receptaculũ eſſet. Oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere, V. C.
quia & anceps erat, nec in perniciem colonię pugnandũ cenſebant. Literæ Romam ad ſenatum cum victoriæ nunciis acriores in Præneſtinum q̃ in Veliternum hoſtẽ miſſæ. Itaq; ex ſenatuſconſulto, populiq; iuſſu bellum Præneſtinis indictũ: qui coniuncti Volſcis anno inſequẽte Satricum coloniã populi Romani pertinaciter à colonis defenſam, vi expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere victoriã. Eam rem ægre paſſi Romani, M. Furium Camillum VII. tribunũ militum 374.
creauere. additi collegæ A. & L. Poſthumij Regillenſes, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambuſto. Volſcum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis ſorte L. Furius datur, non tam è repub. quam vt collegæ materia ad omnem laudem eſſet: & publice, quod rem temeritate eius prolapſam reſtituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius ſibi quam ſuam gloriam petiit.
B Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitiisq; iurare parato in verba excuſandæ valetudini ſolita, conſenſus populi reſtiterat, ſed vegetum ingenium in viuido pectore vigebat, virebatque integris ſenſibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haud quaquam perculſi, fidentes militum numero, quo aliquantum præſtabát, opperiebantur. poſtquam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum ſummæ rerum facerent. ita paucitati hoſtium nihil artes imperatoris vnici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præſentis dimicationis fortunam vlla res, præterquam vnius viri conſilium atque imperium morabatur, qui occaſionem iuuan-
C darum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hoſtis inſtare: nec iam pro caſtris tantum ſuis explicare aciem, ſed procedere in medium campi, & vallo prope hoſtium ſigna inferendo, ſuperbam fiduciam virium oſtentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertiſſimo ſumentis animos, ſpe inflatus. hic per ſe iam milites incitatos inſuper inſtigabat eleuando, qua vna poterat, ætate authoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporib. vigere & defloreſcere animos, cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens caſtra vrbesq; primo impetu capere ſit ſolitus, eum reſidem intra vallũ tempus terere: quid acceſſurum ſuis, deceſſurumue hoſtium viribus ſperantem? quam occaſionem? quod tempus? quem inſidiis inſtruen-

tem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati cõsenescere vires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnib. locis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum impetum: & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat. Cede vnus omnibus, & patere te vinci consilio, vt maturius bello vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neq; se, neque populum Romanum aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse: nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, vigore ætatis præstantem. itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. diis bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, iis se non defuturum. B Id à diis immortalibus precari, ne qui casus suum consiliũ laudabile efficiat. Nec ab hominib. salutaris sententia, nec à diis tam piæ preces auditæ sunt. Primam aciem author pugnæ instruit, subsidia. Camillus firmat, validamq; stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni cõsilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerant, quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erumperẽt. Romanus cedentem hostem effuse sequendo, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaq; in victorem terror & nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cessẽrant fuga. C Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ, veterisq; decoris, terga passim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum, & raptim subsidiis oppositis: Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. Secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum & quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallum & castra spectatis? neminem vestrum illa, nisi victorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertiq; aciem viderunt, ruunt in hostem: & dux præterquam quod tot insignis triumphis, etiam ætate venerabilis, inter prima signa, vbi plurim⁹ labor periculumq; erat, se offerebat: increpare singuli se

A gulis se quisq;, & alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem, ad equites, nō castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos vniuersosq;, vt se reum fortunæ eius diei, crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, Temeritatis me omnium potius socium, quam vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna suam gloriā videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimū est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantē aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque, qua premi parte maxime peditum copias vident: nihil neque apud duces, neq; apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato
B metu cesserant, ea in veram fugam effusi: magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamē capti quam occisi: vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percontantibusq; fassi publico cōsilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo se Romā captiuos ducturū ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituique interim, si videatur, præsit collega. documento vnus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpā eius videbatur, qua data in tam præcipitem casum respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cū varia fortuna in Volscis gesta res esset, aduersæ pugnæ fugæq; in L. Furio culpā secundæ decus omne penes M. Furium esse. Intro-
C ductis in senatū captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent. Camilloq; id bellū mandassent: adiutorē sibi ad eā rem vnū petit: permissoq; vt ex collegis optaret quem vellet, contra spem omnium L. Furiū optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. Pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma pacis, quæ in agris ostētaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens: ingressus vrbem, vbi patentes ianuas, & tabernis apertis,

V.C. propoſita omnia in medio vidit: intẽtosq; opifices ſuo quemq; operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium vocibus: ac repletas ſemitas inter vulgus aliud puerorũ & mulierum huc atq; illuc euntium, qua quenq; ſuorum viſum cauſæ ferrent: nihil vſquam non pauidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſimile circumſpiciebat, omnia inquirens oculis, vbinam bellum fuiſſet. adeo nec amotæ rei vſquam, nec oblatę ad tempus veſtigium vllum erat: ſed ita omnia conſtanti tranquilla pace, vt eo vix fama belli perlata videri poſſet. Victus igitur patientia hoſtium, ſenatum eorum vocari iuſſit. Soli adhuc, inquit, Thuſculani vera arma, veraſq; vires, quib. ab ira Romanorum veſtra tutaremini, inueniſtis. ite Romam ad ſenatum. æſtimabunt patres, vtrum plus ante pœnæ, an nunc veniæ meriti ſitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi poteſtatem à me habueritis, precib. euentum veſtris ſenatus quem videbitur dabit. Poſtquam Romam Thuſculani venerunt, ſenatuſque paulo ante fidelium ſociorum mœſtus in veſtibulo curiæ eſt conſpectus: moti exemplo patres, vocari eos iam tum hoſpitaliter magis, quam hoſtiliter iuſſere. Dictator Thuſculanus ita verba fecit: Quibus bellum indixiſtis, intuliſtiſq; patres conſcripti, ſicut nunc videtis nos ſtantes in veſtibulo curiæ veſtræ, ita armati paratique obuiam imperatoribus legionibuſque veſtris proceſſimus. hic noſter, hic plebis noſtræ habitus fuit, eritque ſemper, niſi ſi quando à vobis, proque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus veſtris, & exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt: & vbi nihil hoſtile erat, ne ipſi quidem fecerunt. pacem quam nos præſtitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, ſicubi eſt, auertatis precamur. In nos quid arma polleant veſtra, ſi patiendo experiundum eſt, inermes experiemur. Hæc mens noſtra eſt, dij immortales faciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixiſtis: etſi reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet: tamen etiam ſi vera ſint, vel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum cenſemus: peccetur in vos, dum digni ſitis quib. ita ſatisfiat. Tantum fere verborum ab Thuſculanis factum. Pacem in præſentia, nec ita multo poſt ciuitatem etiam impetrauerunt, ab Thuſculo legiones reductæ. Camillus conſilio & virtute in Volſco bello, felicitate in Thuſculana expeditione, vtrobiq; ſingulari aduerſus collegam patientia & moderatione inſignis, magiſtratu abiit: creatis militarib. tribunis in inſequentem annum L. & P. Valeriis, Lucio V. Publio III.

375. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginenſe. Cenſoribus quoque eguit annus, maximè propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus ſummam etiam inuidiæ eius tribunis

A tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quam for-
tuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati censo-
res, C. Sulpitius Camerius, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam
res morte Posthumij, quia collegam suffici censori relligio erat, in-
terpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, censo-
res alij vitio creati, non gesserunt magistratum. tertios creari, velut
dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit.
Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant, fuge-
re senatum testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint con-
spici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à
parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq;
alijs hostibus, passim iam sine vllo discrimine bella quæri: ab Antio
Satricum, ab Satrico, Velitras, inde Thusculum legiones ductas. La-
tinis, Hernicis, Prænestinis iam intentari arma, ciuium magis quam
B hostium odio, vt in armis terant plebem. nec respirare in vrbe, aut
per ocium libertatis meminisse sinant: aut consistere in concione,
vbi aliquando audiant vocem tribunitiam de leuando fœnore, & fi-
ne aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor
patrum libertatis, se nec addici quemquam ciuem Romanũ ob cre-
ditam pecuniam passuros, neq; delectum haberi, donec inspecto æ-
re alieno, initaq; ratione minuen di eius, sciat vnusquisq; quid sui,
quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoq; neruo debea-
tur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit:
nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas le-
giones scribendas patres censuerant. quæ vtraq; simul auxilio tribu-
nitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tri-
buni sinebant, neq; iuniores nomina dabant: cum patribus minor
præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam delectus esset:
C quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse
nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis
ad susceptum certamẽ, quam deterruerat. neq; aliud ad seditionem
extinguendam in vrbe quam prope illatum mœnibus ipsis bellum
valuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatum, nullũ exercitum cõ-
scriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in se-
metipsos versos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine fa-
cto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere.
Ingens in vrbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concursumq;
in muros atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum versi, di-
ctatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equi-
tum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est (tantus
eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iu-

niores Romani ad edictum sine detrectatione cōuenere. Dum con- A
scribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populātes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabāt: similem pauorem inde ac fugā fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quāto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorū, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunq; esset Latinus hostis, satis scire eū esse, quem ad Regillum lacū deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, vt Romæ pugna- B
uerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios, tunc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ aduersæq; fortunæ domū perferret. His vtrinq; animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;: Videsne tu, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliā constitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maiorisve quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq; concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos trepidantesq; inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per vestrū numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: cōsternatiq;, & præter castra etiā sua pauore prælati, nō prius se ab effuso cursu sistunt, quam C
in conspectu Pręneste fuit. ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiūt: ne si intra mœnia se recepissent, extemplo vreretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoq; munimentū relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorū. ad ea circunlatū bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ. tum ad caput belli Pręneste ventū. id non vi, sed per deditionē receptum est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Præneste in deditionē accepto, Romā reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitoliū tulit. dedicatum

dicatum

A dicatum est inter cellam Iouis ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, mo- V.C.
numentum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit; Iupiter atq;
diui omnes hoc dederũt, vt T. Quintius dictator oppida nouem ca-
peret. Die XX. quam creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia in-
de habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus
patriciorũ plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij 376.
cum L. Iulio: plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit.
Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci pro-
uincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & i-
psos postmodum, & patres qui dederant, pœnituit. Inexplorato pa-
bulatum cohortes misere, quibus velut circunuentis, cum id falso
nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne authore
quidẽ asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustra-
tus erat, ipsi in insidias præcipitauere? ibi dum iniquo loco sola vir-
B tute militum restantes cæduntur, cæduntq; castra interim Romana
iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus vtro-
biq; proditæ temeritate atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ
populi Rom. id militũ etiã sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ
vbi Romã sunt relata, primum dictatorẽ dici placebat: deinde post-
quam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos vi-
ctoria & tempore vti, reuocati etiã inde exercitus ac duces: otiumq;
inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum,
quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem
anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ad-
scripti. Rebusq; haud prosperis bello, domestica quies, quam tribu-
norum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, sola-
tium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arse-
re, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II. Li- 377.
C cinio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem
& materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp.
Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent,
bello impediti sunt. nanq; trepidi nũcij primo, fuga deinde ex agris,
legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum
agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit vt ciuilia certa-
mina terror externus cohiberet: vt contra eo violentior tribunitia
potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositę pa-
tribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pe-
cunia credita diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui nõ
est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum
Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextror-
sus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius

læua

V.C. læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: A
populatioq; non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinij more di-
scordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem ra-
ptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta. spacio quoq; tem-
poris grauior. quippe à Volscis timentibus ne interim exercitus ab
Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano
contra etiam in hostico morandi erat causa, vt hostem ad certamen
eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorum, vicisq; etiam quibus-
dam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis,
omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta,
Romam vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum
debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari
de integro iurisdictio: & tantum abesse spes veteris leuandi fœnoris,
vt tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censoribus lo-
cato saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta ple- B
bes: quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis.
378. Tribunos etiam militares patricios omnes coacta principum opi-
bus fecit, L. Æmylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpi-
tium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt ad-
uersus Latinos Volscosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum
castra habebant, nullo impediente omnibus iunioribus sacramen-
to adactis, tres exercitus scriberent: vnum ad præsidium vrbis: alte-
rum, qui, si qui alibi motus extitisset, ad subita bella mitti posset: ter-
tium longe validissimum P. Valerius & L. Æmylius ad Satricum du-
xere. vbi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, ex-
templo pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic prospe-
ræ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero
die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ ma-
xime legiones longa societate militiam Romanã edoctæ, restabant. C
eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditũ illata: quan-
tumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & vt
semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis erat. Fusi ho-
stes, cum Satricũ, quod duobus millibus inde aberat, non castra pe-
terent, ab equite maxime cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico no-
cte quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: &
cum Romanus exercitus prope in vestigijs sequeretur, plus tamen ti-
mor, quã ira, celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes,
quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde
aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis
apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundũ pu-
gnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cũ Antia-
tes vi-

A tes victi malis, subactiq; bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recẽtibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquã vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incepta persequerentur. Latini profecti a societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerũt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorũ remotis, vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectũ eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris profanisq; iniicerent, quam matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec verecundia deum arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris B amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculũ tulit, ob irã quod deserto communi concilio Latinorum, non in societatẽ modo Romanã, sed etiam in ciuitatẽ sese dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidũ præter arcem captũ est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: nunciosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatũ facerent, misere. Haud segnius quam fide populi Romani dignũ fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militũ duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident. illinc arcẽ oppugnare, terrere vna ac pauere. Aduentus Romanorũ mutauerat vtriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab C Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeũtes mœnia, molientesq; obices portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & a fronte & a tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad vnũ omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Romam est reductus. Quãto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies, miseriæq; plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti, creditoribus satis faciebãt, pœnaq; inuicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserãt animos

V.C. mos non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modo ad A
tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi vt li-
ceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessen-
dos, petendosq; vlli viro acri experientiq; animus esset: possessio-
nemq; honoris vsurpati modo è plebe per paucos annos, recuperas-
se in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri es-
set, parua (vt plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interue-
nit. M. Fabij Ambusti potentis viri, cum inter sui corporis homines,
tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contem-
ptor eius habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C.
Licinio Stoloni erat, illustri quidē viro, tamen plebeio: eaq; ipsa af-
finitas haud spreta gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita in-
cidit, vt in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabię, cum in-
ter se (vt fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpitij, cum is de
foro se domum reciperet, forem (vt mos est) virga percuteret. cum B
ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit, mi-
ranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili
rebus animo muliebri subdidit: frequentiaq; prosequentium rogā-
tiumq; nunquid vellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis
visum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minime an-
teiri vult, pœnituisse. cōfusam eam ex recenti morsu animi cum pa-
ter forte vidisset, percontatus, Satin' saluæ? auertentem causam do-
loris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virū
honorificam, elicuit comiter sciscitando, vt fateretur eam esse cau-
sam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo in quam nec
honos nec gratia intrare posset. cōsolans inde filiam Ambustus, bo-
num animum habere iussit: eosdem propediem domi visurā hono-
res, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœ-
pit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter C
genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum nouandarū pro-
pter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in
summo imperio locatis, nullum speraret. accingendum ad eam co-
gitationem esse: conando agendoq; iam eo gradum fecisse plebeios.
vnde si porro annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari
tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri
placuit, quo in magistratū sibimet ipsi viā ad cæteros honores ape-
379. rirent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges
omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam
de ære alieno, vt deducto eo de capite quod vsuris pernumeratū es-
set, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur: al-
380. teram de modo agrorū, ne quis plus quingenta iugera agri posside-
ret. ter-

A ret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulumq; v- V.C.
tiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine 381.
maximo obtineri non possent. Omnem igitur simul rerum, quarum
immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum discri-
mine proposito, conterriti patres cum trepidassent, publicis priua-
tisq; consilijs nullo remedio alio, præter expertam multis iam ante
certaminibus intercessionẽ inuento, collegas aduersus tribunitias
rogationes comparauerunt. qui vbi tribus ad suffragium ineundum
citari à Licinio, Sextioq; viderunt, stipati patrum præsidijs, nec reci-
tari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendũ plebi fieri
passi sunt. Iamq; frustra sæpe cõcilio aduocato, cum pro antiquatis
rogationes essent: Bene habet, inquit Sextius, quandoquidẽ tantum
intercessionem pollere placet. isto ipso telo tutabimur plebẽ. Agite-
dum, comitia indicite patres tribunus militũ creandis. faxo ne iuuet 382.
B vox ista, Veto, qua nunc cõtinentes collegas nostros tam læti audi- 383.
tis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædiliũ tribunorumq;
plebis nulla sunt habita. Licinius Sextiusq; tribuni plebis refecti nul
los curules magistratus creari passi sunt. eaq; solitudo magistratuũ,
& plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorũ militum
tollentibus, per quinquennium vrbem tenuit. Alia bella opportune
quieuere: Veliterni coloni gestiẽtes ocio, quod nullus exercitus Ro-
manus esset, & agrum Romanũ aliquoties incursauere, & Thuscu-
lum oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis veteribus socijs,
nouis ciuibus opem orantibus, verecundia maxime nõ patres modo
sed etiam plebem mouit: remittentibus tribunis plebis comitia per
interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Man-
lius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquã tam
obedientẽ in delectu, quam in comitijs plebem habuere: ingentiq;
C contentione exercitu scripto profecti, non ab Thusculo modo sub-
mouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obside-
banturq; haud paulo vi maiore Velitræ, quam Thusculum obsessum
fuerat: nec tamen ab eis à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari
potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Ve- 384.
turius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. Nihil ne ab his qui-
dem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimi-
ne domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniumq; latores
legum iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoq; tribu-
nus militum, Stolonis socer, quarum legum author fuerat, earum
suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribuno-
rum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant:
& (vt ferme solent qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi,

vocibus

vocibus alienis id modo quod domi præceptum erat, intercessioni A suæ prætendebant. Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri debere, vt vniuersa plebes de suis commodis suffragiũ ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorũ vsu tractandi animos plebis, primores patrũ productos interrogando de singulis quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderentne postulare, vt cum bina iugera agri plebi diuideretur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? vt singuli prope trecentorũ ciuium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessariũ, aut locum sepulturæ, suis pateret ager? An placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius quam sortem creditũ soluat, corpus in neruũ ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunq; patricius habitet, ibi carcerẽ priuatum esse? Hæc indigna, miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: B atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus vnquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodẽ suę libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suã ipsa vim frangat intercedendo. non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxiliũ tantum sit: nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipub. fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur. nisi alterum consulem vtiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, vt & plebeijs pateret summus honos? I I I I. & X L. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse, qui crederent, duobusne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca C tribunis militum creandis occupare soliti sint: & ad consulatum viam fieri passuros; qui tribunatum septum tandiu habuerint? Lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Nec iam posse dici, id quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros ad curules magistratus. nunquid enim socordius aut segnius rempub. administrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quam per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin cõtra patricios aliquot damnatos post tribunatũ, neminem plebeiũ. quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos

A cœptos creari? nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. V.C.
consulatū superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen:
si eo peruentum sit, tum populum Romanū vere exactos ex vrbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patricij excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi videre, nouam rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur, ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata: nam plebis tribunos eosdem, duos vtique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum 368.
B creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrū equitum L. Æmylium cooptat Legum quoq; latores, aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant, cum dictator stipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumq; consedisset, atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumque: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum vinceretur fauore legum ipsarum latorumq;: & vti rogassent, primæ tribus dicerent. tum Camillus: Quandoqui-
C dem, inquit, Quirites, iam vos tribunitia libido, non potestas regit: & intercessionem secessione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis vniuersæ, quam vestra causa dictator intercessioni vestræ adero: euersumque vestrum auxilium imperio tutabor. Itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inferam concilio plebis, si aduersus intercessionem tanquam captę ciuitati leges imponere tendent, vim tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent, tum percitus ira Camillus, lictores, qui de medio plebem emouerent, misit, & addidit minas, si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex vrbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis

V.C. accendit magis certamine animos, quam minuit. sed re neutro in- A
clinata, magistratu se abdicauit: seu quia vitio creatus erat, vt scri-
psere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs
sciuit, vt si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingentûm milli-
um æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quam noui exempli ro-
gatione deterritũ, vt potius credam, cum ipsius viri facit ingenium,
tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid
creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quod
eundem M. Furium dictatorẽ insequens annus habuit, haud sine pu-
dore certe factum priore anno in se imperium repetiturum: simul
quod eo tempore quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut &
huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut
ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedirẽ: & quoad
vsq; ad memoriam nostram tribunitijs consularibusq; certatum vi-
ribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dicta- B
turam abdicatam, nouamq; à Manlio initam, ab tribunis velut per
interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis
plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro roga-
tiones iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta vtra-
que res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebẽ dixissent.
P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Lici-
nio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitũ de plebe dicto. Id
ægre patres passos accipio, dictatorem propinqua cognatione Lici-
nij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equi-
387. tum maius quã tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextius-
que, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita
se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorẽ, acerrime ac-
cenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebẽ. nonum se an-
num iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim pe- C
riculo, nullo publico emolumento stare. consenuisse iam secum &
rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ potestatis. pri-
mo intercessione collegarum in leges suas pugnatũ esse, deinde ab-
legatione iuuentutis ad Veliternum bellum. postremo dictatorium
fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictato-
rem obstare: quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro e-
quitum ex plebe dicendo dederit: se ipsam plebem, & cõmoda mo-
rari sua, liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab in-
iustis possessoribus extẽplo, si velit, habere posse. quæ munera quan-
do tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de su-
is commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant?
Non esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore le-

uetur,

A uetur, & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per
quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum,
sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primũ statuerent
apud animos, quid vellent: deinde comitijs tribunitijs declarent vo-
luntatem. si coniunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent,
esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: per laturos enim quæ
promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi
velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tri-
bunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus
tamen obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate re-
rum stupor, silentiumq; inde cæteros patrum defixisset: Ap. Clau- Oro Claudij
dius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq; quam spe ad
dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse:
Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit Quirites, si quod vnum fa-
B miliæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego
quoq; audiam. Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in re-
pub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos
esse. quorum alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo adsci-
ti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse, vt per
nos aucta potius, quam imminuta maiestas earum gentium, inter
quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterum pro me ma-
ioribusq; meis contendere ausim Quirites, nisi pro vniuersa repub.
fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduersa quis putet,
nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodum
plebi esset, scientes fecisse, nec vllum factũ dictumue nostrum con-
tra vtilitatem vestram, etsi quædam contra voluntatem fuerint, ve-
re referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patri-
cio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duo-
C bus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere pos-
sim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tri-
bunos, tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse,
vt vobis negent potestatem liberam suffragij, non in comitijs, non
in legibus iubendis se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos
reficietis decimũ tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alij,
nos adeo fastidimus, vt sine mercede magna nõ accipiamus? Sed quę
tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus?
Vt rogationes, inquit, nostras, seu placet seu displicent, seu vtiles seu
inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarqui-
nij tribuni plebis, putate me ex media concione vnum ciuem suc-
clamare. Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere quas
salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit,

» tu de fœnore atq; agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc A
» portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atq; hunc C. Lici-
» nium cõsules, quod indignaris, quod abominaris, videas. aut omnia
» accipe: aut nihil fero. Vt si quis ei quem vrgeat fames, venenum po-
» nat cum cibo: & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut morti-
» ferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi fre-
» quentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus
» tuis. Quid si tu non tuleris quod cõmodum est populo accipere, ne-
» mo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt in-
» vidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero:
» quis vestrûm Quirites ferret? Nunquámne vos res potius, quam au-
» thores spectabitis, sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, se-
» cundis auribus, quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis?
» At hercule sermo est minime ciuilis. Quid? rogatio qualis est, quam
» à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima. Con- B
» sules, inquit, rogo ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter ro-
» gat, qui vtiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec duos patri-
» cios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale
» Hetruscum fuit cum Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicũ mo-
» do, cum præter Capitolium atq; arcem omnia hæc hostium erant,
» & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. il-
» le Sextius peteret: possetísne ferre Sextium haud pro dubio consu-
» lem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in cõmune ho-
» nores vocare, vt duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios
» non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunq; ex patribus
» præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Pa-
» rum est, si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi
» partẽ petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit crea- C
» ri patricios neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud, nisi
» quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis
» creandi quos non vultis, imponam? Quid sequitur, nisi vt ne benefi-
» cium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs vnus petierit
» plebeius, & lege se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extor-
» queant, non quomodo petant honores, quęrunt, & ita maxima sunt
» adepturi, vt nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus
» potius quam virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspi-
» ci, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni honores inter dimican-
» tes cõpetitores æquum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat?
» qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs, & serua pro liberis fa-
» ciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua po-
» testate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in

ciuita-

A A ciuitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius V.C.
legis occasionem, quam nobis ac liberis nostris fiat? siquidem nos ne cum volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atq; iniuria est, loquar? Auspicijs hanc vrbem conditam esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidẽ magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, vt non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quã tollit ex
B ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando, à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc, sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquã iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias polluimus. vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicẽ dialem, dummodo homo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia, deos, deorumq; curam, quibus nefas est: nõ leges auspicato ferantur: non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquã Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est, ex alienis fortunis prædandi: nec in mentẽ venit, altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellẽdo finibus dominos:
C altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modo valuit, vt tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinq; patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad cõsulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes cessit patribus, vt in præsentia consulum mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI. Cum præter Ve- 388.
litrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quam dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quin-

tium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, author est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituū cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autorib. magis adducor vt credam, decem haud minus post annos ea acta: hoc autē anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis quanquā ingentem Galli terrorē memoria pristinę cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorū in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim eos simul pauor terrorq; distulerant ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrū plebisq; triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusq; victus, vt rogationes tribunitię acciperentur: & comitia consulū aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus Cos. factus. Et ne is quidē finis certaminum fuit. Quia patricij se authores futuros negabant, prope ad secessionē plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium certaminum venit: cum tamē per dictatorē conditionibus sedatæ discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi, de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore vno: qui ius in vrbe diceret, ex partibus creando. Ita ab diutina ira tandē in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoq; id, si quando vnquā alias, deûm immortalium causa libenter facturos fore, vt Ludi Maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatū à patricijs est iuuenibus, se id honoris deûm immortalium causa libenter acturos, vt ædiles fierent. quibus cum ab vniuersis gratię actæ essent, factum senatusconsultū, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres authores omnibus eius anni comitijs fierent.

A B C

DECADIS PRIMAE LIB. VII.

EPITOME.

DVo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium, & finiscum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium rus relegatum, sine vllo crimine: adolescens ipse cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio

A *gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accu-* V.C.
satione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patētem voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se precipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia vexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit: & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorū iugerū agri possideret. M. Valerius trib. militū Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & vnguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, cōsulq; proximo anno creatus est ob virtutem: cum XXIII. ageret annum. Amicitia cum Chartaginensibus iuncta. Campani, cum vrgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impe-
B *trarent: vrbem atq; agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circunsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda vrbe conspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cōsilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.*

NNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insi- 389.
gnis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricij quæsiuere honores, pro con-
C cesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres preturā Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarū gentium viris gratiā campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Æmilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliā congregari iam fama erat, & de Hernicorū defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeiū consulem ageretur, proferrētur: silentiū omniū rerum, ac iustitio simile ocium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem, etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum: verecundia

V.C. inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. A
390. Primo vt alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio & Q. Seruilio Coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædilem curulem, & tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quam matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pace belloque, prius quam exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno
391. T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam vrbem lectisternium fuit. & cum vis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cęterum parua quoq; (vt ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuuentus, simul inconditis inter se iocularia fundentes versibus cepere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusq; vsurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis iacebant, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet (id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis vsus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea ap- B C

pellata,

A pellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus V. C.
ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus
pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tri-
bu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant.
Inter aliarum parua principia rerum, ludorum quoque prima origo
ponenda visa est, vt appareret quam ab sano initio res in hanc vix o-
pulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum
primum initium procurandis religionibus datum, aut religione a-
nimos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum medios forte
ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id vero velut a-
uersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentem
fecit. Itaq; Cn. Genutio, L. Æmylio Mamerco secundum Coss. cum 392.
piaculorum magis conquisitio animos, quam corpora morbi affi-
cerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quon-
B dam clauo ab dictatore fixo sedatam. ea religione adductus senatus,
dictatorem claui figendi caussa dici iussit. dictus L. Manlius Imperio-
sus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis li-
teris verbisque scripta, vt qui prætor maximus sit, Idibus Septembri-
bus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maxi-
mi ea ex parte qua Mineruæ templũ est. Eum clauum, quia raræ per
ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eo-
que Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua in-
uentus sit. Volscinijs quoque clauos indices numeri annorum fixos
in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium mo-
numentorum author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege
templum Iouis optimi maximi dedicauit, anno post reges exactos.
A consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, sole-
mne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna
C etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de cau-
sa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ reli-
gionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu a-
cerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tribunis
plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abijt. neque eo
minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II. 393.
Coss. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas
in delectu non damno modo ciuium, sed etiam laceratione corpo-
rum lata, partim virgis cæsis qui ad nomina non respondissent, par-
tim in vincula ductis, inuisa erat: & ante omnia inuisum ipsum in-
genium atrox, cognomenque Imperiosi graue liberæ ciuitati, ab o-
stentatione sæuitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quam in
proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter

cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem vrbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus seruile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit. vbi summo loco natus dictatorius iuuenis, quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere & fouere, si quid ex progenie sua parũ prospeũ sit. at hercule L. Manlium malũ malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habẽdo. Omnium potius his criminationibus, quam ipsius iuuenis, irritatus est animus. quin contra se quoque parenti causam inuidiæ atque criminum esse ægre passus, vt omnes dij hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atque aggrestis animi, & quãquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus manè in vrbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat, aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaque, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse cõcepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum prçualidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse, nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, vt qui rure & procul cœtu hominum iuuẽtam egisset.

Eodem

A Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam voraginem coniectu terræ, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam deûm monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Ro. posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempub Romanã perpetuam esse vellẽt: tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitãtes, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusq; esset. Silentio facto, templa deorũ immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlũ, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, B sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum standum est, vbi certam derogat vetustas fidem. & lacus nomen ab hac recẽtiore insignius fabula est.

Post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: deinde vt eueniret res, ita communicatos honores prospere aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis, consul circumuentus ab insciis quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nunciatum, nequaquam C tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: transferrent auspicia, quo nefas esset. potuisse patres plebiscito belli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc authoritate euentum reprehensi ab se concilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Prius quam dictator legionesq; nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In

Hernicos

Hernicos morte conſulis contemptim ad caſtra Romana cum haud A dubia expugnandi ſpe ſuccedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis eruptio eſt facta. multum ab ſpe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abſceſſere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumque quorum virtute caſtra defenſa erant, ſimul audientibus laudes meritas tollit animos, ſimul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque ſegnius ad hoſtes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hoſtis, ſuas quoq; vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentariæ octo cohortes, lecta robora virorum ſcribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quod vt duplex acciperent ſtipendium, decreuerant, ſpei animorumque impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum pugnæ labo- B rem reſeruati, plus ſibi quam pro virili parte annitendum ſcirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duûm millium planicies caſtra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque ſpacio in medio pugnatum eſt. primo ſtetit ambigua ſpe pugna, nequicquam ſæpe conatis equitib. Romanis impetu turbare hoſtium aciem. poſtquam equeſtris pugna effectu quam conatibus vanior erat, conſulto prius dictatore equites, permiſſu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante ſigna, & nouam integrāt pugnam. neque ſuſtineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore ſe obieciſſent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. Quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum eſt. vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentum ſuum in virtute aliena ponit. Multi vtrinq; cadunt, plures vul- C nera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde reſtaret quærendo, ſi neque ex equis pepuliſſent hoſtem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarēt pugnam? quid ante ſigna feroces proſiluiſſent? & alieno pugnarent loco? His inter ſe vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hoſtem, deinde pepulerunt, poſtremo iam haud dubie auertunt: neque tam vires pares quæ ſuperauerit res, facile dictu eſt, niſi quod perpetua fortuna vtriuſque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vſque ad caſtra fugientes Hernicos Romanus ſequitur: caſtrorum oppugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem ſignum dare poſſet: eo in noctem tractum erat certamen.

A certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij reli- V. C.
cti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum pręter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amissa: &, vbi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Licinius Caluus Coss. in Hernicos exercitum duxissent, neque inuen- 364.
tis in agro hostibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multæ ante quærimoniæ vltro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrũ equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia
B collega comitia bello præferre festinante, vt continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leuiorem authorem Licinium facit, cum mentionem eius rei in vetustoribus annalibus nullam inueniam. magis vt belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit & quantum maxima voce potuit: Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad
C pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi belluę ostendere, quãdo adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator: Macte virtute, inquit, hac pietate in patrem, patriamque T. Manli esto: perge, & nomẽ Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatũ adornatumq; aduersus

V.C. sus Gallum stolide lætum, &(quoniam id quoque memoria dignum A antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem cæteri: & duo in medio armati, spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquã visu ac specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. Media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana, sed pectus animorũ iræq; tacitæ plenũ, omnẽ ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortaliũ animis spe metuq; pendentibus: Gallus velut moles superne imminens, proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanũ cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto, cũ scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaq;, vno al- B teroq; subinde ictu ventrẽ atq; inguina hausit, & in spacium ingens ruentẽ porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torq; spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratone Gallos. Romani alacres ab statione obuiã militi suo progressi, laudantes, gratulantesq;, ad dictatorẽ perducunt. Inter carminum propemodum incõdita quædam militariter ioculantes. Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris, in Tyburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatuque benigne à Tyburtibus adiutus, mox in Campa-
395. niam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus C Coss. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, fœde populationes in Lauicano, Thusculanoque & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce Cos. contenta respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex authoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, Ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vrbis, in conspectu parentum coniugumque

A que ac liberorum, quę magna etiam absentibus hortamenta animi, V.C.
tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaque militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati a Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Cos. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo vna insigni pugna, cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuicit. Dictator cõsulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum
B extra portas egressos, postquam in se quoq; fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem: eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumq; censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio
Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine 396.
infesto profecti ad vrbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis, subita res & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidijs firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitque occasione magis quam virtute fretos venisse: adeo vix
C primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemque iam seditionem inter patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quam vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequic-
quam repetitis, noui consules C. Fabius & C. Plautius iussu popu- 397.
li bellum indixere: Fabioque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse au-

ditum

ditum eſt. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: conſul ad id accitus C. Plautius dixit. magiſter æquitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus conſularibus exercitibus electa aduerſus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti vtrique placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuiſſent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ ſe committere aduerſus hoſtem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret, ſine præparato commeatu, ſine firmo monimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis eſſet, parua eadem langueſceret mora. His conſilijs dictator bellum trahebat, grauemque edixerat pœnam, ſi quis iniuſſus in hoſtem pugnaſſet. Milites ægre id patientes, primo in ſtationibus vigilijsque inter ſe dictatorem ſermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iuſſiſſent per conſules geri bellum: electum eſſe eximium imperatorem, vnicum ducem, qui nihil agenti ſibi de cœlo deuolaturam in ſinum victoriam cenſeat. Eadem deinde hæc interdiu pro palam, ac ferociora his iactare: ſe iniuſſu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiſceriq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, ſed iam in principijs ac prætorio in vnum ſermones confundi: atque in concionis magnitudinem creſcere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum eſſet. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu qui quidem pedeſtria ſtipendia feciſſet, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: mirantique Sulpitio non turbam magis quam turbæ principem Tullium imperijs obedientiſſimum militem: Scilicet, dictator, inquit, condemnatũ ſe vniuerſus exercitus à te ignauię ratus, & prope ignominiæ cauſa deſtitutum ſine armis, orauit me vt ſuam cauſam apud te agerem. Equidem ſicubi loco ceſſum, ſi terga data hoſti, ſi ſigna fœde amiſſa obijci nobis poſſent: tamen hoc à te impetrari æquum cenſerem, vt nos virtute culpam noſtram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fuſæ legiones eandem quam per pauorem amiſerant patriam, profectæ poſtea ab Veijs, virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, felicitate tua, populiq; Romani, & res & gloria eſt integra: quanquam de gloria vix dicere auſim, ſi nos & hoſtes haud ſecus quam fœminas abditos intra vallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noſter, quod ægrius patimur, exercitum tuum ſine animis, ſine armis, ſine manibus

A manibus iudicas esse: & prius quam expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium ducem iudicares esse. Quid enim aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux fortissimus bello, compressis, quod aiunt, manibus sedeas? Vtcunq; enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quam nos de tua, verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, ocium Romæ potius quam in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus,
B vt nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem deferre: tecum triumphantes vrbem inire: tuum sequentes currum, Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesque adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & vndique vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent, se recepit. Tulliumque secreto, quænam hęc res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, non subtraxisse se ducem, ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potesta-
C te haberet: differri non posse: adeò concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Roma. ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus ac procursum vtrinque est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorē fides est: nec recipiente iam dilationē re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamē, vt qui magis animis quam virib. fretus ad certamē descenderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, vt arte aliqua terrorē hostib. incuteret. Solerti animo rem Stratagema. nouam excogitat, qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidā ætate vsi sunt. Mulis strata detrahi iubet: binisq;

tantum centunculis relictis, agasones partim captiuis, partim ęgrorũ armis ornatos imponit. his fere mille effectis, centum admiscet equites, & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde ante moueri, quã ab se acciperent signum. Ipse vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, vt aduersus montes consisteret hostis. Instructo iã vani terroris apparatu, qui quidẽ terror plus plene veris viribus profuit: primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde vbi digressos repente viderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quẽ signum ab ducib. daretur. Acrius inuaserẽ Galli dextrũ cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tulliũ nomine increpans, rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? vbi illi clamores sint arma poscentium? vbi minæ iniussũ imperatoris pręlium inituros? en ipsum imperatorẽ clara voce vocare ad prælium, & ire armatũ ante prima signa: ecquis sequeretur eorũ, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantus pudor stimulos admouit, vt ruerent in hostium tela alienatis a memoria periculi animis. hic primo impetus prope vecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labantẽ vna parte vidit aciem, signa in læuum cornu confert, quo turbã hostium cõgregari cernebat: & ijs qui in monte erant, signũ quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo mõte ad castra Gallorũ visi sunt: tũ metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. Vbi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitũ, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimẽtis, ad montes syluasq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorũ quos pauor pertulerat in syluas atrox cædes post sedatũ prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quã C. Sulpitius iustiorẽ de Gallis egit triumphum: auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnũ pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & à Coss. vario euentu bellatum. Nam Hernici a C. Plautio deuicti, subactique sunt. Fabius collega eius incaute atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod C C C VII. milites Romanos captos, Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. Accessit ad eã cladẽ & vastatio Romani agri, quã Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodẽ anno duæ tribus Pomptina & Publilia additæ. Ludi votiui, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & dẽ ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus tum primum

ad

A ad populum latum est: eaq; rogatione nouorum maxime hominum V. C ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud æquè patrib. læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss. de vnciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio, 398. tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque noui hostes exorti, duplici crimine, quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat: & eos qui Falerios perfugerant, cū male pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderāt. Ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum Priuernatem integrum pace longinqua induxit: militemque præda impleuit: ad copiam rerum addidit munificentiam, quod nihil in publicum secernendo, augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent, vocatis ad con-

B cionem militibus: Castra nunc, inquit, vobis hostium, vrbemque prædæ do, si mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis quam pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsique, & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet, piloque posito, stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque impetu auertere hostem; fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionē vrbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum qui manumitterētur, tulit. Patres, quia ea lege haud parum vectigal inopi ærario additum esset, authores fuerunt. Cæte-

C rum tribuni plebis non tam lege quam exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id liceret ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lænate sua lege decem millibus æris est damnatus, quod mille iugerū agri cum filio possideret, emancipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. duo bel- 399. la habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso agros vastauit, Falisci, Tarquiniensesq; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. & tunc quidem velut lymphati & attoniti munimentis suis trepido

V. C. agmine inciderunt: deinde vbi consules, legatiq;, ac tribuni, puero- A
rum ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabantque, vertit animos repente pudor? & in ea ipsa quæ fugerant, velut cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, cum in ipsos armatos se intulissent, auertunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquiniensibus Faliscisque ducib. ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omniq; ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellũ decerneretur, parareturve. Eo promptius cuncta ferente dictatore, populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traie- B
cto, multos populatores agrorum vagos, palantes oppressit: castra quoque necopinato aggressus cœpit: & VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine authoritate Patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeiũ, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & alter consul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Æmylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricij consules creabantur, intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat, in XII. tabulis legem esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo tribuni nihil aliud, quam vt differrent comitia, valuissent: duo pa-
400. tricij Coss. creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Pu- C
blicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quam vrbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerias Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum, siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solùm virtutis ducebant esse, vt accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebitus iam ma-

A gistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessio- V.C.
nem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se vi-
uere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominũ virtu-
te L. Sextij ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint?
Vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, pa-
tiendum esse potius, quam ambos patricios Coss. videant. nec inui-
cem pareatur, atq; imperetur, sed pars altera in æterno imperio lo-
cata, plebem nusquam alio natam quam ad seruiendum putet. Non
desunt tribuni authores turbarũ: sed inter concitatos per se omnes
vix duces eminẽt. Aliquoties frustra in campum descensum cũ esset,
multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo victæ perseue-
rantia Coss. plebis eo dolor erupit, vt tribunos actum esse de liberta-
te vociferantes, relinquendumq; nõ campum iam solum, sed etiam
vrbem captam atq; oppressam regno patriciorum, mœsta plebs se-
B queretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comi-
tia nihilo segnius perficiunt. Creati consules ambo patricij, M. Fa- 401
bius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro
T. Quintio. M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere
gesta: cum Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Sassula ex his
vrbs capta, cæteraq; oppida eandẽ fortunam habuissent, ni vniuersa
gens positis armis in fidem consulis venisset. Triumphatum de Ty-
burtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæ-
uitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum nu-
mero CCCLVIII. delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mit-
teretur: vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos qui missi Ro-
mam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi
percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ
hostibus redditum. Res bello bene gestæ, vt Samnites quoque ami-
C citiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu re-
sponsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ mi-
litiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto
leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant.
eo nec patricios ambos consules, nec comitiorum curam, publica-
ve studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. 402
Consulatus vterq; apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpi-
tius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum He-
truscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia
consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati
Latini ad Volscos conuertere, nunciantes exercitum conscriptum
armatumque iam suis finibus imminere: inde populabundos in a-
grum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram ne-

gligendam rem esse. vtroq; legiones scribi, consulesque sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum, postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu cõtentus, ex authoritate patrum, ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis, & Tarquinienses execrabantur defectionis authores: nec arma aut bellum quisquam apparere, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi Romani cepisset, conuersiq; ad delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumq; ab se caste ac religiose cultum inuocabant. Ea ne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis quam furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemq; populũ Romanum, ac felicissimum bello, sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset, Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculũ Romanorũ sacrorum, intactum inuiolatumq; crimine belli hospitio Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam vetus meritum, vt maleficij quam beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæriti data: induciasq; in centum annos factas, in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione vrbium temperatum: legionibusq; Romam reductis, reliquum anni muris

A ni muris turribusq; reficiendis consumptum, & ædes Apollinis de- V.C.
dicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac
plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni se-
cundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere
potius totum è republica consulatum, quam promiscuum patribus
ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu
abisset, res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem in-
terreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus
certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior
dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæque priuatæ in certa-
minibus publicis erumpebant. Quorum tædio patres L. Cornelium 403.
Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam
comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolę datus è plebe col-
lega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis,
B noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimos vi-
debatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam
verterunt, quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione
pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, vt per omni-
um annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem
C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Æmylius:
qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti vtrique, semper cer-
te alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis pu-
blico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impedi-
tiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium mensis
cum ære in foro positis dissoluit, vt populo prius caueretur: aut æ-
stimatio æquis rerum precijs liberauit, vt non modo sine iniuria,
sed etiam sine quærimonijs partis vtriusque exhausta vis ingens æ-
ris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum coniurasse duo-
C decim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris
(eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui
magister equitum adiectus L. Æmylius. Cæterum foris tranquilla
omnia fuere: tentatum domi per dictatorem, vt ambo patricij con-
sules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C.
Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator fru-
stra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum læuati æris
alieni, vt ambo patricij consules crearentur: Creati ipse C. Sulpi-
tius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus. qui-
dam Cęsonem, alij C. cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum am-
bo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniense, nusquam
acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus, vren-
do populandoq;, gesserunt bella. Cuius lentæ velut tabis senio victa

V.C. vtriusq; pertinacia populi est, vt primum à consulibus, dein permis- A
su eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impe-
trauerunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum
aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum
mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterum cum censoribus
creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Mar-
tius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordi-
num turbauit: quod videbatur quidem tempore alieno fecisse, quia
ambo tum forte patricij consules erant, qui rationem eius se habitu-
ros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni o-
mni vi recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt.
& cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat,
tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quo-
que in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin
cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quo- B
que hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia
lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori
additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiorem eum con-
sensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat.
405. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio da-
tus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam
cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse
nunciatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum
Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum o-
mnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos
iuniores iussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre: qua-
tuor expletis legionibus quod superfuit militum, P. Valerio Publi-
colæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus,
quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis C
omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius vt prius
nosceret vires, quam periculo vltimo tentaret: in tumulo, quẽ pro-
ximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens
ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum si-
gnis, vt extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquã neq;
in æquum dimitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo et-
iam tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul oportuniores, quod
intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Ro-
manis nec opus intermissum (Triarij erant qui muniebant) & ab ha-
status principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique stete-
rant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiu-
uit, vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod
pleruq;

A plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, o-
neratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata
inhęrentibus gerebant scuta, cum cursu pene in aduersum subissent,
primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos mi-
nuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios, stra-
gemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtri-
ti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat:
alia in campum digressis supererat moles: namq; multitudo Gallo-
rum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exo-
riente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. ste-
titq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda di-
micatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat,
læuo humero matari prope traiecto, cesserat parumper ex acie. Iamq;
omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato reue-
B ctus ad prima signa: Quid stas miles? inquit. Non cum Latino Sabi-
noq; hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. in bel-
luas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propuli-
stis à castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostiũ
superstatis. Complete eadem strage campos, qua montes replestis.
Nolite expectare dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, &
vadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt
loco primos manipulos Gallorũ, cuneis deinde in medium agmen
perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus, nec certa imperia, nec
duces essent, vertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter
castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter aquales tu-
mulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra
castra insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum
pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit,
C tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, vi-
ctorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit.
Moram triumpho vulnus consulis attulit. Eademq; causa dictato-
ris desiderium senatui fecit, vt esset qui ægris cõsulibus comitia ha-
beret. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum
P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam cõ-
sulatus: ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul,
collegam Appium Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent no-
ui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus, ma-
gno fauore plebis: mussantesq; inter se rogitabant, num quem ple-
beij consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Li-
ciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate quam pu-
blica iniuria fœdiorem, cœpisset, vt se ipse consulem dictator crea-

 ret. An-

ret. Annus multis varijsque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati nequiuerant, per campos, maritimaq; loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oraq; littoris Antiatis, Laurensque tractus, & Tyberis ostia, vt prędones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel pręlio decertarint, dubijque discesserint, in castra Galli, Græci retro ad naues, victos se, an victores putarent: Inter hos longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare ijs quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non retinuisset: extendere omnes imperij vires consules delectu habendo iussit. Ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Vndiq; non vrbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc nouum exercitum si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in vnum haud facile efficiant. Adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantq; res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul duabus legionibus vrbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosque arcere littoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neq; in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiensq; scutum hasta, cum silentium fecisset, prouocat per interpretem, vnum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens: qui haud indigniorem eo decore, se quam T. Manlium, ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum. nanq; conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem versus. Quod primo vt augurium cœlo missum lætus accepit tri-

pit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi præpe- V.C.
tem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile, tenuit non so-
lum ales captam semel sedem, sed quotiescunq; certamē initum est,
leuans se alis, os oculosq; hostis rostro & vnguibus appetijt: donec
territum prodigij talis visu, oculisq; simul ac mente turbatum Vale-
rius obtruncat. Coruus è conspectu elatus orientē petit. Hactenus
quietæ vtrinq; stationes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis
tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorū cursus
ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contra-
cto certamine pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proxi-
marum stationū, sed legionibus vtrinq; effusis res geritur. Camillus
lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis
dijs, ire in prælium iubet. Ostentansq; insignem spolijs tribunum:
Hunc imitare miles, aiebat, & circa iacentem ducem sterne Gallo-
rum cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnæ, depugnatūq; haud
quaquam certamine ambiguo cum Gallis est. Adeo duorū militum
euentum, inter quos pugnatum erat, vtraq; acies animis præceperat.
Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fu-
it: alia multitudo priusquam ad coniectum teli veniret, terga vertit.
primo per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde Apuliam
ac mare inferum petierunt. Consul concione aduocata, laudatum
tribunum decem bobus aureaq; corona donat. Ipse iussus ab senatu
bellum maritimū curare, cum prætore iunxit castra: ibi, quia res tra-
hi segnitia Græcorum non committentium se in aciem, videbatur:
dictatorem comitiorum causa T. Manlium Torquatum ex autho-
ritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cos-
so dicto, consularia comitia habuit, æmulumque decoris sui absen-
tem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit)
summo fauore populi treis vt viginti natum annos consulem renun-
ciauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. consul fu- 407.
turus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res:
nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo cum litto-
ribus arcerentur, aqua etiam præter cætera necessaria vsui deficien-
te, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusq; gentis classis fuerit, ni-
hil certi est. maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam vlterior
Græcia ea tempestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes
horrebat. Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi concordia,
ordinum ocium esset: ne nimis lætæ res essent: pestilentia ciuitatem
adorta, coegit senatū imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspi-
cerent: eorumq; monitu lectisternium fuit. Eodē anno Satricum ab
Antiatibus colonia deducta, restitutaq; vrbs, quā Latini diruerant.

V.C. Et cum Carthaginens. legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiam A
ac societatem petentes venissent. Idem ocium domi forisq; mansit.
408. T. Manlio Tor. C. Plautio secundum Coss. semunciarium tantum
ex vnciario fœnus factũ: & in pensiones æquas triennij, ita vt quar-
ta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoq; parte
plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad
curam senatui fuit. læuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu su-
409. persessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Va-
lerius Coruinus secundum Coss. cum C. Petilio factus, cum ex La-
tio nunciatũ esset legatos ab Antio circumire populos Latinorum
ad concitandum bellum: prius quam plus hostium fieret, Volscis ar-
ma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quo cum An-
tiates, alijq; Volsci præparatis iam ante, si quid ab Roma mouere-
tur, copijs occurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio di-
micandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum quam ad bellan- B
dum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne
in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam
scalis caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem im-
bellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atq; incensum. ab æde tan-
tum matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data, ex-
tra prędam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos consul an-
te currum triumphans egit: venditis deinde, magnam pecuniam in
ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum
fuisse scribant: idq; magis verisimile est, quàm deditos venijsse. Hos
410. consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus.
Auruncũ inde bellum ab repentina populatione cœptũ. metuq; ne
id factum populi vnius consilium omnis nominis Latini esset, di-
ctator velut aduersus armatum iam Latium L. Furius creatus, magi-
strum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per C
magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto delectus sine va-
cationibus habitus esset: legiones, quantum maturari potuit, in Au-
runcos ductæ. ibi prædonum magis quam hostium animi inuenti.
prima itaq; acie debellatum est. Dictator tamen, quia & vltro bel-
lum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: deo-
rum quoq; opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem
Iunoni Monetæ vouit. cuius damnatus voti, cum victor Romam re-
uertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandẽ ædem
pro amplitudine P.R. faciendam creari iussit. Locus in arce destina-
tus, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat. Consules dicta-
411. toris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex hostibus incautos
adorti, ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedica-
tur,

A tur, C. Martio Rutilio III. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extemplo dedicationem secutũ, simile vetusto montis Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi. librisq; inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarum causa dici. dictus P. Valerius Publicola, magiter equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoq; ijs. quo quisq; die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ędilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno vt id actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius Coruinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate vel regionum, vel temporum spacio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo 412.
B anno aduersus Samnites, gentem opibus armisq; validam, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum? vt in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset. Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, quum societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia viribus plus poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis vsu armorum in Sindicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. nanque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorũ Campanos adorti, vnde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cum
C præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planiciem quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum: aduersoq; prælio Campani intra mœnia compulsi, cum robore iuuentutis suæ acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos Patres cõscripti misit, amicitiam in perpetuum auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celeris, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni

Oro Campanorũ.

omni ope diuina humanaq; indigni videamur. Neq; hercule quod Samnites priores amici socijq; vobis facti sunt ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed vt vetustate & gradu honoris nos præstent. neq; enim fœdere Samnitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper satis iusta causa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudine, non agri vbertate vlli populo præterquam vobis cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis reb. vestris in amicitiam venimus vestram. Æquis Volscisq; æternis hostibus huius vrbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, cõtinens imperium vsq; ad nos habebitis. Acerbum & miserum est quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eo ventum est Patres conscripti, vt aut amicorum aut inimicorũ Campani simus. Si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, vestris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs, auxilium, dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturũ illud incendium esse. Nec enim nunc quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huic populationem agrorum, prædas hominum atq; pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vsq; ad nos contemptus Samnitium peruenit, supra nõ ascendit. itaq; vmbra vestri auxilij, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id

Vastant oĩa.

omne

A omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur, conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideq; superet. Annuite patres conscripti, nutū numenq; vestrum inuictū Campanis: & iubete sperare incolumē Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorū lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatū populumq; Campanum, coniuges liberosq; nostros esse? Stare omnē multitudinem ad portas, viam hinc ferentē prospectantes certum habeo, quid illis nos, Patres conscripti, solicitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutē, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de vestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquā vllis futuris, nobis consulite. Summo-
B tis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbs maxima opulētissimaq; Italiæ, vberrimus ager, mariq; propinquus, ad varietates annonę horreū populi Romani fore videbatur: tamen tanta vtilitate fides antiquior fuit, responditq; ita ex authoritate senatus consul: Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaq; arma deos prius quā homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatū mittemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidē, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam iusta vi non vultis, vestra certe defendetis. Itaq; populum Campanū, vrbemq; Capuam, agros, delubra deūm, diuina humanaque omnia in vestram patres conscripti, populiq; Rom. ditionē de-
C dimus. quicquid deinde patiemur, deditītij vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lachrymarū in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunarū humanarum, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, a quo paulo ante auxiliū finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, vt seipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturū æqua Samnitium populum censebant, si agrum vrbemq; per deditionē factam populi Rom. oppugnarent. legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent, peterent pro societate amicitiaq;, vt deditītijs suis parcerent: neque in eum agrum, qui populi Ro. factus esset, hostilia arma infer-

inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Sam- A
nitibus populi Rom. senatusq; verbis, vt Capua vrbe Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorũ è curia egressi stantibus legatis præfectos cohortium vocarent, ijsq; clara voce imperarent, vt prædatum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt, vt primo quoq; tempore de ea re ad populum ferretur: iussuq; populi consules ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt, simul in Campanos stimula- B
bat ira, tam promptos nunc adferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt vero castra Romana viderunt: ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanũ Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentãdi hostis causa haud ita multos moratus dies, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus: Ne nouum bellum eos, nouusq; hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumq; cladibus, Samnitium æstimarent virtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq; sua, quam virtute hostium victos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decreta populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab C
vrbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenq; fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela tra-
„ ctare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Fa-
„ cta mea: non dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam
„ modo, sed exemplum etiam à me petere. Non factionibus modo,
„ nec per conciones vsitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres con-
„ sulatus, summamq; laudem peperi. Fuit, cum hoc dici poterat: Pa-

tricius

A tricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno fa-
milia ista consulatum, quo vrbs hæc consulē habuit. Nunc iam no-
bis patribus vobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec ge-
neris, vt ante, sed virtutis est præmiū. proinde summum quodq; spe-
ctate milites decus. Non si mihi nouū hoc Coruini cognomen dijs
authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ no-
stræ cognomen memoria excessit. Semper ego plebem Romanā mi-
litiæ domiq; priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æque tri-
bunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus co-
lo atq; colui. Nūc quod instat, dijs beneiuuantibus nouum atq; in-
tegrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias militi
familiarior dux fuit, omnia inter infimos militū haud grauate mu-
nia obeundo. in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumq; in-
ter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vul-
B tu eodem: nec quemquam aspernari parem, qui se offerret. factis be-
nignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quam suæ digni-
tatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artib. petierat ma-
gistratus, iisdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus incredibili alacri-
tate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt
quod maxime vnquā, pari spe, vtrinq; æquis viribus, cum fiducia sui,
sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam au-
gebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Ro-
manis contra, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi
æqualis victoria. Vtrisq; tamen nouus hostis curam addebat. Pugna
indicio fuit quos gesserint animos. namq; ita conflixerunt, vt ali-
quandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepida-
tionem inijciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus
immissis, turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquā
C tumultuantes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse ape-
rire in hostes viam, reuectus ad antesignanos legionū, cum desiluis-
set ex equo: Nostrum, inquit, peditum illud milites est opus. agite-
dum, vt me videritis, quacunq; incessero in aciem hostiū ferro viam
facientē, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc
erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta dede-
rat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq;
in mediam aciem aperiunt viam. Primus omniū consul inuadit ho-
stem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo
accensi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandū prælium ciet. stant
obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt quam inferunt vulne-
ra. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samni-
tium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo morte sola vinci destina-

uerant animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugam apparuit: tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prœliũ diremisset. Et Romani fatebantur, nunquam cum pertinaciore hoste conflictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorũ ardere visos aiebant, vesanosq; vultus, & furentia ora, inde plus quam ex alia vlla re terroris ortũ. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. exercitum incaute in saltum caua valle peruium, circaq; insessum ab hoste, induxit: nec prius quã recipi tuto signa non poterant, imminentem capiti hostẽ vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totũ in vallem infimã demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaq; consuli territo animi: ,, Videsne tu, inquit, ,, A. Corneli, cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. Nec tu ,, mihi plus quã vnius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus vbi euasero in summum, perge hinc omni liber metu, teq; & exercitum serua. Neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à consule, accepto præsidio vadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est visus, quam loco quẽ petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omniũ in se vertisset oculos: & spaciũ consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locũ, & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertunt: vtriusq; rei omissa occasione, neq; insequi consulem, nisi per eandem vallem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerãt, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulũ. Sed cum ira in hos magis qui fortunã gerendæ rei eripuerãt, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare vndiq; collem armatis volunt, vt à consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digressos in vallem adoriantur. incertos quid agerẽt, nox oppressit. Decium primum spes tenuit, cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturũ; deinde admiratio incessit, quod nec pugnam

inirent:

A inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se
valloq; circundarent. Tum centurionibus ad se vocatis: Quænam
illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis
Campanisq; victoriā pepererunt? Huc atq; illuc signa moueri, ac mo-
do in vnum conferri, modo educi videtis. Opus quidem incipit ne-
mo, cum iam circundati vallo potuerimus esse. Tum vero nos simi-
les istorum simus, si diutius hic moremur, quam commodum sit. A-
gitedum, ite mecum: vt dum lucis aliquid superest, quibus locis pre-
sidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagu-
lo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum ha-
bitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigi-
lijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: vbi secun-
dæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se ve-
nirent. Quo vbi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silen-
B tium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruan-
dum est. vbi sententiam meam vobis peregero, tum quibus eadem
placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quæ pars maior erit,
eius stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga
delatos, nec inertia relictos hic vos circumuenit hostis. virtute cepi-
stis locum: virtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum
egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc, vosmetipsos
seruate. Digni estis, qui pauci pluribus opē tuleritis, ipsi nullius au-
xilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis
exercitus fortuna per socordiam vsus non sit: hunc, tam opportu-
num collem imminentem capiti suo non ante viderit, quam ca-
ptum a nobis: nos tam paucos, tot ipse millibus hominū nec ascen-
su arcuerit: nec tenentes locū, cum diei tantum superesset, vallo cir-
cundederit. Quem videntē ac vigilantē sic eluseritis, sopitū oportet
C fallatis: imo necesse est. In eo enim loco res sunt nostræ, vt ego vobis
magis necessitatis vestræ index, quā cōsilij autor sim. neq; enim ma-
neatis, an abeatis hinc, deliberari potest, cū præter arma, & animos
armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti
moriendū sit, si plus quam viros ac Romanos decet, ferrum timea-
mus. Ergo vna est salus, erumpere hinc, atq; abire. id aut interdiu, aut
nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubiū. quippe si lux
expectetur, quę spes est nō vallo perpetuo fossaq; nos septurū hostē,
qui nunc corporib. suis subiectis vndiq; cinxerit, vt videtis, collē? At-
qui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc ꝑfecto noctis aptis-
sima hora est. signo secūdæ vigiliæ conuenistis: ꝙ tēpus mortales so-
mno altissimo premit. Per corpora sopita vadetis, vel silētio incau-
tos fallētes, vel sentientib. clamore subito pauorē iniecturi. Me mo-

» do sequimini, quem secuti estis. Ego eandem quæ duxit huc, sequar A
» fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agite dum in dextrã par-
» tem pedibus transite. Omnes transierunt, vadentemq; per intermis-
» sa custodijs loca Deciũ secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens vigilũ strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus vigil, cum proximum mouisset, erectiq; alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidiũ erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno, insuper pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præsidium Romanũ obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis, iamq; in tuto videbãtur esse, cum Decius: Ma-
» cti virtute, inquit, milites Romani este. vestrum iter, ac reditum om-
» nia secula laudibus ferent: sed ad conspiciendam tantam virtutem B
» luce ac die opus est: nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in ca-
» stra reduces silentium ac nox tegat. hic lucẽ quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atq; vbi primũ illuxit, præmisso nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos vniuersosq; seruatores suos vocant: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem conuocat: orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio, distulit concionem: qui author omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes & nocturno pauore attonitos, & C circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæq; castris, cum per exploratores notior iam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum improuiso adortæ, cũ palati passim Samnitiũ milites, pleriq; inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallũ se possent, pauentẽ primum intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiũt. Perfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quemq; præsidijs. ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis, Cos. aduocata concione, P. Decij nõ cœptas solum ante, sed cumulatas noua virtute laudes peragit: & præter mi-

litaria

A litaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioq; vno albo opimo auratis cornib. donat. Milites qui in pręsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuũ, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati. Secundũ consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem, clamore donum approbãtes, Decio imponunt. altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximiũ Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secũ in expeditione fuerãt. iisdem militib. legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. Omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarẽ, indicem omniũ assensus, gerebãtur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à Marco Valerio Samnitiũ exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncij trepidi Capuã, inde equites citati ad Va-
B lerium Cos. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, vt quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cœpit. Samnitiũ exercitus, velut haud vlla mora pugnę futura esset, aciem instruit: deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. Ibi vt militem in vallo vidit: missiq; ab omni parte exploratum, quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatẽ inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; vallum, & in castra irrumpendũ, transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militũ. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendi ad Suessulã, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerũ omnium inopia esset: placuit, dum inclusus paueret hostis, frumentatum per
C agros militẽ duci. interim & Romano, qui expeditus quantũ humeris inter arma geri posset, frumẽti secum attulisset, de futura omnia. Consul palatos per agros cum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnãda ducit. Quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset, pluribus hostiũ in tentorijs suis, quam in portis valloq; cæsis, signa captiua in vnum locum conferri iussit: relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij causa graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cũ præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cędẽ ingentẽ fecit. nam neq; quo signo coirent inter se, neq; vtrũ castra peterent, an longiorẽ intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumq; fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutatorũ, nequaquã tot cæsis, & signa militaria, cum

V.C. ijs quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad consulem deferrentur. A
Tunc in castra hostium reditum, ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coegit, & Latinos iam exercitibus comparatis ab Ro. in Pelignum vertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoq; legatos gratulatũ Romam misere cum coronæ aureæ dono, quę in Capitolio in Iouis cella poneretur: fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude, donisq;: cũ incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quam consulũ esset. Campanorum deinde, Suessulanorũq; auditæ legationes: precantibusq; datum, vt præsidiũ eo in hyberna mitteretur, quo Samnitiũ excursiones arcerentur. Iam tum minime salubris militari disciplinę Capua, instrumento omnium voluptatũ delinitos militũ animos auertit à memoria patriæ. inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultorib. ademissent: neq; immerito suum ipsorũ exemplum in eos versurũ. Cur B
autem potius Campani agrum Italiæ vberrimũ, dignam agro vrbẽ, qui nec se nec sua tutari possint, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An ęquum esse, deditios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui, se militãdo fessos in pestilenti atq; arido circa vrbẽ solo luctari? aut in vrbe insidentẽ labem crescentis indies fœnoris pati? Hæc agitata occultis coniurationibus, nec dum vulgata in omnes consilia inuenit nouus Cos. C. Martius Rutilius, cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad vrbem relicto. Itaq; cum omnia ea sicut gesta erãt per tribunos comperta haberet, & ætate & vsu doctus: quippe qui iam
413. quartum Cos. esset, dictatorq; & censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunq; vellent consilij exequendi militarẽ impetũ frustrari, rumorẽ dissipat, in ijsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erãt per Campanię vrbes. manauerãtq; C
à Capua consilia in exercitum omnẽ. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. Consul educto in æstiua milite, dũ quietos Samnites habebat, exercitũ purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, alijs emerita dicẽdo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in commeatus mittebantur. singuli primo, deinde & cohortes quædã, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent, per speciẽ etiam militariũ vsuum cum alij alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingendo moras retinebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inuiti domos

A domos reuisebant. postquam neq; reuerti ad signa primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hybernassent, præcipueq; ex ijs seditionis authores mitti viderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, impotensq; & crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors vna, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul alijs atq; alijs (vt ante dictum est) causis mittebat. Iam valido admodum numero manus erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaq; prædantes in agrum Albanum perueniunt: & sub iugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore sumendo sententijs decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes.
B quem autem ab Roma posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertũ attulerunt, T. Quintium in Thusculano agrum colere, vrbis honorũq; immemorẽ. Patriciæ hic vir gentis erat: cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere virũ: &, quod bene verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metũ placuit. Itaq; silentio noctis cum tectũ villæ, qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperiũ atq; honorem, aut vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes, in
C castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitę rei miraculo deferunt, & ad vrbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quam consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad vrbem, ni venire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectum ventum est, arma signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: vltimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites vtrinque cõgressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorũ etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes cha-

nes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum A complexus, ad colloquiũ processit. Cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs verecundia, quam ab suis silentiũ datum. Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meosq; ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniãq; supplex poposci: vt mihi de vobis cõcordiæ partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, eritq; vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis: si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles quos cernitis, patriç vestrç esse. si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitiũ fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficijs erga vos non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis senatusconsulti author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quam in vos. B Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate cõsulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum, dictumve consulis grauius quam tribuni audistis? Eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: vt neq; in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam in vos ego. Isthinc signa canent, isthinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; vestri: non illi qui in Sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum insederunt. Expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniuges crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant. C tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? Tite Quinti, quocunq; istic loco seu volens seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis, quam pugnaueris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quam impias inter nos cõseramus manus. Titius Quintius plenus lachrymarum ad suos versus: Me quoq;, inquit, milites, si quis vsus mei est, meliorem pacis quam belli habetis ducem. Nõ enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator,

A rator, milites, cuius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vobis suis militibus parceret, cui plurimũ vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. Pacem etiã qui vincere possunt, volunt. Quid nos velle oportet? Quin omissis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauitque, vt causam miserorum ciuium susciperet, susceptámque eadem fide, qua rempub. administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi quam in innocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad vrbem reuectus, au-
B thoribus patrib. tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi secessio esset. Orauit etiam bona venia. Quirites, ne quis eam rem ioco serioue cuiquam exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata est, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: additumq; legi, ne quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alternis prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infensi milites erant, quod semper aduersatus nouis consiliis fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaq; cum hoc vnum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos, ne suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit, vt id quoq; ferretur. Æque impotens postulatum fuit, vt de stipendio equitum (merebant autem triplex ea
C tempestate) æra demerentur, quod aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautũ, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus vno anno gereret, vtique liceret Coss. ambos plebeios creari. Quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Aliis annalib. proditum est, neq; dictatorem Valerium dictum, sed per Coss. omnem rem actam: neq; antequam Romam veniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma cõsternatam esse: nec in T. Quintij villam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factũ: eumq; à coniuratis comprehensum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducib. mentionẽ ẽ concordiæ ortam, sed repẽte, cum in aciem

armati exercitus processissent, salutationē factam: & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosq; Coss. cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil præterquam seditionem fuisse, eamq; compositam, inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt. A

DECADIS PRIMAE LIB. VIII.

EPITOME.

Latini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere vellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod cōtra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quamuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonib. victis, in oppidū Cales colonia deducta est. Item Fregellæ coloniæ deductæ sunt. Veneficium complurium matronarū deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat: primū imperium prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprū inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius præliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet. B C

A IAm Coss. erant C. Plautius II. L. Æmylius Mamercus, V.C. cum Setini Norbanique Romam nuncij defectionis 414. Priuernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes, oppidum captũ, redditumq; Priuernatib. præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitꝰ Satricũ contra Antiates ductus. ibi magna vtrinq; cæde atrox præliũ fuit, & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset. Romani nihil eo certamine tã ambiguo fessi, in posterũ diem prælium parant. Volscis recensentib. quos viros in acie amisissent, haud quaq̃ idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac parte im-
B pedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit: finesque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmylio ingresso Sabellum agrum, nõ castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro igniq; vastantem agros, legati Samnitium pacem orantes adeunt. à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, vt Campani, venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amicitiam: nec, vt Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitiũ Titus Æmylius præ-
C tor senatum consuluisset, reddendumque his fœdus patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quominus perpetua cum eis amicitia esset, per pop. Roma. stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumẽto accepto, quod pepigerat consul, vt tempus induciis daret quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres vt seram eam, vltimaque

V.C. tandẽ necessitate expressam aspernabãtur, ad Latinos iam sua spon- A
te in arma motos facta est. Ne Cãpani quidem (adeo iniuriæ Sam-
nitium, q̃ beneficij Romanorũ memoria pręsentior erat) his se armis
abstinuere. Ex his tot populis vnus ingens exercitus duce Latino fi-
nes Samnitium ingressus, plus populationib. quam præliis cladium
fecit. & quanq̃ superiores certaminib. Latini erant: haud inuiti, ne
sæpius dimicãdum foret, agro hostium excessere. Id spacium Sam-
nitib. datum est Romã legatos mittendi. qui cum adiissent senatum,
conquesti eadẽ se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precib. in-
infimis petiere, vt satis ducerent Romani victoriã quam Samnitib.
ex Campano Sidicinoq; hoste eripuissent: ne vinci etiã se ab ignauis-
simis populis sinerent. Latinos Cãpanosq;, si sub ditione populi Rõ.
essent, pro imperio arcerent Samniti agro. sin imperiũ abnuerent,
armis coercerent. Aduersus hæc responsum anceps datum; quia fa-
teri pigebat in potestate sua Latinos iam nõ esse, timebantq; ne ar- B
guendo abalienarent. Campanorum aliam conditionẽ esse, qui nõ
fœdere, sed per deditionẽ in fidem venissent. Itaq; Campanos seu ve-
lint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quod bellare
cum quib. ipsi velint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios
Sannites, quidnã facturum Romanum censerent, dimisit: ita Cam-
panos metu abalienauit: Latinos velut nihil iam nõ concedentibus
Romanis, ferociores fecit. Itaq; per speciẽ aduersus Samnites belli
parandi, crebra concilia indicentes, omnibus consultationib. inter
se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoq; ad-
uersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquã omnia
de industria celabantur, priusq; quam mouerentur Romani, tolli
ab tergo Samnitem hostem volebant: tamen per quosdam priuatis
hospitiis necessitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius
Romam emanarunt. iussisq; ante tempus consulib. abdicare se ma- C
gistratu: quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli
1 crearentur: religio incessit, ab eis quorum imminutum imperium
esset, comitia haberi. itaq; interregnum initum. duo interreges fue-
415. runt, M. Valerius, ac M. Fabiꝰ. Is creauit consules T. Manlium Tor-
quatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem
in Italiam classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis pro-
spera fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem ætas re-
rum magni Alexandri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu
orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum
Romani, & si defectio sociorum nominisq; Latini haud dubia erat.
tamen tanquã de Samnitibus, non de se curam agerent, decẽ prin-
cipes Latinorũ Romam euocauerunt, quib. imperarent quę vellent.

Prætores

A Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinũ, & L. Numi-
tium Circeiensem, ambos ex coloniis Romanis: per quos præter Si-
gniam Velitrasq;, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad
arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquã dubium
erat, super qua re accirentur. Itaque concilio prius habito, prætores
quam Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Ro-
mano, & quæ actum iri secum credant, quidnã ad ea responderi pla-
ceat, referunt. Cum aliud alij censerent, tum Annius: Quanquã ipse Annij L. Prætoris
ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summã rerum " oratio.
nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quam quid lo- "
quendum sit. Facile erit, explicatis consiliis, accommodare reb. ver- "
ba. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui seruitutem pati pos- "
sumus, quid abest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solum, "
sed Samnitium quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis, "
B nos, vbi innuerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis "
desiderium remordet animos: si fœdus est, si societas æquatio iuris "
est: si consanguineos nos Romanorũ esse, quod olim pudebat, nunc "
gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent "
vires suas, quem secernere ab se Coss. bellis propriis ponẽdis sumen- "
disque nolint, cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis "
consul datur? Vbi pars virium, ibi & imperij: pars est. Est quidem no- "
bis hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam "
caput Latio esse, sed vt amplum videri posset, diuturna patientia fe- "
cimus. Atqui si quando vnquam consociandi imperij, vsurpandæ li- "
bertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute vestra, & de- "
um benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando mili- "
tem. Quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorũ annorum mo- "
rem solueremus? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro "
C nomine cum Pelignis gessimus. Qui ne nostrorũ quidem finium "
per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos "
in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos pa- "
rare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se "
ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & "
nostrarum & suarum? idoneos authores habeo, querentib. de nobis "
Samnitib. ita responsum ab senatu Romano esse, vt facile appareret, "
ne ipsos quidem iam postulare vt Latium sub Romano imperio sit. "
Vsurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si "
quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse audiente non populo "
Romano modo senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, pro- "
fiteor me dicturũ, vt si nos in fœdere ac societate esse velint, consulẽ "
alterum ab nobis, senatusq; partẽ accipiant. Hæc ferociter non sua-
denti

denti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, A
vt ageret diceretque quæ è repub. nominis Latini, fideque sua viderentur. Vbi est Romam ventum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius Cos. egisset cum eis ex authoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, vosque patres conscripti, tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deum benignitate nunc Latium armis virisq;, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisq; sociis, nunc etiam Volscis adiunctis, videretis: colonias quoque vestras Latinum Romano prætulisse imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis, non inducitis in animum: nos quanquam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones pacis feramus æquas vtrisque, quoniam vires quoq; æquari B
diis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex vtraque gente esse: vnum populum, vnam rempub. fieri. Et vt imperij eadem sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod vtrisq; bene vertat, sit hæc sane patria potior, & Romani omnes vocemur. Forte ita accidit, vt parem ferociæ huius & Romani Cos. T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, vt si tanta dementia patres conscriptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperet, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunq; in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. & conuersus ad simulacrum Iouis: Audi Iupiter hęc scelera, inquit, audite ius fasq;. Peregrinos Coss. & peregrinum senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus visurus es? Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus vestris C
Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? Non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? Adeo & cladium vestrarum veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos, obliti estis? Cum consulis vocem subsecuta patrũ indignatio esset, proditur memoriæ, aduersus crebram implorationẽ deum, quos testes fœderum sæpius inuocabant cõsules, vocem Annij spernentis numina Iouis Romani auditam. certe cum cõmotus ira se ab vestibulo tẽpli citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite grauiter offenso, impactus imo ita est saxo, vt sopiretur. Exanimatũ authores quoniã non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam. nam & vera esse, & apte ad repræsentandem iram deum ficta possunt. Torquatus mis-

tus mis-

A tus missus ab senatu ad dimittẽdos legatos, cum iacentem Annium
vidisset, exclamat ita vt populo patribusque audita vox pariter sit:
Bene habet: dij pium mouere bellum. est cœleste numen, es magne
Iupiter, haud frustra te patrem deum hominumque hac sede sacra-
uimus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere
diis ducibus? Sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum
legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tan-
tum ardoris animis fecit, vt legatos ꝓficiscentes cura magistratuum
magis, qui iussu consulis prosequebantur, quam ius gentium ab ira
impetuq; hominum tegeret. Cõsensit & senatus bellum? consulesq;
duobus scriptis exercitib. per Marsos Pelignosq; profecti, adiuncto
Samnitium exercitu, ad Capuam, quo iam Latini sociiq; conuene-
rant, castra locant. Ibi in quiete vtriq; cõsuli eadem dicitur visa spe-
cies viri maioris, quam pro humano habitu, augustiorisq;, dicentis:
B Ex vna acie imperatorem, ex altera exercitum diis Manibus matriq;
Terræ deberi. vtrius exercitus imperator legiones hostium, superq;
eas se deuouisset, eius populi partisque victoriam fore. Hos vbi no-
cturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncandæ
deum iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fue-
rant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi respon-
sa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni cõgruerunt, tum
adhibitis legatis tribunisq;, & imperiis deum propalam expositis,
ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant
inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se
consul deuoueret pro populo Rom. Quiritibusq;. Agitatum etiam
in concilio est, vt si quando vnquam seuero vllum imperio bellum
administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redige-
retur mores. Curã acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat,
C lingua, moribus, armorũ genere, institutis ante omnia militaribus
cõgruentes. milites militibus, centurionib. centuriones, tribuni tri-
bunis, compares collegæq;, iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis
permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt
cõsules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæ-
teros turmarũ præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi e-
rant, T. Manlius consulis filius super castra hostiũ cum suis turma-
lib. euasit, vt vix teli iactu ab statione ꝓxima abesset. ibi Thusculani
erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos,
tum factis clarus. is vbi Romanos equites insignemq; inter eos prę-
cedentem consulis filium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri no-
ti erant) cognouit: Vnane, ait, turma Romani cum Latinis sociisq;
bellum gesturi estis? Quid interea consules, quid duo exercitus con-
sulares

sulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis ade- A rit Iupiter ipse, fœderum à vobis violatorum testis, qui plus potest, polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus, hic quoq; efficiemus profectò, ne nimis acies vobis, & collata signa nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus: Visne igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur, quantũ eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperij patrij, consulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spacio quod vacui interiacebat cãpi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis Metij trans ceruicem equi elapsa est. circum a- B ctis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculũ inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaq; innixum, attollentem se graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terræ affixit, spoliisq; lectis ad suos reuect⁹, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus fati, futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extẽplo filium auersatus, concionem classico aduocari iussit. quæ vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinam militarem, C qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, vt aut reip. mihi, aut mei meorumq; obliuiscendũ sit: nos potius nostro delicto plectemur, quam respub. tanto suo dãno nostra peccata luat. Triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberum, tũ specimen istud virtutis deceptũ vana imagine decoris in te mouet: sed cũ aut morte tua sancienda sint consulũ imperia, aut impunitate in perpetuũ abroganda: nec te quidẽ, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinã militarẽ culpa tua ꝓlapsam, pœna restituas: I lictor, deliga ad palũ. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter q̃ in se quisq; districtã cernẽtes securim, metu magis q̃ modestia quieuere. Itaq; velut emerso ab admiratione animo, cũ

silentio

A silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cęsa fusus est cru-
or, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neq; lamentis, neq;
execrationibus parceretur: spoliisq; contectũ iuuenis corpus, quan-
tum militaribus studiis funus vllum concelebrari potest, structo ex- Manliana impia
tra vallum rogo cremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia
modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit
tamen atrocitas pœnę obedientiorem duci militem: & pręterquam
quod custodiæ vigiliæq; & ordo stationum intentioris vbiq; curæ
erant, in vltimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea se-
ueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo
nihil apud Latinos dissonum ab Romana repub. præter animos, e-
rat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij
facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Ordo exercitus
Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Po- Romanorũ
B stremo in plures ordines instruebantur. Ordo sexagenos milites, du-
os centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati e-
rant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spacium. Ma-
nipulus leueis vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat.
Leues autem, qui hastam tantum gesaq; gererent, vocabantur. Hæc
prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam ha-
bebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus princi-
pibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxi-
me armis. hoc XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabãt,
quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quib. or-
do vnusquisq; tres partes habebat, earum vnamquanq; primum pi-
lum vocabant. tribus ex vexillis constabat. Vexillum CLXXXVI.
homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum mi-
litem spectatæ virtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate fa-
C ctisq;: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum. eo & in postre-
mam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus es-
set, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare ho-
stem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordi-
num principes recipiebant. tum principum pugna erat. Hastati se-
quebantur. Triarij sub vexillis considebant, sinistro crure porre-
cto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas,
haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenẽtes. Si apud prin-
cipes quoque haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad
triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum labo-
ratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, vbi in interualla
ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo com-
pressis ordinib. velut claudebant vias: vnoq; continente agmine iam

nullã spe post relicta in hostem incedebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tẽpestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerãt aciem. Nec vexilla cum vexillis tantum, vniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrẽdum sibi esse sciebat. Duo primipili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquã satis validus, cæterum strenuus vir, peritusq; militiæ: Latinus viribus ingẽs, bellatorque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus, iã Romæ permissum erat ab Coss. vt subcenturionem sibi quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste. isque iuuenis in acie oblatus, ex centurione latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim ferebat. Romani Coss. prius quam educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam diis hostiã esse: Manliũ egregiè litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est. Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Mãlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo vtrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius Cos. M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumque, dijq; manes, vos precor, veneror, veniã peto feroque: vti populo Rom. Quiritum vim victoriamque prosperetis: hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupaui, ita pro repub. Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Rom. Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum diis manibus Tellurique deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegæ se deuotum pro exercitu nunciare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraque acie

A acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror pauorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quod quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant. vbi vero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & Rorarij procurrebant inter Antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & Triarij genu dextro innixi, nutum Cos. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius Cos audito euentu collegæ, cum, vt ius fasq; erat, lachrymis non minus quam laudibus B debitis prosecutus tam memorabilē mortē esset: paulisper addubitauit, an consurgendi iam Triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, Triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumq; ad extremam aciem: tum Cos. Triariis: Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq;, & coniugum ac liberorum, memores consulis pro vestra victoria morte occumbentis. Vbi Triarij consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes, primo robore virorum C cæso, per alios manipulos velut inermes prope intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicib. montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosque præcipua laus eius belli penes Coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab diis superis inferisq; in se vnum vertit: alter ea virtute, eoq; consilio in prælio fuit, vt facile conuenerit inter Romanos Latinosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas cōtulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi viui oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum

Nota.

telis, funusque par morti celebrante collega factum. Illud adiiciendum videtur, licere consuli, dictatoriq; & prætori, cum legiones hostium deuoueant: non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere: si is homo qui deuotus est moritur, probe factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius, in terrā defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum descendere fas non esse. Sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neq; publicū diuinum pure faciet qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suoue taurilib. piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patriis præferendo haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita nuncupataq; sunt, referre. Romanis post præliū demū factum Samnites venisse subsidio, expectato euētu pugnæ, apud quosdā authores inuenio. Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nūcio allato de clade Latinorū, cum conuersis signis retro in vrbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedē Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnę superfuerant, multis itinerib. dissipati, cum se in vnum cōglobassent, Vescia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in consiliis Numisius imperator eorum, affirmando communē vere Martem belli, vtranq; aciem pari cæde postrauisse, victoriæque nomen tantum penes Romanos esse, cæterā pro victis fortunā & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum consulis deuoti cęde, trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesq; stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremo rem restituisse: Latinorū etsi pariter accisæ copię sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quam Romā. Itaq; si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quā prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacib. literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius vndiq; exercitus raptim conscriptus cōuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanū (inter Sinuessam Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quam castris locus caperetur, sarcinis vtrinque in aceruum coniectis, pugnatum, debellatumque est. adeo enim accisæ res

sunt,

A sunt, vt consuli victorẽ exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq; eam Campani sequerentur. Latium Capuaq; agro multati. Latinus ager, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantib. etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumq; equites: quia non desciuerant. Cum Laurentibus reuocari fœdus iussum. renouaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq; vt esset, æneam tabulam in æde Castoris Romę fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autẽ mille & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœnaq; pro B cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde auersatam eum, execratamq; Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius Consul, quia ipse per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat prętor, dixit. ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ab hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam imperio, successere Coss. T. Æmylius 416.
Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in repub. magis quam patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fene-C ctanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicioque res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusq; populus. Venerant & ab Lanuuio Antioq; auxilia. Vbi cum præliis quidem superior Romanus esset: ad vrbem ipsam Pedum, castraq; sociorum populorum, quæ vrbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Æmylius, seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neq; quoad fuit cõsul, criminari apud populum patres destitit. collega haud

V.C quaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem A præbebat criminibus ager in Latino Falernoq; agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Æmylius, cui tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationib. in patres criminosis fuit: & quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnã, vt plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragiũ patres authores fierent: tertiam, vt alter vtiq; ex plebe, cum eo ventum sit, vt vtrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum, bellicisq; rebus foris auctum imperium patres crede-
417. bant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio Coss. quo insignius omissa res Æmylio superioris anni consuli exprobraretur, Pe- B dum armis virisq; & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt neq; bellum, neque pacem pati possent. Ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. mediis consiliis standum videbatur, vt oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nunciata esset, vndique ex omnib. populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Menius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorũ C fecit: in quos parte exercitus conuersa, Camillus non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidũ scalis cœpit. Placuit inde iam maiore conatu animoq; ab vnius expugnatione vrbis ad per domandum Latium victorem circũducere exercitũ. Nec quieuere ante, quam expugnãdo, aut in deditionem accipiendo singulas vrbes, Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus triumpho honos, vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Priusquam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Ca-
Oro Camilli. millus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita disseruit: Patres conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deum

A deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pedum Y.C.
Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dij immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt, vt sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel sæuiendo, vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, victos- 396.
que? licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe vsi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent.
B Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. Tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & vestram vtique de eis curam quamprimum absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere, vt omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset: vestrum est decernere quod optimum vobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, vt pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. Lanuuinis 397.
ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, vt ædes locusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipib. cum populo Rom. esset. Aricini, Nomentaniq; & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenq;
C rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti, & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quam ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ recepe-runt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes Prænestiniq; agro multati, neq; ob recens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed ꝙ tędio imperij Romani cũ Gallis, gente efferata, arma quõdam consociassent. Cæteris Latinis po-

V.C. pulis connubia, commerciaq;, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitib. honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque eiusdem iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Ælio Peto Coss. cum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncosq; bellum ortũ. Aurunci a T. Manlio Coss. in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petẽdi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quam consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deseruisse: profugosque cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus Consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorẽ iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio viua sub terrã ad portam Collinam dextra via stratam de fossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodẽ anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe, aduersante Sulpitio Cos. qui negabat rationẽ eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio Coss. Ausonũ magis nouo q̃ magno bello fuit insignis. Ea gens Cales vrbem incolebat: Sidicinis finitimis arma cõiunxerat: vnoq; prælio haud sane memorabili duorum populorũ exercitus fusus, ꝓpinquitate vrbium & ad fugã pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, vt maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum Coss. quartum facerent. collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab Coss. vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto, ad Cales, vnde bellum

Margin: Rostra vnde.
Margin years: 418. (at "que id templum appellatum"); 419. (at "ra intendente"); 420. (at "te imperatorem")
Margin letters: A, B, C

A bellum ortum erat, profectus, cum hostes ab superioris etiam certa- V.C.
minis memoria pauidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœ-
nia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt
iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, euasurosq; conten-
derent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum po-
tius quam periculo peragere incœptum voluit. itaq; aggerem & vi-
neas egit, turresq; muro admouit quarum vsum forte oblata oppor-
tunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cum per ne-
gligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter ope-
ra Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se
demisisset, perpulit imperatorem, vt vino epulisq; sopitos hostes ag-
grederetur. Nec maiore certamine capti cum vrbe Ausones sunt,
quam acie fusi erant. prçda capta ingens est: prçsidioq; imposito Ca-
libus, reductæ Romam legiones. Cos. ex senatusconsulto triumpha-
B uit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo Coss. aduersus Sidi-
cinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatusconsulto comi-
tiorum habendorum causa dixerũt L. Æmylium Mamercum: is ma-
gistrum equitum Q. Publiũ Philonem dixit. Dictatore comitia ha-
bente Coss. creati T. Veturius. Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Si- 421.
dicinis restabat: tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis,
de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; senatusconsulto, vt
duo millia quingenti homines eo scriberentur, Triumuiros colo-
niæ deducendæ, agroq; diuidendo creauerunt, Cęsonem Duellium,
T. Quintiũ, M. Fabium. Noui deinde Coss. à veteribus exercitu ac-
cepto, ingressi hostium fines populando vsq; ad mœnia atq; vrbem
peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi
pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat
conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex authoritate senatus di-
C ctus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio
deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt: &
quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspi-
cijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum de-
mum interregem M. Valerium Coruinum creati Coss. L. Cornelius 422.
iterũ, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tu-
multu valuit, vt dictatorẽ dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus,
& magister equitũ P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus in-
tentius quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi
attulerũt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alte-
rum annum turbari nouis consilijs suspectum erat: eo ex agro Sidi-
cino exercitus Romanus non est deductus. Cæterum Samnites bel-
lum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduer-

V.C. sus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodē anno census actus, nouique ciues censi: tribus propter eos additæ Metia & Scaptia: censores addiderunt. Publius Philo, Sp. Posthumius Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prętore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum, Potitūq; varie in annalibus cognomen cōsulis inuenio: cæterum in eo parui refert quid veri sit. Illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorū mors infamē animum pestilentia fecerit, sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidē abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; ferme omnes euentu morerentur. ancilla quædā ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicaturā se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurū noxę indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatū referunt: consensuq; ordinis fides indici data. Tum petefactū, muliebri fraude ciuitatē premi: matronasque ea venena coquere: & si sequi extēplo velint manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdā medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, & ad XX. matronis, apud quas deprehensa erāt, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraq; gentis, cum ea medicamenta salubria esse cōtenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se falsum cōmentam arguerent: spacio ad colloquendū sumpto, cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cęteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento suamet ipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extēplo earū comites, magnum numerum matronarū indicauerūt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitū est. Prodigij ea res loco habita: captisq; magis mētibus quā consceleratis similis visa. Itaq; memoria ex annalib⁹ repetita, in secessionibus quōdam plebis clauum ab dictatore fixū, alienatasque discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse. dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L.
424. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati Coss. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab se-

A ab ſenatu legati: denunciatumq; Samnitibus, vt eorum populorum
finibus vim abſtinerent. valuitq; ea legatio, non tam quia pacem vo-
lebant Samnites, quam quia nōdum parati erant ad bellum. Eodem
anno Priuernas bellum initum: cuius ſocij Fundani, dux etiam Fun-
danus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi ſolum, ſed etiam Romæ
clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio
publicatoq; ſolo appellata. Aduerſus hunc vaſtantem effuſe Setinū
Norbanumq; & Coranū agrum, L. Papyrius profectus, haud procul
caſtris eius conſedit. Vitruuio nec vt vallo ſe teneret aduerſus vali-
diorem hoſtem, ſana conſtare mens, nec vt longius à caſtris dimica-
ret, animus ſuppetere. Vix tota extra portam caſtrorum explicita a-
cie, fugam magis retro quam prælium aut hoſtem ſpectante milite
ſine conſilio, ſine audacia depugnat: & vt leui momento, nec ambi-
guè eſt victus: ita breuitate ipſa loci, faciliq; receptu in tam propin-
B qua caſtra, haud ægre militē à multa cæde eſt tutatus. nec fere quiſ-
quam in ipſo certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in caſtra
ruerent, cæſi: primiſque tenebris Priuernum inde petitum agmine
trepido, vt muris potius quam vallo ſeſe tutarentur. A. Priuerno
Plautius alter Coſ. peruaſtatis paſſim agris, prædaque abacta, in a-
grum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines ſenatus Fun-
danorum occurrit: negant ſe pro Vitruuio ſectamque eius ſecutis
precatum veniſſe, ſed pro Fundano populo: quem extra culpam bel-
li eſſe, ipſum Vitruuium indicaſſe, cum receptaculum fugæ Priuer-
num habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hoſtes populi
Romani querendos, perſequendoſque eſſe, qui ſimul à Fundanis ac
Romanis vtriuſque patriæ immemores, defecerint. Fundanis pa-
cem eſſe, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciui-
tatis: orare ſe conſulem, vt bellum ab innoxio populo abſtineat: a-
C gros, vrbem, corpora ipſorum coniugumque ac liberorum ſuorum
in poteſtate populi Romani eſſe, futuraque. Collaudatis Fundanis
Coſ. literiſque Romam miſſis in officio Fundanos eſſe, ad Priuer-
num flexit iter. Prius animaduerſum in eos qui capita coniurationis
fuerant, à Coſ. ſcribit Claudius ad CCCL. ex cōiuratis vinctos Ro-
mam miſſos: eamque deditionem ab ſenatu non acceptam: quod e-
gentium atque humilium pœna defungi velle Fūdanum populum
cenſuerint. Priuernū duobus conſularibus exercitibus cum obſide-
retur, alter Coſ comitiorum cauſa Romā reuocatus. Carceres eo an-
no in circo primum ſtatuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis
belli, tumultus Gallici fama atrox inuaſit, haud ferme vnquam ne-
glecta patribus Extemplo igitur Coſſ. noui L. Æmylius Mamercus, 425.
& Cn. Plautius eo ipſo die Calen. Quintilib. quo magiſtratus inierūt,
compa-

comparare inter se prouincias iussi:& Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoq; vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus cōtractus, vt inde obuiam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret, ab vrbē incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis, Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam vrbem, Vitruuiumq; viuum in potestatem venisse, alij, prius quam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionē consulis caduceum præferentes permisisse authores sunt, Vitruuiūq; ab suis traditū. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus, consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; valido in posito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ęnei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt, qui senator Priuerni post defectionē ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni habitaret. His ita decretis, vsq; ad Triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum Consul necato Vitruuio, socijsq; eius noxę, apud satiatos iam supplicijs nocentiū tutam mentionē de Priuernatibus ratus: Quoniam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à vobis habent, Patres conscripti: quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quam dandæ sunt: tamen cum videā Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quam minimū irarum inter nos illosq; relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis cōditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum vero minari, nec id ambigue, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, &

Semon Sangus. rex Sabinorum erat Lactant.

A ri, & liberi, vocem auditam an credi posse, vllum populum, aut hominem deniq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quam necesse sit, mansurum? ibi pacẽ esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neq; eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hãc sententiã maxime cõsul ipse inclinauit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicendo, eos demum qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex authoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. Secutus est annus re belli domive insignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula Coss. præterquam quod Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à Marco Flauio in funere matris. Erãt 426.
B qui per speciem honorandę parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliȩ absoluisset. Data visceratio in prȩteritã iudicij gratiã, honoris etiã ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus populus idem habitabat, Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. primo in insulas Ænariam & Pythecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infida aduersus Romanos societate freta, siue pestilentiæ, quæ Romanam vrbem adorta nunciabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernũq; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Phi- 427.
C lone iterum Coss. fœcialibus Palæpolin ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quam factis, ferox responsum: ex authoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter Coss. prouincijs comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se mouerent, oppositus. Fama autẽ erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio statiua habere. Ab vtroq; consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorũ militum, & quatuor Samnitiũ, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ compertũ est, delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum; ac vicinos populos, Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud

ambigue

ambigue ſolicitari. Ob hęc cum legatos mitti placuiſſet, prius ad Samnites, quam bellum fieret, reſponſum redditur à Samnitibus ferox. A Vltro incuſabant iniurias Romanorum: neq; eo negligentius ea quę ipſis obijcerentur, purgabant, haud vllo publico conſilio auxiliove iuuari Græcos: nec Fundanum Formianumve à ſe ſolicitatos: quippe minime pœnitere ſe virium ſuarum, ſi bellum placeat. cæterum nō poſſe diſſimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium, quod Fregellas ex Volſcis captas, dirutasq; ab ſe, reſtituerit Romanus populus, coloniamq; in Samnitium agro impoſuerit, quam coloni eorū Fregellas appellent. eam ſe contumeliam iniuriamq;, ni ſibi ab ijs qui fecerint, dematur, ipſos omni vi depulſuros eſſe. Cum Romanus legatus ad diſceptandum eos ad communes ſocios atq; amicos vocaret: Quid perplexe agimus? inquit. Noſtra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quiſquam diſceptator, ſed campus Campanus, in quo concurrendū eſt, & arma, & communis Mars belli decernet. B Proinde inter Capuam Sueſſulamq; caſtra caſtris conferamus: & Samnis Romanuſne imperio Italiā regat, decernamus. Legati Romanorum cum ſe non quò hoſtis vocaſſet, ſed quò imperatores ſui duxiſſent, ituros eſſe reſpondiſſent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hoſtib. ſocietatem auxilij mutui, qua vt quiſq; locus premeretur, inter ſe vſi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies inſtaret, & Publium imminentē hoſtiū muris auocari ab ſpe capiendæ indies vrbis, haud è Republica eſſet: actum cum tribunis eſt, ad populum ferrent, vt, cum Publius Philo cōſulatū abiſſet, proconſul rem gereret, quoad debellatū cum Græcis eſſet. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingreſſum reuocari ab impetu belli placebat, literæ miſſæ, vt dictatorē comitiorum cauſa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magiſter equitum dictus Sp. Poſthumius. Nec tamē ab dictatore comitia ſunt habita: quia vitione creatus eſſet, in diſquiſitionē venit. C Cōſulti augures, vitioſum videri dictatorem pronunciauerūt. Eam rem tribuni ſuſpectam infamemq; criminando fecerunt. nam neq; facile fuiſſe id vitium noſci, cum conſul ineunte nocte ſilentio diceret dictatorem: neq; ab conſule cuiquam publice priuatimve de ea re ſcriptum eſſe: nec quenquam mortalium extare, qui ſe vidiſſe aut audiuiſſe quid dicat, quod auſpiciū dirimeret: neq; augures diuinare Romæ ſedentes potuiſſe, quid in caſtris conſuli vitij obueniſſet. Cui nō apparere, quod plebeius dictator ſit, id vitiū auguribus viſum? Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquam iactata: tamē ad interregnum res redit: dilatisq; alia atq; alia de cauſa comitijs, quartuſdecimus demum interrex Lucius Æmylius Coſſ. creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanum:

A lanum: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexan-
driam in Ægypto proditum conditam: Alexandrumq; Epeiri regem
ab exule Lucano interfectum, sortes Dodonæi Iouis euentu affir-
masse. Accito ab Tarentinis in Italiã data dictio erat, caueret Ache-
rusiam aquam, Pandosiamq; vrbẽ: ibi fatis eius terminum dari. eoq;
ocius transmisit in Italiam, vt quam maxime procul abesset vrbe
Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluen-
tem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt ferme
fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq; legiones
fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lu-
canis, Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Mes-
sapiorum ac Lucanorũ cepisset vrbes: & trecentas familias illustres
in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul
Pandosia vrbe imminentes Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos
B aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in om-
nem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum ex-
ules circa se pro fidis habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt,
cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis o-
mnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mu-
tuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso ho-
stium aduentu opprimuntur: deletisq; eis, ad ipsius obsidionem o-
mnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuncij missi sunt:
pactoq; reditu promissum est, regem aut viuum aut mortuum in po-
testatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus au-
sus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus con-
gressum obtruncat: contrahensq; suos ex fuga palatos, peruenit ad
amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indi-
cantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu
C ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis: Iure A-
cheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit ex-
templo animum fatis suis, substititq; dubius an transiret. Tum Soti-
nus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cun-
ctaretur interrogans, indicat Lucanos insidijs quærere locum. quos
vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per
medium amnem transmittit equum. Iamq; in vadum egressum emi-
nus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente te-
lo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda la-
ceratio corporis facta. namque præciso medio, partem Consen-
tiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxis-
que procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum irarum fi-
dem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens
ait, vi-

ait, virum sibi liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore regio vtcunq; multato se suos redempturã. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnius: ossaq; Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororemq; Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hęc de Alexandri Epeirensis tristi euentu. quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romę quinto post conditam vrbem ijsdem quibus ante placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quam aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atq; Apuli; quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virosq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiã in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem venerunt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusq; ager primo aduentu Coss. longe lateq; est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam prærerquã quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros ijs quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis præsidijs, indigna iam liberis quoq; ac coniugibus, & quæ captarum vrbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento & à Samnitibus fama esset noua auxilia ventura: Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorũ iuuentutem Gręci Gręcos haud minus per quos Samniti Nolanoq; quam vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad P. Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoq; Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse: eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publice petere quam pacisci magis, vt si successisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militũ ad occupandam eam partẽ vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei

L. Quin-

A L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nym-
phius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, vt quoniam
omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio es-
set, sineret se classe circumuehi ad Romanũ agrum: non oram mo-
do maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum. sed vt falle-
ret, nocte proficiscendũ esse, extemploq; naues deducendas. Quod
quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium, præter necessari-
um vrbis præsidium, ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris
& multitudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia tur-
bans, terit tempus: Charilaus ex composito ab socijs in vrbem re-
ceptus, cum summa vrbis Romano milite implesset, tolli clamorem
iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus quieuere: Nola-
ni per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugiunt. Samniti-
bus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, post-
B quam periculo euaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum sua-
rum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed et-
iam popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus
opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur:
cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Nea-
politanum (eo enim deinde summa rei Græcorum venit) similius
vero facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus,
quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse.
Duo singularia hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperij
non ante in vllo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bel-
lum cum alterius oræ Græcis exortum. namq; cum Tarentini rem
Palæpolitanam vana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquam
Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi de-
stituissent, increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in Romanos
C fuere, eo etiam, quod Lucanos & Appulos (nam vtraq; eo anno so-
cietas cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. quip-
pe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, vt Ro-
mani aut hostes, aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum
suarum in bello Samnitium, euentuq; eius verti: eam solam gentem
restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecit: quem
reuocari ad huc, impelliq; ad abolendam societatem Romanã pos-
se, si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud
cupidos rerum nouandarum valuissent: ex iuuentute quidam Lu-
canorum precio asciti, clari magis inter populares quam honesti,
inter se mulctati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium
cœtum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent,
à Coss. virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte

V.C. natura res, cum speciem iniuriæ magis quam doli præ se ferret, concitati homines, cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: A
& alij circunstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur, legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti a Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum authores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quam vt pœniteret frustra restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad B
libidinem & contumeliam animũ accenderunt: & florem ętatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quã præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris, ingens vis hominũ quum ætatis miseratione, atq; indignitate iniuriæ accensa, tũ suæ conditionis, liberumq; suorum respectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum consules tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorũ pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: iussiq; Coss. ferre ad C
populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi solui, cautumq; in posterum, ne necterentur. Eodẽ anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio recens Lucanorũ, authoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quę res sicut eo anno sermonibus magis passim hominũ iactata, quam in publico vllo concilio est: ita insequen-
429. tis anni Coss. L. Furio Camillo iterũ, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; visa est, de qua ad senatum referrent. Et quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, vt pariter eam susceptam negle-

A neglectamq; timerent, ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq; , V. C.
aut bello pœnæ expetitæ metu ꝓpinquo, atq; ira cōcirent finitimos
populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitib. par, Marsi Pe-
ligniq; & Marucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos
hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit maioris ani-
mi quā consilij: sed euentus docuit fortes fortunā iuuare. Bellum ex fortes fortuna iuvat.
authoritate patrū populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bru-
to, Samniū Camillo sorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tu-
endorū finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterū alterum
Cos. L. Furium, cui maior moles rerū imposita erat, morbo graui im
plicitū fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorē dicere rei gerendæ
causa, longe clarissimū bello ea tempestate dixit L. Papyrium Curso-
rē, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitū est dictus:
par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua pro-
B pe ad vltimū dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in
Vestinis multiplex bellum, nec vsquā vario euentu gestū est. nam &
peruastauit agros, & populando atq; vrendo tecta hostium sataq;. in
aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestinorū res, haud
quaquā tamen incruento milite suo, vt non in castra solum refuge-
rent hostes, sed iam ne vallo quidē ac fossis freti dilaberentur in op-
pida, situ vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; vi
expugnare adortus, primo Cutinā ingenti ardore militum, aut vul-
nerū ira, quod haud fere quisquā integer prælio excesserat, scalis ce-
pit: deinde Cingiliā. vtriusq; vrbis prædam militibus, quod eos neq;
portæ, neq; muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium incertis
itum auspicijs est: cuius rei vitium, non in belli euentū, quod prospe-
re gestū est, sed in rabiem atq; iras imperatorū vertit. Nanq; Papyri- 430.
us dictator à pullario monitus, cum ad auspiciū repetendū Romam
C proficisceretur, magistro equitum denunciauit, vt sese loco teneret,
neu absente se cū hoste manū consereret. Fabius cum post profectio
nem dictatoris per exploratores cōperisset: perinde omnia soluta a-
pud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescēs
indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita
esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo pa-
ratoq; profectus ad Imbriniū (ita vocant locum) acie cum Samniti-
bus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictum sit, quo si affu-
isset dictator, res melius geri potuerit. nō dux militi, non miles duci
defuit. eques etiam authore L. Cominio Tribuno militum, qui ali-
quoties impetu capto perrūpere non poterat hostiū agmen, detraxit
frenos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, vt sustinere eos
nulla vis posset. Per arma, per viros late stragē dedere. Secutus pedes

impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia A hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestã. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde, multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumphum ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta, ad senatum, non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, vt lætis alijs victoria parta, præ se ferret iram, tristitiamque. Misso itaq; repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones, quam maiestatem dictatoriam, & disciplinam militarem à magistro equitum victam B & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaq; plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. Præcurrerant enim ab vrbe, qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis pene verbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur.

Fabij oratio

» Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitatiq; furere,
» quod se absente Respublica egregie gesta esset: malle, si mutare for-
» tunam posset, apud Samnites quam Romanos victoriam esse imperium dictare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetue-
» rit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alie-
» nam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militibus, ne se C
» absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L.
» Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabi-
» us magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid
» illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsq; communis,
» aduersa pugna euenisset, qui sibi deuictis hostibus, Republica bene
» gesta, ita vt non ab illo vnico duce melius geri potuerit, supplicium
» magistro equitum, & tunc victori minetur? Neq; illum magistro
» equitum infestiorem, quam tribunis militum, quã centurionibus,
» quam militibus esse: si posset, in omne sæuiturum fuisse: quia id ne-
» queat, in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa pe-
» tere: in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei
» gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominan-

tem,

A tem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se vitam fortunasque suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classicoq; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator: Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, regia potestas, prætores iisdem auspicijs, quibus Consules, creati, ęquum censeas nec ne, magistrum equitum dicto audientem esse? Itemq; illud interrogo, cum
B me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respub. in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubijs dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo: cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere? vetuerimne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamque maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudi-
C cem esse: modo vitam sibi eripi citius quam gloriam rerum gestarum posse vociferaretur: purgaretq; se inuicem, atq; vltro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant vt parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem: nec procul seditione aberant. Ne tribunal quidem satis quietum erat. Legati circumstantes sellam, orabant vt rem in posterum diem differret, & iræ suæ spacium, & consilio tempus

pus daret: satis castigatã adolescentiam Fabij esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremũ finem supplicij tenderet: neu vnico iuueni, neu patri eius clarissimo viro, neu Fabiæ genti eã inureret ignominiam. Cum parum precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnã deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitudinẽ in se prauo certamine mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse, non videri è Repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quã magistro equitum placarẽt, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquã per præconẽ tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorũ eius vox audiretur, nox velut in prælio certamini finem fecit. Magister equitũ iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurum agitatum contentione ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit: & patre authore & M. Fabio, qui ter iam Cos. dictatorq; fuerat, vocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur apud patres vim atq; iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio est: & prehendi Papyrius Fabium iussit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atq; vniuerso senatu, perstaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabius: Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasque magistri equitum à te ipso nominati valet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis apello, & prouoco ad populum: eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe vnus plus quam tua dictatura potest, polletque, videro cessurusne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. Secutus pater; Bene agis, inquit, cum eo nos deduci iussisti, vnde & priuati vocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes quam altercatio exaudiebantur. Vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabij senis, increpantis superbiam crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tan-

Querela Fabij senis.

A um tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victo-
riam & triumphum petere. Quantum esset inter moderationem
antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemque: dictatorem
Quintium Cincinnatum in L. Minutium Cos. ex obsidione a se ere-
ptum non vltra sæuisse, quam vt legatum eum ad exercitum pro
Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contem-
pta sua senectute & authoritate fœdissimo cum euentu pugnasset:
non solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega se-
cus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex
tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu
data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidē, penes quem
potestas omnium rerum esset, ne iram quidem vnquam atrociorem
fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisissent, quam
vt pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male ge-
B stam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi
Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures vi-
ctoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim
tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus,
fugatus, castris exutus fuisset? quo vltra iram violentiamq; eius ex-
cessuram fuisse, quam vt verberaret, necaretq;? Quam conueniens
esse, propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria, supplicatio-
nibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quē deūm delubra pa-
teant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatum
virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium
atq; arcē, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? Quo
id animo exercitū, qui eius ductu auspicijsq; vicisset, laturū? Quem
luctum in castris Romanis, quā lętitiam inter hostes fore? Hęc simul
iurgans, querens, deūm hominūq; fidem obtestans, & cōplexus fili-
C um plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas,
fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex
parte altera imperium inuictū populi Romani, & disciplina rei mi-
litaris, & dictatoris edictū pro numine semper obseruatum, & Man-
liana imperia, & posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactaban-
tur. Hoc etiam L. Brutū conditorē Romanæ libertatis antea in duo-
bus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno im-
perio spreto tanquā rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti
gratiam facere: se tamen perstaturum in incœpto: nec ei qui aduer-
sus dictū suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset,
quicquam ex iusta pœna remissurū. Maiestas imperij perpetua ne es-
set, non esse in sua potestate: L. Papyriū nihil de eius iure diminutu-
rū, optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione

Ab exemplis.

 sua Ro-

ſua Romanum imperium: neu populus Romanus in ſe potiſſimum A dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod ſi feciſſet: non L. Papyrium, ſed tribunos, ſed prauum populi iudicium nequicquam poſteros accuſaturos: cum polluta ſemel militari diſciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati non legatus conſulis, non magiſter equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auſpicia obſeruentur: ſine commeatu vagi milites in pacato in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe vbi velint ex authorent: infrequentia deſerant ſigna: neq; cōueniant ad edictum: nec diſcernant, interdiu nocte, æquo iniquo loco, iuſſu iniuſſu imperatoris pugnent: & non ſigna, non ordines ſeruent: latrocinij modo cæca & fortuita, pro ſolēni, & ſacrata, militia ſit. Horum criminum vos reos in omnia ſecula offerte tribuni plebis: veſtra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & ſuam B iam vicem magis anxios, quā eius, cui auxilium ab ſe petebatur, liberauit onere cōſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem verſus, vt ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. Tribuni quoq; inclinatam rem in preces ſubſecuti, orare dictatorem inſiſtunt, vt veniam errori humano, veniam adoleſcentiæ Q. Fabij daret: ſatis eum pœnarū dediſſe. Iam ipſe adoleſcens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari
„ dictatoris. Tum dictator ſilentio facto: Bene habet, inquit, Quiri-
„ tes. Vicit diſciplina militaris: vicit imperij maieſtas: quę in diſcrimi-
„ ne fuerunt, an vlla poſt hanc diem eſſent. Non noxæ eximitur Q.
„ Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: ſed noxę damna-
„ tus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ poteſtati, preca-
„ rium non iuſtum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi. felicior hoc con-
„ ſenſu ciuitatis ad tuendum te, quā qua paulo ante exultabas victo- C
„ ria. Viue id facinus auſus, cuius tibi ne parens quidem, ſi eodem loco
„ fuiſſet, quo fuit L. Papyrius, veniam dediſſet. Mecū vt voles, reuerte-
„ ris in gratiam: populo Romano, cui vitā debes, nihil maius præſtite-
„ ris, quā ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, vt bello ac pace pati
„ legitima imperia poſſis. Cum ſe nihil morari magiſtrū equitum pronunciaſſet: digreſſum eum templo lętus ſenatus, lætior populus, circumfuſi, ac gratulantes hinc magiſtro equitū, hinc dictatori, proſecuti ſunt: firmatumq; imperiū militare haud minus periculo Q. Fabij, quam ſupplicio miſerabili adoleſcentis Manlij videbatur. Forte ita eo anno euenit, vt quotieſcunq; dictator ab exercitu receſſit, hoſtes in Samnio mouerentur. cęterū in oculis exemplū erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne quam vim hoſtium magis
quam

A quam trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum V.C.
circumuenti ex insidijs cęsi loco iniquo essent, creditū vulgo est sub-
ueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoq;
ira alienauit à dictatore militū animos iam ante infensos, quod im-
placabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius popu-
lo Rom. veniam dedisset. Postquam dictator præposito in vrbe L. Pa-
pyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro ma-
gistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius
fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. Namq; postero die, seu
ignari venisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, in-
structa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in vno
viro L. Papyrio fuit, vt si ducis consilia fauor subsecutus militum fo-
ret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habi-
tum sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs, ita omni arte bellica
B firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, vt obtrectaretur laudi-
bus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures
Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret:
temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam co-
mitati. itaq; adhibitis legatis, ipse circumsaucios milites inserens in
tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum no-
minatim legatis tribunisq; & præfectis demandabat, rem per se po-
pularem ita dexter egit, vt medendis corporibus animi multo prius
militum imperatori reconcialiarentur: nec quicquam ad salubrita-
tem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est.
Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militum-
que, ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferen-
di signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde qua duxit prædæ spes,
victor exercitus: pelustrauitq; hostium agros, nulla arma, nullā vim
C nec apertam nec insidijs expertus. Addebat alacritatem, quod dicta-
tor prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam
priuatum compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Sa-
mnites, pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, vt singula vesti-
menta militibus, & annuum stipendium darent: cum ire ad senatum
iussi essent, secuturos se dictatorem responderūt, vnius eius fidei vir-
tutiq; causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus ex-
ercitus, Dictator triumphans vrbem est ingressus: & cum se dictatu-
ra abdicare vellet, iussu patrum prius quam abdicaret, Coss. creauit
C. Sulpitium longum iterum, Q. Æmylium Cæretanum. Samnites 431.
infecta pace, quia de cōditionibus agebatur, inducias annuas ab vr-
be retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquā Pa-
pyrium abisse magistratu nūciatum est, arrecti ad bellandum animi

V.C. sunt: C.Sulpitio, Q.Æmilio (Aulium quidam annales habent) Con- A
sulibus, ad defectioné Samnitium Apulum nouum bellum accessit.
Vtroque exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apuli Æmilio sorte eue-
nerunt. Sunt qui nõ ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gen-
tis populos ab Samnitium vi atque iniurijs defensos scribant. Cæte-
rum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bel-
lum, propius vt sit vero, facit: non Apulis ab Samnitibus arma illata,
sed cum vtraq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res
vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes
nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno tre-
pidam repente ciuitatem exciuit, vt Capitolium atq; arx, mœniaq;
& portæ plena armatorum fuerint. & cum concursatum conclama-
tumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec cau-
sa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis Flauia rogatio-
ne populi fuit iudicium. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum, vt B
in Thusculanos animaduerteretur, quorum ope ac consilio Veli-
terni Priuernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus
Thusculanus cum coniugibus ac liberis Romã venit: ea multitudo
veste mutata, & specie reorũ tribus circuit, genibus se omnium ad-
uoluens. Plus itaq; misericordia ad pœnæ veniam impetrãdam, quã
causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam,
antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos neca-
ri: coniuges liberosque sub corona lege belli venire: memoriamque
eius iræ Thusculanis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad pa-
trum ætatem constat: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candida-
432. tum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio
Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus, magi-
ster equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pre-
cio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egre- C
gium exercitum aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico in-
curiose ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito adue-
nere Samnitium legiones tanta ferocia, vt vallum vsque ad statio-
nem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit muni-
menta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos.
Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit: ne militum virtuti
damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum ho-
stium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere pro-
pter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus,
ita institit agmini, vt donec lucesceret, prælio abstineret. nec pede-
stres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum
ausus incursare in hostẽ, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis
ad

A ad transitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus:& totis iam copijs Samnis vrgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum in quo constiterat locum castris dimetari iussit. Id vero circumfuso vndique equitatu, vt vallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaque vbi neq; eundi, neq; manendi copiam esse videt: instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. Auxerat id maxime animos quod ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neq; clamor, vt primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retrove recepta. neq; recursum ab vlla sit parte. In suo B quisque gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defagationem vltimam, aut noctẽ spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant: cum subito Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimẽta Romanorum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, inquit, sese præda præpediant. Alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito: Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dũ præda onerant, cæde inermes: cruentamq; illis prædã redde. Mihi C legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium consternatorumq; equorũ, neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto prope equitatu hostiũ, M. Fabius circunductis paululũ alis ab tergo pedestrẽ aciem adoritur. Clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantẽ aciem vidit: tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad mani-

manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: A vexilla se suorum, parmasque cernere equitum. Quod vbi auditum, simulq; visum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, vt haud secus quam si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumq; vim potuit: Partim in medio cęsi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circunuentos cæcidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, vt omnibus concilijs fremerent, minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestiorib. merito dijs quam hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellũ magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine, audebantque iam quidam nominare authores armorum. vnum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. B Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq; vt Romam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerũ præter captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex S.C. triumphauit. Hoc bellum à Coss. bellatũ quidam authores sunt: eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, C belline gerendi causa creatus sit: an vt esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusq; eo haud sane memorandi imperij ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem authori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum honorumq; fallente mendacio trahunt. inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo authore stetur.

DECA-

A

DECADIS PRIMAE LIB. IX.

EPITOME.

Titus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadēdi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. ijdemq; authore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: vt eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus tribun. plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant: deditі Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus, Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, & Valerina. Suessa, & Pontiæ coloniæ de-
B *ductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam strauit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in sanatu legendo obseruauerunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatū fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, AEquos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias vires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.*

SEquitur hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, V.C.
T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio Coss. Samnites eo an- 433.
C no imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt,
patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemque. Is vbi legati qui ad dedendas res missi erant, pace in- Pontij oratio.
fecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quę à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim vltra fieri ad placandos deos, mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: authores belli quia viuos non potuimus, perfunctos iam fato dedidimus: bona eorū, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid vltra

" tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? Quem
" tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram?
" Neminem neq; populum, neq; priuatum fugio. Quod si nihil cū po-
" tentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices in-
" tolerandæ superbiæ confugiam: & præcabor, vt iras suas vertant in
" eos, quib. non suæ redditæ res, nō alienæ accumulatæ satis sint: quo-
" rū sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum cor-
" porum, non bona sequentia domini deditionē exsatient: placari ne-
" queant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaq; viscera nostra præ-
" buerimus. Iustū est bellum, Samnites, quib. necessarium: & pia arma,
" quib. nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum huma-
" narum maximum momentum sit, quam propitijs rem, quā aduersis
" agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis quam
" homines gessisse: hoc quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat: Inde ad Calatiam, vbi iam Coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ: altera præter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas, breuior: sed ita natus locus est. saltus duo alti, angusti, syluosiq; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti. iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt: & aut eadem qua te insinuaueris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impeditioremq; euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumq; ingentium obiacentem molem inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoque clausam sua obice armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio. stuporque omnium animos, ac velut torpor

A por quidam insolitus membra tenet: intuẽtesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij duceret, diu immobiles silent. deinde vbi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdã vtilia operi: quanquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisq; nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquã vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, preterquã quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad coss. mœstos, ne aduocantes quidẽ in consilium, quando nec consilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt: militesq; in prætorium versi opem, quã vix dij immortales ferre poterant, ab ducib. exposcunt. Quærentes magis quam consultantes nox oppressit. cũ pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices viarũ, alius, per aduersa montium, per syluas, B qua ferri arma poterant, eamus: modo ad hostẽ peruenire liceat, quẽ per annos iã prope XXX. vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitẽ pugnãti. alius, quo, aut qua eamus? num montes moliri sede sua paramus? dũ hæc imminebunt iuga qua tu ad hostẽ venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atq; victi sumus. ne ferrum quidẽ ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellũ conficiet. His inuicem sermonibus, qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitib. quidẽ consilium in tã lætis suppetebat rebus. itaq; vniuersi Herenniũ Pontium patrem imperatoris per literas cõsulendum censent. Iã is grauior annis non militarib. solum, sed ciuilib. quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuncio filij censuit omnes inde quamprimum inuiolatos C dimittendos. quæ vbi spreta sententia est, iterumque eodem remeante nuncio consulebatur: censuit ad vnum omnes interficiendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquam filius ipse in primis iam animum quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, vocatusque in consilium, ita ferme locutus esse, vt nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse. Cum filius alijque principes per-

percontando exquirerent, quid si media via consilium caperetur, vt & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neq; amicos parat, neque inimicos tollit. Seruate modo, quos ignominia irritaueritis: ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit, neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittũt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem non impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore, si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaque mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco morte oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut cõtra fœdus tam necessarium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: Patrem meum, inquit, Coss. sæpe audiui memorantem, se in Capitolio vnum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa valloque ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor, & me vel deuouere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me mittere hostes paratus sum. Sed hîc patriam video: hîc quicquid Romanarum legionum est: quę nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta vrbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam à qua vrbs incolitur. Imo hercule produntur magis ea omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atque inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit. An à Veijs exercitum,

Lentuli orat. [handwritten margin note]

A B C [margin section letters]

tum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, vt tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunq; est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem, quā auro maiores vestri redemerunt. Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse, nec sine fœcialibus, cęremoniaque alia solenni. Itaque non vt vulgo credunt, Claudiusq; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt Coss. legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium qui spoponderunt, extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam DC. equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: vt vix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quam venissent, abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. Alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos iugum hostile, & ludubria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum vrbes reditum in patriam, ac parentes: quo sæpe ipsi maioresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quam quę præceperant animis. Iam primum cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire iussi, & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à Coss. abire lictores iussi, paludamentaque detracta, tantam inter ipsos qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosque censuerant, miserationem fecit, vt suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi Coss. prope semi-

nudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. Circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq;: gladij etiam plerisq; intentati: & vulnerati quidam, necatiq; si vultus eorũ indignitate rerum acrior victorẽ offendisset. Ita traducti sub iugum. & (quod pene grauius erat) per hostium oculos cum ex saltu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primũ lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cũ ante noctẽ Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod vbi estCapuam nunciatũ, euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs, neq; illis sociorũ comitas, vultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterãt. Adeo super mœrorem pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua, vt proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatique in curiam. percontantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent: adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosque cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos nonRomam, sicut ante Gallos: sed quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamq;. Cum hæc dicerenrur, audirenturq;, & deploratum pene Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosque in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitib. flebiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quã Romanis tristiorẽ memoriam fore. Quippe suos quenq; eorũ animos habiturum, vbicunque congressuri sint: saltus Caudinos non vbiq, Samnitibus fore. Iam &

Romæ

A Romæ ſua infamis clades erat. obſeſſos primũ audierunt: triſtior de- V.C.
inde ignominioſæ pacis magis quã periculi nuncius fuit. Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat: dimiſſus deinde auxiliorum apparatus, poſtquam deditionẽ tam fœde factã acceperunt: extemploq; ſine vlla publica authoritate conceſſum in omnem formã luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ: iuſtitiumq; in foro ſua ſponte cœptum prius quam indictum: lati claui annuli aurei poſiti: pene mœſtior exercitu ipſo ciuitas eſſe: nec ducib. ſolum atq; authoribus ſponſoribusq; pacis iraſci, ſed innoxios etiã milites odiſſe, & negare vrbe tectisve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus etiam iratis miſerabilis. Non enim tanquã in patriam reuertentes ex inſperato incolumes, ſed captorum habitu vultuq; ingreſſi ſero in vrbem, ita ſe in ſuis quiſq; tectis abdiderunt, vt poſtero atque inſequentibus diebus nemo eorum forum aut publi-
B cum aſpicere vellet. Conſules in priuato abditi, nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatuſconſulto eſt, vt dictatorẽ dicerent comitiorum cauſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt, & P. Ælium Petum magiſtrum equitum. quibus vitio creatis ſuffecti M. Æmylius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magiſtratuum eius anni, res ad interregnum rediit. interreges Q. Fabius Maximus, 434
M. Valerius Coruinus. Is COSS. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Curſorem iterum, haud dubio conſenſu ciuitatis, quod nulli ea tempeſtate duces clariores eſſent. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat patribus) magiſtratum inierunt, ſolennibuſque ſenatuſconſultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius penes quem faſces erant: Dic Spuri Poſthumi, inquit: Qui vbi ſurrexit, eodem illo vultu quo ſub iugum miſſus erat. Haud ſum Poſthumij ratio.
C ignarus, inquit, conſules, ignominiæ, non honoris cauſa me primum excitatum, iuſſumq; dicere non tanquam ſenatorem, ſed tanquam reum qua infelicis belli, qua ignominioſæ pacis. Ego tamen, quando neque de noxa noſtra, neque de pœna retuliſtis: omiſſa defenſione, quæ non difficillima eſſet apud haud ignaros fortunarum humanarum, neceſſitatumque, ſententiam de eo, de quo retuliſtis, paucis peragam: quæ ſententia teſtis erit, mihine, an legionibus veſtris pepercerim, cum me ſeu turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea, præterquam corpora noſtra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi, vinctique exoluamus religione populum, ſi qua obligauimus, ne quid diuini humanive obſtet, quo minus iuſtum piumque de integro ineatur bel-

Z 2 lum.

lum. Interea Coss. exercitum scribere, armare, educere placet. nec A prius ingredi hostium fines, quam omnia iusta in deditionem nostram perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæsoque, si vobis non fuit cordi Spurium Posthumium, T. Veturium consules cum Samnitibus prospere bellum gerere: at vos satis habeatis vidisse nos sub iugum missos: vidisse sponsione infami obligatos: videre nudos vinctosque hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: nouos Coss. legionesq; Romanas ita cũ Samnite gerere bellum velitis, vt omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit homines, vt modo vix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur quod vir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo prosequentes virum, in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper intercessio est ab L. B Liuio, & Q. Melio tribunis plebis, qui neque exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo quod spondendo pacem, seruassent exercitum populi Ro. pœnam vllam meritos esse, neq; ad extremum cũ sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse. Tum Posthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: deditis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed si me audiatis, prius quam dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsurã habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolui religione populum: id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo iuris fœcialium expers est, qui ignoret? Neq; ego inficias eo patres conscripti, tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: C sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia qua sponsionẽ istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos verba legitima dedentium vrbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc vrbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem si spopondissemus vrbem hanc relicturum populumRo. si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum, sponsionis vinculum leuat. Si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest. Et ne illud quidẽ, quod quosdã forsitã moueat, refert, Cos. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerũt, qui-

bus

bus non fuit satis Coss. spondere, sed legatos, quęstores, tribunos mi-
litũ, spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiuerit, quid
ita spoponderim, cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pa-
cem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaue-
ratis, possem. Nihil ad Caudium patres conscripti humanis consilijs
gestum est: dij immortales & vestris, & hostium imperatoribus men-
tem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus, & illi male partam
victoriam male perdiderunt, dum vix locis quibus vicerant, credũt,
dum quacunque conditione arma viris in arma natis auferre festi-
nant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad
cõsultandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum
populo de pace ac fœdere agere? Tridui iter expeditis erat. interea
in iudicijs res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis cer-
tam, aut pacem afferrent. Ea demum sponsio esset, quam populi ius-
B su spopondissemus. Sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondissemus:
nec fas fuit alium rerum exitum esse: quam vt & illi velut somnio
lætiore, quam quod mẽtes eorum capere possent, nequicquam elu-
derentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, ex-
pediret. vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio inter-
poneretur, quæ neminem præter sponsorem obligaret. Quid enim
vobiscum patres conscripti, quid cum populo Rom. actum est? Quis
vos appellare potest? quis se a vobis dicere deceptum? hostis? an ci-
uis? Hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro vobis
iussistis. Nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis?
nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponso-
res nos sumus rei satis locupletes in id quod nostrum est, in id quod
præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc sæuiant, in hęc
ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet; consu-
C lite vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur:
nos interim T. Veturi, vosq; cæteri vilia hæc capita luendæ sponsio-
nis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit pa-
tres conscriptos tum causa, tum author: nec cæteros solum, sed tri-
bunos etiã plebis, vt se in senatus dicerent fore potestate. magistratu
inde se extemplo abdicauerunt: traditique fœcialibus cum cæteris
Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quædam affulsis-
se ciuitati visa est. Posthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlũ fe-
rebant: deuotioni P. Decij Cos. alijs claris facinoribus æquabant:
emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius consilio & opera: ipsum se
cruciatibus, & hostiũ iræ offerre: piaculaq; pro populo Romano da-
re. Arma cuncti spectant, & bellum, en vnquã futurum, vt congredi
armis cum Samnite liceat? In ciuitate ira odio ꝗ; ardente delectus

 omnium

omnium prope voluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouę legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsorib. iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor verecundia maiestatis Posthumium laxe vinciret: Quin tu, inquit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio? Tum vbi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit? Quandoquidem hice homines iniussu populi Ro. Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti: fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat vi percullit, & clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum legatum: fœcialem à se contra ius gentium violatum: eo iustius bellum Rom. gesturos. Tum Pontius: Nec ego istam deditionē accipiam, inquit, nec Samnites ratam habebunt. Quin tu Sp. Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes quos in potestate habuit, aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello: quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum quo septæ fuerunt. Nemo quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionē tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quam in colloquium est ventum, habeant. Tum bellum, & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur. Ea vero fortuna, ijs locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum: nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. Auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendū aurum cæsi sunt. Pacem nobiscum pepigistis, vt legiones vobis captas restitueremus, eam pacem irritam facitis, & semper aliquā fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialib. cæremonijs dignum erat, vt tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas tot ciues incolumes: ego pacem quā hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa, iratis omnibus dijs, quorū eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quādo Sp. Posthumius modo legatū fœcialem genu perculit: ita dij credēt Samnitum ciuem

A ciuem Posthumium, non ciuem Ro. esse: & à Samnite legatum Ro. "
violatum: eo vobis iustum in nos factū esse bellum. Hæc ludibria re- "
ligionū non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages, "
senes ac cōsulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Ro- "
manis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi "
quidē forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra
Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestis-
simū cernentibus renatū bellum, omnia quę deinde euenerunt, non
in animis solum, sed prope in oculis esse, & sero ac nequicquam lau-
dare senis Pontij vtraq; consilia: inter quæ se media lapsos, victoriæ
possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasio-
ne amissa, pugnaturos cum eis quos potuerint in perpetuum vel ini-
micos tollere, vel amicos facere. Adeoq; nullo dum certamine incli-
natis viribus post Caudinā pacem animi mutauerāt, vt clariorem in-
B ter Romanos deditio Posthumium, quam Pontium incruenta victo-
ria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victo-
ria certa haberent, Samnites simul rebellasse & vicisse crederent
Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ
colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum
ijs satis constat) nocte occupata est. Timor inde mutuus vtrosque
vsque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam ali-
quandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex te-
ctis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt.
Fraus deinde rem inclinauit, quod vocem audiri preconis passi sunt,
incolumem abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit à certami-
ne animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars arma-
ta per auersam portam erupit: tutiorque eis audacia fuit, quam in-
cautus ad credendum cęteris pauor: quos circumdatos igni nequic-
C quam deos fidemque inuocantes, Samnites concremauerunt. Coss.
inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam per-
git, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur:
Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Disten-
dit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à ter-
go instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, sa-
tis audebāt. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transi-
gere cum Publio certamen. Itaque in aciem copias ducunt: aduersus
quos Publius Cos. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites
ratus, concionem aduocari iussit. Cæterum sicut ingenti alacritate
ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam,
nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor
ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, vrgentes

signiferos: & nemora in concursu pilis emittendis, stringendisque A inde gladijs esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem ferũtur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaq; nõ fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi. Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamẽ coacto rursus in vnũ agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio Cos. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quã beneficio vllo populi Romani. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria maritima loca contempto cultu molliore, atq; vt euenit, fere locis simili genere, ipsi montani atq; agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosq; inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeo exigue, vt militi occupato stationibus vigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret: interdum occursu hostium cogeretur, abiecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis prius quam alter consul victore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaq; cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndique contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id C tempus parantibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, vt bellum omitterent: per vtros stetisset quominus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega se cõmunicaturum respondit: accitoq; eo, cum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque quæ assolent cum acie dimicandum est, consulibus Tarentini legati occursare, responsum expectantes. Quibus Papyrius ait, auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatum præterea est egregie: authoribus dijs, vt videtis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam incre-

A increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque alijs modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, vt Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunq; casus ferat, passuros, quam vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Accipere se omen Coss. aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant. Ipsi inter se particis copijs succedunt hostium munimentis: & simul vndiq; adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atq; in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non
B hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorē fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes, fusosq; inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque. Nec vllum superfuisset animal, ni Coss. receptui signum dedissent, auidosq; cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaq; apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, vt doceretur miles minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. Laudare ea milites, lætarique, obuiam itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quam prode-
C retur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubię ad id voluntatis tentarentur. Publius Cos. ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione vna populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoq; qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. Nam insessis omnibus vijs per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad Cos. Romanum, vt receptis equitibus qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit, debuisse eos Pontium Herennij filium, quo authore Romanos sub iugum misissent, consulere quid victis patiendum censeret. Cæterum quoniam ab hostibus in se æqua statui, quam in

V.C. se ipsi ferre maluerint, nunciare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iu- A
menta, multitudinē omnem imbellem intra mœnia relinquerent:
militem se cum singulis vestimentis sub iugum missurum, vlciscen-
tem illatã, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum.
septem millia militum sub iugum missa, prædaq; ingens Luceriæ ca-
pta, receptis omnibus signis armisque, quæ ad Caudium amiserant:
& quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pigno
ra pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme a-
lia mutatione subita rerum clarior victoria populi Rom. est, si qui-
dem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius He-
rennij filius, Samnitium imperator, vt expiaret consulum ignomi-
niam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror
obscurum esse de hostium duce dedito, missoq; sub iugum. id magis
mirabile est ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Papyrio
Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atq; inde Luceriam B
gesserit: vltorq; vnicus Romanæ ignominiæ haud sciã an iustissimo
triumpho ad eam ætatē secundum Furium Camillum triumphaue-
rit, an Cos. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem
435. alius error: Cursorne Papyrius proximis comitijs cum Q. Æmylio
Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magi-
stratu consul tertium creatus sit, an L. Papyrius Mugilanus, & in co-
gnomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli
perfecta. Æmilius cum Ferentanis vno secundo prælio debellauit:
vrbemq; ipsam quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in
deditionem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui
ciues Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præ-
sidiumq; eorum in vrbem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœ-
nia Satrici admotus esset exercitus: legatisq; missis ad pacem cum
precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi C
præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus
ea voce, quam armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaq; subinde
cum exequerentur quærendo à consule legati, quonã se pacto pau-
cos & infirmos crederet præsidio tam valido & armato vim allatu-
ros? ab ijsdem consilium petere iussi, quibus authoribus præsidium
in vrbem accepissent, discedunt: ægreq; impetrato vt de ea re consu-
li senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factio-
nes senatum destinebant: vna, cuius principes erant defectionis à
populo Romano authores: altera, fidelium ciuium. Certatum ab
vtrisque tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli opera na-
uaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præ-
parati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte
esset,

A esset, nunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosq; clam hostes in vrbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium clamor sublatus: momentoq; vnius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Cos. erant. Qui quęstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioq; valido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excel- Laus Papyrij

B lens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum, nec cum vllo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;, equites etiam aliquando ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne vtiq; dorsum demulceatis cum ex equis descendetis. Et vis erat in eo viro imperij ingens pariter in socios, ciuesq;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primā aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorē expedire securim iussit. Ad quā vocem exanimi stante Prænestino: Agedum lictor, excide radicē hanc, inquit, incōmodam ambulantibus: per fusumq; vltimi supplicij metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, Comparatio Alexandri

C qua nulla virtutum feracior fuit, nemo vnus erat vir: quo magis in- Magni cum Rom.

nixa res Romana staret: quin eum parem destinarant animis magno Alexandro ducē si arma Asia perdomita in Europam vertisset. Nihil minus quæsitū à principio huius operis videri potest, quā vt plus iusto ab rerum ordine declinarē, varietatibusq; distinguendo opera, & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quęrerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quib. sæpe tacitis cogitationibus volutauit animū, eas euocat in medium: vt quęrere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatū, futurus fuerit. Plurimū in bello pollere videntur militū copia & virtus, ingenia imperatorū, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictū Romanum imperi-

imperium. Iam primum, vt ordiar ab ducibus comparandis, haudequidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem tamen eum facit, quod vnus fuit, quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittam, magna exempla casuum humanorum: Cyrum quem maxime Græci laudibus celebrant quid nisi longa vita, sicut Magnum modo Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus cõsulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publicum Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicũ Romano præuertisset bellum, seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingenijque, tum disciplina militaris iam inde ab initijs vrbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum, Iunij, Valerijque: ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus: aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quam duces? Cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? Cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? Victus esset consilijs iuuenis vnius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus cepit. Id vero erat periculum, ne solertius, quam quiuis vnus ex ijs quos nominaui, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret, aciem instrueret, subsidijs firmaret. Non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædam verius quam hostem, nihil aliud quam bene ausus vana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comessabundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ, ac montes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis: vbi auunculus eius nuper Epeiri rex Alexander ab sumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; (vt ita dicam) ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur: Dario magis similis

quam

quam Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus: & fœda supplicia: & inter vinum & epulas cædes amicorum: & vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatorijs virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Rom. & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, con-
B cionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate, quam qui eo extollunt, quod populus Rom. etsi nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se vnius hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spacio, quam in ætate XIII. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominē, quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fa-
C stisq; percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Rom. pœnituit. Et quo sint mirabiliores quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos vicenosq; dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit. ab Tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tyronem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadē fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam

eo plus

eo plus periculi ſubiſſet, quod Macedones vnum Alexandrum habuiſſent, multis caſibus non ſolum obnoxium, ſed etiam offerentem ſe: Romani multi fuiſſent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares: quorum ſuo quiſq; fato ſine publico diſcrimine viueret, moreretúrq;. Reſtat vt copiæ copijs comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Cenſebantur eius ætatis luſtris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione ſociorũ Latini nominis vrbano prope delectu decem ſcribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus ſæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hoſtibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis & Volſcis, & Æquis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæque, & Picentibus, & Marſis, Pelignisq; ac Veſtinis atq; Apulis, adiunctaq; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Hoſtia tenus Samnites, aut ſocios validos Romanis, aut fractos bello inueniſſet hoſtes. ipſe traieciſſet mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Theſſalorum. hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliaſq; ſi adiunxiſſet gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi ſupplementum eſſet: Alexandro (quod poſtea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, ſariſſæque illis, Romano ſcitum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo quam haſta vehementius ictu miſſuq; telum. Statarius vterq; miles, ordines ſeruans: ſed illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluribus conſtans: facilis partienti quacunque opus eſſet, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio victus Alexander, bello victus eſſet. Romanum quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quę fregiſſet acies? Næ ille ſæpe etiamſi prima proſpere eueniſſent, Perſas & Indos, & imbellẽ Aſiam quæſiſſet, & cum fœminis ſibi bellum fuiſſe dixiſſet: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixiſſe ferunt, ſortem bellorum in Aſia geſtorũ ab hoc ipſo iuuene cum ſua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello claſſibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri ſuffecturam fuiſſe reor ad vnum bellum. Et forſitan cum & fœderibus vetuſtis iuncta Punica res Romanæ eſſet, & timor par aduerſus communem hoſtem duas potentiſſimas armis viriſq; vrbes armaret, ſimul Punico Romanoque obrutus bello eſſet. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, ſed experti tamen ſunt Romani

Mace-

A Macedonem hostem aduersus Antiochum, Philippum & Persen, V. C.
non modo cum clade vlla, sed ne cum periculo quidem suo. Absit
inuidia verbo, & ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste,
nunquam a pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis vtique,
nunquam iniquis locis laborauimus. Equidem, sagittas, saltus im-
peditos, auia commeatibus loca, grauis armis miles timere potest,
mille acies grauiores quam Macedonum atque Alexandri, auertit:
auertetque, modo sit perpetuus huius qua viuimus pacis amor, &
ciuilis cura concordiæ. Marcus Follius Flaccina inde, & L. Plautius 436.
Venox Coss. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis
de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, re-
iecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Ita-
que de fœdere negatum: induciæ biennij cum per aliquot dies fa-
tigassent singulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses
B Canusinique populationibus fessi obsidibus L. Plautio Cos. datis, in
deditionem venerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ crea-
ri cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum vtrumq; ipsi pro re-
medio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ ad-
ditæ tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus,
Theates quoq; Apuli ad nouos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Æ- 437.
mylium Barbulam fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apu-
liam præstandæ populo Rom. authores, id audacter spondendo, im-
petrauerunt vt fœdus daretur, neque vt æquo tamen fœdere, sed vt
in ditione populi Rom. essent Apulia perdomita (nam Tarento quo-
que valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde
repentino aduentu Æmylij Cos. Nerulum vi captum. Et postquam
res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vulgauit:
Antiatibus quoq; qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere
C querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ pa-
troni. Nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C.
Iunius Bubulcus, & Q. Æmylius Barbula consules, exitu anni non
consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, cæterum dictato- 438.
ri L. Æmylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equi-
tum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samniti-
bus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno
exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris
Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu pa-
tefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars
vtraque spe alieni magis auxilij, quam viribus freta suis, iusto mox
prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio erat,
tamen vtrinq; tutã aciem dictator habuit: quia & locum haud faci-

lem ad

V.C. lem ad circunueniendum cepit: & diuerſa ſtatuit ſigna. Infeſtior ta- A
men in erumpentes inceſſit: nec magno certamine intra mœnia
compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certami-
nis fuit. Victoria ſicut ſera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fuſi in caſtra
Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito Agmine abeunt: & ſpe ab-
iecta Satriculæ tuendæ, Pliſtiam ipſi ſocios Romanorum, vt parem
dolorem hoſti redderent, circunſidunt. Anno circumacto, bellum
439. deinceps ab dictatore Q. Fabio geſtum eſt. Conſules noui, L. Papy-
rius Curſor quartum, & Q. Publius Philo quartum, ſicut ſuperio-
res, Romæ manſerunt: Fabius ad accipiendum ab Æmylio exerci-
tum ad Satriculam cum ſupplemento venit. Neq; enim Samnites
ad Pliſtiam manſerant: ſed accitis ab domo nouis militibus, multi-
tudine freti caſtra eodem quo ante loco poſuerunt, laceſſenteſque
prælio Romanos auertere ab obſidione conabantur. Eo intentius
dictator in mœnia hoſtium verſus, id bellum tanti ducere, quod vr- B
bem oppugnabat: ſecurior ab Samnitibus agere, ſtationibus modo
oppoſitis, ne qua in caſtra vis fieret, eo ferocius obequitare Samnites
vallo, neque ocium pati: & cum iam prope in portis caſtrorum eſſet
hoſtis, nihil conſulto dictatore magiſter equitũ Q. Æmilius Cære-
tanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, ſum-
mouit hoſtem. Tum in minime pertinaci genere pugnæ ſic fortuna
exercuit opes, vt inſignis vtrinque clades, & clara ipſorum ducum
ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quod tam
ferociter adequitaſſet, inde ſe fundi fugarique, orando hortandoq;
equites prælium integrauit. In quem inſignem inter ſuos cientem
pugnam magiſter equitum Romanus infeſta cuſpide ita permiſit e-
quum, vt vno ictu exanimem equo præcipitaret: nec vt fit, ad ducis
caſum perculſa magis quam irritata eſt multitudo. Omnes qui cir- C
ca erant, in Æmyliũ temere inuectum per hoſtium turmas, tela con-
iecerunt: fratriq; præcipuum decus vlti Samnitium imperatoris de-
derunt. Is victorem detractum ex equo magiſtrum equitum plenus
mœroris atq; iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore et-
iam, quia inter hoſtiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed
extemplo ad pedes deſcenſum ab Romanis eſt: coactique idem Sa-
mnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedeſtre prę-
lium inijt, quo haud dubiè ſuperat Romanus: recuperatũq; Æmylij
corpus miſta cum dolore lætitia victores in caſtra referunt. Samni-
tes duce amiſſo, & per equeſtre certamen tentatis viribus, omiſſa Sa-
tricula, quam nequicquam defendi rebantur ad Pliſtiæ obſidionem
redeunt: intraque paucos dies Satricula Romanis per deditionem,
Pliſtia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli ſedes eſt, ad Soram
è Sam-

A è Samno Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo cum prior Romanus exercitus ad vlciſcendam ciuium necem, recuperandamq; coloniã magnis itineribus perueniſſet: & ſparſi per vias ſpeculatores ſequi legiones Samnitium, nec iam procul abeſſe alij ſuper alios nunciarent: obuiam itum hoſti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum eſt. Non cædes, non fuga alterius partis, ſed nox incertos victi victoreſne eſſent, diremit. Inuenio apud quoſdam, aduerſam eam pugnam Romanis fuiſſe: atq; in ea cecidiſſe Q. Æmylium magiſtrum equitũ. Suffectus in locum Æmylij C. Fabius magiſter equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmiſſos nuncios conſulto dictatore vbi ſubſiſteret, quove tempore, & qua ex parte hoſtem aggrederetur, ſubſtitit occultus ad omnia ſatis exploratis conſilijs. Dictator cum per aliquot dies poſt pugnam continuiſſet ſuos intra vallum, B obſeſſi magis quam obſidentis modo, ſignum repente pugnæ propoſuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in ſemetipſo cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla niſi in eruptione ſpes eſſet: Locis, inquit, anguſtis milites deprehenſi, niſi quam victoria patefecerimus, viam nullã habemus. Statiua noſtra munimento ſatis tuta ſunt, ſed inopia eadẽ infeſta. Nam & circa omnia defecerunt, vnde ſubuehi commeatus poterãt: & ſi homines iuuare velint, iniqua loca ſunt. Itaq; nõ fruſtrabor ego vos caſtra hic relinquẽdo, in quæ infecta victoria, ſicut priſtino die, vos recipiatis. Armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. Caſtra habeant, repetantq;, quibus operæ eſt trahere bellum: nos omnium rerum reſpectum, præter quam victoriæ, nobis abſcindamus. Ferte ſigna in hoſtem: vbi extra vallum agmẽ exceſſerit, caſtra quibus im- C peratum eſt incendant. Damna veſtra milites, omnium circa qui defecerunt populorum præda ſarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ neceſſitatis vltimæ index erat, milites accenſi, vadunt in hoſtem: & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iuſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaq; velut vecordes illati, ſigna primo impetu hoſtium turbant: & in tempore poſtquam ardentia procul vidit caſtra magiſter equitum (id conuenerat ſignum) hoſtium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, qua poteſt quiſq;, fugam per diuerſa petunt. Ingens multitudo in vnum metu cõglobata, ac ſemetipſam turba impediens, in medio cæſa. Caſtra hoſtium capta direptaq;, quorũ præda onuſtum militem in Romana caſtra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam

V.C. 441. incendio partem, cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum; nouiq; Coss. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem vrbis situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus trãsfuga clam ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusq; traditurum vrbem promittit. Visus inde, cum quonam modo id præstaturus esset, percontãtes doceret, haud vana afferre, perpulit prope adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur, fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnæ vigiliȩ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decẽ milites delectos secum per ardua ac prope inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorũ missilibus telis eo collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in aspretis, & de industria etiã, quo locus tutior esset, ab oppidanis cõgesta. Vbi cum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hocquidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq; fortissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia incerto maiora territis ostentat. Ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. Decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu: Ad arma, &, Prò vestram fidem ciues, clamitans, Arx ab hostibus capta est, ite, defendite. Hæc incidens principum foribus, hæc obuiis, hæc occurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab vno pauorem plures per vrbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcẽ exploratoribus, cum tela & armatos tenere arcẽ multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur, portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per vnam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum Coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis & defectionis authores, vinctos Romam deducunt: cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. Omnes qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi, summo gaudio plebis: cuius maxime intererat tutam vbique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse.

Consules

A Consules ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Ausonum bellum intulerunt. Mota namq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniã passim factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoq; & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Cæterum Ausonum gens proditione vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina vrbes erant, ex quib. principes iuuentutis duodecim numero in proditionem vrbium suarum coniurati, ad consules veniunt: docent suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. Fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum: & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur: in ea fluctuatione animorũ opprimi incautos posse. His authoribus mo-

B ta propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occulti propinqua mœnib. insiderent loca: partim togati, tectis veste gladijs, qui sub lucem apertis portis vrbes ingrederentur. Ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta: sed quia absentib. ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitiũ facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæsi. eoq; ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam vrbem censerent. præter odiũ, quod

C execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principũ coniurationes patefactæ: de quibus cum ad senatũ relatum esset, haudquaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatoréq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus, is M. Follium magistrũ equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu cõscientia, Calauios, Ouiũ, Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorẽ, mors haud dubie ab ipsis cõscita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campaniæ materia decessit, versa Romã interpretando res. non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum

qui vsquam coissent coniurassentve aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus remp. esse. Latiorq; & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos, nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ij modo in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum nouorum. ipsos adeo dictatorem magistrumq; equitum, reos magis quam quæsitores idoneos eius criminis esse: intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis quam imperij memor, progressus in concione, ita verba fecit: Et omnes anteactæ vitæ vos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me, testis est innocentiæ meç. Neq; enim (quod sæpe alias) quia ita tempora postulabant reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parũ potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxiliũ, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quam vt innocẽtiam suam purgarent, visa) in nos irruerunt. & priuatis dictatorem poscere reum, verecundiæ non fuit: vt omnes dij hominesq; sciant, ab illis etiam quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso Coss. si vobis datum ab senatu negocium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminationibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud Coss. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobiliũ testimonia egregie absoluuntur. Publius etiã Philo multiplicatis summis honoribus, post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absolutusq; est. Nec diutius (vt fit) quam dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerũ, magis tamẽ spes Campaniæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam versos, rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret,

Capuam

A Capuam Romanis eriperent. Eo Coss. cum valido exercitu venerũt. V.C.
& primo circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, cuncta-
ti sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana,
Campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in con-
spectu hostibus data: deinde leuibus prælijs equitũ sæpius quam pe-
ditum vtrinq; periculum factum. Nec aut euentus eorũ Romanum,
aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra du-
cibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli
vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua
diuisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum,
ne qua eo vis fieret, quam ad prælium starent: aciem pediti tutam fo-
re. Coss. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu cõsistunt. dextra
pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes,
aut ne ipsi circumirentur, constiterãt, latius patefacta stetit sinistris,
B præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilij
Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longio-
ris pugnæ casus reseruabantur, in primã aciem extemplo emisit: vni-
uersisq; hostẽ primo impetu virib. impulit. Commota pedestri acie
Samnitium, eques in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine
inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos:
signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec vniuer-
sam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu nõ Petilius solus, sed Sul-
pitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserenti-
bus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. Vnde haud
dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille
ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit. Romanos loco pul-
sos, victorem hostem signa in perculsos inferentẽ. Cæterum omnia
mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus
C militum est animus: & maius quam pro numero auxilium aduene-
rat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam præ-
lium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus: & omisso cer-
tamine, cædi capiq; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi
Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut ca-
pta Samnitium, proditum memoriæ est. Coss. egregia victoria parta,
protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibiq;
hyberna egerunt: donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintum, 442.
C. Iunio Bubulco iterũ, nominatus dictator C. Petilius cum M. Fol-
lio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fre-
gellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas per-
git. Vnde post nocturnam Samnitium fugã sine certamine receptis
Fregellis, præsidioq; valido imposito, in Campaniam reditum, ma-

V.C. xime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia sub aduentũ A dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerant. Dictator vrbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circuniecta muris incendit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Cos. trahunt, adijciunt Atinam & Calatiam ab eodẽ captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorẽ dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultum factum est. sed triumuiros creauere, ac misere
443. colonorum quatuor millia insequentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, prius quam ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempe- B state gens alia, cum secundum Gallicos tumultu arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominũ. Itaq; altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Sulpitium Longum, is magistrum equitum C. Iunium Bubulcum dixit. Is prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferẽdo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eaq; vnus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se ab- C dicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantũ Poticiorum interijsse, sed censorem etiam Appium memori deum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; Coss. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius
444. Bubulcus III. & Quintus Æmylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua

A tus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam le-
ctionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinē
facta esset, obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine,
qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo
imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraq; pertinentia ad rem
militarem: vnum, vt tribuni militum senideni in quatuor legiones à
populo crearentur, quæ antea per quam paucis suffragio populi re-
lictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere
eam rogationem Tribuni plebis L. Atilius, C. Martius. Alterum, vt
duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem popu-
lus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius tribunus plebis. E-
iusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem visa es-
set pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant
in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tybur
B vno agmine abierunt: adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrificijs præ-
cineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt,
vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini
benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, vt re-
uerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud
abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij
alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant,
& vino, cuius auidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atq; ita in
plaustra somno victos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius
sensere, quā plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppres-
sit. Tunc concursus populi factus, impetratoq; vt manerent, datum,
vt triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solen-
nis est, licentia per vrbem vagarentur: restitutumq; in æde vescendi
ius ijs qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bello-
C rum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio
Samnites, Æmylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Sam-
nio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat vi capi, obses-
sum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibusq; fœdum
in modū laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iu-
nius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggres-
sus est mœnia, vi cepit, atq; omnes puberes interfecit. Inde victor ex-
ercitus Bouianū ductus. Caput hoc erat Pentrorū, Samnitium, lon-
ge ditissimum, atq; opulentissimū armis virisq;. Ibi quia haud tantū
irarū erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. Minus itaq;
sæuitū in hostes est: prædæ plus pene quam ex omni Samnio vnquā
egestum, benigneq; omnis militi concessa. Et postquam præpoten-
tem armis Romanū nec acies subsistere vllæ, nec castra, nec vrbes po-

terant: omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, vt insi- A
dijs quęreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus ex-
cipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam,
pars forte, pars consilio oblati, cōgruentia ad consulem afferentes,
quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum auium compul-
sam esse: perpulerunt vt prędatum eo expeditæ ducerentur legiones.
ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam
intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tu-
multu incautos inuadit. Et primo noua res trepidationē fecit, dum
arma capiunt, sarcinas congerunt in mediū. dein postquam, vt quis-
que liberauerat se onere, aptaueratq; armis, ad signa vndiq; coibāt,
& notis ordinibus in veteri disciplina militiæ iam sine præcepto vl-
lius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maxime pugnā
aduectus, desilit ex equo: & Iouē Martemq;, atq; alios testatur deos,
se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum B
locum deuenisse: neq; in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste mi-
litis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullam rem aliam,
quam virtutem militum vindicaturam. Conniterentur modo vno
animo omnes inuadere hostē victum acie, castris exutum, nudatum
vrbibus, vltimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non ar-
mis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ inexpugnabilem lo-
cum? Fregellana arx, Soranaq;, & vbicunq; iniquo successum erat lo-
co, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficul
tatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. Vbi paulum la-
boris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. Cæterum post-
quam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitq; acies æquo
se iam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores: eas-
demq; latebras, quibus se paulo ante texerāt, palati atq; inermes fu-
ga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude C
impediebant. itaq; ergo per paucis effugium patuit. Cæsa ad viginti
millia hominum: victorq; Romanus ad oblatam vltro ab hoste præ-
dam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes
Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando
Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens
orsi bellum. Eo alter Cos. Æmylius cum exercitu ad liberandos ob-
sidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus
benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem pri-
mum consultando, maturarent, traherentne bellum, traduxe-
runt: postero die, vbi celeriora quam tutiora consilia magis placue-
re ducibus, sole orto signū pugnæ propositum est: armatiq; in aciem
procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesse-
ram dari

A ram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat, dicto paretur. Consul vbi armatos paratosque vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquãdiu intenti vtrinque steterunt, expectantes vt ab aduersariis clamor & pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit, quam telum hinc aut illinc emissum est. inde ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, cõcinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. Concurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinque, & fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texis-
B set, ita vt victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab vtroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est, quia & ex hostium exercitu prima tota acies delata vno prælio fuerat, subsidiariis modo relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, vt plures post prælium saucij decesserint, quam ceciderant
in acie. Q. Fabius insequentis anni Consul bellum ad Sutrium ex- 445.
cepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. Cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis venit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magistratus tribunósq; plebis nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod
C Æmylia lege finitum censuræ spacium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla vi compelli, vt abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus, actionem susceperat, non popularem magis quam iustam, nec in vulgus, quam optimo cuiq; gratiorem. Is cum identidem legem Æmyliam recitaret, authoremq; eius Mamercum Æmylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium, & anni coegisset spacium. Dic agedum, inquit, Ap- «
pi Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & «
M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius inter- «
rogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Æmylia eos censores, quorum in magistratu lata es-

set: quia post illos censores creatos eam legē populus iussisset, quod- A
que postremum iussisset, id ius ratumque esset: non tamen aut se,
aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores es-
sent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu cauillante Ap-
Sempronij oro.
pio: En, inquit, Quirites, illius Appij progenies: qui decemuir in an-
num creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vllo
creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit: nec ante continuan-
do abstitit magistratu, quam obruerent eum male parta, male ge-
sta, male retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cuius vi
atque iniuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis.
hæc, aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis. hæc,
propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc, quæ fœne-
bres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit: hæc connubia pa-
trum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magistratus iter ob-
sepsit. hoc est nomen multo quam Tarquiniorum infestius vestræ B
libertati. Itane tandem Ap. Claudi cum centesimus iam annus sit ab
Mamerco Æmylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortis-
simiq; viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id ius esse,
quod postremo populus iussisset, sciuit? Immo vero omnes sciuerūt:
ideo Æmyliæ potius legi paruerūt, quam illi antiquæ, qua primum
censores creati erāt: quia hanc postremum iusserat populus: & quia,
vbi duæ cōtrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc
dicis Appi, non teneri Æmylia lege populum? an populum teneri,
te vnum extra legem esse? Tenuit Æmylia lex violentos illos censo-
res, C. Furium, & M. Geganium: qui quid iste magistratus in repub.
mali facere posset, indicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum
Æmylium principem ætatis suæ belli domique ærarium fecerunt.
Tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spacium.
tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspiciis, eodem iure crea- C
tum. An hunc non vt qui optimo iure censor creatus esset, populus
creauit: tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare va-
leat? quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen, vt
qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet? Quem se-
mestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore
putes? Quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter
crees? Quam isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra
vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt,
aut qui vitio creati, abierunt magistratu? Quid ego antiqua repe-
tam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæ-
stiones seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat, exerceret:
contagio eius quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis
est, vt

A est, vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: non die, non hora citius quam necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus, satis est aut diem aut mensem censuræ adiicere. Triennium, inquit, & sex menses vltra quam licet Æmylia lege, censuram geram, & solus geram. Hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso cui fit, institutum Deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam rempub. eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lu-
B stro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ, nec quod collega magistratu abiit, nec lex nec pudor coercet. virtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumque ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecundia, quem gessisti, non modo manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coegit me loqui: & nisi AEmyliȩ legi parueris, te in vincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, vt comitiis
C censoriis nisi duo confecerint legitima suffragia, non renunciato altero comitia differatur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum censurā gerere patiar. Hæc taliaq; cum dixisset, prehendi censorē, & in vincula duci iussit. Approbantib. sex tribunis actionē collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt, summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutriū ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montib. ducenti ad ferendā opem sociis, tentādasq; munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostēderet subiecta late planities, consul, vt loco paucitatē suorum adiuuaret, deflectit paululū in cliuos agmē (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium præterquam multitudinis suæ (qua sola freti erant) immemores, prælium ineunt

adeo

adeo raptim & auide, vt abiectis missilibus, quo celerius manus cõ- A
sererent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta galeæq; ictæ, cum etiam quos non vulnerauerant, turbarent: neque subire erat facile ad propiorem pugnam: neq; missilia habebant, quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus, cum iam satis nihil tegeret, quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesque, & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: versisq; signis, fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi, cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi pene agmine, ac vexato vulneribus, in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duo de quadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. B
Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atq; horrenda, quam nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat. aliis omnib. cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderãt, consulis frater (M. Fabium Cæsonem alij, C. Claudium quidam, matre eadem qua Cos. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat. linguamq; Hetruscam ꝓbe nouerat. Habeo authores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nũc Grecis, ita Hetruscis literis erudiri solitos, sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vna. eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, C
quam summatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestib. telis, falcibus gesisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ nec vestis armorumue habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat à fide quenquã externum Ciminios saltus intraturum. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanũ ausum: introductumq; in senatum consulis verbis egisse de societate, amicitiaque: atq; inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum, commeatum exercitui dierum XXX. præsto fore, si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratã imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima

A vigilia præmiſſis,legionib.poſt impedimenta ire iuſſis, ipſe ſubſtitit cum equitatu:& luce orta, poſtero die obequitauit ſtationibus hoſtium,quæ extra ſaltum diſpoſitæ erāt: & cum ſatis diu tenuiſſet hoſtem,in caſtra ſeſe recepit:portaq; altera egreſſus,ante noctē agmen aſſequitur. poſtero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agreſtium Hetruſcorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ,Romanis occurrunt, adeo incompoſitæ, vt vindices prædarum prope ipſi prædæ fuerint. Cæſis fugatisq; iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia in caſtra rediit. Eo forte quinq; legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio ſenatus verbis,ne ſaltum Ciminium tranſiret.lætati ſerius ſe,quam vt impedire bellum poſſent, veniſſe, nuncij victoriæ Romam reuertuntur.

B Hac expeditione conſulis motū latius erat, q̄ profligatū bellum.vaſtationē nanq; ſub Ciminij montis radicib. iacens ora ſenſerat: cōciueratq; indignatione nō Hetruriæ modo populos,ſed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non vnquā antea exercitus ad Sutrium venit: neq; è ſyluis tantummodo promota caſtra: ſed etiam auiditate dimicandi quamprimum in campos delata acies:deinde inſtructa primo ſuo ſtare loco, relicto hoſtibus ad inſtruendum contra ſpacio. deinde poſtquam detrectare hoſtem ſenſere pugnā, ad vallum ſubeunt. vbi poſtquam ſtationes quoq; receptas intra munimenta ſenſere,clamor repente circa duces ortus, vt eo ſibi è caſtris cibaria eius diei deferri iuberent: manſuros ſe ſub armis: & aut nocte, aut certe luce prima caſtra hoſtium inuaſuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat fere diei hora,cum cibum capere conſul milites iubet:præcipit vt in armis ſint,

C quacunq; diei noctiſue hora ſignum dederit.paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruſcos: nec hoſtem hoſti, nec multitudinem multitudini comparandam ait eſſe: præterea telum aliud occultum ſcituros in tempore:interea taceri opus eſſe. His ambagibus prodi ſimulabat hoſtes, quo animus militum multitudine territus reſtitueretur: & quod ſine munimento conſederant,veriſimilius erat quod ſimulabatur.Curati cibo corpora quieti dant: & quarta fere vigilia ſine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum, foſſasque implendas. intra munimenta inſtruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde ſigno paulo ante lucem,quod æſtiuis noctib. ſopitæ maxime quietis tempus eſt, proruto vallo erupit acies: ſtratos paſſim inuadit hoſtes: alios immobiles,

biles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximā partem ad arma A
trepidantes cædes oppressit, paucis armandi se datum spaciū est. eos
ipsos non signum certum, non ducē sequentes fundit Romanus. fugatos equos persequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebāt. sylua
tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur aurum, argentumque iussum referri ad consulem. cætera præda
militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam
tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt, metuque in magno ciuitatem fuisse, ne
interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Thuscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunque pugnatum est, res Romana
superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme
capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cœpit. multa alia castella, viciq; aut B
deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus
& classis Romana à P. Cornelio quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde
nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis
raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset, dulcedine (vt fit)
prædæ longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo
obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo, ad
naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluā quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad
hostes tulerat: interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq;
imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate aui- C
dam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam
non hostium magis armis quam locorum iniquitatibus esse. Iam
gaudium inuidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab
Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaque armis virisq; ad
obterendum C. Martium Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius iis Coss. fuit. dimicatum prælio vtrinque
atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, aduersæ
tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris
ordinis, tribunosq; militum, atque vnū legatum, & (quod insigne
maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt
solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec
quin

A quin Curſor Papyrius diceretur, in quo tum ſumma rei bellicæ po-
nebatur, dubium cuiquam erat: ſed nec in Samnium nuncium per-
ferri omnibus infeſtis tuto poſſe: nec viuere Martium Coſſ. ſatis fi-
debant. Alter Coſ. Fabius infeſtus priuatim Papyrio erat: quæ ne
ira obſtaret bono publico, legatos ex conſularium numero mitten-
dos ad eum Sanatus cẽſuit: qui ſua quoque eum, non publica ſolum
authoritate mouerent, vt memoriam ſimultatum patriæ remitte-
ret. Profecti legati ad Fabium Conſulem cum S. C. tradidiſſent,
adieciſſentque orationem conuenientem mandatis: conſul demiſſis
in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam eſſet acturus, legatis
receſſit. Nocte deinde ſilentio (vt mos eſt) L. Papyrium dictatorem
dixit. cui cum ob animum egregie victum legati gratias agerent,
obſtinatum ſilentium obtinuit: ac ſine reſponſo ac mentione facta
ſui, ita legatos dimiſit: vt appareret inſignem dolorem ingenti com-
B primi animo: Papyrius C. Iunium Bubulcum magiſtrum equitum
dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triſte omen, diem
diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium, duabus inſignis cladi-
bus captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiuſdem cu-
riæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad
Cremeram accepta eſt, abominandam eam curiam facit. Dicta-
tor poſtero die auſpiciis repetitis pertulit legem, & profectus cum
legionibus ad terrorem traducti ſyluam Ciminiam exercitus nuper
ſcriptis ad Longulam peruenit: acceptiſque à Martio Coſ. veteri-
bus militibus, in aciem copias eduxit, nec hoſtes detrectare viſi pu-
gnam: inſtructos deinde, armatoſque, cum ab neutris prælium in-
ciperetur, nox oppreſſit. Quieti aliquandiu nec ſuis diffidentes vi-
ribus, nec hoſtem ſpernentes, ſtatiua in propinquo habuere. Nam
C & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum eſt. fuſi tamen ma-
gis, quam cæſi hoſtes: quia ceptum acriter non tolerarunt pugnam,
& ad Vadimonis lacum Hetruſci lege ſacrata coacto exercitu, cum
vir virum legiſſet, quantis nunquam alias ante ſimul copiis, ſimul
animis dimicarunt: tantoque irarum certamine geſta res eſt, vt ab
neutra parte emiſſa ſint tela, gladijs pugna cœpit: & acerrime com-
miſſa, ipſo certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accenſa eſt:
vt non cum Hetruſcis totiens victis, ſed cum aliqua noua gente
videretur dimicatio eſſe. Nihil ab vlla parte mouetur fugæ: ca-
dunt anteſignani: & ne nudentur propugnatoribus ſigna, fit ex ſe-
cunda prima acies ab vltimis deinde ſubſidiis cietur miles: adeoque
ad vltimum laboris ac periculi vẽtum eſt, vt equites Romani omiſ-
ſis equis ad primos peditum, per arma, per corpora euaſerint. ea
velut noua inter feſſos exorta acies turbauit ſigna Hetruſcorum.
ſecu-

secuta deinde impetum eorum, vt cunq; affecta fuerat, cætera mul- A
titudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia
cepta, & auerti manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam
certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abun-
dantes Hetruscorum fregit opes. Cæsum in acie quod roboris fuit:
castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo, gloriæq;
euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli appa-
ratus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt.
Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cælaue-
runt. Forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque humeri
teguntur, fastigio æquali ad imum cuneatior, mobilitatis causa.
spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. Ga-
leæ cristatæ, quę speciem magnitudini corporum adderent. Tunicę
auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. His dex-
trum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis B
apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant,
Qualis miles ha-bet &c.
horridum militem esse debere, non cælatum auro argentoque, sed
ferro & animis fretum, quippe illa prædam verius quam arma esse,
nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutem
esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem
quamuis pauperis victoris præmium esse. His Cursor vocibus in-
stinctos milites in prælium ducit. dextro ipse cornu consistit: sini-
stro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit
cum hoste certamen: non segnius inter dictatorem & magistrum e-
quitum, ab vtra parte victoria inciperet. Prior forte Iunius commo-
uit hostem, lęuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites,
eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se orco
mactare Iunius dictitans, cum intulisset signa, turbauit ordines, &
haud dubie impulit aciem. Quod vbi sensit dictator: Ab lęuone cor- C
nu victoria incipiet, inquit, & dextrum cornu, dictatoris acies alie-
nam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet?
concitat milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum stu-
dia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu,
ambo consulares, ad equites in cornibus positos euehuntur: adhor-
tatiq; eos, vt partem secum capesserent decoris, in transuersa latera
hostium incurrunt. Is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; cir-
cumuasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanę redin-
tegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœ-
pta. Iam strage hominum armorumque insignium campi repleri. ac
primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem
retenta, captis direptisque ante noctem iniectus ignis. Dictator ex

A S. C. triumphauit. cuius triumpho longe maximā speciem captiua V. C.
arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandū diuiderentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deum insingnib. armis hostiū vsi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitiū, gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorū ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Cos. nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset, ni legati dedentes vrbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentib. præ se Romam ad Senatum missis, Cos. præstantiore quam dictator victoria triumphans vrbē est inuectus. Quinetiam deuictorum Samnitium
B decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M. Valerium est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu consulem alterum, alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomi- 446.
tam Hetruriam, continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartū creatus. Consules partiri prouincias. Hetruria Decio, Samniū Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriā. Allifates iam tum pacem petentes, quod vti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitib. acie dimicatum. Haud magno certamine hostes victi: neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorū defectionem Peligni, eandē fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentū exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis di-
C ruit, ne receptaculo hostib. essent: circūferendoq; passim bello, tantum terrorem sui fecit, vt nomen omne Hetruscū fœdus à consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratū. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militē exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorū gentis integræ à cladib. belli, nisi quod transitum exercitus ager senserat. ij concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorū ad rebellionem compulsa, tantū exercitum fecerant, vt relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptū eorum vbi ad Decium Cos. perlatū est, ad vrbē ex Hetruria magnis itinerib. pergit: & in agro Pipiniensi ad famam intent⁹ hostium con-

V.C. sedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade, quam in tutam vrbem incolerent. Itaq; legati ad Fabium consulem missi sunt, vt si quid laxamenti à bello Samnitium esset in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit consul, magnisq; itineribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellabāt) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se vrbem Romanam oppugnaturos minati sunt. Hęc tāta sunt alacritate militum audita, vt clamor sua sponte ortus, loquentem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem ferūtur: non tanquam in viros aut armatos incurrūt. Mirabile dictu: signa primo erigi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem: armatiq; milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam gladiis geritur res. vmbonibus incussaque ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam cæditur: atq; vna vox ponere arma iubentium, per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis authoribus belli. postero insequentibusq; diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suā prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in inse-
447. quentē annum quo Ap. Claudius, L. Volumnius Coss. fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersante, imperium. Appium Censorem petisse consulatum, comitiaq; eius ab L. Furio Trib. pl. interpellata donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerētur, Romæ mansit, vt vrbanis artibus opes augeret, quanto belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad vrbem Allifas cum Samnitiū exercitu signis collatis confligit,

minime

A minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. Nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitiũ forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. sociis Samnitium nihil cautum: ad VII. millia sub corona venière. Qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset, delectu, an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui Consules, P. Cornelius Aruina, Q. M. Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre passi Hernici, concilium populorũ omnium habentib. Anagninis in circo, quem Maritimum vocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemq; & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoq; quia decesserat inde Fabius, noui mot⁹ exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum fœde sæuitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis, Hernicisq; aliis bellum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulũ castra interceperunt, vt peruadere expeditus nuncius nõ posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius, vterq; consul ageret: Romamq; is metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramento adigerētur, atq; ad subita rerũ duo iusti scriberentur exercitus. Cæterũ Hernicum bellum nequaquã pro præsenti terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil vsquã dictu dignũ ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad Senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoq;, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui S.C. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter Cos. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusq; peruios ceperant: ne qua subuehi cõmeatus possent. Neq; eos, cum quotidie signa in aciem cõsul proferret, elicere ad certamẽ poterat: satisq; apparebat, neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanũ dilationem belli laturũ. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegę venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtriq; passi duos consulares exercitus, nihil crederēt superesse spei: aduenientem incõposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in me-

Margin: V.C. 448.

V.C. dium:& prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primum A
in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis tumultũ apud alterum consulem in castris fecit:iisq; confestim arma capere iussis, raptimque eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans, summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; victoriæ compotem sineret fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus. Qua impetũ dederat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit: & vacua defensoribus capit, atq; incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit, & hostes respexere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in vllam partem tutum perfugiũ est. Iam XXX. millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in vnum copias, inuicem inter se gratantes, cum repente visæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplemẽtum scriptæ fuerant, integrauere eadem, in quas nec iussu cõsulum, B
nec signo accepto victores vadunt, malo tyrocinio imbuendũ Samnitem clamitantes. Indulgent cõsules legionum ardori: vt qui ꝓbe scirent, nouum militem hostium inter perculsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. Omnes Samnitiũ copiæ veteres nouæq; montes ꝓximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies. nec quicquam satis tuti loci victis est: & de iugis quæ ceperant, funduntur. iamq; vna voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatũ pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbẽ rediit:statuaq; ei equestris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatẽ suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum C
habuerunt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: concilia, connubiaque adempta, & magistratibus præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis a C. Iunio Bubulco censore locata est: quam Cos. bello Samnitium vouerat. ab eodem collegaq; eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ: & cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq; eorum, qui ad id venerant comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quę creati erant, comitia consularia habita, quia neuter
449. consulum potuerat bello abesse. Creati Coss. L. Posthumius, T. Minutius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto,

V.C.
A exempto, quo Claudium Volumniumq;, & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus. Memoriane fugerit in annalib. digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo Coss. in Samnium missi. cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatũ. Alij haud dubie Samnites victos, ac triginta millia inde hominũ capta tradunt: alij marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantem, nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul vt statiua tuta copiosaque (& ita erant) petisse videretur: postquam & munimentis castra firmauit, & omnia apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo præsidio, vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi
B auctore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert, & cum anceps prælium in multum diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa vnum & viginti capta, atque inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multique alij mortales: & castra vtraque capta: & Bouianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium consulem cum vulnere graui relatum in castra, mortuum quidam authores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus
C esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrum in Capitolio positum dedicatumque. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio 450.
Sopho Coss. Samnites, seu finem seu dilationem belli querentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpe bellum parantes pacem petissent: Samnites, oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuisse: nunc quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacem ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus red-

 ditum.

ditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum per multos annos A
sub specie infidæ pacis quietos. versa arma Romana: quod incolumi
Hernico nomine missitauerant simul cum iis Samniti auxilia, &
post Hernicos subactos vniuersa prope gens sine dissimulatione cō-
silij publici ad hostes desciuerat: & postquam icto Romæ cum Sam-
nitibus fœdere fœciales venerant res repetitum, tentationem aie-
bant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod
quantopere optandum foret, Hernicos docuisse, quum, quibus li-
cuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi
quid mallent, copia nō fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fo-
re. Ob hæc vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fie-
ri Æquis iussit: consulesque ambo ad nouum profecti bellum, qua-
tuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus
(vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultua-
rio similis, sine ducib. certis, sine imperio trepidare. alij exeundum B
in aciem, alij castra tuenda censent, mouet plerosq; vastatio futura
agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidiis vrbium relictarum ex-
cidia. itaque postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura
communium, ad respectum suarum quenq; rerum auertisset, audi-
ta: vt prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq;
mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu
accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis pro-
latis in acie consistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad ca-
stra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neq; stationes pro por-
tis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum a-
nimaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt.
transgressi deinde vallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt
hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, vt
in dilapsis passim, primo errorem faciebant: post per exploratores C
compertis hostium consiliis, ad singulas vrbes circunferendo bello,
vnum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnan
do ceperunt: quorum pleraq; diruta atq; incensa: nomenq; Æquo-
rum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum:
exemploq; eorum clades fuit, vt Marucini, Marsi, Peligni, Ferentini
mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis
fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba
patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facun-
dus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appa-
reret ædilibus, fierique se pro tribu. ædilem videret, neq; eius accipi
nomen, ꝙ scriptum faceret: tabulam posuisse, & iurasse se scriptum
non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit
Macer

A Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumuiratibusq; nocturno
altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterũ (id quod haud discrepat)
contumacia aduersus contemnentes humilitatẽ suam nobiles cer-
tauit. Ciuile ius repositum in penetralib. Pontificum euulgauit: fa-
stosq; circa forum in albo proposuit: vt quando lege agi posset sci-
retur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium
dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex
maximus verba præire: cum more maiorum negaret, nisi consulem
aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex authoritate Se-
natus latum ad populum est, ne quis templũ aramue iniusso Sena-
tus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memo-
rabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobi-
lium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa
Flauius cum venisset, consensuq; nobilium adolescentium qui ibi
B assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eo iussit,
ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Fla-
uium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires na-
cta: qui Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat, &
postea quam eam lectionẽ nemo ratam habuit, nec in curia adeptus
erat quas petierat opes vrbanas, humilibus per omnes tribus diui-
sis, forum & campum corrupit. tantumq; Flauij comitia indignita-
tis habuerunt, vt pleriq; nobilium annulos aureos & phaleras depo-
nerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer
populus fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat,
donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordię
causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem in
forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque
eas appellauit, adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt
C Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum
temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites Idi-
bus Quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIB. X.

EPITOME.

*Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditio-
nem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, vt essent
nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum
à Valerio consule tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Arniensis
& Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere
pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos,*

 P. Decio,

V.C. *P. Decio, & Q. Fabio coss. ducibus pugnaretur: Romanusq; exercitus* A *in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

451. Lvcio Genutio, Ser Cornelio Coss. ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trepulanisque ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis solicitatos compertum: capitaque coniurationis eius, quæstione B ab consulibus ex senatusconsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam spelūcam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtræq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas, dum
452. euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Æmylio Coss. redintegratum Æquorum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitum, profectus primo congressu C Æquos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cum rediisset, ædem Salutis, quam cos. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacædemonio ad Italiæ litora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem cos. Æmylius missus, prælio vno fugatum cōpulit in naues, Thuriæ redditæ veteri cultori, Salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorē missum in Salentinos, in quibusdā annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendū esset cum Romanis, Italia excessisse. Circunuectus inde Brundusij promontorium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri, gentes feræ & magna

gna

A gna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad lit-
tora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis, qui loca explorarent:
cum audissent tenue prætentum littus esse, quod transgressis stagna
ab tergo sint irrigua ęstibus maritimis: agros haud procul proximos
campestres cerni: vlteriora colles: inde esse ostium fluminis prælati,
quo circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis
erat) eo inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas
nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa
multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Pata-
uinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsi-
dio nauibus relicto, vicos expugnant: inflammant tecta: hominum
pecudumq; prædas agunt: & dulcedine prædandi longius vsq; à na-
uibus procedunt. Hæc vbi Patauium sunt nunciata (semper autē eos
in armis accollæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diui-
B dunt. Altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera,
ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium
(millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta in naues paruas, cu-
stodibus interemptis impetus factus: territiq; nautæ coguntur na-
ues in alteram ripam amnis traijcere, & in terra prosperum æque in
palatos prędatores prœliū fuerat: refugientibusq; ad stationem Grę-
cis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes cæsiq;. pars ca-
pti classem indicant, regemq; Cleonymum tria inde millia abesse.
Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues
ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars ca-
ptiua nauigia armatis complent. profectiq; ad classem, immobiles
naues, & loca ignota plus quam hostem timentes circunuadunt: fu-
gientesq; in altum, ac nusquam repugnātes vsq; ad ostiū amnis per-
secuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostium, quas trepida-
C tio in vada intulerat, victores reuertūtur. Cleonymus vix quinta par
te nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita,
discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis veteri fi-
xa, multi supersunt, qui viderunt. Patauij monumentum naualis pu-
gnæ eo die, quo pugnatū est, quotannis solenni certamine nauium
in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vesti-
nis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus
terror. Hetruriā rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto
nunciabatur. vbi Licinium genus præpotens, diuitiarū inuidia pelli
armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Car-
seoli deducta erat, quatuor millibus hominū scriptis. Itaq; propter
eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrū equi-
tum sibi legit M. Æmyliū Paulum. Id magis credo, quam Q. Fabium

ea ætate,atq; eis honoribus Valerio ſubiectũ. Cæterum ex Maximi A
cognomine ortum errorẽ haud abnuerim. Profectus dictator cum
exercitu, prælio vno Marſos fundit. compulſis deinde in vrbes mu-
nitas,Miloniam,Pleſtinam, Freſiliam intra dies paucos cepit:& par-
te agri multatis Marſis fœdus reſtituit. Tum in Hetruſcos verſum
bellum. & cum dictator auſpiciorum repetẽdorum cauſa profectus
Romam eſſet,magiſter equitum pabulatum egreſſus,ex inſidiis cir-
cumuenitur: ſigniſq; aliquot amiſſis, fœda militum cæde ac fuga in
caſtra eſt compulſus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret,
quod ſi aliqua alia arte cognomen ſuũ æquauit, tum maxime belli-
cis laudibus:ſed etiã ꝙ memor Papyrianę ſęuitię nunquã vt dictato-
ris iniuſſu dimicaret, adduci potuiſſet. Nunciata ea clades Romam,
maiorem q̃ res erat terrorẽ exciuit. nam vt exercitu deleto,ita iuſti-
tium indictum,cuſtodię in portis,vigiliæ vicatim exactæ:arma, te-
la in muros congeſta. Omnibus iunioribus ſacramento adactis, di- B
ctator ad exercitum miſſus, omnia ſpe trãquilliora, & cõpoſita ma-
giſtri equitum cura,caſtra in tutiorem locũ redacta, cohortes quæ
ſigna amiſerant,extra vallũ ſine tentoriis deſtitutas inuenit: exerci-
tum auidum pugnę,quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; cõ-
feſtim caſtra inde in agrum Ruſellanum promouit. Eo & hoſtes ſe-
cuti, quanquã ex bene geſta re ſummam & in aperto certamine vi-
rium ſpem habebant:tamen inſidiis quoq;, quas feliciter experti e-
rant,hoſtem tentant. Tecta ſemiruta,vici per vaſtationem agrorum
deuſti,haud procul caſtris Romanorum aberant ibi abditis armatis,
pecus in cõſpectu pręſidij Romani,cui præerat Cn. Fuluius legatus,
propulſum ad quam illecebram cum cõmoueretur nemo ab Roma
na ſtatione, paſtorum vnus progreſſus ſub ipſas munitiones, incla-
mat alius cunctãter ab ruinis vici pecus propellentes: quid ceſſarẽt,
cum per media caſtra Romana tuto agere poſſent? Hæc quum lega- C
to Carites quidem interpretarentur, & per omnes manipulos mili-
tum ingẽs eſſet indignatio: nec tamen iniuſſu mouere ſe auderent:
iubet peritos linguę attendere animum, paſtorum ſermo agreſti an
vrbano propior eſſet. Cum referrẽt ſonũ linguę, & corporum habi-
tum,& nitorẽ,cultiora quam paſtoralia eſſe:Ite igitur,dicite,inquit,
detegant ne quicquã conditas inſidias: omnia ſcire Romanum: nec
magis iam dolo capi, quam armis vinci poſſe. Hæc vbi audita ſunt,&
ad eos qui conſederant in inſidiis,perlata: conſurrectum repente ex
latebris eſt.& in patentem ad conſpectum vndique campum prola-
ta ſigna. Viſa legato maior acies, quam quæ ab ſuo pręſidio ſuſtine-
ri poſſeſſet. itaq; propere ad dictatorem auxilia accitum mittit: in-
terea ipſe impetus hoſtiũ ſuſtinet. Nuncio allato, dictator ſigna ferri
ac ſe-

A acsequi armatos iubet, sed celeriora prope omnia imperio erant. Rapta extemplo signa armaq;: & vix ab impetu & cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidēs clamor ab increscente certamine. Vrgent itaq; alij alios: hortāturq; signiferos vt ocius eant. Quo magis festināter ire videt dictator, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra principio exciti pugnæ omnibus copiis aderant: & super alios alij nunciāt dictatori, omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnam; nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset: cæterum satis fretus esse iam nunc tolerando certamini legatū, nec se procul abesse periculi vindicem, q̃ maxime vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus fessos. Quanquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti vtique modicum erat spacium. Prima incedebant signa legio-
B num ne quid occultū aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditū, qua satis laxo spacio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorē acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur; incompositisq; aduersus equestrem procellam, subitum pauorem offundit. Itaq; vt prope serum auxilium iam pene circumuētis, ita vniuersa requies data est. Integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt: inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in vltimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugiētes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut separare aliqua & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere suprastantium in fossam procubuit: atq; ea cum deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quam armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vi-
C res: & pacto annuo stipendio, & duûm mensium frumento, permissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam. Pax negata: induciæ biennij datæ. Dictator triumphans in vrbem rediit. Habeo authores, sine vllo memorabili prælio pacatā ab dictatore Hetruriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiā reducto. Consul ex dictatura factus M. Valerius Non petentem, atque adeo etiam absentē creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. Id vnum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. Apuleio cōsulibus satis pacatæ foris res fuere. Hetruscū aduersæ belli res, & induciæ quietū tenebant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebē quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præstabat. Tamen

Tamen ne vndiq; tranquillæ res essent, certamē iniectum inter primores ciuitatis patricios plebeiosq;, ab tribun. pleb. Q. & Cn. Ogulnijs: qui vndiq; criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam modo plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretq; augeri sacerdotum numerum: quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum, id redigi collegium potuerit, nō inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres, suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt cum ad quatuor quinq; adiecti, nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi Patres, quam cum consulatum vulgari viderent: simulabant ad deos id magis quam ad se pertinere. ipsos visuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum vinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Appium Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadē ferme de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium consulem purum piumq; dijs immortalibus visum, æque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quam Appij Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quam se? quem pœnitere votorum quæ pro repub. nuncupauerint, tot consules plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem

A dem suæ plebeios pœnitere. Pro certo habere, si quod repens bellum
oriatur, non plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, Orō Decij
quam in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat cui deorum ho-
minumq; indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis cu-
rulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona tri-
umphali, laureaq; honoraritis, quorum domos spolijs hostium af-
fixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atq; auguralia insignia
adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per
vrbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite
ac lituo, capite velato victimam cædat, auguriumve ex arce capiat?
Cuius imaginis titulo consulatus, censuraq;, & triumphus æquo a-
nimo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non susti-
nebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim deum) eos nos iam
populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs non minus red-
B damus dignatione nostra honoris, quam acceperimus, & deorum
magis, quam nostra causa expetamus, vt quos priuatim colimus,
publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra
sit causa patriciorum de sacerdotijs, & non iam in possessione vnius
amplissimi simus sacerdotij? Decemuiros sacris faciundis, carmi-
num Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem
Apollinaris sacri ceremoniarumq; aliarum plebeios videmus. nec
tum patricijs vlla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis
adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis
ac strenuus, quinq; augurum loca, quatuor pontificum adiecit, in
quæ plebeij nominentur: non vt vos, Appi, vestro loco pellant, sed vt
adiuuent vos homines plebeij diuinis quoq; rebus procurandis: sic-
ut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Ap-
pi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consu-
C latu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equi-
tum, quam magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenā
principem nobilitatis vestræ, seu Appium Clausum, seu Appiū Clau-
dium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt,
ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa nobis-
cum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ vos superbos fece-
runt. L. Sextius primus de plebe consul est factus: Caius Licinius Sto-
lo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator
& censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt
eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos
iustum imperium & auspicium domi militiæq;: æque adhuc pro-
sperum plebeium, ac patricium fuit, porroq; erit. En Romæ vnquam
fando audistis patricios primo esse factos, non de cælo demissos: sed

qui

V.C. qui patrem ciere auumq; possent, id est, nihil vltra quam ingenuos?
,, Consulem iam patrem ciere possum, auumq; iam poterit filius me-
,, us. Nihil est aliud in re Quirites, nisi vt omnia negata adipiscamur.
,, Certamen tantum patricij petunt nec curant quem euentum certa-
,, minum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixq; sit
,, vobis ac reip. vti rogati estis, iubendam censeo. Vocare tribus extem-
plo populus iubebat: apparebatq; accipi legem: ille tamē dies est in-
tercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu
accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sem-
pronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; au-
gures item de plebe, C. Genutius, P. Ælius Pætus, M. Minutius Fes-
sus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum, nouem augurū nu-
merus factus. Eodem anno M. Valerius Cos. de prouocatione legem
tulit diligentius sanctam. Tertio ea tum post reges exactos lata est
semper à familia eadem. Causam renouandæ sæpius haud aliam fu- B
isse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis po-
terant. Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur: quod
graui pœna, si quis verberasset necassetve ciuem Romanum, sanxit.
Valeria lex, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq; necari ve-
tuisset: si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum,
adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum sa-
tis validum legis. nunc vix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab
eodē consule haudquaquā memorabile aduersus rebellātes Æquos,
cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestū
est. Alter Cos. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circunsedit,
locus erat arduus, atq; in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita
est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectam rem M.
454. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui COSS. acceperunt. In
eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dice- C
rent centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tra-
dunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno
maiori se vsui reipublicæ fore vrbano gesto magistratu. ita nec dissi-
mulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum
L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior an-
nalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit
C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum.
id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam
mistam ex ædilitijs & consularibus comitijs, conuenientem errori.
Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio
Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Arniensis ac Terentina.
Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsi-

dione

A dione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, præsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neq; incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi, nocte portam quæ proxima erat, cepere: qua refracta consul exercitusq; Romanus sine certamine vrbem inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit: colonia eo aduersus Vmbros missa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum: sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus, paulisper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hosti-B bus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent: de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si vtiq; Hetrusci velint: sed nulla alia mercede, quam vt in partem agri accipiantur, tandemq; aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Hetruriæ habita: nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos.

C Hetruria prouincia sorte euenit: qui vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope expirauit, tertius ab eo casu dies finis vitæ consulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Hetrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit, vt patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententiæ centuriæq; dixere, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriam ad legionis proficisci iussit. Aduentus eius compressit Hetruscos, adeo vt nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus consul vastandis agris, vrendisque tectis, cum passim non villæ

solum;

V.C. ſolum,ſed frequentes quoq; vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc ſegnius bellum opinione eſſet: alterius belli,quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat,fama Picentium nouorum ſociorum indicio exorta eſt: Samnites arma & rebellionem ſpectare, ſeq; ab eis ſolicitatos eſſe. Picentibus gratiæ actæ:& magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites verſa eſt. Caritas etiam annonæ ſolicitam ciuitatem habuit: ventumq; ad inopiæ vltimum foret (vt ſcripſere quibus ædilem fuiſſe eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura,qualis in bellicis rebus multis tempeſtatibus fuerat, talis domi tum in annonæ diſpenſatione præparando ac conuehendo frumento fuiſſet. Eo anno (nec traditur

455. cauſa)interregnum initum.interreges fuere, Ap. Claudius, dein P.Sulpitius. is comitia conſularia habuit: creauit L.Cornelium Scipionem, Cn.Fuluium Coſſ.Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Coſſ.venerunt queſtum.quia conditionibus perlicere B ſe nequiuerint ad ſocietatem armorũ, Samnites infeſto exercitu ingreſſos fines ſuos vaſtare, belloq; ad bellum cogere. Lucano populo ſatis ſuperq; erratum quondam: nunc ita obſtinatos animos eſſe, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducāt, quam vt vnquam poſtea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem accipiant, & vim atq; iniuriam ab ſe Samnitium arceant. Se quanquam bello cum Samnitib. ſuſcepto neceſſaria iam facta aduerſus Romanos fides ſit,tamen obſides dare paratos eſſe.Breuis cōſultatio Senatus fuit.ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis,reſq; repetendas ab Samnitibus cenſent.Benigne reſponſum Lucanis,ictumq; fœdus.Fœciales miſſi,qui Samnitem decedere agro ſociorum,ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam miſſi ab Samnitibus qui denunciarent, ſi quod adiſſent in Samnio conciliũ, haud inuiolatos abituros. Hæc poſtquam audita ſunt Romæ, bellũ C Samnitibus & patres cenſuerunt, & populus iuſſit. Conſules inter ſe prouincias partiti ſunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt:diuerſiq; ad ſuum quiſq; bellum proficiſcuntur.Scipioni ſegne bellũ, & ſimile prioris anni militiæ expectanti,hoſtes ad Volaterras inſtructo agmine occurrerunt Pugnatum maiore parte diei magna vtrinq; cæde.nox incertis qua data victoria eſſet, interuenit. lux inſequens victorē victumq; oſtendit. Nam Hetruſci ſilentio noctis caſtra reliquerunt.Romanus egreſſus in aciem, vbi profectione hoſtiũ cōceſſam victoriam videt, progreſſus ad caſtra, vacuis cum plurima præda(nam & ſtatiua trepide deſerta fuerant)potitur.inde in Faliſcũ agrũ copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præſidio reliquiſſet,expedito agmine ad populandos hoſtiũ fines incedit.

omnia

A omnia ferro igniq; vastantur, prædæ vndiq; actæ. nec solum modo V.C. vastum hosti relictum, sed castellis etiam vicisq; illatus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatũ, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum, haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bouianũ inde aggressus, nec ita multo post Aufidenã vi cepit Eodẽ anno Carseolos colonia in agrũ Æquicularũ deducta. Fuluius Cos. de Samnitib. triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta, Hetruscos Samnitesq; ingentes conscribere exercitus: palam omnibus concilijs vexari principes Hetruscorum, quod non Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitũ aduersus Lucanum hostem comparatum, obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haud quaquã pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres viri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximũ primo non petentem,
B deinde vt inclinata studia vidit, etiam recusantẽ, conuertit. Quid se iam senẽ, ac perfunctũ laboribus, laborumq; præmijs, solicitarent? Nec corporis nec animi vigorẽ remanere eundem: & fortunã ipsam vereri, ne cui deorũ nimia iam in se, & constantior quã velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorũ succreuisse: & ad suam gloriam consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legũ restinguenda ratus, legem recitari iussit, qua intra decẽ annos eundem consulẽ refici non liceret. Vix præ strepitu audita lex est, tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant, se ad populũ laturos, vti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem qui tulissent, fraus fieret? iam regi
C leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt quæq; intro vocata erat centuria, consulẽ haud dubie Fabiũ dicebat. Tum demũ consensu ciuitatis victus: Dij approbent, inquit, quod agitis, acturiq; estis Quirites. cęterũ quoniã in me, quod vos vultis, facturi estis: in collega sit meæ apud vos gratiæ locus. P. Deciũ expertũ mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quęso mecum consulẽ faciatis. Iusta suffragio visa. Omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabiũ, P. Decium consules dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus, quia plus quã quod lege finitũ erat, agri possiderent: nec quisquã ferme est purgatus: vinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectũ est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. 456. Decius Mus tertium, cum inter se agitarẽt vti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc aut in illã prouinciam

copiæ satis essent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: A ab Sutrio & Nepete & Faleriis legati authores cōcilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti coss. quo expeditiores commeatus essent, & incertior hostis qua venturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines ventum est, vterque populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quam populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta valle instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutū remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostiū latebras succedit. Samnites desperātes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in equū descendunt, ac fortunę se maiore animo B quam spe committunt. cæterum siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerāt: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantū aperta quoq; pugna prębuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem loco moueri videt, M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt si quando vnquā equestri ope adiutam Rempub. meminerint, illo die annitantur, vt ordinis eius gloriam inuictā præstent: peditum certamine immobilem hostem restare: omnium reliquā spem in impetu esse equitū. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunq; nūc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tētata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires iuuarēt, ratus. Scipionē legatum hastatos primæ legiones subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circunducere iubet: C inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improuiso ante signa euecti, prębuerunt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi potuit. & postquam irritum inceptū erat, recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longū certamen, increscētemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primū successisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentē se iam Samnitem. & tēpore improuisa ex mōtibus signa, clamorq; sublatus non vero tantū metu terruere Samnitiū animos. Nam & Fabius Decium collegā appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse al-

terum

A terum Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorque vtilis V.C. Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites impleuit, maxime territos, ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerētur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quam pro tanta victoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti ferme & viginti: signa militaria capta tria & viginti. Samnitib. Apuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius Cos. ijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Apulorum cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis vagati partibus omnia spacio quinq; mensium euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere. in quibus Decij castra fuerunt: alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum ac fossorum vestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta vastitatis circa B regionumq; depopulatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit. ibi capta armorū duo millia CCCC. cæsi, ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quam vt patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare vt ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemq; pristinā tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominū sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: nunc se sui rationem C comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. 457. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus. priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubie præstanté. Comitijs perfectis veteres Consules iussi bellum in Samnio gerere, prorogato in sex menses imperio. Itaq; insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem, postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sępe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postularunt principum Hetruriæ concilium. Quo coacto, per

quot annos pro libertate dimicēt cum Romanis, exponunt. omnia A expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantā molem belli possent, tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacē à populo Romano, cum bellū tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quā liberis bellum esset: vnā sibi spem reliquā in Hetruscis restare: scire gentē Italiæ opulentissimā armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tū aduersus Romanum populū: quem captum à se, auroq; redemptū haud vana iactantes memorēt. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenę quondam, maioribusq; eorū fuerit, quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos, dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitē illis exercitum paratū, instructum armis, stipendio venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbem oppugnandā ducant. Hęc eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum B domi Romanum vrebat. nam P. Decius vbi cōperit per exploratores profectum Samnitum exercitū: aduocato concilio: Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circūferentes bellum? quin vrbes ac mœnia aggredimur? Nullus iā exercitus Samnio pręsidet. cessere finibus, ac sibimet ipsi exiliū consciuere. Approbantib. cunctis, ad Murgantiam validā vrbem oppugnandā ducit: tantusq; ardor militū fuit & charitate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno die vi atq; armis vrbē caperent. ibi duo millia Samnitium, & centū pugnantes circumuenti captiq;, & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, cōuocari milites Decius iubet: Haccine, inquit, victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? Omnes Samnitium vrbes, fortunęq; in vrbibus relictæ vestrę sunt, quando legiones eorū tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. vendite ista: & C illicite lucro mercatorē, vt sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc eamus, vbi vos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, qua cuiq; proximū fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. Captū oppidum ac direptū est. ad duo millia & CCC. occisi, & sex millia hominum capta, & miles ingenti præda potitus, quam vendere sicut priorem coactus, Ferentinū inde, quanquā nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus, cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento naturaque tutus, sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia

hostium

A hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum vrbium decoris pars maior in quibusdã annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq; oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorum consulum hanc gloriam faciant. quidã nõ amborum. sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunq; ductu auspicioq; gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat: Thusci fere omnes conciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur, omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquã Romã perlatus est, cum iam L. Volumnius Cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in

B Hetruriam ire placuit. duę Romanæ legiones secutę, prima & quarta, & sociorũ duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eo profectũ est, quod mature ventum erat, vt quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis cõprimeret: quam quod ductu consulis quicquã ibi satis scite aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis cõmissa, spesq; in dies grauiorẽ hostem faciebat. & iam prope erat, vt nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam accersendũ ex Samnio missas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertũ ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Romani iam iterum eodẽ honore fungẽtes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitũ. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant, dimidium fere eius captum. Et Lucanorũ seditiones à plebeijs

C & egentibus ducib. ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eo cum veteri exercitu cõpresserat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientẽ læti omnes accepere, Appium ex conscientia sua credo animũ habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. vix enim salute mutua reddita, cum obuiam egressus esset: Satin' salue inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habent? quę te causa, vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum venisse: quæ si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu vero abeas inquit: neq; te quisquam moratur. etenim minimè consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix suffi-

cias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari venisse. Bene Hercules A
verteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptam, quam quicquam incidisse, cur non satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digredientes iam consules, legati tribuniq; ex Appiano exercitu circunsistunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod accipiendũ vltro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine rempub. prodat. si qua clades incidisset: desertori magis quam deserto noxię fore. eo rem adductam, vt omnis rei bene aut secus gestę in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ verba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, sed à repub. & ab exercitu retineri. experiretur modo voluntatem militum. Hæc monendo obtestandoque prope restitantes Coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, in quam B
inter paucos certatum verbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ visus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui facundũ etiam Cos. haberent: priore consulatu primis vtiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quam ego abs te scite loqui didicissem? Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; enim id desiderare rempub.) sed imperator vter sit melior: Hetruriã & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret. suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius: Quoniam in collegę voluntate interpretanda, inquit, errani, non committam vt quid vos velitis, obscurum sit. manere, an abire me velitis, clamore significate. tum vero tantus est clamor C
exortus, vt hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac vexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentem, seu pugnante seu quieto se fore collegę victoriam. deinde veritum ne suæ quoq; legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis cõmode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoque impetu magis milites, quam cuiusquam ductu aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendũ fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hostem perueniret. itaq; fronte inæquali cõcursum est: &

velut

A velut forte quadã mutante assueto inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati. quia dux aberat, Apio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlũ sublatis conspiceretur, ita præcatus esse: Bellona, " si hodie nobis victoriam duis, ast ego templũ tibi voueo. Hæc preca " tus, velut instigãte dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutẽ adęquauit ducis. Imperaroria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius victoria incipiat, anni tuntur, ergo fundũt fugantq; hostes, maiorem molẽ haud facile sustinentes, quã cum qua manus conserere assueti fuerant. vrgendo cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarũ paulisper recrudüit pugna, ijs quoq; mox fusis, iam à victoribus castra oppugnaban tur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonã victricẽ identidẽ celebrans, accenderet militũ animos: per vallum, per B fossas irruperunt. castra capta direptaq;: præda ingens parta, & militi concessa est, septę millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centũ viginti capti. Dum ambo Coss. omnisq; Romana vis in Hetruscum bellũ magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines, per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrũ transcendunt, ingentesq; prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntẽ (iam enim Fabio Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu populationibusq; Campani agri, ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrũ venit: & ipse cernit recentia cladis vestigia: & Calœni narrant tantũ iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare agmen possint: itaq; iam propalã duces loqui, extemplo eundũ in Samnium esse: vt relicta ibi præda in expeditionẽ redeant, nec tam oneratũ agmen dimicationi cõmittant. Ea quanquã similia veris erant, certius tamen C exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos pręedatores in agris palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnũ flumen sedere hostẽ: inde tertia vigilia moturũ iter in Samniũ esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostib. consedit, vt nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientẽ è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucẽ ad castra accessit: gnarosq; Oscæ linguæ exploratũ quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq; custodes exire, ignobilę agmen, & sua quenq; molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & iam lux appetebat. itaq; signa canere iussit: agmenq; hostium aggreditur. Samnites pręda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum,

ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant vallum, cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repetina defectione turbatū erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebāt: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prelio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Minatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitibus qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt, insidentemq; equo, captum ad Cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumque iam profligatum, integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætissimum victoribus fuit, captiuorū recepta septem millia & CCCC. B præda ingens sociorum: accitiq; edicto domini ad res suas noscendas recipiendasq; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quam in armis animū haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romę præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianū exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari. & Gallos precio ingenti solicitari. His nuncijs Senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum habere iussit. Nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertiniq; centuriati. & defendendæ vrbis consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij Cos. literæ, quibus cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitū est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt: iustitium remittitur, quod fuerat per dies decem & octo: supplicatioq; perlæta fuit. Tum de presidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad ostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum, vbi Synope dicitur Greca vrbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negociū datū est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebātur: quia in stationē se prope perpetuā infestę regionis, nō in agros mitti rebantur. Auertit ab eis curis Senatū Hetruriæ ingra-

A ingrauescens bellum, & crebræ literæ Appij, monentis ne regionis V. C eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse: quia vnus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob hęc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa L. Volumnius Cos. Romam reuocatus. qui prius quam ad suffragium centurias vocaret, in cōcionem aduocato populo, multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tātum bellum, vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit; accessisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos, duos Consules illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum cōsensu populi Romani consulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omniū con-
B sensu destinaretur: eumq; & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulē cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio ante: deinde vt vincebatur consensu, versa postremo ad collegam P. Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculum fore: censura duobusq; consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad rempub. tuendam esse. nouo imperij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius consul, cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent, memorando: quam prope ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumque, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguęque certamina ru-
C des: ea ingenia consularia esse. callidos solertesq;, iuris atq; eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Coss. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Appius Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex S.C. & scito ple- 458.
bis prorogatū in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorū causa supplicationes in biduum Senatus decreuit. publice vinum ac thus sacrificijs præbitum. supplicatum iere frequentes viri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciā plebeio nuptam L. Volumnio consuli, matronæ, quod

è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam: & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorũve eius ac rerum gestarum pœnitere vero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Lõgo, vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq; ibi posuit: & conuocatis plebeiis matronis cõquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitię plebeię dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hęc ara, quo illa antiquior, culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis. postremò in obliuionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argẽtea vasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium, conditorũ vrbis sub vberibus lupæ posuerũt: semitãque saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeiis L. Ælio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia, quã exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræq; aureæ
459. ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, cõsulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraq; collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quę ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patriciis tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeis authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populũ est. In concione, vt inter militares viros & factis potius quã dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellũ gesturi essent? Nimirum aduersariũ se, non socium imperij legisse sensim exprobat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremo se tendere nihil vltra, quam vt si se dignũ prouincia ducerent in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse. & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur,

A batur.quoad potuerint patres annisos, ne plebeis aditus ad magnos honores esset. postquam ipsa virtus peruicerit ne in vllo genere hominum inhonorata esset: queri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deque repub. meritum esse, vt faueat Q. Fabij gloriæ, quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atq; inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incendium daret, eum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaque concessurum, vere-
B cundia ætatis eius maiestatisq;: cum periculũ, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neq; cessurum, & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosq; immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemq; in bello administrãdo daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellum Hetruscum geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt prius quam introuocarentur ad suffragiũ tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit, nec minore populi consensu quam senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulẽ
C factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba: Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est hodierno & crastino die qui nomina dederint, mecum ducam. Maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, quam vt multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui vt lictores prægredi viderũt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres diis populoq; Romano gratias agunt, ꝙ eum sibi imperatorẽ misissent. Circunfusi deinde cum cõsulẽ salutarẽt, quærit Fabius quo pergerẽt. respõdentibusq; lignatũ se ire, ain' tãdẽ? inquit, nũ castra vallata nõ habetis? ad hoc cũ succlamatum

matum esset, duplici quidem vallo, & fossa, & tamen in ingenti me- A
tu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra, terroremque ibi vellentes vallum, & ijs qui in castris remanserant militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota, & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat vtile esse vno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. Fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium. quod Camars olim appellabant, præpositoque castris L. Scipione proprætore Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus: nam in vtrunq; authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: cum in se- B
natu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. nō suffecturum ducem vnum, nec exercitum vnum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerāt bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitumque cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulē cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, vt omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur, donec vel ipse, si per commodum reipub. posset Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset, à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset, quantisq; adminstran- C
dum copijs, & quot per duces esset. Fabius vt Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisq; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quam suo aut reipubli. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli, sociumque imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle? & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium vel in Hetruriam proficisci paratum esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit,

A fuit,vt præciperetur victoria animis: triumphusq;, non bellum decretum cõsulibus videretur. Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito, profectos in Hetruriam Fabium Deciumque sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum,& pertinaciam aduersus præsentem Cos. prætoris, contentionemque aliam inter collegas: tendente Decio, vt suæ quisque prouinciæ sorte tueretur: Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt. Cæterum antequam Coss. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multudine ingenti ad Clusium venerunt, legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus, in colle,qui inter vrbem & castra erat,aciem erexit. sed,vt in re subi-
B ta,parũ explorato itinere,ad iugum perrexit, quod hostes ceperant, parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio:atq; in medio, cum hostis vndique vrgeret, circunuenta. Deletam quoque ibi legionem,ita vt nuncius non superesset,quidam authores sunt: nec ante ad cõsules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quam in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita,&lanceis infixa,ouantesque moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse,non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato, Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: victoresq; Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosque eis ac prædam ademptam: Similius vero est à Gallo hoste quam Vmbro eam cladem acceptam. quod cum sæpe alias, tum eo anno Gallici
C tumultus pręcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; pręterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus,& magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisque Latini maiore exercitu, quam Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi,vnus in Falisco,alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius,& L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. Consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atque ita conuenit,vt ne vnis castris miscerentur omnes: neve in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti,dies indicta pugnę: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ

fugæ Clusini tres, clam nocte ad Fabium consulem transgressi: qui A editis hostium consilijs, dimissi cum donis, vt subinde, vt quæque res noua decreta esset, exploratam perferrent. consules Fuluio vt ex Falisco, Posthumio vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant, summaq; vi fines hostium depopulentur, scribunt. Huius depopulationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde cõsules, vt absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignũ dictu actum. pauci vtrinq; cecidere: magisq; irritati sunt ad iustum certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cum instructæ acies starẽt, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis „ Romanus miles: Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi sacram Dianæ B „ feram iacentem videtis: hinc victor Martius lupus, integer & inta- „ ctus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cor- „ nu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellũ. Primo concursu adeo æquis viribus gesta res est, vt si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. Cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum discrimen fortuna fecerat qua datura vires esset, haudquaquam similis pugna in dextro læuóq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque in quam maxime serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis C sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorũ prælia plus quam virorum, postrema minus quam fœminarum esse. In id tempus igitur quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnã concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immistus, orat proceres iuuentutis. vt secum in hostẽ impetum faciant: duplicẽ illorum gloriam fore, si ab ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouum pugnæ conterruit

genus,

A genus. eſſedis carriſque ſuper ſtans armatus hoſtis ingenti ſonitu
equorum rotarumque aduenit, & inſolitos eius tumultus Roma-
norum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphati-
cus pauor diſſipat: ſternit inde ruentes equos viroſque improuida
fuga. turbata hinc etiam ſigna legionum, multique impetu equo-
rum ac vehiculorum raptorum per agmen, obtriti anteſignani: &
inſecuta. ſimul territos hoſtes vidit, Gallica acies, nullum ſpacium
reſpirandi recipiendique ſe dedit. Vociferari Decius, quo fugerent?
quamve in fuga ſpem haberent? obſiſtere cedentibus, ac reuocare
fuſos. deinde vt nulla vi perculſos ſuſtinere poterat: patrem P. De-
cium nomine compellans, Quid vltra moror, inquit, familiare fa-
tum? Datum hoc noſtro generi eſt, vt luendis periculis publicis pia-
cula ſimus. Iam ego mecum legiones hoſtium mactandas Telluri ac
dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem de-
B ſcendens in aciem digredi vetuerat ab ſe, præire iuſſit, verba, quibus
ſe legionesque hoſtium pro exercitu populi Romani Quiritium de-
uoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater
P. Decius ad Veſerim bello Latino ſe iuſſerat deuoueri: cum ſecun-
dum ſolennes precationes adieciſſet, pręſe agere ſeſe formidinem ac
fugam, cædemque ac cruorem: cœleſtium infernorumque iras: con-
tacturum funebribus diris digna, tela, arma hoſtium: locumq; eun-
dem ſuæ peſtis, & Gallorum ac Samnitium fore: hæc execratus in ſe,
hoſteſq;, qua confertiſſimam cernebat Gallorum aciem, concitat
equum: inferenſque ſe ipſe infeſtis telis, interfectus eſt. Vix humanæ
inde opis videri pugna potuit. Romani duce amiſſo, quæ res terrori
alias eſſe ſolet, ſiſtere fugā, ac nouam de integro velle inſtaurare pu-
gnam, Galli & maxime globus circumſtans conſulis corpus, velut a-
C lienata mente, vana incaſſum iactare tela, torpere quidam, & nec
pugnæ meminiſſe, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui
lictores Decius tradiderat, iuſſeratque proprætorem eſſe, vociferari,
viciſſe Romanos defunctos conſulis fato: Gallos Samniteſq; Tellu-
ris matris ac deorum Manium eſſe: rapere ad ſe ac vocare Decium
deuotam ſecum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad
hoſtes eſſe. Superueniunt deinde his reſtituentibus pugnam, Corne-
lius Scipio, & C. Martius, cum ſubſidijs ex nouiſſima acie iuſſu Q. Fa-
bij conſulis ad præſidium collegæ miſſi. ibi auditur P. Decij euentus,
ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaque cum Galli ſtru-
ctis ante ſe ſcutis conferti ſtarent. nec facilis pede collato videre-
tur pugna: iuſſu legatorum collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas
acies iacebant, atque in teſtudinem hoſtium coniecta. quibus ple-
riſque in ſcuta, pleriſque verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cu-
neus

neus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. A Hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primo (vt ante dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circunducere alas, vt signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: præterque aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam quingentos fere equites excedere acie iubet, & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & qua turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. B Ipse ædem Ioui Victori, spoliaque hostium cum vouisset, ad castra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites, paruoque certamine capta castra, & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia, octo capta. Nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum relatumque est cum multis militum lachrymis. C Intermissa inde omnium aliarum rerũ cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est. Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna eius diei quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum quadraginta millia CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq;, quos

& ipsos

A &ipsos pugnæ affuisse. & vt Romanorum quoq; augerent copias, L. Volumnium proconsulem ducem consulibus, exercitumq; eius legionibus consulũ adijciunt. In pluribus annalibus duorũ ea consulu victoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitum in Tifernum montem compulsum, non deterritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad vrbem, de Gallis Hetruscisque ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabij, quam mors præclara P. Decij est. excitataque memoria parentis, equata euentu publico priuatoque filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haud quaquam spernẽda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus

B post deductum ab consule exercitum, rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumque, & parte alia in Esetrunium, quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes considunt, & Appius Volumniusque castra coniungunt. Pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties, illinc ab vltima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium XVI. millia trecenti, capta duo millia septingenti: ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti. Fe-

C lix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsq. solicitus. nam & terra multifariam pluuisse, & in exercitu Ap. Claudij plerosque fulminibus ictos nunciatum est: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit: ex quo multatitio ære Veneris ędem, quæ prope Circum est, faciendam curauit. Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sextum & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorũ clades vtriusq; gentis, laboresque actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen dũ illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernũ, Stellatibus cãpis, suis ipsi legionibus, misti alienis ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant imperato-

V.C. peratorem clarissimum gẽtis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant: nec suis nec externis viribus iam stare poterant: tamen bello non abstinebãt. adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam malebant. Quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellum scribendo, legendoq;, quę gerentes non fatigauerunt? A
460 Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Atilius Regulus Consules secuti sunt. Samniũ ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostium exercitus, vno Hetruriam, altero populationem Campanię repeti, tertium tuẽdis parari finibus, fama erat. Posthumiũ valetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, vt in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium habuit hostem. vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitum agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumque populi Rom. fines Samnites prohiberentur: cum castra castris collata essent: quod vix Romanus toties victor auderet. ausi Samnites sunt (tantum desperatio vltima temeritatis facit) castris Rom. oppugnare. & quanquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei densa adeo, vt lucis vsum eriperet: non prospectu modo extra vallum adempto, sed propinquo etiam congredientium inter se conspectu. hac velut latebra insidiarũ freti Samnites, vixdũ satis certa luce & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias perueniunt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum questoriũ. quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamq;, quæ proximæ forte erant, tueri prętorium iubet: manipulos legionum principali via inducit. vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis q̃ oculis hostẽ noscũt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. Cedunt primo incerti fortunę suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul vociferaretur, expulsi ne extra vallũ, castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, vrgentq; & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam vallũque: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metũ circa insidiarũ faciebat: nõ ausi, libertatis castris contenti, receperunt se intra vallũ, trecentis ferme hostiũ occisis. Romanorũ stationis primæ, vigiliumq;, & eorũ qui circa quæstoriũ oppressi, periere ad ducentos B C

trigin-

triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non
modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per
agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulato-
res ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quam res erat,
perlata Romam, coegit L. Posthumium Cos. vixdum validum profi-
cisci ex vrbe, prius tamen quam exiret, militibus edicto Soram iussis
conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex multatitia
pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus
ab Sora in Samnium, ad castra collegæ perrexit, inde postquam Sa-
mnites diffisi duob. exercitibus resisti posse, recesserunt: diuersi Coss.
ad vastandos agros, vrbesq; oppugnandas discedũt. Posthumius Mi-
lioniam oppugnare adortus, vi primo atq; impetu: deinde postquam
ea parũ procedebant, opere ac vineis demũ iniunctis muro cepit. ibi
capta iam vrbe ab hora quarta vsq; ad octauam fere horam, omnibus
B partib. vrbis diu incerto euentu pugnatũ est. postremo potitur oppi-
do Romanus. Samnitium cęsi tria millia ducenti: capti quatuor mil-
lia C C. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductę legiones. vnde
oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte
per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit Cos.
primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquã idem
quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde vt silentium va-
stum in vrbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum
inuadendi deserta mœnia militem detinet, ne quam occultam in
fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis
circumequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. Equites portam
vnam alteramq; eadem regione in propinquo patentes cõspiciunt,
itineribusq; ijs vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde
sensim portis: vrbemq; ex tuto rectis itinerib. peruiam conspiciunt:
C & consuli referunt excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspi-
cuum esse, & recentibus vestigijs fugæ, ac strage rerum in trepida-
tione nocturna passim relictarum. His auditis Cos. ad eam partem
vrbis quam adierant equites, circumducit agmen: constitutisque
haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare vrbem: & mo-
dicum spacium progressus tres manere eodem loco, si tuta videan-
tur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntque
eo se progressos, vnde in omnes partes circunspectus esset, longe la-
teq; silentium ac solitudinem vidisse: extemplo Cos. cohortes expe-
ditas in vrbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. In-
gressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos,
inueniunt: relictaque quæ migratu difficilia essent ea direpta: & co-
gnitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa vrbes con-

ſciſſe fugam: ſuos prima vigilia profectos: credere eandem in alijs vrbibus ſolitudinē inuenturos. Dictis captiuorū fides extitit: deſertis oppidis Coſ. potitur. Alteri Coſ. M. Attilio nequaquā tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obuius fuit. ibi ira vires æquauit. prælium varium & anceps fuit, triſtius tamen euentu Romanis, & quia inſueti erant vinci, & quia digredientes magis quā in ipſo certamine, ſenſerunt quantum in ſua parte plus vulnerum ac cædis fuiſſet. Itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. tum quoq; ſolicita nox fuit, iam inuaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conſerendas manus. Minus cladis, cæterum nō plus animorum ad hoſtes erat. vbi primum illuxit, abire ſine certamine cupiunt. Sed via vna, & ea ipſa præter hoſtes erat, quam ingreſſi præbuere ſpeciem recta tendentium ad caſtra oppugnanda. Coſ. arma capere milites iubet & ſequi ſe extra vallum: legatis, tribunis, præfectis ſociorum imperat, quod apud quemq; facto opus eſt. Omnes affirmant, ſe quidem omnia facturos: ſed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera & gemitus morientium vigilatum eſſe. ſi ante lucē ad caſtra ventum foret, tantum pauoris fuiſſe, vt relicturi ſigna fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis eſſe. Quæ vbi conſul accepit, ſibimetipſi circumeundos alloquendosq; milites ratus, vt ad quoſq; venerat, cunctantes, arma capere increpabat, quid ceſſarent, tergiuerſarenturque hoſtem in caſtra venturum, niſi illi extra caſtra exiſſent: & pro tentorijs ſuis pugnaturos, ſi pro vallo nollent armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam eſſe: qui nudus atq; inermis hoſtem maneat, ei aut mortem, aut ſeruitutē patiendam. Hæc iurganti increpantiq; reſpondebant, confectos ſe pugna heſterna eſſe: nec virium quicquam, nec ſanguinis ſupereſſe: maiorem multitudinem hoſtium aperere, quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum a ſecum portare Samnitem affirmant, nec dubium eſſe quin caſtr circumuallaturi ſint. Tunc enimuero Coſ. indignum facinus eſſe vociferari, tantam contumeliam ignominiamque ab ignauiſſimo accipi hoſte. Etiamne circumſedebimur, inquit, in caſtris, vt fame potius per ignominiam, quam ferro, ſi neceſſe eſt, per virtutem moriamur? Dij bene verterent, facerentq; quod ſe dignum quiſque ducerent: Coſ. M. Attilium vel ſolum, ſi nemo alius ſequatur, iturum aduerſus hoſtes: caſurumq; inter ſigna Samnitium potius, quam circumuallari caſtra Romana videat. Dicta conſulis, legati, tribunique & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinū appro-

bauere.

A bauere. tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœsti ac prope victi procedunt versus hostem nec spe nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium agmine ad nouissimũ fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidẽ patere viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas coniiciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spacium, & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum

B Cos. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent, & alij turbati. & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamque in terga fugientium Samnites pugnabant, cum Cos. equo præuectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoque vt quicunq; ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitans obstitit profuse tendentibus suis in castra. Quo pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies, "
nec viuo Cos. tuo nisi victor castra intrabis: proinde elige, cum ciue "
an hoste pugnare malis. Hæc dicente Cos. equites infestis cuspidibus "

C circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non virtus solum Cos. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites, spaciumque circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre, & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse venire hostes: Inter hæc Cos. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoq; prælio cæcidisset, vicissetq; legiones Samnitium. Omnes vndiq; annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumq; vis: numen etiam deorum respexisse nomen Romanum visum. Adeo facile inclinata res, repulsiq; à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarũ cumulo,

quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diripeten- A
tur res, orbem armatorũ sarcinis circumdant. Tum vero eos à fronte
vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cęsi capti-
que. Captiuorum numerus fuit septé millia C C C. qui omnes nudi
sub iugum missi. Cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne
Romanis quidem lęta victoria fuit. Recensente cos. biduo acceptam
cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecen-
ti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Intera-
mnam coloniam Romanam, quę via Latina est, occupare conati, vr-
bem non tenuerunt. agros depopulati, cum prædam aliam inde mi-
stam hominum atque pecudum, colonosq; captos agerent, in victo-
rem incidunt Cos. ab Lucretia redeuntem: nec prædam solum amit-
tunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cædũtur. Con-
sul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasq;
reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est pro- B
fectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot mil-
lia militum, & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. Cos.
alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in He-
truriam traducto exercitu, primum peruastauerat Volsiniensem a-
grum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus
ipsorum depugnat. duo millia C C. Hetruscorum cæsi: cæteros pro-
pinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus.
ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta
amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa.
Pax tamen clarior maiorq;, quam bellum in Hetruria eo anno fue-
rat, parta est. tres validissimę vrbes, Hetruriæ capita, Volsini, Perusia,
Aretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pacti
cum Cos. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta
annos impetrauerunt. mulcta præsens quingentum millium æris in C
singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cum trium-
phum ab Senatu moris magis causa, quam spe impetrandi petisset:
videretq; alios, quod tardius ab vrbe exisset: alios quod iniussu Se-
natus ex Samnio in Hetruriam transisset, partim suos inimicos, par-
tim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare
» triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti, vestrę maiestatis me-
» minero, vt me cõsulem esse obliuiscar. eodem iure imperij, quo bel-
» la gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victo-
» ria & pace parta, triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tri-
bunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exem-
plo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas trium-
phanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusq; eo consul, cum
L.Ho-

A L. Horatium, M. Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius, qui tunc censor esset, non ex authoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros, voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnib. iussis esse ac futuram: posteroq; die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum cõstans memoria est. Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis aliquot vrbibus, in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsum cũ paucis Luceriam compulsum: Ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque triumphasse. Fabius ambos Coss. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumque in Hetruriam exercitum, sed ab vtro Cos. non adiecit. & ad Luceriam vtrinq; multos occisos: inque ea pugna

B Iouis Statoris ædẽ votam, vt Romulus ante vouerat. sed vanũ tantũ, id est locus templo effatus, iã sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiã fieri Senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Resp. in religionẽ venit. Sequitur hunc annum & COS. insignis L. 401 Papyrius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellũ ingens, victoriaq;, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem Cos. pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodã sacramenti vetusto, velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad imperatorium edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratũ esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad XL. millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs fere castris locus est conseptus cratibus plu-

C teisq;, & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quemque genere factisq;. singuli introducebantur. erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs, admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non nunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam car-

mine in execrationem capitis familiæq; & ſtirpis compoſito, niſi iſ- A
ſet in prælium, quo imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſ-
ſet, aut ſi quem fugientem vidiſſet, nō extemplo occidiſſet. Id primo
quidam abnuentes iuraturos ſe, obtruncati circa altaria ſunt. iacen-
tes deinde inter ſtragem victimarum, documento cæteris fuere ne
abnuerent. Primoribus Samnitium ea deteſtatione obſtrictis, decem
nominatis ab imperatore, eis dictum vt vir virum legerent: donec
ſexdecim millium numerum confeciſſent. ea legio linteata, ab inte-
gumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat, appellata eſt. his arma
inſignia data, & criſtatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulo
plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec
gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſpar. hic hominum nu-
merus, quod roboris erat, ad Aquiloniam conſedit. Coſſ. profecti ab
vrbe, prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. Attilius ſupe-
rioris anni Coſ. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum B
eis in Samnium profectus, dum hoſtes operati ſuperſtitionibus con-
cilia ſecreta agunt. Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit.
cæſa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta qua-
tuor millia ducenti ſeptuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decre-
tum erat) ſcripto, Duroniam vrbem expugnauit: minus quam col-
lega cepit hominum, plus aliquanto occidit: præda opulenta vtro-
bique eſt parta. inde peruagati Samnium Coſ. maxime depopulato
Antinate agro, Caruilius ad Cominiū, Papyrius ad Aquiloniam, v-
bi ſumma rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec ceſſa-
tum ab armis eſt, neq; grauiter pugnatum: laceſſendo quietos, reſi-
ſtentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pu-
gnam, dies abſumebatur. quod cum inciperetur remitteretur que,
omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur indies. Alte-
ra Romana caſtra viginti millium ſpacio aberant: & abſentis colle- C
gæ conſilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Carui-
lius, quo maiore diſcrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quam ad
Cominium, quod obſidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad di-
micandum ſatis paratus, nuncium ad collegam mittit: ſibi in ani-
mo eſſe, poſtero die, ſi per auſpicia liceret, confligere cum hoſte: o-
pus eſſe & illum quanta maxima vi poſſet, Cominium oppugnare,
ne quid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aquiloniam mittenda.
diem ad proficiſcendum nuncius habuit: nocte redijt, approbare
collegam conſulta referens. Papyrius nuncio miſſo extemplo con-
cionē habuit: multa de vniuerſo genere belli, multa de præſenti ho-
ſtiū apparatu vana magis ſpecie, quam efficaci ad euentū, diſſeruit.
Non enim criſtas vulnera facere: & per picta atque aurata ſcuta
tranſire

A transfire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori hosti, quam ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæq; suæ, vt aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces, spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli vnquam exercitui fuisse infestiores, quam qui nefando sacro mista hominum pecudumq; cæde respersus, ancipiti deûm iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, vno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infensos iam sua sponte B milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen: moram diei noctisq; oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega, Papyrius silentio surgit: & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimiq; æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum Cos. nunciauit. Cos. lætus, auspicium egregium esse, & deis authoribus rem gesturos pronunciat, signumq; pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nunciat per fuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipse signa ocius proferri iubet: subsidiaq; C suis quæq; locis, & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectum propere circunducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationem quanto maxime posset, moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam, ne quid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaque esto: cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tri-

pudium nunciatum populo Romano exercituiq; egregium auspicium est. Centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa; insequitur acies ornata armataque: vt hostium quoq; magnificum spectaculū esset. A Prius quam clamor tolleretur concurrereturq;, emisso temere pilo ,, ictus pullarius ante signa cecidit. quod vbi Cos. nunciatum est: Dij ,, in prælio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Cos. hæc dicentem, coruus voce clara occinuit. quo lætus augurio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamorem tolli iussit. Prælium cōmissum atrox, ceterum lōge disparibus animis, Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partē necessitas ac religio inuitos magis resistere, quam inferre pugnā cogit. nec sustinuissent primum clamore atque impetū Romanorum, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. B quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumque strages, & respersæ fando nefandoque sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpique cōpositum. his vinculis fugæ obstricti stabant, ciuē magis quam hostē timentes. Instare Romanos à cornu vtroque à media acie, & cædere deorum hominumque attonitos metu. Repugnatur segniter, vt ab iis quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad signa cædes peruenerat, cum ex transuerso puluis velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quam pro numero excitabāt: insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma, signaque per turbidam lucem in primo apparebāt: post altior densiorque puluis equitum speciem cogentium agmen C dabat. fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem, clamitans inter prima signa, ita vt vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium, victorem collegam adesse, anniterentur vincere prius quā gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidens equo. inde tribunis cēturionibusque imperat, vt vias equitibus patefaciant. ipse Trebonio Cedicioque prædixerat, vt vbi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, vt ex ante præparato, fiunt, panduntur inter ordines viæ: prouolat eques: atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrumpitque ordines. quacunque impetum dedit. Instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum iam deorū hominumque victa vi, funduntur

linteatæ

A linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratique fugiunt, nec quenquā præter hostes metuunt. Peditū agmen quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniā compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianū profugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitiū, læuum ad vrbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad vrbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostē. Scipio, nisi in primo pauore prius quam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ vrbis oppugnationem ratus interrogat milites, Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse, se victores pelli à portis vrbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam, secuti alij testudine facta in vrbē perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. B penetrare interiora vrbis, quia pauci admodum erāt, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat, & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. progressus longius, ab dextra castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe mistum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum forte certamē ad portam erat. aduectus deinde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse: quoniam temeritate paucorum, magnæ rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias, signaque in vrbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat quieuere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta, signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur, nō ferme alium C ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi, neque controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa diis immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi prius quam temetum biberet, sese facturum. id votum diis cordi fuit, & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit vrbem: subsidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantem cum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copiarum reuocare instructam, intentamque ad oppugnandum coegit. D. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus

hortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostiũ iussit: A
quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumque, si fortè ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis vndique in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: qui ægre successerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. cęsa ad quatuor millia ac trecenti
octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde me- B
dio inter duas vrbes spacio, vbi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti, septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos vtrinque par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco prope temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinem non vallo, non stationibus firmatam. Conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterũ nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equi- C
te nouissimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere. alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est. Lætitiã vtriusq; exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter gesta res, vterq; ex alterius sententia cõsul captum oppidum diripiendum militi dedit. exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagrauere, & consules cum gratulatione mutua legionum suaq; castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitque, & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureis-

A aureisq; coronis donauit. Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesque, quia primi portam murumq; Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habitum, cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriusq;, aut certe alterius, optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera & persequi: vt perdomitum Samnium insequentibus consulibns tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus, vrbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantẽ conficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populumq; Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandam, legiones ducunt. Litteræ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est, nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea victoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi venisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana vis auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à Marco Attilo prætore in Senatum introductæ, quærebantur vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, vt se à vi atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis, curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium fore. Segnius tamen quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mittendos ad res repetendas censerent. Quibus non redditis, ex authoritate patrum, iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit, ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum

B (margin letter beside "ficere possent")

C (margin letter beside "turq; patres")

maiore

maiore ſua quam hoſtium iactura dimicauit. caſtris deinde poſitis, A
mœnibus hoſtem incluſit: oppugnatum oppidum, captumq;. In his
tribus vrbib. capta aut cæſa ad decem millia hominum: ita, vt paruo
admodum numero plures caperentur. Sortientibus prouincias con-
ſulibus. Hetruria Caruilio euenit ſecundum vota militum, qui vim
vigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum ma-
ior vis hoſtium reſtitit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa
ipſam vrbem, aduerſus eruptiones hoſtium pugnatum: neq; obſi-
dio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis ſe Samni-
tes, quam armis ac viris mœnia tutabantur, tandem pugnando in
obſidionem iuſtam coegit hoſtes: obſidendoq; vi atq; operibus vr-
bem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta vrbe: ſeptem
millia quadringenti cæſi, capta minus tria millia hominum: præ-
da, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in vrbes paucas,
militi conceſſa eſt. Niues iam omnia oppleuerant, nec durari ex- B
tra tecta poterat: itaq; conſul de Samnio exercitum deduxit. Veni-
enti Romam, triumphus omnium conſenſu eſt delatus. triumpha-
uit in magiſtratu, inſigni, vt illorum temporum habitus erat, tri-
umpho. pedites equiteſq; inſignes donis tranſire, ac tranſuecti ſunt:
multæ ciuicæ coronæ vallareſq; ac murales conſpectæ, inſpectata
ſpolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis ſpolijs, quæ
nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comprobau-
tur. nobiles aliquot captiui, clari ſuis patrumq; factis, ducti. æris
grauis tranſuecta vicies centum millia, & quingenta triginta tria
millia. id æs redactum ex captiuis dicebatur. argẽti quod captũ ex vr-
bib. erat, P.M.CCCXXX. omne æs argentumq; in ærarium condi-
tum. militibus nihil datum ex prȩda eſt. auctaq; ea inuidia eſt ad ple-
bem, quod tributum etiam in ſtipendium militum collatum eſt:
cum ſi ſpreta gloria fuiſſet captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & C
militi tum dari ex præda, & ſtipendium militare præſtari potuiſſet.
Ædem Quirini, quam in ipſa dimicatione votam apud neminem
veterem authorem inuenio (neq; hercule tam exiguo tempore per-
ficere potuiſſet) ab dictatore patre votam filius conſul dedicauit,
exornauitq; hoſtium ſpolijs: quorum tanta multitudo fuit, vt non
templum tantum, forumq; his ornaretur, ſed ſocijs etiam coloniſ-
que finitimis ad templorum locorumq; publicorum ornatum di-
uiderentur. A triumpho exercitum in agrum Veſtinum, quia regio
ea infeſta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Carui-
lius conſul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, qua-
dringentos ſeptuaginta ditiſſimos pecunia grandi pactos vt abire
inde liceret, dimiſit: cæteram multitudinem oppidumque ipſum vi
cepit.

A cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi V.C.
hostium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Faliscis pacem petentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruilio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis fugerat in legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactarique magis quam
B peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum primum translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Martis silice ad Bouillas perstrata
est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit Consules Q. Fa- 461
bium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius mali, pestilentiæ vrentis simul vrbem atq; agros, suffecit. por-
C tentoque iam similis clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum. neq; eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, prætterquam quod vnum diem Æsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA-

DECADIS SECVNDAE LIB. I.

A

EPITOME.

VM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnasset: senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime Senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit, atq; eius consiliis & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis. Vt Aesculapij signũ Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoq; in insulam Tyberis egresso, eodem loco ædes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam cum exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII *millia. Plebs propter æs alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est; isq; in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.*

B

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de iis iniuriis quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt, Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot præliis à compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

C

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime insuetata facie territis militibus.

Post

Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia versa in hostem inuenit: populabundusq; ad Vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret: frustra vt patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: vt componendæ pacis causa rex in Vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius qui propter inualetudinem oculorum iam diu à consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam & sententia sua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quartò fœdus renouatum est. Cùm C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prosperè gestas continet.

LIB. IIII. EPITOME.

Pyrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cùm delectum haberet: eius qui citatus non responderat. bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum vicit, & expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXXI. millia, CCXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti viua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Possidonia, & Consa. Carthaginiensium classis Mamertinis venit. quo facto ab ijs fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIB. V. EPITOME.

Victis Tarentinis pax & libertas data. Legio campana, quæ Rhegium occupauerat obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Appolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Appollonatibus. Picentibus victis pax data. Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri, & Salentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIB. VI. EPITOME.

ORigo Carthaginiensium & primordia Vrbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, Vt id fieret: dissuadentesq; contentio fuisset: transgressis tum primùm mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCXCII. millia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pœnos & Volscos prosperè gestas continet.

LIB. VII. EPITOME.

CN. Cornelius cos. à classe Punica circumuentus, & per fraudem Veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duillius cos. aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusq; omnium Romanorum ducum naualis Victoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: Vt reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur. L. Cornelius cos. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus cos. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum Virtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum Victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus cos. Victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIB. VIII. EPITOME.

ATtilius Regulus in Africa serpentem portẽtosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cùm aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successorq; à senatu prosperè bellum gerenti non mitteretur: id ipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortuna Vt magnum Vtriusq; casus exemplum in Regulo proderetur: accersito à Carthaginiensibus Xantippo Lacedæmoniorum duce Victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Goruncanius primus ex plebe pontifex

tifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII. senatu mouerunt: lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita CCCXVII. millia. CCXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis, ageret: iureiurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. Vtrunque negandi autor senatui fuit: & cùm fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, perijt.

LIB. IX. EPITOME.

CAecilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum: XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos. qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussusque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis vltimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI. millia, CCXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs malè pugnauerat: à ludis diuertens, cùm turba premeretur, dixit: Vtinam frater meus viueret, iterumque classem duceret, ob eam causam mulctata est. Duo prætores primùm creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulem, quoniam idem flamen Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriæ C. Luctatius consul victa ad Aegates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex Maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIB. X. EPITOME.

SPoletum colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tuccia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactique in deditio-

ditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs fusi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, Insubrium Gallorum duce Viridomaro occiso, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est, quo censa sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor trib. redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquiliniam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam muniuit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt, in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

FINIS.

RERVM

RERVM ET VERBORVM PRIMAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

B.

Legio

Manlij

Roma-

T.

FINIS.

FRANCOFVRTI AD MOENVM APVD
Iohannem Feyerabend, impensis Sigismundi Feyerabendij, Petri Fischeri, & Henrici Thackij
sociorum.

M. D. LXXXVIII.

A T. L

HIST

CO

L. F

B *tisfacere n*

saltu, per C

nit: & lab

liquot præ

Romanos

pionem pr

exercitu F

maximam

Cn. Corne

ce hostium

C

ginienses

bus vlle in

tantum vn

inter se, s

ria belli fo

qui vicere

Romanis

ma: Pœnis

se, Fama e

blandiente

fecto Afric

admotum

A

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quib. iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, & cum satisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso. Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

B

IN parte Operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maxime memorabile omnium quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllę inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere, odiis etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quód victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quod superbe auareque crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primum pos-

V. C. 535.

C

ſet, hoſtem fore populo Romano. Angebant ingentis ſpiritus virum A Sicilia Sardiniaque amiſſæ. nam & Siciliam nimis celeri deſperatione rerum conceſſam, & Sardiniam inter modum Africæ fraude Romanorum, ſtipendio etiam ſuperimpoſito, interceptam. His anxius curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hiſpania augendo Punico imperio geſſit, vt appareret maius eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum: & ſi diutius vixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuiſſe, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris per opportuna, & pueritia Annibalis, diſtulerũt bellum. Medius Aſdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi adſcitus: & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quam modicæ erant, haud ſane voluntate principum, B in imperio poſitus. Is plura conſilio quam vi gerens, auſpiciis regulorum magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gentibus, quam bello aut armis rem Carthaginienſem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit, barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit: comprehenſusque à circunſtantibus haud alio quam ſi euaſiſſet vultu, tormentis quoq; cum laceraretur, eo fuit habitu oris, vt ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale, quia miræ artis in ſollicitandis gentibus, imperioq; iungendis ſuo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriuſq; imperij eſſet amnis Iberus, Saguntinisq; mediis inter imperia duorum populorũ libertas ſeruaretur. In Aſdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq; ingenti omnium clamore atq; aſſenſu appellatus erat, C fauor etiam plebis ſequeretur. Hunc vix dum puberem Aſdrubal literis ad ſe accerſierat: actaq; res in ſenatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus vt aſſueſceret militiæ Annibal, atq; in paternas ſuccederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum poſtulare videtur, inquit, Aſdrubal, & ego tamen non cenſeo, quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes conuertiſſet, florem ætatis, inquit, Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis fruendum præbuit, iuſto iure eum à filio repeti cenſet. nos tamen minime decet iuuentutem noſtram pro militari rudimento aſſuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis ſero imperia immodica, & regni paterni ſpeciem videat? & cuius regis genero hæreditarij ſint relicti exercitus noſtri, eius filio parum

A rum maturè seruiamus? Ego istum iuuenẽ domi tenendum sub legibus, sub magistratib. docendum, viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quandoq; paruus hic ignis incendium ingens exsuscitet. Pauci, ac ferme optimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunque fit) maior pars meliorẽ vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentem redditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, vt patri in se minimum momentum ad fauorem cõciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atque imperandum, habilius fuit. itaq; haud facile discerneres, vtrum imperatori an exercitui charior esset: neq; Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenue agendum esset, neque milites alio duce plus confidere, aut audere. pluri-
B mum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. equitum peditumque idem longe primus erat: princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes, ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperato-
C re meruit: nulla re quæ agenda audendaq; magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoq; vt patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quam in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis domitis gentibus, iungendisq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbem opulẽtam caput gentis eius expugnat, diripitque, quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. victor exercitus opulentusque præda Carthaginem Nouam in hyberna est de-

V.C. ductus.Ibi large partiendo prædã,ſtipendia præterita cum fide exo- A
luendo,cunctis ciuium ſuorũ ſociorumq; animis in ſe firmatis. Vere primo in Vaccæos promotũ bellum.Hermãdica &Arbacala Carteiorũ vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defenſa.Ab Hermãdica profugi,exulib. Olcadum priore æſtate domitæ gentis, cum ſe iunxiſſent, cõcitant Carpetanos: adortiq; Annibalẽ regreſſum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abſtinuit,caſtriſq; ſuper ripam poſitis,cum prima quies ſilentiumq; ab hoſtib.fuit,agmẽ vado traiecit: valloq; ita producto, vt locum ad tranſgrediendũ hoſtes haberent, inuadere eos tranſeuntes ſtatuit. equitib. præcepit, vt cum ingreſſos aquam viderent,adorirentur peditum agmen:in ripa elephantos ad quadraginta diſpoſuit. Carpetanorum cum appendicib. Olcadum Vacceorumq; centũ millia fuere,inuicta acies,ſi æquo dimicaretur campo.Itaq; & ingenio feroces,& multitudine fre- B
ti,& qđ metu ceſſiſſe credebant hoſtem:id morari victoriam rati,qđ intereſſet amnis,clamore ſublato,paſſim ſine vlliꝰ imperio,qua cuique proximũ eſt, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitũ in flumen immiſſa, medioq; alueo haud quaquã pari certamine concurſum:quippe vbi pedes inſtabilis, ac vix vado fidens, vel inermi equite equo temere acto peruerti poſſet: eques corpore armiſq; liber,equo vel per medios gurgites ſtabili, cõminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine abſumpta, quidã verticoſo amni delati in hoſtes, ab elephantis obtriti ſunt.poſtremi,quibus ingreſſus in ſuam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione cum in vnũ colligerentur,prius quam tanto ex pauore reciperent animos:Annibal agmine quadrato amnem ingreſſus, fugam ex ripa fecit: vaſtatiſq; agris, intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum,præter Saguntinos,Carthaginienſium C
erant.cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterũ tam belli cauſa certamina cum finitimis ſerebantur maxime Turdetanis. quos cum adiſſet idem, qui litis erat ſator: nec certamen iuris, ſed vim quæri appareret: legati à Saguntinis Romã miſſi auxilium ad bellum iam
536. haud dubie imminens orantes. Conſules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio,&T.Sempronius Longus.qui cum legatis in ſenatum introductis,de repub. retuliſſent,placuiſſetque mitti legatos in Hiſpaniam ad res ſociorum inſpiciẽdas,quibus ſi videretur digna cauſa,&Annibali denunciarent,vt ab Saguntinis ſociis populi Romani abſtineret,& Carthaginem in Africam traiicerent,ac ſociorum populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum miſſa,omnium ſpe celerius Saguntum oppugnari allatum eſt.

tunc

A tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias consulib. Hispaniam atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam censebant. alij totum in Hispaniam Annibalemq; intendebant bellum. erant qui non temere mouendam rem tantam, expectandosque ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, si non absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant consultantq;, iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentissima vltra Iberum fuit, sita passus mille ferme à mari. oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistiq; etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructib. seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua B fidem socialem vsq; ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, vrbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremque quam cætera circa vallem vergens: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed vt locus procul muro satis æquus agendis vineis fuit: ita haud quaquam prospere, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, vt in suspecto loco, supra cæteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, vbi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primo missilibus sommouere hostem: nec quicquam satis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modo atq; turri tela micare, sed ad erumpendum etiam in stationes operaque hostium animus erat. quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures C Saguntini cadebant quam Pœni. Vt vero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera ac vineæ desererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per qđ tempus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. itaque acrius de integro obortum est bellum, pluribusque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ cœptę agi, admoueriq; aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte destineri cœpti sunt: & non sufficiebant, iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoque multæ partes erant. vna

continentibus ruinis nudauerat vrbem. tres deinceps turres, quantumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti pciderant: captumque oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua velut si pariter vtrosq; murus texisset, ita vtrinque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnantibus vrbium per occasionem partis alterius censeri solent: sed iustæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaque vrbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat. Pœno cœpisse iam se vrbem, si paululùm adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnib. patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente, ne relicto a se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis vtrinque pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaque vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cætera teriti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset. sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: q cum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumq; militem ad insequentes ictus prębebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamē, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorē repente oppidani tollunt, hostemq; in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantemq; exturbant: postremo fusum fugatumq; in castra redigunt. Interim ab Roma legatos venisse nunciatū est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent, nec tuto eos aditures inter tot tam effrænatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes audire. Apparebat non admissos protinus Carthaginem ituros. literas igitur nunciosque ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt præpararent suorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaque prēterquam quod admissi auditiq; non sunt, ea quoq; vana atq; irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter authoritatem suam, cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non stirpem eius conquiescere viri: nec vnquam, donec sanguinis nominisq; Barchini quisquam superfit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, viamque vnam ad id cernentem, si ex bellis bella serendo, succinctus armis legionibusq; viuat, velut

A velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circunsedent exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunsedebunt Romanæ legiones ducibus iisdem diis, per quos priore bello rupta fœdera sunt vlti. Vtrum hostem, an vos, an fortunam vtriusque populi ignoratis? Legatos ab sociis, & pro sociis venientes bonus imperator vester in castra non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen vnde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: authorem culpæ, & reum criminis deposcunt, quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perseuerantius sæuiant. Ægates insulas Erycemq; ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar. Mars alter, vt isti volunt. sed Tarento tum in Italiam non abstinueramus
B ex fœdere: sicut nunc Sagunto nō abstinemus. vicerunt ergo dij hominesq;: & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turresque admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim) nostris capitibus incident: susceptumque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse in eo authoritatem, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo periisse lætatus sum, quod si ille viueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum solum ad piaculum rupti fœderis: sed si nemo deposcat, deuehendum in vltimas maris terrarumq; oras: ablegandumque eo, vnde nec ad nos nomen famaq; eius accedere, nec solicitare quietę ciuitatis sta-
C tum possit. Ego autem ita censeo, legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nunciēt, vt exercitum ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit. adeo prope omnis senatus Annibalis erat, infestiusq; locutum arguebant Hannonem, quam Flaccum Valerium legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellum ortum ab Saguntinis, nō ab Annibale esse. populum Romanum iniuste facere, si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia fessum militē præliis operibusq; habebat, paucorum iis dierū quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumque operum

dispositis interim animos eorũ, nunc ira in hostes stimulando, nunc A spe præmiorum accendit. vt vero pro concione prædam captę vrbis edixit militum fore, adeo accẽsi omnes sunt, vt si extemplo signum datũ esset, nulla vi resisti videretur posse. Sagũtini, vt à pręliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefectum oppidũ ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquãto atrocior, quam ante, adorta est: nec qua primũ aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erãt, B sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaque antequam cędetetur, ruebat: perque patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoque editum capiunt: collatisque eo catapultis balistisque, vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberent, muro circundant. & Saguntini murum interiorem ab nondum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & muniunt, & pugnant, sed interiora tuendo, minorem in dies vrbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosque, qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus, metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Ma C harbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, vt ducem abesse, nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. Itaque ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinq; cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon insciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lachrymæ mouebant, conditionesque tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmans qui sub conditionibus his de pace ageret.

Postula-

A ret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi habitarent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cęterum publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad pretorem Saguntinũ (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciuis vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem. cũ vero ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: vestra, si periculũ est apud vos vera referentibus: ego, ne B ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autẽ causa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides sit, quod neq; dum vestris viribus restitistis, neq; dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia satis defendunt, pacẽ affero ad vos magis necessariam quam æquam. cuius ita aliqua spes est. si eam quemadmodum, vt victor fert Annibal, sic vos vt victi audiatis: si nõ id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit: agros relinquit, locũ assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum C priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestraq; corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc quanquam sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurũ. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine, permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur, argentũ aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem peruasisset, alius insuper tumultus

Alorcus præfat.

multus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinā A eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus Annibali, totis viribus aggressus vrbem, momento cepit: signo dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope necessarium cognitum in ipso euentu est, cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cū coniugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraq; ab dominis de industria corrupta erant, & in cędibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex precio rerū venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multā preciosam suppellectilem vestemq; missam Carthaginē. Octauo mense, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam scripsere: B inde Carthaginē Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense quam à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerint. ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinū amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam, ad creandos consules Romam cum venisset, comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierāt à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti ex- C cidium nunciatum est: tantusq; simul mœror patres misericordiaq; sociorum peremptorum indigne, & pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginienses, metusq; de summa rerū cæpit, velut si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent. Nam neq; hostem acriorem bellicosioremq; secum cōgressum: nec rem Romanā tam desidem vnquam fuisse atq; imbellem. Sardos Corsosq; & Histros atq; Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ vrbis

Iberum

A Iberum tranſire: trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos:
conciturum auidas ſemper armorum Gallicas gentes: cum orbe ter-
rarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis eſſe.
Nominatæ iam antea conſulibus prouinciæ erant tum ſortiri iuſſi:
Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cũ Sicilia euenit. Sex in eum
annum decretæ legiones, & ſociorum quantum ipſis videretur, &
claſſis quanta parari poſſet. quatuor & viginti peditum Romanorum
millia ſunt ſcripta, mille & octingenti equites: ſociorum XLIIII.
peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinq; remes, celoces vi-
ginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo
Carthaginienſi bellum indici. eiuſq; belli cauſa ſupplicatio per vrbẽ
habita, atq; adorati dij, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellũ po-
pulus Romanus iuſſiſſet. Inter conſules ita copiæ diuiſæ: Sempronio
datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditũ, & trecenti equi-
B tes: ſociorum ſexdecim millia peditum, equites mille octingẽti, na-
ues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terreſtribus mariti-
miſq; copijs T. Sempronius miſſus in Siciliam, ita in Africam tranſ-
miſſurus, ſi ad arcendum Italia Pœnum conſul alter ſatis eſſet. Cor-
nelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipſe cum
haud inualido pręſidio in Galliã mittebatur. Nauium maxime Cor-
nelio numerus diminutus. ſexaginta quinqueremes datę: (neq; enim
mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hoſtem credebant)
& duæ Romanæ legiones cum ſuo iuſto equitatu, & quatuordecim
millibus ſociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legio-
nes Romanas, & quatuordecim millia ſociorum peditũ, mille equi-
tes ſocios, ſexcentos Romanos. Gallia prouincia eodem anno verſa
in Punicum bellum habuit. His ita comparatis, vt omnia iuſta ante
bellũ fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Æmy-
C lium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt, ad percontan-
dos Carthaginienſes, publicone conſilio Annibal Saguntum oppu-
gnaſſet: & ſi id quod facturi videbantur, faterentur, ac defenderent
publico conſilio factum, vt indicerent populo Carthaginienſi bel-
lum. Romani poſtquam Carthaginem venerunt, cum ſenatus datus
eſſet, & Q. Fabius nihil vltra quam vnum, quod mandatum erat, per-
contatus eſſet, tum ex Carthaginienſibus vnus princeps: Vana Ro- "
mani, inquit, & prior legatio fuit, cum Annibalẽ tanquam ſuo con- "
ſilio Saguntum oppugnantem depoſcebatis. cæterum hæc legatio "
verbis adhuc lenior eſt: re aſperior. tunc enim Annibal & inſimula- "
batur, & depoſcebatur. nunc à nobis & confeſſio culpæ exprimitur: "
& vt à confeſſis res extemplo repetuntur. Ego autem nõ priuato pu- "
blicone conſilio Saguntum oppugnatum ſit, quærendũ cenſeo: ſed "
vtrum

vtrum iure an iniuria. nostra enim hæc quęstio atq; animaduersio in A ciuem nostrũ est: nostro, an suo fecerit arbitrio, vobiscum vna disceptatio est, licueritne per fœdus fieri. Itaq; quoniam discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciãt: nobis vobiscum fœdus est à Luctatio, Cos. ictum: in quo cauetur virorumq; sociis. nihil de Saguntinis (nec dum enim erant socij vestri) cautum est. At enim eo fœdere quod cum Asdrubale ictũ est, Saguntini excipiũtur, aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis didici. vos enim quod C. Luctatius Cos. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; authoritate patrũ, nec populi iussu ictũ erat, negastis vos eo teneri. itaq; aliud de integro fœdus publico consilio ictum est. Si vos nõ tenent vestra fœdera, nisi aut ex authoritate aut iussu vestro icta: ne nos quidẽ Asdrubalis fœdus, ꝙ nobis insciis icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionẽ facere: & quod diu parturit animus vester, aliquãdo pariat. Tum Romanus sinu ex B toga facto: Hîc, inquit, vobis bellũ & pacem portamus: vtrũ placet, sumite. Sub hanc vocẽ haud minus ferociter, daret vtrũ vellet, succlamatũ est. & cum is iterũ sinu effuso bellũ dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperẽt animis, iisdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate P. R. visa est, quam de fœderum iure verbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nã si verborũ disceptationis res esset, quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est, comparãdum non erat: cum in Luctatij fœdere diserte additum esset, ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere nec exceptum tale quicquam fuerit, & tot annorum silentio ita viuo eo comprobatum sit fœdus. vt ne mortuo quidem authore quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, sociis vtrorumque exceptis. nam neque additum erat C iis, qui tunc essent: nec, qui postea assumerẽtur. & cum assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquã merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem, non defendi? tãtum, ne Carthaginiensium socij aut solicitarẽtur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispania, vt adirent ciuitates, vt in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerũt. Ad Bargusios primum venerunt: à quibus benigne excepti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per Hispaniam responsum, cęteros populos à societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex iis in concilio respondit. Quæ

verecun-

A verecundia est vos Romani postulare, vti vestrã Carthaginiensium præponamus amicitiæ, cum qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius quàm Pœnus hostis perdidit, vos sociis prodideritis? Ibi quæratis socios censeo, vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt, ne quis fidei Rom. aut societati cõfidat. Inde extemplo abire finibus Volscianorum iussi, ab nullo deinde cõcilio Hispaniæ benigniora verba tulere, atq; nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes virtutem gloriamque P.R. ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros vrbesque suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix à magistratibus maioribusque natu iuuentus sedaretur. adeo stolida impudensque postulatio

B visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosque suos pro alienis depopulandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, neq; Romanorum in se meritum esse, neque Carthaginiensium iniuriã, ob quę aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusq; Italię pelli à P.R. stipendiumque pendere, & cætera indigna pati. Eadẽ fermè in cęteris Galliæ cõciliis dicta auditaq;, nec hospitale quicquã, pacatumue satis prius auditũ, quam Massiliã venerũt, ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gẽtem fore, (adeo ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi cõcilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romã redeunt, haud ita multo post quam Coss. in prouincias

C profecti erant, ciuitatẽ omnem in expectationem belli erectã inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouã in hyberna concesserat, ibique auditis quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seque non ducem solum, sed etiã causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquiis prędæ, nihil vltra differendum ratus. Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, socij, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendã vobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam victorię bonis florebunt, si ex aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. itaq; cum longinquo ab domo instet militia, incertumq; sit quãdo domos vestras, & quęcuiq; ibi cara sint, visuri sitis: si quis vestrûm suos inuisere vult, cõ-

meatum

meatum do. primo vere edico adsitis: vt dijs beneiuuantibus, bellum A
ingentis gloriæ prædæq; futurum incipiamus. Omnibus fere visen-
di domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus su-
os, & longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tem-
pus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhau-
riendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patien-
da. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset o-
mnium auxilia gentiũ, Gadeis profectus, Herculi vota exoluit: no-
uisq; se obligat votis, si cætera prospere euenissent. Inde partiens cu-
ras simul inferendi atq; arcēdi belli, ne dum ipse terrestri per Hispa-
niam Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Afri-
ca ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supple-
mentum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petijt: vt
Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus
vterq; miles, velut mutuis pignorib. obligati stipendia facerent. Tre- B
decim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in A-
fricam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mi-
stos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagi-
ni præsidio esse partim distribui per Africam iubet. simul conquisi-
toribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectę iuuen-
tutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neq;
Hispaniam negligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud
ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad solicitandos
principum animos, Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciam
destinat: firmatq; eum Africis maxime præsidijs peditum Afrorum
vndecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis,
Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices
mistum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ Mauriq; accolæ
Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hispa- C
nia ducenti equites: &, ne quod terrestris deesset auxilij genus, ele-
phanti quatuordecim. classis præterea data ad tuendam maritimam
oram, quia qua parte belli vicerant, ea tum quoq; rem gesturos Ro-
manos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes
duæ, triremes quinq;: sed aptæ instructæq; remigio triginta & duæ
quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadibus Carthaginem
ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter Etouissam
vrbem ad Iberum, maritimamq; oram ducit. Ibi fama est in quiete
visum ab eo iuuenem diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in
Italiam Annibali missum: proinde sequeretur, neq; vsquam à se de-
flecteret oculos. pauidum primo nusquam circunspicientem aut
respicientem secutum: deinde cura humani ingenij, cum quidnam
id esset

A id esset quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quidq; prodigij esset, quærentem, audiuisse, vastitatem Italiæ esse: pergeret porro ire, nec vltra inquirere: sineretq; fata in occulto esset. Hoc visu lætus, tripartito Iberum copias traiecit, præmissis, qui Gallorum animos qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, alpiumq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Bargusiosq; & Ausetanos, & Aquitaniam quæ subiecta Pyrenæis montibus est, subegit: oræq; huic omni præfecit Hannonem, vt fauces quæ Hispanias Gallijs iungũt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenæum saltum traduci exercitus cœptus est, rumorq; per barbaros manauit

B certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quam longinquitate viæ, insuperabiliq; alpium transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipse grauari militia censuerat, Carpetanos quoq; ab se dimissos simulãs. inde ne mora atq; ocium animos solicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia vi subactos trans Pyrenæum Hispanos fama erat præsidiaq; valida imposita, metu seruitutis ad arma consternati, Ruscionem aliquot populi conueniunt. quod vbi Annibali nunciatum est, moram magis quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit, colloqui semet-

C ipsum velle cum his: & vel illi propius Illiberim accederẽt, vel se Ruscionem processurum, vt ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos venturum, hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in Italiam venisset. Et per nuncios quidem hæc. Vt vero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscionem oppidum transmiserunt. In Italiam interim nihil vltra quam Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac si alpes iam transisset, Boij solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob veteres in P.R. iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum

Gallicum

Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, A
in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fe-
cerunt, vt non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani,
qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus,
Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Lucta-
tij nomen haud dubium est, pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium,
& C. Herennium habent quidam annales: alij Publium Cornelium
Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoq; dubium est, legati ad
Boios ad expostulandum missi, violati sint: an in triumuiros agrum
metantes impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad
oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria
opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi:
euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non con-
tra ius modo gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus e-
rat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi red- B
derentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, &
Mutina præsidiumque in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accen-
sus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant,
plerisque locis incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præ-
cipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos e-
mersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit
spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis con-
stabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca
ducebatur agmen, cum apparuit hostis. vbi rursus syluæ intratæ,
tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omni-
um, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis inde
& Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex saltu inuio at-
que impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Ro-
mani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se mu- C
nimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gal-
lorum auxilio aduersus crescentem indies multitudinem hostium
tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus,
& Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C.
Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus socio-
rum delectu nouo à consule conscriptis, auxilium ferre Manlio iu-
bent: qui sine vllo certamine (abscesserant enim metu hostes) Can-
netum peruenit. Et Publius Cornelius in locum eius, quæ missa
cum prætore fuerat transcripta legione noua profectus ab vrbe se-
xaginta longis nauibus, præter oram Hetruriæ Ligurumque, & in-
de Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rho-
dani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat,
vixdum

A vixdum ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenеos montes. quem vt de Rhodani quoq; tranſitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, nec dum ſatis refectis ab iactationem maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, viſendoſq; ex tuto hoſtes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis vallidæ: colunt autem circa vtranque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœnum poſſe, vt flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipſos qui ipſas ſedes tenuerant, ſimul pellicit donis ad naues vndiq; contrahendas, fabricandaſque: ſimul & ipſi traijci exercitum, leuariq; quam primum regionem ſuam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens B coacta vis nauium eſt, lintriumq; temere ad vicinalem vſum paratarum: nouaſq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, raptim faciebant, quibus ſe ſuaque tranſueherent. Iamque omnibus ſatis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerſo hoſtes omnem ripam equis viriſq; obtinentes. quos vt auerteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter vnius diei iubet, & vbi primo poſſit, quam occultiſſime traiecto amni, circunducere agmen: vt cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & viginti ferme ſupra paruæ inſulæ circumfuſum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eoq; minus alto alueo tranſitum oſtendere. Ibi ra- C ptim cæſa materia, rateſq; fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera traijcerentur. Hiſpani ſine vlla mole in vtres veſtimentis coniectis, ipſi cetris ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atq; operis labore feſſus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas aptataſq; habebat pedes lintres. eques fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos, frænatoſque,

tosque, vt extemplo egresso in ripam equiti sui essent, imposuerunt A in naues. Galli occursant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabantur. Iam satis pauentes aduerso tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta vis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam vim facere conati, vltra pellebantur: qua patere visum maxime iter, perrumpunt: trepidique in vicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per ocium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephantorum traijciendorum varia consilia fuisse credo: certe variata memoria est actæ rei. quidam con- B gregatis ad ripam elephantis, tradunt ferocissimum ex ijs irritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam natantem sequeretur, traxisse gregem, vt quenque timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id vt tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, plurib. retinaculis validis parte superiore ripæ relegatam, pontis in modum humo iniecta constrauerunt, vt beluæ audacter velut per solum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: cum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis quibus leuiter annexa erat vincu- C lis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi vrgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspicientibus aquam fecisset. excidere etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum, vbi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum, missi, vt ante dictum est, ob ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occur-

A occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. nam preter multa vulnera, cædes etiam prope par vtrinq; fuit: fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit. victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad vtrunque ducem sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi vt ex consiliis cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus confereret, auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, reguli que Matali aduentus: qui se duces itinerum socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libaB tis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum alpesque, rem fama vtique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, varie militum versat animos, castigando adhortandoque. Mirari se, quinam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentesque & terræ eæ quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod quicunque Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postularet P. R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquam multo maiorem partem itineris C emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi traiectum: in conspectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud alpes esse credentes quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atq; alere animantes: peruias paucis esse, exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos alpes transgressos: nec maiores quidē eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas alpes ingentibus sępe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantiū modo, tuto trāsisse. Militi quidē armato, nihil secum præter instrumēta

belli portanti, quid inuium aut inexsuperabile esse: Saguntum vt A
caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse: Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo asperũ atq; arduum videri, quod incœptum moretur? cœpisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet; proinde aut cederent animo atq; virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interiacentẽ Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar Rhodanusque amnis diuersis ex alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum, medijs campis insulæ nomen inditum. B
accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumque sententia futurum, imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaq; rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud vsquam impedita via, prius quàm ed Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficilimus transitu C
est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque ijsdem alueis fluens, noua semper vada nouosque gurgites faciens (& ob eadem pediti quoque incerta via est (ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius Cos. triduo fere post quam Annibal ab ripa Rhodoni mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullum dimicandi moram facturus. cæterum vbi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ad naues redijt, tutius faciliusque ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. Ne

tamen

A tamen nuda auxilijs Romanis Hispania esset, quam prouinciam sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copijs Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in maius vero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo visa montium altitudo, niuesq; cœlo prope immistæ: tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera visu quam dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumu-
B los insidentes montani: qui si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum ea non esse, castra inter confragosa omnia præruptaque, quam extentissima potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haud sane multum lingua moribusq; abhorrentes, cum se immiscuissent colloquijs montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subijt tumulos, vt ex aperto atq; interdiu viam per angustias facturus. die deinde, simulando aliud quam quod parabatur, consumpto, cum eodem quo constiterat loco castra communisset: vbi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in speciem factis, impedimentisq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expe-
C ditis acerrimo quoq; viro raptim angustias euadit: ijsq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminenteis, alios via transire hostes. vtraq; simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustijs, suoq; ipso tumultu Annibalis misceri agmen videre, equis maxime consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum vero simul ab hostibus, simul ab iniquitatis locorum Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti vt periculo prius euaderet, quam cum hostibus certaminis erat. equi maxime infestum agmen

faciebant. qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussæque valles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut vulnerati, adeo consternati sunt, vt stragem ingenten simul hominum ac sarcinarum omnis generis facerent. multosq; turba, cum præcipites dirumptæq; vtrinq; angustiæ essent, in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde postquam interrumpi agmen vidit, periculumque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per ocium modo, sed prope silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosque circum B iectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum, ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est prope circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vt illi exemplo doctos, memorantes amicitiam malle quam vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. commeatum, itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernendo, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquam, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & e- C quites erant: ipse post cum robore peditum circunspectans solicitus omnia, incedebat. vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est. vndique ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, comminus eminusque petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies, haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen, quia non vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua montani, perrupto medio agmine viam insedere. noxque vna Annibali sine equi-

A (right margin, beside first line)

ne equi-

A ne equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusque haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quam belli more concursabant, modo in primum, modo in nouissimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi moratiue aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per artas vias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunque incederent, quia insuetis adeudi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum alpium peruentum est, per inuia pleraque, & errores, quos aut ducentium fraus, aut, vbi fides ijs non esset, temere initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessique labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequen-
B do vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiam casus, occidente iam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta, quum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaque & desperatio in omnium vultu emineret; prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, vnde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosque alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaque eius tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam vrbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: vno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multo quam in ascensu fuerat, vt pleraque alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. omnis enim ferme via præceps, an-
C gusta, lubrica erat, vt neque sustinere se à lapsu possent: nec si qui paululum titubassent, hærere afflicti vestigio suo: alijque super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atque ita rectis saxis, vt ægre expeditus miles tentabundus, manibusque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum visendum: haud dubia res visa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu, circunduceret agmen. Ea vero via insuperabilis fuit. nam cum super veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes

 ingre-

ingredientium insistebant. vt vero tot hominum iumentorumq; incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemq; labem liquescentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuisent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpe circa radicesue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabitaq; niue voluntabantur iumenta: necabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraq; velut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandē nequicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrime ad id ipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti: cum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus deiectis, detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt, eamque, cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq; saxa in fuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; an fractibus modicis cliuos. vt nō iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum, iumenta prope fame absumebantur. nuda enim ferre cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiora vallis apricos quosdam colles habent, riuosque prope syluas, etiam humano cultu digniora, loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo, inde ad planum descensum est etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine Noua, vt quidam authores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ trangresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt: qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maxime author moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusque additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam (magis affluxisse verisimile est, & ita quidam authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis, miror ambigi, quanam alpes transierit: & vulgo credere Pennino, atq;

A atque inde nomen & iugo alpium inditum, transgressum. Cœlius
per Cremonis iugũ dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Tau-
rinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec
verisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: vtique cum quæ ad
Penninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque
hercule montibus his (si quem forte id mouit) ab transitu Penorum
vllo Veragri incolæ iugi eius norunt nomẽ inditum: sed ab eo, quem
in summo sacratum vertice Penninum montani appellant. Perop-
portunæ ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insu-
bres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti al-
teri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientem contracta ante
mala, non poterat: ocium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus
ex illuuie tabeque, squalida & prope efferata corpora varie mouebát.
Ea P. Cornelij C o s. causa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu
B à Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepi-
do, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum con-
sereret, sed cum Placentiam C o s. venit, iam ex statiuis mouerat An-
nibal: Taurinorumque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens
in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxissetque sibi non me-
tu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspe-
ctantes defectionis tempus, subito aduentus C o s. oppressisset. Et
Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gal-
los præsertim se secuturos ratus. Iam prope in conspectu erant exer-
citus, conuenerantque duces, sicut vterq; inter se nondum satis no-
ti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam An-
nibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum
nomen erat: & Scipionem Annibalem eo ipso, quod aduersus se dux
potissimum lectus esset, præstantem virum credebat: & auxerant in-
C ter se opinionem: Scipio quod relictus in Gallia, obbuius fuerat in
Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci traijcien-
darum alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: Scipionis oratio.
& ad Ticinum amnem motis castris, prius quam induceret in aciem,
adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est: Si eum
exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum ha-
bui, supersedissem loqui apud vos. quid enim adhortari referret aut
eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie
vicissent? aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum ho-
stem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro
victoria habui? Nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scri-
ptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi eam
gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, vt C o s. ducem ad-

uersus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli, neve hostem ignoretis: cum ijs est vobis milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello vicistis: à quibus stipendium per viginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt. nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnã detrectauere, eos duabus partibus peditũ equitumque in transitu Alpium amissis, qui plures pene perierint, quam supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidẽ sunt, sed vigentes animis corporibusq;, quorũ robor ac vires vix sustinere vis vlla possit. Effigies imo vmbræ hominũ, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq;: ad hæc, perusti, artus, nive rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fractaq; arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cũ hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, nõ hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quã ne antequam vos cũ hoste pugnaueritis, alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cũ fœderũ ruptore duce ac populo deos ipsos sine vlla humana ope cõmittere ac profligare bellum: nos autem, qui secundũ deos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit mihi in Hispaniam prouinciam meam ire, quo iã profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quã Annibalem hostem & minorem haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarũ conferendi manum fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues erat: quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumque circuitu in radicibus alpium obuius fui. Huic timendo hosti virum cum declinarem certamen, improuisus videor incidisse, an occurrere in vestigijs eius, lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios certe repente Carthaginienses per viginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Ægates pugnauere insulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & vtrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse fert: an vectigalis stipendiariusque & seruus populi Romani à patre relictus. quem nisi Saguntinum scelus agitaret, respiceret

A ret profecto, si non patriam victam, domum certe, pacemque, & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus a C o s. nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis Carthaginiensibus leges fremens mœrensque accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaque vos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si seruos videatis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos, vltimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam traijcere, atque intra paucos dies sine vllo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam nostram veniunt. At-
B que vtinam pro decore nobis hoc tantum, & nõ pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatũ populumq; Romanum: qualis nostra vis virtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos consul. Annibal rebus prius quam verbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos vinctos in medio constituit: armisque Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpre-
C tem iussit, Quis, si vinculis leuaretur, armaque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad vnum omnes ferrum pugnamque poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, alacer intergratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. vbi vero dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincentium magis quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur: Ora° Annibalis.
Si quem animum in alienæ sortis exemplo paulo ante habuistis, eundem mox in æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites. neque enim spectaculum modo illud, sed quædam veluti imago vestræ

go vestræ conditionis erat. ac nescio an maiora vincula, maioresque A
necessitates vobis quam captiuis vestris fortuna circundederit. dextra læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano: à tergo alpes vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitæ. Hic vobis vincendum, aut moriendum milites est, vbi primum hosti occurristis: & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla precia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. in hanc tam opimam mercedem agite, cum dijs bene iuuantib. arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum B
tot laborum periculorumque vestrorum vidistis: tempus est iam opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæ precia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaque & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quam magni nominis bellum est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesq; perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid est quod illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisque vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc peruenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa æstate cæso, victo, circumsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem. C
An me in prætorio patris clarissimi imperatoris prope natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ, Galliæque, victorem eundem non alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit Cos. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo vestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisq; referre sua possim decora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quam imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesque. Quocunque circumtuli oculos, plena omnia video animorum

morum

A morum ac roboris: veteranum peditem, generoſiſſimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos ſocios fideliſſimos fortiſſimosq;, vos Carthaginienſes tum ob patriam, tum ob iram iuſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtisque ſignis deſcendimus in Italiam, tanto audacius fortiusque pugnaturi, quanto maior ſpes maiorque animus inferentis eſt vim, quam arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad ſupplicium depoſcere me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnaſſetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudeliſſima ac ſuperbiſſima gens, ſua omnia, ſuique arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, ſe modum imponere æquum cenſet: circũſcribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos ne excedamus, neque eos, quos ſtatuit, terminos obſeruat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis: ad Iberum B eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moueris. Parum eſt, quod veterrimas prouincias noſtras Siciliam ac Sardiniam ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam: & ſi inde ceſſero, in Africam tranſcendet. Tranſſcendet autem dico? duos Coſſ. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſere. nihil vſquam nobis relictum eſt, niſi quod armis vindicauerimus. illis timidis & ignauis licet eſſe, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemve certa deſperatione abruptis, aut vincere: aut ſi fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, deſtinatumque in animo eſt, iterum dicam, viciſtis. nullum incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datum eſt. His adhortationibus cũ vtrinq; ad certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte Ticinum C iungunt, tutandique pontis cauſa caſtellum ſuperimponunt. Pœnus opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos ſociorum P.R. agros mittit: Gallis parci quam maxime iubet, principumque animos ſolicitare ad defectionem. Põte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à vico tumulis conſedit. Ibi Annibal caſtra habebat, reuocatoque propere Maharbale, atque equitibus, cum inſtare certamen cerneret: nihil vnquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent. agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, vbi quiſque velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberisque: qui pecuniam quam agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum ciues, Carthaginienſes

nienses fieri vellent, potestatē facturum: qui domos redire mallent, A
daturum se operam, ne cuius suorum populariũ mutatã secum for-
tunã esse vellent: seruis quoq; dominos prosecutis libertatem pro-
mittit, binaq; pro his mãcipia dominis se redditurũ. Eaq; vt rata sci-
rent fore, agnum læua manu, dextra silicē retinens, si falleret Iouem
cæterosq; precatus deos, ita se mactarēt, quemadmodũ ipse agnum
mactasset: secundum precationē caput pecudis saxo elisit. Tum ve-
ro omnes velut diis authoribus in spem suam quisq; acceptis, id mo
ræ, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati: prælium vno
animo & voce vna poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta a-
lacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam
& lupus intrauerat castra, laniatisq; obuiis, ipse intactus euaserat: &
examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus
procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusque expeditis profe-
ctus ad castra hostium, exq; propinquo copias, quantæ & cuius ge- B
neris essent, speculandas, obuius fit, Annibali, & ipsi cum equitibus
ad exploranda circa loca progresso. neutri alteros primo cernebant.
densior deinde incessu tot hominum equorumq; oriens puluis, si-
gnum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrunq; agmen, &
prælio sese expediebāt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fron-
te locat: Romanos, sociorumq; quod roboris fuit, in subsidiis. An-
nibal frenatos equites in medium accepit, cornua Numidis firmat.
Vixdum clamore sublato, iaculatores fugere inter subsidia ad secun
dam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde
quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex e-
quis, aut desilientibus, vbi suos premi circumuentos vidissent, iam
magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus
erant, circumuecti, paululum ab tergo se ostendere. Is pauor percu-
lit Romanos: auxitque pauorem Cos. vulnus, periculumque inter- C
cursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis,
penes quem perfecti huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam
victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa
iaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius
confertus equitatus Cos. in medium acceptum, non armis modo,
sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide
neque effuse cedendo, reduxit. Seruati Cos. decus Cœlius ad ser-
uum, natione Ligurem, delegat. Malim equidem de filio verum es-
se, quod & plures tradidere authores: seruum fama obtinuit. Hoc
primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit, & equi-
tatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt
inter Padum alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Ita-
que pro-

A que proxima nocte iussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumque ad Padum est, vt ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias traijceret. Prius Placentiam peruenere, quam satis sciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratē soluentes cepit: transire non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius author est, Magonem cum equitatu & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neque equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse verisimile est, vt iam Hispanos omneis inflati transuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerint, qua
B exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos: Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traijcit grauius peditum agmen: interim Mago equitesque ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenque suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam si-
C gnum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra mouet Minus quam ad Ticinium fefellit. missisque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtique nouissimum agmen, ni auiditate prędæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno morę precio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audic-

audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus A
statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatibus maior indies excipiebat: ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum cōgesserant Romani, mittit. ibi cum vim pararent, spes facta proditionis: nec sane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italię imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra marique res gestę. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad B
eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum forte Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitū ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi pręcipuam curam esse credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forent, eam quoq; classem ad Ægateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ Æmylio pręto ri, cuius Sicilia erat prouincia perscribit: monetque Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, vt socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quid moram C
conscendendi facerent: perque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaque, quamquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant, extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum. pars militum in muris portarumque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spacium pugnæ esset,

exitumq;

A exitumq; liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerũ freti, & militum multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. contra eludere Pœnus, & arte non vi rem gerere, nauiumq; quã virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt socijs naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaquã par numerus armatorũ ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues Punicæ circumuentæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & D C C. fuere in nauibus capti milites nautæq;, in ijs tres nobiles Carthaginiensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naui, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis B qui Messanæ erant, T. Sempronius Cos. Messanam venit, & fretũ intranti rex Hiero, classem ornatam obuiam duxit. transgressusque ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, præcatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ, & Carthaginiensium conata exposuit: pollicitusque est, quo animo priore bello populo Roman. iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum: frumenta vestimentaque se legionibus consulis socijsque naualibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæorum maritimisque ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res fore. Ob hoc consuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaq; classis vna profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fusasque & captas hostium naues accepere. A Lilybæo Cos. Hierone cum classe regia dimisso, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Meli- C tam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius pręfectus præsidij, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque, cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: captiuique & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Postquã ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur: literæque à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extemplo in na-

A nes impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmylio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniūgitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorū prępotentium populorum certamine per ambiguum fauorē haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modo mouerēt, B æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberādum eos dictitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosq;, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendę rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide sociis maximum vinculum esse, primos qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus ferme admistis, ad defendēdum Gallicum agrum C trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratosque præda plerosque cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædemque ac fugam vsq; ad castra stationesque hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq; quam ipsi consuli videri gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse, restitutos ac refectos militū animos, nec quenquā esse preter collegam, qui dilatam dimicationē vellet. eum animo magis quam corpore ægrum memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed nō esse cum ægro senescendum. quid enim vltra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra

Carthagi-

A Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantũ ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules consularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes Apenninumq; agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos cõsules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaq; nequicquã dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atq; improuide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, dein-
B de re cognitũ, percitũ, ac ferox sciret esse ferociusq; factũ ex prospero cum prædatorib. suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat, cuius ne quod prætermitteret tempus, solicitusq; & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent. quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo traheretur. Cum ob hęc taliaq; speraret propinquum certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda quæ vellet, tutiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidijs circunspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus prealtis vtrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque quem vbi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locũ circumuectus ipse oculis perlustrauit: *Annibal insidias struit. lib. 2. vid.*
C Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cerno, inquit Annibal: sed vt & numero etiam, non animis modo valeatis, singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite: Mago locum monstrabit, quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magon, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgressos, Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandoq; in stationes elicere ad pugnã hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim circa flumen pertrahere. Hęc mandata Numidis. cęteris ducibus peditum equitumq; præceptũ, vt prandere omnes iuberent: armatos deinde,

instratisque equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis alpibus Apenninoque interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt vero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum vtique egressis rigere omnibus corpora. vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoque per manipulos vt mollirent artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cum ab resistētibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circundedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, socium nominis Latini XX. auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserant Gallica gens, his copijs concursum est. Prælium a Balearibus ortum est, quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ propere in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum a Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna fessaque corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum: sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti a tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquandiu immota acies, maxime pręter

spem

A spem omnium aduersus elephantos. eos pedites ad ipsum locati ve- V.C.
rutis coniectis & auertere, & insecuti aduersos sub caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes, propeque iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt. Itaque cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia ferme hominum, cum alia euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cęde hostium perrupere. & cum neque in castra reditus esset, flumine interclusis: neque præ imbri satis discernere possent qua suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factę, & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi.

B qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contendere. alijs timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in castra peruenere. Imber niue mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos prope omnes consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in castra rediere, vt vix lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant, ac vulneribus sentire sese dissimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine ab Scipione Cos. exercitu Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercitum hybernis vna colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad

C vrbem Romam crederent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spe aut auxilij esse, quo portis mœnibusq; vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? ita territis Sempronius Cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quam consilio aut spe fallendi resistendive, si non falleret, transgressus. Id quod vnũ maxime in præsentia desiderabatur: comitijs consularib. habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidẽ Ro- 537.
manis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisque. Omnes igitur clausi vndiq; commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Empo-

rium prope Placentiam fuit, & opere valido & magno munitũ præ- A
ſidio. Eius caſtelli oppugnandi ſpe cum equitibus ac leui armatura
profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effectum
ſpei habuiſſet, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente cla-
mor eſt ſublatus, vt Placentiæ quoq; audiretur. Itaq; ſub lucem cum
equitatu conſul aderat, iuſſis quadrato agmine legionibus ſequi. E-
queſtre prælium interim commiſſum: in quo, quia Annibal ſaucius
pugna exceſſit, pauore hoſtibus iniecto, defenſum egregie pręſidium
eſt. Paucorũ inde dierum quiete ſumpta, & vix dum ſatis percurato
vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Ro-
manis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant
accolę, miſti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum
eo pleroſq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama im-
pigre defenſi ad Placentiam præſidij accenſa, armis arreptis obuiam
Annibali procedit. Magis agmine quam acie in via concurrerunt. & B
cum ex altera parte nihil præter inconditam turbam eſſet, in altera
& dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum
à paucis fuſa. Poſtero die deditione facta, præſidium intra mœnia ac-
cepere: iuſſique arma tradere, cum dicto paruiſſent, ſignum repente
victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neq; vlla,
quæ in tali re memorabilis ſcribentibus videri ſolet, prętermiſſa cla-
des eſt. adeo omnis libidinis crudelitatiſq; & inhumanæ ſuperbiæ e-
ditum in miſeros eſt exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones An-
nibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora e-
rant, quies militi data eſt: & ad prima ac dubia ſigna veris profectus
ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoq; gentem, ſicut Gallos Li-
gureſq;, aut vi aut voluntate adiuncturus. Tranſeuntem Apenninum
adeo atrox tempeſtas adorta eſt, vt alpium fœditatem prope ſupera-
uerit. Vento miſtus imber cum ferretur in ipſa ora: primum, quia aut C
arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affige-
bantur, conſtitere. deinde cum iam ſpiritum intercluderet, nec reci-
procare animam ſineret, auerſi à vento parumper conſedere. Tum
vero ingenti ſono cœlum ſtrepere, & inter horrendos fragores mica-
re ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effu-
ſo imbre, cum eo magis accenſa vis venti eſſet, ipſo illo quo depre-
henſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum eſt. Id vero laboris
velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſta-
tuere poterant: nec quod ſtatutum eſſet, manebat, omnia perſcin-
dente vento, & rapiente, & mox aqua leuata vento, cum ſuper gelida
montium cacumina concreta eſſet, tantum niuoſæ grandinis deie-
cit, vt omnibus omiſſis procumberent homines, tegminibus ſuis

magis

A magis obruti, quam tecti. tantaque vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cum se quisq; attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere multi homines, multa iumenta, elephanti quoq; ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem assumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII. millia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius Cos. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atq; eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, vt non acie vincerent so-
B lum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosq; signũ ad erumpendum spectare iubet. Iam nona ferme diei hora erat, cũ Romanus nequicquã fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signũ receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq; pugnam, & recessum à castris vidit, extemplo equitibus dextra læuaque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro vlla magis sæua: & cum vtriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi a die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concursus fuit quam cædes. & sicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Roman. quam pro numero iactura
C fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosq; montes circumuectus, Emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu, orsus ex Lacetanis, vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterra-

neis quoque montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno nō inscius in Iberi prouincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium, itaq; priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim, quam aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum: nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui precij rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus, qui victus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal octo millibus peditum, mille equitibus tanquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, postquam perditas res, amissaque castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesque socios vagos palantesque per agros (quod ferme fit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vix dum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, toto cis Iberum rursus cedit agro. Scipio relictam ab authore defectionis, Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus, Athanagiam vrbem, quæ caput eius populi erat, circumsedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atque vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul iam vrbe, cum intrare vellent, excepit insidijs. Cæsa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec obsessos

A sessos alia vlla res quam iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. XXX. dies obsidio fuit, per quos raro vnquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoq; pluteos ac vineas Ronanorum operuerat, vt ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet motis semel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita sunt. in queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atq; inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse. & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuij hastam se commouisse: & coruum in ędem Iu-
B nonis deuolasse, atq; in ipso puluinario consedisse: & in agro Amiternio multis locis hominum species procul candida veste visas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluisset in Piceno, nouendiale sacrũ edictum: & subinde alijs procurandis prope ciuitas operata fuit. Iam primũ omnium vrbs lustrata est: hostiæq; maiores quibus edictum est dijs cæsæ: & donum ex auri pondo XL. Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, vbi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoq; & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ
C quinque: & C. Attilius Seranus prætor vota suscipere iussus: si in decem annos R.P. eodem stetisset statu. Hæc procurata votaq; ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, vt is exercitus Idibus Martijs Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, deinde triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, vno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quiue senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis ha-

tis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus clam in prouinciam abijt. ea res vbi palam facta est, nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulẽ ante inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atq; hominibus non paruisse: & nunc conscientia præteritorũ, & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis Opt. Max. templum adiret: ne senatum inuisus ipsi, & sibi vni inuisum, videret, consuleretq;: ne Latinas indiceret, Iouiq; Latiali solenne sacrũ in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitoliũ ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret, lixę modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quam Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendumq; censuerũt: & cogendũ omnibus prius præsentem in deos hominesq; fungi officijs, quã ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis cum mouere, quam priori consulatu literæ mouerant, à senatu missæ. Paucos post dies magistratũ inijt: immolantiq; ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium, sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisq; in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIAE LIB. II.

EPITOME.

ANnibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo, quem conscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale

bale circumuentus, ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis victa sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot victorijs hostem territũ aduersis prælijs militem pugnæ committeret; & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur, diuisoq; exercitu, cum iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo, ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus, castra cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idem-

B *que milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit: vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaque eo prælio Romanorum quadraginta quinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus* LXXX. *consularibus atq; pretorijs, aut ædilitijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habitu-*

C *rum eum, qui in verba sua non iurasset, effecitque, vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines incœsti damnatæ sunt. Propter paucitatem vero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ, quod de repub. non desperasset.*

IAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Appenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli, quos prædæ populationumq; concitauerat spes: postquam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerent-

que, ſuas terras ſedem belli eſſe, premiq; vtriuſque partis exercitum A
viderent hybernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia:
petituſq; ſæpe principum inſidijs, ipſorumq; inter ſe fraude, eadem
leuitate qua conſenſerant, conſenſum indicantium, ſeruatus erat:
& mutando nunc veſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe
ab inſidijs munierat. cæterum hic quoq; ei timor cauſa fuit matu-
rius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ I-
dibus Martijs magiſtratum inijt. Ibi cum de repub. retuliſſet, redin-
tegrata in C. Flaminium inuidia eſt. duos ſe conſules creaſſe, vnum
habere. quod enim illi iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet ma-
giſtratus: id à domo, publicis priuatiſq; penatibus, Latinis ferijs a-
ctis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupa-
tis, ſecum ferre: nec priuatum auſpicia ſequi: nec ſine auſpicijs pro-
fectum in externo ea ſolo noua atq; integra concipere poſſe. Auge-
bant metum prodigia ex pluribus ſimul locis nunciata: in Sicilia B
militibus aliquot ſpicula, in Sardinia autem in muro circumeunti
vigilias equiti, ſcipionem quem manu tenuerat, arſiſſe: & littora
crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: & milites
quoſdam ictos fulminibus: & ſolis orbem minui viſum: & Præneſte
ardentes lapides cœlo cecidiſſe: & Arpis palmas in cœlo viſas, pugnan-
temque cum luna ſolem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & a-
quas Cærete ſanguine miſtas fluxiſſe, fontemq; ipſum Herculis cru-
entis manaſſe, ſparſum maculis: & Antij metentibus, cruentas in
corbem ſpicas cecidiſſe: & Falerijs cœlum findi viſum velut magno
hiatu: quæq; patuerit, ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſua ſponte at-
tenuatas, vnamq; excidiſſe ita ſcriptam: Mauors telum ſuum con-
cutit. & per idem tempus Romæ ſignum Martis Appia via ad ſimula-
chra luporum ſudaſſe: & Capuæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, lunæ-
que inter imbrem candentis. Inde minoribus etiam dictu prodigijs C
fides habita: capras lanatas quibuſdam factas, & gallinam in ma-
rem, gallum in fœminam ſeſe vertiſſe. His ſicut erant nunciata ex-
poſitis, authoribuſq; in curiam introductis, conſul de religione pa-
tres conſuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hoſtijs,
partim lactantibus procurarentur: & vti ſupplicatio per triduum ad
omnia puluinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inſpe-
xiſſent, vt ita fierent, quemadmodũ cordi eſſe diui carminibus præ-
farentur. id decemuirorum monitu decretum eſt, Ioui primum do-
num fulmen aureum pondo quinquagintá fieret: Iunoni Mineruæ-
que ex argento daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonique
Soſpitæ Lanuuij maioribus hoſtijs ſacrificaretur: matronæq; pecu-
nia collata, quantum conferre cuiq; commodum eſſet, donum Iu-
noni

A noni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumq; fieret: quin & libertinæ, & ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt, postremo ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumq; imperatum (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatũ, populusq; eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, habendoq; delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimen-
B tis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tædio laboris, longæq; viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, qua modo præirent duces, per præaltas fluuij ac profundas voragines hausti pene limo, immergentesq; se, tamen signa sequebantur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ęgre trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeq; omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iu-
C mentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephanto, qui vnus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigilijs tamen, & nocturno humore, palustrique cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisque fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, vbi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq; animum, & situm regionum, itineraque, & copias, atq; commeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat

in pri-

in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretiũq; A iacent frumenti ac pecoris, & omnium copia rerũ opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legũ aut patrum maiestatis, sed ne deorum quidẽ satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatẽ fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluerat. itaq; satis apparebat, nec deos nec homines consulentẽ, ferociter omnia ac præpropere acturũ: quoq; pronior esset in vitia sua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & leua relicto hoste, Fesulas petẽs, Hetruriæ agros prædatũ profectus. quantã maximam vastitatẽ potest, cædibus incendiisq; consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidẽ hoste ipse quieturus erat: tum vero, posteaquã res sociorũ ante oculos prope suos ferri agiq; vidit, suũ id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnũ, atq; obsistẽte nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in consilio salutaria magis quam speciosa suadentibus, collegã expectandũ, vt B coniunctis exercitibus cõmuni animo consilioq; rem gererent, interim equitatu, auxiliisq; leuium armorũ ab effusa prædãdi licentia hostem cohibendũ: iratus, se ex consilio proripuit, signumq; simul
,, itineris pugnæq; proposuit. Quinimo Aretij ante mœnia sedeamus,
,, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus
,, perpopuletur Italiam, vastandoque & vrendo omnia, ad Romana
,, mœnia perueniat. nec ante nos hinc mouerimus, quam, sicut olim
,, Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Aretio patres acciuerint. Hæc simul increpans, cum ocius signa conuelli iuberet, & ipse in equum insiluisset, equus repente corruit, consulemque lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nunciatur, signum omni vi moliente signifero
,, conuelli nequire. Conuersus ad nuncium: Num literas quoque in-
,, quit, ab senatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nuncia, si-
,, gnum effodiant, si ad conuellendũ manus præ metu obtorpuerint. C
Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam vrbẽ Thrasymenumque lacum omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Etiam peruenerant ad loca insidiis nata, vbi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit. Via tãtũ interest per angusta: velut ad id ipsum de industria relicto spacio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modo Hispanisque consideret. Baleares, cæteramque leuem armaturam post mõtes circunducit: equi-

A cit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus locat: vt vbi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac mõtibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacũ peruenisset, inexplorata postero die vixdũ satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus vbi id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circunfusum suis copiis habuit hostẽ, signũ omnibus dat inuadendi. Qui vbi qua cuiq; proximum fuit, decurrere: eo magis Rom. subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quam mõtibus densior sederat: agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cerneret, se circumuẽtum esse

B sensit: & ante in frontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis instrueretur acies, aut expediri arma, stringique gladij possent. Cõsul percu sis omnibus, ipse satis vt in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoq; ad dissonos clamores instruit, vt tempus locusque patitur: & quacunq; potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deûm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaque pugnę competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his quam tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quam oculorum ad gemitus vulnerum, ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pa-

C uentiumque clamores circunferebant ora, oculosq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebãt, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitq; nullã nisi in dextra ferroque salutis spem esse: tum sibi vnusquisque dux adhortatorq; factus ad rem geredam, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset, sors conglobabat, & animus suus cuiq; ante aut post pugnandi ordinem dabat: tantusq; fuit ardor animorũ, adeo intẽtus pugnæ animus, vt eum terræmotũ, qui multarum vrbiũ Italię magnas partes pstrauit, auertitq; cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, mõtes lapsu ingẽti proruit, nemo pugnantiũ senserit.

Tres

Tres ferme horas pugnatum erat, & vbiq; atrociter, circa consulem A tamen acrior infestiorque pugna est. eum & robora virorum sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem: insignisque armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos ciues: donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans: Consul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosq; & vrbem est depopulatus. iam ego hanc victimam Manibus peremptorum fœde ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit: obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientẽ, triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori. per omnia arcta præruptaq; veluti cæci euadunt: armaq; & viri super alium alij præcipitantur. pars magna vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in B aquam progressi, quoad capitibus humerisque extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ vbi immensa, ac sine spe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retro ægerrime terrã repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis per aduersos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam constitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnę esset, neq; scire, nec perspicere prę caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem, tum liquida iam luce montes campique perditas res, stratamq; ostendere fœde Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quam citatissimo C poterant agmine, sese abripuerunt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum, sese dediderunt. quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsa, fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab alijs. Ego præterquam quod nihil haustum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi: Fabium

A bium æqualē temporibus, huiusce belli potissimum authorē habui.
Annibal captiuorum qui Latini nominis essent, sine precio dimissis,
Romanis in vincula datis, segregata ex hostium coaceruatorum cu-
mulis corpora suorū cum sepeliri iussisset, Flaminij quoq; corpus fu
neris causa magna cum cura inquisitum non inuenit. Romæ ad pri-
mū nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu concursus
in forū populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades
allata, quæve fortuna exercitus esset, obuios percontantur. & cum
frequētis cōcionis modo turba in comitium & curiam versa, magi-
stratus vocaret: tandē haud multo ante solis occasum M. Pompo-
nius Pr. Pugna, inquit, magna victi sumus. & quanquā nihil certius
ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos re
ferunt: consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse pau
B cos, aut fuga passim per Hetruriā sparsos, aut captos ab hoste. Quot
casus exercitus victi fuerāt, tot in curas dispertiti eorum animi erāt,
quorum propinqui sub C. Flaminio Cos. meruerāt, ignorantiū quæ
cuiusq; suorum fortuna esset.. nec quisquā satis certum habet, quid
aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas
maior prope mulierum quam virorū multitudo stetit, aut suorum
aliquem, aut nuncios de his opperiens: circunfundebāturq; obuiis
ciscitantes: neq; auelli vtiq; à notis, prius quam ordine omnia in-
quisissent, poterant. Inde varios vultus digredientiū ab nunciis cer-
neres, vt cuiq; aut læta aut tristia nunciabantur: gratulantesque aut
consolantes redeuntibus domos circunfusos. Fœminarū præcipue
& gaudia insignia erāt, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio re- Laetitia immodica
pente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt: alteram, cui mors
filij falso nunciata erat, mœstā sedentem domi, ad primū conspectū
C redeuntis filij gaudio nimio exanimatā. Senatū prætores per dies a-
liquot ab orto vsq; ad occidentē solem in curia retinent, consultan-
tes, quonam duce, aut quibus copiis resisti victoribus Pœnis posset.
Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nunciatur clades:
quatuor millia equitum C, Centronio proprætore missa ad collegā
à Seruilio Cos. in Vmbria, quo post pugnam ad Thrasymenum au-
ditam auerterant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama varie
homines affecit, pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex
comparatione priorum ducere recentem equitum iacturam. pars
non id quod acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto corpore
quamuis leuis causa magis quam valido, grauior sentiretur: ita cum
ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit, non rerum
magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret,
pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu deside-

ratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & A quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nunciū aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisq; negocium ab senatu datum, vt muros turresq; vrbis firmarent, & præsidia disponeret, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum: ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriā vsq; ad Spoletum venit. inde cum perpopulato agro vrbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prospere tentatæ viribus, quanta moles Romanę vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effuse auidi B atq; egentes rapiebāt. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusq; miles hybernis itineribus ac palustri via, prelioq; magis ad euentum secundo quam leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumq; agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat, circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius Cos. leuibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator, quo die magistratum inijt, vocato senatu, ab dijs orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia ceremoniarum, auspiciorumq;, quam temeritate atq; inscitia peccatū à C. Flaminio Cos. esse: quæq; piacula iræ deum essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, vt (quod nō ferme C decernitur, nisi cum tetra prodigia nunciata sunt) decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli causa votū Marti foret, id non rite factum, de integro atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & ver sacrum vouendum: si bellatum prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellū fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniā Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmylium Pr. ex collegij pontificum sententia omnia ea vt mature fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pon. Max. consulente collegio pontificum omnium primum populum consulendū de vere sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Ro-

A se. Rogatus in hæc verba populus: Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Rom. Quiritium ad quinquennium proximũ, sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donũ duit populus Rom. Quiritium, quod duellum pop. Rom. cum Carthaginiensi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæq; prophana erũt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando volet, quaq; lege volet, facito: quo modo faxit, probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, prophanum esto, neq; scelus esto. Si quis rumpet, occidetve insciens, ne fraus esto. si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri, ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdẽ rei causa ludi magni voti ęris CCCXXXIII. millibus, triente: prę-
B terea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni vnum: alterum Neptuno & Mineruæ: tertium Marti ac Veneri: quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercurio & Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus dictator vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ędem Attilius prætor vouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello req; publica dictator retulit, quibus quotve legionibus victori hosti obuiam eundum esse Patres censerent. Decretũ, vt ab Cn. Seruilio cõsule ex-
C ercitũ acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq;, quantũ equitum ac peditũ videretur: cætera omnia ageret faceretq;, vt è republica duceret. Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit. his per magistrũ equitum scriptis, Tybur diem ad cõueniendum edixit. edictoq; proposito, vt quibus oppida castellaq; immunita essent, in loca tuta cõmigrarent: ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugib. corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen; consulemq; cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nunciaret, vt sine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, cõgressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq;, vetustate iam prope

oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt, naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes, à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; extemplo consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinq; & triginta annis erant, in naues impositi: alij vt vrbi præsiderent, relicti. Dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad conueniendum edixerat, nouis militibus, venit: inde Præneste transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cum cura exploratis, ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se commissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq; pugnandi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllo tumultu mota videt: increpans quidē victos tandem Martios animos Romanorum, debellatumq;, & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra redijt: cæterum tacita cura animū incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio Sempronioq; simili, futura sibi res esset: ac tum demū edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamq; eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq; in oculis eius agros sociorum, cœpit: & modo citato agmine è conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neq; omitteret eum, neq; congrederetur. castris, nisi quantum vsus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq; armaturæ statio composita instructaq; in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostiū populatoribus præbebat. neq; vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis aut fortunę pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, quam magistrum equitum, qui nihil aliud quam quod non imperabat, mora ad rempublicam præcipitandā habebat, ferox rapidusq; in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in vulgus pro cuncta-

A cunctatore segnem, pro cauto timidũ, affingens vicina virtutib. vitia, compellabat: premendorũq; superiorũ arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorũ successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samniũ transit, Beneuentanũ depopulatur agrum, Telesiã vrbẽ capit: irritat etiam de industria ducẽ, si forte accensum tot indignitatibus cladibusq; sociorũ trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinẽ sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenũ capti ab Annibale, dimissiq; fuerant, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisq; Annibalis ad conciliandos populariũ animos. Hi nunciantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendę copiã fore: cum res maior quam authores esset, dubium Annibalẽ, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos vt etiam atq; etiam promissa rebus confirmarent, iussosq; cum popularibus & aliquibus principũ redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, vt se in agrum

B Casinatẽ ducat: edoctus à peritis regionũ, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendã socijs interclusurũ. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanũ, Calatinumq; & Calenum agrum, in campum Stellatem descendit. vbi cum montibus fluminibusq; clausam regionẽ circunspexisset, vocatum ducẽ percontatur, vbi terarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset, tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse. virgisq; cæso duce, & ad reliquorum terrorẽ in crucem sublato, castris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentẽ cladem, fugam terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit, videlicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod

C vnum vinculũ fidei est, melioribus parere. Vt vero ad Vulturnum flumẽ castra sunt posita, exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager, villęq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, prope de integro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidam: fuerat enim silentiũ per paucos dies: quia cum celerius solito ductũ agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniã crediderant, vt vero in extrema iuga Massici montis ventum est, hostesq; sub oculis erant, Falerni agri, colonorumq; Sinuessa tecta v- *Minutij oro.*
rentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectatum ne huc, inquit Minu- "
tius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & incendia venimus: "
nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet, quos in "
Sinuessam colonos patres nostri miserunt, vt ab Samnite hoste tuta "

» hæc ora esset, quam nunc non vicinus Samnis vrit, sed Pœnus adue- A
» na, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & so-
» cordia iam huc progressus. Tantum (pro dolor) degeneramus à pa-
» rentibus nostris, vt præter quam oram illi Punicas vagari classes, de-
» decus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarum
» hostium, ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo Saguntũ
» oppugnari indignando, non homines tantum, sed fœdera & deos
» ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem len-
» ti spectamus. Fumus ex incendijs villarum agrorumq; in oculos atq;
» ora venit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius
» nos, quam deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per
» æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus,
» syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere
» à Gallis vrbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator v-
» nicus in rebus afflictis quæsitus, Italiam ab Annibale recuperare pa- B
» rat, Gallorum Roma esset: quam vereor ne sic cunctantibus nobis,
Laudat Camillum. » Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed vir, ac vere
» Romanus, quo die dictatorem eum ex authoritate patrum iussuq;
» populi dictum, Veios allatus est nuncius: cum esset satis altum Iani-
» culum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atq; illo
» ipso die media in vrbe, qua nũc busta Gallica sunt, & postero die cir-
» ca Gabios cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum
» ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? vtrum
» tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam
» premendo, obsidendoq;, & lacessendo victorem hostem, depulsum
» ab Romanis ceruicibus iugũ superbo Samniti imposuit? Modo con-
» suli Luctatio quæ alia res, quam celeritas victoriã dedit? quod poste-
» ro die, quam hostem vidit, classem grauem commeatibus, impeditã
» suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo C
» aut votis debellari credere posse: armari copias oportet, deducendas
» in æquum, vt vir cum viro congrediaris. Audendo, agendoq; res Ro-
» mana creuit, non his sensibus, consilijsve, quæ timidi cauta vocant.
Hęc velut concionanti Minutio circunfundebatur tribunorũ equi-
tumq; Romanorũ multitudo, & ad aures quoq; militum dicta fero-
cia voluebãtur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubie ferebant
Minutium Fabio duci pręlaturos. Fabius pariter in suos haud minus
quam in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans,
quanquam probe scire, nõ in castris modo suis, sed iam etiam Romę
suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consi-
liorum tenore, æstatis reliquum extraxit: vt Annibal destitutis ab spe
summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circumspectaret:
quia

A quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ, arbusta vineæq;, & cõsita omnia magis amœnis quam necessarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdẽ angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, redíturũ, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidijs: quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitum reducit, misso exploratum cum CCCC. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primo exploratoris modo, vt ex tuto specularetur hostẽ, vbi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, exciderun tq; præcepta dictatoris: qui quam tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quam in conspectum hostiũ veniret. Numidæ alij atq; alij occursantes, re-

B fugientesq;, ad castra prope ipsum cum fatigatione equorũ atq; hominũ pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quam ad coniectũ teli veniret, auertisset hostẽ, quinq; millia ferme continenti cursu secutus est fugientes Mancinus. postquam nec hostẽ desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium redijt, omni parte virium impar. itaq; ipse, & delecti equitũ circunuenti occidũtur. cæteri effuso rursus cursu Cales primum, inde prope inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Taracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die

C Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atq; ad lacessendum hostem raptim, & procursando, recipiẽdoq; sese, pugnauere. Restitit suo loco Romana acies, lenta pugna, & ex dictatoris magis quam Annibalis fuit voluntate. CC. ab Romanis, DCCCC. hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, & tantum ab tergo diuitum sociorũ Romanis commeatus subueheret: Pœnus contra intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaq; perhorrida situ, hybernaturus esset. Nec Annibalẽ fefellit suis se artib. peti. itaq; cũ per Casilinũ euadere nõ posset, petẽdiq; montes & iugũ Calliculæ superandũ esset: nec vbi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorũ specie ter-

Comentũ Annibalis. ribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim A succedere ad montes statuit. fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces vndiq; ex agris collectæ, facesq; virgarum atq; arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosq; multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Asdrubaliq; negocium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra boues aliquanto ante signa acti. vbi ad radices montium, viasq; angustas ventum est, signum extemplo datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur montes. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad viuum, ad imaq; cornuum adueniens, velut stimulatus furore agebat boues. quo repẽte discursu haud secus quã syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: capitũq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentiũ spe- B ciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, vbi in summis montibus, ac super se quosdã ignes conspexerũt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrere. cæterum mox æquato timore neutros pugnam incipiẽtes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hũc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtiq; abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo C interclusam ab suis leuem armaturã facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem grauem armis, statariumq; pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi Hispani fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderũt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, vsq; in Pelignos populabundus rediJt. Fabius medijs inter hostiũ agmen vrbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus fle-

A nus flexit iter, retroque Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo, sed consilio etiam, ac prope precibus agens cum magistro equitum, vt plus consilio, quam fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Sempronium Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta prope æstate per ludificationem hostis: medicos quoq; plus interdum quiete, quam mouendo atque agendo proficere. haud paruam rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum, paratumque acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus confligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit: deinde minus terra proter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem X. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaque vt improuidos incautosq; vniuersos simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostẽ vadit. Multas & locis altis positas turres Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones vtuntur. Inde primo conspectis C hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusq; prius in terra & castris, quam ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum, strepituq; alio nautico exaudito, aut aperientib· classem promontoriis: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in littore, quietosq; in tentoriis suis, nihil minus quam hostem aut prælium eo die expectantes, conscendere naues propere, atque arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul a portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioq; omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusq;, fugientium magis è terra quam in pugnam euntium modo. Vix dum omnes conscenderant, cum alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat, ancoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo,

militũ apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nau- A
tarum capere & aptare arma miles prohibetur. Etiã Romanus non
appropinquabat modo, sed direxerat etiã in pugnã naues. itaq; non
ab hoste & prælio magis Pœni, quam suomet ipsi tumultu turbabã-
tur: & tentata verius pugna, quam inita, in fugam auerterunt clas-
sem. & cum auersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul venien
tibus haud sane impenetrabiles essent, in littus passim naues egerũt:
atq; alij vadis, alij sicco littore excepti, partim armati, partim iner-
mes ad instructam per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen
primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor suppressæ. Ro-
mani, quanquã terra hostium erat, armatamq; aciem toto præten-
tam in littore cernebant, haud cunctanter tamẽ insecuti trepidam
hostium classem, naues omnes, quæ non aut perfregerãt proras lit-
tore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppib. in altum ex-
traxere, ad V. & XX. naues ex XXX. cepere. Neq; id pulcherrimum B
eius victoriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti
erant. Itaq; ad Honoscam classe prouecti, exscensu nauibus in ter-
ram facto, cum vrbem vi cepissent, captamq; diripuissent, Carthagi-
nem inde petunt: atq; omnẽ agrum circa depopulati, postremo te-
cta quoque coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda
grauis ad Longunticam peruenit classis. vbi vis magna sparti fuit,
ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in vsum fuit,
sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo pro-
iectas oras prætereuecta, sed in Ebusum insulam transmissum. vbi vr-
be, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore op-
pugnata, vbi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est,
ad populationem agri versi, direptis aliquot incensisq; vicis, maiore
quam ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex
Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. C
Inde flexa retro classis, reditumq; in citeriora prouinciæ: quo om-
nium populorũ, qui Iberum incolunt, multorum & vltimæ Hispa-
niæ legati concurrerunt. Sed qui vere ditionis imperiique Romani
facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti.
Igitur terrestribus quoq; copiis satis fidens Romanus, vsq; ad saltum
Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius
Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis
tempus, fuissetque per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipso-
rum Hispanorũ inquieta auidaq; in nouas res sunt ingenia, Man-
donius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquã Ro-
mani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus,
in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit.
Aduer-

A Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidesq; dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duob. præliis egregiè pugnãtes, XV. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã venit, prorogato post consulatum imperio, ab Senatu missus cum XXX. longis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; commea-
B tu aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumq;, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo consilioq; gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quam fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tũ (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione venientem
C ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atq; infame corpus esse ratus, id agebat, vt quam maximum emolumentum nouis sociis esset. circumspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam vnam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra vrbẽ in ipso littore habebat Bostar, vt aditũ ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet, in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorũ animos, quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas volentibus res. Itaq; quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti

ranti Boſtari, percontantiq; quodnam id ſubitum tantæ rei donum A poſſit eſſe: Obſides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus eſt ſuis, & publice populis gratum erit. Vult ſibi quiſque credi, & habita fides ipſam plerunque obligat fidem. Miniſterium reſtituendorũ domos obſidum, mihimet depoſco ipſe, vt opera quoque impenſa conſiliũ adiuuem meum, & rei ſuapte natura gratę, quantam inſuper gratiam poſſim, adijciam: Homini non ad cætera Punica ingenia callido vt perſuaſit, nocte clam progreſſus ad hoſtium ſtationes, conuentis quibuſdam auxiliaribus Hiſpanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore conſtituto ad obſides tradẽdos, Saguntum redit. diem inſequentem abſumpſit cum Boſtare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimiſſus, cum ſe nocte iterum, vt cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſſet, ad compoſitam cum iis horam excitatis cuſtodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas ſua fraude inſidias ducit. In caſtra Ro- B mana perducti, cætera omnia de reddendis obſidibus, ſicut cum Boſtare conſtitutum erat, acta per eundem ordinem quaſi Carthaginienſium nomine ſic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginienſium fuerat. illos enim graues ſuperboſque in rebus ſecundis expertos, fortuna & timor mitigaſſe videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud fruſtra videbatur ſocios mutaſſe. Itaque ingenti conſenſu ad defectionem omnes ſpectare: armaque extemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginienſes concedere in tecta coegit, interueniſſet. Hæc in Hiſpania quoque ſecunda æſtate Punici belli geſta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis ſolers cunctatio Fabij feciſſet: quæ vt Annibalem non me- C diocri ſolicitum cura habebat, tandem eum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos cernentẽ, qui bellũ ratione, non fortuna gereret: ita contẽpta erat inter ciues armatos pariter togatoſq;, vtique poſtquam abſente eo, temeritate magiſtri equitũ lęto, vt verius dixerim, quam proſpero euentu, pugnatũ ferat. Acceſſerãt duę res ad augendam inuidiã dictatoris. vna fraude ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis eis monſtratus ager dictatoris eſſet, omnibus circa ſolo æquatis, ab vno eo ferrũ ignemq; & vim omnẽ hoſtiũ abſtineri iuſſit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri poſſet. altera ipſius facto, primo forſitã dubio, quia nõ expectata in eo ſenatus authoritas eſt: ad extremum haud ambigue in maximã laudẽ verſo, in permutãdis captiuis: quod ſicut primo Punico bello factũ erat, cõuenerat inter duces

A duces Romanos, Pœnumq;, vt quæ pars plus reciperet quam daret,
argenti pondo bina & selibras in militem præstaret, CCXLVII.
cum plures Romanus quam Pœnus recepisset, argentumq; pro eis
debitum sæpe iactata in senatu re, quoniã non consuluisset patres,
tardius rogaretur: inuiolatũ ab hoste agrum misso Romã filio vendidit,
fidemq; publicam impẽdio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis
mœnibus, cuius vrbis captæ atq; incensæ ab se in vsum horreorum,
pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum
duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipsa expedita in statione
erat, simul castris præsidio, & circunspectans nec vnde impetus in
frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat.
præerat Minutius magister equitũ, profecto, sicut ante dictum
est, ad vrbem dictatore. Cæterum castra quæ in monte alto ac tuto
loco posita fuerãt, iam in planũ deferũtur: agitabanturq; pro inge-
B nio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes,
aut in castra relicta, cum leui manu præsidioq; fieret. Nec Annibalem
fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius
quam consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime
quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum
frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa
propius hostem mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumulum hosti
conspectu: vt intentum sciret esse ad frumentatores, si qua vis fieret,
tutãdos. Propior inde ei atque ipsis imminens Romanorum castris
tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palam iretur,
quia haud dubie hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clam
missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate
Romani postero die cum eiecissent, ipsi eo trãsferunt castra. Tum
itaque vt exiguum spacij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum
C prope compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris
Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores
late cædem fugamque hostium palatorum fecit: nec acie certare
Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur,
tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam
ferme sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in
priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie,
& collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu
Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptione facta repente versum
terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu
prælium restitutum. hinc principem genere ac diuitiis non
Bouiani modo, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo
millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo
cum

cum apparuiſſet Annibali ſpem parti vtrique præbuiſſe noui ſubſi- A
dij: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem inſidiarum quoq;
aliquid timentem recepiſſe ſuos: Romanum inſecutum adiuuante
Samnite duo caſtella eo die expugnaſſe: ſex millia hoſtiũ cæſa, quin-
que admodum Romanorum. tamen in tam pari prope clade famam
egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magiſtri equitum Romam
perlatam. De his rebus perſæpe & in ſenatu & in cõcione actum eſt.
Cum lęta ciuitate dictator vnus nihil nec famę, nec literis crederet,
vt ſi vera omnia eſſent, ſecunda ſe magis quam aduerſa timere dice-
ret: tum M. Metellus tribunus plebis id vnum enimuero ferendum
eſſe negat, non præſentem ſolum dictatorem obſtitiſſe rei bene ge-
rendæ, ſed abſentem etiam geſtæ obſtare: & inducendo bello ſedulo
tempus terere, quo diutius in magiſtratu ſit, ſolusq; & Romæ & in
exercitu imperium habeat. quippe conſulum alterum in acie ceci-
diſſe, alterum ſpecie claſſis Punicæ perſequendę procul ab Italia ab- B
legatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum
neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magi-
ſtrum equitum, ne hoſtem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope
in cuſtodia habitum. Itaq; hercule, non Samnium modo, quo iam
tanquam trans Iberum agros Pœnis conceſſum ſit, ſed Campanum
Calenumq;, & Falernum agrum peruaſtatos eſſe, ſedente Caſilini
dictatore, & legionibus populi Romani agrum ſuum tutante: exer-
citum cupientem pugnare, & magiſtrum equitum, clauſos prope
intra vallum retentos, tanquam hoſtibus captiuis arma adempta.
tandem vt abſceſſerit inde dictator, vt obſidione liberatos extra
vallum egreſſos fudiſſe ac fugaſſe hoſtes. Quas ob res, ſi antiquus a-
nimus plebi Romanæ eſſet, audacter ſe laturum fuiſſe de abrogan-
do Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum
de æquando magiſtri equitum & dictatoris iure: nec tamen, ne ita C
quidem prius dimittendum ad exercitum. Q. Fabium, quam conſu-
lem in locum C. Flaminij ſuffeciſſet. Dictator concionibus ſe ab-
ſtinuit in actione minime popularis, ne in ſenatu quidem ſatis ęquis
auribus audiebatur, tunc cum hoſtem verbis extolleret, bienniique
clades per temeritatem atq; inſcitiam ducum acceptas referret: ma-
giſtroq; equitum, quod contra edictum ſuum pugnaſſet, rationem
diceret reddendam eſſe. ſi penes ſe ſumma imperij conſiliq; ſit, pro-
pediem effecturum, vt ſciant homines, bono imperatori haud ma-
gni fortunam momenti eſſe: mentem rationemq; dominari. ſe ſæ-
uo tempore, & ſine ignominia ſeruaſſe exercitum, quam multa mil-
lia hoſtium occidiſſe, ducere maiorem gloriam eſſe. Huius generis
orationibus fruſtra habitis, & conſule creato M. Attilio Regulo, ne

præſens

A præsens de iure imperij dimicaret, pridie quam rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorque magistri equitum animos versabat, quam satis audebant homines ad suadendũ, quod vulgo placebat, prodire: & fauore superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco nõ humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorẽ mercis filioq; hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum, is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisq; aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoq;, & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremo & præ-
B tura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petiit: sicq; plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui atq; iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse, qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit: acceptisq; in ipso itinere literis senatuscõsulti de æquato imperio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumque inuicto à ciuibus hostibusque animo ad exercitum rediit. Minutius vero cum iam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi: tum vtique immodice immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem ma-
C gistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atq; horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, vt par hosti non solum consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habiturã, quæcunq; temeritas collegæ habuisset: sibi cõmunicatum cum illo, sed non ademptum

ptum imperium esse. itaq; se nunquam volentem parte qua posset, A
rerum cõsilio gerendarum cessurum : nec se tempora aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum. suisq; consiliis, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones. sicut consulib. mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociumque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neq; enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatẽ se suo modo capaturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumq;, eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquã id operæprecium erat, quam causam certaminis cum B
Minutio, quem semper occursurũ ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia nõ modo syluestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitũ habebat: re ipsa natus tegendis insidiis eo magis, quod in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterant, quinq; millia conduntur peditum equitumque. nec vbi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim cõspectu contempta paucitas, ac sibi quisq; deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiẽdum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosq; ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem arma- C
turam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoq; subsidia mitti videret, instructis legionib. procedit. Et Annibal laborantib. suis alia atq; alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaq; terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, videbaturq;, si iusta aut si recta pugna esset, haud quaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incursantes fecerunt, vt neque animus

ad pu-

A ad pugnam, neq; ad fugam ſpes cuiquã ſupereſſet. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conſpecta procul turbata acie Ita eſt, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna ſuperiorem videt. ſed aliud iurgandi ſuccenſendiq; tempus erit: nunc ſigna extra vallum proferte, victoriam hoſti extorqueamus, confeſſionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæſis aliis, aliis circũſpectantibus fugam. Fabiana ſe acies repente velut cœlo demiſſa ad auxilium oſtendit. itaq; priuſquam ad coniectũ teli veniret, aut manum confereret, & ſuos à fuga effuſa, & à feroci pugna hoſtes continuit. Qui ſolutis ordinibus vage diſſipati erant, vndiq; confugerãt ad integram aciem. qui plures ſimul terga dederant, conuerſi in hoſtem, voluenteſq; orbem, nunc ſenſim referre pedem, nunc cõglobati reſtare. ac iam prope vna acies facta erat victi atq; integri exer-
B citus, inferebantq; ſigna ad hoſtẽ: cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab ſe Minutium, ſe à Fabio victum. Ita per variam fortunã diei maiore parte exacta, cum in caſtra reditum eſſet, Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum eſſe virum, qui ipſe cõſulat quid in rem ſit: ſecundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi ingenij eſſe. Nobis quoniã prima animi ingeniiq; negata ſors eſt, ſecundam ac mediam teneamus, & cum imperare diſcimus, parere prudenti in animum inducamus. caſtra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius ſigna cum tulerimus: vbi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maieſtate eius dignum eſt: vos milites eos, quorum vos modo arma dextræq; texerunt, patronos ſalutabitis: & ſi nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriã dies hæc dederit. Signo dato, cõclamatur
C inde vt colligantur vaſa. profecti agmine incedentes, ad dictatoris caſtra, in admirationem, & ipſum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt conſtituta ſunt ante tribunal ſigna, progreſſus ante alios magiſter equitum, cum patrem Fabium appellaſſet, circumfuſoſq; militum eius totum agmen patronos conſalutaſſet: Parentibus, inquit, meis, dictator, quibus te modo nomine, quo fando poſſum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam ſalutem tum omnium horum. itaq; plebiſcitũ, quo oneratus magis quam honoratus ſum, primus antiquo, abrogoq;: &, quod tibi mihiq;, quod meo exercitui tuoque conſeruato ac conſeruatori ſit felix, ſub imperium auſpiciumque tuum redeo, & ſigna hæc legioneſq; reſtituo, tu quæſo placatus, me magiſtrum equitum, hos ordinibus ſuis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militeſq; concione dimiſſa à notis

ignotisque benigne atq; hospitaliter inuitari: lætusque dies ex admodũ tristi paulo ante ac prope execrabili factus. Romæ, vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam vulgo militum ex vtroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalẽ hostesq; Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circunuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinque acceptis, in Africam transmisit: & prius quam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesque socij iuxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Bleso quæstore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Otacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Q. Fabij accitus & ipse, & collega eius Marcus Attilius, vt exercitum ab se exacto iam prope semestri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse, dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eo decursum esse, vt à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, vt dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes. in casum

vniuersæ

A vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro vrbibus agrisque sociorum, ac pro capite atque arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos: quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumq; facturum, si B omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq; iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius ampliusq;, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisq; manibus dimissus: & serui quinq; & viginti in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures ad expostulandum, quod Pœnum opibus auxiliisque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boiis atq; Insubribus gererentur. Ad Pinæum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipien-C dos. adeo etsi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vsquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. in religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus non esse. itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Æmylio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex Senatusconsulto literæ ad consules missæ, vt si iis videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturum. Ad hæc à consulibus rescriptum, sine detrimento reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaq; per interregem comitia habenda esse potius, quam consulum alter à bello auocaretur. Patrib. rectius visum est, dictatorē à consule dici comitiorum habendorum

V.C. cauſa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem ma- A
giſtrum equitum dixit. His vitio creatis, iuſſiſque die quartodeci-
mo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res rediit. conſulibus
prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn.
Claudius, Appij filius, Cento: inde Publius Cornelius Aſina. in eius
interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C.
Terentium Varronem, ſui generis hominem, plebi, inſectatione
principum, popularibuſque artibus conciliatum, ab Q. Fabij opi-
bus & dictatorio imperio concuſſis, aliena inuidia ſplendentem,
vulgus etiam extrahere ad conſulatum nitebatur. patres ſumma o-
pe obſtabant, ne ſe inſectando, ſibi æquari aſſueſcerent homines.
Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminan-
do non ſenatum modo, ſed etiam augures, quod dictatorem prohi-
buiſſent commitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candi-
dato ſuo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos B
bellum quærentibus, Annibalem in Italiam abductum: ab iiſdem,
cum debellari poſſit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum
legionib. vniuerſis pugnari poſſe apparuiſſet, ac eo quod M. Minu-
tius abſente Fabio proſpere pugnaſſet, duas legiones hoſti ad cæ-
dem obiectas: deinde ex ipſa cæde ereptas, vt pater patronuſq; ap-
pellaretur, qui prius vincere prohibuiſſet Romanos, quam vinci.
Conſules deinde Fabianis artibus, cum debellari poſſet, bellum tra-
xiſſe. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli ha-
bituros, quam conſulem vere plebeium, id eſt, hominem nouum fe-
ciſſent. nam plebeios nobiles, iam eiſdem initiatos eſſe ſacris: & cō-
temnere plebem, ex quo contemni deſierint à patribus, cœpiſſe. Cui
non id apparet? id actum & quæſitum eſſe, vt interregnum iniretur:
vt in patrum poteſtate comitia eſſent. id conſules ambos ad exerci-
tum morādo quæſiſſe. id poſtea, quia inuitis iis dictator eſſet dictus C
comitiorum cauſa, expugnatum eſſe, vt vitioſus dictator per augu-
res fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: conſulatum vnum cer-
te plebis Romanæ eſſe: populum liberius habiturum, ac daturum ei,
qui magis vincere quam diu imperare malit. Cum his orationibus
accenſa plebs eſſet, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Meren-
da, L. Manlio Volſone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam
538. familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Pæto, quorum al-
ter pontifex, alter augur erat, C. Terentius conſul vnus creatur, vt in
manu eius eſſent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas
parum fuiſſe virium in competitoribus eius, L. Æmylium Paulum,
qui cum M. Liuio conſul fuerat, & damnatione collegæ, & ſua prope
ambuſtus euaſerat, infeſtum plebi, diu ac multum recuſantem, ad
petitio-

A petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus o-
mnibus qui cum Varrone certauerunt, parq; magis in aduerſando
quam collega, datur conſuli. Inde prætoria comitia habita. creati
M. Pōponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi vrbana
ſors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio
Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Sici-
liam, L. Poſthumius Albinus in Galliā. Omnes abſentes creati ſunt,
nec cuiquam eorum præter Terentium conſulem, erat mandatus
honos, quem iam non antea geſſiſſet, præteritis aliquot fortibus ac
ſtrenuis viris, quia in tali tempore nullus nouus magiſtratus videba
tur mandandus. Exercitus quoq; multiplicati ſunt. Quantæ autem
peditum equitumq; additæ ſint copiæ, adeo & numero, & genere co
piarum variāt authores, vt vix quicquam ſatis certum affirmare au-
ſim. Decem millia nouorum militum alij ſcripta in ſupplementum,
B alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas, vt nouē le-
gionib. rem gererent. numero quoq; peditum equitumq; legiones
auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in ſingulas adiectis:
vt quina millia peditum, treceni equites eſſent: ſocij duplicem nu-
merum equitum darent, pedites æquarēt. Septem & octoginta mil-
lia armatorum, & ducentos in caſtris Romanis, cum pugnatum ad
Cannas eſt, quidam authores ſunt. Illud haud quaquam diſcrepat,
maiore conatu atq; impetu rem actam, quam prioribus annis, quia
ſpem poſſe vinci hoſtem dictator præbuerat. Cæterum prius quam
ſigna ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq;
inſpicere iuſſi, propter territos vulgo homines nouis prodigiis. nam
& Romæ in Auentino, & Ariciæ, nunciatū erat, ſub idem tempus la-
pidibus pluiſſe, & multo cruore, ſigna in Sabinis cædis, aquas è fon-
te calidas manaſſe. id quidem & quod ſæpius acciderat, magis ter-
C rebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de
cœlo tacti exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Le-
gati à Peſto pateras aureas Romam attulerunt. iis ſicut Neapolita-
nis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eoſdem dies ab Hierone
claſſis Hoſtiā cum magno commeatu acceſſit. Legati Syracuſani in
ſenatū introducti, nunciarunt cædem C. Flaminij Coſ. exercitusq;
allatam, adeo ægre tuliſſe regem Hieronem, vt nulla ſui propria, re-
gniq; ſui clade moueri magis potuerit. itaq;, quanquam probe ſciat
magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope aduerſis re-
bus, quam ſecundis eſſe, miſſa tamen à ſe omnia, quibus à bonis fi-
delibusq; ſociis bella iuuari ſoleant. quæ ne accipere abnuant, ma-
gnopere ſe P. C. orare. Iam omnium primum ominis cauſa victo-
riam auream pondo CCCXX. afferre ſeſe: acciperent eam, te-

nerentque, & haberent propriam & perpetuam, aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quo iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latiniq; nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum, aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoq; addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traiiceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusq; laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita respõsum regi est: Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse, atq; vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibus- B
dam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanũ: victoriam, omenq; accipere, sedemq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittariiq;, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumq; est, vt si è republica censeret esse, in Africam traiiceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ C
atque formidinis ergo non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quam vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quam ex vrbe proficiscerentur, concio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo: Mirari se, quomodo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc lo-

catus

A tatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, vt quæ cautæ atque consulte gesta essent, satis prospere euenirēt. temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Æmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide vestra faceretis: & mali nec mea verba aurib. vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum omnis oratio est: quem video nequic-
B quam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respublica, malis consiliis idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quam cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quam ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es, & aduersum Annibalem legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quam castra videat, aut hostem, insanit, & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplo verba res se-
C quitur? Atqui si hic, quod facturum se denunciat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: & ego contemnendo potius, quam appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet, vna ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modo hoc docet. stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraque, donec res eædem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro. omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt, armis, viris, equis commeatibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos tempus diesque facit. Annibal contra, in aliena, in hostili est ter-

Q. Fabij oratio.

,, ra, inter omnia inimica infestaque, procul à domo, procul à patria. A
,, neq; illi terra, neque mari est pax. nullæ eum vrbes accipiunt, nulla
,, mœnia: nihil vsquam sui videt, in diem rapto viuit. partem vix ter-
,, tiam exercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit. plures fa-
,, mes quam ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum suppeditat.
,, Dubitas ergo, quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat in-
,, dies? non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat?
,, Quam diu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Car-
,, thaginis mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidē ego glo-
,, riabor. Cn. Seruilius, atq; Attilius, proximi consules, vide quemad-
,, modū eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via, L. Paule, quam dif-
,, ficilem infestamq; ciues sibi magis, quam hostes facient. idem enim
,, tui, ꝙ hostium milites, volent: idem Varro, consul Romanus, quod
,, Annibal Pœnus imperator, cupiet. duob. ducibus vnus resistat opor
,, tet. resistes autem, aduersus famam rumoresq; hominum, si satis fir- B
,, mꝰ steteris: si te neq; collegæ vana gloria, neq; tua falsa infamia mo-
,, uerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam.
,, Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tar-
,, dum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent. malo te sa-
,, piens hostis metuat, quā stulti ciues laudent. omnia audentem con-
,, temnet Annibal: nil temere agentē metuet. nec ego, vt nihil agatur,
,, moneo, sed vt agentē te ratio ducat, nō fortuna. tuæ potestatis sem-
,, per tuaq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neq; occasioni tuæ de-
,, sis, neq; suam occasionem hosti des. omnia nō properanti clara cer-
,, taq; erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sane læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera, quam facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerarium virū, atq; authoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semissum effugisse, optare vt omnia prospere euenirent. at si quid aduersi caderet: hostiū se telis potius q̄ suffragiis iratorum ciuium caput obiecturū. Ab hoc sermone profectū Paulū tradunt, prosequentibus primorib. patrum Plebeium consulē sua plebs prosecuta, turba q̄ dignitate cōspectior. Vt in castra venerūt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris bifariā factis, vt noua minora essent ꝓpius Annibali, in veterib. maior pars & omne robur viriū esse: tum anni prioris consulē M. Attilium ætatem excusantem, Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, & socium peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquā parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatib. supera-

A superabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni vndiq; frumento, posteaquam ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertum postea est, frumentum superesset: Hispanorumq; ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporis expectata foret. Cæterum temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiã etiam fortuna dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum, quam ex præparato, aut iussu imperatorũ orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum sociorumq; occisis. Cæterum victoribus effuse sequentibus, metu insidiarum obstitit Paulus consul, cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante, ac vociferante, emissum hostem è manibus: debellariq;, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrime pa-
B ti: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maxime militum esse: & omnia ei hostium haud secus quam sua, nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas prope partes tyronum militum in exercitu esse. itaq; locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæq; relinquit: transq; proximos montes læua pedites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit, vt diripiendis velut desertis fuga dominorum castris, occupatum impeditumq; hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes, vt fides fieret, dum ipse longius spacium fuga præriperet. falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admira-
C tionem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria Coss. nunciantium fugam hostium adeo trepidam, vt tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iuberent, ducerentq; ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et Coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atq; etiam dicere, prouidendum præcauendumq; esse. postremo cum aliter neq; seditionem, neq; ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusq; omnia cum cura, renunciat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in

promptu relicta: argentum quibuſdam locis temere per vias velut A
obiectum ad prædam vidiſſe. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore ſublato à militibus, niſi ſignum detur, ſine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro ſignum dedit proficiſcendi. Paulus, cum ei ſua ſponte cunctanti, pulli quoq; auſpicio non addixiſſent, obnunciari iam efferenti porta ſigna collegæ iuſſit. quod quanquam Varro ægre eſt paſſus: Flaminij tamen recens caſus, Claudijq; Coſ. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incuſſit, Dij prope ipſi eo die magis diſtulere, quam prohibuere imminentem peſtem Romanis. nam forte ita euenit, vt cum referri ſigna in caſtra iubenti Coſ. milites non parerent, ſerui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atq; Attilio Coſſ. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Coſſ. denunciant omnem exercitum Annibalis trans B
proximos montes ſedere in inſidijs. Horum opportunus aduentus Coſſ. imperij potentes fecit: cum ambitio alterius ſuam primum apud eos praua indulgentia maieſtatẽ ſoluiſſet. Annibal poſteaquam motos magis in conſulte Romanos, quam ad vltimum temere euectos vidit, nequicquam detecta fraude, in caſtra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaq; conſilia indies non apud milites ſolum miſtos ex colluuione omnium gentium, ſed etiam apud ipſum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuiſſet, expoſcentium ſtipendiũ debitum, querentiumq; annonam primo, poſtremo famem: & mercenarios milites, maxime Hiſpani generis, de tranſitione cepiſſe conſilium fama eſſet, ipſe etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitaſſe: ita vt relicto peditatu omni, cum equitatu ſe proriperet. Cum hæc conſilia atq; hic habitus animorum eſſet in caſtris, moue- C
re inde ſtatuit in calidiora, atq; eo maturiora meſſibus Apuliæ loca: ſimul vt quo longius ab hoſte receſſiſſet, transfugia impeditiora leuibus ingenijs eſſent. Profectus eſt nocte, ignibus ſimiliter factis, tabernaculiſq; paucis in ſpeciem relictis, vt inſidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra caſtra, tranſq; montes exploratis, cum relatum eſſet, viſum procul hoſtium agmen: tum die ſequenti, eius inſequendi conſilia agitari cœpta. Cum vtriuſq; COS. eadem, quæ ſemper ante, fuiſſet ſententia: cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni COS. aſſentiretur: maioris partis ſententia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti ſunt. Prope eum vicum Annibal caſtra poſuerat auerſa à Vulturno vento, qui cam-

A qui campis torridis ſiccitate nubes pulueris vehit: id cum ipſis caſtris percommodum fuit, tum ſalutare præcipue futurũ erat, cum aciem dirigerent, ipſi auerſi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puluere effuſo hoſtem pugnaturi. C O S S. ſatis exploratis itineribus ſequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas eſt, vbi in conſpectu Pœnũ habebant, bina caſtra communiunt eodem ferme interuallo, quoad Gerionem, ſicut ante, copijs diuiſis. Aufidus amnis vtriſq; caſtris affluens aditum aquatoribus ex ſua cuiuſq; opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen caſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nullum habebat hoſtium præſidiũ. Annibal ſpem nactus loci, ad equeſtrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturus copiam pugnandi conſulibus, dirigit aciem, laceſſitq; Numidarum procurſatione hoſtes. Inde rurſus ſolicitari ſeditione militari, ac diſcordia conſulũ B Romana caſtra: cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatẽ Varroni, Varro ſpecioſum timidis ac ſegnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: teſtareturq; deos & homines, hic nullam penes ſe culpam eſſe, quod Annibal iam velut ſuam cepiſſet Italiam, ſe conſtrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille ſi quid proiectis ac proditis ad inconſultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, ſe omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria eſſet, æque in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quam conſilijs tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat inſtructam, cum in caſtra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus caſtris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vixdum in ripam egreſſi clamore ac tumultu C fugaſſent, in ſtationem quoq; pro vallo locatã, atq; ipſas prope portas euecti ſunt. Id vero indignum viſum, ab tumultuario auxilio iam etiã caſtra Romana terreri, vt ea modo vna cauſa, ne extemplo tranſirent flumẽ, dirigerentq; aciẽ, tenuerit Romanos, quod ſumma imperij eo die penes Paulum fuerit. itaq; Varro poſtero die, cui ſors eius diei imperij erat, nihil cõſulto collega ſignum pugnæ propoſuit, inſtructiſq; copijs flumen tranſiuit, ſequente Paulo: quia magis non probare, quam nõ adiuuare conſilium poterat. Tranſgreſſi flumen, eas quoq; quas in caſtris minoribus habuerãt copias, ſuis adiungũt; atq; ita inſtructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites ſociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima

acies

acies facta: C O S. cornua tenent: Terentius læuum, Æmylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuique alia armatura præmiſſa, tranſgreſſus flumen, vt quoſq; traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hiſpanoſque equites prope ripam læuo in cornu aduerſus Romanum equitatũ. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraq; cornua eſſent. interponerentur his medij Galli atque Hiſpani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterũ magna ex parte ad Thraſymenum captis. Gallis Hiſpaniſq; ſcuta eiuſdẽ formæ fere erãt: diſpares ac diſſimiles gladij: Gallis prælõgi, ac ſine mucronibus: Hiſpano pũctim magis quàm cæſim aſſueto petere hoſtẽ, breuitate habiles, & cum mucronibus ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum ſpecie terribilis erat) Galli ſuper vmbilicum erant nudi: Hiſpani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus conſtiterant. Numerum omniũ qui tum peditum equitumq; in acie ſtetere, illum ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerãt: ſiniſtrum Aſdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Annibal ipſe cum fratre Magone tenuit. ſol ſeu de induſtria ita locatis, ſeu forte ita ſtando, peropportune vtriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiẽ, Pœnis in ſeptentrionem verſis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, aduerſus Romanos coortus, multo puluere in ipſa ora voluendo proſpectum ademit. Clamore ſublato procurſum ab auxiliis, & pugna leuibus primum armis commiſſa: deinde equitum Gallorũ Hiſpanorumq; læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime equeſtris more pugnæ. frontibus enim aduerſis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto ſpacio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. indirectũ vtrinq; nitentes, ſtantibus ac confertis, poſtremo turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedeſtre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quam diutius pugnatum eſt, pulſique Romani equites terga vertunt. Sub equeſtris finem certaminis coorta eſt peditum pugna. primo & viribus & animis pares conſtabant ordines Gallis Hiſpaniſque. tandem Romani diu ac ſæpe conſilio agitabant, qua fronte acieq; denſa impellerent hoſtium cuneum nimis tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulſis deinde ac trepide referentibus pedem inſiſtere, ac tenore vno per præceps pauore fugiẽtium agmen, in mediam primam aciem illati, poſtremo nullo reſiſtente ad ſubſidia Afrorũ peruenerũt: qui vtrinque reductis alis conſtiterant, medijq; Galli Hiſpaniq; ſteterunt aliquantum

(margin letters: A beside line 1, B beside "ſuper vmbilicum", C beside "nitentes")

A quantũ prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frõtem primũ, deinde nitendo etiã sinum in medio dedit, Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusque incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quod inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac vegetis pugnabãt. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertum prælium erat, segne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaq;, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habentes, adequitassent: repente ex equis desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in

B mediam aciem accepti, ductiq; ad vltimos, considere ab tergo iubẽtur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem: tergaq; ferientes, ac poplites cędentes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquãto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam prope fessis cęde magis quam pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit, protegentibus eum

C equitibus Romanis. omissis postremo equis, quia COS. ad regendum equũ, vires deficiebant. tum denuncianti cuidam iussisse COS. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem ferunt: Quam mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre præliũ, quale iam haud dubia hostiũ victoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent, quàm fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant: pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt, equosq; ad fugam, qui poterant repetebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum prætervehens equo sedentem in saxo cruore oppletum COS. vidisset: L. Æmyli, inquit, quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid superest: comes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte

Alloquitur Lentulus Aemylium.

,, morte C O S. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis, luctusq; est. A
,, Ad ea C O S. Tu quidem Cn. Corneli macte virtute esto: sed caue fru-
,, stra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi ab-
,, sumas. Abi, nuncia publice patribus vrbem Romã muniant, ac prius
,, quam hostis victor adueniat, præsidijs firment: priuatimq; Q. Fabio,
,, L. Æmylium præceptorum eius memorem extitisse, & vixisse, & ad-
,, huc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere expirare,
,, ne vt reus interean, causâq; consulatus accusator collegæ existam,
,, vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem
prius turba fugientiũ ciuium, deinde hostes oppressere C O S. igno-
rantes quis esset, obrueruntq; telis. Lentulum in tumulum abripuit
equus: tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora
castra, decem in maiora, duo ferme in vicum ipsum Cannas perfuge-
rũt: qui extemplo à Cartalone atq; equitibus, nullo munimento te-
gente vicum, circunuenti sunt. C O S. alter, seu forte, seu consilio, ni- B
hil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus
Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septin-
genti equites, & tanta prope ciuium sociorumq; pars cæsi dicuntur.
in his alter consulũ, quæstores L. Attilius & Furius Bibaculus: XXI.
Tr. mil. consulares quidam, prætorijq; & ædilitij: inter eos Cn. Ser-
uilius, & C. Minutius Numatius, qui magister equitum priore anno
aliquot diebus ante fuerat: LXXX. præterea senatores, aut qui eos
magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum sua vo-
luntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia
peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi cla-
de nobilitata, par cætera Alliensi. vtq; hæc illa ijs, quæ post pugnam
accidere, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus gra-
uior, fœdiorq; fuit fuga. nanq; ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit,
ita exercitum seruauit: Ad Cannas fugientem C O S. vix quinqua- C
ginta secuti sunt: alterius morientis prope totus exercitus fugit. Bi-
nis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nuncium,
qui maioribus præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epu-
lis fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno
agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam asper-
nari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire, cum æque
coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio es-
sent: & aliorum quam sua corpora tanto periculo mallent obijcere.
Alijs non tam sententia displicere, quam animus deesse. P. Sempro-
,, nius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo
,, & crudelissimo hoste? æstimariq; capita vestra precio? & exquiri ab
,, interrogantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua con-
tumelia

A tumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi? Non vos quidem L. Æmylij, qui se bene mori, quam turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioraq; hostium agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atq; incompositi obstrepunt portis, erumpamus. Ferro atq; audacia iter fit, quamuis per cõfertos hostes. cuneo quidem hoc laxum atq; solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus. itaq; ite mecum, qui & vosmetipsos & rempub. saluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium, cuneoq; facto per medios vadit hostes: & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur, translatis in dextram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu animorum, quem ingeniũ suum cuiq; aut sors dabat, quam
B ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circunfusi gratularentur, suaderentq; vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquũ esset, noctisq; insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Imo vt quid hac pugna sit actũ, scias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuncij, læta res est, sed via maior, quam vt eam statim capere animo possim. itaq; voluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium prensandum tempus opus esse. Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem dij dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse vrbi atq; imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamq; etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorum
C millia, pedites passim equitesq;, vt quem cuiq; fors aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes viuos succisis feminibus poplitibusq; inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas, obruentesq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbẽti Romano viuus, naso auribusq; laceratis: cum manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostẽ expirasset. Spolijs ad multũ diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omniũ primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cęterũ ab omni-

ab omnibus, labore, vigilijs, vulneribus etiam feſſis, maturior ipſius A ſpe deditio eſt facta. Pacti vt arma atq; equos traderent, in capita Romana trecētis nummis quadrigatis, in ſocios ducenis, in ſeruos centenis: & vt eo precio perſoluto, cum ſingulis abirent veſtimentis, in caſtra hoſtes acceperunt: traditiq; in cuſtodiā omnes ſunt, ſed ſeorſum ciues ſocijq;. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & C C. equites, alij agmine, alij palantes paſſim per agros, quod haud minus tutum erat, Cannuſium profugiſſent, caſtra ipſa ab ſaucijs timidiſq; eadem conditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: & præter equos viroſq;, & ſi quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad veſtiendum facto perexiguo vtiq; militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſa conferri in vnum corpora ſuorum iuſſit. Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. C O S. B quoq; Romanum conquiſitum ſepultumq;, quidam authores ſunt. Eos qui Cannuſium perfugerant, muliercula nomine Buſa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tectiſq; à Cannuſinis acceptos, frumento, veſte, viatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione ſecunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium conſenſu ad P. Scipionem admodum adoleſcentem, & ad Appium Claudium ſumma imperij delata eſt. quibus conſultantibus inter paucos de ſumma rerum, nunciat P. Furius Philus, conſularis viri filius, nequicquam eos conſultare: perditam ſpem fouere: deſperatam comploratamque rem eſſe publicam. nobiles iuuenes quoſdam, quorum principem C L. Cæcilium Metellum, mare ac naues ſpectare, vt deſerta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox ſuper tot clades, etiam nouum, cum ſtupore ac miraculo torpidos defixiſſet: & qui aderant, conſilium aduocandum de eo cenſerent: negat conſilij rem eſſe Scipio, iuuenis fatalis dux huiuſce belli. audendum atque agendum, non conſultandum ait in tanto malo eſſe. irent ſecum extemplo armati, qui rempublicam ſaluam vellent. nuſquam verius, quam vbi ea cogitentur, hoſtium caſtra eſſe. Pergit deinde ire ſequentibus paucis in hoſpitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inueniſſet: ſtricto ,, ſuper capita conſultantium gladio: Ex mei animi ſententia, in- ,, quit, iuro, vt ego rempublicam non deſeram, neq; alium ciuem Romanum

A manum deſerere patiar. ſi ſciens fallo, tum me Iupiter Opt. Max. domum, familiam, remq; meam peſſimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expoſtulo, cæteriq; qui adeſtis. qui non iurauerit, in ſe hunc gladium ſtrictum eſſe ſciat. Haud ſecus pauidi, quam ſi victorem Annibalem cernerent, iurant omnes: cuſtodiendoſq; ſemetipſos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore quo hęc Cannuſij agebantur, Venuſiam ad Cos. ad quatuor millia peditum equitumq;, qui ſparſi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venuſini per familias benigne accipiendos curandoſq; cum diuiſiſſent: in ſingulos equites togas & tunicas & quadrigatos nummos quinos vicenos, & pedibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. cæteraq; publice ac priuatim hoſpitaliter facta: certatumque, ne à muliere Cannuſina populus Venuſinus officijs vinceretur. Sed Cannuſij grauius onus Buſæ multitudo faciebat, & iam ad decem B millia hominum erant. Appiuſq; & Scipio poſtquam incolumem eſſe alterum Coſ. acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ ſecum peditum equitumq; copiæ eſſent: ſciſcitatumq; ſimul, vtrum Venuſiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannuſij. Varro ipſe Cannuſium copias traduxit. Etiam aliqua ſpecies conſularis exercitus erat, mœnibuſq; ſe certe, ſi non armis, ab hoſte videbantur defenſuri. Romam ne has quidem reliquias ſuperaſſe ciuium ſociorumque, ſed occidione occiſum cum duobus exercitibus Coſ. deletaſq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam ſalua vrbe tantum pauoris tumultuſq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; ſuccumbam oneri, neq; aggrediar narrare, quæ diſſerendo minora vero facio. Conſule exercituq; ad Thraſymenum priore anno amiſſo, non vulnus ſuper vulnus, ſed multiplex clades, cum duobus Coſſ. conſulares exercitus amiſſi annunciabantur: nec vlla iam caſtra Roma- C na, nec ducem, nec militem eſſe: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta eſſet. Comparem cladem ad Ægateis inſulas Carthaginienſium prælio naturali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia ceſſere: hinc vectigales ac ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt. aut pugnam aduerſam in Africa? cui poſtea hic ipſe Annibal ſuccubuit. nulla ex parte comparandæ ſunt: niſi quod minore animo latæ ſunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius, Prætores, ſenatum in curiam Hoſtiliam vocauerunt, vt de vrbis cuſtodia conſulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli reſtaret, venturum. Cum malis ſicut ingentibus, ita ignotis, ne conſilium quidem ſatis expedirent, obſtreperetque clamor lamentantium mulierum: & nondum

palam facti viui mortuiq; per omnes pene domos promiscue comploraréntur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri imperij reliquum Romano nomini fecerint: vbi eæ copiæ sint: quo se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturusq; sit. Hæc exploranda noscendaq; per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra suum quamq; limen cogant: comploratus familiarium coerceant. silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Pr. deducendos curent: suæ quisq; fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi vrbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutum sperare: vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumq; de vrbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio Cos. allatæ sunt, L. Æmylium Cos. exercitumq; cæsum: Cannusijque se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X. millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumq;, sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaq; alia victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata desererentur, senatusconsulto diebus XXX. luctus est finitus. Cæterum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio pro prætore, regnum Hieronis classe Punica vastari: cui cum opem imploranti ferre vellet, nunciatum sibi esse, aliam classem ad Ægates insulas stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamq; tueri vellent. Literis Cos. proprætorisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostium stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli, vt cum prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quan-

A quantum per commodum reipub. fieri posset, Romã veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat, altera sibimet ipsa mortem consciuerat. L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellãt, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, vt fit, clades, in prodigium versum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum B saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno mil. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitiis, C prius sciscitantes singulos, vellentne militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Namque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quam bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Trebiam Thrasymenumque lacum, benigne allocutus, sine precio dimisisset: Romanos quoque vocatos, quod nunquam alias antea, satis miti sermone alloquitur. Non interneciuum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare, & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, vt suæ inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquam

aliquantum adijciebatur equitibus ad id precium quod pepigerant A
dedentes se: læti tamen quamcunq; conditionem paciscendi acce-
perunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad se-
natum irent. nec pignus aliud fidei, quam vt iurarent se redituros,
acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginensis: qui, si
forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum egres-
si castris essent, vnus ex ijs minime Romani ingenij homo, velut ali-
quid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset, an-
te noctem comites assequitur. Vbi eos Romam venire nunciatum
est, Carthaloni obuiam lictor missus, qui dictatoris verbis nuncia-
ret, vt ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum
M. Iunij orat. » senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Iunius, P.C. in-
» quit, nemo vestrum ignorat, nulli vnquam ciuitati viliores fuisse
» captiuos, quam nostræ. cæterum, nisi nobis plus iusto nostra placet
» causa, non alij vnquam minus negligendi vobis, quam nos, in ho- B
» stium potestatem venerunt, non enim in acie per timorem arma
» tradidimus, sed cum prope ad noctem super stantes cumulis cæso-
» rum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei
» reliquum, ac noctem insequentem fessi labore ac vulneribus vallum
» sumus tutati. postero die cum circunsessi ab exercitu victore aqua
» arceremur, nec vlla alia iam per confertos hostes erumpendi spes
» esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum
» ex acie nostra trucidatis, aliquem ex Cannensi pugna Romanum
» militem restare: tum demum pacti sumus precium quo redempti di-
» mitteremur: arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hosti tradidi-
» mus. Maiores nostros quoq; acceperamus, se à Gallis auro redemis-
» se: & patres nostros asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos
» tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atq;
» in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraq; non tam C
» clade infamis, quam pauore & fuga, pugna fuit. Cannensis cam-
» pos aceerui Romanorum corporum tegunt: nec supersumus pugnæ,
» nisi in quibus trucidandis & ferrum & vires hostem defecerunt.
» Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt:
» sed præsidio castris relicti, cum castra traderentur, in potestatem
» hostium venerunt. Haud equidem vllius ciuis aut commilitonis
» fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium, me extulis-
» se velim videri. ne illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus ali-
» quod præmium est) qui pleriq; inermes ex acie fugientes, non pri-
» us quam Venusiæ aut Canusij constiterunt, se nobis merito prætu-
» lerint: gloriatiq; sint, in se plus quam in nobis præsidij reipub. esse.
» sed illis vt bonis ac fortibus viris militibusq; vtemini: vt nobis iam
prom-

A promptioribus pro patria: quod beneficio vestro redempti, atq; in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari: non minor numerus noster est: nec maiori precio redimi possumus, quam hi emuntur. nam si conferam nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum vobis censeam P. C. si tam duri oris esse velitis, quod nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho videlicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos, an barbaro ac Pœno? qui vtrum auarior, an crudelior sit, vix existimari potest. Si videatis catenas, squalorem deformitatemque ciuium vestrorum, non minus profecto vos ea species moueat, quam si ex altera parte cernatis stratas Cannensibus campis legiones vestras. Intueri potestis solicitudinem & lachrymas in vestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq;
B responsum vestrum. cum ij pro nobis, proque ijs qui absunt, ita suspensi ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine vita libertasq; est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal contra naturam suam esse velit: nihil tamen nobis vita opus esse censeamus, cum indigni vt à vobis redimeremur, visi sumus. Rediere Romam quondam remissi à Pyrrho sine precio capti: sed rediere cum legatis primoribus ciuitatis ad redimendos sese missis. Redeam ego in patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis? Suum quisq; habet animum P. C. scio in discrimine esse vitam corpusque meum. magis me famæ periculum mouet, ne à vobis damnati ac repulsi habeamur. neq; enim vos precio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq; ad curiam tendebant, orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus ac
C necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs variaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicā impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prędibusq; ac prędijs cauendum populo, censerent; tum T. Manlius Torquatus, priscæ ac nimis duræ, vt plerisq; videbatur, seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur: Si tantummodo postulassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insectatione eorū breui sententiam peregissem. quid enim aliud quam admonendi essetis vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo, seruaretis? nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hostibus dediderint, præferriq; non captis modo in acie ab

hostibus, sed etiam ijs qui Venusiam Cannusiumq; peruenerunt, atque ipsi C. Terentio Cos. æquum censuerint: nihil vos eorum P.C. A quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauiæ cuiusque, & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi voluerunt: Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortariq; eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes B posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit: Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circunuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret, nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quam ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atq; incolumes desiderate patriam, imo desiderate dum patria est, dum ciues eius estis. sero C nunc desideratis, diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis eo, vnde ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem vestrum non audistis arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsidere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quam per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet? Ex millibus septem armatorum sexcenti exstiterunt, qui erumpere auderent, qui in pa-

A in patriam liberi atq; armati redirent: neq; ijs quadraginta millia hostium obstitere. quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia, P.C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse, qui erumpentibus, quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorum per virtutem partæ, cum sibi timorem ignauiamque seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem atq; hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At enim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctesq; aliquot obsessi armati se ipsi tutati vallo sunt: tandem vltima ausi, passiq; cum omnia subsidia vitæ deessent, affectisq; fame
B viribus, arma iam sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis quam armis victi sunt. Orto sole hostis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunā certaminis experti tradiderunt arma ac se ipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum militia fuit. cum in acie stare ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neq; in acie, neq; in castris vtiles. Vos redimam? cum erumpere castris oportet, cunctamini, ac manetis. cum manere, & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos traditis hosti. Ego non magis istos redimendos P.C. censeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios hostes è castris eruperunt, ac per summam virtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius dixit: Quanquam patrum quoque plerosque captiui cognatione attingebant, præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quo-
C que summa homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa erogata in seruos ad militiam emendos, armandosque, nec Annibalem maxime huiusce rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. cum triste responsum, non redimi captiuos, redditum esset, nouusque super veterem luctus tot iactura ciuium adiectus esset, cum magnis fletibus questibusque legatos ad portam prosecuti sunt. Vnus ex ijs domum abijt, quod fallaci reditu in castra, iureiurando se exoluisset, quod vbi innotuit, relatumque ad senatum est: omnes censuerunt comprehendendum, & custodibus publice datis, deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama, X. primos venisse. de eis cum dubitatum in senatu esset, admitterentur in vrbem, necne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse,

L. Scribonium, & Caium Calpurnium, & Lucium Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Trib.pleb. de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum, & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse, quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi, religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosq; paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cęterum proximis censoribus adeo omnibus notis ignominijsq; confectos esse, vt quidam eorum mortem sibiipsi extemplo consciuerint: cæteri non foro solum omni deinde vita, sed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeo discrepare inter authores, quam quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quam quod desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, pręter Petellinos, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locrique, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæc clades defectionesq; sociorum mouerunt, vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neq; ante Cos. Romani aduentum, nec postquam is redijt, renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de republica non desperasset: cui, si Carthaginensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

DECADIS TERTIAE LIB. III.

EPITOME.

Campani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuntium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium: vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: vt corporum viribus atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame vexatum est: vt lora, & pelles scutis

A *scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis vixerint, Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosque res gestas continet, à quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primusque omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.*

NNIBAL, post Cannensem pugnam, castra capta ac di-
B repta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: acci-
tus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam traditu-
rum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed pre-
mebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum
potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque Trebij ser-
monibus aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent, sine
certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumque acceptum est. Ibi præ-
da omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem
regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detre-
ctantes cogere ad defectionem iubet, ipse per agrum Campanum
mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam
haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in in-
sidijs (& pleræque cauæ sunt viæ sinusque occulti) quacunq; arte po-
terat, disposuit; alios præ se actam prædam ex agris ostentantes obe-
C quitare portis iussit. In quos, quia nec multi & incompositi videban-
tur, cum turma equitum erupisset, à cedentibus consulto tracta in
insidias, circumuenta est. nec euasisset quisquam, nisi mare propin-
quum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræque conspectæ
peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles
iuuenes cæsi sunt; inter quos & Hegeas præfectus equitum intem-
perantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum
absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnan-
ti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atq; indul-
gentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta omnia licentia ple-
bis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi & plebi obno-
xium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo,
cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res

male gesta ad Thrasymenũ est, in summo magistratu esset: iam diu A
infestam senatui plebem, ratus per occasionẽ nouandi res magnum ausuram facinus, vt si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euersa rep. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem inijt qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, prȩfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamq; Romȩ nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorem multo rem, magisq; timendam instare. non enim per defectionem ad tollẽdum ex ciuitate senatum, plebem spectare: sed per cædem senatus vacuã rempub. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in repub. obliti credant. Cum om- B
nes victi metu permitterent: Claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilis, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam. in hoc fidem, quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumque in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, neve inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo: Quod sæpe, inquit optastis Campani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultũ expugnantes domos singulorũ, quas prȩsidiis clientium seruorumq; tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis, ac liberam. Clausos omnes in curiã accipite, solos, inermes: nequicquam raptim aut forte temere egeritis, de singulorum capite vobis ius sentẽtiæ dicendȩ faciã, vt quas quisq; meritus est pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos irȩ indulgere oportet, vt potiorẽ ira salutem C
atq; vtilitatem vestram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odistis senatores. nam senatũ omnino non habere non vultis: quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod vnum liberæ ciuitatis cõsilium est, senatus habendus est. Itaq; duæ res simul agendæ sunt vobis, vt & veterem senatum tollatis, & nouũ cooptetis. Citari singulos senatores iubebo: de quorum capite vos consulam: quod de quoq; censueritis, fiet. Sed prius in eius locum, virum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde consedit, & nominibus in vrnam coniectis, citari quod primum sorte nomen excidit, ipsumque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum improbum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuuius: Video quæ sententia de hoc sit data:

eijcitur

A eijcitur pro malo atq; improbo. bonum senatorẽ, & iustum eligite.
Primo silentiũ erat, inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis
omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo
clamor oriebatur: cum alij negarẽt nosse, alij nunc probra, nunc hu-
militatem, sordidamq; inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus
obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est factũ,
vt ipsius pœnitere homines appareret: quem autem in eius substi-
tuerent locum, deesse: quia nec eosdem nominari attinebat, nihil a-
liud quam ad audienda probra nominatos: & multo humiliores ob-
scurioresque cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita
dilabi homines, notissimum quodq; malum maxime tolerabile di-
centes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pa-
cuuius cum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis q̃
plebi fecisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur.
B Hinc senatores omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem as-
fari, salutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas
suscipere, ei semper parati adesse secundum eum in lite iudicem da-
re, qui magis popularis, aptiorq; in vulgus fauori conciliando esset.
Iam vero nihil in senatu actum aliter, quam si plebis ibi esset conci-
lium. Prona semper ciuitas in luxuriam, non ingeniorum modo vi-
tio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis
maritimæ, terrestrisq;: tum vero ita obsequio principum, & licen-
tia plebis lasciuire, vt nec libidini nec sumptibus modus esset. ad
contemptum legũm, magistratuum, senatusque, accessit tum post
Cannensem cladem: vt, cuius aliqua erat verecundia, Romanorum
quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extem-
plo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras
ac potentes Romanis miscuerat: & quod, cum militarent aliquot
C apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, no-
bilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum vrbium
delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes cognatique ægre per-
uicerunt, vt legati ad COS. Romanum mitterentur. Ij nondum
Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus
COS. inuenerunt: quam poterat maxime miserabilem bonis so-
ciis, superbis atque infidelibus, vt erant Campani, spernendum.
Et auxit rerum suarum suique contemptum COS. nimis detegen-
do cladem, nudandoque. nam cum legati ægre ferre senatum po-
pulumque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis, nun-
ciassent, pollicerenturque omnia quæ ad bellũ opus essent: Morem, “
inquit, magis loquendi cum sociis seruastis Campani, iubentes quæ “
opus essent ad bellum, imperare, quam conuenienter ad præsen- “
tem

tem fortunæ noſtræ ſtatum locuti eſtis. quid enim nobis ad Cannas A
relictum eſt: vt quaſi aliquid habeamus, id quod deeſt, expleri ab ſocijs velimus? pedites vobis imperemus, tanquam equites habeamus? pecuniam deeſſe dicamus, tanquam ea tantum deſit? Nihil, ne quod ſuppleremus quidem, nobis reliquit fortuna, legiones, equitatus, arma, ſigna, equi virique, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis poſtero die amiſſis caſtris perierunt. Itaque non iuuetis nos in bello oportet Campani, ſed cum Pœnis bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentem, vt trepidos quondam maiores veſtros intra mœnia compulſos, nec Samnitem modo hoſtem, ſed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Satriculā defenderimus, cœptumque propter vos cum Samnitibus bellum per centum prope annos, variante fortuna euentum, tulerimus. Adijcite ad hæc, quod fœdus æquum dedimus, quod leges noſtras, quod ad extremum, id quod ante Cannenſem certe cladem maximum fuit, ciuitatem noſtrā magnæ perti veſtrum dedimus, communicauimuſque vobiſcum. Itaq; B
communem vos hanc cladem, quæ accepta eſt, credere Campani oportet, communem patriam tuendam arbitrari eſſe. Non cum Samnite aut Hetruſco res eſt, vt quod à nobis ablatum ſit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hoſtis, ne Africæ quidem indigenam, ab vltimis terrarum oris, freto Oceani, Herculiſque columnis, expertem omnis iuris & conditionis & linguæ prope humanæ, militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, inſuper dux ipſe efferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) veſci humanis corporibus docendo. hos infandis paſtos epulis, quos contingere etiam nefas ſit, videre atque habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam eſſe, cui non genito modo in Italia, deteſtabile ſit? Pulchrum erit C
Campani, prolapſum clade Romanum imperium, veſtra fide, veſtris viribus retētum ac recuperatum eſſe. Triginta millia peditum, quatuor equitum arbitror ex Campania vos ſcripſiſſe: iam pecuniæ affatim eſſe, frumentiq;. qui ſi parem fortunæ veſtræ fidem habetis, nec Annibal ſe viciſſe ſentiet, nec Romani ſe victos eſſe. Hac oratione Cos. dimiſſis redeuntibuſque domum legatis, vnus ex ijs, Sabius Virius, tempus veniſſe ait, quo Campani non agrum ſolum ab Romanis quondam per iniuriam ademptum recuperare, ſed imperio etiam Italiæ potiri poſſint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos. neque controuerſiam fore, quin ipſe confecto bello Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumque deportet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti aſſenſi omnes,

A omnes, ita renunciant legationem, vti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen authoritatibus seniorũ per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, vt ijdem legati qui ad C o s. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, certumque defectionis consilium esset: Romam legatos missos à Campanis, in quibusdam Analibus inuenio, postulantes, vt alter C o s. Campanus fieret, si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missumq; lictorem, qui ex vrbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulationi erat, Cœliusque & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo his conditionibus fecerunt, ne quis impe-
B rator magistratusve Pœnorum ius vllum in ciuem Campanum haberet, neve ciuis Campanus inuitus militaret, munusve faceret: vt suæ leges, sui magistratus Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos socium, ciuesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negocijs implicitos, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: vbi feruore atque æstu anima interclusa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam authoritatem nihil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt vero præsidium mitti. Ab Annibale audiuit: Pyrrhi su-
C perbam dominationem, miserabilemque Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primo ne reciperetur præsidium, palam vociferatus est: deinde, vt receptum aut eijceretur: aut, si malum facinus, quod à vetustissimis socijs consanguineisque defecissent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit qui vocarent Magium ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad se iussit: veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorũ inconsulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuncio ad Marium Blosium Pr. Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum

cum modico præsidio. Martius cõcione aduocata edicit, vt frequen- A
tes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id
non obedienter modo, sed enixe, fauore etiam vulgi, & studio visen-
di tot iam victorijs clarum imperatorem, factum est. Decius Magius
nec obuiam egressus est: nec, quo timorem aliquem ex conscientia
significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusque
paucis ociose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendum
Pœnum, visendumq;. Annibal ingressus vrbem, senatũ extemplo po-
stulat. precantibusq; inde primoribus Campanorum, ne quid eo die
fere gereret, diemq; vt ipse aduentu suo festũ lætus ac libens celebra-
ret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in prin-
cipio negaret, visendo vrbem magnã diei partem cõsumpsit. Diuer-
satus est apud Munios Celeres, Stenium, Pacuuiumque inclytos no-
bilitate ac diuitijs. Eo Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est,
princeps factionis eius, quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuue- B
nem adduxit: abstractumq; ab se à Decij ait latere, cum quo ferocis-
sime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec
eum aut inclinata in partem alterã ciuitas, aut patria maiestas sen-
tentia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecãdo ma-
gis quam purgando placauit. victusq; patris precibus, lachrymisque
etiam ad cœnam eum cũ patre vocari iussit: cui conuiuio neminem
Capanum, præterquam hospites, Iubelliumque Tauream, insignem
bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & cõuiuium
non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate,
atq; etiam domo, diu ad varias omnium voluptatum illecebras in-
structum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdũ An-
nibalis, Calauij filius Perolla vinci potuit. ipsiq; valetudinem excu-
sans patri, animi quoq; eius mirabilem interturbationem cum quæ-
reret: ante solis ferme occasum patrem Calauium ex cõuiuio egres- C
sum secutus filius, vbi in secretum (hortus erat posticis ædium parti-
» bus) peruenerunt: Consilium, inquit, affero pater, quo non veniam
» solum peccati, quod defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Ro-
» manis: sed in multo maiore dignitate & gratia simus Cãpani, quam
» vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij
» quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat.
» Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te
» id prius scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles.
Quæ vbi vidit audiuitque senex, velut si iam agendis quæ audiebat,
» interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunque iura liberos
» iungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris face-
» re & pati omnia infanda velis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes

per

A per quicquid deorũ est, dextras dextrę iungentes, fidẽ obstrinximus, vt sacratis de mensis essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas, audiantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorum seruorumq;? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. deterreri hic sine te potius,
B quã illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernẽs, medium complectitur, atq; osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam peruicit vt gladium poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis: Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defectionem inisti ab Romanis: iterum, cum pacis cũ Annibale fuisti author: tertio hodie, cum restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, recipe. Hęc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequens datus Annibali. vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias e-
C git Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraque inde cum cæteris populum Romanum etiam petiturum. Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusque consultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus consedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes statutum causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra est iussus.

Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circumfusam vndique multitudinem vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior, quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate vrbem, diemque aduentus eius consecrate, vt hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cum moueri vulgus videretur, obuolutum caput est: ociusque rapi extra portam iussus. ita in castra perducitur: extemploq; impositus in nauim, & Carthaginem missus, ne motu aliquo Capuę ex indignitate rei orto, senatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo, habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis con- B fugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumque vt rediret, seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosque bellum sit, transfugæ magis quam hospis fore domicilium: nusquam malle, quam in regno eius viuere, quem vindicem atque authorem habeat libertatis. Dum hæc geruntur. Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam redijt, responsumq; ex scripto recitauit: (diui quoque in eo erant, quib. quoq; modo supplicaretur.) Tum si ita faxitis Romani, vestræ res meliores facilioresq; erunt: magis ex sententia respub. vestra vobis procedet: victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, Repub. vestra bene gesta seruataque, lucris meritis donum mittitote: deque præda, manubijs, spolijsque honorem habetote. Hæc vbi ex Græco C carmine interpretata recitauit: tum dixit, se oraculo egressum extemplo, his omnib. diuis rem diuinam thure ac vino fecisse: iussumque ab antistite, sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset, & rem diuinam fecisset, ita coronatum nauim ascendere, nec ante deponere eam, quam Romam peruenisset. se quæcunque imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse. Senatus decreuit, vt eæ res diuinæ, supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atq; in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat. Mago Amilcaris filius, nō ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum, quæ deficiebant. Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre

exposuit.

A exposuit. Cum sex imperatoribus eum, quorũ quatuor consules, duo
dictator ac magister equitũ fuerint, cum sex consularib. exercitibus
acie cõflixisse. occidisse supra ducenta millia hostium: supra L. millia
cepisse. ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobus saucium al-
terum, alterum toto exercitu amisso, vix cum L. hominib. effugisse.
magistrum equitum, qui consularis potestatis sit, fusum fugatumq;,
dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit, vnicum haberi
imperatorem. Brutios Apulosq;, partem Samnitum ac Lucanorum,
defecisse ad Pœnos. Capuam, quod caput non Campaniæ modo, sed
post afflictam rem Romanam Cannensi pugna, Italię sit, Annibali se
tradidisse. Pro his tantis totq; victorijs verum sacrum dijs immorta-
libus agi, haberiq;. Ad fidem deinde tam lætarum rerum, effundi in
vestibulo curiæ iussit annulos aureos. qui tantus aceruus fuit, vt me-
tientibus dimidium super tres modios explesse, sint quidam autho-
B res. Fama tenuit, quæ propior vero est, haud plus fuisse modio. Adie-
cit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi e-
quitem, atq; eorum ipsorum primores id gerere insigne. Summa fuit
orationis, quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope
iuuandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in
media hostium terra, magnã vim frumenti pecuniæq; absumi: & tot
acies, vt hostium exercitus delesse, ita victoris etiam copias parte ali-
qua minuisse. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in
stipendium pecuniam, frumentumque tam benemeritis de nomine
Punico militibus. Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Hi-
milco vir factionis Barchinæ, locum Hannonis increpandi esse ra-
tus: Quid est Hanno? inquit? etiam nunc te pœnitet belli suscepti
aduersus Romanos? iube dedi Annibalem: veta in tam prosperis re-
bus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Romanum senatorem
C in Carthaginiensium curia. Tum Hanno: Tacuissem hodie Patres
conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætũ quod
esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteatne me ad-
huc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam, aut superbus, aut
obnoxius videar. quorum alterum est hominis alienæ libertatis ob-
liti, alterum suæ. Respondeam igitur Himilconi, non desisse pœ-
nitere me belli: neque desiturum ante inuictum nostrum impera-
torem incusare, quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum
videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, quam pax
noua finiet. Itaque ista quæ modo Mago iactauit, Himilconi cæte-
risque Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse,
quia res bello bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem nobis æ-
quiorem dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus, quo magis

„ dare quam accipere possumus videri pacem : vereor, ne hæc quoque A
„ lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc quoq; qua-
„ lis est? Occidi exercitus hostium : mittite milites mihi. Quid aliud
„ rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet ple-
„ na, & commeatuum : frumentum & pecuniam date. Quid aliud, in-
„ quam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse
„ mirer: (mihi quoq; enim, quoniam respondi Himilconi, interroga-
„ re ius fasq; est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat : cum ad in-
„ ternecionem Romani imperij pugnatum ad Cannas sit, constetque
„ in defectione totam Italiam esse : primum ecquis Latini nominis
„ populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & XXX. tribu-
„ bus ad Annibalem transfugerit? Cum vtrunque Mago negasset: Ho-
„ stium quidem ergo, inquit, adhuc multum superest: sed multitudo
„ ea quid animorum, quidve spei habebat, scire velim. Cum id nescire
„ se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad B
„ Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam deniq; mentionem
„ pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est? Cum id quoq; negasset:
„ Bellum igitur, inquit, tam integrũ habemus, quam habuimus, qua
„ die Annibal in Italiam est ingressus. Quam varia victoria priore Pu-
„ nico bello fuerit, pleriq;, qui meminerimus, supersumus. nunquam
„ terra marique magis prosperæ res nostræ visæ sunt, quam ante con-
„ sules C. Luctatium & A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio
„ Coss. deuicti ad Ægates insulas sumus. Quod si (id quod dij omen
„ auertant) nunc quoq; fortuna aliquid variauerit, tum pacem spera-
„ tis, quum vincimur: quam nunc cum vicimus, dat nemo? Ego, si
„ quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda: habeo
„ quid sententię dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victo-
„ ribus mitti attinere puto, & frustrantibus nos falsa atq; inani victo-
„ ria, multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Han- C
nonis oratio. nam & simultas cum familia Barchina leuiorem authorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia, nihil quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant: debellatumq; mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaq; ingenti consensu fit senatusconsultum, vt Annibali XL. Numidarum millia in supplementum mitterentur, & XL. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq; cũ Magone in Hispaniam præmissus est, ad cõducenda XX. millia peditum, quatuor equitũ, quibus exercitus qui in Italia, quiq; in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, vt in secundis rebus, segniter ociosequegesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul vlli rei quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis

perfectis,

A perfectis, latoque (vt solet) ad pppulum, vt equum ascendere liceret: præter duas vrbanas legiones, quę principio anni à consulibus conscriptæ fuerant, & seruorum delectum, cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad vltimum prope desperatæ Reipub. auxilium, cum honesta vtilibus cedunt, descendit equo, dixitque: Qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque se exolui iussurum. & sex millia hominum Gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum X X V. millibus armatorum ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos, partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & vt non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionem: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus, ac maxime primores eius, in societate Romana cum fide perstare. plebs nouarum (vt solet) rerum auida, atque Annibalis tota esse: metumque agrorum populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaque proponere animo, neque authores defectionis deerant. Itaque vbi senatum metus cepit, si palam contra tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulãdo dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque nouam transeant, parum constare. Ita spacio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse, & Pœnorum vrbem extemplo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus

C collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Satriculanum Trebianumque super Suessulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum postea quam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, sicut Nolam, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumsedisset: sæpe vi, sæpe solicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, vt inermes cum singulis abirent ve-

ſtimentis: deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter A Romanos videri vellet, præmia atq; honores ijs qui remanſiſſent, ac militare vellent ſecum, propoſuit. nec ea ſpes quenquã tenuit. dilapſi omnes quocunque hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maxime Nolam, Neapolimq;. Cum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque Capuam petiſſent: excluſi inde, quod portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe contulerunt. Nuceriæ præda militi data eſt, vrbs direpta, atq; incenſa. Nolã Marcellus non ſui magis fiducia pręſidij, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nũc ad proditionem patriæ, nunc ſi ea die fortuna de fuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat iuuenis acer, & ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. ſeminecem eum ad Cannas in aceruo cæſorum corporum inuentum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiſerat. ob B eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius ditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumq; eum & ſolicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus eſſet, aut beneficio conciliandus, ſibi aſſumpſiſſe, quam hoſti ademiſſe fortẽ ac ſtrenuum maluit ſocium, accitumq; ad ſe benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo ciuis Nolanus ſibi indicauerit quam multa eius egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis militauerit caſtris, nõ poſſe obſcuram eius virtutem eſſe. multos ſibi qui cum eo ſtipendia fecerint, referre, qui vir eſſet ille: quæque & quoties pericula pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: vtiq; Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quam prope exanguis ruina ſuperincidentium virorum, equorum, armorumque ſit oppreſſus. Itaque macte virtute eſto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo C frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati atq; emolumento eſſe. Lætoque iuueni promiſſis, equum eximium dono dat, bigatoſq; quingentos quæſtorem numerare iubet: lictoribus imperat, vt eum ſe adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo eſt mollitus, vt nemo inde ſociorũ rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas eſſet (Nolam enim rurſus à Nuceria mouerat caſtra (plebſq; Nolana de integro ad defectionem ſpectaret: Marcellus ſub aduentũ hoſtium intra muros ſe recepit, non caſtris metuens, ſed ne prodendæ vrbis occaſionem nimis multis in eam imminentibus daret. Inſtrui deinde vtrinq; acies cœptę, Romanorum pro mœnibus Nolę, Pœnorum ante caſtra ſua. prælia hinc parua inter vrbem caſtraque, & vario euentu

A euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare signum vniuersæ pugnæ volebant. in hac continua duorum exercituum statione, principes Nolanorum nunciant Marcello, nocturna colloquia inter plebē ac Pœnos fieri: statutumq; esse, vt cum Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas, murosq; occuparent, vt potientes rerum suarum atq; vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnæ experiri statuit. Ad treis portas in hostes versas tripartito exercitum instruxit, impedimenta subsequi iussit: calones, lixasq; & inualidos milites vallum ferre. media porta robora legionum, & Romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemque armaturam, ac sociorum equites statuit. Nolani muros portasq; adire vetiti: subsi-
B diaq; destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti, primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuque resides factos, partem militum in castra remittit, iussos propere apparatum omnem oppugnandę vrbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultū aliquem in vrbe plebē moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditq; ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius lega-
C ti in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ calonesq;, & alia turba custodiæ impedimentorum apposita, vt paucitatē maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam authores sunt, duo millia & CCC. hostium cæsos: non plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor victoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vinci enim ab Annibale vincere solito, difficilius fuit, quam postea vincere. Annibal spe potiundæ Nolę adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusq; dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de ijs qui clam in colloquijs hostium fuerant, habuit: supra LXX. damnatos proditionis securi percussit, bonaq; eorū iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra

Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, posteaquam obstinatos vidit, obsidere inde atq; oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat. itaq; desperata tutela vrbis, vt circumuallari mœnia viderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasq; custodias, silētio noctis dilapsi, per vias inuiaq;, qua quenq; aut consilium aut terror tulit, in vrbes Campaniæ, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incensis, cum à Casilino dictatorem Romanum legionesque nuncij accipi nunciassent, ne quis tam propinquis hostium castris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingēti Prænestini habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannensis clades contulerat. Hi, non confecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam venissent, & aliis aggregarent sese Romanis sociisq;, profecti à Casilino, cum satis magno agmine irēt, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ: ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentesq; cauendis ac struendis inuicem insidiis traduxissent, iamque de Capuæ defectione agi, accipiq; Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbis quę citra Vulturnum est (eo enim diuiditur amni) occupauere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC. & LX eodē nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominū, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cū præfecto nomine Isalca præmittit, ac primo si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumque accipiēdum perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere, ac tentare si qua parte inuadere vrbem possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solicitudo visa, metuque concessum barbarus ratus, moliri portas, & seras claustraque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemq; hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremum Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam vrbem paruumque præsidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat ac dum instat, lacessitque, corona vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quenque è muro turribusque ictos, amisit.

A ſit. Semel vltro irrumpentes agmine elephantorum oppoſito prope
interclusit,trepidosque compulit in vrbem : ſatis multis, vt ex tanta
paucitate,interfectis.plures cecidiſſent,ni nox prælio interueniſſet.
Poſtero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique
poſteaquam corona aurea muralis propoſita eſt, atque ipſe dux ca-
ſtelli plano loco poſiti ſegnem oppugnationem Sagunti expugna-
toribus exprobrabat: Cannarum Thraſimenique & Threbiæ ſingu-
los admonens,vniuerſoſque.inde vineæ quoque cœptæ agi,cunicu-
lique : nec ad varios conatus hoſtium aut vis vlla, aut ars deerat. So-
cij Romanorum propugnacula aduerſus vineas ſtatuere, tranſuerſis
cuniculis hoſtium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis ob-
uiam ire,donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit,caſtriſ-
que communitis, ac præſidio modico impoſito, ne omiſſa res vide-
retur,in hyberna Capuam conceſſit.ibi partem maiorem hyemis ex-
B ercitum in tectis habuit,aduerſus omnia humana mala ſæpe ac diu
durantem , bonis inexpertum atque inſuetum. itaq; quos nulla ma-
le vicerat vis,perdidere nimia bona , ac voluptates immodicæ. & eo
impenſius, quo auidius ex inſolentia in eas ſe immerſerant. ſomnus
enim,& vinum,& epulæ,& ſcorta,balneaque, & ocium conſuetudi-
ne indies blandius , ita eneruauerunt corpora animoſque , vt magis
deinde præteritæ eos victoriæ quam præſentes tutarentur vires: ma-
juſque id peccatum ducis apud peritos artium militarium habere-
tur , quam quod non ex Cannenſi acie protinus ad vrbem Romam
duxiſſet.illa enim cunctatio diſtuliſſe modo victoriam videri potuit:
hic error vires ademiſſe ad vincendum. Itaque hercule velut ſi cum
alio exercitu à Capua exiret, nihil vſquam priſtinæ diſciplinæ te-
nuit. nam & redierunt plerique ſcortis impliciti : & vbi primum ſub
pellibus haberi cœpti ſunt , viaque & alius militaris labor excepit,
C tyronum modo corporibus animiſque deficiebant : & deinde per
omne æſtiuorum tempus magna pars ſine commeatibus ab ſignis
dilabebantur : neque aliæ latebræ, quam Capua, deſertoribus e-
rant, Cæterum miteſcente iam hyeme, ducto ex hybernis milite,
Caſilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione ceſſatum erat,
obſidio tamen continuata oppidanos præſidiumque ad vltimum
inopiæ adduxerat. Caſtris Romanis T. Sempronius præerat, dicta-
tore auſpiciorum repetendorum cauſa profecto Romam. Marcel-
lum & ipſum cupientem ferre auxilium obſeſſis, Vulturnus amnis
inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebant,
Campanos timentium , ſi præſidium Romanum abſceſſiſſet. Grac-
chus aſſidens tantum Caſilino , quia prædictum erat dictatoris, ne
quid abſente eo rei gereret , nihil mouebat : quanquam quæ facile

omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam, non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndiq; conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumē, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quā hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractasque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murū erat, raporū semen iniecerunt, vt Annibal, Eone vsq; dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullam antea pactionē auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesque absumpsit. cæterum incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinū oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquennij militiæ vacationem decreuit. ciuitate cum

A cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus
obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustra-
tus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni
ex Brutijs manserant in amicitia Romana : non Carthaginienses
modo, qui regionem obtinebant, sed Brutij quoq; cæteri ob sepa-
rata ab se consilia oppugnabant. cum obsistere malis nequirent Pe-
tellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum
preces lachrymæq; (in quæstus enim flebiles, cum sibimetipsi con-
sulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem mi-
sericordiam patribus ac populo mouerunt. consultiq; iterum à M.
Æmylio prætore patres, circunspectis omnibus imperij viribus, fa-
teri coacti, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse : redire do-
mum, fideq; ad vltimum expleta, consulere sibimet ipsos in præsenti
fortuna iusserunt. Hæc posteaquam renunciata legatio Petellinis
B est, tantus repente mœror pauorq; senatū eorum cepit, vt pars pro-
fugiendi qua quisq; posset, ac deserendæ vrbis authores essent: pars,
quando deserti à veteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Bru-
tijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nil raptim
nec temere agendum, consulendumq; de integro censuit. Relaxata
postero die per minorem trepidationem, retinuerunt optimates, vt
conuectis omnibus ex agris, vrbem ac muros firmarent. Per idem
fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. priores ex
Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum
classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsum grauiter saucium in discri-
mine vltimo vitæ esse. militi & naualibus socijs neq; stipendium ne-
que frumentum ad diem dari: neq; vnde detur, esse: magnopere sua-
dere, vt quamprimum ea mittantur : sibique, si ita videatur, ex nouis
prætoribus successorem mittant. Eademq; ferme de stipendio fru-
C mentoq; ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Re-
sponsum vtrisque, non esse vnde mitteretur. iussiq; ipsi classibus atq;
exercitibus suis consulerent. Octacilius ad vnicum subsidium popu-
li Romani Hieronem legatos cum misset, in stipendium quantum
argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in
Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoq; pro-
pter penuriā argenti triumuiri mensarij rogatione Minutij tribuni
plebis facti, L. Æmylius, qui consul censorq; fuerat : & M. Attilius
Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tū tribunus
plebis erat. Et duum viri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ,
quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices crea-
ti, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccius
in locum P. Scantinij demortui, & L. Æmylij Pauli Cos. & Q. Ælij

 Pæti,

Pæti,qui ceciderant in pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis A
cladibus fortuna minuerat,quantum consiliis humanis assequi poterant, patres explessent: tandem se quoque & solitudinem curiæ, paucitatemque conuenientium ad publicum consilium respexerũt. neque enim post L. Æmylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat,cum tantum senatorum aduersæ pugnę, ad hoc sui quęque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Æmylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset tum Spurius Cauilius, cum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatẽ etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur: conquestus esset,explendi senatus causa,& iungendi arctius Latini nominis pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus,si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, B
quam ipsorum quõdam postulatum Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius esset etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu interfecturum: Quintus Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum animos,incertamq; fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temerariã vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro non dicto habendum esse. Ita eius rei opressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex iis qui viuerent censores, creari placuit, qui senatum legeret: accirique Caium Terentium consulem ad dictatorem C
dicendum iusserunt. qui cum ex Apuleia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictoribus in Rostra ascendit, neque duos dictatores tempore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum, neç censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, iis se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex iis quos C. Flaminius, L. Æmylius censores in senatum legissent: transcribi tantum recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitrium-

A bitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum. vt ordo ordini non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstoresve fuerant, tum ex eis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusque de Rostris descendit, lictoribus abire iussis: turbæque se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul B nocte insequenti ad exercitum rediјt, non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. postero die consultus à M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si è repub. censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex iis præsentibus noscere patres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, Appius Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator C creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, comparandisque in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortuna: Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociumq; ab supero mari tantum conscripserat, vt XXV. millia armatorum in agros hostiũ induxisset Galli oras extremæ syluę cum circũsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt.

pellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt. vix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis, fragmentisq; ramorum: cæteram quoq; multitudinem inopinato malo trepidam, Galli saltum omnem armati circunsidentes interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obsesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni vi, ne caperetur, obnixus, occubuit. spolia corporis, caputq; ducis præcisum Boij ouantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos ijs est, caluam auro cælauere. idque sacrum vas ijs erat, quo solennibus libarent: poculumq; idem sacerdoti esse, ac templi antistibus. Præda quoq; haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, senatus ædilibus negocium daret, vt vrbem circumirent, aperirique tabernas, & mœstitiæ speciem publicæ vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatum habuit, consolatusq; patres est, & adhortatus, ne qui Cannensi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemque attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto, & differri posse: vltionem eam fraudis in deorum ac populi Romani potestate fore, de hoste Pœno, exercitibusque, per quos id bellum gereretur, consultandum atq; agitandum. Ipse primum quid peditum equitumque, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duone consulares exercitus satis firmati tanto bello sufficerent, inibatur ratio. itaque Galliam, quanquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reijci militem minimi quenque roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones vrbanæ alteri consuli, qui in locum L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eumq; cum primum saluis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul, cui legiones vrbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C.

A set, C. Terentio Cos. prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu, quem ad præsidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones inter se partiti sunt copias, vt Cn. terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditum & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum refecta tandē spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimamq; oram tutandam. In ipso impetu mouendarū de integro rerum perculit eum præfectorū nauium transitio, qui post classem ad Iberum per pauorem desertā grauiter increpiti, nunquā deinde satis fidi aut duci aut Carthaginensium rebus fuerant. Fece-
B rant ij transfugæ motum in Capesiorum gente: desciuerantque ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbum, nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hostes ad pugnam, peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, vt palantes exciperent, simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde vndiq; diuersis itineribus cum in castra se recepissent, adeo repente decessit animis pauor, vt non ad munimenta modo defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum hostem prelio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo ante vltro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdru-
C bal in collem satis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesque palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriumq; aliquantum præstanti. Posteaquam neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant, neq; castrorum oppugnatio facilis erat: vrbem Asenam, quo fines hostium ingrediens Asdrubal frumentum commeatusq; alios conuexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in castris vllo imperio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene gesta, oriri senserat Asdrubal: cohortatus milites, vt palantes sine signis hostes aggrederentur, digressus colle

pergit

pergit ire acie instructa ad castra. Quem vt adesse tumultuosi nun- A
cij refugientes ex speculis stationibusq; attulere, ad arma conclamatum est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & vndique pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaq; armis iungunt, in arctum compulsi, cum vix mouendis armis satis spacij esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, syluas ac montes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditionem venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, vt Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniam, omnium ferme animos ad Romanos auertit. B
Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginē mittit, indicans, quanto fama profectionis suæ damno fuisset: Si vero inde pergeret, priusquam Iberum transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquam quod nec præsidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix æquis viribus resisti possit. Itaq; si vlla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitterent, cui si omnia prospere euenirent, non tamen ociosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, nihil de Asdrubale neq; de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendam terra marique, ac tuendam Hispaniam est missus, qui vt pedestres naualesq; copias traiecit, castris communitis, nauibusq; subductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare poterat, per C
dubios infestosq; populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus mandataq, exposuisset, atq; edidisset ipse inuicem, quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt: nulla re quam celeritate tutior. quod vndiq; abierat, antequam populi consentirent. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suę ditionis: satis gnarus, Annibalem transitus quosdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad alpes fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decreta Cathaginiensium, & Asdrubalis iter, vbi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atque obsidere parant: rati, si

Anni-

A Annibali vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux atq; Hi-
spaniensis exercitus esset iunctus, illico Romani finem imperij fore.
His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum
diu consultassent, vtrum castra castris conferrent, an satis haberent
socijs Carthaginiensium oppugnandis morari ab itinere proposito
hostem: vrbem a propinquo flumine Iberam appellatam, opulen-
tissimam ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi
sensit Asdrubal, pro ope ferenda socijs pergit ire ad vrbem, deditam
nuper in fidem Romanorum, oppugnandam. Ita iam cœpta obsi-
dio omissa ab Romanis est; & in ipsum Asdrubalem versum bellum.
Quinq; millium interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec
sine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent. tandem vno eodemque
die velut ex composito vtrinq; signum pugnæ propositum est: atq;
omnibus copijs in campum descensum est. Triplex stetit Romana
B acies: peditum pars ante signa locata, pars post signa accepta: equi-
tes cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmat: in cor-
nibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorumq; auxilia e-
quitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro cornibus
opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus de-
sultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæ-
pe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos e-
rat. tanta velocitas ipsis, tamq; docile equorum genus est. Cum hoc
modo instructi starent, imperatorum vtriusq; partis haud ferme di-
spares spes erant. nam ne multum quidem aut numero aut genere
militum hi aut illi præstabant. militibus longe dispar animus erat.
Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facile persua-
serant duces pro Italia atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut qui-
bus reditus in patriam eo discrimine pugnæ verteretur, obstinaue-
C rant animis vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat al-
tera acies. nam maxima pars Hispani erant, qui vinci in Hispania,
quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu,
cum vix pila coniecta essent, retulit pedem media acies; inferenti-
busque sese magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo segnius in
cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in cir-
cumuentos prælio ancipiti pugnant, sed cum in medium tota iam
coisset Romana acies, satis virium ad dimouenda hostium cornua
habuit. itaq; duo diuersa prælia erant: vtroq; Romani, vt qui pulsis
tandē medijs, & numero & robore virorum præstarent, haud dubie
superarunt. Magna vis hominum ibi occisa, & nisi Hispani vix dum
cōfetto pręlio tā effuse fugissent, per pauci ex tota superfuissent acie.
Equestris pugna nulla admodum fuit: quia simul inclinatā mediam
aciem

aciem Mauri Numidæque viderunt extemplo fuga effusa nuda cor- A
nua, elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsq; ad vl-
timum euentum pugnæ moratus è media cæde cum paucis effu-
git. Castra Romani cepere atq; inde diripuere. Ea pugna, si qua du-
bia in Hispania erant, Romanis adiunxit: Asdrubaliq; non modo
in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto
in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Ro-
mæ vulgata sunt, non tam victoria, quam prohibito Asdrubalis in
Italiam transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petel-
lia in Brutijs aliquot post mensibus quam cœpta oppugnari erat, ab
Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorumq; sangui-
ne ac vulneribus ea Pœnis victoria stetit: nec vlla magis vis obsessos,
quam fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, car-
nisq; omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo corijs, herbis-
que, & radicibus, & corticibus teneris, strictisq; rubis vixere. nec an- B
te quam vires ad standum in muris ferendaq; arma deerant, expu-
gnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit
quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditio-
nem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Croto-
nem Græcam vrbem circumsedit, opulentam quondam armis viris-
que: tum iam adeo multis magnisq; cladibus afflictam, vt omnis æ-
tatis minus viginti millia ciuium superessent. itaque vrbe defensori-
bus vacua, facile potiti sunt hostes: arx tantum retenta, in quam in-
ter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam effugere. Et Lo-
crenses desciuere ad Brutios Pœnosq; prodita multitudine à prin-
cipibus. Rhegini tantummodo regionis eius & fide erga Romanos,
& potestatis suæ ad vltimum manserunt. In Siciliam quoq; eadem
inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis to-
ta à defectione abstinuit. namque Gelo maximus stirpis contempta C
simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana so-
cietate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res, nisi mors adeo
opportuna, vt patrem quoq; suspicione aspergeret, armantem eum
multitudinem, solicitantemq; socios, absumpsisset. Hæc eo anno in
Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euentu acta. Exitu anni
Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, vt ædem Veneris Erycinæ,
quā dictator vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sem-
pronius COS. designatus, cùm primum magistratum iniisset, ad po-
pulum ferret, vt Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ
causa. Et M. Æmylio Lepido, qui bis consul augurq; fuerat, filij tres,
Lucius, Marcus, Quintus ludos funebres per triduum, & gladiato-
rū paria duo & XX. per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C.
Lecto-

A Lectorius, & T. Sempronius Gracchus C O S. deſignatus, qui in ædilitate magiſter equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum inſtaurati ſunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter inſtaurati ſunt. Circũacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius C O S. Idibus Martiis magiſtratum iniit. Prætoreſque Q. Fuluius Flaccus, qui antea conſul cenſorque fuerat, vrbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam ſortem in iuriſdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scæuola Sardiniam, ſortiti ſunt. M. Marcello Procõſ. imperium eſſe populus iuſſit, quod poſt Cannenſem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia proſpere rem geſſiſſet. Senatus quo die primum eſt in Capitolio cõſultus, decreuit vt eo anno duplex tributum imperaretur, ſimplex confeſtim exigeretur, ex quo ſtipendium præſens omnibus militi-
B bus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuiſſent. Inde de exercitibus ita decretum eſt, vt duabus legionibus vrbanis T. Sempronius C O S. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde ſex legiones in caſtra Claudiana ſupra Sueſſulam deducerentur. quæ ibi legiones eſſent (erant autem Cannenſis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traijceret: quæque in Sicilia eſſent, Romam deportarentur. Ad exercitum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus miſſus, iſque iuſſus in caſtra Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio eſt miſſus. Taciti primo expectauerãt homines, vti cõſul comitia collegæ creando haberet, deinde vbi ablegatum velut de induſtria M. Marcellum viderunt, quem maxime conſulem in eum annum ob egregie in prætura res geſtas creari volebant, fremitus in
C curia eſt ortus. Quod vbi ſenſit conſul: Vtrunque, inquit, è republica fuit, Patres conſcripti, & M. Claudium ad permutãdos exercitus in Campaniam proficiſci, & comitia non prius edici, quam is inde confecto quod mandatum eſt negocio reuertiſſet: vt vos conſulem, quem tempus reipublicæ poſtularet, quemq; maxime vultis, haberetis. Ita de comitiis, donec redijt Marcellus, ſilentium fuit. Interea duumuiri creati ſunt Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Craſſus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romã venerant, delatum ad populũ, vt ciues Romani eſſent: item vti municipes Cumani eſſent, pridie q̃ populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Maxime vt hoc ferretur, mouerat, quod quorũ hominũ eſſent, ſcire ſe ipſi negabant, vetere patria relicta, in eam in quam te-

dierant, nondum adſciti. Poſteaquam Marcellus ab exercitu redijt, A
comitia vni conſuli rogando in locum L. Poſthumij edicũtur. Crea-
tur ingenti conſenſu Marcellus, qui extemplo magiſtratum occipe-
ret. cui ineunti conſulatum cum tenuiſſet, vocati augures vitio crea-
tum videri pronunciauerunt, vulgoq; patres ita fama ferebãt, quod
tum primum duo plebeij conſules facti eſſent, id deis cordi non eſ-
ſe. In locum Marcelli, vbi is ſe magiſtratu abdicauit, ſuffectus Fabius
Maximus tertium. Mare arſit eo anno: ad Sinueſſam bos equuleum
peperit: ſigna Lanuuij ad Iunonis Soſpitæ cruore manauere: lapidi-
buſq; circa id templum pluuit: ob quem imbrem Nouendiale, vt aſ-
ſolet, ſacrum fuit: cæteraq; prodigia cum cura expiata. Conſules ex-
ercitus inter ſe diuiſerũt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præ-
fuerat, euenit. Sempronio, volonũ quod fuerat, & ſociorum XXV.
millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia rediſſent, decretæ. M.
Claudius Proconſ. ad eum exercitũ, qui ſupra Sueſſulam Nolæ præ- B
ſideret, miſſus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Conſules
edixerunt, quoties ſenatum vocaſſent, vti ſenatores, quibuſq; in ſe-
natu dicere ſententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent.
Prætores quorum iuriſdictio erat, tribunalia ad Piſcinam publicam
poſuerunt. eo vadimonia fieri iuſſerũt: ibiq; eo anno ius dictum eſt.
Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia pe-
ditum, & mille quingentos equites, XX. elephantos, mille argenti
talenta in Italiã tranſmiſſurus erat cum præſidio LX. nauium lon-
garum, nuncius affertur, in Hiſpania rem male geſtam, omneſq; fer-
me eius prouinciæ populos ad Romanos defeciſſe. Erant qui Mago-
nem cum claſſe ea copijſq; omiſſa Italia in Hiſpaniam auerterent,
cum Sardiniæ recipiendæ repentina ſpes affulſit. Paruum ibi exerci-
tum Romanum eſſe, veterem pretorem, inde Cornelium prouinciæ
peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, feſſos iam animos Sar- C
dorum eſſe diuturnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe atq; a-
uare imperatũ: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppreſ-
ſos. nihil deeſſe aliud, quam authorẽ ad quem deficerent. Hæc clan-
deſtina legatio per principes miſſa erat. maxime eam rem moliente
Harſicora, qui tum authoritate atq; opibus longe primus erat. His
nuncijs prope vno tempore turbati, erectiq;, Magonem cum claſſe
ſua copijſq; in Hiſpaniam mittunt. in Sardiniam Aſdrubalem co-
gnomento Caluum deligunt ducẽ: & tantum ferme copiarũ, quan-
tum Magoni, decernunt. Et Romæ conſules tranſactis rebus, quæ in
vrbe agendæ erant, mouebant iam ſeſe ad bellum. T. Sempronius
militibus Sinueſſam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius,
conſulto prius ſenatu, vt frumẽta omnes ex agris ante Calendas Iu-

A lias primas in vrbes munitas conueherent. qui non inuexissent, eorũ se agrum populaturum, seruos sub hasta venditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones venissent, ijs potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vrbano decretus, ad suburbana littora tutanda. C. Terentio Procons. negociũ datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisq; ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorũ in ter-
B ris populorum, omnes reges gentesq; animos intenderat. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primum fama accepit Annibalem alpes transgressum: vt bello inter Romanos Pœnumq; orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. posteaquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit, legatosq; ad Annibalem misit: qui vitantes portus Brundusinum Tarentinũq;, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Laciniæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentẽ. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait, ad amicitiam societatemq; iungendam cum populo Romano, man-
C data habere ad consules, ac senatum populumq; Romanum. Inter defectiones veterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum, hostẽ pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniã, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusq; cum eo, atq; amicitiam iungit legibus his, vt Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem naues videbatur effecturus) in Italiã traijceret, & vastaret maritimã oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatũ esset, Italia omnis cũ ipsa vrbe Roma Carthaginiensiũ atq; Annibalis esset, prędaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad

Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regniq; eius essent. In has ferme A leges inter Pœnum ducem, legatosq; Macedonũ ictum fœdus, missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, vbi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde profecti, cum iam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ littoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendãq; nauem cum misisset, primo fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreret, qui, & vnde, & quo tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde vt Punicus cultus habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbicunq; essent, quamprimum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos separatim custodiendos diuideret: daretq; operã, ne quod ijs colloquium inter se, neve communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens, retulisset qui status rerum in insula esset, ad bellum ac defectionem omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, non tam in periculosum quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinẽdam inutilem fore: exercitumq; ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, C ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniam traijciendam curaret, mitteretq; cum imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul censorq; fuerat, subegeratq; in consulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate vexata, ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeo non armamenta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius

A rius mollitis animis, ſegnius bellũ eſſet: Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere, primo ſolicitantis vt ab Romanis deficerent. vbi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus ſtatum ſacrificiũ ad Hamas: eo ſenatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;, vt & Cumanus eo ſenatus veniret ad conſultandũ communiter, vt eoſdem vterq; populus ſocios hoſteſq; haberet. præſidium ibi armatum ſeſe habituros, ne quid ab Romanis noui periculi eſſet. Cumani, quanquam ſuſpecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax conſiliũ poſſe rati. Interim T. Sempronius conſul Romanus Sinueſſæ, quoad cõueniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſgreſſus Vulturnum flumen, circa Linternum caſtra poſuit. Ibi, quia ocioſa ſtatiua erant, crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) aſſueſcerent ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines
B ſuos, inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis tribuniſq; præceperat, ne quam exprobatio cuiquam veteris fortunæ diſcordiam inter ordines ſereret: vetus miles tyroni, liber voloni ſeſe exæquari ſineret. omnes ſatis honeſtos, generoſoſq; ducerent, quibus arma ſua ſignaq; populus Romanus commiſiſſet. quæ fortuna coegiſſet ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus ſunt, quam à militibus obſeruata, breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, vt prope in obliuionẽ venirent, qua ex conditione quiſq; eſſet miles factus. Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarũt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies veniſſet, & quid ijs ipſi reſpondiſſent. Triduum poſt eum diẽ feſtum eſſe: non ſenatum ſolum omnem ibi futurũ, ſed caſtra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iuſſis Cumanis omnia ex agris in vrbem conuehere, & manere intra muros: ipſe pridie quam ſtatu-
C tum ſacrificium Campanis eſſet, Cumas mouet caſtra. Hamæ inde tria millia paſſuum abſunt. Iam Campani eo frequentes ex compoſito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui ſummus magiſtratus erat Campanis, cum XIIII. millibus militum habebat caſtra, is ſacrificio apparando, & inter id inſtruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis caſtris, aut vlli militari operi fuit. Triduum ſacrificatũ ad Hamas. nocturnum erat ſacrum, ita vt ante mediam noctẽ compleretur. Huic Gracchus inſidiandum tempori ratus, cuſtodibus ad portas poſitis, ne quis enunciare poſſet, à ſexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, ſomnoq; operã dare, vt primis tenebris conuenire ad ſignũ poſſent, vigilia ferme prima tolli iuſſit ſigna. ſilentiq; profectus agmine, cum ad Hamas media nocte perueniſſet, caſtra Campana, vt in peruigilio

neglecta, ſimul omnibus portis inuadit, alios ſomno ſtratos, alios A
perpetrato ſacro inermes redeuntes, obtruncat. Hominũ eo tumul-
tu nocturno cæſa plus duo millia cum ipſo duce Mario Alfio, capta
ſunt ſigna militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centũ mi-
litum iactura caſtris hoſtium potitus, Cumas ſe propere recepit, ab
Annibale metuens, qui ſuper Capuam ad Tifata habebat caſtra. Nec
eum prouida viri fefellit opinio. nam ſimul Capuã ea clades eſt nun-
ciata, ratus Annibal ab re bene geſta inſolenter lætum exercitũ, ty-
ronum magna ex parte ſeruorumq;, ſpoliantẽ victos, prędaſq; agen-
tem ad Hamas ſe inuenturũ, citatum agmen præter Capuam rapit:
obuioſq; ex fuga Campanorum per duo præſidia Capuam duci, ſau-
cios vehiculis tolli, portariq; iubet. ipſe ad Hamas vacua ab hoſtib.
caſtra, nec quiquã præter recentis veſtigia cædis, ſtrataq, paſſim cor-
pora ſociorum, inuenit. Authores erant quidã, vt protinus inde Cu-
mas duceret, vrbẽq; oppugnaret. Id quanquam haud modice Anni- B
bal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat, Cumas ſaltẽ mariti-
mam vrbẽ haberet: tamen quia præter arma nihil ſecũ miles raptim
acto agmine extulerat, retro in caſtra ſupra Tifata ſe recepit. inde fa-
tigatus Campanorũ precibus, ſequenti die cum omni apparatu op-
pugnandæ vrbis, Cumas redit: populatoq; agro Cumano, mille paſ-
ſus ab vrbe caſtra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali ne-
ceſſitate deſerendi ſocios implorantes fidẽ ſuam populiq; Romani,
ſubſtitit, quam ſatis fidens exercitui. Nec alter conſul Fabius, qui ad
Cales caſtra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitũ: occu-
patus primo auſpicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia ſu-
per alia nunciabantur, expiantiq; ea haud facile litari aruſpices re-
ſpondebant. Hæ cauſæ cum Fabium tenerent, Sempronius in obſi-
dione erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduerſus ligneam ingen-
tem turrim admotam vrbi, aliam turrim ex ipſo muro excitauit con- C
ſul Romanus, aliquanto altiorem: quia muro ſatis per ſe alto ſubie-
ctis validis ſublicis pro ſolo vſus erat. inde primum ſaxis, ſudibuſ-
que, & cæteris miſſilibus propugnatores vrbem ac mœnia tueban-
tur: poſtremo vbi promouendo adiunctam viderunt turrim, faci-
bus ardentibus plurimum ſimul ignem coniecerunt. quo incen-
dio trepida armatorum multitudo cum de turri ſeſe præcipitaret,
eruptio ex oppido ſimul duabus portis facta, ſtationes hoſtium fu-
dit, fugauitq; in caſtra, vt eo die obſeſſo quam obſidenti ſimilior
eſſet Pœnus. Ad mille CCCC. Carthaginienſiũ cæſi: vnde quadra-
ginta viui capti, qui circa muros & in ſtationibus ſolute ac negligẽ-
ter agentes, cum nihil minus quam eruptionẽ timuiſſent, ex impro-
uiſo oppreſſi ſunt. Gracchus prius quã ſe hoſtes ab repentino pauo-
re col-

A re colligerent, receptui signũ dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulẽ, iusto prælio ratus certaturũ, aciem inter castra atq; vrbem instruxit. cęterum posteaquam neminem moueri ab solita custodia vrbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumẽtum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominũ occidit: & CCLXXX. milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prętorem. Vercellius, Siciliusq; authores defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in Hirpinis gerũ-
B tur, quinq; naues, quę Macedonũ atq; Pœnorum captos legatos Romam portabãt, à supero mari ad inferum circunuectæ, prope omnẽ Italiæ oram, cum pręter Cumas velis ferrentur, neq; hostiũ an sociorum essent satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percontando inuicẽ cognitum esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulẽ deducti, & literæ datę. Cõsul literis Philippi atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem fere die literæ legatiq; Romã venissent, & percontatione facta, dictą cum scriptis congruerẽt, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta vix tolerantibus Punicũ bellũ, Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, vt extemplo agitaretur, quemadmodum vltro inferendo bello auerterent ab Italia hostem. Captiuis in vincula cõditis, comitibusq; eorum sub hasta ven-
C ditis, ad naues XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq;, & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentũ profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus Varronianis. quibus L. Apustius legatus Tarenti pręerat, in naues impositis, L. nauium classe nõ tueri modo Italiæ orã, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis, legatorumq; indicijs Philippi consilia essent, vt M. Valerium prætorẽ literis certiorem faceret. isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniã transmitteret: daretq; operam, vt Philippũ in regno contineret. Pecunia ad classem tuendã, bellumq; Macedonicũ ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliã missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum

Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia mo- A
dium tritici, & hordei centum. Dum hæc Romani parant, aguntq;, ad Philippum captiua nauis vna ex ijs quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs quæ cum Annibale legatis suis conuenissent, quæq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quam mouere ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit ad dilationẽ imminentis Romanis belli. Et circa Capuã, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam vrbes, quæ ad Pœnũ defecerant, Fabius vi cepit: præsidiaq; in ijs Annibalis: Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus B
Romanorum, plebs Annibalis erat, consiliaq; occulta de cæde principũ & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam, castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulẽ cum ijs copijs quas habebat Nolã in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorẽ administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquã Q. Mutius prętor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis, naualibusq; socijs armatis, vt terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditũ, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitũ peditumq; copijs profectus in agrum hostiũ, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutẽ armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescẽ- C
tia ferox, temere prælio inito fusus, fugatusq;, ad XXX. millia Sardorũ eo prælio cæsa. mille trecenti ferme viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasq; fuga palatus: dein, quo ducẽ fugisse fama erat, ad vrbẽ nomine Cornum caput eius regionis, confugit. Debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cũ duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicę classis Caraleis se recepit. ea occasio Harsicorę data Pœno se iungendi. Asdrubal copijs in terrã expositis, & classe remissa Carthaginẽ, duce Harsicora ad sociorũ populi Rom. agrum populandũ profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione cõtinuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta: de-

A cta: deinceps procursationes, leuiaq; certamina vario euentu inita, postremo descensum in aciem, signisq; collatis iusto prelio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni Sardis facile vinci assuetis, fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis quam pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumque ferme III. millia, & D C C. capti, & signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnā fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carthaginienses. Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnā cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, vt super afflictas res

B necem quoque filij audiuit: nocte ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris vrbs Cornus eadē, quæ ante, fugæ receptaculum fuit, quam Manlius victore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnosq; defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese, quibus stipendio frumentoq; imperato, pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secum aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamq; perdomitam nunciat patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusque agrum Carthaginiensem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdrubalem

C à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum sociis naualibus cepit. cæteras metus haud secus quam tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & cōmeatu, Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanā repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam presidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit: adeoq; omnia ferro atq; igni vastauit, vt antiquarum cladium

Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Anniba- A
lem missi simul ex vtraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt: Hostes po-
puli Romani, Annibal, fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra
arma, nostræ vires nos tutari poterant. posteaquam iis parum fide-
bamus, Pyrrho regi nos adiunximus: à quo relicti, pacem necessa-
riam accepimus, fuimusq; in ea per annos prope quinquaginta, ad
id tempus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortu-
naque, quam vnica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos
captos nobis remisisti, ita conciliauit tibi, vt te saluo atq; incolumi
amico, non modo populum Ro. sed ne deos quidem iratos (si dici fas
est) timeremus. At Hercule non solum incolumi & victore, sed præ-
sente te, cum ploratum prope coniugum ac liberorum nostrorum
exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties
hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, nō Annibal vicisse ad Cannas
videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modo ictum vigentem, B
velut iaculo emisso torpere. Per centum prope annos cum populo
Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exer-
citu: nisi q̄d per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vi-
res, quam suis viribus nos defendit. Non ergo secundis rebus nostris
gloriabimur: duos consules, ac duos cōsulares exercitus à nobis sub
iugum missos, & si qua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerunt.
quæ aspera aduersaq; tunc acciderunt, minore indignatione referre
possumus, q̄ quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris
equitum, bini consules cum binis consularibus exercitib. ingredie-
bantur fines nostros ante explorato, & subsidiis positis, & sub signis
ad populandum ducebant. nunc prope vnius & parui ad tuendā No-
lam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latro-
nū modo percursant totis finibus nostris negligentius, quam si in
Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quod neq; tu defen C
dis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur. omnis sub signis
militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, nisi à quo tot Ro-
manas acies fusas stratasq; esse sciam, ei facile esse ducam oppri me-
re populatores nostros vagos, sine signis, palatos, quo quemq; trahit
quamuis vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præ-
da erunt: præsidiumq; missum nobis erit: & Nolæ ademeris, si modo
quos, vt socios haberes, dignos duxisti, haud indignos iudicas quos
in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia simul fa-
cere Hirpinos, Samnitesque: & indicare clades suas, & petere præsi-
dium: & queri indefensos se, neglectosq;. Indicandum autem fuisse
primum, dein petendum presidium: postremo ni impetraretur, tum
deniq; querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in
agrum

A agrum Hirpinum, Samnitemue, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorum populi Romani adducturum: iis populandis & militem suum repleturum se, & metu procul ab iis summoturum hostes. Quod ad bellum Romanum attineret: si Thrasymeni quam Trebiæ, si Cannarum quam Thrasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscuram maiore & clariore victoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutiis cum supplemento Carthagine aduecto, atque elephantis venit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt, quam quæ à legatis sociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat, vt aut fortunæ aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisque præsidiis tuto receptu prædatum ierat: omniaque
B velut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaque fuerunt. tum vbi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circa explorare, quæ apud hostes fierent. Ex iis Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissuque Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis virtutem fortunamque extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus maiestatem. quæ si paria essent, vt quondam fuissent, tamen expertis quam graue Romanum imperium sociis, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futuros, quam ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum
C paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. ipsorum magis quam Annibalis interesse, capta, an tradita Nola potiretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriaque potitus esset, sed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam interesset, ipsos prope in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quam ipsos, legem qua in societatem amicitiamque Annibalis venirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad eam diem pœniteret. & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam dedituris se Annibali, nō fuisse accersendum Romanum præsidium. cum iis qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore.

fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portã acie, cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt: deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; viribus, atrox cœpit esse pugna: memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis, in vrbem Romani, Pœni in castra sese receperũt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam vsque ad horam tertiam diei insequentis tenuit: itaq; quanquam vtraque pars auida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prędatũ in agrum Nolanum misit. Quod vbi animaduertit Marcellus extemplo in aciem copias eduxit, neque Annibal detrectauit. Mille fere passuum inter vrbem erant, castraque. eo spacio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte vtraque sublatus, proximos ex cohortibus ijs quæ in agros prædatum exierant. ad prelium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidiis stare, & saucios ex acie efferre iussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent. Prælium erat anceps, summa vi & duces adhortabãtur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, prædãtes vagari in agro, sed qui pugnent marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illã vim, vigoremq;: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum vix arma membraque sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cãnas fuisse ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Cum hæc exprobando hosti, Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, signaque eadem se aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremo ad Cannas viderit, habueritque militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnius atque alæ magno certamine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidiis inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio

A Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? aut dextræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures vincere soliti estis, nũc paucis plures vix resistitis? Romam vos expugnaturos si quis duceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hîc experiri vim virtutemque volo. expugnate Nolam campestrem vrbem, non flumine, nõ mari septã. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos vel ducam quo voletis, vel sequar. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisq; crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt, quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos B fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C. & signa militaria vndeuiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem induciis datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille C C L X X I I. equites, misti Numidæ Hispaniq;, ad Marcellũ transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa datus est. Annibal ab Nola remissos in Brutios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apuleiæ hyberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutan- C dum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante vrbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. Itaque equestribus præliis lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Cãpanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo vt cum apud Romanos militaret, vnus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, vbi esset Claudius Asellus, quæsiuit. & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretque opima spolia victus?

ctus? aut victor caperet? Hæc vbi Aſello nunciata ſunt in caſtra, id A
modo moratus, vt cõſulem percontaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hoſtem pugnare: permiſſu eius arma extemplo cepit: prouectusq; ante ſtationes equo, Tauream nomine compellauit, congrediq; vbi vellet iuſſit. iam Romani ad ſpectaculum pugnæ eius frequentes exierant: & Campani non vallum modo caſtrorum, ſed mœnia etiam vrbis proſpectantes repleuerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitaſſent, infeſtis haſtis concitarunt equos, dein libero ſpacio inter ſe ludificantes, ſine vulnere pugnã extrahebant. Tum Campanus Romano: Equorũ, inquit, hoc non equitum erit certamen, niſi è campo in cauã hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandũ ſpacio comminus conſerentur manus. Dicto prope citius equũ in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quã re: Minime ſis, inquit, canterium in foſſa. quæ vox in ruſticum inde prouerbiũ prodita. Claudius cum ex via longe perequitaſſet nullo B
obuio hoſte, in campum rurſus euectus, increpans ignauiam hoſtis, cum magno gaudio & gratulatione victor in caſtra redit. Huic pugnæ equeſtri rem, quam ſatis certam, cõmunis exiſtimatio eſt, mirabilem certe, adiiciunt quidam annales, cum refugientem ad vrbem Tauream Claudius ſequeretur, patenti hoſtium portæ inuectum, per alteram, ſtupentib. miraculo hoſtibus, intactum euaſiſſe. Quieta inde ſtatiua fuere, ac retro etiam conſul mouit caſtra, vt ſementem Campani facerent: nec ante violat agrum Campanum, quam iam altæ in ſegetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana caſtra ſuper Sueſſulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconſuli imperauit, vt retento Nolæ neceſſario ad tuendam vrbem præſidio, cæteros milites dimitteret Romã, ne oneri ſociis, & ſumptui reipublicæ eſſent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxiſſet, M. Valerium inde prętorem Brundu- C
ſium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu miſit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq; Macedonicum attineret, iuſſit. Exitu æſtatis eius qua hæc geſta perſcripſimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque proſperas in Hiſpania res geſſiſſent: ſed pecuniam in ſtipendium, veſtimentaque & frumentum exercitui, & ſociis naualibus omnia deeſſe. quod ad ſtipendium attineat, ſi ærarium inops eſſet, ſe aliquam rationem inituros, quo modo ab Hiſpanis ſumant. cætera vtique ab Roma mittenda eſſe: nec aliter exercitum aut prouinciam retineri poſſe. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera ſcribi, & poſtulari æqua fateretur. ſed occurrebat animis, quantos exercitus terreſtres naualesque tuerentur: quantaque noua claſſis mox

paranda

A paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarum exercitus alere: tributo sumptus suppeditari. verum cum ipsum tributum conferentium numerum, tantis exercituum stragibus & ad Thrasymenum lacum & ad Cannas imminutũ: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaq; nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasque populo publicas necessitates, exhortandosque qui redempturis auxissent patrimonia, vt reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus cõmodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis soluceretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die vestimenta, frumẽtum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus B sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendũm tres societates aderant hominum vndeuiginti. quorum duo postulata fuere: vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Vtroque impetrato, conduxerunt, priuataq; pecunia respub. administrata est. Hi mores, eaq; charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in vrbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatique oppidanos, vt eodem C animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaque eruptione è castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, elephantis V. in prælio occisis: ternisq; castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces esset, & tum iuuentute abundãte. Iterum signis collatis

eadem

eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia ho- A stium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in Hispania quam in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIB. IIII.

EPITOME.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Rom. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamq́ à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus Cos. in B *Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat: Siracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq́, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Massiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq́ in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.*

T ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & ducibus Brutiis Græcas vrbes tentauit: eo faci- C lius in societate manentes Romana, quod Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Regium primum tentatum est, diesque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq́; & cætera necessaria vsibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq́; in propugnacula cõgerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq́; multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, vnde

A vnde agros vrbemque possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atque euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis adhortari ad vrbem tradendam. Brutiis in colloquio nullius rei primo fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi, consulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo concione, cum & leuissimus quisque nouas res, nouamque societatem mallet: & quorum propinqui extra vrbem intercluſi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amil-
B carem, Pœnosque ea conditione, vt fœdus extemplo æquis legibus fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei prope non seruata fides deditis est, cum Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret, Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem quos sequebantur, non sunt adepti. alias à Messana traiicientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio. Itaque Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutiis, quod Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per
C se ipsi conscriptis armatisque iuuentutis suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac vrbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: cauerique ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam vrbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret,

Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo A
maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutiis: Aristomachum esse principem plebis, tradendæque authorem vrbis: & in vasta vrbe, lateq; omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quacunque custodiant plebis homines, ea patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt vrbem, acceptiq; à plebe, primo impetu locos omnes, præter arcem, opere. Arcem optimates tenebant, præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutiis author vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII. millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vastita- B
tem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. flumen quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros procul iis quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnib. circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidiis ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque templum diuitiis etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est aram esse in vestibulo templi, cuius cinerem nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera vergente in agrum, C
situ naturali quondam munita, postea & muro cincta, qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, vt videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumsedente cum Brutiis eos etiam plebe sua. Postremo Brutij cum suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate., Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutiorum eo deduci antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis vrbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabāt citius, quam immisti Brutiis, in alienos ritus, mores, legesq;, ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis va-

lebat:

A lebat: nec sicut vrbem prodiderat, locum prodendæ arcis inuenie-
bat, transfugit ad Hannonẽ. Locrenses breui post legati quum per-
missu Hannonis arcem intrassent, persuadent, vt traduci se in Lo-
cros paterentur, nec vltima experiri vellent. iam hoc vt sibi liceret,
impetrauerant & ab Annibale, missis ad idipsum legatis. Ita Croto-
ne excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues conscendunt.
Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quie-
ta inter Romanos atq; Annibalem erat. Luceriæ Sempronius con-
sul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex
occasione aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: me-
liorq; eis Romanus, & indies cautior tutiorque ab insidiis fiebat. In
Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad
Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vix dum liberta-
tem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tu-
B tores atq; amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ
ita futura cernens Hiero, vltima senecta voluisse dicitur liberas Sy-
racusas relinquere: ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis
artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio eius
summa ope obsistere filiæ, nomen regium penes puerum futurum
ratæ, regimen rerum omnium penes se, virosque suos Andronodo-
rum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile
erat nonagesimũ iam agenti annũ, circunsesso dies noctesq; mulie-
bribus blanditiis, liberare animum, & conuertere ad publicam pri-
uatamque curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit.
quos precatus est moriens, vt fidem erga populum Romanum quin-
quaginta annos ab se cultam, inuiolatam seruarent: iuuenemque
suis potissimum vestigiis insistere vellent, disciplinæque in qua edo-
ctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt, te-
C stamento prolato, pueroque in concionem producto (erat autem
XV. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitan-
dos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris
velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: funus fit re-
gium, magis amore ciuium & charitate, quam cura suorum celebre.
Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam
esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tu-
telam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium
vires conuertit. Vix quidem vlli bono moderatoque regi facilis erat
fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hieronis. ve-
rum enimuero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem effice-
re vellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia es-
sent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque eius Ge-

lonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris A ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorũ interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumq;, conuenientes sequebantur mores, contemptus omniũ hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficilis: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorum. Tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam B æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusq; Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab consciis in insontes indicium, Thrasonem esse authorem consilij mentitus: nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusq; occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extemplo traditur ad supplicium: adiectiq; pœnæ cæteri iuxta insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumque ipsi C Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaq; quod vnum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalem missi: ac remissi ab eodem Annibale nobiles adolescentuli, Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyranno: nec inuito Annibale apud tyrannum manserunt. Appius Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: vbi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit, qui cum sese ad renouãdam societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent, per ludibrium auditi, dimissique sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. vix credibilia enim

A enim legatos Annibalis narrare: velle quid veri sit, scire, vt ex eo, vtram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse: monito magis eo quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, vt cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atque exercitum misissent) Himera amnis, qui ferme insulam diuidit, finis regni Syracusani ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum qui eum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationem misit, quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neq; mirabantur in iuuene furioso, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis.

B Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerũt. nam cum præmissis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas vrbes quæ præsidiis tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV. millia peditũ equitumq;) profectus esset: liberas ædes coniurati (& omnes fortè militabant) imminentes viæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi cum instructi armatiq; cæteri transitum expectantes starent, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, vt cum appropinquaret ianuæ rex, per causam aliquam in angustiis sustineret ab tergo agmen. Ita vt conuenerat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quam succurri posset. Clamore & tumultu

C audito, in Indigeminem iam haud dubie obstantem tela coniiciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euasit. fuga satellitum, vt iacentem videre regem, facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori regiorumq; aliorum consilia. Incerto rerum statu. Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo & Annibali conciliari. ipse aduersus Syracusana consilia, prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex authoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præsidiumq; imposuit. inde Romam comitiorum causa veniens, in eum quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit, atq; ex itinere præter vrbem in campũ descen-

dit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset, eaq; T. O- A
ctacilium & M. Æmylium Regillum consules diceret, tum Q. Fabius
silentio facto tali oratione est vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellũ
cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus esset:
qui vestris studiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis ho-
nores affertis, moram vllam offerret, is mihi parum meminisse vide-
retur vestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquã
ab vllo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura,
qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos con-
sules decet, & sibi sic quenque dicere: Annibali imperatori parem
consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Cam-
pano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Asellus
Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in
ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus misere ma-
iores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non B
negauerim, cur M. Valerio non diffideretur arma capienti aduersus
similiter prouocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pe-
dites equitesq; optamus vt validiores, si minus, vt pares hosti habea-
mus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum, qui est
summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in an-
num creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem compa-
rabitur, nullis neque temporis neque iuris inclusum angustiis, quo
minus ita omnia gerat administretq;, vt tempora postulabunt belli.
nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus
circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat,
satis est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor
inclinauit, dicam. M. Æmylius Regillus flamẽ est Quirinalis, quem
neque mittere à sacris, neque retinere possumus, vt non deum aut
belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam vxorem, atq; C
ex ea liberos habet. cæterum non ea vestra in me, maioresque meos
merita sunt, vt non potiorem priuatis necessitudinibus rempubli-
cam habeam. Quilibet nautarum vectorumq; tranquillo mari gu-
bernare potest. vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur
vento nauis: tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo na-
uigamus: sed iam aliquot procellis submersi pene sumus. itaq; quis
ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum ac præcauendũ
nobis est. In minore experti T. Octacili operam tuam sumus, haud
sane cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Clas-
sem hoc anno, cui tu præfuisti, trium rerum causa parauimus: vt A-
fricæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: ante om-
nia, ne supplementum cum stipendio commeatuq; ab Carthagine
Annibali

A Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quam te. magis nullius interest, quam tua T. Octacili, non imponi ceruicibus tuis onus sub quo cōcidas. Ego magnopere suadeo. eodem animo, quo, si stantib. vobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exem-

B plar: vt ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atq; obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit: & quia in vrbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centutiæ sine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, S. C. factū est, vt Q. Fuluio extra ordinem vrbana prouincia esset, isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, vrbi præesset. Aquæ magnæ

C & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cū magna strage tectorum, pecorumq; & hominū pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes, sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites, Brutiosque, & Lucanum cum Tarentino populum consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: præsenti Fabio, atq; ipso comitia habente consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: qđ cum

summo imperatore esse opus reipub.sciret,seq; eum haud dubie esse: minoris inuidiam suam,si qua ex re oriretur, quam vtilitatē reipub.fecisset.Quo die magistratū inierunt consules,senatus in Capitolio est habitus:decretumq; omniū primum , vt consules sortirentur cōpararentve inter se, vter censoribus creādis comitia haberet, prius quàm ad exercitum proficisceretur. Prorogatū deinde imperium omnibus qui ad exercitus erant: iussiq; in prouinciis manere, T.Gracchus Lucerię,vbi cum volonum exercitu erat, C.Terentius Varro in agro Piceno,M.Pomponius in Gallico.ex prætoribus prioris anni proprętor Q.Mutius obtineret Sardiniā,M. Valerius ad Brūdusium orę maritimę,intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis,pręesset.P.Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia,T.Octacilio classis eadem,quam aduersus Carthaginienses priore anno habuisset.Prodigia eo anno multa nūciata sunt:quę, quo magis credebant simplices ac religiosi homines, eo etiā plura nunciabantur. Lanuuij in æde intus Sospitę Iunonis coruos nidū fecisse.In Apulia palmā viridem arsisse. Mantuę stagnū effusum Mintio amni cruentū visum. Et Calibus creta , & Romę in foro Boario sanguine pluuisse. Et in vico Istrico fontē sub terra tanta vi aquarū fluxisse,vt serias doliæq; quę in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo,atriū publicum in Capitolio ædē in campo Vulcani , nucē in Sabinis, publicamq; viam , murū ac portam Gabiis. Iam alia vulgata miracula erant:hastam Martis Pręneste sua sponte promotam:bouem in Sicilia locutum : infantem in vtero matris in Marrucinis,Io triumphe,clamasse : ex muliere Spoleti virum factum : Hadrię aram in cœlo, speciesq; hominū circum eam cum candida veste visas esse. Quin Romæ quoq; in ipsa vrbe secundum apum examē in foro visum. quod mirabile est,quia rarum. affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum inissent, negarunt quenquam ibi, pręter assuetos collis eius cultores apparuisse. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata sunt ex Aruspicum responso: & supplicatio omnibus diis , quorum puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis quæ ad pacem deūm pertinebant, de republ. belloque gerendo, & quantum copiarum, & vbi quæque essent, Coss. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas Coss. sibi sumere: binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam obtineri: duabus Q. Fabium prætorem Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse.singulas C. Terentio Procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundusium, & duas vrbi præsidium relinqui. Hic vt numerus legionum

A legionum expleretur, sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoq; tempore Coss. scribere iussi, & classem parare, vt cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in statione essent, C.L. longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellũ in Sicilia esse: T. Octacilius eo cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautæ, Coss. ex S.C. edixerunt, vt qui L. Æmylio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset vsq; ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nautam vnum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia, vsq; ad C C C. millia, tres nautas cum stipendio annuo: qui supra trecenta millia vsq; ad decies æris, quinq; nautas: qui supra decies, septem: senatores, octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex
B hoc edicto dati nautæ armati instructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderũt. Tum primum est factũ, vt classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus castris super Capuam consedit. inde Numidis Hispanisq; ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciẽ sacrificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus postquam Annibalem Arpis profe-
C ctum, & regredi in Campaniam, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere: Q. Fabium Pr. (is filius Cos. erat.) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimæ oræ reiq; nauali præesset, & cæteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: easdẽ quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinq; nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq; domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorũ socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiã ac societatem quam P.R.

mallent: legatosq; ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitũ propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta a Tarento sint, haud vllam intercessuram moram quin vrbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet, se in tempore affuturũ esse. Hac cum spe dimissi Tarentini, ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. vrbem esse videbat cum opulentam nobilemq;, tum maritimam, & in Macedoniã opportune versam, regemq; Philippum hũc portum, si transiret in Italiam, cum Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsq; ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendũ præsidium Romanum. Sex millia hominũ erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanũ magis ira quam potiundę vrbis spe processit. Aduentũ eius in propinquum agrũ Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbis venerunt. Præuenit in cœptum eorũ Marcellus COS. à primoribus accitus. die vno Suessulam à Calibus, tum Vulturnus amnis traijcientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; CCC. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit. & vti à COS. omnia impigre facta sunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re segnior ad credendum Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius COS. ad Casilinum tentandum, quod præsidio Punico tenebatur, venit. & ad Beneuentũ velut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui primo oppidũ intrauit. deinde vt Hannonem tria millia ferme ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille ferme passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui iam alterum annum libertatẽ tacite mereri quam postulare palam maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquamne liberi militaturi essent? scripseratq; senatui, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent. bona fortiq; opera eorũ se ad eam diem vsum: neq; ad exemplum iusti militis quicquam eis pręter libertatem deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è rep. duceret esse. Itaq; prius quam

A quam cum hoste manum consereret, pronunciat, tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. Postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllo insidiarum metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurũ esse. qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solum, sed. COS. M. Marcellum, & vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum, sibi permisissent. Literas inde COS. ac S. C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnam poscebãt, signumq; vt daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diem pronunciato, concionem dimisit. Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in vnum diem operæ, libertas futura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die vbi signa cœperunt
B canere, primi omnium parati instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes morã dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani: equites MCC. inter quos pauci admodum Italici, cęteri Numidæ fere omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hostium pręcia libertati facta. nam vt quisq; hostem impigre occiderat, primum capita ægre inter turbam tumultumq; abscindendo, tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat: segnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni mil. Graccho nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse: signum dari propere iussit, proijcerent capita, inuaderentq; hostem.
C claram satis & insignem virtutem esse: nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigre Numidæ concurrissent, nec segnior equitum quam peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum vtrinq; duces, Romanus Brutium Lucanumq; toties à maioribus suis victos subactosq;, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem verbis obtereret. Postremo pronunciat Gracchus, esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atq; renouato clamore velut alij repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, vt sustineri vltra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data, ruuntq; fugientes in castra adeo pauidi, trepidiq;, vt ne in portis quidem

quidem aut vallo quiſquam reſtiterit: ac prope continenti agmine A
Romani inſecuti, nouum de integro prælium incluſi hoſtiũ vallo e-
diderint. ibi ſicuti pugna impeditior in anguſtiis, ita cædes atrocior
fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro cõglobati,
& à tergo cæciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus
duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum
cum ipſo duce effugerunt. alij omnes cæſi, aut capti. capta & ſigna
duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda
omnis, præterquam hominum captiuorum, militi conceſſa eſt. & pe
cus exceptũ eſt, quod intra dies triginta domini cognouiſſent. Cum
præda onuſti in caſtra rediſſent, quatuor millia ferme volonum mi-
litum, qui pugnauerant ſegnius, nec in caſtra irruperant ſimul, metu
pœnæ collẽ haud procul caſtris cœperũt. poſtero die per Tr. mil. in-
de deducti, concione militum aduocata à Graccho, ſuperueniũt: vbi
cum proconſul veteres milites primum, prout cuiuſque virtus atq; B
opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donaſſet: tunc ꝙ ad vo-
lones attineret, omnes ait malle laudatos à ſe, dignos indignoſque,
quam quenquam eo die caſtigatum eſſe. quod bonum, fauſtum, fe-
lixq; reipublicæ ipſiſque eſſet, omnes eos liberos eſſe iubere. Ad quã
vocem cum clamor ingenti alacritate ſublatus eſſet: ac nunc com-
plexi inter ſe, gratulanteſq;, nunc manus ad cœlum tollentes, bona
omnia P.R. Gracchoq; ipſi precarentur. tum Gracchus: Prius quam
omnes iure libertatis æquaſſem, inquit, neminem nota ſtrenui aut
ignaui militis notaſſe volui. nunc exſoluta iam fide publica, ne diſ-
crimen omne virtutis ignauiæque pereat, nomina eorum qui detre-
ctatæ pugnæ memores, ſeceſſionem paulo ante fecerunt, referri ad
me iubebo: citatoſq; ſingulos iureiurando adigam, niſi quibus mor-
bus cauſa erit, non aliter quam ſtantes cibum potumq;, quoad ſti-
pendia facient capturos eſſe. Hanc multam ita æquo animo feretis, C
ſi reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos deſignari potuiſſe. Si-
gnum deinde colligendi vaſa dedit: militeſq; prædam portantes a-
genteſq;, per laſciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuẽtum rediere,
vt ab epulis per celebrem feſtumq; diem actis, nõ ex acie reuerti vi-
derentur Beneuẽtani omnes turba effuſa cum obuiã ad portas exiſ-
ſent, cõplecti milites, gratulari, vocare in hoſpitiũ. Apparata cõuiuia
omnibus in propatulo ædium fuerãt: ad ea inuitabant, Gracchumq;
orabant, vt epulari permitteret militibus & Gracchus ita permiſit,
in publico epularentur omnes. Ante ſuas quibuſq; fores prolata o-
mnia, pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati ſunt, a-
lij accubantes, alij ſtantes, qui ſimul miniſtrabãt, veſcebanturq;. Di-
gna res viſa, vt ſimulacrũ celebrati eius diei Gracchus, poſtquã Ro-
mam

A mam rediit, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auẽtino ex multatitia pecunia faciendā curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi aduentare C O S. sensit: Pomponio proprætore cum eo exercitu qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicãdi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portã emittit: circumuectumq; occultè subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prçliũ videret, ab tergo se obijcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi nõ potuerit, incertũ est. Absente eo cum prælium cõmissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincentibus suis signũ receptui dedit:
B plus tamen duo millia hostiũ eo die cæsa traduntur: Romanorum minus C C C C. Solis fere occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne viso quidem hoste rediẽs, adeo grauiter est ab C O S. increpatus, vt per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi quam militiç gerebantur. Censores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterũt, castigandaq; vitia: quæ, velut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnam rempub. deseruisse, Italiaq; excessisse velle dicebantur.
C princeps eorum Lucius Cçcilius Metellus, qui quçstor tunc forte erat. iusso deinde eo cçterisq; eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronunciarũt, verba orationemq; eos aduersus remp. habuisse quo coniuratio deserendæ Italiç causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorũ ex itinere egressi clam in castra Annibalis, solutũ quod iurauerant redituros, rebantur. His superioribusq; illis equi adempti, qui publicum equũ habebant: tribuq; moti, ærarij omnes facti. Neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censorem tenuit. nomina omniũ ex iuniorũ tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neq; vacatio iusta militiç, neq; morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominũ in ærarios relata, tribuque omnes moti: aditũq; inerti cẽsoriç notç triste senatusconsultũ,

vt ij omnes quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias: cui militum generi non prius quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumq; equorum præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatiq; censores, vt omnia perinde agerent locarentq;, ac si pecunia in ærario esset. neminē nisi bello confecto pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosq; se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt vt precia seruorum acciperent. cæterum non ante quam bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq; pupillares primo, deinde viduarū cœptæ conferri, nusquam eas tutius sanctiusq; deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide. inde si quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in castra, vt non eques, non centurio stipendium acciperent: mercenariumq; increpantes vocarent, qui accepisset. Q. Fabius C O S. ad Casilinum castra habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorum militū Annibalis tenebatur præsidio. præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiaq; & plebē promiscue armabat, vt castra Romana inuaderet, intento C O S. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegā mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret: vel, si eum Nola teneret, & nec dū securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum Procos. à Beneuento acciturū. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum venit, aduentuq; eius Campani iam mouentes sese, quieuerunt. ita à duobus C O S. Casilinū oppugnari cœptum. vbi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; satis inceptis succederet. Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumq; inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in vtranq; partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaq; alia operum machinationumq; genera cum admouerentur, Campaniq; Fabium orarent vt abire Capuā tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portam qua

A qua egrediebantur, occupauit: cædesq; promiscue omnium circa portam primo, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fere primo egressi Campanorũ cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuam peruenerũt. Casilinum inter colloquia, cunctationemq; petentium fidem, per occasionem captũ est. captiui, quiq; Campanorum, quiq; Annibalis militum erant, Romã missi, atq; ibi in carcere inclusi sunt: oppidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effuse palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quam à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atq; in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, cõcessit. Cos. Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros,
B recipiendasq; armis quæ defecerant vrbes, processit: Caudinus Samnis grauius deuastatus, perusti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq; actæ: oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hostium in his vrbibus XXV. capta aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romam misisset Cos. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio, intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo aduersa Nolæ tenuit. Et à Pr. Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, statiuaq; ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunq; ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatũ incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum; neq; vsquam via excessum est. apparebatq, non id modestia militum
C aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorũ animos, fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, castra ab vrbe ferme passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio Propr. qui classi ad Brundusium præerat, T. Valerius legatus missus. Is primorũ iuuentute conscripta, dispositisq; ad omnes portas, circaq; muros, qua res postulabat, stationib. die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus neq; dubijs socijs quicquã præbuit ad tentandũ. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis Annibal, cũ eorum nemo qui ad lacũ Auerni adissent, aut ipsi venirent, aut nunciũ literasve mitterẽt: vana promissa se temere secutũ cernens, castra inde mouit. Tũ quoq; intacto agro Tarentino, quanquã simulata lenitas nondũ profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens,

Salapiam

Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atq; Heracleenſi (iam media æſtas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum, proximoſq; Apuliæ ſaltus dimiſſi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuiſa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morſq; tyranni duces magis impigros dediſſet Syracuſanis, quam cauſam aut animos mutaſſet: M. Marcello alteri conſulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumq; ferociter, parentandum regi ſanguine coniuratorum eſſe. deinde libertatis reſtitutæ dulce auditum nomen, crebro vſurpatum, ſpes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda ſcelera, fœdioreſq; libidines, adeo mutauere animos, vt inſepultum iacere corpus paulo ante deſiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remanſiſſent, Theodorus & Soſis regijs equis, quanto maximo curſu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracuſas contendunt. cæterum præuenerat non fama ſolū, qua nihil in talibus rebus eſt celerius, ſed nuncius etiam ex regijs ſeruis. itaq; Andronodorus & inſulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præſidijs firmarat. Hexapylo Theodorus ac Soſis poſt ſolis occaſum iam obſcura luce inuecti, cum cruentam regiam veſtem, atque inſigne capitis oſtentarent, tranſuecti per Thicam, ſimul ad libertatem, ſimul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium veſtibulis ſtat, pars ex tectis feneſtriſque proſpectant, & quid rei ſit, rogitant. omnia luminibus collucent, ſtrepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo ſpolia Gallorum Illyriorumque dono data Hieroni à P.R. fixaque ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius præbeat ſacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate ſeſe armantibus. Hæc quoq; multitudo ſtationibus per principes regionum vrbis diſpoſitis adiungitur. In inſula inter cætera Andronodorus præſidijs firmat horrea publica. Locus ſaxo quadrato ſeptus, atq; arcis in modū emunitus capitur ab iuuentute, quæ præſidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuncios in Acradinam: horrea frumentumq; in ſenatus poteſtate eſſe. Luce prima populus omnis armatus inermiſq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo ſita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatam habuit:

Serui-

A Seruitudinis indignitatisq; homines expertos aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare, magis laudaturum, si non vtantur nisi vltima necessitate coacti: in præsentia legatos ad Andronodorũ mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat presidium, si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundẽ se censere, multo acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem eius ante eam diem nulla de re neq; conuocati neq; consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus: & cum aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars insulæ velut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe vsurpatæ Dionysij tyranni vocis: quæ pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam difficile atque arduum esse. paululum sumeret spacij ad consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Arcadiæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus

B

C erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum, quod satis libertatis fore, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarẽtur. postquam animaduertit, eos qui liberassent patriam, seruare etiam liberatam velle, atq; vndiq; consuli in medium: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim: Facinus, inquit, memorabile fecistis. sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondum perfecta

est: periculumq; ingens manet, nisi communi concordiæ consuli- A
tis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pe-
cuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit. atq; illo quidem die dimis-
si ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum con-
iugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus
in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores ty-
ranni. duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui
auditis ijs quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam quæ in Leon-
tinis erat, Syracusas deuectam, quæstoribus ad idipsum creatis tra-
diderunt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea
pars quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento inter sepiebat in-
sulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc in-
clinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atq; Epicides
audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto
celare voluerat: deserti a militibus, quia id tutissimum ex præsenti- B
bus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obseruarentur,
tanquã nouandi res aliquam occasionem quærentes: prætores pri-
mum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædi-
cant ad Hieronymum tanquam amicum ac socium, paruisse impe-
rio eius, cuius imperator suus voluerit. velle ad Annibalem redire.
cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Sici-
liam Romanis armis, petere vt præsidij dent aliquid, quo Locros in
Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Anni-
balem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum
peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant: sed
quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expedie-
bant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos
ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus so-
cijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines cri- C
mina ferebant in senatum optimatesque: moliri clam eos, atq; strue-
re, vt Syracusæ per speciem reconciliandæ societatis in deditione
Romanorum sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati
dominentur. His audiendis credendisq; opportuna multitudo ma-
ior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum
spem nouandarum rerum, sed Andronodoro iam præbebat. Qui fes-
sus tandem vxoris vocibus, monentis nunc illud esse tempus occu-
pandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent,
dum regijs stipendijs pastus obuersaretur miles, dum ab Annibale
missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cum Themi-
stio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies
Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere assue-
uerat,

A uerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erāt: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaq; fidē potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prr. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus, & authoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorū interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principium coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorum Hispanorumq; auxiliares instructos ad cędem prætorum principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectoribus pronunciatum: iam mercenariorū manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde,
B quæ, per quosq; agerentur, totamq; viris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidē tam iure cęsi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variæ atq; incertæ rerū multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in vestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt, vt silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu, & ab collegis, vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta vita orsus, quæcunq; post Hieronis mortem scelestè atq; impie facta essent, Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum, ac vixdum pubescentem facere potuisse? tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosque, alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palam primo, cum clau-
C sis Andronodorus insulæ portis, hæreditatem regni creuerit: quæq; procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis qui in insula erant, circunsessus ab vniuersa ciuitate, quę Acradinam tenuerit: nequicquam palam atq; aperte petitum regnum, clam & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atque honore potuerit vinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est: aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt, & non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atque intem-

perantes plebeiorum animos ad sanguinem & cædes irritent: sicut A tum extemplo Prætores rogationem promulgarunt. acceptaq; pene prius quam promulgata est, vt omnis regia stirps interficeretur. missiq; à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, vxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum missus, voluntarium consciuerat exilium. Ea cum ad se quoque venire præsciisset, in sacrarium ad penates confugit, cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris, ne se innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare sinerent. nihil se ex regno illius, præter exilium viri habere. neq; fortunam suam eandem viuo Hieronymo fuisse, quam sororis: neq; interfecto eo causam eandem esse. Quid, quod si Andronodoro consilia processissent: illa cum viro fuerit regnatura, sibi cum cæteris seruiendum? B Si quis Sosippo nunciet interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas, cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim, atq; in patriam rediturus? Quantum spes hominem fallit: in liberata patria coniugem eius, ac libros de vita dimicare? quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculum à sola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus esse? At enim periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliaque, & asportari Alexandriam iuberent ad virum vxorem, ad patrem filias. Auersis auribus animisque, casse ne tempus tereretur (ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis vt saltem parerent, orare institit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerent, ne tyrannos vlciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulant. C in virgines deinde respersas matris cruore, impetum faciunt: quæ alienata mente simul luctu metuque, velut captæ furore occursu se ex sacrario proripuerunt, vt si effugium patuisset in publicum, impleturæ vrbem tumultu fuerint. tum quoq; haud magno ædium spacio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusque, cum tot ac tam validæ eluctandæ manus essent, sese eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum omnia replessent sanguine, exanimes corruerunt cædemq; per se miserabilem, miserabiliorem casus fecit: quod paulo post nuncius venit, mutatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex misericordia orta: quod adeo festinatum ad supplicium, neq; locus pœnitendi, aut regressus ab ira relictus esset. itaq; fremere multitudo, & in locum

Andro-

A Andronodori ac Themistij (nam ambo Prr.fuerant) comitia poscere, quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus, vnus ex vltima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem: crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo. sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permistis. Prætores dissimulare primo, & trahendam rem esse: postremo victi consensu, seditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid vellent: quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis, alios qui de fœdere antiquo renouando agerent, missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat, quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum
B orti Syracusis, quoue eos ageret noua atq; insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syracusani missi ab Appio essent, auditis conditionibus pacis: Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. postquam Punicam classem accessisse Pachynum allatum est: dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur. At vero Appius naues ad hostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet, operiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum, in concionem vocari placuit, vbi cum alij alio ten-
C derent, ne procul à seditione res esset, Apollonides principum vnus orationem salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratioremue fore. si alia alio trahat res, nõ inter Pœnos Romanosq; bellum atrocius fore, quam inter ipsos Syracusanos: cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaq; vt idem omnes sentiant, summa vi agendum esse. vtra societas sit vtilior, longe minoris adeo rem momenti consultatione esse: sed tamen Hieronis potius quam Hieronymi authoritatem sequendam in socijs legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam, nunc incognitæ, quondam infideli, præferendam. Esse etiam momenti ali-

quid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, vt A
non vtique in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis ex-
templo aut pacē aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac
studij visa est oratio habere, eo plus authoritatis habuit. Adiectum
est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi
& duces ordinum præfectiq; auxiliorum simul consulere. Cum sæ-
pe acta res esset medijs certaminibus: postremo, quia belli cum Ro-
manis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittique
cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi inter-
cesserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes ve-
nerunt. Legatio per opportuna visa ad multitudinem inconditam
ac tumultuosam exonerandam, ducesque eius ablegandos. Hippo-
crates Pr. ducere eo transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mer-
cenarijs, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus &
missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, B
nouandi res occasio data est: & hi sententiam quandam vrbis rati
exhaustam, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia ve-
lut corpus ægrum, quo mox in grauiorem morbum recideret. Hip-
pocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuis excur-
sionibus vastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros mis-
sum ab Appio præsidium esset, omnibus copijs impetum in opposi-
tam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuncia-
ta Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ru-
ptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hip-
pocrates atq; Epicides non ab Syracusis modo, sed tota procul Sici-
lia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præ-
sens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus &
ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus P.R. concitatos cernebat:
auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacē pepigisse cum C
Romanis, vt quicunque populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis
essent: nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac domi-
nentur. Renunciandū igitur eis esse, Leontinos quoq; æquum cen-
sere liberos esse: vel quod in solo vrbis suæ tyrannus ceciderit: vel
quod ibi primū conclamatum ad libertatem, relictisq; regijs duci-
bus, Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendum id de fœdere es-
se, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini per-
suasum. legatisq; Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ que-
rentibus, & Hippocratē atq; Epicidē abire, seu Locros, seu quo alio
mallent, dū modo Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum
est: Neq; mandasse sese Syracusanis vt pacem pro se cum Romanis
facerent, neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusa-

A ni detulerunt, abnuentes Leontinos in ſua poteſtate eſſe. itaq; integro ſecū fœdere, bellum Romanos cum iis geſturos, neq; ſeſe defuturos ei bello: ita, vt in poteſtatē redacti, ſuæ rurſus ditionis eſſent, ſicut pax cōueniſſet. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito. vt altera parte aggrederetur. tanto ardore militum eſt vſus ob iram inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, vt primo impetu vrbē expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, poſteaquā capi muros, refringiq; portas viderunt, in arcem ſeſe cum paucis recepere. inde clam nocte Herbeſum perfugiūt. Syracuſanis octo milliū armatorū agmine profectis domo, ad Mylā flumē nuncius occurrit, captā vrbē eſſe, cætera falſa miſta veris ferens: cædem promiſcuam militum atq; oppidanorum factā, nec quenquam puberem arbitrari ſupereſſe: direptam vrbem, bona locupletum donata. ad nuncium tam atrocē cōſtitit agmen: concitatiſq; omnibus,
B duces (erant autem Soſis ac Dinomenes) quid agerent, conſultabāt. Erroris ſpeciem haud vanā mendacio præbuerat verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominū. Cæterum Leontinorum militumq; aliorū nemo poſt captā vrbem violatus fuerat: ſuaq; omnia eis, niſi quæ primus tumultus captę vrbis abſumpſerat, reſtituebantur. Nec vt in Leontinos irent, proditos ad cædē commilitones quærentes perpelli potuere: nec vt eodem loco certiorem nuncium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent Prr. ſed eum motum haud diuturnū fore, ſi duces amētiæ ſublati eſſent, exercitum ducunt Megaram. ipſi cum paucis equitibus Herbeſum proficiſcuntur, ſpe, territis omnibus, per proditionem vrbis potiundæ quod vbi fruſtra eis fuit inceptum, vt agendum rati, poſtero die Megaris caſtra mouent, vt Herbeſum omnibus copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam tutum prima ſpecie, quam vnum
C ſpe, vndique abſciſſa, conſilium eſſe rati, vt ſe militibus permitterēt, & aſſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cędis commilitonum accenſis, obuiam agmini procedunt. Prima forte ſigna ſexcentorum Cretenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Thraſymenum inter Romana auxilia, dimiſſique. quos vbi ex ſignis armorumque habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia ſupplicum porrigentes: orare, vt reciperent ſeſe, receptoſque tutarentur, neu proderent Syracuſanis, à quibus mox ipſi trucidandi P. R. dederentur. enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem ſe cum illis fortunam ſubituros. Inter hoc colloquium ſigna conſtiterant, tenebaturq; agmen: nec dum quæ moræ cauſa foret, peruenerat ad duces. Poſtquam Hippocratem atque Epicidem

adesse persuasit rumor, fremitusq; toto agmine erat haud dubie approbantium aduentum eorum. extemplo Prr. citatis equis ad prima A signa perrexerunt: qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste, iniussuq; prætorum miscendi eos agmini suo? comprehendi vincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quã vocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab alijs, vt facile, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertiq; rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nunciosq; de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoq; Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, vt assolet, scriptum erat. recte eum atq; ordine fecisse, quod in Leontinis nulli pepercisset: sed omnium mercenariorum militum B eandem esse causam: nec vnquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum, aut in vrbe aut in exercitu suo esset. Itaq; daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum atq; amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent, expertique, quam vana aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumsessi erant, subornant, vt Syracusas perferret nuncium C conuenientem eis, quæ ad Mylam falso nunciata erant: authoremque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, per bene detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud militares pene omnes, partemque magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumq; pauci, quanquã inflati vano nuncio erant,

tamen

A tamen ad propius præsentiusq; malum cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: serebanturq; colloquia per propinquos popularium qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnus foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisq;, deinde authoritate deterrendo, postremo, vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyráni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris, portæ effringerentur: effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarij milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu
B capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultum effegerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti, emissi, confusaque omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores: Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderũt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. inde quoque legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atque Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem
C auxiliumque afferre ait: & ijs qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis qui metu oppressi, fœdiorem non exilio solum, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaque si eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis authores dedantur, & libertas legesque Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse: si ea nõ fiant, quicunque in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent, responsum eis ait se daturos fuisse. cum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset: tum reuerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut

Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant vastam disiectamque spacio vrbem parte aliqua se inuasuros, omnem apparatum oppugnãdarum vrbium muris admouerunt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam, nisi vnus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator cœli, siderumque: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operumq; quibus ea quę hostes ingenti mole agerent, ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa quædam: & quæ planis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Arcadinæ murum, qui, vt ante dictum est, mari alluitur, ex quinque remibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarij funditoresq;, & velites etiam, quorũ telum inhabile ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spacio missilibus opus est, procul muro tenebant naues, iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus hunc naualem apparatũ, Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris disposuit, in eas quæ procul erant naues, saxa ingenti põdere emittebat: propiores leuioribus, eoque magis crebris petebat telis. postremo vt sui vulnere intacti tela in hostem ingererent, murum ab imo ad summum crebris cubitalibus fere cauis aperuit: per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo interiores ictibus tormentorum essent; in eas tollendas desuper murum eminẽtem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset, grauiq; libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita vndę affligebãt, vt etiam si recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa, omnisque vis est auersa, vt totis viribus terra aggrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaque per multos annos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procliue est, vt non solum missa, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum, instabilemque ingressum præbebat. Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione,

atque

A atq; obſidendo tantum arcere terra mariq; cõmeatibus hoſtem placuit. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant, Pelorum atq; Herbeſum dedentibus ipſis recepit. Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracuſanorum terrorē. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium claſſem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum. XII. elephātos expoſuit. Nequaquam cum tantis copiis ante tenuerat ad Pachynum claſſem: ſed poſtquam ab Hippocrate occupatæ Syracuſæ erāt, profectus Carthaginem, accituſq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui veniſſe tempus aiebant Siciliæ per ſummum decus repetendæ: & ipſe haud vanus præſens monitor facile perpulerat, vt quantæ maximæ poſſent peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur. B Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginienſium erant, adeo accenſæ ſunt ſpes ad pellendos Sicilia Romanos, vt poſtremo etiam qui obſidebantur Syracuſis animos ſuſtulerint, & parte copiarum ſatis defendi vrbem poſſe rati, ita inter ſe munera belli partiti ſunt, vt Epicides præeſſet cuſtodiæ vrbis: Hippocrates Himilconi cõiunctus, bellum aduerſus Coſ. Romanos gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermiſſa cuſtodiis loca profectus, caſtra circa Acillas vrbem ponebat. Munientibus ſuperuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum fruſtra eo peruenire hoſtem feſtinans tetendiſſet, rediens: nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracuſanum ſibi exercitum obuiam fore, ſed tamen metu Himilconis Pœnorumque, vt quibus nequaquam eis copiis quas habebat, par eſſet, quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes caſus compoſito ibat. C Forte ea cura, quę erat aduerſus Pœnos pręparata, aduerſus Siculos vſui fuit. Caſtris ponendis incompoſitos ac diſperſos nactus eos, & pleroſque inermes, quod peditum fuit, circunuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuiſſet Siculos, Marcellus Syracuſas rediit: & poſt paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim octo ferme inde millia caſtra poſuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinque & quiquaginta Carthaginienſium cum Bolmicare claſſis præfecto in magnum portum Syracuſas ex alto decurrere: & Romana item claſſis XXX. quinqueremes legionem primam Parnormi expoſuere: verſumq; ab Italia bellum, adeo vterq; populus in Siciliā intentus fuiſſe videri poterat. Legionem Romanā, quæ expoſita Panor-

Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubie sibi futuram A Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo namque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuium progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia aggrauari socios, velis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua prius quam maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cernebat: ne frustra assidendo, spectandoque obsidionem sociorum, tempus terreret, castra inde mouit: vt quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito B ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi frumenti magna vis, commeatusque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto vndique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumq; præsidij haud sane opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesque vrbium, & clades præsidiorum. itaque nocte dieque iuxta parata instructaque omnia custodijs ac vigilijs erant; nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. Quod vbi Ænnensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, a- C perte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, nõ serui in custodiam traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquũ censent, bonis socijs fidem suam maximum vinculum esse: & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturum, si volentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: clauesq; portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Ænnensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse. cõsulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cuius iuris atque arbitrij esset. Se vero negare illi missuros: testariq;

A stariq;, si verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis suę quæsituros. Tum Pinarius ait illis, si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi consilium: vt sciretur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuersę ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudem, deûm primo benignitate, dein vestra ipsi virtute, dies noctesque perstando ac peruigilando in armis, vitastis. vtinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo traduci possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, aperte ac propalam claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Ænna erit: fœdiusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præsidium in-
B terfectum est. Noctem vnam ægre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumque in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut Ænnensium sanguine Ænna inundabitur. nec præoccupati, peculij: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. Intenti ergo omnes, armatique signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum dedero, tum mihi vndiq, clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina præcor, cæteri superni infernique dij, qui hanc vrbem, hos sacratos lacus lucosque colitis, vt ita nobis volentes propitij adsitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluri-
C bus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti & ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem quæ pridie prius dixisset: primo sensim ac plures reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimam dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit, militesque intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam concionem

cionem clamore sublato decurrunt, alij ad exitus theatri conferti A obsistunt. Cæduntur Ænnenses cauea inclusi: coaceruanturque non cæde solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent, atque integri saucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & vrbis captæ modo fugaque & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quod iure turbam inermem cædebant, quam si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Ænna aut malo aut necessario facinore retenta, Marcellus nec factum improbauit, & prædam Ænnensium militibus concessit: ratus timore deterritos temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigijs raptæ quondam Proserpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruasit. & quia cæde infanda rebantur non hominum tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum vero qui etiam ante dubij B fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ænnam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisque præfecit veteribus. ipse hybernacula quinque millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad principium hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præsidentem classi Brundusio, Calabriæque circa littoribus, nunciantes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus C X X. flumine aduerso subuectum: C deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admouisse: eamque vrbem sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppressam esse. Hæc nunciantes, orabant vt opem ferret, hostemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: vrbemque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nunciantes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neq;

susti-

A sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociûm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minime ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, vrbem est ingressus. Die insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatûm, armaque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostium adeo neglecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallum intrasse, quam quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire B ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque nedum regi vix decoro habitu, ad flumen nauesque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem ex templo ad ostium fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset: itaque Philippus neque terrestri neque nauali certamine sa-C tis fore parem se videns, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quam Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis vlterior Hispania, ni Publius Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenq; Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victo-

riæ caſtra communiuere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Aſ- A
drubal Giſgonis filius, tertius Carthaginienſium dux, cum exercitu
iuſto aduenit: contraque caſtra Romana trans fluuium omnes con-
ſedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa viſenda
haud fefellit hoſtes: oppreſſiſſentque eum in patentibus campis, ni
tumulum in propinquo cepiſſet. ibi quoque circumſeſſus aduentu
fratris obſidione eximitur. Caſtulo vrbs Hiſpaniæ valida ac nobilis,
& adeo coniuncta ſocietate Pœnis, vt vxor inde Annibali eſſet, ad
Romanos defecit. Carthaginienſes Illiturgum oppugnare adorti,
quia præſidium ibi Romanum erat. videbanturque inopia eum lo-
cum maxime expugnaturi. Cn. Scipio vt ſocijs præſidioque ferret o-
pem, cum legione expedita profectus, intra bina caſtra cum magna
cæde hoſtium vrbem eſt ingreſſus. & poſtero die eruptione æque fe-
lici pugnauit. ſupra duodecim millia hominum cæſa duobus præ-
lijs: plus decem millia capta, cum ſex & triginta militaribus ſignis. B
ita ab Illiturgi receſſum eſt obſidione. Bigerra inde vrbs (ſocia & hæc
Romanorum erat) à Carthaginienſibus oppugnari cœpta eſt. Eam
obſidionē ſine certamine adueniens Cn. Scipio ſoluit. Ad Mundam
exinde caſtra Punica mota. Et Romani eo confeſtim ſecuti ſunt. Ibi
ſignis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieque vin-
centibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quod Cn. Scipionis
femur tragula confixum erat: pauorque circa eum ceperat milites
ne mortiferum eſſet vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin niſi
ea mora interueniſſet, caſtra eo die Punica capi potuerint. iam enim
non milites ſolum, ſed elephanti etiam vſq; ad vallum acti erant, ſu-
perque ipſo nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque
prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæſa: prope tria mil-
lia capta, cum ſignis militaribus ſeptem & quinquaginta. Ad Aurin-
gen inde vrbem Pœni receſſere. & vt territis inſtaret, ſecutus Roma- C
nus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia
victoria fuit: minus tamen dimidio hoſtium, quam antea, quia pau-
ciores ſuperfuerant qui pugnarent, occiſum. Sed gens nata inſtau-
randis reparandiſque bellis, Magone ad conquiſitionem militum
fratre miſſo, breui repleuit exercitum: animoſque ad tentandum
deintegro certamen fecit. Alij plerique milites, ſicut pro parte toties
intra paucos dies victa, eiſdem animis quibus prius, eodemq; euen-
tu pugnauere. plus octo millia hominum cæſa: haud multo minus
quam mille capta: & ſigna militaria L V I I I. & ſpolia plurima Gal-
lica fuere: annuli aurei, torques, armillæque magnus numerus. duo
etiam inſignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuiſmaro nomina
erant) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occiſi. Cum

A iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cœpit: Suguntum oppidum quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribusq; antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cũ Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, vrbemque eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio Coss. gesta: Romæ cũ tribuni plebis noui magistratum inissent, extemplo censoribus P. Furio, & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atq; ærarium fecerant, propter coniurationem deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit.

B Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo Cos. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q. Fabio Cos. designati consules Romam accersiti, magistratum inierunt: senatumque de bello ac prouincijs suis, prætorumque, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus quem ipse Sempronius habuerat, alter quẽ Fabius Cos. eæ binę erant legiones. M. AEmylius Pr. cuius peregrina sors erat, iu-

C risdictionem Attilio collegæ prętori vrbano mandarat. Vt Luceriam prouinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt, vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuisset. Lentulo Propr. prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & classe quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duę autem legiones erant) Sardinia. C. Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones vrbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copijs, aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella munierunt,

Romanum imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, A
supplementoque in alias lecto, prius quam ab vrbe mouerent, pro-
digia procurarunt, quę nunciata erant. Murus ac portæ tactæ: & Ari-
ciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum
auriumque credita pro veris. nauium longarum species in flumine
Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod
in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruen-
tum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consu-
les, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus
ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progrederetur, li-
ctoresque verecundiam maiestatis eius taciti anteirent, nō summo-
uentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt con-
sul animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt descenderet ex
equo, inclamauit. tum demum desiliens: Experiri, inquit, volui fili,
satin' scires consulem te esse. In ea castra Crassius Altinius Arpinas B
clam nocte cum tribus seruis venit, promittens, si sibi præmio foret,
se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consilium retulis-
set Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusque videri, an-
cipitis animi communis hostis: qui post Cannensem cladem, tan-
quam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset,
traxissetque ad defectionem Arpos: tum posteaquam res Romana
contra spem votaque eius velut resurgeret, turpius videatur nouam
referre proditionem: vt proditio pro septemuirali iudicio esset, sem-
perque aliud sentiret. infidus socius vanus hostis ad Faleriorum Pyr-
rhive proditorem, tertium transfugis documentum esset. Contra ea
consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore
belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat:
cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quomodo
fieri possit, ne qui socij à populo Romano desciscant, & non voci- C
tent. documentum autem ducant statui oportere, si quis resipiscat,
& antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat,
redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deserta ab socijs
Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit? Se
tamen nō eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum,
sed mediam consecuturum consilij viam. neque eum pro hoste, ne-
que pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à
castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpe-
trato bello, tum consultandum, vtrum defectio prior plus merita sit
pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est, catenisque ligatus
traditus & ipse & comites: & auri satis magnum pondus, quod se-
cum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutum
custodes

A custodes sequebantur, nocte clausum asseruabant. Arpis domi primum desiderari quærique est cœptus: dein fama per totam vrbem vulgata, tumultum pro principe amisso fecit: metuque rerum nouarum extemplo nuncij ad Annibalem missi. Quibus nequaquam offensus Pœnus, quia & ipsum vt ambiguæ fidei virum suspectum iampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, vendendique. cæterum vt iræ magis quam auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniugemque eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantum auri argentique domi relictum esset: satis cognitis omnibus, viuos combussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primum instituit oppugnare. vbi cum à mille ferme passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm vrbis, mœniaque: quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neB glectam custodia vidit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus quæ ad vrbes oppugnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eosque, vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem vrbis, eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partem vrbis cornu signum dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atque instructa sese habiturum. Ea impigre facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus, custodes vigilesque dilapsos è stationibus suffugere in tecta coegit: sonituque primo largioris procellæ, strepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit. lentior C deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Posteaquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere iubent, vt consulem excirent. Id vbi factum ex composito est, signa efferri consul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam vrbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt iam, & imbre conquiescente, & propinqua luce. Præsidium in vrbe erat Annibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primo in tenebris angustisque vijs est. cum Romani non vias tantum, sed tecta etiã proxima portę occupassent, ne peti superne ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpinique & Romani, atque inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid sibi vellent Arpini?

quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro a- A
lienigenis ac barbaris Italici aduerſus veteres ſocios Romanos bel-
lum gererent? & vectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ face-
rent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium ſe venum à principibus
datos, pene captos oppreſſoſque à paucis eſſe. Initio orto plures cum
pluribus colloqui. poſtremo prætor Arpinis ab ſuis ad conſulem de-
ductus, fideque data inter ſigna acieſque, Arpini repente pro Roma-
nis aduerſus Carthaginienſes arma verterunt. Hiſpani quoque pau-
lo minus mille homines, nihil præterea cum conſule pacti, quam vt
ſine fraude Punicum emitteretur præſidium, ad conſulem tranſtule-
runt ſigna. Carthaginienſibus portæ patefactæ, emiſſique cum fide
incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi ſine clade vllius,
præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, reſtituti Ro-
manis. Hiſpanis duplicia cibaria dari iuſſa, operaque eorum forti
ac fideli perſæpe reſpublica vſa eſt. Cum conſulum alter in Apulia, B
alter in Lucanis eſſet: equites C X I I. nobiles Campani per ſpe-
ciem prædandi ex hoſtium agro, permiſſu magiſtratuum ab Capua
profecti, ad caſtra Romana, quæ ſuper Sueſſulam erant, venerunt,
ſtationi militum, qui eſſent, dixerunt, colloqui ſe cum prætore vel-
le. Cn. Fuluius caſtris præerat. cui vbi nunciatum eſt, X. ex eo nu-
mero iuſſis inermibus deduci ad ſe, vbi quæ poſtularent audiuit:
(nihil autem aliud petebant, quam vt Capua recepta, bona ſibi re-
ſtituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sem-
pronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius ſe-
ptem millia hominum capta, & æris argentique ſignati aliquan-
tum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem vnum te-
nuit. ſolo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem,
cum AEquimelio Iugarioque vico. in templis Fortunæ ac matris
Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis ſacra profanaque C
multa abſumpſit. Eodem anno Publius & Cneius Cornelij, cum in
Hiſpania res proſperæ eſſent, multoſque & veteres reciperent ſoci-
os, & nouos adijcerent, in Africam quoque ſpem extenderunt. Sy-
phax erat rex Numidarum, ſubito Carthaginienſibus hoſtis factus,
ad eum centuriones tres legatos miſerunt, qui cum eo amicitiam
ſocietatemque facerent: & pollicerentur, ſi perſeueraret vrgere bel-
lo Carthaginienſes, gratam eam rem fore ſenatui populoque Roma-
no: & adnixuros, vt in tempore, & bene cumulatam gratiam refe-
rant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutuſque cum legatis de ra-
tione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quam multa-
rum rerum ipſe ignarus eſſet, ex comparatione tam ordinatæ diſci-
plinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus ſocijs

facerent,

A facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit: & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ordinandique & instruendi eos artem ignorare. omnis, velut forte congregata turba sua inscia ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasq; legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, vt protinus Numidas qui intra portas, B seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites cõscripsit: ordinatosq; proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsq; institutis militaribus ita assuefecit, vt breui rex non equiti magis fideret, quam pediti: collatisq; ęquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namq; ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galã in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) regnantem, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenẽ ea indole, vt iam tum appareret, eius regnum opulentius, quam quod accepisset, facturum. Legati, quo- C niam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile parsuasum Galæ, filio deposcente id bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX. millia eo prælio hominum cęsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusq; ad famam eius vndiq; barbaris, ingenteis breui copias armauit: cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traijceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace

ingenti gloria per se sine vllis Carthaginiensium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum præterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiẽsibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra CCC. inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt. A

DECADIS TERTIAE LIB. V.

EPITOME.

PVb Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal Vrbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu venatum ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt, à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset à senatu, vt sibi exercitus daretur: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset: de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cæcidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt, ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obuia obsessa est à Q. Fuluio. & ab Ap. Claudio COSS. Cl. Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentẽ se virum gessit. in eo tumultu vrbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tãtarumq; rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, prope cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quam in Hispaniam iuerãt. amissaq; eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martij equitis Romani virtute & industria contractis exercituum reliquiis, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent, ad triginta septem millia cæsa, ex mille octingentis præda ingens capta dux Martius appellatus est. B C

DVM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodẽ tempore in Brutiis ex XII. populis, qui anno priore ad Pœnos desciue-

A desciuerant, Consentini & Thurini in fidem populi Rom. redierunt. & plures redijssent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociũm, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cũ Hannone confixisset. Magna ibi vis hominũ, sed inconditę turbæ agrestium seruorumq; cęsa aut capta est: minimumq; iacturæ fuit, quod præfectus inter cæteros est captus, & tũ temerariæ pugnæ author, & ante publicanus omnibus malis artib. & reip. & societatibus infidus, damnosusq;. Sempronius Cos. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæq; res, non fortunam magis quã animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatẽ incessit, vt aut homines aut dij repente alij viderentur facti. nec iam in secreto modo atq; intra parietes ac po-
B stes cõtemnebantur Romani ritus, sed in publico etiam ac foro Capitolioq; mulierum turba erat, nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisq; agris egestate & metu in vrbẽ compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primo secretæ bonorũ indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam excessit res. Incusati grauiter ab senatũ ædiles triumuiriq; capitales, quod non prohiberent. cũ emoueri eam multitudinẽ è foro, ac disijcere apparat⁹ sacrorũ conati essent, haud procul abfuit, quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quam vt minores per magistratus sedaretur: M. Æmylio Pr. vrbis negotium ab senatu datum est, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitauit, &
C edixit, vt quicunque libros vaticinos precationesve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes literasque ad se ante Calend. Aprilis deferret: neu quis in publico sacrove loco nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C. Papyrius C. F. Masso potifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius Consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator

V.C. primo comitiali die creauit cõsules Q. Fuluium Flaccum magistrum A
equitum, & Appium Claudium Pulchrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tũ prætores creati Cneius Fuluius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis, dictator magistratu abijt. AEdilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obsisterẽt tribuni plebis, negantes rationem eius habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset: Si me, inquit, omnes Quirites ędilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt tribuni repente incepto destiterint. AEdilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in B
exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati: & Iouis epu-
542. lum fuit ludorum causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt, P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum ante sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus Thuscos. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub AEmylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio in Thuscos legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Galliæ cum suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua vetus prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusæ: & qua Hieronis C
regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ. Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad veteres exercitus duæ vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summaque trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthumij Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impedijt. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq; neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in ijs quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque naues

paucis,

A paucis, & parui precij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen vllo senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant: populus seuerior vindex fraudis erat: excitatiq; tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemque cernerent, ducentum millium ęris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliumq; tam frequens plebis adesset, vt multitudinem area Capitolij vix caperet: perorata causa, spes vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusq; Posthumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaq; allata est, vt sortirentur, vbi Latini suf-
B fragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, vt consilio diem eximeret. populus reclamare. & forte incornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque animum versabat. Cum in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius consul tribunis: Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionē spectare, ni propere dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuilibus passum esse: Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extor-
C sisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum Romanū aciem introduxisse, locum occupasse, vt tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in præsentia furori atq; audaciæ paucorum: vinciq; se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoq; pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret, prehendi à viatore, atq; in carcerem duci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affuit,

Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit: Si M. Posthumius ante A
Calend. Maias non prodisset, citatusq; eo die non respondisset, neq; excusatus esset, videri eum in exilio esse, bonaq; eius venire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem conijciebant. cuius rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus. Cos. qui & ante bis consul & censor fuerat, & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centũ an- B
nos & viginti, nemo, præter Publium Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrumque, vt & nouæ vrbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incœpto vetuit: & triumuiros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati tri- C
umuiri bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellum miserunt, è
» quibus vnus, potestate dicendi facta: Consulem, inquit, te M. Mar-
» celle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum,
» certe triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in
» prouinciam nos morte regum, turbatam ad graue bellum aduersus
» Siculos, simul Pœnosq; mitti, & sanguine nostro vulneribusq; ma-
» gistratibus satisfacturos esse; sicut patrum memoria, qui capti a Pyr-

rho ad

A rho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis, Patres conscripti, nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reipub. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo seritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatú imperium. Cæteros item ex reliquijs clades eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiui-

B mus. An vobis vestrisq; liberis ignoscitis facile Patres conscripti? in hæc vilia capita sæuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites vtiq; morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inuretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominũ ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fuit? vnde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus

C reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines laudabant, quod reipub. nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui: quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locusq; in quo tenderent, in castris est mutuatus. quæ tamen semel nauata reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis deniq; est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod cõmisimus, vt quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non solum à patria procul Italiaque, sed ab hoste etiam relegati sumus, vbi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolédę ignominię, in qua

placan-

,, placandæ ciuium iræ, ne qua deniq; bene moriendi sit. Neq; igno- A
,, miniæ finem, nec virtutis præmium petimus: modo experiri ani-
,, mum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus:
,, vt virorum, vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam al-
,, terum annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra mariq; res geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus resides ipsi ac segnes, tanquam nec manus nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius Cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæ precium habent, libertatem, ciuitatemq; pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutem? Asperrima quæq; ad laborem periculumq; deposcimus, vt quod ad Cannas faciendum fuit, quamprimum fiat: quoniam B quicquid postea viximus, id omne destinatum ignominiæ est: Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se, omniaq; de sententia Patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt, consultusq; de his literis ita decreuit senatus, militibus qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil videri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod è repub. fideq; sua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore vrbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris turribusque reficiendis: & triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ C & matris Matutæ intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in castris multis locis supra Suessulam, & duo vigiles exanimati: murus turresq; quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineoque similis. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspitione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam

A iam per speciem legationis Romæ cum esset, vir inquieti animi, & minime otium (quo tum diutino senescere videbatur) patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs solicitatos, corruptis æditiuis duobus, cum primis tenebris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vrbem fuga est, emissiq; qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgisq; approbante populo cæsi, de saxo deijciuntur. Huius atrocitas pœnæ, duarum nobilissimarum in Italia Græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim, vt quisq; tam fœde interemptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim fere nobiles iuuenes Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quam aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egressi ad eum proficiscuntur. & cum haud procul castris abessent, cæteri sylua prope viam sese occuluerunt. Nico & Philomenes progressi ad stationes, comprehensique, vltro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas consilij sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, oneratique promissis, iubentur vt fidem popularibus facerent, prædandi causa se vrbe egressos: pecora Carthaginiensium, quæ pastum propulsa essent, ad vrbem agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda iuuenum est: minusque iterum ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suaq; omnia habituros, neq; vllum vectigal Pœno pensuros, præsidiumue inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc vbi conuenerunt, tunc vero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundiq; in vrbem, frequentiorem facere (& erat venandi studio insignis) canesq; & alius apparatus sequebatur: captumq; ferme aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eo consuetudinis adducta res est, vt quocunq; noctis tẽpore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum esset vno eodemq; loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atq; equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac leuitate armorum

morũ aptissimos esse ratꝰ, electis, quarta vigilia noctis signa mouit: A
præmissisq; octuaginta fere Numidis equitibus præcepit, vt discur-
rerent circa vias, perlustrarentq; omnia oculis, nequis agrestiũ pro-
cul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obuios occi-
derẽt, vt prædonum magis quam exercitus accolis species esset, ipse
raptim agmine facto, quindecim ferme milliũ spacio castra ab Ta-
rento posuit. & ne ibi quidem nunciato quo pergerent, tantum cõ-
uocatos milites monuit, via omnes irent: nec diuerti quenquam, aut
excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad impe-
ria accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu facerẽt. se in tempo-
re editurum quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama per-
uenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremq; late
agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium nihil vltra motus præfectus
Romanus, quam vt partem equitum postero die luce prima iuberet
exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obe- B
dienter curatum est, vt contra pro argumẽto fuerit illa procursatio
Numidarum, Annibalem exercitumq; castris non mouisse. Annibal
concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ ve-
nationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expecta-
bant. Conuenerat autem vt Philomenes portula assueta venationẽ
inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret An-
nibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum
intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex cõ-
posito ignis ab Annibale est, refulsitque. idem reditum ab Nicone si-
gnum extinctæ deinde vtrinque flammæ sunt. Annibal silentio du-
cebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos vigiles in cu-
bilibus suis obtrũcat, portamq; aperit. Annibal cum peditum agmi-
ne ingreditur, equites subsistere iubet: vt quo res postulet, occurre-
re libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia qua cõ- C
meare assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam si-
gnum cum excitasset vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ
onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse
cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis
in eos qui ferebant, versum venabulo traijcit. ingressi deinde trigin-
ta fere armati cæteros vigiles obtruncant, refringuntq; portam ma-
ximam: & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in
forum ducti, Annibali sese cõiunxerunt. Tum duo milla Gallorum
Pœnus in tres diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros
quam maxime frequentia occupare iubet, tumultu orto Romanos
passim cædi, oppidanis parci. sed vt fieri id posset, præcipit iuueni-
bus Tarentinis, vt vbi quem suorum procul vidissent, quiescere &

silere,

A silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorque qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portũ effugit: inde acceptus scapha in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat: nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata, & insciencer à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cęde stratos cernentes, ab Anibale captam vrbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes, præterquam
B qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum quos ad Thrasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi iussurum si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit, quam cum & mari, quo in peninsulæ modum pars maior circumluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque
C nec vi nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vellent, Romani facerent: vallo vrbem arce intersepire statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt facile per se ipsi Tarentini vrbem ab iis tueri possent. Vbi cœptum opus est, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, pluresque & longius pulsos persequerētur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat, nec sustinuere impetũ Romani, sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaque alia opere iam cœpto, alia apparatu operis,

operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisiq; sunt plu- A
res in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœ-
ptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque
post interuallo murum etiam eadem regione addere parat, vt vel si-
ne præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen mo-
dicum præsidium, vt simul in faciendo muro adiuuaret. ipse profe-
ctus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinq; millia ab vrbe
abest) posuit castra Exijs statiuis regressus ad inspiciendum opus,
quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cœpit et-
iam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, vt cætera, tuta,
sed loco plano posita, & ab vrbe muro tantum ac fossa diuisa. Cum
iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, mis-
sum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex
improuiso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni cor-
ruperunt. isque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Re- B
liqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenen-
tes, qua in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum
habebant: vrbs contra exclusa maritimis commeatibus: propiusq;
inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuocatis prin-
cipibus Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit: neque
arcis tam munitæ expugnādæ viam cernere, neq; in obsidione quic-
quam habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint:
quibus commeatus inuehi prohibeant, extemplo aut abscessuros,
aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui
consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse cense-
bant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ
sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet,
quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit
„ Annibal, MVLTA quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. C
„ vrbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ viæ patent
„ in omnes partes. via quæ in portum per mediam vrbem ad mare
„ transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & ma-
„ re nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc ter-
„ ra circunsedebimus arcem. imo breui aut relictam ab hostibus, aut
„ cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus,
sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo
vndiq; plaustra, iunctaq; inter se: & machinæ ad subducendas na-
ues admotæ, munitumq; iter, quo faciliora plaustra, minorq; mo-
les in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus im-
pigre cœptum: paucosq; post dies classis instructa ac parata circum-
uehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum
rerum

A rerum Annibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hyberna. Cęterum
defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta sit, in di-
uersum authores trahunt. plures propioresque ætate memoriæ re-
rum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prętoresq; vsq; ante
diem quintum Calendas Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetra-
to sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. Reli-
gio deinde noua obiecta est ex carminibus Martiinis. Vates hic Mar
tius illustris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatusconsul-
to talium librorum fieret, in M. Æmylij prætoris vrbani, qui eam
rem agebat, manus venerant. is protinus nouo prętori Sullæ tradi-
derat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta de-
clarata authoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus ve-
nerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in
hæc ferme verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romane fuge,
B ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. sed
neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multa-
que millia occisa tua deferat amnis in pōtum magnum ex terra fru-
gifera, piscibus atque auibus ferisque, quæ incolunt terras, iis fiat
esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui
campos, & Cannam flumen, qui militauerant in iis locis, iuxta atq;
ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non
eo tantum obscurius, quia incertiora futura pręteritis sunt, sed per-
plexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere vultis,
vomicamque, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos censeo
ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit
ex publico partem, priuati vti conferant pro se, suisque. Iis ludis fa-
ciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit summum.
decemuiri Græco ritu hostiis sacra faciant. hæc si recte faxitis, gau-
C debitis semper, fietq; res vestra melior. nam is diuus extinguet per-
duelles vestros, qui vestros campos pascunt placide. Ad id carmen
explanandum diem vnum sumpserunt. postero die senatusconsul-
tum factum est, vt decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina
facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent,
censuerunt Patres Apollini ludos vouendos faciendosque: & quan-
do ludi facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam,
& duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum
est, vt decemuiri sacra Græco ritu facerent, iisque hostiis Apollini
boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina
aurata. Ludos pretor in circo maximo cum facturus esset, edixit vt
populus per eos ludos stipem Apollini, quātam commodum esset,
conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non va-

letudinis ergo, vt pleriq; rentur, votorũ factosq; populus coronatus A
spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni ceremoniarũ genere fuit. Cũ Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circunsessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserũt, orantes, vt prius quam consules in agros suos educerent legiones, viæq; omnes hostium præsidijs insiderentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam, vt frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulesq; qui in Samnio erãt, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quo æstate com- B
portatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit, qua die ad accipiendum frumentum præsto essent, omni vndiq; genere vehiculorum iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera socordia negligentiaq; à Campanis actum. paulo plus XL. vehicula missa, & pauca pręterea iumenta. ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enunciata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad coss. (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserũt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentũ, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum ex- C
ercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit, signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, vt si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est, nec vallum modo tutantur Pœni: sed, vt quibus locus æquior

A æquior esset, deturbant nitentes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax virtus, & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum, consul absistendum temerario incœpto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani: neve Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur, collegam quoq;, & exercitum eius se acciturum, totumq; eo versurum bellum. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militũ aspernantium tam segne imperium, disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hostium traiecit: execratus inde seq; & cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam vallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra vallũ Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flac-
B co tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus, T. Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signum ademisset: Iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra vallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui primum transcenderunt fossam, dein legio tota secuta est. Iam & consul ad conspectum transgredientium vallum mutato consilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq; versus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua atq; iniqua loca, cum vndique tela conijcerentur, armaque & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntque multi vulnerati, etiam quos vires sanguisque desereret, vt intra vallum hostium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis velut in plano sita, nec
C permunita castra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omnique plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Hanno, populabundus passim cum esset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentum reditum est: prædamq; ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eo post paucos dies venit) vendiderunt, diuiseruntq;. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo nunciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat, fugę magis quam itineris modo in Brutios redijt. Et Campani audita sua pariter sociorũq; clade, legatos ad Anni-

balem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneuentum eſſe A dici iter à Capua: tantum nõ ad portas & muros bellum eſſe. ni propere ſubueniat, celerius Capuam quam Arpos, in poteſtatẽ hoſtium venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere eſſe, vt Capuam, quam Carthagini æquare ſit ſolitus, deſertam indefenſamq; populo Romano tradat. Annibal curæ ſibi fore rem Campanam pollicitus, in præſentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Romanis interim, ſicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præſidijq; quod ibi obſideretur, cura eſſe. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prętore in Hetruriam ad frumentum cœmendum miſſus, cum aliquot nauibus onuſtis in portum Tarentinum inter hoſtium cuſtodias peruenit. Cuius aduentu, qui ante in exigua ſpe vocati ſæpe ad tranſitionem ab hoſtibus per colloquia erant, vltro ad tranſeundum hoſtes vocabant, ſolicitabantq;. & erat ſatis validum præſi- B dium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorũq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quam ira in Romanos, propter obſides nuper interfectos. Eorum amici cognatiq; literas ac nuncios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miſerunt, ſi exercitum ad mœnia admouiſſent, ſe in poteſtatem eorum vrbem tradituros eſſe. M. Atinius Thurinis cum modico præſidio præerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur poſſe. non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuuentutis Thurinæ. eam ex induſtria centuriauerat, armaueratq; ad tales caſus. Diuiſis copijs inter ſe duces Pœni cum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Han- C no cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad vrbẽ pergit. Mago cum equitatu tectus, collibus ad tegendas inſidias oppoſitis, ſubſiſtit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarũ ignarus. pedeſtre prælium fuit perſegne. paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuuantibus, euentum: & Carthaginienſium acies de induſtria pedem referebat, vt ad terga collis ab equite ſuo infeſſi hoſtem incautum pertraheret. Quo vbi ventum eſt, coorti cum clamore equites propere incunditam Thurinorum turbam, nec ſatis fido animo vnde pugnabat ſtantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani quanquam circumuentos hinc pedes hinc eques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam

traxere.

A traxere. postremo & ipsi terga vertunt, atq; ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderũt, conclamant instare Pœnum, permistosq; hostes vrbem inuasuros, ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij vrbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam vrbem victoribus censerent. cæterum, vt plerunq; fortuna, & consilia mala vicerunt, Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quam respectu Romanorum, Carthaginienses in vrbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda: sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ
B vrbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & vt ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam venisset, equites vim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuentum venire iubent: legionibus, statiuisq; ad obtinẽdas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factũ est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur, conspectiq; repente ex oculis abierunt. Id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atq; intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatoq; iecinore intactos angues abijsse. Cum aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauen-
C dum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat: & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris & eiusdẽ hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem qui in Brutijs præerat, clam in colloquium venit. fideq; ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; vndiq; explorato

dies compoſita gerendæ rei eſt. Flauius ad Romanum imperatorem A venit. Rem ſe ait magnam inchoaſſe, ad quam perficiendam ipſius Gracchi opera opus eſſet. omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu deſciſſent, perſuaſiſſe vt redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannenſi veniſſet, indies melior atq; auctior fieret: Annibalis vis ſeneſceret, ac prope ad nihilum veniſſet. veteri delicto haud implicabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem, promptioremq; veniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni etiam maiorum ſuorum ignotum? Hæc ab ſe ait dicta. cæterum ab ipſo Graccho eadem hæc audire malle eos, præſentiſq; contingere dextram: id pignus fidei ſecum ferre. Locum ſe conſilijs edixiſſe à cõſpectu amotum, haud procul à caſtris Romanis. ibi paucis verbis tranſigi rem poſſe, vt omne nomen Lucanum in fide ac ſocietate Romana ſit. Gracchus fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, B ac ſimilitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è caſtris profectus, duce hoſpite in inſidias præcipitatus. Hoſtes ſubito exorti: & ne dubia proditio eſſet, Flauius his ſe adiungit. tela vndiq; in Gracchum atq; equites conijciuntur. Gracchus ex equo deſilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, vt quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honeſtent virtute. reliquum autem quid eſſet paucis à multitudine in valle ſylua ac montibus ſepta circumuentis, præter mortem? id referre, vtrum præſenti torpore pecorum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atq; iram verſo, agentes, audenteſq;, perfuſi hoſtium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadãt. Lucanum proditorem ac transfugã omnes peterent: qui eam victimam præ ſe ad inferos miſiſſet, eum decus eximium egregiumq; ſolatium ſuæ morti inuenturum. Inter hęc dicta paludamento circum C læuum brachium intorto (nam ne ſcuta quidem ſecum extulerant) in hoſtes impetum fecit. Maior quam pro numero hominum editur pugna: iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cum vndiq; ex altioribus locis in cauam vallem coniectus eſſet, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præſidio viuum capere Pœni nituntur. cæterum ille cõſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſtes adeo infeſtus confertos inuaſit, vt parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem miſit, poniq; cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris iuſſit. Hæc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, perijt. Sũt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium oſtendãt à caſtris cum lictoribus ac tribus ſeruis lauandi cauſa progreſſum, cum forte

inter

A inter salicta innata ripis laterent hostes, nudū atq; inermem, saxisq; quæ voluit amnis, propugnantem interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingētos passus a castris progressum, vti loco puro ea quæ ante dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus forte locū duabus turmis Numidarum circumuentū scribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni cōstat. Funeris quoq; Gracchi varia fama est. Alij in castris Romanis sepultū ab suis: alij ab Annibale (& ea vulgatior fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusq; armorum & corporum suæ cuiq; genti assuetis, ipso Annibale omni rerum verborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradūt qui in Lucanis rei gestæ authores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem,
B missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi, cum passim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebant Romanos: sed intentiores ad cauendum consules vna pugna fecerat incaute atq; inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam
C liberaliter, comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nunciatū, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere: Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius: conscendamus equos, sommotisq; alijs, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi nec illi, ait, hostes deesse, in quibus virtutē ostendant: se ab eo, etiamsi in acie occurrat, declinaturū, ne hospitali cęde dextram violet. conuersusq; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiāq;, & se digna probra in insontē iacere, hospitalē hostem appellans, simulantēq; parcere, cui sciat parem se non esse, si parū publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata

iura esse putet, Bacium Campanum T. Quintio Crispino Romano A palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renunciare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatũ venisset. si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumq; conscendit, & Badiũ nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerũ Badio hasta transfixit: superq; delapsum cum vulnere ex equo desilijt, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. B Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit, haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secũda fuisset pugna: quin multo minus se, suumq; toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterũ postquam pugnari cœptum est, equitum maxime incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. Itaq; equestre prælium erat, cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, vtriq; parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent. velut ex composito vtrinq; signum receptui datum: reductiq; in castra prope æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, C nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nunciatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo vtrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circunducto hoste qua voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerẽdæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Corneliũ Sullam prętorẽ in Senatum introductus, petit à Patribus, vti sibi quinq; millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem vsurum.

Id non

A Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam
eædem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinq; octo
millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum
voluntariorum itinere in agris conciuit: ac prope duplicato exerci-
tu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudiũ
substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem &
centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum
nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semier-
mem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit
pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla
pari re, duas amplius horas, cõcitata etiam, donec dux stetisset, Ro-
mana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam me-
tu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, ob-
iectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed
B adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt
ex tanta multitudine vix mille euaserint: cæteri passim alij alia peste
absumpti sunt. Capua à consulib. interim summa vi obsideri cœpta
est: quæq; in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturq;.
Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, vbi nunc
vrbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat)
præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate
essent. In ea duo maritima castella frumentum quod ex Sardinia nu-
per missum erat, quodq; Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab
Ostia conuectum est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæterum
super eam cladem quæ in Lucanis accepta erat, volonũ quoq; exer-
citus qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut ex autho
ratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal nõ Capuam neglectã,
neq; ita tanto discrimine desertos volebat socios, sed prospero ex te-
C meritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq;
opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli
legati nunciabant, primo dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad
Annibalem desciuissent, oppugnaret, intẽtius rem egisse: postea ni-
mio successu & ipsum & milites præda impletos, in tantã licentiam
socordiamq; effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum
sæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub inscio duce
exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Roma-
næ legiones & prætor Fuluius erant. quo vbi allatum est hostes ad-
uentare: prope est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciẽ
exirent: nec res vlla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id ar-
bitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumul-
tuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse

 duci

duci ad arma vocātes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusq; & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus non tam sua vlla spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua ꝓcessum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinē militū forte procurrentū consistentiumq;, quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinē aut metum deserētium locum. Prima legio & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinē porrectæ acies, clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse, & quacunque impetum fecissent hostes, perrupturos. nil qđ salutare esset, non modo ad animū, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidē haud quaquam simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorē quidem atq; impetum primū eorum Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo ne quaquam comparandus, vbi rem inclinatā, ac trepidantes suos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitib. effugit. cætera à frōte pulsa, à tergo atq; alis circumuēta acies eo vsq; est cęsa, vt ex duodeuiginti millibus hominū duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romā cum essent nunciatæ, ingens quidē & luctus & pauor ciuitatē capit: sed tamen quia consules, vbi summa rerum esset, ad id locorū prospere gererēt, minus his cladibus cōmouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectoriū, M. Mitilium: qui nunciarent, vt reliquias duorum exercituum cum cura colligerent, darentq; operam ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & vt desertores de exercitu volonū conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaque edixit, vt cōquisitio volonum fieret, iiq; ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, vt quæq; naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Campuā regressus, Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem, molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circunsederunt vrbem, & Claudium Neronem prætorem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoq; modico ibi præsidio ad tuendum locū relicto, cæteris cum omnib. copiis ad Capuam descendit. ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercit⁹ diuersis partib. opus aggressi, fossa valloq; circun-

A circundare vrbē parant: & caſtella excitāt modicis interuallis: multisque ſimul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, vt poſtremo portis muroq; ſe contineret Campanus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera, legati ad Annibalē miſſi, qui quererentur deſertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obteſtarenturq;, vt tunc ſaltem opem nō circunſeſſis modo, ſed etiam circunuallatis ferret. Conſulibus literæ à P. Cornelio prætore miſſæ, vt priuſquam clauderent Capuam operibus, poteſtatē Campanis facerent, vt qui eorū vellent, exirēt ab Capua, ſuaſq; res ſecum auferrent. liberos fore, ſuaq; omnia habituros, qui ante Idus Martias exiſſent. poſt eam diē quiq; exiſſent, quiq; ibi manſiſſent, hoſtiū futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atq; ita ſpreta, vt vltro dicerent contumelias minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, ſpe aut vi aut dolo arcis Tarētinæ potiundæ.

B quod vbi parum proceſſit, ad Brunduſium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum fruſtra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes ſimul, orantesq;: quibus Annibal magnifice reſpondit, & antea ſoluiſſe obſidionem, & nunc aduentum ſuum conſules non laturos. Cum hac ſpe dimiſſi legati, vix regredi Capuam iam duplici foſſa valloq; cinctam potuerūt. Cum maxime Capua circunuallaretur, Syracuſarum quoque oppugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, inteſtina etiam proditione adiuta. Namq; Marcellus initio veris incertus, vtrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obſidione Syracuſas premeret: quanquam nec vi capi videbat poſſe inexpugnabilem terreſtri ac maritimo ſitu vrbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracuſanos (erant au-

C tem apud Romanos aliqui nobiliſſimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis conſiliis abhorrebant, pulſi) colloquiis ſuæ partis tentare hominum animos iuſſit: & fidem dare, ſi traditæ forent Syracuſæ, liberos eos ac ſuis legibus victuros eſſe. Non erat colloquij copia: quia multorum animi ſuſpecti, omnium curam oculosque conuerterant: ne quid falleret tale admiſſum. Seruus vnus exulum pro transfuga intromiſſus in vrbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piſcatoria quidam naui retibus operti, circunuectiq; ita ad caſtra Romana, collocutique cum transfugis. & idem ſæpius eodem modo atq; alij: poſtremo ad octuaginta facti. & cum iam compoſita omnia ad proditionem eſſent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem ſibi rem creditā non eſſe, necati omnes, & cruciati ſunt. Alia ſub

inde

inde spes, postquam hæc vana euaserat, excepit. Damasippus qui- A dam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius vtiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, iam tum Ætolorum, cuius gētis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; vtrisque opportunus locus ad portū Trogilorum, propter turrim quam vocant Galeagram, est visus quo cum sæpius commeârent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerãdo lapides, æstimandoq; ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernēda res visa, sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur: quam obtulit transfuga, nuncians diem festū Dianæ per triduum agi: & quia a- B lia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum millitum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, ceteris signum dari iubet, vt mature corpora curarent, quietiq; darent: nocte in expeditionem eundū esse. Inde vbi id temporis visum, quo die epulatis iam, vinoq; satiatis principiū somni esset, signi vnius milites ferre scalas iussit: & ad mille fere armati tenui agmine per silētium eo deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murū, secuti ordine alij, cum priorum audacia dubiis etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ pluribusque scalis in murum euadebãt, signo ab Hexapylo dato quo per C ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula ea magna vi refringi cœpta, & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndiq; non furtim, sed vi aperte gerebatur res. quippe ad epipolas, frequentē custodiis locum, peruentum erat: terrendiq; magis hostes erant, quam fallendi: sicut territi sunt. Nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros partemq; vrbis: omnia teneri custodes rati, alij per murū fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauētium, magna pars tamē ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus vino somnioq;, & in vastæ magnitudinis vrbe partiū sensu non satis pertinente

A tinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnib. copiis vrbem ingressus. Excitauit conuertitq; omnes ad arma capiēda, opemq;, si quam possent, iam captæ prope vrbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson vocant, citato profectus agmine, haud dubius, quin paucos per negligentiam custodum trāsgressos murū expulsurus foret: occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora vero afferre. postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tātum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit, non tam vim multitudinēq; hostiū metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atque insulæ inueniret portas. Marcellus vt mœnia ingressus, ex superioribus locis vrbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis vidit, illachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ B rei, partim vetusta gloria vrbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyrāni gregesq;: præter cæteros Hiero, cum recētissimę memoriæ rex, tum ante omnia quæ virtus eius fortunaq; sua dederat, beneficijs in populum Romanū insignis. ea cum vniuersa occurrerēt animo, subiretque cogitatio, iam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, vt ante dictum est, fuerant, vt alloquio leni perlicerēt hostes ad dedendam vrbem. Tenebant Acradinæ portas murosque maxime transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq; Marcellus postquam id incœptum irritū fuit, ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus C est in extrema parte vrbis versus à mari, viæque imminens ferenti in agros, mediterraneaq; insulę, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sosis, vnus ex interfectoribus tyranni cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandū sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra legionesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus vt Euryalum neque tradi neque capi vidit posse, inter Neapolim & Thicam (nomina partium vrbis, & instar vrbium sunt posuit castra: timens ne si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eo ab Thica & Neapoli cum infulis & velamentis ve-

tis venerunt, precantes vt à cædibus & ab incendiis parceretur. De A quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædæ futura. castraque tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatum est. Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna fœlicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta, vt inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cum triginta quinq; nauibus ex portu Syracusano pro- B fectus, libero mari vela in altum dedit, quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis, edoctisq; Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum C. nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca: spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circunsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes vtrinq; fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndiq; oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoq; iis dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit, & C classis Punica littori, quod inter vrbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino summitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis, sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in vrbem compulit. satisq; iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile vtrorumq; animos auerteret à belli consiliis. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem quam in vrbe, intoleranda vis æstus per vtraque castra omnium ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. Postea curatio ipsa,

A ipsa, & contactus ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti desertiq;, qui incidissent, morerentur: aut assidentes curantesq; eadem vi morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset, & vndiq; dies noctesq; ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant animos, vt non modo nó lachrymis, iustoq; comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuiq; ægros, ægri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent: & vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebát soli hostium stationes. Multo tamen maior vis pestis Pœnorum castra, quam Romana, diu circunsidendo Syracusas cæde aquisq; affecerat magis. ex hostium exercitu Siculi vt primum videre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisque propinquas vrbes dilapsi
B sunt. at Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruebát mali, adduxerat in vrbem suos: infirmaq; corpora tecta & vmbræ recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta: tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabát, & auxilia accersebát. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, vt spem faceret non ipsis modo salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit, vt onerarias naues quamplurimas omni copia rerum onustas secũ mitterent, classemque suam augerent. Igitur centum triginta naui-
C bus longis, & septuaginta onerariis profectus Carthagine, satis prosperos ventos ad traiiciendum in Siciliam habuit: sed iidem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens, ne si pergerent iidem qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, classem in statione versa in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non tam quod impar viribus aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ quam suæ classi flarent. perpulit tandem, vt fortunam naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota insula

conciri

conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam aduen- A
tare, ne simul terra marique inclusus, vrbe hostium vrgeretur, quan-
quam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum
Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium
Pachynum stabant, vbi primum tranquillitas maris in altum euexis-
set, concursuræ. Itaq; cadente iam Euro, qui per dies aliquot sæuie-
rat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum visa est,
quo facilius superaret promontorium. Cæterum postquam tende-
re ad se Romanas naues vidit, incertum qua subita territus re Bo-
milcar, vela in altum dedit: missisque nunciis Heracleam, qui one-
rarias naues retro in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam præ-
teruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe,
ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigentum
nauigat, expectaturus magis euentum, quam inde quicquam mo-
turus. Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidem Syra- B
cusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam, & prope ite-
rum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis,
explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebantur,
ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme discreparet, quin quæ vbi-
que regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cętera cum liberta-
te ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium iis, quibus ab
Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab eo
ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur,
quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri proprie sibi
paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab iis vt necessarios hospi-
tesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello habe-
rent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis,
Polycletum & Philistionem & Epicidem, cui Sydon cognomen e-
rat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem C
conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant,
conquesti: & quanquam tot mala vrgerent, negarunt fortunam ac-
cusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quamdiu ea pate-
rentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem
Syracusanorum, non odium: nam vt occupatas res ab satellitibus
Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atque Epicide audie-
rint, tum bellum mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles ty-
rannos eius, non vt ipsam vrbem expugnarent. Hippocrate vero in-
terempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occi-
sis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra marique pul-
sis: quam superesse causam Romanis, cur non perinde ac si Hiero
ipse viueret, vnicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas
esse

A se velint? Itaque nec urbi nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. Eam autem, qualis illo momēto horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti ascensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quam legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorū numero missi oratores ad Marcellum: quorum princeps, Neque primo, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hyeronimus, nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atque Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum qui oppressas tenebant Syracusas, cum primum arbitrij nostri esse cœpi-
B mus, extemplo venimus ad tradenda arma, dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ imposita à vobis fuerit. Gloriam captę nobilissimæ pulcherrimæque urbis Græcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra mariq; memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta urbs à te capta sit, quam posteris quoq; eam spectaculo esse. quo quisquis terra, quisquis mari venerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginiensibusq; trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas familiæ vestrę sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas, ne plus apud vos Hieronymi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quam hic hostis: & illius etiam benefacta persensistis, huius amentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erāt apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. nam-
C que transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptisq; armis prętores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia quæ in promptu erant, diripuere. tum ne sine ducibus essent, sex prefectos creauere, ut terni Acradinę ac Nasso preessent. Sedato tandem tumultu, exequentibus sciscitando mercenariis, quę acta cum Romanis essent: dilucere: id quod erat, cœpit: aliam suam ac transfugarum caussam esse. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnę eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ prefectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorū de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui sine arbitris Mericum nactus,

primum quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde venerat) A exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæpretium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra marique clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundẽ illum Hispanum secretus ab aliis ad Marcellũ deductus, cum fidem accepisset, composuissetque agendæ rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus vt ab suspicione proditionis auerteret omnium animos, negat sibi placere legatos commeare vltro citroq;: neque recipiendum quenquã neq; mittendum. & quo intentius custodiæ seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt suæ quisq; partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt. Partibus diuidendis, ipsi regio euenit ab Arethusa fonte vsq; ad ostium magni portus. id vt scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum B armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitq; milites regione portæ quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositosq; milites porta, vt cõuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia Acradinæ aggreditur: ita vt non eos solum qui Acradinã tenebant, in se conuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum cõcurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorũ arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam ante, circunuectæq;, ad Nassum armatos exponunt. qui improuiso adorti semiplenas stationes, & adapertas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati, haud magno certamine Nassum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neq; vllis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quã transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captã esse Nassum didicit, & C Acradinæ regionem vnam teneri, Mericumq; cum præsidio suis adiunctum, receptui cecinit, ne regię opes, quarum fama maior quam res erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & iis qui in Acradina erant transfugis spacium locusq; fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Macellum mittunt, nihil petentes aliud, quam incolumitatem sibi, liberisque suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis, q̃ paucis his annis maleficia eorum qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse: sed pleraq; eorum quo debuerint, recidisse: fœderumque ruptorum ipsos ab se grauiores multo, quam populus Roma-

A Romanus voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas, non vt populus reseruatam ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo vel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumq; circa mœnia Syracusana terra mariq; tamdiu exhaustorum, nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniã regiam custodiendamque missus. diripiendaq; vrbs militi data est, custodibus diuisis per domos eorum qui intra præsidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum B capta vrbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intẽtum formis, quas in puluere descripserat, ab ignaro milite quis esset interfectum. ægre id Marcellum tulisse, sepulturæq; curam habitam: & propinquis etiam inquisitis, honori præsidioque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ: in quibus prędæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua æquis viribus certabatur. Paucis ante diebus quam Syracusæ caperẽtur, T. Octacilius cum quinqueremib. octoginta Vticã ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam: prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerariis nauibus frumento prædaque onustis rediit: idq; frumentum extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, C victoribus victisq; pariter perniciosa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consiliisq; magis, quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatum, omniumq; in vnum cõgruerunt sententiæ: quando ad id locorum id modo actum esset, vt Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id iam agi, vt bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago coniunctis castris quinq; ferme dierũ iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, vetus in Hispania imperator. ad vrbem nomine Anitorgin exercitũ habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat

ſatis ſuperque ad id virium eſſe. illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi, A
alter Aſdrubal, & Mago, in auios ſaltus monteſq; recipiẽtes ſeſe, bel-
lum extraherent. Optimum igitur rati diuiſis bifariam copiis totius
ſimul Hiſpaniȩ amplecti bellum, ita inter ſe diuiſerunt, vt P. Corne-
lius duas partes exercitus Romanorũ ſociorumq; aduerſus Mago-
nem, duceret, atq; Aſdrubalem. Cn. Cornelius, cum tertia parte ve-
teris exercitus Celtiberis adiunctis cum Aſdrubale Barchino bellum
gereret. Vna ꝑfecti ambo duces, exercituſq;, Celtiberis prægredien-
tibus, ad vrbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne,
ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictũ eſt copiis ſubſti
tit, & P. Scipio profectus ad deſtinatam belli partem. Aſdrubal poſt-
quam animaduertit exiguum Romanũ exercitum in caſtris, & ſpem
omnem in Celtiberorum auxiliis eſſe: peritus omnis barbaricæ &
præcipuæ omnium earum gentium, in quibus per tot annos milita-
bat, perfidiæ, facili linguæ cõmercio, cum vtraq; caſtra plena Hiſpa- B
norũ eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum
Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox vi-
ſum facinus. non enim vt in Romanos verterent arma, agebatur: &
merces, quanta vel pro bello ſatis eſſet, dabatur, ne bellum gererẽt:
& cum quies ipſa, tum reditus domum, fructuſq; videndi ſuos ſuaq;,
grata vulgo erant. itaque non ducibus facilius quam multitudini
perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam
paucis, ſe ne retinerent. Id quidem cauendum ſemper Romanis du-
cibus erit, exemplaq; hæc vere pro documentis habenda, ne ita ex-
ternis credant auxiliis, vt non plus ſui roboris, ſuarumq; proprie vi-
rium in caſtris habeant. Signis repente ſublatis Celtiberi abeunt,
nihil aliud quærentibus cauſam, obteſtantibuſq; vt manerent, Ro-
manis reſpondentes, quam domeſtico ſe auocari bello. Scipio, poſt-
quam ſocij nec precibus nec vi retineri poterant, nec ſe aut parem C
ſine illis hoſti eſſe, aut fratri rurſus coniungi vidit poſſe, nec vllum
aliud ſalutare conſiliũ in promptu eſſe: retro quantum poſſet, cede-
re ſtatuit, in id omni cura intentus, nec vbi hoſti ȩquo ſe cõmitteret
loco, qui tranſgreſſus flumen prope veſtigiis abeuntium inſiſtebat.
Per eoſdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo
hoſte vrgebat. Maſaniſſa erat iuuenis, qui eo tẽpore erat ſocius Car-
thaginienſium, quem deinde clarũ potentemq; Romana fecit ami-
citia. Is tum cum equitatu Numidarũ & aduenienti P. Scipioni oc-
currit, & deinde aſſidue dies noctesq; infeſtus aderat: vt nõ vagos tan
tum ꝓcul à caſtris lignatũ pabulatumq; ꝓgreſſos exciperet, ſed ipſis
obequitaret caſtris, inuectuſq; in medias ſæpe ſtationes, omnia in-
gẽti tumultu turbaret. noctib. quoq; ſæpe incurſu repentino in por-

A tis valloq; trepidatum eſt:nec aut locus aut tempus vllum vacuum à
metu ac ſolicitudine erat, Romanis. compulſiſq; intra vallum, ad-
empto rerum omnium vſu, cum prope iuſta obſidio eſſet, futuramq;
arctiorem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus
& quingentis Sueſſetanorum aduentare fama erat. Pœnis cõiunxiſ-
ſet: dux cautus & prudens Scipio victus neceſſitatib. temerarium ca-
pit conſilium, vt nocte Indibili obuiam iret, & quocunq; occurriſſet
loco, prælium conſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris,
præpoſitoq; T. Fonteio Legato, media nocte profectus cum obuiis
hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis quam acies pugnabant.
ſuperior tamẽ, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cæterum &
equites Numidæ repente, quos fefeliſſe ſe dux ratus erat, ab laterib.
circunfuſi magnum terrorem intulere. Contracto aduerſus Numi-
das certamine nouo, tertius inſuper aduenit hoſtis. duces Pœni aſſe-
B cuti ab tergo iam pugnantes, ancepsq; prælium Romanos circum-
ſteterat, incertos in quem potiſſimum hoſtem, quamue in partem
conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq; imperatori, &
offerenti ſe vbi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traiici-
tur: cuneusq; is hoſtium qui in conferto circa ducem impetum fe-
cerat, vt exanimem labentemq; ex equo Scipionẽ vidit, alacres gau-
dio cum clamore per totam aciem nunciantes diſcurrunt, impera-
torem Romanum cecidiſſe. Hæc peruagata paſſim vox, vt & hoſtes
haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis eſſent, fecit. Fuga
confeſtim ex acie duce amiſſo fieri cœpta eſt. Cæterum vt ad erum-
pendum inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxilia haud dif-
ficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantiumq; equos
velocitate peditum, vix poterant: cæſiq; prope plures in fuga, quam
in pugna ſunt. nec ſuper fuiſſet quiſquam, ni præcipiti iam ad veſpe-
C rum die nox interueniſſet. Haud ſegniter inde duces Pœni fortuna
vſi, cõfeſtim è prælio, vix neceſſaria quiete data militibus, ad Aſdru-
balem Amilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia ſpe, cum co-
pias coniunxiſſent, debellari poſſe. Quo vbi eſt ventum, inter exer-
citus ducesq; victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, impera-
tore tanto cum omni exercitu deleto, & alterã pro haud dubio pa-
rem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidẽ fama tan-
tæ cladis peruenerat, ſed tamen mœſtum quoddam ſilentium erat,
& tacita diuinatio, qualis iam præſagientibus animis imminentis
mali eſſe ſolet. Imperator ipſe, præterquam quod ab ſociis ſe deſer-
tum, hoſtium tantum auctas copias ſentiebat, coniectura etiam &
ratione ad ſuſpicionem acceptæ cladis, quam ad vllam bonã ſpem
pronior erat. Quonam modo enim Aſdrubalem ac Magonem, niſi

defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitũ potuisse? quomodo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrẽ? vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces & exercitus hostium non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis, id modo esse salutare in pſens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, vt senserunt profectos hostes, præmissis Numidis quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctẽ assecuti Numidæ, nunc ab tergo nunc in latera cõcursantes. Cõsistere cœperunt, aut tutari agmen quantum possent: tamen tuto vt simul pugnarent procederentq;, Scipio hortabatur, priusquã pedestres copiæ assequerentur. Cæterũ nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret, reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in mediũ receptis, circũdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circunspectare atq; agitare dux cœpit, si quomodo posset vallum circum iniicere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliue vlli operi apta inueniri posset: nec ferme quicquam satis arduum aut abscissum erat, qđ hosti aditum ascensumue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, vt tamẽ aliquam imaginem valli obiicerent, clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulũ quidem perfacile agmen erexere: munitionis vero facies noua primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndiq; vociferarentur, quid starẽt? & non ludibrium illud vix fœminis puerisue morandis satis validum distraherent diriperentque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisq; obrutas sarcinis facile erat. Tardatis diu, cum amoliri obiecta onera, armatis dedissent viã, pluribusq; idem partibus fieret, capta iam vndiq; castra erant: pauci à multis perculsiq; à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius

legatus

A legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij tumulo primo impetu hoſtium cæſum tradunt: alij cum paucis in propinquam caſtris turrim perfugiſſe. hanc igni circundatam, atque ita exuſtis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omnesque intus cum ipſo imperatore occiſos. Anno ſexto poſtquam in Hiſpaniam venerat Cn. Scipio, vndetrigeſimo die poſt fratris mortem eſt interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quam per totam Hiſpaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amiſſi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hiſpaniæ ipſos lugebāt deſiderabantq; duces, Cneium tamen magis, quod diutius præfuerat iis priorque & fauorem occupauerat, & ſpeciem iuſtitiæ temperantiæq; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amiſſæq; Hiſpaniæ viderentur: vir vnus res perditas reſtituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuue-
B nis, animiq; & ingenij aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad ſummam indolem acceſſerat Cn. Scipionis diſciplina: ſub qua per tot annos omnes militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibuſdā de præſidiis deductis, haud cōtemnendum exercitum fecerat, iunxeratq; cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præſtitit eques Romanus authoritate inter milites atq; honorē, vt caſtris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuiſſet: ſubeuntes alij aliis in cuſtodiam valli ſtationesq;, donec per omnes ſuffragium iret, ad L. Martium cuncti ſummam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis caſtris, conuehendisque commeatibus conſumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæterum poſtquam Aſdrubalem Giſgonis venientem ad reliquias belli delen-
C das tranſiſſe Iberum, & appropinquare allatum eſt, ſignumq; pugnę propoſitum ab nouo duce milites viderunt: recordati, quos paulo ante imperatores habuiſſent, quibusque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam ſoliti eſſent, flere omnes repente, & oſtenſare capita: & alij manus ad cœlum tendere, deos incuſantes: alij ſtrati humi ſuum quiſque nominatim ducem implorare. neque ſedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipſo minitante & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles ſe proieciſſent fletus, potius quam ad tutandos ſemetipſos & rempublicam ſecum acuerent animos, & ne inultos imperatores ſuos iacere ſinerent: cum ſubito clamor tubarumq; ſonus (iam enim prope vallum hoſtes erant) exauditur. inde verſo repente in iram luctu, diſcurrunt ad arma: ac velut accenſi rabie diſcurrunt ad portas,

& in hostem negligenter atq; incompositevenientẽ incurrunt. Ex- A
templo improuisa res pauorẽ incutit Pœnis: mirabundiq; vnde tot
hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: vnde tanta au
dacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus. Sci-
pionib. cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pu-
gnæ: ad hæc tot, iam nec opinata primo omniũ incerti stupentesq;
referunt pedẽ: dein valida impressione pulsi terga vertunt, & aut fu-
gientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusq; sequen-
tium impetus, ni Martius ꝓpere receptui dedisset signũ, obsistensq;
ad prima signa, quosdã & ipse retinens, concitatam repressisset aciẽ.
inde in castra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Carthagi-
nienses trepide primo ab hostium vallo acti, postquã neminem inse-
qui viderunt, metu substitisse rati, contemptim rursus & sedato gra-
du in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiẽdis fuit. nam
etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorũ exerci- B
tuum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia
neglecta apud hostes essent: exploratis iis, Martius ad consiliũ pri-
ma specie temerarium magis q̃ audax, animũ adiecit, vt vltro castra
hostium oppugnaret? simul facilius esse ratus vnius Asdrubalis ex-
pugnari castra, quam si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxis-
sent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se affli-
ctas res: aut si pulsus esset, tamẽ vltro inferendo arma, contemptum
sui dempturum. Ne tamen subita res, & nocturnus terror etiamnũ
suæ fortunæ cõsilium perturbaret: alloquendos adhortandosq; sibi
milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga impera-
tores nostros viuos mortuosq; pietas, vel præsens omniũ nostrum,
milites, fortuna, fidem cuiuis facere potest, mihi hoc imperium, vt
amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo enim
tempore, nisi metus mœrorẽ obstupefaceret, vix ita compos mei es- C
sem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram
omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus consolari. &
ne dum quidẽ, vbi quonam modo has reliquias duorũ exercituum
patriæ conseruare possim, cogitandũ est: auertere animum ab assi-
duo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me
ambo dies noctesq; curis insomniisq; agitant, & excitant sæpe som-
no: neu se, neu inuictos per septẽ annos in iis terris milites suos, com
militones vestros, neu rempub. patiar inultam: & suam disciplinam
suaq; instituta sequi iubent. Et vt imperiis virorum nemo obedien-
tior me vno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re factu-
ros illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere vos quoq; ve-
lim milites: non lamentis lachrymisque tanquam extinctos prose-
qui

A qui (viuunt enim, vigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; occurret memoria illorum, velut si adhortãtes, signumq; dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisq; vestris oblata memorabile illud edidit preliũ: quo documentum dedistis hostibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atq; virtus nõ obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia fortunæ emersurã esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum audeatis duce vestro authore. nõ enim hesterno die cum signum receptui dedi, sequentibus effuse vobis turbatum hostem, frangere audaciã vestram, sed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionẽ aggredi possetis. Nec huius occasionis spem milites forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoq; pro-
B fecto si quis quærat, quonam modo pauci à multis, victi à victoribus castra tutati sitis, nihil aliud respondeatis, quam idipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fuisse. Et ita se res habet. Ad id quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti sunt homines: quia quod neglexeris, in cautum atq; apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quam ne obsessi modo ipsi atq; oppugnati. castra sua vltro oppugnemus. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum videtur, facillimũ erit. Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos, exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, pauentesq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesterno die reuocatos ęgre ferebatis. Scio audax videri consiliũ:
C sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæq; consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulũ fueris, nequicquam mox omissam queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis vestras atq; illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama cõtenti desierimus, periculum, est ne omnes duces, omnesq; copiæ conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias, periere duces nostri: ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra hostiũ irrumpatis, quo

" vestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium: A & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum cõsumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex milliũ interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, cõdensa arboribus. in huius sylux medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abitur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt. pars ignis escas stramenta arida tectis inijciunt: pars portas occupant, vt fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliunt: & vt quisq; euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi a cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circunuenti cæsiq; ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi vero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante vallũ portasq;. Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; victoria prælium ineunt. itaq; nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa, indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq; qua iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Atque ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias vna castra Magonis capta tradit: septem millia ferme cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinq; millia hominum, cum Mago cedentes nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum

B and C appear in the right margin beside "torum. alij ruunt…" and "cruenta scuta Romanorum…".

A gnum nomen Martij ducis est: & verę gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pauore circunstantium militum: monumentumq; victoriæ eius de Pœnis vsque ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrisq; post tantas acceptas inuicem illatasq; clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem P.R. augeret: ornamenta vrbis, signa tabulasq;, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit: hostium quidem illa spolia, & parta belli iure. cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra profanaq; omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postre-
B mo in Romanos deos, templum idipsum primum quod à Marcello eximiè ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, vt socij fideles accepti cultiq;. quos metus post captas Syracusas dediderat: vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentũ Romanis, Epicides & Hanno, duces reliquiæ prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares, cum quibus ita perua-
C gatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt, vt breui tempore totam Siciliã impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq;, non consilio Mutinis magis quam fiducia ausi egredi extra muros, ad Himerã amnem posuerunt castra. Quod vbi perlatũ ad Marcellum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor ferme milliũ interuallo consedit, quid agerent pararentve, expectaturus. Sed nullũ neq; locũ neq; tẽpus cũctationi cõsiliove dedit Mutines, transgressus amnẽ, ac stationibus hostiũ cũ ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die prope iusto prælio cõpulit hostẽ intra munimẽta. inde reuocatus seditione Numidarũ in castris facta, cũ trecẽti ferme eorũ Heracleã Minoã cõcessissent, ad miti-

V.C. mitigandos reuocandosq; eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem operirentur, & secunda pugnę fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset: his terra marique victis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolãt ex hostium acie Numidæ, nunciantes populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaque & Romanis creuit animus, nuncio celeri per ordinem misso, destitutũ ab equite hostem esse, quem maxime timuerãt: & territi hostes, præterquam quod maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso, ne à suo ipsi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaque & octo elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit. Iam ferme in exitu annus erat. itaque senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Coss. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad
543. Capuam gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se Coss. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium serui filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

DECA-

A

DECADIS TERTIAE LIB. VI.

EPITOME.

ANnibal ad tertium ab Vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse vero cum duobus millibus equitum vsque ad portam Capenam, vt Vrbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinque exercitus omnis descendisset: certamen tempestas diremit. nam cum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: vt securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS. quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitiis apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id B *volente suscipere, Publius Scipio, Publij filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuque omnium missus, nouam Carthaginem vno die expugnauit: cum ageret vigesimum quartum annum: videreturque diuina stirpe creatus: quoniam & ipse postea quam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumque gestum aduersus Acarnanes & Philippum Macedonum regem.*

CN. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum inissent: senatu in Capitoliũ vocato, de Rep. de administratione belli, de prouinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est, atque C exercitus quos habebant, decreti: adiectumque, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quam quod vrbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatũ est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemẽto opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio,

pitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuiſ- A
ſet, decretæ: & ſupplementum de exercitu Cn.Fuluij, qui priore an-
no in Apulia fœde cæſus fugatuſq; erat. Huic generi militum ſena-
tus eundem, quem Cannenſibus, finem ſtatuerat militiæ. additum
etiam vtrorumq; ignominiæ eſt, ne in oppidis hybernarent, neve
hyberna propius vllam vrbem decem millibus paſſuum ædificarent.
L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præ-
fuerat. ſupplementum, ſi opus eſſet, conſules ſcribere iuſſi. T.Octa-
cilio, & M.Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus claſſibuſq;
quibus præerant decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna,
centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus &
viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; eſt geſtũ.
Principio eius anni cum de literis L.Martij referretur, res geſtæ ma-
gnificæ ſenatui viſæ. titulus honoris, quod imperio non populi iuſ-
ſu, non ex authoritate patrum dato, Proprætor Senatui ſcripſerat, B
magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli eſſe, im-
peratores legi ab exercitibus, & ſolenne auſpicatorum comitiorum
in caſtra & prouincias procul ab legibus magiſtratibuſq; ad milita-
rem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad ſenatum
cenſerent, melius viſum differri eam conſultationem, donec profi-
ciſcerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Reſcribi de fru-
mento & veſtimentis exercitus placuit: vtranq; rem eam curæ fore
ſenatui. adſcribi autem, Proprætori L.Martio, non placuit: ne idip-
ſum, quod conſultationi reliquerãt, pro præiudicato ferrent. Dimiſ-
ſis equitibus, de nulla re prius conſules retulerunt, omniumq; in v-
num ſententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis eſſe,
primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti
placeret in Hiſpaniam ad eum exercitum, cui Cn.Scipio imperator
præfuiſſet. Ea res cum tribunis acta promulgataq; eſt. Sed aliud cer- C
tamen occupauerat animos. C.Sempronius Blæſus die dicta Cn.Ful-
uium ob exercitum in Apulia amiſſum in concionibus vexabat,
multa imperatorem temeritate atque inſcitia exercitum in locum
præcipitem perduxiſſe dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium,
ante corrupiſſe omnibus vitijs legiones ſuas, quam proderet. itaq;
vere dici poſſe, prius eos periſſe, quam viderent hoſtem: nec ab An-
nibale, ſed ab imperatore ſuo victos eſſe. Neminem, cum ſuffragium
ineat, ſatis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid in-
terfuiſſe inter T.Sempronium? Cum ei ſeruorum exercitus datus eſ-
ſet, breui effeciſſe diſciplina atq; imperio, vt nemo eorum generis ac
ſanguinis ſui memor in acie eſſet: præſidio ſocijs, hoſtibus terrori eſ-
ſent. Cum ad Beneuentum aliaſq; vrbes, eos velut è faucibus Anni-
balis

A balis ereptos P.R.reſtituiſſet, Cn.Fuluium Quiritium Romanorum exercitum,honeſte genitos,liberaliter educatos,ſeruilibusvitijs imbuiſſe.ergo effeciſſe, vt feroces & inquieti inter ſocios, ignaui & imbelles inter hoſtes eſſent:nec impetum modo Pœnorum,ſed nec clamorem quidem ſuſtinere poſſent. Nec hercule mirum eſſe milites in acie non ſtetiſſe,cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari ſe,aliquos ſtantes cecidiſſe,& non omnes comites Cn. Fuluij fuiſſe pauoris ac fugæ.C.Flaminium,L.Paulum,L.Poſthumium,Cn. ac P.Scipiones cadere in acie maluiſſe, quam deſerere circunuentos hoſtibus ſuos exercitus, Cn. Fuluium prope vnum nuncium deleti exercitus Romam rediſſe. Facinus indignum eſſe, Cannenſem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hoſtis ex Italia deceſſerit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum, Cn. Fuluio fugam ex prælio ipſius
B temeritate commiſſo, impunitam eſſe: & eum in ganea luſtriſq; vbi iuuentam egerit, ſenectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint,quam quod imperatoris ſimiles fuerint,relegatos prope in exilium, ignominioſam pati militiam. adeo imparem libertaté Romæ diti ac pauperi,honorato atq; inhonorato eſſe. Reus ab ſe culpã in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poſcentes productos in aciem, non eo, quo voluerint, quia ſerum diei fuerit: ſed poſtero die & tempore & loco æquo inſtructos, ſeu famam, ſeu vim hoſtium non ſuſtinuiſſe.cum effuſe omnes fugerent, ſe quoq; turba ablatum, vt Varroné Cannenſi pugna,vt multos alios imperatores. Quid autem ſolum ſe reſtantem prodeſſe reip. potuiſſe? niſi ſi mors ſua remedio publicis cladibus futura eſſe potuiſſet. Non ſe inopia commeatus,non in loca iniqua incaute deductum:non agmine inexplorato euntem in ſidijs circunuentum:vi aperta,armis,acie victum:nec ſuo-
C rum animos,nec hoſtium in poteſtate habuiſſe:ſuum cuiq; ingeniũ, audaciam aut pauorem facere. Bis eſt accuſatus: pecuniaq; anquiſitum. tertio teſtibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauoriſq; initium à prætore ortum:ab eo deſertos milites: cum haud vanum timorem ducis crederent,terga dediſſe:tanta ira accenſa eſt, vt capite anquirendum concio ſuclamaret. De eo quoq; nouum certamé ortum.nam cum tribunus bis pecunia anquiſiſſet, tertio capitis ſe anquirere diceret: tribuni plebis appellati.cum collegæ negarent, ſe in mora eſſe, quo minus quod ei more maiorũ permiſſum eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet,anquireret,quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicaſſet priuato:tũ Sempronius perduellionis ſe iudicareCn.Fuluio dixit:dieq; comitijs ab C. Calpurnio prætore vrbano petit. Inde alia ſpes ab reo tentata

tentata eſt, ſi adeſſe iudicio Q. Fuluius frater poſſet, **florens tum &** A
fama rerum geſtarũ, & propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id cum per
literas miſerabiliter pro fratris capite ſcriptas petiſſet Fuluius, negaſ
ſentq; Patres è rep. eſſe abſcedi à Capua, priuſquam dies comitiorum
aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iuſtum exilium
eſſe ſciuit pebs. Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat. obſi-
debatur tamen acrius, quam oppugnabatur. nec aut famem tolera-
re ſeruitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per
cuſtodias tam arctas. Inuentus eſt tandem quidam Numida, qui ac-
ceptis literis euaſurum ſe profeſſus, vt promiſſum præſtaret, per me-
dia Romana caſtra nocte egreſſus, ſpem accendit Campanis, dum a-
liquid virium ſupereſſet, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæte-
rum in multis certaminibus equeſtria prælia ferme proſpera facie-
bant: pedites ſuperabantur. ſed nequaquam tam lætũ vincere, quam
triſte vinci vlla parte erat ab obſeſſo & prope expugnato hoſte. Inita B
tandem ratio eſt, vt quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus
legionibus electi ſunt iuuenes maxime vigore ac leuitate corporum
veloces: eis parmæ breuiores, quam equeſtres, & ſeptena iacula qua-
ternos longa pedes data, præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt.
eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites, aſſuefecerunt, & vehi
poſt ſeſe, & deſilire perniciter, vbi datum ſignum eſſet. Poſtquam aſ-
ſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt fieri, in campum qui
medius inter caſtra murumq; erat, aduerſus inſtructos Campano-
rum equites proceſſerunt. & vbi ad coniectum teli ventum eſt, ſigno
dato velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in ho-
ſtium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia ſuper alia emittũt:
quibus plurimis in equos viroſq; paſſim coniectis, permultos vulne-
rauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum
eſt. & in perculſum hoſtem equites inuecti, fugam ſtragemq; eorum C
vſq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; ſuperior Romana acies
fuit. Inſtitutum vt velites in legionibus eſſent. Authorem peditum
equiti immiſcendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoriq;
id ei apud imperatorem fuiſſe. Cum in hoc ſtatu ad Capuam res eſ-
ſent, Annibalem in diuerſum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq;
retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in quam
omnium ſociorum hoſtiumq; cõuerſos videbat animos, documen-
to futuræ qualemcunq; euentũ defectio ab Romanis habuiſſet. Igi-
tur magna parte impedimentorũ relicta in Brutijs, & omni grauio-
re armatura, cum delectis peditum equitumq; quam poterat aptiſ-
ſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, ſecuti ta-
men tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in valle occulta

poſt

A poſt Tifata montem imminentem Capuę conſedit. Adueniens cum caſtellum Galatiam, præſidio inde vi pulſo, cepiſſet, in circunſidentes Capuam ſe vertit: præmiſſis ante nuntijs Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, vt eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorē. nam alia parte ipſe adortus eſt: alia Campani omnes pedites equiteſque, & cum ijs Punicum præſidium, cui Boſtar & Hanno præerant, erupit. Romani, vt in re trepida, ne ad vnam concurrendo partem, aliquid indefenſi relinquerent: ita inter ſe copias partiti ſunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali eſt oppoſitus. Claudius Nero proprætor cum equitibus ſextæ legionis via quæ Sueſſulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum ſociali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium nō ſolito modo clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed ad alium virorum, e-
B quorum armorumque ſonum diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem: vt auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile à vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte, Fuluium Annibal & Pœni vrgebant. legio ibi ſexta loco ceſſit, qua pulſa cohors Hiſpanorum cum tribus elephantis vſq; ad vallum peruaſit, ruperatq; mediam aciem Romanorum: & in ancipiti ſpe ac periculo erat, vtrum in caſtra perrumperet, an intercluderetur à ſuis. Quem pauorem legionis, periculumque caſtrorum Fuluius vbi vidit, Q. Nauium primoreſq; alios centurionum hortatur, vt cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem inuadant ac trucident: in ſummo diſcrimine rem verti: aut viam dandam ijs eſſe: & minore conatu, quam condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe. nec magni certaminis rem
C fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos, & quæ dum paueat, Romanis interrupta acies videatur: etiam ſi ſe vtrinque in hoſtem vertat, ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris dicta accepit, ſecundi haſtati ſignum ademptum ſignifero in hoſtes infert, iacturū in medios eos minitans, ni ſe propere ſequantur milites, & partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honeſtabant, & ſublatum alte ſignum conuerterat ad ſpectaculum ciues hoſteſque. cæterum poſtquam iam ad ſigna peruenerat Hiſpanorum, tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in vnum acies verſa: ſed neque hoſtium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hiſpanorum coegit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius Licinius, & T.

Popili-

Popilius legati pro vallo acriter pugnant: elephantoſq; tranſgredientes in ipſo vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta eſſet foſſa, velut aggere aut ponte iniecto, tranſitum hoſtibus dedit: ibi per ſtragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte caſtrorum iam pulſi erant Campani, Punicumq; præſidium: & ſub ipſa porta Capuæ quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neq; tam armati irrumpentibus Romanis reſiſtebant, quam quod porta baliſtis ſcorpionibuſq; inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat. & ſuppreſſit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appij Claudij. cui ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub læuo humero ſummum pectus geſo ictum eſt. magna tamen vis hoſtium ante portam eſt cæſa: cæteri trepidi in vrbem compulſi. Et Annibal poſteaquam cohortis Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaq; vi caſtra hoſtium defendi: omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœpit. Longionũ ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flaccus receptui cani iuſſit, ſatis ad vtrunq; profectum ratus: vt & Campani quam haud multum in Annibale præſidij eſſet, & ipſe Annibal ſentiret. Cæſa eo die, qui huius pugnæ authores ſunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaq; Carthaginienſibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio, pluſq; pauoris quã certaminis fuiſſe, cum inopinato in caſtra Romana Numidę Hiſpaniq; cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media caſtra vadentes, ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac fuga abrumpentium vincula iumentorum facerent. fraudem quoq; ſuper tumultum adiectam, immiſſis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum verbis, quoniam amiſſa caſtra eſſent, pro ſe quenq; militum in proximos montes fugere: ſed eam celeriter cognitam fraudem, oppreſſamq; magna cæde hoſtium. elephantos igni è caſtris exactos. Hoc vltimum, vtcunque initum finitumq; eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtuticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Leſius erat, loco obſcuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, cum reſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet imperium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam ſpem agnoſcentem dixiſſe ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi ſummus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio veri, & ipſa in verum vertit: nam cum fame ferroque vrgerentur, nec ſpes vlla ſupereſſet: ijs qui nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus, Leſius que-

rendo

A rendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cęterum Annibal vt ne hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per Castra eorũ perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoq; commeatus intercluderent noui consules, abscedere irrito incœpto, & mouere à Capua statuit castra. multa secũ quo iam inde pergeret, voluenti, subijt animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi, cuius rei semper cupitæ pretermissam occasionem post Cannensem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desparandum, aliquam partem vrbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterũ ex iis. qui si diuisissent copias, vtrunq; infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerẽdę rei fortunā daturos esse. Vna ea cura angebat, ne vbi abscessisset,
B extemplo dederentur Campani. Numidam promptũ ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, specie trāsfugę castra Romana ingressus, altera parte Capuam clam peruadat. Literę autem erāt adhortatione plenæ. Profectionem suam quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos, ne desponderent animos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum, iussit. quarum vbi tantam copiam esse, vt vna nocte traijci posset exercitus, allatum est: cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, varie hominum animi pro cuiusque ingenio affecti sunt. Vt in re
C tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationesque Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad vrbem ausus non esset, eum à Capua repulsum, spem potiundę vrbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam cum eo exercitu, qui ad vrbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosque alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci vicit: qui vtriusque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, quid ad vrbem præsidij esset. quantas autem Annibal

copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus A esset, ipsos scire. si & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius Fuluiusque, vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, vt commeatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris de vijs in viam proferrent: præsidiaque in vrbes contraherent, vt sua cuique respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est trangressus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum per- B uenit. ibi diem vnum populando moratus, per Suessulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum, vbi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per vrbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatibus, erat. allacresque milites alius alium, vt adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius diem noctemque itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis, totam vrbem conciuerat. C ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndiq; matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, orantesque, vt vrbem Romam è manibus hostium eriperent: matresq; Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint: alij accipiunt imperia, discedúntque ad suas quisque officiorum partes: alij offerunt se, si quo vsus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium Procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in vrbem venisset, decreuit senatus, vt Q.

Fuluio

A Fuluio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius per populato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, & præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eo comportarunt. Coss. senatusq; in castra venerunt, ibi de summa reip. consultatum. Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. vrbanum Capito-
B lio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsq; ad Herculis templum est progressus: atq; vnde proxime poterat, mœnia situmq; orbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; ociose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submouerique, atq; in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset: Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles tectaq; hortorum, & sepulchra, & cauas vndiq, vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res
C tantum tumultum ac fugam præbuit, vt nisi castra Punica extra vrbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atq; in tecta refugiebant: vagosq; in vijs suos pro hostibus lapidibus telisq; incessabant. nec comprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repentinus pauor in vrbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresue fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesq; certamen detrectauere. Instructis vtrinq; exercitibus in eius pugnæ

casum, in qua vrbs Romę victori pręmium esset, imber ingens grandine mistus ita vtranq; aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint. nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: auditaq; vox Annibalis fertur, potiundæ sibi vrbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæq; res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit: parua autem, quod per eos dies cum forte agrum in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto precio, cognitum ex quodam captiuo est. id vero adeo superbum atq; indignum visum, eius soli quod ipse bello captum possideret haberetque, inuentum Romæ emptorem: vt extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eo Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur, ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterque oppidum Sulmonem in Marucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Forulosq; vicum venisse. Neq; ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat. tantum id interest, veneritne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertinaciæ ad præmendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanq; ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, vt prope repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit: & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex S. C. propositum vulgatumque apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec vlla

facta

A facta est transitio, metu magis eos quam fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci posset. Cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas rempub. deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat, dempsisset. Iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem Hannonemque præfectos præsidij Punici versa erat, suo non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos incusabant: abijsse eum in Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule
B Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum rem bene gestam, coëundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ, Numidis proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra venissent, vt inde tempore captato abirent: famesque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem causam transitionis faceret, mulier repente Campana in castra venit, scortum
C transfugarum vnius: indicatque imperatori Romano, Numidas fraude composita transisse, literasque ad Annibalem ferre. Id vnum ex ijs qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam esse. Productus primo, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fassus id ita esse, literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cum transfugis nouis mulctati virgis, manibusque præcisis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus ad curiam populi factus coëgit Lesium senatum vocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilij aberant, propalam minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se,

& in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis author fuerat, interrogatus sententiam, negat eos qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent, nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos, inquit, eam deditionem fore censetis, qua quondam, vt aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tempore, & in qua fortuna à P. R. defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidentes quam inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalē vocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romā hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi infeste in nos fecerint, repetite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos Coss. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. Alterum annum circunuallatos inclusosque nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltima pericula, grauissimos labores perpessi, circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus atq; vsitata res est, in oppugnanda hostium vrbe labores ac pericula pati: illud iræ atq; odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum equitumque castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. Ad ipsam vrbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoq; tempestatem imminentem spreuerunt. Transgressus Anienem, tria millia passuum ab vrbe castra posuit. postremo ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam se adempturū eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoq; prope exaudiebantur: aræ, foci, deûm delubra, sepulchra maiorum temerata ac violata, à Capua non auerterunt. tanta auiditas supplicij expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaque quando aliter dijs immortalibus visum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliasq; quas sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte præterquam

A iterquam honesta, etiam leni possum. nõ videbo Ap. Claudium & Q. Fuluium victoria insolenti subnixos: neque vinctus per vrbem Romam triumphi spectaculum trahar, vt deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem securi Romanæ subijciam: nec dirui incendique patriam videbo: nec rapi ad stuprum matres Campanas, virginesque & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi oriundi erant, à fundamẽtis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum extaret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quam Carthagini sunt. Itaque quibus vestrum ante fato cedere, quam hæc tot & tam acerba videant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæque sunt. satiatis vino ciboque, poculum idem quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos, aures à videndis audiendisque omnibus acerbis indignisque, quæ manent victos, vindica-
B bit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima inijciant. Hæc vna via & honesta & libera ad mortem. & ipsi virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem Virij plures audierunt cum assensu, quam forti animo id quod probabant exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam, haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt, miseruntque. Vibium Virium septem & viginti ferme senatores domum secuti sunt, epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis sensu mali, venenum omnes sumpserunt. inde misso conuiuio dextris inter se datis, vltimoque complexu, collachrymantes suum patriæque casum, alij vt eodem rogo cremarentur manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibis vinoque venæ
C minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt, itaque noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem, cum animam egissent: omnes tamen prius quam aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaq; quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidium Punicum comprehendit: senatum Campanum ire in castra ad imperatores Romanos iussit. quo cum venissent, extemplo his omnibus catenæ iniectę, iussique ad quæstores deferre, quod auri argentique haberent. auri pondo LXX. fuit. argenti tria millia pondo & CC. senatores quinque & viginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi,

quorum de ſententia maxime deſcitum ab Romanis conſtabat. De- A
ſupplicio Campani ſenatus haudquaquam inter Fuluium Claudi-
umq; conueniebat. facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fuluij du-
rior ſententia erat. Itaq; Appius Romam ad ſenatũ arbitrium eius rei
totũ reijciebat. percunctandi etiã æquum eſſe poteſtatem fieri Patri-
bus, num communicaſſent conſilia cum aliquibus ſociorum Latini
nominis municipiorum, & num ope eorũ in bello forent & munici-
piorum adiuti? id vero minime committendum eſſe, Fuluius dicere,
vt ſolicitarentur criminibus dubijs ſociorũ fidelium animi, & ſubij-
cerentur indicibus, queis neq; quid facerent, neq; quid dicerẽt, quic-
quam vnquam penſi fuiſſet. itaq; ſe eam quæſtionẽ oppreſſurum ex-
tincturumq;. Ab hoc ſermone cum digreſſi eſſent: & Appius quam-
uis ferociter loquentẽ collegam, non dubitaret tamen literas ſuper
tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipſum impedimẽtum
in cœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis B
ſociorum imperauit, vti duobus millibus equitum delectis denun-
ciarent, vt ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cũ hoc equitatu no-
cte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum
perrexit: concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magi-
ſtratum Sidicinum citari iuſſit: imperauitq; vt produceret Campa-
nos quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, virgiſq; cæſi, ac ſecuri
percuſſi. Inde citato equo Cales percurrit. vbi cum in tribunali con-
ſediſſet, productique Campani deligarentur ad palum: eques citus
ab Roma venit: literaſque à C. Calpurnio, populoque Romano, Pr.
Fuluio cum tradidiſſet: murmur à tribunali totam concionem per-
uaſit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita
eſſe ratus, acceptas literas neq; reſolutas cum in gremio repoſuiſſet,
preconi imperauit, vt lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoque
qui Calibus erant, ſumptum ſupplicium. tum literæ lectæ, ſenatusq; C
conſultum, ſerum ad impediendam rem actam, quæ ſumma ope ap-
properata erat, ne impediri poſſet. Conſurgentẽ iam Fuluium Tau-
rea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine incla-
mauit: & cum mirabundus quidnam ſeſe vellet, reſediſſet Flaccus:
Me quoque, inquit, iube occidi: vt gloriari poſſis, multo fortiorem
quam ipſe es, virum abs te occiſum eſſe. Cum Flaccus negaret profe-
cto ſatis compotem mentis eſſe, modo prohiberi etiam ſe, ſi id vel-
let, S.C. diceret. tum Iubellius: Quandoquidem, inquit, capta patria
propinquis amicisq; amiſſis, cum ipſe manu mea coniugem liberoſ-
que interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis qui-
dem copia eadem eſt, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuiſæ
huius vitæ vindicta. atq; ita gladio, quem veſte texerat, per aduerſum
pectus

A pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, &pleraque alia, de Flacci vnius sententia acta erant. mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabantur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ ante memorata sunt, dixisse virum se fortissimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronunciasse: Lictor viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam authores sunt: sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, si ei videretur, integram rem ad senatum reijceret, interpretatum esse, quid magis è republica duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: B Attellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum. ita ad LXXX. principes senatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorum venundata. De vrbe agroque reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus vrbem præualidam, propinquam, inimicam. Cæterum præsens vtilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata est, vt esset aliqua aratorum sedes. vrbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumq; & institorum opificumq; retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum tanquam vrbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum ciuitaC tis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab omni parte laudabili, seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimę opulētissimęq;, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quam nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Ca-

ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset, & socium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Tarraconem nauibus venisset, expositisque ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis, is locus est inter oppida Illyturgin & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorē misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio potiuit, vt Romani leges conscriberent de tradendis arcibus vrbium, dieque statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod vbi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal quacunque posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, vt ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque dedita opera, quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spacium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palam de legibus, noctesque emittendis clam è castris Carthaginiensibus absumptæ. & posteaquam maior pars emissa exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant, stabatur: minusq; ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. Iam ferme pedestres omnes copiæ euaserant è saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem camposque circa intexuit. quod vbi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginiensibus ad agendum quicquā rei, feriatum esse. Ne tum quidem suspecta fraus. cum data esset venia eius diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisque castris egressus, sine vllo tumultu in tutum euasit. Hora fermē quarta depulsa sole nebula aperuit diem, vacuaque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoscens, vt se dolo captum sensit, proficiscentem instititi sequi, paratus confligere acie? sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcursoresq; Romanorum

manorum

A manorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior quam Hiſpaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, vbi duo ſummi imperatores intra dies XXX. cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendus eſſet. Cum alij alium nominatent, poſtremum eo decurſum eſt, vt populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemque comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, vt qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt deſtituta expectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque ciuitas, prope inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atque B in magiſtratus verſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, deſperatumque de rep. vt nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius illius qui in Hiſpania ceciderat, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore vnde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora cõuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæterum poſt rem actam, vt iam reſederat impetus animorum ardorque ſilentium ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui, quod fauor plus valuiſſet, quam ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funeſtis duabus familijs, in eas prouincias, vbi inter ſepulchra patris C patruique res gerendæ eſſent, proficiſcentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta ſolicitudinem curamque hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate ſua, imperioque mandato, & bello quod gerendum eſſet, magno elatoque animo diſſeruit. vt ardorem eum qui reſiderat, excitaret rurſus, innouaretque & impleret homines certioris ſpei, quam quantam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubijcere ſolet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab iuuenta in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas viſa ſpecies, aut velut diuinitus mente monita, agens: ſiue & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſiue vt imperia conſiliaq;, velut ſorte oraculi miſſa, ſine cunctatione aſſequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togã virilem ſumpſit, nullo

die

die prius vllam publicam priuatamq; rem egit, quam in Capitolium A
iret, ingreſſuſq; ædem conſideret: & plerunque tempus ſolus in ſe-
creto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam ſeruabatur, ſeu cō-
ſulto ſeu temere vulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit, ſtir-
pis eum diuinæ virum eſſe: retulitq; famā in Alexādro magno prius
vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu
conceptum, & in cubiculo matris eius perſæpe viſam prodigij eius
ſpeciem, interuentuq; hominum euolutam repente, atque ex ocu-
lis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin po-
tius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam af-
firmandi. Multa alia eiuſdem generis, alia vera, alia aſſimulata, ad-
mirationis humanæ in eo iuuene exceſſerant modum, quibus freta
tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tantā molem rerum, tan-
tumque imperium permiſit. Ad eas copias quas ex vetere exercitu
Hiſpania habebat, quæque à Puteolis cum Claudio Nerone traiectę B
erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur, & M. Iunius
Syllanus Proprætor adiutor ad res gerendas datus eſt. Ita cū XXX.
nauium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtiis Tyberinis
profectus præter oram Tuſci maris, Alpes atque Gallicum ſinum, &
deinde Pyrenes circunuectus promontorium, Emporiis vrbe Greca
(oriundi & ipſi à Phocæa ſunt) copias expoſuit. inde ſequi nauibus
iuſſis, Taraconem pedibus profectus, conuentum omnium ſocio-
rum (etenim legationes ad famā aduentus eius ex omni ſe prouin-
cia effuderant) habuit: naues ibi ſubduci iuſſit: remiſſis quatuor tri-
remibus Maſſilienſiū, quæ officij cauſa ab domo proſecutæ fuerant.
Reſponſa inde legationibus ſuſpenſis varietate tot caſuum dare cœ-
pit: ita elato ab ingenti virtutum ſuarum fiducia animo, vt nullum
ferox verbum excideret: ingenſq; omnibus quæ diceret, cum maie-
ſtas ineſſet, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates ſociorū, C
& hyberna exercitus adiit, collaudauitq; milites, quod duabus tan-
tis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuiſſent: nec fructū ſecun
darum rerum ſentire hoſtes paſſi, omni cis Iberum agro eos arcuiſ-
ſent, ſocioſq; cum fide tutati eſſent. Martium ſecū habebat cum tan-
to honore, vt facile appareret, nihil minus eum vereri, quam ne quis
obſtaret gloriæ ſuæ. Succeſſit inde Neroni Syllanus. & in hyberna
noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque e-
rant mature aditis peractiſque, Tarraconem conceſſit. Nihilo mi-
nor fama apud hoſtes Scipionis erat, quā apud ciues ſocioſq;: & di-
uinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo
opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuerſi conceſſe-
rant: Aſdrubal Giſgonis vſque ad Oceanum & Gades: Mago in
medi-

A in mediterranea, maxime supra Castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quam hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora apertosque portus præsidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat: vt arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classique ne inuectum quidem sufficeret: tandem maiore gratia quam venerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio sub-
B uehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est, ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis quam militum vicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulauit, vt triumphanti vrbem inire liceret. id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exercitũ successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello non decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atque immeriti triumphi abesset: medium visum, vt ouans vrbem iniret. Tribuni plebis ex authoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vr-
C bem ouans iniret, imperium esset. Pridie quam vrbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in vrbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum catapultę balistæque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, argenti ærisque fabrefacta vasa, & alia suppellex, preciosaque vestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodque ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, &

ædes

ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quos belli iure animaduersum A
esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant, vrbs agerque in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mandatum, vt vbi ei videretur, vrbem agrumque eis assignaret. In eodem agro, Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat, C C C C. iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerunt terræ, secutæ defectionem earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quædã aliæ. Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per totam Siciliam sociorum populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Roman. iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia esset, partim quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisque eis author ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando B
nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agerque debebatur, ex S.C. tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusque iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Mecedoniamque prouincias: Sulpitio Macedonia euenit, isque Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cum Comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T: Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circunfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque vt pauca sua verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperato- C
rem esse, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus: Neque ego vestros, inquit, mores consul ferre potero, neq; vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à cõsule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum

A maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello (& si vtique nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vellent) M. Valerium Læuinum egregiæ aduersus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem C o s s. dixerũt. authoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem si qua sit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt: aut principes grauiores temperantioresque à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. centuriam vero iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis leuisq; apud liberos authoritas fecit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, vt comitijs perfectis nunciaretur T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, referente C. Calpurnio Pr. senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nunciataque sunt. In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæsit, neq; inde procidit. & Anagniæ & Fregellis nunciatum est murum portasque de cœlo tactas. & in foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in vnum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Æmylij Numidæ decemuiri sacrorum M. Æmylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatiø in locũ eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperã dederat, flaminio abijt. Per idem tempus M. V. Læuin. tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictũ ante ad idipsum concilium Ætolorũ classe expedita venit. Vbi cum Syracusas Capuamq; captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset: adiecissetq;, iam inde à maioribus

ioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios A in ciuitatem, atq; æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent: Ætolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo redactos esse, vt non ijs modo vrbibus, quas per vim ademissent Ætolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Ætoli à corpore suo diremptos, restituturum se in antiquam formulam, iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaque à Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Ætolorum affirmarunt authoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemque populi Ro. extollẽtes. maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones, quibus in amicitiam societatemq; populi Romani venirent. B additumq;, vt si placeret vellentque, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplo Ætoli cũ Philippo terra gererent. Nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbium Corcyra tenus ab Ætolia incipienti solum tectaq; & muri cum agris Ætolorum alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani vt Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi Ætolis socijsque eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaque biennio post, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius C legati Ætolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit, & Ætoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Ætoliæ: vrbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet, eam præter arcem vi cepit) & OEniada Naxumque Acarnanum captas AEtolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo AEtolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaq; quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatum fines fecit, egressosq; Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros,

vastatio

A vastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum vrbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor AEtolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus AEtolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu AEtolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ad Medos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, vbi regem occupatum externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur vastare agros, & vrbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audiuit, armata omni iuuentute AEtolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat.

B Aduersus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia OEniadon Naxumque amissa cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit, quã consilio bellum. coniugibus liberisque & senioribus supra LX. annos in propinquam Epirum missis, ab XV. ad LX. annos coniurant, nisi victores, se non redituros. qui victus acie excessisset, eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt: precatique simul Epirotas sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum: Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus vim atque iniuriam AEtolorum pro patria pugnantes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuncijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine

C esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. AEtolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quamquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus. inde cum audisset reditum AEtolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Læuinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, vt præsto ibi Scopas AEtolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eo, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die vtrinque oppu-

gnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta A machinæque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaq; intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum inisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus nihil se absente collega, neq; de republica, neque de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum suorum esse: quibus tantum abesse vt per se non liceat palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare: vt ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. vbi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam Siculi in senatum introducantur. delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, B vt quamplurimi quæstum de se Romam venirent. eundem literis falsis vrbem implesse, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac prope iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad vrbem venisset. Otium, vt solet, excitauit plebis rumores, belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, qua infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos viros acres nimis & feroces creatos; qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ C nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forumque piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix defensa est, tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum esse, quod pluribus simul locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex authoritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur, præmium fore libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Manus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Quinto Fuluio securi

curi

A curi percussi erant, id incendium fecisse: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum vt coram coaguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes, atque in dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas data, & viginti millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomenque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare vllam esse, publicas inimicitias & hostiles esse: & futuras, quoad alieno animo in populum Romanum esse sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, velut feras bestias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quam à senatu responsum accepissent, Capuamredituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis, potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum vrbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in vrbem adducens. De republica tamen primum C ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes Locrique essent, quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis, in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abijsse, legionemque inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque prouincia cui præfuerat. Consulum de prouincijs communis relatio fuit. Decreuere patres, vt alteri consulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter classem cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque essent: eæ quatuor erāt legiones. vrbanæ duæ superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpitius Cos. præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legioni-

bus prǫesset, quem consul cuius Italia prouincia esset, prǫfecisset. A
In Hetruriam C.Calpurnius post præturam, prorogato in annũ imperio missus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumq; in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumque minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum: & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipẽdiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio Cos. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, prǫter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus cui M. Cornelius prǫesset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam B
P. Mãlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno prǫfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militẽ facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuissent: neve eo anno plures quam vna & viginti Romanǫ legiones essent. His senatusconsultis perfectis, sortiti prouincias cõsules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quǫ sors velut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes, vt comploratio eorum flebilesq; voces, & extemplo oculos hominum converterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim senatũ cum veste sordida, affirmãtes, se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implicabilem in se fuisse: quid iratum, quod Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi C
insulæ esse, quam velut dedi noxǫ inimico. Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebrateq; sermonibus, quos partim misericordia Siculorũ, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiã peruenerunt. Postulatum à consulibus est, vt de permutandis prouinciis senatũ consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futurã fuisse sententiã suam, dicere nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quominus de eo libere quǫrantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil intersit, mutare se prouinciam paratum esse. deprecari senatus præiudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, imo contume-
liam

A liam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid pla-
ceret, magis ostendisset, quã decreuisset, dimittitur. Inter ipsos con-
sules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Anni-
balem facta est: vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat,
in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis
tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in
senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga po-
pulum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes.
Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum
ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inui-
sos fuisse sibi ob eam causam, & Hieronymum à principibus iu-
uentutis prope publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippo-
cratisque cędem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniuratio-
nem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prędictum tem-
B pus exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto, omnes ab
tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis ty-
rannidẽ Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquã
deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, pol-
licerique, se vrbem cum vellet, ei traditurос: sed eum primo vi cape-
re maluisse: dein cum id neque terra neque mari omnia expertus po-
tuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, &
Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere, to-
ties id nequicquam vltro offerentes, præoptasse, quo scilicet iustio-
re de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diripe-
ret. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syra-
cusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice: & non
oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clau-
sissent: si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano
C gessissent: quid vltra quam quod fecerit, nisi vt deleret Syracusas,
facere hostiliter Marcellum potuisse? Certæ præter mœnia & tecta
exhausta vrbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisque
eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoque multis
adempta: ita vt ne nudo quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ a-
lere sese ac suos possent. orare se Patres conscriptos, vt si nequeant
omnia, saltem quę compareant, cognoscique possint, restitui domi-
nis iabeant. Talia conquestos cum excedere templo, vt de postu-
latis eorum patres consuli possent, Læuinus iussisset: Imo maneant, “
inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditio- “
ne pro vobis Patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accu- “
satores habeamus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium “
reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, “

 tum

tum consul: Non adeo maiestatis, inquit, populi Romani imperij- A que huius oblitus sum Patres conscripti, vt si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam accusantibus Græcis fuerim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionē venit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit, sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest, nunc, an viuo Hierone Syrcusas violauerim. sin autem desciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia clauserunt, exercitumque Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia cum fecerint indignatur? Tradentes vrbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syrcacusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis. quis est vestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in vrbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contume- B lijs in eos dicendis parcitis: tantum abest vt & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, Patres conscripti, quam isti obijciunt, maximo argumento est, me neminem qui nauatam operam reipublicæ nostræ velit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo tentaui pacem: & postea quam neq; legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra marique exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem & Carthaginienses, victosque iustius quam apud victoris populi Romani senatum quærerentur. Ego, Patres conscripti, Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam spolijs earum vrbem Romam exornarem. quæ autem singulis victor aut ademi aut dedi, cum belli iure, tum ex cuiusq; meritó satis scio me fecisse. ea vos rata habeatis, Patres con- C scripti, necne, magis reipublicæ interest, quam mea. mea quippe fides exoluta est: ad rempublicam pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coram & Siculorum, & mea verba audistis, Patres conscripti: simul templo excedemus, vt me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit, Ibi cum diu de sententijs certatū esset: & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus, & Syracusanorum & populi Romani: & vrbem recipi, non capi: & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute, bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani

A mani certamina præmium victoris in medio positam vrbem pulcherrimam ac nobilissimam perijsse, horreum atq; ærarium quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso Punico bello adiuta ornataq; respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor, quo ore aut Syracusas, cum Romam ei ostendi posse? cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in vestibulo vrbis, prope in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum ad inuidiam consulis miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quę is gerens bellum, victorq; egisset, rata habenda esse, in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosq; consuli Læuino, quoad sine iactura reipub. fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret, Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, vti rediret in curi-
B am, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatiq; benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerunt: obsecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem & clientelam se vrbemq; Syracusas reciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorũ oratio miserabilior, causa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, vt quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit: eos libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos affinitatibus plerosq; & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto iunctos. Summotis deinde è templo,
C paulisper dubitatum, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat) vt coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat, disceptaretur: dein cum M. Atilium, C. Fuluium fratrem Flacci, legatos eius ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in senatu viderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant, maxima authoritas erat: In consilio, inquit, arbitror
“ me fuisse consulibus Capua capta, cum quæreretur, ecquis Campanorum de repub. nostra benemeritus esset: duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam, Capuæ habitantem, & Faucu- lam Cluuiam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quo-

tidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani: hanc captiuis A egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse. securiq; percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi non video posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent. vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresue rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus plebis ex authoritate senatus plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemque populi Romani Fuluio proconsuli, quæq; vna secum dediderunt, agrum vrbemq;, diuina humanaque, B vtensiliaque, siue quid aliud dediderunt: de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebiscito senatus consultus, Oppiæ Cluuiæque primũ bona, ac libertatem restituit. si qua alia prǣmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæpreciũ est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsosque liberosque eorũ & coniuges vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quam in populi Romani potestatem venirent. alios in vincula condẽdos, ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt dominis. C Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset, neue quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ in vrbe agroue Campano intra certam diem maneret: locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ nec in vrbe Campana, quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transissent prius quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt: nequis eorum propius mare XV. millibus passuum agrũ ædificiumve haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent, nec ipsi posterive eorum vspiam pararent haberentve, nisi in Veiente aut Sutrino Nepesinove agro: dum ne cui ma-

A cui maior quam quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuę, Atellę, Calatię gessissent, bona venire Capuæ iusserunt. libera corpora quæ venundari placuerit, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas æneas, quę capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilē fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibusque sicut antea remiges darent cum stipendio cibariisque dierum triginta.

B Ad id edictum tantus fremitus hominum, tātaque indignatio fuit, vt magis dux quam materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam, lacerandamque sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui prę- ter terram nudam ac vastam habere. tecta hostes incendisse, seruos agri cultores prætores abduxisse: nunc ad militiā paruo ære emendo, nunc remiges imperando. si quid cui argenti ærisve fuerit: stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se vt dent, quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua venderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. ne vnde redimantur quidem quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare cōsules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spacium deinde his tribuere se, dareque ad cogitandum dixerunt:

C quo ipsi ad rem inspiciendam expediendamque vsi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset: verterunt orationem eo, vt dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam vnde, cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hęreret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Læuinus Cos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore pręstet, ita ad " omnia quæ dura atque aspera essent, subeunda ducem debere esse. " si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris " statueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impensa grauis est, "

cum ex

cum ex ea plus quam pro virili parte ſibi quemq; capere principum A
vident. Itaq; vt claſſem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmetipſis primum imperemus. aurum, argentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita vt annulos ſibi quiſque & coniugi & liberis & filio bullam, & quibus vxor filiæue ſunt, ſingulas vncias auri pondo relinquant: argenti, qui curuli ſella ſederunt: equi ornamenta & libras pondo, vt ſalinum patellamque deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patres familiæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo deferamus. nullo ante ſenatuſconſulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc vnam viam, multa inter nos collocuti conſules inuenimus. In- B
gredimini dijs bene iuuantibus. reſpub. incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica perdendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, vt gratiæ vltro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe: vt nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſq; omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romaniq; pariter varijs caſibus immiſtis, in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania ad
uerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: C
& in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauoremque vrbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoq; res quadam vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Ætoli noui adſciti ſocij, Attaluſq; Aſiæ rex, iam velut deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoq; Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe perueniſſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti, pudebatque adeo ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. ipſæ quoq; Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus duci-

A ducibus exercitibusque cæsis, debellatum ibi, ac pulsos inde Romanos esse, eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia vtrinq; erant, integra spe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defensa ab se, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidijs, nisi vellet in multas paruasque partes carpere exercitum (quod minime tum expediebat) poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, vel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus, ad spolianda quæ tueri nequibat, vt vastata hosti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo ab alienabantur animi, sed cæte-
B rorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tentandis vrbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & Blasius: Dasius Annibali amicus, Blasius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat. & per occultos nuncios spem proditionis fecerat Marcello. sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia consilij potioris, quam spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersito vtroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blasio cogniturus, starentq; summoto populo accusator & reus: Blasius de proditione Dasium appellabat. Enimuero ille velut in manifesta re exclamat, sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali, atq; eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis veri visa est. æmulatio-
C nem profecto atq; odium esse: & id crimen afferri, quod quia testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blasius ante abstitit tam audaci incœpto, quam idem obtundendo, docendoq; quam ea res ipsis patriæq; salutaris esset, peruicit, vt præsidium Punicum (hi autem Numidæ erant) Sapaliaque traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaq; quanquam improuisa res fuit, nec vsus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium, viui venerunt, plusq; aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat equitatu superior fuit. Per idem tempus

tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis esset, spem o- A
mnem præsidium quod ibi erat Romanum, præfectusq; præsidij at-
que arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia missis habebant. qui
vt tuto præterueherentur oram Italiæ classis viginti ferme nauium
Rhegij stabat. Præerat classi commeatibusq; D. Quintius obscuro
genere ortus, cęterum multis fortibus factis gloria militari illustris.
primo quinq; naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei
traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ
quinqueremes: postremo ipse à socijs, Rheginisque, & à Velia & Pe-
sto, debitas ex fœdere exigendo, classem XX. nauium, sicut ante di-
ctum est, effecit. Huic ab Rhegio profectæ classi Democrates cum
pari classe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme
ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus fu-
turi certaminis Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sibarimq;
suppleuerat remigio naues: instructamque & armatam egregie pro B
magnitudine nauium classem habebat. & tum forte sub idem fere
tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad
componenda armamenta, expediendumq; remigem ac militem ad
imminens certamen vix satis temporis esset. Raro alias tantis ani-
mis iustæ concurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen
rei, quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab
Romanis post centesimum prope annum, arcem etiam liberarent:
spem commeatus quoq; hostibus, si nauali prælio possessionem ma-
ris ademissent, interclusuri: Romani vt retenta possessione arcis o-
stenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum
amissum. Itaq; ex vtraq; parte signo dato, cum rostris concurrissent,
neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur,
quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita confere-
bant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladijs C
etiam prope collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hære-
bant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ
erãt naues. vt vix vllum telum in mari vanum intercideret. frontibus
velut pedestris acies vrgebant: peruiæq; naues pugnantibus erant.
Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agmi-
nis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in
Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo,
sed priuato etiam odio inuisus atq; iesestus Romanis: quod eius fa-
ctionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium
simul pugnantem hortantemq; suos, incautum hasta transfigit. Ille
simul atq; præceps cum armis procidit ante proram. victor Taren-
tinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus, cum
sum-

A ſummouiſſet hoſtes, & prora iam Tarentinorum eſſet, puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis hoſtium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, vt prętoriam nauem captam videre: fugienteſq; paſſim, aliæ in alto merſæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontiniſque. ex onerarijs, quę cum commeatu ſequebantur, per paucæ in poteſtatem hoſtium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atq; illinc obliqua transferentes vela, in altum euectæ ſunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res geſta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egreſſa, cum in agris paſſim vagarentur: Liuius, qui arci præſidioq; Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerendæ rei, C. Perſium impigrum virum cum duobus millibus armatorum ex arce emiſit. qui vage effuſos per agros, palatoſq; adortus, cum diu paſſim cæci-
B diſſet: paucos ex multis trepida fuga incedentes ſemiapertis portarum foribus, in vrbem compulit: ne vrbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis victoribus terra, Tarentinis mari. Frumenti ſpes quæ in oculis fuerat, vtroſq; fruſtrata pariter. Per idem tempus Læuinus Cos. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam veteribus nouiſque ſocijs expectatus cum veniſſet, primum ac potiſſimum omnium ratus Syracuſanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde quod belli reliquum erat, tenebaturq; à Carthaginenſium valido præſidio, duxit legiones. & affuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginienſium, ſed omnem in Mutina Numidiſq; ſpem repoſitam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex ſocijs Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erumperet vbi vellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoq; fa-
C mæ officiebat, poſtremo in inuidiam vertit: vt ne bene geſtæ quidem res iam Hannoni propter authorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremo præfecturam eius filio ſuo dedit, ratus cum imperio authoritatem quoq; ei inter Numidas erepturum. quod longe aliter euenit. nam veterem fauorem eius ſua inſuper inuidia auxit. neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confeſtimq; ad Læuinum occultos nuncios miſit de tradendo Agrigento. per quos vt eſt facta fides, compoſituſque rei gerendæ modus: portam ad mare ferentem Numidæ cum occupaſſent, pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos ad id ipſum miſſos in vrbem acceperunt. & cum agmine iam in media vrbis ad forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud quam tumultum ac ſeceſſionem (id quod & ante acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimendam ſeditionem proceſſit: atq; ille, cum

ei mul-

ei multitudo maior quam Numidarum procul viſa, & clamor Ro- A
manus haud quaquam ignotus ad aures accidiſſet: prius quam ad ictum teli veniret, capeſſit fugam. per auerſam portam emiſſus, aſſumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq; opportune paruum nauigium, relicta hoſtibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumque nè tentato quidem certamine, cum cæci in fugam ruerent, clauſiq; exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Læuinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæſos ſecuri percuſſit: cæteros, prædamq; vendidit, omnem pecuniam Romam miſit Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruaſiſſet, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui ſunt XX. oppida. ſex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiuſq; merito conſul præmia, pœnaſq; exoluiſſet, coëgiſſetq; Siculos poſitis tandem B
armis ad agrum colendum animos conuertere: vt eſſet non incolarum modo alimentis frugifera inſula, ſed vrbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis ſæpe tempeſtatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem ſecum in Italiam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant, miſti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia auſi plerique, & cum in ciuitatibus ſuis, ac ſub legibus vixerant: & poſtquam eos ex varijs cauſis fortuna ſimilis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere Læuinus in inſula, tum primum noua pace coaleſcente, velut materiam nouandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rheginis vſui futuri erant ad populandum Brutium agrum, aſſuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatiſq; edicto Tarraconem ſociorum auxilijs, C
claſſem onerariaſq; oſtium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iuſſiſſet, ipſe cum quinq; millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exercitum eſt: quo cum veniſſet, alloquendos maxime veteres millites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus, concione aduocata, ita diſſeruit: Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis priusquam opera eorum vſus eſſet, gratias agere iure ac merito potuit. me vobis, prius quam prouinciam aut caſtra viderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumq; meum, viuos mortuoſq; fuiſtis: deinde, quod amiſſam tanta clade prouinciæ poſſeſſionem, integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi virtute veſtra obtinuiſtis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atque agamus, non vt ipſe

manea-

A maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed vt vltro transeamus, transferamusq; bellum: vereor ne cui vestrum maius id, audaciusq; concilium, quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduersæ pugnę in Hispania nullius in animo q̃ meo, minus obliterari possunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spacium, vt aliud super aliud cumularetur familię nostræ funus, interfecti sunt. sed vt familiares orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse adfui cladibus, aut quibus abfui, maxime vnus omniũ eas sensi. B Trebia, Thrasymenus, Cannę, quid aliud sunt quam monumenta occisorum exercituum consulumq; Romanorum? adde defectionem Italię, Siciliæ maioris partis Sardinię: adde vltimum terrorẽ ac pauorem, castra Punica inter Anienẽ & mœnia Romana posita, & visum prope in portis victorem Annibalẽ. In hac ruina rerum stetit vna integra atq; immobilis virtus populi Romani. Hęc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cladẽ vadenti Asdrubali ad alpeis Italiamq; (qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani) ductu auspicioq; patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omnium secunda prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaq; geruntur. In Sicilia Syracusę, Agrigentumq; captum, pulsi tota insula hostes, receptaque prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi C recepti, Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus, nihil iam maius precatur deos, quam vt incolumi cedere atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quam cum alię super alias clades cumularentur, ac dij prope ipsi cum Annibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda lętaque sunt, animis deficere? Nuper quoque quę acciderunt, vtinam tam sine meo luctu, quam vestro transissent. Nunc dii immortales imperij Romani præsides qui centuriis omnibus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere authores, iidem auguriis auspiciisque & per nocturnos etiam visus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoque

meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præsagit nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicum nomen, maria terrasq; fœda fuga impleturum. A Quod mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, prope vt defecerint alij ab alijs, trifariam exercitum in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab socijs, vt prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoq; mea causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnũ sinet, neq; singuli nobis resistere poterunt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. Agite milites veteres, nouum exercitũ, nouumq; ducem traducite Iberum: traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodum nunc noscitatis in me patris patruiq; similitudinem oris vultusq;, & linea- B menta corporis: ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplũ ac effigiem vobis reddam, vt reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem viginti quinq; millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, vt, quoniam in tres tam diuersas regiones discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in vnum omnes contraheret, nec par esset vnus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: vrbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum opportune ad traijciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, & nescio C an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro, adiacet mari. Nemo omnium quo iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet, classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra mariq; castra ab regione vrbis, quam Septentrionem versa est, posita, his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectum. Etenim sita Carthago sic est: Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit: ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo

condita

A condita vrbs est, ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Septentrionem fusum, incertæ altitudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare, continenti vrbem iugum ducentos fere & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbe ostentans, siue vt subeunti sæpe ad mœnia vrbis recursus pateret. Cætera quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut maritimam quoq; ostẽtans obsidionem, instruxit: circunuectusq; classem, cum mouisset præfectos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbiq; primo obsessum hostem conari) regressus in castra, vt consilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita disseruit: Ad vrbem vnam oppugnandum si

B quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quam emolumẽti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim vere mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq;: qui simul in potestate vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo vsui ad conciliandos animos barbarorũ erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: vnde terra mariq; quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium

C rerum receptaculum est. huc rectus ex Africa cursus est. hæc vna inter Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africę. Sed quoniã vos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem Nouam oppugnandam totis viribus, & bono animo transeamus. Cumq; omnes vna voce hoc faciendũ succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra mariq; eam oppugnari iubet. Cõtra Mago Pœnorũ dux, cum terra mariq; instrui oppugnationẽ videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorũ duo millia ab ea parte qua castra Romana erãt, opponit: quingentis militib. arcẽ insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem verso imponit: multitudinẽ aliam quo clamor, quo subita vis aduocasset, resistentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parũper cessere, vt

propiores ſubſidijs in certamine ipſo ſummittendis eſſent. Et primo A
haud impari ſtetere acie. ſubſidia deinde identidem ſummiſſa è caſtris non auerterunt ſolum in fugam hoſtes: ſed adeo effuſis inſtiterunt, vt niſi receptui ceciniſſet, permiſti fugientibus irrupturi fuiſſe in vrbem viderentur. Trepidatio vero non prælio maior quam tota vrbe fuit, multę ſtationes pauore atq; loca deſerta ſunt: relictiq; muri, cum qua cuiq; erat proximũ, deſiluiſſent. Quod vbi verſus Scipio in tumulũ, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defenſorib. mœnia eſſe, omnes è caſtris excitos ire ad oppugnandum vrbem, & ferre ſcalas iubet: ipſe trium præ ſe iuuenum validorum ſcutis oppoſitis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad vrbem ſuccedit. hortatur, imperat quæ in rem ſunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos interrerat, teſtis ſpectatorq; virtutis atq; ignauiæ cuiuſq; adeſt. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; ſuperſtantes armati arcere queunt, quin certatim aſcendant. Et ab nauibus eodem tempore B
ea quæ mari alluitur pars vrbis oppugnari cœpta eſt. cæterũ tumultus inde maior quam vis videri poterat. Dum applicant, dum partim exponunt ſcalas militeſq;, dum qua cuiq; proximum eſt, in terram euadere properant: ipſa feſtinatione & certamine alij alios impediunt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis magna & ingens copia congeſta telorũ ſuppeditabat. Sed neq; viri, nec tela, nec quicquam aliud æque quam mœnia ipſa ſeſe defendebant. raræ enim ſcalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaq; cum ſummus quiſq; euadere non poſſet, ſubirent tamen alij, onere ipſo frangebantur. quidam ſtantibus ſcalis, cum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terrã delati ſunt. Et cum paſſim homines ſcalæq; ruerent, & ipſo ſucceſſu audacia atq; alacritas hoſtium creſceret, ſignum receptui datum eſt, quod ſpem C
non præſentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed etiam in poſterum dedit, ſcalis & corona capi vrbem non poſſe: opera & difficilia eſſe, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus ſuis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defeſſis iam vulneratiſq; recentes integroſq; alios accipere ſcalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem. ipſe, vt ei nunciatũ eſt æſtum decedere: quod per piſcatores Tarraconenſes, nunc leuibus cymbis, nunc vbi eæ ſederent, vadis peruagatos per ſtagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murũ tranſitũ dari: eo armatos duxit. Mediũ ferme diei erat: & ad id, quod ſua ſponte cedente in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum ſtagnum eodem quo æſtus ferebat: & adeo nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenus aqua eſſet,

alibi

A alibi genua vix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis mare verterent, & ſtagna auferrent, viaſq; ante nunquam initas humano veſtigio aperirent: Neptunum iubebat ducẽ itineris ſequi, ac medio ſtagna euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: ſed quod euntes ad ancipites vtrinq; ictus ſubiectos habebant Romanos: vt latera infeſtiora ſubeuntibus, quã aduerſa corpora eſſent. At parte in alia quietus, & per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam neq; opere emunitus erat, vt vbi ipſius loci ac ſtagni præſidio ſatis creditum foret: nec vlla armatorum ſtatio, aut cuſtodia oppoſita, intentis omnibus ad opem eo ferendam, vnde periculum oſtendebatur. Vbi vrbem ſine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo curſu poterant, ad eam portam circa quam omne contra-
B ctum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi ſolum fuerant, ſed etiam oculi aureſq; oppugnantiũ, ſpectantiumq; & adhortantiũ pugnantes, vt nemo ante ab tergo ſenſerit captam vrbem, quam tela in auerſos inciderunt, & vtrinq; ancipitem hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foriſq; pariter refringi cœpit: & mox cędendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi. illa quæ portam ingreſſa erat iuſta acies, cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum proceſſit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret hoſtes: alios ad tumulum in orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio: alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis qui muris pulſi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipſe
C ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu eſt captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hoſtium plena videret, neq; ſpem vllam eſſe, ſe arcemq; & præſidium dedidit. Quo ad dedita arx eſt, cædes tota vrbe paſſim factæ: nec vlli puberum qui obuius fuit, parcebatur. Tum ſigno dato cædibus finis factus. ad prædam victores verſi. quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis ſexus ad X. millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant, dimiſit. vrbemq;, & ſua omnia quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano eduxit, cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixe operam nauaſſent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum ac validorum ſeruorum in claſſem ad ſupplementum remigum dedit: & auxerat nauibus octo captiuis claſſem. Extra hanc multitudinem

Hiſpanorum obſides erant: quorum perinde ac ſi ſociorum liberi eſſent, cura habita. Captus & apparatus ingẽs belli, catapultæ maximæ ferme centũ viginti, minores C C L X X X I baliſtæ maiores X X I I I. minores L I I. ſcorpionum maiorum minorumq́;, & armorum telorumq́; ingens numerus. ſigna militaria L X X I I I I. Et auri argentiq́; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerũt CCLXXVI. librales ferme omnes pondo: argenti facti ſignatiq́; decem & octo millia, & C C C. pondo: vaſorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæſtori appenſa adnumerataq́; ſunt. tritici XL. millia modiorũ, hordei C C L X X. Naues onerariæ C X I I I. in portu expugnatæ, captæq́;: quædam cum ſuis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq́;, & linteis, & ſparto, & nauali alia materia ad claſſem ædificandam, vt minimum omnium inter tantas opes bellicas Carthago ipſa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum ſocijs naualibus vrbem cuſtodire iuſſo, ipſe in caſtra legiones reduxit, feſſosq́; milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicaſſent, & in capienda vrbe tantum laboris periculiq́; adiſſent: & capta, cum ijs qui in arcẽ confugerant, iniquo etiã loco pugnaſſent) curare corpora iuſſit. Poſtero die militib. naualibuſq́; ſocijs cõuocatis, primum dijs immortalibus laudes gratiaſq́; egit: qui ſe nõ vrbis ſolum opulentiſſimæ omnium in Hiſpania vno die compotem feciſſent, ſed ante eo congeſſiſſent omnis pene Africæ atq́; Hiſpaniæ opes, vt neq́; hoſtibus quicquam relinqueretur, & ſibi ac ſuis omnia ſupereſſent. Militum deinde virtutem collaudauit, quod eos non eruptio hoſtium, non altitudo mœnium, non inexplorata ſtagni vada, non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima arx deterruiſſet, quo minus tranſcenderent omnia, perrumperentq́;. Itaq́; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus eius eſſe, qui primus murum aſcendiſſe ſe profiteretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt, Q. Trebellius centurio legionis quartę, & Sex. Digitius ſocius naualis. Nec ipſi tam inter ſe acriter contendebant, quam ſtudia excitauerant vterq́; ſui corporis hominum. ſocijs C. Lælius præfectus claſſis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope ſeditionem veniret: Scipio tres recuperatores cum ſe daturum pronunciaſſet, qui cognita cauſa, teſtibuſq́; auditis, iudicarẽt, vter prior in oppidum tranſcendiſſet: C. Lęlio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriuſq́; P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eoſq́; tres recuperatores conſidere, & cauſam cognoſcere iuſſit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quam moderatores ſtudiorum fuerãt: C. Lælius relicto conſilio,

A filio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumq; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, vt manus inter se conserant. Cæterum etiã si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quę velint, quam quæ sciant: vera esse, & obstringere periurio non se solum, suumq; caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronunciauitq;, se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq; eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos prout cuiusq; meritum virtusq; erat, donauit: ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimetipsi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus donauit.

B Tum obsides ciuitatum Hispaniæ vocari iussit, quorũ quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC. ferme, alibi DCCXXV. fuisse inueniam. Æque & alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius X. alius VII. alius haud plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi X. millia capitum, alibi supra V. & XX. inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad LX. captos scripserim, si authorem Græcum sequar Silenum: si Valerium Antiatem, maiorũ scorpionum VI. millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit, pleriq; Lælium præfuisse classi, sunt qui M. Iunium Syllanum dicant, Armen præfuisse Punico præsidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cæ-

C terum Scipio vocatis obsidibus, primum vniuersos bonum animum habere iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos, quot cuiusq; populi essent, & nuncios domum misit, vt ad suos quisq; recipiendos veniret, si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorũ curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestariq; cœpit, vt curam cultumq; fœminarũ impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturũ ijs diceret: tũ rursus mulier, Haud magni ista facimus,

inquit, quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. A Tum Scipio: Meæ, populiq; Romani disciplinæ causa facerem, inquit, ne quid quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc vt id curem impensius, vestra quoq; virtus dignitasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas: tueriq; haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militib. adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, vt quacunq; incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire B eum sponsæ amore: vbi primũ venit, accuratiore eum sermone quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello, quo minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & nõ respublica animum nostrum occupasset: veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadẽ qua apud soceros tuos parentesq; suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedẽ vnam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumq; meum iam ante hæ gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pu- C dore gaudioq; perfusus, dextrã Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atq; illius erga se merito esset: parentes inde cognatiq; virginis appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quam redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit. vocatoque ad se Allucio: Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurumque tollere, ac sibi habere iussit.

A iussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, impleuit
populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iu-
uenem, vincentem omnia cum armis, tum benignitate ac benefi-
ciis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC.
equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum
secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædam ex consilio e-
ius disponeret: rebus omnib. compositis, data quinquereme, capti-
uis cum Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo
capti erãt, in naue impositis, nuncium victoriæ Romam mittit. ipse
paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naua-
libus pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis
quatuor millium spacio decurrerunt. secundo die arma curare &
tergere ante tentoria iussit, tertio die sudibus inter se in modum iu-
stæ pugnæ concurrerunt: præpilatisq; missilibus iaculati sunt. quar-
B to die quies data. quinto iterum in armis concursum est. Hunc or-
dinem laboris quietisque quoad Carthagine morati sunt, seruaue-
runt. Remigio classici milites tranquillo in altum euecti, agilitatem
nauium simulacris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra vrbem
terra mariq; corpora simul animosq; ad bellum acuebant. Vrbs ipsa
strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica offici-
na inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali e-
rat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis
tempus dabat, quæq; in officinis, quæq; in armamentario ac naua-
libus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine in-
genti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quos quassauerat muris,
dispositisq; præsidiis ad custodiam vrbis, Tarraconem est ꝓfectus, à
multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato respõ-
so ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quo omnibus no-
C uis veteribusq; sociis edixerat conuentum. Et cuncti fere qui cis Ibe
rum incolunt populi, multiq; etiam vlterioris Hispaniæ conuene-
runt. Carthaginiensium duces primo ex industria famã captæ Car-
thaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quam vt tegi ac
dissimulari posset, eleuabant verbis: nec opinato aduentu, ac prope
furto vnius diei vrbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam
paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio spe-
ciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces,
tres victores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo
domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus iacta-
bant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad
omnia virium Carthagine amissa
decessisset.

DECADIS TERTIAE LIB. VII. A

EPITOME.

CN. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit, donec effugeret. Priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quintius Crispinus Coss. speculandi causa egressi è castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio prætore aduersus Philip- B
pum & Achæos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, ex quo numero apparuit, quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: vt se Annibali coniungeret: cum millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

HIc status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneã & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relictæ e- C
rant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoque CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis aduersus Pœnum fidem senserat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est, ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu

expedito,

A expedito, ita vt famam quoque præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hoſti obiiceret, acie inſtructa acceſſit. Par audacia Romanus, conſilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit: quinta legio & ſexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal ſigno equitibus dato, vt cum pedeſtres acies occupaſſent præſenti certamine oculos animosque, circumuecti, pars caſtra hoſtium, pars terga pugnantium inuaderent: ipſe Cn. Fuluij ſimilitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in iiſdem deuicerat locis, increpans, ſimilem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea ſpes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidiſſent Romanorum, ſtarent tamen ordines ſignaque: equeſtris tumultus à tergo, ſimul à caſtris clamor hoſtilis auditus, ſextam ante legionem quæ in ſecunda acie poſita prior ab Numi-

B dis turbata eſt: quintam deinde, atque eos qui ad prima ſigna erant, auertit. Pars in fugam effuſi, pars in medio cæſi: vbi & ipſe Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum ſociorumque quot cæſa in eo prælio millia ſint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, alibi haud pluſquam ſeptem inueniam? Caſtris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuiſſe ad Romanos comperit, nec manſuram in fide ſi inde abſceſſiſſet, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaſerant, diuerſis itineribus ſemiermes ad Marcellum conſulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad ſenatum de duce & exercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. Cæterum eundem ſe, qui poſt Cannenſem

C pugnam ferocem victoria Annibalem contudiſſet, ire aduerſus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum lectus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Conſul ex Samnio in Lucanos tranſgreſſus ad Numiſtronem in cõſpectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, poſuit caſtra. addidit & aliam fidentis ſpeciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt ſigna portis efferri vidit. Ita tamen aciem inſtruxerunt, vt Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani ſiniſtrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendiſſent, feſſæque pugnando primæ acies eſſent, ab Romanis prima legio & dextera alia, ab Annibale Hiſpani milites & funditores Baleares, elephanti quoque, commiſſo iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata ſtetit.

Primæ

Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subit. & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq;: sed nox incerta victoria diremit pugnātes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie: vbi nemo hostium aduersus prodiit, spolia per ocium legere, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliā abiit. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, sauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq; his L. Furio Pupurione tribuno militum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum peditumq; tumultuosa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidiis quærens: Marcellus nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens ne suum quoq; exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbi amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimetipsos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, C L X X. Campani principibus fratribus Blosiis, coniurauerāt, indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, cōprehensi omnes qui in noxia erant, & quęstione acriter habita, damnati necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos quærentes vbi habittarēt non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerrini Atellam quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasque res quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Ætoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarētum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorum sociorumque eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consulariū instabat tēpus. sed literæ Marcelli negantis

A gantis è republica eſſe, veſtigium abſcedi ab Annibale, cui cedenti,
certamenq; abnuenti, grauius ipſe inſtaret: curam iniecerant, ne aut
conſulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in an-
num conſules deeſſent. optimū viſum eſt, quanquam extra Italiam
eſſet, Valerium potius conſulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ
iuſſu ſenatus ab L. Manlio prætore vrbis miſſæ cum literis conſulis
M. Marcelli: vt ex iis noſceret, quæ cauſa patribus eum potius quam
collegā reuocandi ex prouincia eſſet. Eo fere tempore legati ab rege
Syphace Romam venerunt, quę is proſpera prælia rex cum Cartha-
ginienſibus feciſſet, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli po-
pulo quam Carthaginienſi, nec amiciorem quam Romano affirma-
bant eſſe. miſiſſe eum antea legatos in Hiſpaniam ad Cn. & P. Corne-
lios Scipiones, imperatores Rom. nunc ab ipſo velut fonte petere
Romanā amicitiam voluiſſe. Senatus non legatis modo benigne re-
B ſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genutium,
P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicā purpuream,
ſellam eburneam, paterā auream ex quinq; pondo factam. Protinus
& alios Africæ regulos iuſſit adire. iis quoq; quæ darentur, portata,
togę prætextę, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad
Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad
commemorandam renouandamq; amicitiam miſſi dona tulere: Re-
gi togam & tunicam purpuream cum ſella eburnea: Reginæ pallam
pictam cum amiculo purpureo. Multa æſtate qua hæc facta ſunt, ex
propinquis vrbibus agriſq; nunciata ſunt prodigia. Tuſculi agnum
cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum ac
prope omni tecto nudatum. Iiſdem ferme diebus Anagniæ terram
ante portam ictam diem ac noctem ſine vllo ignis alimento arſiſſe:
& aues ad compitum Anagninum in luco Dianę nidos in arboribus
C reliquiſſe. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitu-
dinis miræ laſciuientium piſcium more exultaſſe. Tarquiniis por-
cum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Fe-
ronię IIII. ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudaſſe Hæc pro-
digia hoſtiis maioribus procurata decreto pontificum: & ſupplica-
tio diem vnum Romę ad omnia puluinaria, alterum in Capenate a-
gro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius conſul literis excitus,
prouincia exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Meſſala
præfecto claſſis cum parte nauium in Africam prędatum ſimul, ſpe-
culatumque, quę populus Carthaginienſis ageret pararetq;, miſſo:
ipſe X. nauibus Romam profectus cum proſpere perueniſſet, ſena-
tum extemplo habuit. ibi de ſuis rebus geſtis commemorauit. Cum
annos prope LX. in Sicilia terra mariq; ſępe magnis cladibus bellatū
eſſet,

esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in A
Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non
esse. omnes in vrbes, agrosque suos reductos, arare, serere: desertam
recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Ro-
mano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutinc,
& si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in
senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem con
sulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tri-
buno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Ro-
mæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauibus cum ante lucem ad A-
fricam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fe-
cit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis ge-
neris præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit: ter-
tiodecimo die quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex ca-
ptiuis quæstione habita, hæc comperta: consulique Læuino omnia B
ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque
millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Car-
thagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci,
qui in Hispaniam ad Asdrubalem traiicerentur, vt is quam maximo
exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus iungeret
se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. clas-
sem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamq; se
credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere se-
natum. vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore
comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam
redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M.
Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum
esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia ter-
minari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus ple- C
bis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius
quam ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici
placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si
consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si ne is quidem
vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum ro-
gaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremque vetuisset
rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque sciuit, vt Q. Fuluius qui
tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis con-
cilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destituitq;
patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt desertæ à
collega reipublicæ subueniret, diceretque quem populus iussisset,
dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dicta or dictus. &
exeo-

A ex eodem plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros: si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere. Dictator causam comitiorum authoritate Senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. Nam Cn. Seruilio COS. cum Flaminius alter consul ad Thrasymenum cecidisset, ex authoritate patrum ad plebem latum, plebemque sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex iis qui consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaq; ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, Consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, bellique peritos imperatores respublica gereretur: itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis Punica nauium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Æmylius Pappus maximus

Margin: V.C. (beside line 1); B (beside "Dictator causam"); C (beside "nis, comitia habita"); 545. (beside "tum, Q. Fuluius Flaccus")

A mus curio: neq; in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul nec prætor ante fuerat, quam censor est factus: ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem vnum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII. & XXX. quam ab Tarracone profectus erat Lælius, Romam venit. isq; cum agmine captiuorum ingressus vrbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ vno die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas: B expofuit. Ex captiuis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, vix Annibali atq; eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in vnum diem decreuit. C. Lælium primò quoq; tempore cum quibus venerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco quartum Coss. Idibus Martiis, quo die magistratum inierũt, Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium, Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in C annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus vrbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset, exercitus vrbanus vt in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituique, quem Q. Fuluius habuisset, Capuam exercitumq; T. Quintius obtineret: C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumque, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est in annum prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq;

supplere

A ſupplere ex militibus qui ex legionibus Cn.Fuluij ſupereſſent, iuſſi. Conquiſitos eos conſules in Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quiq; ex prętoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eo ab ſenatu fuerant. Cn. Auruncule io eædem in Sardinia legiones quibus P. Mālius Volſo eam prouinciam obtinuerat, decretę. P. Sulpitio eadem legione, eademq; claſſe Macedoniam obtinere iuſſo, prorogatum in annum imperium XXX. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulē mitti iuſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Læuinū traijcere: aut mittere, ſeu L. Cinnium, ſeu M. Valerium Meſſalam vellet: Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annū Scipioni Syllanoq;, ſed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum imperium eſt. ita prouincię, exercituſq; in eum annum partita imperia. Inter maiorū rerum curas co-
B mitia maximi curionis, cum in locū M. Æmylij ſacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patriciis negantibus C. Manlij Attilij qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe, quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo poteſtatē fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attellius. Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit. P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mutij, Scæuolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamq; C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatiſq; aliis ob eadem vitia inuiſus. Is, vt animum eius cura ſacrorum & cæremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, vt nemo
C tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, ſuis pariter, alieniſque eſſet. Huius famę conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, vt in Senatum introiret. Ingreſſum eum curiam, cum L. Licinius prętor inde eduxiſſet, trib. pleb. appellauit flamen. Vetuſtum eius ſacerdotij repetebat: datum id cum toga pretexta, & ſella curuli C. Flaminio eſſe. Prætor non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare ius, ſed recentiſſimæ cuiuſque conſuetudinis vſu volebat, nec patrum nec auorum, memoria dialem quenquam id ius vſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipſis non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebiſque flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita

existimantibus, magis sanctitate vitæ quam sacerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Cõsules prius quam in prouincias irent, duas vrbanas legiones in supplemẽtum quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius consul C. Fuluio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriã dedit ducendum: & legiones quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI,) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulẽ iussit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductę ex insula legiones minuerunt nec viribus nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum p̃ter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq; magnam vim haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis, fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuisã quondam Romani Punicique imperij finibus. Classis quoque nauium LXX. parata, vt omni ambitu littorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, vt viseret agros, cultaq; ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretq;. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, vt & Romam mitteret, & Catanam conueheret, vnde exercitui qui ad Tarentum æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere. adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent: fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus. Decimum annum delectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi ciuem qui ab Romano miles lectus sit, quam qui à Pœno captus: quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius quam in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum ante quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem super futurum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad vltimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam viuo An-

A uo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta
tum coloniæ populi Romani erant. ex iis duodecim cum omnium
legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse vnde milites
pecuniamq; darent. Eę fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba,
Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna, Noua re cō-
sules icti, cum absterrere eos à tam detestabili consilio vellent, ca-
stigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos
rati, eos ausos esse consulib. dicere aiebant, quod consules in Sena-
tu vt pronunciarent, in animum inducere non possent. non enim
detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à
populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias, & tan-
quam integra re locuti magis quam ausi tantum nefas, cum suis
consulerent, admonerent. non Campanos, neque Tarentinos eos
esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum
B bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus
deberent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si memoria antiquę
patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ
temere agitassent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali
victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti
legati, neque se quod domum renunciarent, habere dixerunt, ne-
que senatum suum quid noui consuleret: vbi nec miles qui legere-
tur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos
eos viderent consules, rem ad Senatum detulerunt, vbi tantus pa-
uor animis hominum est iniectus, vt magna pars actum de impe-
rio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse o-
mnes ad prodendam Annibali vrbem Romam. Consules hortari &
consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio
pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati cir-
C ca eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, vere-
cundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu iis cum esset,
agerent facerentque vt è republica ducerent: pertentatis prius alia-
rum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiueruntq; ab iis,
ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti co-
loniis M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula pa-
ratos esse, & si pluribus opus esset, plures daturos: & quicquid aliud
imperaret velletq; populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neq;
opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum videri
præfati pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi pa-
tres in curia gratias egissent, sequi in Senatum iusserunt. Senatus
quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consu-
libus, vt ad populum quoq; eos producerēt, & inter multa alia præ-

clara, quæ ipsis maioribusque suis præstitissent, recens etiam meri- A
tum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturue laude sua. Signini fuere, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: iisque gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant, consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri. In- B
de quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpitio Procoss. & L. Veturio prætori qui Galliam prouinciam sortitus erat, additumque Fabio Cos. C. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero vsi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab vrbe Coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam authores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter ma- C
rem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat: & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, & obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Quintius Fuluius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus. Hi censores vt agrum Campanum fruendum locarent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebesque sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legen-
do te-

A do tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus ſequendum aiebat, vt qui primus cenſor ex iis, qui viuerent, fuiſſet, eum principem legerent. is Tit. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij ſortem legendi dediſſent, et ius liberum eoſdem dediſſe deos, ſe id ſuo arbitrio facturum: lecturumque Quint. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis eſſe, vel Annibale iudice victurus eſſet. Cum diu certatum eſſet verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in Senatu Quint. Fabius Maximus conſul. Inde alius lectus ſenatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deſerendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem. In equeſtribus quoque notis eadem ſeruata cauſa. ſed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt a-
B cerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquiſiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex iis qui principio eius belli ſexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio conſumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium. Tranſactis omnibus quæ Romæ agenda erāt, conſules ad bellum profecti: prior Fuluius prægreſſus Capuam, poſt paucos dies conſecutus Fabius, qui & collegam coram obteſtatus, & per literas Marcellum, vt quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret: ea vrbe adempta hoſti vndiq; pulſo, nec vbi conſiſteret, nec quid fidum reſpiceret habenti, ne morandi quidem cauſam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præſidij, quod ab Læui-
C no Coſ. aduerſus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominū pars maxima ab Agatirna (ſicut antea dictum eſt) ex Sicilia traducta, & rapto viuere hominum aſſuetorum additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia neceſſitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iuſſit, inde ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata non impigre ſolum, ſed etiam auide executi, direptis fugatiſque cultoribus agri, ſumma vrbem oppugnabant. Marcellus & conſulis literis excitatus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quam ſe eſſe: vbi primum in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannuſium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannuſinos Pœnus. cæterum vt appropinquare Marcellum audiuit, caſtra inde mouit. Aperta erat regio

sine vllis ad insidias latebris:itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. A
Marcellus vestigiis instabat, castraq; castris conferebat:& opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque iaculatores leuia certamina serens, casum vniuersæ pugnæ nō necessarium ducebat, tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando vndiq; in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumq; totis copiis: & cum iam nox instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spacio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt memores Trasymeni Cannarumq;, contunderent ferociam hostis: vrgere atq; instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Roma- B
nam aciem in campis videndam esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusq; eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumque acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cœpere. quod vbi Marcellus vidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepide cedūt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorumq;, in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus sociis successerat, amissa. Marcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sæuam atque acerbam apud milites habuit, vt C
prælio per diem totum infeliciter tolerato, tristior iis irati ducis o-
» ratio esset. Diis immortalibus vt in tali re laudes gratesque, inquit,
» ago: quod victor hostis cum tanto pauore incidentibus vobis in val-
» lum portasque, non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto
» eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui ter-
» ror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos ce-
» pit? nempe iidem sunt ij hostes, quos vincendo, & victos sequendo
» priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesq; fugientibus, per
» hos dies institistis: quos leuibus præliis fatigastis, quos hesterno die
» nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus glo-
» riari potestis: cuius & ipsius pudere ac pœnitere vos oportet. nempe
» æquis manib. hesterna die diremistis pugnā. quid hæc nox? quid hęc

dies

A dies abstulit? vestræ his copiæ imminutæ sunt, an illorum auctæ? " Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum atque arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionib. gloriabatur? vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, vt veniam eius diei daret, vbi vellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego vero experiar, inquit, milites, & vos crastina die in aciem educam, vt victores potius quam victi veniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulorũ quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & vt postero die omnes pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa fatentium iure ac merito sese increpitos: neq; illo die virum quenB quam in acie Romana fuisse, præter vnum ducem: cui aut morte satisfaciendum, aut egregia victoria esset. Postero die armati ornatiq; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatq;, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum. edicere etiam sese, omnibus pugnandum ac vincendum esse: & adnitendum singulis vniuersisq;, ne prius hesternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussit, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaq; sunt quibus excitarentur animi militum, in aciem ꝓcedunt. Quod vbi Annibali nunciatum est: Cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam nec malam ferre fortunam potest. seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victorib. certamen: Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum vtrinque aliquanto quam pridie acrius est: Pœnis ad C obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demendã ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornib. præerant: Marcellus mediam aciem hortator testisq; pręsens firmabat. Ab Annibale Hispani primã obtinebant frontẽ, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephãtos in primam aciem induci iussit, si quem iniicere ea res tumultum ac pauorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesq;, & partim occultatis, partim dissipatis terrore qui circa erãt, nudauerãt vna parte aciẽ: latiusq; fuga manasset, ni Cn. Decimius Flauus tribunus militum signo arrepto, primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant:

pilaq; in eas coniici iussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba: sed vt non omnes vulnerati sunt, ita in quorum tergis infixa stetere pila, vt est genus anceps, in fugam versi etiam integros auertere. Tum iam non vnus manipulus, sed pro se quisque miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila coniicere. eo magis ruere in suos belluæ, tantoq; maiorem stragem edere, quam inter hostes ediderant, quanto acrius pauor consternatas agit, quam insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam trãscursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quam in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactique erant milites per fossam vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & CCC. occisi: vulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt Brutios Annibalem petere. Iisdem ferme diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, quæ in vrbibus habebant, dediderunt sese: clementerq; à consule cum verborũ tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutiis similis spes veniæ facta est, cum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, cõditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim machinationib. onerat, apparatuq; mœniũ oppugnandorum: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, non eas solum quæ remis agerentur, vt alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari vt vrbem aggrederentur, instructæ paratæq; sunt. Et erat liberum mare, classe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutiis interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum a præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsiden-

A obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentē potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperiebat amore mulierculę, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororē præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clam ex vrbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs qui in arce erāt,
B quiq; custodiam portus habebāt, ipso circuito portu ab regione vrbis in orientem versa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsę erāt: clamorq; vndiq; cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio cōtinebat suos. Igitur Democrates, qui prefectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor: veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidiū ad arcem, vnde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spacio, & ex silentio ipso (quod vbi paulo ante strepebant excitantes vocantesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator pro-
C nunciauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in vrbem est: deinde proxima refracta porta, vt frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vndiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiori impetu, quam perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius pene quam consererent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota vrbis itinera in suas amicorūq; domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes qui proditionis ad Annibalē author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus esset, vacuus paulo post equus err ansq; per vrbem

cognitus, corpus nuſquam inuentum eſt. creditum vulgo eſt, in A puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonem autem præfectum Punici præſidij, cum commemoratione paterni hoſpitij, poſitis armis venientem ad conſulem, miles obuius obtruncat. Alij alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermeſque cædunt, Carthaginienſes Tarentinoſque pariter. Brutij quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio, ſeu ad proditionis famam, vt vi potius atque armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam vrbem diſcurſum. Triginta millia ſeruilium capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti ſignatique, auri octuaginta ſeptem millia pondo. ſigna tabulæque, prope vt Syracuſarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abſtinuit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti ſcribæ quid fieri de ſignis vellet (ingentis magnitudinis dij ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iuſſit. Murus inde qui vrbem B ab arce dirimebat, dirutus eſt ac diſiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obſidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; curſim agmine acto cũ feſtinans ad opem ferendam, captam vrbem audiſſet. Et Romani, inquit, ſuum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amiſimus. Ne tamen fugientis modo conuertiſſe agmen videretur, quo conſtiterat loco, quinq; millia ferme ab vrbe poſuit caſtra. ibi paucos moratus dies, Metapontũ ſeſe recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidẽ ab conſule accepturos, impunita priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius vera quæ afferrent eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontũ, conſtituit: literaſq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enim- C uero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo inuictus eſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicãti prius quam egrederetur ab Tarento, aues ſemel atq; iterum non addixerunt. hoſtia quoq; cæſa conſulenti deos, aruſpex cauendum à fraude hoſtili, & ab inſidijs, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, remiſſi vt cunctantem hortarentur, repente comprehenſi metu grauioris quæſtionis detegũt inſidias. Æſtatis eius principio, qua hæc agebãtur, P. Scipio in Hiſpania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remiſſione obſidum captiuorumq; abſumpſiſſet: Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erãt coniux liberiq; eius apud Romanos, ſed præter eam cauſam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpa-

A Hiſpaniam omnem auerterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem cauſa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris eius tumulos, vnde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal cum hoſtiũ res tacitis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, vt niſi audendo aliquid moueret, qua cœpiſſent, ruerent: dimicare quã primum ſtatuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat: tum quod prius quam iungerentur hoſtium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituq;, quam ſimul cum vniuerſis malebat. Cęterum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum eſſe nauium vſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtri-
B bus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum ijs Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, vt cuiuſq; populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſq; ſocijs, Indibilis & Mandonius cum ſuis copijs occurrerunt. Indibilis pro vtroq; locutus, haudquaquam vt barbarus ſtolide incauteq;, ſed potius cum verecunda grauitate: propiorq; excuſanti tranſitionem vt neceſſariã, quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta. Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile veteribus ſocijs, nouis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamen anceps odium cauſa, non nomen faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemorauit. auaritiam contra eorum, ſuperbiamq;, &
C omnis generis iniurias in ſe atq; populares. Itaq; corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe: animum iam pridem ibi eſſe, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim atq; iniurias pati: ſe id Scipionem orare, vt tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum precium faciat. Ita prorſus reſpondet facturũ Romanus. nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatẽ ratam, vbi nec diuini quicquam, nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio reddũtur: atq; eo die in hoſpitiũ abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſiq; ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus ijs ad hoſtem peruentum eſt. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope

prope vrbem Betulam erat. pro caſtris equitum ſtationes habebat. A
In eas velites, anteſignanique, & qui primi agminis erant, aduenien-
tes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim
impetum fecerunt, vt facile appareret quid vtrique parti animorum
eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaq; Romana
portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad
certamen animis, caſtra Romani poſuerunt. Nocte Aſdrubal in tu-
mulum copias recepit, plano campo in ſummo patẽtem: fluuius ab
tergo, ante circaq; velut ripa præceps oram eius omnem cingebat.
ſuberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planities, eam quoque
altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferio-
rem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris
hoſtium aciem vidit: equites Numidas, leuiumq; armorum Balea-
res, & Afros demiſit. Scipio circumuectus ordines ſignaq;, oſtende- B
bat hoſtem, prædam nata ſpe æquo dimicandi campo, captantẽ tu-
mulos loci fiducia, non virtutis aut armorum ſtare in conſpectu. ſed
altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, quæ trãſcendiſſet miles Ro-
manus. nec tumulos, nec arcem ne mare quidẽ armis obſtitiſſe ſuis.
ad id fore altitudines, quas cepiſſent, hoſtibus, vt per præcipitia &
& prærupta ſalientes fugerent: eam quoq; ſe illis fugam clauſurum.
Cohorteſq; duas, alterã tenere fauces vallis, per quam defertur am-
nis, iubet: alteram viam inſidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in
agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerãt,
ad leuẽ armaturam infimo ſtantem ſupercilio ducit. Per aſpreta pri-
mum, nihil aliud quam via impediti iere: deinde vt ſub iactum ve-
nerunt telorũ, primo omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos. ipſi
contra ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim omnia ferme miſſilia præbet,
ingerere. non milites ſolum, ſed etiam turba calonum immiſta ar- C
matis. Cæterum quanquam aſcenſus difficilis erat, & prope ob-
ruebantur telis ſaxiſq;, aſſuetudine tamẽ ſuccedendi muros & per-
tinacia animi ſubierunt primi. Qui ſimul cepere aliquid æqui loci,
vbi firmo conſiſterẽt gradu, leuem & concurſatorẽ hoſtem, atq; in-
teruallo tutũ cum procul miſſilibus pugna eluditur, inſtabilẽ eun-
dem ad cominus conferendas manus expulerũt loco: & cęde magna
in aciem altiori ſuperſtantem tumulo impegere. inde Scipio iuſſis
aduerſus mediam euadere aciem victoribus, cęteras copias cum Lę-
lio diuidit: atq; eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris
aſcenſus viam inueniret, iubet. ipſe ab læua circuitu haud magno in
trãſuerſos hoſtes incurrit. inde primo turbata acies eſt, dum ad cir-
cumſonantẽ vndiq; clamorẽ flectere cornua, & obuertere ordines
volũt. Hoc tumultu & Lælius ſubijt. & dum pedẽ referũt, ne ab ter-
go vul-

A go vulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locū stātibus integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nūquam euasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra læuaq; insederant vias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atq; hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominū. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisq; præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyręneū tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset, in recēsendis captiuis decē millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine precio

B omnes domum dimisit: Afros vendere quęstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regē eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per preconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regiū nomen alibi magnū, Romę intolerandū esse. regalē animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum duceret, tacite iudicarent, vocis vsurpatione abstinerēt. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusq; Hispanorum diuisa, & ex magna copia captorū equorum trecētos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerū adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit. quem cum percūctaretur Scipio, quis, & cuiâs, & cur id ætatis in ca-

C stris fuisset? Numidam se esse ait. Massiuam populares vocare. orbū à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clam armis equoq; sumpto in aciē exisse. ibi prolapso equo effusum in pręceps, captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidā iussisset: quę pro tribunali agenda erāt, peragit. Inde cum se in pretorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellet ne ad Masanissam reuerti? Cum effusis gaudio lachrymis, cupere vero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumq; ornatum donat: iussis prosequi quoad vellet equitibus, dimisit.

misit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam A vt confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atq; Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem, saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus quid in cuiusq; prouinciæ regione animorū Hispanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoq; Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimq; esse: nec transitionis finem ante fore, quā B omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginiensium nō censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitum eius cum transitionibus, tum aduerso prælio imminutum, Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romano manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumq; vagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atq; agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fa- C bio Tarentum captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quam quod primo male pugnauerat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumq; plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat: cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret, ad purganda ea quæ inimici obijcerent, nec de imperio eius abrogādo absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius cōsul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in cir-

A in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisq; & omniũ ordinum. V.C.
Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hãc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, Pon. max. 546.
P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui
B eam prouinciã proprætor obtinebat. Itaq; confestim eo missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset, Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpitius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruiliũ negabant iure aut tribunũ plebis fuisse, aut ædilẽ esse, quod patrẽ eius, quem triumuirum agrariũ occisum à Boijs circa Mutinã esse, opinio per decem annos fuerat, viuere atq; in hostiũ potestate esse satis constabat: Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq;
C consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentũ & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo vrbana: P. Licinio Crasso Pon. max. peregrina, & quo senatus censuisset: Sex. Iulio Cęsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentũ. Prorogatum imperium in annũ est Q. Fuluio Flacco, vt prouinciã Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatũ & C. Hostilio Tubulo est, vt proprætor in Hetruria ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatũ & L. Veturio Philoni est, vt proprætor Galliã eandẽ prouinciã cum ijsdẽ duabus legionib. obtineret, quibus prętor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idẽ in C. Aurunculeio decretũ, ab senatu, latũq; de pro-

de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: C C. nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus: M. Valerius Læuinus (ei quoq; enim in annum prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX. obtineret, adderet eo XXX. naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant, cum ea centũ nauium classe, si videretur ei, prædatum in Africam traijceret: & P. Sulpitio, vt eadem classe Macedoniam Græciamq; prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad vrbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbano negocium datum, vt naues longas XXX. veteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & viginti nouas naues socijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, vt inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nunciatis, non facile litabant. Ex Campania nunciata erant, Capuę duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse: Cassini examen apum ingens in foro cõsedisse: & Hostiæ murum, portamq; de cœlo tactam: Cære vulturium volasse in ædem Iouis: Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuq; non impetrata pax deum, in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. a P. Cornelio Sulla prætore vrbis primum facti erant. inde omnes deinceps prætores vrbani fecerant: sed in vnum annum vouebant, dieq; incerta faciebãt. Eo anno pestilentia grauis incidit in vrbem, agrosq;, quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa & supplicatum per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus Prætor vrbanus

A vrbanus legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam diem vouerentur. Itaq; ipse primus ita vouit, fecitq; ad III. Nonas Quintiles, is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama indies grauior, & cura crescere patribus. Itaq; C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus: qui vt aduenit, extemplo Hostilius legionem vnam, quæ ante vrbem castra habebat, signa in vrbem ferre iussit, præsidiaq; locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit: inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosque socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id segnius negligentiusq; factum, septem principes senatus, prius quam custodiæ in B portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. à cæteris senatoribus CXX. obsides liberi ipsorum accepti, traditiq; C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaq; tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit, cauitq; cum cura, vt omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in eo spem non moturos quic-C quam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos cæperat armis, alijs infensis, & plerisq; æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. S.C. in sententiam M. Acilij factum est, vt oppidum præsidio custodiretur, Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinę haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque vnius eius opera receptum Tarentum foret: medijs, ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri

 se ope-

ſe operá Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in ſena- A
tu iactaſſent. neq; enim recipiendum fuiſſe, niſi amiſſum foret. Con-
ſulum alter T. Quintius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fuluius
Flaccus habuerat, cum ſupplemento in Lucanos eſt profectus. Mar-
cellum aliæ atq; aliæ obiectę animo religiones tenebant, in quibus,
quod cum bello Gallico ad Claſtidium ędem Honori & Virtuti vo-
uiſſet, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant
vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari: quia ſi de cœlo
tacta, aut prodigij aliquid in ea factum eſſet, difficilis procuratio
foret: quod vtri deo diuina res fieret, ſciri nõ poſſet. neq; enim duo-
bus, niſi certis deis rite vna hoſtia fieri. Ita addita Virtutis ædes ap-
properato opere. neque tamen ab ipſo ædes eæ dedicatæ ſunt. Tum
demum ad exercitum, quem priore anno Venuſiæ reliquerat, cum
ſupplemento proficiſcitur. Locros in Brutijs Criſpinus oppugnare
conatus, quia magnam famam attuliſſe Fabio Tarentum ferebatur. B
omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia acceſſierat: &
naues indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partẽ vrbis op-
pugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia Lacinium Annibal ad-
mouerat copias: & collegam eduxiſſe iam à Venuſia exercitum fama
erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, &
inter Venuſiã Brutiamq; minus trium millium paſſuum interuallo
conſules binis caſtris conſederant. In eandem regionem & Annibal
redijt, auerſo ab Locris bello. Ibi cõſules ambo ingenio feroces pro-
pe quotidie milites in aciem excire haud dubia ſpe, ſi duobus exerci-
tibus conſularibus iunctis cõmiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe. An-
nibal quia cum Marcello bis priore anno congreſſus vicerat, victuſ-
que erat: vt cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem nec metum
ex vano haberet: ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem
futurum credebat. itaq; totus in ſuas artes verſus, inſidijs locum quę- C
rebat. Leuia tamen pręlia inter bina caſtra vario euentu fiebant. qui-
bus cum extrahi æſtatem poſſe conſules crederent, nihilominus op-
pugnari Locros poſſe rati, L. Cincio, vt ex Sicilia Locros cum claſſe
traijceret, ſcribunt. Et vt ab terra quoq; oppugnari mœnia poſſent,
ab Tarento partem exercitus qui in præſidio erat, duci eo iuſſerunt.
Ea ita futura per quoſdam Thurinos cõperta Annibali cum eſſent,
mittit ad inſidendã ab Tarento viam. Ibi ſub tumulo Petelliæ equi-
tum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato
euntes Romani cum incidiſſent, ad duo millia armatorum cæſa, &
mille & CC. ferme viui capti. alij diſſipati fuga per agros ſaltuſque
Tarentum rediere. Tumulus erat ſylueſtris inter Punica & Romana
caſtra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius,
quæ

A quæ vergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quam castris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum inter diu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandũ eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ: Quinimus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite B inuentum: in secunda omnia comparuisse quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nunquam satis castra castris collata duceret. Tum quoq; vallo egrediens signum dedit, vt ad locum miles esset paratus: si collis in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta vndique & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquã in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat vt pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Nõ ante apparuere quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat, quam circumire qui ab tergo intercluderent viam. Tum vndiq; omnes exorti, & clamore sublato impetum fece-C re. Cum in ea valle consules essent, vt neq; euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnã deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentẽ ex equo moribundum videre, tum & ipsi (per pauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consulum quinque viui in hostium potestatem venerunt. cæteri aũt interfecti, aut cum consule effugerunt. equites

tres & XL. aut in prælio. aut in fuga ceciderunt: duo deuiginti viui A
capti. Tumultuatũ & in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio:
cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infeli-
cis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcel-
li cum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro ætate (maior iam
enim LX. annis erat) neq; pro veteris prudentia ducis, tam impro-
uide se collegamque, & prope totam rempub. in præceps dederat.
Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte
variant authores, omnia exequi velim. Vt omittam alios: L. Cælius
triplicem gestę rei ordinem edit: vnam traditam fama: alteram scri-
pta laudatione filij: qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse
pro inquisita ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt
tamen pleriq; loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs
circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus mor-
te consulis vnius, vulnere alterius, iniectum esse ratus, ne cui deesset B
occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatũ erat, exemplo trans-
fert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte col-
legæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus,
quos proximos nactus est montes, in ijs loco alto & tuto vndiq; ca-
stra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam,
alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore
Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur a Pœ-
no, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuncios,
occisum collegam esse annuloq; eius hostem potitum: ne quibus li-
teris crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nunci-
us consulis Salapiam venerat, quam literę ab Annibale allatæ sunt,
Marcelli nomine compositæ: se nocte quæ diem illum secutura es-
set, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant,
si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira C
non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occa-
sionem supplicij peti, remisso retro nuncio (perfuga autem Roma-
nus erat) vt sine arbitrio milites quæ vellent agerent, oppidanos per
muros vrbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias,
vigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portam qua ven-
turum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt.
Annibal quarta vigilia ferme ad vrbem accessit. Primi agminis e-
rant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ij vbi ad
portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: ape-
ririque portam iubent: consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eo-
rum excitati, tumultuari, trepidare, moliri, porta cataracta deiecta,
clausa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt

in tan-

A in tantum altitudinis, vt subire recti possent. vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erant cataracta, magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma, inuadunt: alij è turribus portæ murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abijt: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se vrbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit: secutus inde nuncius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; vbi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta re-
B pente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat: deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tribun. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eo conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros prudenteis, cum quibus quæ vellet, de republica loqueretur. Hæ
C literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nunciare consuli iussi, vt si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa: si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam vrbem exscensione facta, agrum late nullo ferme obuio armato vastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam aduentare. LXXX. erant & tres

naues. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri naualique præda Lilybęum rediit. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas tyrannus Lacedęmoniorum finitimo bello vrebat: & Ætoli nauibus per fretū quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Gręciam descendenti ad Lamiam vrbem Ætoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille ferme ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atque has copias Philippus bis prospero euētu pugnauit: multos admodum hostium vtraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu cōpulsi Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam terrestremque. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemęo Rhodiisque & Atheniensibus & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Aetolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque eius graue libertati futurum, rebus Græcię immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achęorum: cōcilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliā Bœotiamq;, Chalcidē Eubœę venit, vt Attalum, quē classe Eubœā petiturū audierat, portubus & littorū appulsu arceret. Inde pręsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitum, leuisq; armaturæ Argos venit. Ibi curatione Hereorum Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis aut Attalo intrandi Gręciam esset. Sed ea omnia vix dum induciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achorum, in quo eædem legationes erant, quę ad Phaleram egerant de pace: primum questi sunt quædam parua contra fidem conuen-

A conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent. Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero indignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro conditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Ætolos: sed vt omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinq; longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus nauibus, statuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sul-
B pitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effuse vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimq; cum equitatu profectus, iussis subsequi pedibus, palatos passim per agros, grauesque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haud quaquã læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoq; qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati festi dies. eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum v-
C no aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitijs adhibebat: periculosumq; & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia; ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto: paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in vrbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accensi odio, quod à cæteris Achæis dissentirent:

& infensi Ætolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bel- A
lum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad vrbē accesserunt, præmissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Ætolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasset Elim. Itaq; improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquam inter Ætolos Eleosq; Romana signa atq; arma cognouere. Et primo recipere suos voluerat rex: dein contracto iam inter Ætolos & Triballos (Illyriorum id genus est) certamine, cum vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortē Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per caput regē effudisset, atrox pugna vtrinq; B
accensa est: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset prælium inire. deinde cum iam impar certamen esset, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur: raptus ab suis, atq; alteri equo iniectus fugit. Eo die castra quinq; millia passuū ab vrbe Eleorum posuit. postero die omnes copias ad propinquum Eleorum castellum (Pyrgum vocant) duxit, quo agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. eam inconditam inermemq; multitudinem primo statim terrore adueniens cepit: compensaueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quendam corrupto arcis præsidijque C
præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico atq; Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamq; & Bebœidem, decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuncij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in Æstræum campum: famamque inter Barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea qua cum populatoribus agri ad Sycionem pugnauit: in arborē illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Ætolo quodam, perlatumq; in Ætoliam ad Scerdiletū, cui notū erat insigne galeæ,

famam

A famam interfecti regis vulgauit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Æginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Ætolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Æginæ hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo cõsules sine memorando prælio interfecti, velut orbam rempubl. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (qui tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Æmylius prætor vrbanus C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus fecerat, & in quinquennium vouerat. Tum dictator & ludos fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, vna præcipua cura Patres populumq; incessit, consules primo quoque tempore creandi: & vt eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cũ toto eo bello damnosa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse, tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum, in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani, pepercisse innoxijs exercitibus, temeritatem consulum ipsorũ capitibus damnasse. Cum circumspicerent Patres, quósnam consules facerent: longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur, & virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremq; quàm tempora belli postularẽt, aut hostis Annibal. temperandum acre eius ingenium moderato & prudenti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus, quam ignominiam adeo ægre tulerat, vt & rus migrarit, & permultos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominum. octauo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuinus consules reduxerant eum in vrbem. sed erat veste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius cẽsores eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se: causamque sermonibus præbuit, indigno iniuriam à po-

V. C. 547.

B

C

pulo factam: magnoq; id damno fuisse, quod tam graui bello nec o- A
pera nec consilio talis viri vsa respublica esset. C. Neroni neq; Q. Fabium, neq; M. Valerium Leuinum dari collegas posse: quia duos Patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturusque esset. egregium par consulũ fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionẽ eius rei exortã à patribus est aspernatus. Vnus eam rẽ in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatẽ ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidam togam inuito offerre: eodem honores pœnasq; cõgeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si innoxium comperissent, quid ita male credito priore cõsulatu, alterum crederent? Hæc taliaq; arguentem & querentem castigabant Patres: & M. Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisset: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo B
leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorũ comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitũ magistratu abierũt. C. Terentius Varro in Hetruriã proprętor missus: vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitũ iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: viseretque, quę res ibi gererentur: simul quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tuto per hostem posset, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in republica erant: in con- C
sules designatos omnes versi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præscire quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorũ in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitię ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indigmioresque Liuio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegę potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus, vt positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Prouinciæ iis non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij,

A Brutij, Lucani, alteri Gallia aduerſus Aſdrubalem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus qui in Gallia, quique in Hetruria eſſent, addito vrbano, eligeret quem mallet, qui Galliam eſſet ſortitus. Cui Brutij prouincia eueniſſet, nouis legionibus vrbanis ſcriptis, vtrius mallet conſulū prioris anni exercitum ſumeret. Relictum à conſule exercitum Q. Fuluius proconſul acciperet: eique in annum imperium eſſet. & C. Hoſtilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Aſdrubalis aduentu in Italiam cura indies creſcebat. Maſſilienſium primum legati nunciauerant, eum in Galliam tranſgreſſum: erectoſque aduentu eius, quia magnum pondus auri attuliſſe diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. miſſi deinde cum iis legati ab Roma Sex Antiſtius, & M. Re-
B tius ad rem inſpiciendam, retulerant, miſiſſe ſe cum Maſſilienſibus ducibus, qui per hoſpites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent: pro comperto habere, Aſdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, niſi quod clauſæ hyeme Alpes eſſent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratuſq;. Et Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratus eſt in locum M. Martij qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & luſtrum conditum eſt à cenſoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Cenſa ciuium capita CXXXVII. millia C. & VIII. minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum ex quo Annibal in Italiam veniſſet, comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt: & ludos Romanos ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio & plebiis ludis biduum in-
C ſtauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria ſigna ad Cereris ædem dederūt, & Iouis epulum fuit ludorum cauſa. Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum: qui, quia iam deſignati prouincias ſortiti erant, prætores ſortiri iuſſerunt. C. Hoſtilio vrbana iuriſdictio euenit, addita & peregrina, vt tres in prouincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX. ita per prouincias diuiſa: vt binæ conſulum eſſent: quatuor Hiſpania haberet: tres prętores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutiis: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos: vnam C. Hoſtilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt ſcriberentur: primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras conſules miſerunt.

Priuſquam

Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit, quia A Veijs de cœlo lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem, alia quoq; nunciata. Minturnis ædem Iouis, & Lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant? sanguinis riuum in porta fluxisse. & Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum, inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes, turbauit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse, quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, vt Sinuessæ biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumq; in mare proiecerunt. De- B creuere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbē euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cælo ædes in Auentino Iunonis reginæ. prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataque in Auentinum, pureque & caste à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in vrbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes C ibant: illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrēs & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatique, à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos qui sacrosanctam vacatio-

A vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisq; iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obseruata est. & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta nõ pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos cisalpinos, neve Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atque obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fi-
B dens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere, intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem Coss. fecit, & supplendi vnde vellent: & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndeuicesimam & vicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gal-
C lia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque: coniuncturaque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quam constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, vt vterque hostem in sua prouincia contineret, neq; coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod & si ea æstate transiturũ in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinq; menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdruba-

drubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora atq; expeditiora fuere. A non enim receperunt modo Aruerni eum, deincepsq; aliæ Gallicæ atq; Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati namque antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni genere humano insociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas prævalidas vrbes, magno inter se maris terrarumq; spacio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placētiam, dum frustra obsidet magis quam oppugnat, corrupit. Crediderat campe- B stris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt, sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat: quippe reputantem non solum quam lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania C prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaque gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spacium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti

A nenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum confereret: respondisse, vbi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certe, & si non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis, ducentem in Salentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad B Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal vndique contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumētum venit, spe recipiendi oppida, quę per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica Romana. interiacebat campus, colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis C digna dictu ferebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis vallibus considere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum socium edocet, quos cum ijs mittebat. ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurun-

Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu A
possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto pas-
sim campo se fudisse, vt sterni opprimique, priusquam instruantur,
possint. Nondum Annibal è castris exierat, cum pugnantium clamo-
rem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit.
Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima le-
gio, & dextra ala prælium inibant: incompositi hostes, vt quemque
aut pediti aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pu-
gna subsidijs, & procurrentium ad certamen numero augetur. pu-
gnantesque (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile
est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium
ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus
metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incus-
sus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propin-
quitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in B
tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis
collibus, via nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia ho-
minum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem ad-
empta. elephanti etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumul-
tuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum socio-
rumque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus
in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre
vidit, spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in v-
num sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita
institit portis, vt prope inferre signa videretur: donec Annibal tertia
vigilia crebris ignibus tabernaculisq;, quæ pars castrorum ad hostes
vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent,
relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit val-
lo Romana acies: & Numidæ ex composito paulisper in portis se C
valloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis
agmen suorum assequuntur. Consul vbi silentium in castris, & ne
paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cerne-
bat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam
satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit: tantumque
ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde
cecinit: multoq; ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce
profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens,
haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoq; tumultuaria pu-
gna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, monta-
nisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum pe-
tijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios

cum

A cum paucis ad exercitum nouum comparandũ missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontũ ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cũ per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, vt metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis, L. Virginio Tribuno militum ducendi ad
B Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui vbi ad consulem peruenerunt, literæq; lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicę ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouandũ aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quam hostes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid paret, edocet, vt cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrũ Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus
C erat, vt omnes ex agris vrbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentaque alia producerent, vt vehiculorũ fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditũ, mille equites, pronunciat, occupare se in Lucanis proximam vrbem, Punicumque in ea præsidium velle, vt ad iter parati omnes essent. profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisque fuerant. neq; satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famã habiturum. Castra prope Annibalẽ hostem relicta sine duce, cum

exercitu cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: A & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imperator, vnus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo B magis quam Annibalem ipsum gloriari posse: quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum, sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quam puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam suum. Ad certam eos se victoriam ducere, quippe ad quod bellum collega non antequam ad satietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, maiores instructioresque C quam si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eo ipsos quantumcunque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne ante audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructũ prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo cõcursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndiq; ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsidia reipublicæ, vindices vrbis Romę imperijque appellabant. in illorum

A rum armis dextrisq; suam liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos omnes deasq; precabantur, vt illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset, damnarenturque ipsi votorum quæ pro ijs suscepissent: vt quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies lęti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque, & offerre, & flagitare precibus, vt quæ ipsis iumentisq; vsui essent, ab se potissimum sumerent, benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire. vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nunciarent aduentum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu venire sese vellet, ijsdem an alijs considere castris. Nocte clam melius ingredi visum est. Tessera per castra B ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme præter arma secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum volũtarijs agmen erat, offerentibus sese vltro, & veteribus militibus perfunctis iam militia, & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaq; cum iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die conci-C lium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigilijs reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse redireque in Apuliam.

Qui prolatando spacium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per ocium, vbi velit, Asdrubali coniungatur. A Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendumq; errore hostium absentium, præsentiumq;: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Consilio dimisso signum pugnæ proponitur, cōfestimq; in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit, quod Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notauit, quæ ante nō viderat, & strigosiores equos. multitudo quoque maior solita visa est. Suspicatus, id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, vt ex recenti via, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, B castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consulis alterius fuerant, vna M. Liuij, altera L. Porcij, neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetumque Romano hosti mouit, quod semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset. Romanisque eadem iam fortuna in Italia, quę in Hispania esset, interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisque ijs, consulem ad sese opprimendum accelerasse. C His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente asseruati, alter in destinatis iam inde ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primo per agros palatur: fessique aliquot somno ac vigilijs sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis sinus flexusque cum errore obiens, haud multum processisset: & vbi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat: sed cum quantum à mari abscedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret vada, diem terendo spacium dedit ad insequendū sese hosti. Nero primum cū omni equitatu aduenit.

A Porcius deinde assecutus cum leui armatura. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte, incursarentque, & iam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri modo, sed ad conserendum extemplo prælium instructis, armatisq;. Sed vbi omnes copias coniunxerunt, directaq; acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugnam instruit, media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omissa munitione castrorum, postquam pugnandum vidit, in prima acie ante signa elephantos locat. circa eos læuo in cornu aduersus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum cornu aduersus M. Liuium sibi atque Hispanis (& ibi maxime in vetere milite spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos posuit: sed longior quam latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons quam Hispani tenebant, cum sinistro
B Romanorũ cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens cessabat. collis oppositus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium Asdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum equitumq; Romanorum, ibi Hispani, vetus miles, peritusq; Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem versi elephanti, qui primo impetu turbauerãt antesignanos, & iam signa mouerant loco: deinde crescente certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies versari, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo vagis. Claudius, quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus? clamitans militibus cum in aduersum collem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat
C posse, cohortes aliquot subductas è dextro cornu, vbi stationem magis segnem quam pugnam futuram cernebat, post aciem circumducit: & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaq; celeritas fuit, vt cum ostendissent se in latere, mox in terga iam pugnarent, ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispani Liguresque. Et ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimũ certaminis fuit. nã & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratiq; somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigilijs fessi, intolerantissima laboris corpora vix arma humeris gerebant. Et iã diei medium erat, sitisq; & calor hiantes cædendos capiendosque affatim præbebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile scalprum cũ malleo habebãt. id, vbi sæuire belluæ ac ruere in suos cœperant,

magister inter aures positum ipsa in compage, qua iungitur capiti A
ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, vb regendi spem vicisset. primusque id Asdrubal instituerat, dux cum sæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, sustinuit: ille fessos: abnuentesque tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit. omissamq; pugnam aliquot locis restituit. Postremo cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, concitato equo se in cohortem Romanam immisit. ibi, vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum hostium interfectum est, redditaque æqua Cannensi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri B
etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta, id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit. octo ferme millia Romanorum sociorumque occisa. Adeoque etiam victores sanguinis cædisque ceperat satietas, vt postero die cum esset nunciatum Liuio consuli, Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædē effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut imperio: posse si vna equitū ala mittatur, omnes deleri: Supersint, inquit, aliqui nuncij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pugnam, citatiore, quā inde venerat, agmine, die sexto ad statiua sua, atque ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore (nemo enim præcesserat nuncius) lætitia vero tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi C
habitus satis dici narrarique potest, nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia atque ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesq; versæ, per omnia delubra vagæ supplicijs votisq; fatigauere deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant, venisse ex prælio nunciantes cæsos hostes. & primo magis auribus quā animis id acceptum erat, vt maius lætiusq;, quā quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum

tum

A tum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex caſtris afferuntur de Narnienſiū equitū aduentu. Eæ literę per forum ad tribunal Prætoris latæ, ſenatum curia exciuerunt, tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curię cōcurſum eſt, vt adire nuncius non poſſet: traheretur q; à percunctantibus, vociferantibuſq;, vt in Roſtris priuſquam in ſenatu literæ recitarentur. tandē ſummoti & coerciti à magiſtratibus: vixque ſeruari lætitia intra impotētes eius animos potuit. In ſenatu primum, deinde in concione literę recitatæ ſunt: & pro cuiuſque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos conſulum, vt literas audiſſent. Ipſos deinde appropinquare legatos allatum eſt. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quiſque oculis auribuſq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vſque pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius

B Varus, Q. Cęcilius Metellus. Circumfuſi omnis generis hominum frequentia, in forum peruenerunt, cum alij ipſos, alij comites eorum, quę acta ſint, percunctarentur: vt quiſque audierat, exercitum hoſtium, imperatoremque occiſum, legiones Romanas incolumes, ſaluos conſules eſſe, extemplo alijs porro impertiebant gaudium ſuum. Cum ægre in curiam peruentum eſſet, multo ægrius ſummota turba, ne Patribus miſceretur, literę in ſenatu recitatæ ſunt. inde traducti in concionem legati L. Veturius literis recitatis, planius omnia quę acta erant, expoſuit cum ingenti aſſenſu: poſtremo etiam clamore vniuerſę cōcionis, cum vix gaudium animis caperent. Diſcurſum inde ab aliis circa templa deum, vt grates agerent: ab aliis domos, vt coniugibus liberiſq; tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius conſules incolumi exercitu, ducem hoſtium legioneſq; occidiſſent, ſupplicationem in triduum

C decreuit. Eam ſupplicationē C. Hoſtilius prætor pro concione edixit: celebrataq; à viris, fœminiſq; eſt. Omnia templa per totū triduū æqualem turbam habuere, cum matronę ampliſſima veſte cum liberis, perinde ac ſi debellatum foret, omni ſolutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoq; ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud ſecus, quam in pace, res inter ſe contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum ſoluendo auderent. C. Claudius conſul cum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſeruatum cum cura attulerat, proijci ante hoſtium ſtationes: captiuoſq; Afros vinctos, vt erant, oſtendi: duos etiam ex iis ſolutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta eſſent, iuſſit. Annibal tāto ſimul publico familiariq; ictus luctu, agnoſcere ſe fortunam Carthaginis fertur dixiſſe: caſtriſque inde motis vt omnia au-

xilia, quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit. A

DECADIS TERTIAE LIB. VIII.

EPITOME.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro AEtolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in Collegæ prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæque habuit: nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est. Virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cũ Pœnis debellauit XIIII. eius anno belli, anno V. postea quam ierat: exclusisque in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruique Carthagini Nouæ dedit, nõ ex gladiatoribus, sed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoque post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, vt in Italiam traijceret, Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;, vt in Africam traijceret, si ex rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Italiam traiecit. B C

CVM transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesq;

A desque concesserat. Nostri maris ora, omnisq; ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quãtis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraq; Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere ca-

B stra. Hæc stationibus, vigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq;, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quam maxime ad læuam iubebat ferri, nec vnde ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in caua valle, atq; ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt, acieq; iusta in pugnam vadunt. Mille passuum aberant, cum ab hoste conspecti sunt, trepidariq; repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant autem in Celtiberorum exercitu quatu-

C or millia scutatorum, & C C. equites. hanc iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix dum in egressos vallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, vt solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis, nisi quod angustiæ & internata virgulta ordines dirimebant: & singuli biniq; velut cum paribus conserere pugnam cogebantur, quod ad fugam impedimento hostibus erat, & ad cædem eos velut vinctos prębebat. Et iam ferme omnibus scutatis Cel-

tiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses qui ex alteris castris subsidio venerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuus capitur. Magonẽ fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditũ erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria nequaquã tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos, oppresserat. Itaq; collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua forte in Betica ad sociorum animos continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugæ magis quam itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæterum quod aciem renuisset, propositum bello se fore ratus, antequam freto Gadeis traijceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: vt & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ibi animaduertit dissipatum passim bellum, & circunferre ad singulas vrbes arma, diutini magis quam magni esse operis, retro vertit iter: ne tamen hostibus eam relinqueret regionem. L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis vrbem, quam Oringin barbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis, ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius quam circumuallaret vrbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentque, vt amicitiam potius quam vim experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa dupliciq; vallo circundata vrbe, in tres partes exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane & anceps prælium fuit; non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas, alij furcis ad idipsum factis detrudebantur, in alios lupi superne ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: & iam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit

A iecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne si hostis vrbem intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuij passim cæderentur. itaq; patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dextras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appareret. Id vtrum parũ ex interuallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus, nec secus quã aduersa acies cæsi. eademq; porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisq; cædebantur & refringebantur portæ. & vt quisq; intrauerat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæteram B partem vrbis peruadunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; CCC. ferme, qui clauserant portas: cæteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatione hostium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læta & ipsis qui rem gessere, vrbis eius expugnatio fuit: & imperatori, cæteroq; exercitui. Speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se agentes fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset: quia & hyems instabat, vt nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisque in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq; nobilibus captiuis, ipse Tarraco- C nem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Læuino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiensique agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & septem naues ex ijs captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cætera fusa ac fugata classis. Terra mariq; victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybeum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum Æginæ (sicut ante dictum est) hybernassent: Lemnum inde classe iuncta, Romanæ V. & XX. quinqueremes, regiæ V. & XXX. transmiserunt. Et Philippus vt seu terra seu mari obuiam

eundum

cundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit: Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. A Vndique ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum, finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotiq; & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoque, quos super Ætolicum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine positis castris, terrebat. Hi omnes suis quisq; vrbibus quæ pericula terra mariq; portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res. & Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa valloq; inter- B cludi ab Ætolis nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res fineret, omnibus laturum auxilium. in præsentia quæ maxime vrgebant, res pararent. Tum præsidium vrbi mittit, vnde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa, omnē circa vrbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum; vt omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nunciatum est, concilium Ætolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum C vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iam prope maturitatem erant, maxime in sinu Æniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriade sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocydem atq; Eubœam & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerent. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt inde classem in Eubœam, ad vrbē Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad læuam prima vrbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitium

A pitium conuenit, vt Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Qua triduo postquam appulsa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo propositus vrbi erat, colloquijs absumptum est. Duas arces vrbs habet: vnam imminentem mari, altera vrbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinq; tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga

B effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata, in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit: vbi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti vtrinq; coactum in angustias mare, vt speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab vtriusq; terræ præaltis montibus subiti ac procellosi decidunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue

C fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atq; inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit: quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incœpto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. ad Chalcidis auxilium vbi signum accepit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeo arcto interscinditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorem quam mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebant,

bant, cũ ab Demetriade Scotusam inde tertia vigilia profectus tre- A
pidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam
millia amplius L X contendit. Eodẽ ferme die ab Attalo rege Opun-
tiorum vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpi-
tius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus
regiis, direptum fuerat. Romana classis Oreum sese receperat, & At-
talus ignarus aduentus Philippi, pecuniis à principibus exigẽdis te-
rebat tempus: adeoq; improuisa res fuit, vt nisi Cretensium quidam
forte pabulatum ab vrbe longius progressi agmen hostium procul
cõspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atq; incompositus,
cursu effuso mare ac naues petit: & molientibus ab terra naues Phi-
lippus superuenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde
Opuntem rediit, deos hominesq; accusans, quod tãtæ rei fortunam
ex oculis prope raptam amisisset: Opũtij quoq; ab eadem ira incre-
piti, quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent,
viso statim hoste prope in voluntariam deditionem concessissent. B
compositis circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Atta-
lus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam Bi-
thyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis re-
bus, atq; Ætolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Æginam clas-
sem recipit, vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certami-
ne, quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Inco-
lebant vrbẽ eam profugi ab Thebis Phithioticis. vrbe sua capta à
Philippo cum in fidem Aetolorũ peruenissent, sedem eis Aetoli eam
dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tum
ab Torone, sicut paulo ante dictũ est, recepta profectus, Tritonon,
& Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit. inde Elatiam
iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum
de finiendo Aetolico bello ageretur (affuerat enim legati nuper He- C
racleæ concilio Romanorũ Aetolorumq;) nuncius affertur, Macha-
nidam Olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi sta-
tuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimis-
sis: se neque causam eius belli fuisse, nec morã, si modo æqua & ho-
nesta cõditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profe-
ctus per Bœotiam Megaram, atque inde Corinthum descẽdit: vnde
commeatibus sumptis, Phliunta Pheneunque petit, & iam cum E-
ream venisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum re-
fugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum rece-
pit: simul classem Punicam, vt mari quoq; aliquid posset, accitam, i-
bi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Phoceas traiecerant
Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum
Attalum

A Attalum Romanosq; audissent, veriti, ne in se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem & angebatur; cum omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus deos hominesque, se nullo loco nec tempori defuisse, quin vbi hostiũ arma concrepuissent, eo quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum: sic ab Opunte Attalũ, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo si modo congressus cum hoste sis, viceris. quod primum esset, confessionẽ se hostium habere nequaquã pares esse eos, breui & victoriam haud dubiam
B habiturum: nec meliore euentu eos secum, quam spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddit inde Achæis Eream & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum ius esse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidẽ) Anticyrum traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, excensionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuerant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis
C præter Atticen super Sunium nauigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quod neq; timor neque spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, vt eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oreanorum atq; Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat, principiumq; ijs qui fugere capta vrbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia vrbis permissa: ipse Demetriadem ab Eubœa, vnde primo ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret.

ferret. Extremo æſtatis eius qua hæc in Græcia ſunt geſta, cum Q. A
Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio conſule Romam ad ſe-
natum miſſus, nunciaſſet, conſulem ſatis præſidij Galliæ prouinciæ
credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe, decedere ſe inde, ac de-
duci exercitum conſularem poſſe patres non M. Liuium tantum re-
dire ad vrbem, ſed collegam quoq; eius C. Claudium iuſſerunt. Id
modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Nero-
nis legiones Annibali oppoſitas manere in prouincia iuſſerunt. In-
ter conſules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo
rempublicam geſſiſſent: ita, quanquam ex diuerſis regionibus con-
uenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Præneſte qui prior ve-
niſſet, collegam ibi operiri iuſſus. Forte ita euenit, vt eodem die am-
bo Præneſte venirent. inde præmiſſo edicto, vt triduo poſt frequens
ſenatus ad ædem Bellonæ adeſſet, omni multitudine obuiam effuſa
ad vrbem acceſſere. Non ſalutabant modo vniuerſi, ſed contingere B
pro ſe quiſq; victrices dextras conſulum cupientes: alij gratulaban-
tur, alij gratias agebant, quod eorum opera incolumis reſpublica
eſſet. In ſenatu cum more omnium imperatorum expoſitis rebus ab
ſe geſtis poſtulaſſent, vt pro republica fortiter fideliterque admini-
ſtrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphanti-
bus vrbem inire liceret: ſe vero ea quæ poſtularent, decernere pa-
tres merito deorum primũ, dein ſecundum deos conſulum, reſpon-
derunt, & ſupplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; de-
creto. Inter ipſos, ne cum bellum communi animo geſſiſſent, tri-
umphum ſepararent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij
res geſta eſſet, & eo die quo pugnatum foret, eius forte auſpicium
fuiſſet: exercitus Liuianus deductus Romam veniſſet, Neronis de
prouincia deduci non potuiſſet: vt M. Liuium quadrigis vrbem ine- C
untem milites ſequerentur, C. Claudius equo ſine militibus inue-
heretur. Ita conſociatus triumphus, cum vtrique, tum magis ei qui
quantum merito anteibat, tantum honore collegæ ceſſerat, glori-
am auxit. Illum equitem aiebant ſex dierũ ſpacio tranſcurriſſe lon-
gitudinem Italiæ: & eo die cum Aſdrubale in Gallia ſignis collatis
pugnaſſe, quo eum caſtra aduerſus ſeſe in Apulia poſita habere An-
nibal credidiſſet. ita vnum cõſulem pro vtraq; parte Italiæ aduerſus
duos duces, duos imperatores, hinc conſilium ſuum, hinc corpus
oppoſuiſſe, nomen Neronis ſatis fuiſſe ad continendum caſtris An-
nibalem: Aſdrubalem vero qua alia re, quam aduentu eius obru-
tum atq; extinctum eſſe? Itaq; iret alter conſul ſublimis curru mul-
tijugis, ſi vellet, equis: vno equo per vrbem verum triumphum vehi:
Neronemq; etiam ſi pedes incedat, vel parta eo bello, vel ſpreta eo
trium-

A triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem vsque in Capitolium prosequuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies octoginta millia æris, militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tãtundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitũ redisset. Notatũ ea die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in consulem suum iactata. equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuæ authoritatẽ consules. postero die in concione quam forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera vsi essent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A. M. Liuio dictatore creati cõsules
B L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cęcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis dictator magistratu abdicato dimissoq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius cõsilia agitassent, quique eum auxiliis aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lẽtulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Brutij, ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores
C exinde sortiti sunt, M. Cęcilius Metellus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul, alteri quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas Volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Manlio vt collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius proprætor pręfuerat, obtineret, decretum est, iussusq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduẽtum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem quam T. Claudius traijceret secũ consules conscripserũt.

Q. Claudio vt Tarentum, C. Hostilio Tubulo vt Capuam prouinciã A
haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliã maritimæ oræ præfuerat, XXX. nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum aduersorumq; causas in deos verterent, multa prodigia nunciabãtur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nunciatũ est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas, idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio, dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini, de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vnum diem habere. Ea ex senatusconsul- B
to facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigijs, terruit animos hominũ ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat: tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationẽ ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerẽtur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate summotum bellum ab vrbe Roma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari minime conuenire, Siciliæ quam Italiæ colendæ maiorem curã esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulũ compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Pla- C
centinorum & Cremonensiũ legati, querentes agrum suum ab accolis Gallis incursari ac vastari: magnamq; partem colonorũ suorum dilapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac desertũ habere. Manlio prætori mandatũ, vt colonias ab hoste tueretur. Consules ex S.C. edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellũ profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitũ ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisq; militibus quos ipse cõscripserat, suppleuit. In Consentinũ agrum consules exercitũ eduxerũt, passimq; depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Brutijs iaculatoribusq; Numidis disturbati sunt, ita vt nõ prȩda tantũ, sed armati quoq; in periculo fuerint.

A rint. maior tamen tumultus quam pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionē populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei gestū est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq;, neq; lacessierunt quietum Romani: tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis quam secundis rebus: quippe qui cum & in hostiū terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu nō suo ciuili, sed misto ex colluuione omniū gentium, quibus nō lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij prope dij essent: ita quondam vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro B deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesq; commissa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletū, cedendoq; in angulum Brutium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, vt ne alendi quidem exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum, bellū occupauerat, & mos vitio etiam insitus genti, inter latrocinia militiā exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda solicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant. eandem, quod prælio victi Carthaginienses duce amisso, in vltimā Hispaniæ oram vsq; ad Oceanū compulsi erant: C disparē autem, quod Hispania nō quam Italia modo, sed quam vlla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omniū nostra demum ætate ductis auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tū Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorē Hispaniam habitis ad quinquaginta millia peditū, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs ferme inter authores conuenit. peditū LXX. millia quidā adducta ad Silpiam vrbē scribūt. Ibi super campos patētes duos duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederūt. Scipio, cū ad eū fama tāti cōparati exercitus perlata esset, neq; Romanis legio-

nibus tantæ se parem fore multitudini ratus, vt non in speciem sal- A
tem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;, magnum momentum facerent: prætermisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditesq; ab eo quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eo adducta ab Syllano auxilia tria millia peditũ, & quingenti equites. Inde ad Bætulam vrbẽ processum cum omni exercitu ciuium, sociorũ peditum equitumq; V. & XL. millibus. Castra ponentes eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt: turbassentq; munientes, ni abditi post tumulũ, opportune ad id positi ab Scipione equites, improuiso in effusos incurrissent. Hi promptissimũ quenq;, & proxime vallum, atq; in ipsos munitores primum inuectũ vixdum prælio inito fude- B
runt: cum cæteris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserãt, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere educti milites, atq; arma capere iussi plures, & vsq; integri fessis subirent, magnũq; iam agmen armatorum à castris in pręliũ rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim abibant, nihil propter pauorẽ festinationemve confusis ordinibus: dein postquã acrius vltimis incidebat Romanus, neq; sustineri impetus poterat, nihil iam ordinũ memores, passim qua cuiq; proximũ fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantũ & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquã per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitũ leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit, deinde & Romani processere: sed vtraq; acies pro vallo stetit instructa: & cũ C
ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factũ, prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telumve missum, aut vox vlla orta, mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris, cornua socij tenebãt. erant autẽ vtrinq; Hispani pro cornibus. ante Punicã aciem elephanti castellorũ procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisq; castris sermonis erat, ita vt instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnũq;, quos inter belli causa est, pari robore animorũ armorumq; concursuras. Scipio vbi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum diem quo pugnatũ erat, mutauit. Tesserã vesperi per castra

A castra dedit, vt ante lucem viri equiq; pranſi eſſent, armatus eques
frenatos ſtratoſq; teneret equos. Vixdum ſatis certa luce equitatum
omnem cum leui armatura in ſtationes Punicas immiſit: inde con-
feſtim ipſe cum graui agmine legionum procedit, præter opinionē
deſtinatã ſuorum hoſtiumq; Romano milite cornibus firmatis, ſo-
cijs in mediã aciem acceptis. Aſdrubal clamore equitum excitatus,
vt ex tabernaculo proſiluit, tumultumq; ante vallum, & trepidatio-
nem ſuorum, & procul ſigna legionum fulgentia, plenoſq; hoſtium
campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit: ipſe
cum peditum agmine caſtris egreditur, nec ex ordine ſolito quic-
quam acie inſtruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat,
nec ipſa per ſe decerni poterat, quia pulſis (quod prope inuicem fie-
bat) in aciem peditũ tutus receptus erat: ſed vbi iam haud plus quin-
gentos paſſus acies inter ſeſe aberãt, ſigno receptui dato, Scipio, pa-
B tefactis ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in me-
dium acceptam, diuiſamq; in partes duas in ſubſidijs poſt cornua lo-
cat. inde vbi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hiſpanos (ea me-
dia acies fuit) preſſo gradu incedere iubet. ipſe è dextro cornu (ibi
nanq; præerat) nuncium ad Syllanum & Martium mittit, vt cornu
extenderent in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem à dextra
vidiſſent, & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam con-
ſererent cum hoſte, quam coire inter ſe mediæ acies poſſent. Ita di-
ductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, terniſq; equitum
turmis, adhoc velitibus, citato gradu in hoſtem ducebant, ſequenti-
bus in obliquum alis. Sinus in medio erat, quia ſegnius Hiſpanorum
ſigna incedebant: & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in
acie hoſtium erat, Pœni veterani Afriq; nondum ad teli coniectum
veniſſent, neq; in cornua, vt adiuuarent pugnantes, diſcurrere aude-
C rent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerſo hoſti. Cornua
ancipiti prælio vrgebantur. eques, leuiſq; armatura, & velites cir-
cunductis alis, in latera incurrebant: cohortes à fronte vrgebant, vt
abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudqua-
quam par pugna erat, tum quod turba lixarum tyronumq; Hiſpa-
norũ Romano Latinoq; militi obiecta erat. Et procedente iam die,
vires etiam deficere Aſdrubalis exercitũ cœperant, oppreſſos matu-
tino tumultu, coactoſq; priuſquam cibo corpora firmarent, raptim
in aciem exire. Ad id ſedulo diem extraxerat Scipio, vt ſera pugna eſ-
ſet. nam ab ſeptima demũ hora peditũ ſigna cornibus concurrunt.
ad medias acies aliquanto ſerius peruenit pugna, ita vt prius æſtus à
meridiano ſole, laborq; ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitiſq; cor-
pora afficerent, quam manus cum hoſte conſererent. itaq; ſteterunt

scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam tumultuoso genere A
pugnæ equitum velitumq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerãt. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem, ordines tamen seruantes haud secus quam si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatã sensere, victores se vndiq; inueherẽt, facile nec impetus sustineri posset: quanquam retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colles tutumq; receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamẽ vincente verecundiam metu, cum proximus quisq; hostem cæderet, terga extemplo data atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militẽ cœperãt, cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigre signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepissetq; tãto impetu castra, nisi ex vehemẽti sole, qualis inter graues imbres nu B
bes effulget, tanta vis aquæ deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor. quosdã etiam religio ceperat, vlterius quicquam eo die conandi. Carthaginienses, quanquam fessos labore ac vulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamẽ quia metus & periculum cessandi nõ dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis vndiq; circa ex propinquis vallibus cõgestis augent vallum, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret, defensuri. Sed transitio sociorũ, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio vt prima luce qui in stationibus erant, retulerunt profectos hostes, præmisso equitatu, signa ferri iubet: ad- C
eoq; citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fuerint. ducibus est creditũ, breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant, idq; aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturq;, sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxilijsq; peditum prælia consererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus ferme semiermium euasit. cæteri cæsi captiq;. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo

editissi-

A editiſſimo communierunt. atq; inde cum hoſtes nequicquam ſub-
ire iniquo aſcenſu conati eſſent, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. ſed
obſidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat:
itaq; tranſitiones ad hoſtes fiebant. poſtremo ipſe dux nauibus acce-
ptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis per-
fugit. Scipio fuga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, mil-
le equites relinquit Syllano ad caſtrorum obſidionem: ipſe cum cæ-
teris copijs ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſis regulorum ciuita-
tumque cognoſcendis, vt præmia ad veram meritorum æſtimatio-
nem tribui poſſent, Tarraconem redijt. Poſt profectionem eius Ma-
ſaniſſa cum Syllano clam congreſſus, vt ad noua conſilia gentem
quoq; ſuam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Afri-
cam traiecit, non tam euidenti eo tempore ſubitæ mutationis cau-
ſa, quam documento poſt id tempus conſtantiſſimæ ad vltimam ſe-
B nectam fidei, ne tum quidem eum ſine probabili cauſa feciſſe. Mago
inde remiſſi ab Aſdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deſerti ab
ducibus, pars tranſitione, pars fuga diſſipati per proximas ciuitates
ſunt, nulla manus numero aut viribus inſignis. Hoc maxime modo
ductu atque auſpicio P. Scipionis pulſi Hiſpania Carthaginienſes
ſunt, tertiodecimo anno poſt bellum initum, quinto poſtquam P.
Scipio prouinciam & exercitum accepit. Haud multo poſt Syllanus
debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio
cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hiſpaniæ Romam
eſt miſſus. Et cum cæteri lætitia gloriaq; ingenti eam rem vulgo fer-
rent, vnus qui geſſerat, inexplebilis virtutis ver̨eq; laudis, paruum in-
ſtar eorum, quæ ſpe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hi-
ſpanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in ſuum
decus nomenq; velut conſummatā eius belli gloriā ſpectabat. Itaq;
C præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandoſq; regum gentiumq;
animos, Syphacem primum regẽ ſtatuit tentare. Maſæſylorũ is rex
erat. Maſæſyli gens affinis Mauris, regionẽ Hiſpanię, maxime qua ſi-
ta Noua Carthago eſt, ſpectant. Fœdus ea tempeſtate regi cum Car-
thaginienſibus erat. quod haud grauius ei ſanctiuſq;, quā vulgo bar-
baris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorẽ ad eum C.
Lęliũ cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum pro-
ſperæ vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduerſæ, in Hiſpania nullæ iam
erant, amicitiā ſe Romanorum accipere annuit. firmandę eius fidem
nec dare nec accipere, niſi cum ipſo coram duce Romano. Ita Læ-
lius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Sci-
pionem redijt. Magnum in omnia momentũ Syphax affectanti res
Africæ erat, opulentiſſimus eius terræ rex, bello iam expertus ipſos

Carthaginienſes,finibus etiam regni apte ad Hiſpaniam, quod freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ quoniam nõ aliter poſſet,magno periculo peteretur.L.Martio Tarracone, M.Syllano Carthagine Noua, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat,ad præſidium Hiſpaniæ relictis: ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante vento in Africam traiecit.Forte ita incidit, vt eo ipſo tempore Aſdrubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum inuectus, anchoris poſitis, terræ applicaret naues:cum conſpectæ duæ quinqueremes, haud cuiquã dubio, quin hoſtium eſſent, opprimiq; à pluribus,priuſquam portum intrarent, poſſent: nihil aliud quam tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientium; fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaq; prior in terram Aſdrubal, mox Scipio & Lælius egreſſi ad regem pergunt.Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) viſum, duorum opulentiſſimorum ea tempeſtate duces populorum vno die ſuam pacem amicitiamq; petentes veniſſe.Vtrunq; in hoſpitium inuitat.& quoniam fors eos ſub vno tecto eſſe, atq; ad eoſdem penates voluiſſet, contrahere in colloquium dirimendarum ſimultatum cauſa eſt conatus: Scipione abnuente, aut priuatim ſibi vllum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret: aut de republica ſe quicquam cum hoſte agere iniuſſu ſenatus poſſe. Illud magnopere contendente rege,ne alter hoſpitum excluſus menſa videretur, vt in animum induceret ad eaſdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumq; ſimul apud regem eſt. eodem etiam lecto Scipio atq; Aſdrubal,quia ita cordi erat regi,accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, vt non Syphacem modo barbarum, inſuetumq; moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum,facunde alloquendo, ſibi conciliarit: mirabilioremq; ſibi eum congreſſo coram viſum præ ſe ferebat, quam bello rebus geſtis: nec dubitare,quin Syphax, regnumq; eius in Romanorum eſſet poteſtate, eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe.Itaq; non quo modo Hiſpania amiſſa ſit, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe,quam quo modo Africam retineant,cogitandum. Non peregrinabundum,neq; circa amœnas oras vagantem tantũ ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus,duabus nauibus in Africam traieciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam, ſed

(Margin letters: A beside the first line; B beside "in portum intulerunt quinqueremes…"; C beside "bal,quia ita cordi erat regi…")

A sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc eum iampridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non quemadmodũ Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, ꝓfectus ex Africa, dubiisq; & plerunq; sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouę Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant, ita quasdam ciuitates propter cõscientiam culpæ, metu magis quam fide, quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerãt, interficiendisq;, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis quam vtiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse,
B accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erãt portæ, omniaq; instructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conscientia quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid vt timerent meriti essent. itaq; multo infestiorib. animis cum eis quam cum Carthaginiensibus bellum gerendũ esse. Quippe cum illis prope sine ira de imperio & gloria certari: ab iis perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. venisse tempus, quo & nefandam commilitonũ necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent, instructam fraudẽ vlciscerentur: & in omne tempus graui documẽto sancirent, ne quis vnquam Romanum ciuem militemue in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione du-
C cis incitati scalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præesset legatus, duob. simul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendã impigre vrbem hortatur. & meminerant, & admonebant alij alios, supplicium ex se, non victoriam peti: vbi quisq; mortẽ oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie, vbi Mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter verbera & vincula, omni fœda atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, sed fœminæ quoque puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt: non libertas solum

 agebatur,

agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima o- A
mnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur ani-
mi & certamine laboris ac periculi, atq; ipso inter se conspectu. Ita-
que tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispa-
niæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud
satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, veritus ne vanis tot
conatibus suorum, hostibus cresceret animus, & segnior miles fie-
ret: sibimet conandum, ac partem periculi capessendam esse ratus,
increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cun-
ctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo
mœnia, cum clamor vndiq; ab solicitis vicem imperatoris militibus
sublatus: scalæq; multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex alterá par-
te Lęlius institit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisq; propugna-
toribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ in expugnabi-
lis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugæ Afri, qui tum in- B
ter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde pericu-
lum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus qua adire poterant:
conspexerunt editissimam vrbis partem, quia rupe præalta tegeba-
tur, neque opere vllo munitam, & ab defensoribus vacuam leuium
corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos se-
cum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis pote-
rant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurebat: cla-
uos per modica interualla figentes, cum velut gradus fecissent: pri-
mi insequentes extrahentes manu, postremi subleuātes eos qui præ
se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in vr-
bem iam captam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio
vrbem oppugnatam esse. nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad
direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta
atque armatos, fœminas pariter ac viros: vsq; ad infantium cædem C
ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac diruunt quæ
incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque vrbis extinguere
ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Sci-
pio exercitum ducit, quam vrbem non Hispani modo conuenæ, sed
Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur:
sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum:
terrorque inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis causis,
cum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo ta-
cita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthagi-
nienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditio-
nis author, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbemque,
clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria
fuit,

A fuit, nec tantundem noxæ admiſſum erat, & aliquantum iræ lenie-
rat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, ſi qui nondum per
domiti erant, ſub ius ditionemq; redigendos miſſus. Scipio Cartha-
ginem ad vota ſoluenda diis munusque gladiatorium, quod mortis
cauſa patris patruiq; parauerat, edendum rediit. Gladiatorium ſpe-
ctaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis compa-
rare mos eſt, ſeruorum delectu ac libertorum, qui venalem ſangui-
nem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit.
nam alij miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimē inſitæ genti virtutis oſten-
dendum, alij ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiam ducis, alios æmu
latio & certamen, vt prouocarent, prouocatique haud abnuerent,
traxit. quidam quas diſceptando controuerſias finire nequiuerant,
aut noluerant, pacto inter ſe, vt victorem res ſequeretur, ferro de-
creuerunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari illuſtresque,
B Corbis & Orſua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam
Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Cor-
bis maior erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat, à fratre
maiore poſt mortem eius principatu accepto. Cum verbis diſcepta-
re Scipio vellet, ac ſedare iras, negatum id ambo dicere communi-
bus cognatis: nec alium deorum hominumue, quam Martem ſe iu-
dicem habituros eſſe. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mor-
tem in certamine, quam vt alter alterius imperio ſubiiceretur, præ-
optantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, inſigne ſpectacu-
lum exercitui præbuere, documentumq;, quantum cupiditas impe-
rij malum inter mortales eſſet. Maior vſu armorum & aſtu facile ſto-
lidas vires minoris ſuperauit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi fu-
nebres additi pro copia, & prouinciali & caſtrenſi apparatu. Res in-
terim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius ſuperato Bæte
C amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates ſi-
ne certamine in deditionem accipit. Aſtapa vrbs erat, Carthagi-
nienſium ſemper partis: neque id tam dignum ira erat, quam, quod
extra neceſſitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium.
nec vrbem aut ſitu, aut munimento tutam habebant, quæ ferocio-
res iis animos faceret, ſed ingenia incolarum latrocinio læta. vt ex-
curſiones in finitimum agrum ſociorum populi Romani facerent,
impulerant, & vagos milites Romanos, lixasque aut mercatores
exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum
fuerat, tranſgredientem fines poſitis inſidiis circumuentum ini-
quo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admo-
tus exercitus eſſet, oppidani conſcientia ſcelerum, quia nec deditio
tuta ad tam infeſtos videbatur: nec ſpes mœnibus aut armis tuendæ
ſalutis

ſalutis erat, facinus in ſe ac ſuos fœdum ac ferum conſciſcunt. Lo- A
cum in foro deſtinant, quo precioſiſſima rerum ſuarũ congererent.
ſuper eum cumulum coniuges ac liberos conſidere cum iuſſiſſent,
ligna circa extruunt, faſceſq; virgultorum conijciunt. quinquagin-
ta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, vt donec incertus euentus
pugnæ eſſet, prꝧſidium eo loco fortunarum ſuarum corporumque,
quæ cariora fortunis eſſent, ſeruarent, ſi rem inclinatam viderent,
atque in eo iam eſſe vt vrbs caperetur: ſcirent, omnes quos euntes in
prælium cernerent, mortem in ipſa pugna obituros. illos ſe per
deos ſuperos inferoſq; orare, vt memores libertatis quæ illo die aut
morte honeſta, aut ſeruitute infami finienda eſſet, nil relinquerent
in quod ſęuire iratus hoſtis poſſet. ferrum ignemq; in manibus eſſe.
amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent, abſumerẽt manus,
quam inſultarẽt ſuperbo ludibrio hoſtes. His adhortationibus exe-
cratio dira adiecta, ſi quem à propoſito ſpes molliti ave animi flexiſ- B
ſet. inde cõcitato agmine patentib. portis ingenti cũ tumultu erum-
punt. Neque erat vlla ſatis firma ſtatio oppoſita, quia nihil minus
quam vt egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equi-
tum turmæ, leuiſq; armatura repente caſtris ad ipſum emiſſa occur-
rit. Arior impetu atq; animis, quam compoſitior ordine vllo pugna
fuit. Itaq; pulſus eques qui primum hoſti ſe obtulerat, terrorem in-
tulit leui armaturæ. pugnatumq; ſub ipſo vallo foret, ni robur legi-
onum, perexiguo ad inſtruendũ dato tempore, aciem direxiſſet. Ibi
quoq; trepidatum parumper circa ſigna eſt, cum cæſi furore in vul-
nera ac ferrũ vecordi audacia ruerẽt: dein vetus miles aduerſus te-
merarios impetus pertinax, cæde primorum inſequentes ſuppreſ-
ſit. conatus paulo poſt vltro inferre pedem, vt neminem cedere, atq;
obſtinatos mori in veſtigio quenque ſuo vidit: patefacta acie, quod
vt facere poſſet, multitudo armatorum facile ſuppeditabat, cornua C
hoſtium amplexus in orbem pugnãtes ad vnum omnes occidit. At-
que hęc tamen hoſtium iratorum, ac tum maxime dimicantium iu-
re belli in armatos repugnanteſque edebantur. Fœdior alia in vrbe
trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumque imbellem
inermem ciues ſui cæderent, & in ſuccẽſum rogum ſemianima ple-
raque inijcerent corpora, riuique ſanguinis flammam orientem re-
ſtinguerent: poſtremo ipſi cæde miſeranda ſuorum fatigati, cum ar-
mis medio incendio ſe iniecerũt. Iam cædi perpetratæ victores Ro-
mani ſuperuenerunt. ac primo conſpectu tam fœdæ rei mirabundi
parumper obſtupuerunt. dein cum aurum argentumque cumulo
rerum aliarum interfulgẽs auiditate ingenij humani rapere ex igne
vellent, correpti alij flamma ſunt, alij ambuſti afflatu vaporis, cum
receptus

A receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine prĕda militū ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditionē acceptis, victorē exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, vbem Punicumque præsidium quod in ea esset, & imperatorem prĕsidij cum classe proditoros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & transfretum Africæ, orĕ, & ex proximis Hispaniĕ locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide accepta dataq; perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi vna est missus, vt terra mariq; communi consilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem, ac ma-B xime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus (Lacertani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronē ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum cum primum de vita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante licentia ex diutino, vt fit, ocio collecta & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis viuere, arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti ferebantur. si bellum in prouincia es-C set, quid sese inter pacatos facere? si debellatum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiā non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta? & noctu quidam prĕdatum in agrum circa pacatum ierāt: postremo interdiu ac propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militiĕ, aut imperio eorum qui prĕerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat vna ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & iura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium vltro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehen-

prehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari ob- A uiam ire. & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditiones gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu imperium est. qui nequaquam tribunitiis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces securesque attrectare ausi: neque iis venit in mentem, suis tergis, suis ceruicibus virgas illas securesque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cuius vulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello, in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse, & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuncios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent, neque superueniret quisquam, euanesceretque B temere ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascentes quoque, vt credidisse potius temere, quam finxisse rem talem videri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererent, veram iustamque: mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni, cum viuere primo, mox etiam valere Scipionem, certi authores afferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione missi superuenerunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis pretorioq;, vbi sermones inter se serentium circulos vidissent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisque subitæ foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus C Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumque exercituum stragem, sua virtute denfensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis recte factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes, æqua orare, seq; ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius nec insanabilius esset: & P. Scipionem deum benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, vt ad stipendium petendum conuenirent

Cartha-

A Carthaginem, ſeu carptim partes, ſeu vniuerſi mallent. Tranquillam ſeditionem iam per ſe langueſcentem repentina quies rebellantium Hiſpanorum fecit. redierant enim in fines omiſſo incœpto Mandonius & Indibilis, poſtquam viuere Scipionem allatum eſt. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem ſuum conſociarent. omnia circunſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, præter vulgatiſſimum à malis conſiliis receptum, vt imperatoris vel iuſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignouiſſe, cum quibus ferro dimicaſſet: ſuam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam: vt ingenia humana ſunt ad ſuam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæ ne cohortes, an vniuerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinauit eo ſententia, quod tutius cenſebant vniuerſos ire. Per eoſdem dies quibus hęc
B illi conſultabant, conſilium de iis Carthagine erat: certabaturque ſententiis, vtrum in authores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque & triginta) animaduerteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quam ſeditio eſſet. Vicit ſententia lenior, vt vnde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret. ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, vt id actum videretur: expeditio aduerſus Mandonium Indibilemq; edicitur exercitui qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obuiam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, vt eos per idoneos homines benigno vultu ac ſermone in hoſpicium inuitatos, ſopitosq; vino vincerent. Haud procul iam Carthagine aberát, cum ex obuiis auditum, poſtero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni qui tacitus inſidebat animis,
C liberauit eos: ſed lætitiam ingentem fecit, quod magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate eius eſſent. Sub occaſum ſolis vrbem ingreſſi ſunt, exercitumq; alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonibus de induſtria cōpoſitis, læ tum opportunumq; aduentum eorum imperatori eſſe, ꝙ ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent, corpora curant à tribunis ſine vllo tumultu authores ſeditionis per idoneos homines inducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt. Vigilia quarta impedimēta exercitus, cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere. ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodesq; circa omnes portas miſſi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris,

vt vl-

vt vltro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conſcendit, & reducti armati à portis inermi ſe concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (vt poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur & color imperatoris, quem affectum viſuros crediderant, vultusq; qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus paulisper, donec nunciatum eſt deductos in forum authores ſeditionis, & parata iam omnia eſſe. Tum ſilentio per præconem facto, ita cœpit: Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quam res exercuerim, ſed quia prope à pueritia in caſtris habitus aſſueueram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec conſilium nec oratio ſuppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, ſcio. ciues? qui à patria veſtra deſciuiſtis. an milites? qui imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum ciuiũ agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos niſi quod Illergetes & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris ſecuti ſunt: vos auſpicium & imperium ad Vmbrum. Atrium, & Calenum Albinum detuliſtis. Negate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe milites. paucorum eum furorem atque amentiam eſſe, libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint. inuitus ea tanquam vulnera attingo: ſed niſi tacta tractataque ſanari non poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebam eſſe, vbi vita inuiſa eſſet mea. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiam aduerſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam ſperata eſt: non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos veſtros morerer: nec me vita iuuaret inuiſa ciuibus & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut natura maris per ſe immobilis eſt, vt venti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. Et cauſa in vobis atque origo omnis furoris penes authores eſt, vos contagione inſaniſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque ac liberos veſtros, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ, diſciplinamque maiorum, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem auſi

A ausi sitis. De me ipso taceo, temere potius quam auide credideritis: is denique ego sum, cuius imperij tędere exercitum minime mirandum sit: patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociādo cōsilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatū ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cū eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarēt, nunquā fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prętorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit, signum ab iis petitum est: sederūnt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouēte eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentū, quod nullis hostiis, nullis supplicationibus sine sanguine eorū qui tantū facinus ausi sunt, B expiari possit. Atq; ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod consiliū vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quōdam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primū non Atriū Vmbrum semilixā, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis hostibus populi Romani se coniunxerant. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptā, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegium habituri perpetuā sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? vbi si C vos decedens cōfecta prouincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque vestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ meique, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Mene viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginē cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensiū fudi fugaui, Hispania expuli: vos octo millia hominum, maioris certe omnes precij quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum: nihil vltra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura respub. mecum casurum imperium populi Romani? ne istuc Iupiter Opt. Max. sinat,

vrbem auſpicato diis authorib. in ęternum conditam, fragili huic & A
mortali corpori æqualē eſſe. Flaminio, Paulo, Graccho, Poſthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Criſpino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tā claris imperatorib. vno bello abſumptis ſuperſtes eſt populus Romanus, eritq; mille aliis nunc ferro nunc morbo morientibus: meo vnius funere elata populi Romani eſſet reſpublica? Vos ipſi hic in Hiſpania patre & patruo meo duob⁹ imperatorib. interfectis, Septimium Martium ducē vobis aduerſus exultantes recenti victoria Pœnos delegiſtis. & ſic loquor, tanquam ſine duce Hiſpaniæ futuræ fuerint, M. Syllanus eodem iure, eodē imperio mecum in prouinciam miſſus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, vindices maieſtatis imperij deeſſent? vtrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an cauſa cōparari poterat? quib. ſi omnib. ſuperiores eſſetis, arma contra patriā, contra ciues veſtros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam B
patriæ? Coriolanum quondā damnatio iniuſta, miſerum & indignū exilium, vt iret ad oppugnandam patriā, impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit, ſtipendiumne dieb. paucis imperatore ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſceretis à populo Romano? cur nihil diuinarum, humanarumue rerum inuiolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quā in veſtras mentes inuaſit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid ſperauerint, q̄d optauerint. auferat omnia irrita obliuio, ſi poteſt: ſi non, vtcunq; ſilentium tegat. Non negauerim, triſtem atrocemq; vobis viſam orationem. quanto creditis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta mea? & me ea quæ feciſtis, pati æquum cenſetis: vos ne dici quidē omnia æquo animo ferretis? ſed ne ea quidē ipſa vltra exprobrabuntur. vtinā C
tam facile vos obliuiſcamini eorum, quam ego obliuiſcar. Itaq; q̄d ad vos vniuerſos attinet, ſi erroris pœnitet, ſatis ſuperq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ ſeditionis authores ſanguine luent quod admiſerunt. vobis ſupplicij eorum ſpectaculum non modo nō acerbum, ſed lætum etiam, ſi ſana mens rediit, debet eſſe. de nullis enim quam de vobis infeſtius aut iniqui⁹ conſuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato ſimul omnium rerum terror oculis auribusq; eſt offuſus. Exercitus qui corona concionem circundederat, gladiis ad ſcuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſupplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisq; cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus

pentibus

A pentibus metu qui aderant, vt nō modo ferocior vox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidē exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumq; ad nomen singulis persolutū. Hunc finem exitumq; seditio militum cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus, cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII. millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militū inter tumultum captorum castrorum, quibusdā etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætim fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanū euectus, ad Carteiā classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primū è faucib angustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi, B vltro qui eam rem pollicerētur, in castra Romana venientibus, spes sicut ante dictū est, fuerat: sed patefacta immatura proditio est, cōprehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginē deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremē impositis, præmissaq; ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triremib. modico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteia sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalē ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam, rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, vtrum quinqueremē sequeretur, an in hostes rostra converteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnę ademit. iam enim sub ictu teli erant, & vndiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat. neq; erat nauali pugna similis: quippe C vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrariam tendentes inuehebat: vt fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obiiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæterasque, quas indepta esset, mulctasset, nisi cum reliquis

quinq; nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiã reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant. patefactam proditionem, coniuratosq; missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nunciis ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum nõ respirauit modo Mago, cum terra mariq; Ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines ingressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. A postquam vulgata est atrocitas supplicij, suam quoq; noxam pari pœna æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; quæ ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiua habuerant, cum XX. millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis trãscenderunt. Scipio cum fide soluẽdi pariter omnib. noxiis innoxiisq; stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facile recõciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quam viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse, in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues aut socios, Latinique nominis videat etiam eo moueri, quod nemo fere sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspiciisq; omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfu-

A perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quam Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunq; Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaque vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam quam armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non quod vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse. sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita, relictus hostis dici posset. Proinde deis beneiuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, profectusque decimis
B castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere. Primo missilibus territauere: deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosque in-
C tercluderent, obiecere. maiorque cædes fuit, quam quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quam imminuti animi. Itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constituerunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum, equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, vt per colles quam oc-

cultissimo itinere circunducat equites: segregetque, quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipso certamine auerteret à conspecto transeuntium per colles equitum. nec ante circunductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. ita duo diuersa prælia erant, duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere vtroque prælium angustiæ non patiebantur) pugnabant. Hispanorum cum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur: eques circumuentus nec peditem à fronte (iam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in vrbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumue superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum quam ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis, belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum emittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabiem temporis eius accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse, vt aut, si ita videatur, reddant spiritum Pub. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset: obsides accepti, arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atque populi Romani beneficio. Cæterum se neque arma iis ademptururm; quippe ea pignora timentium rebel-

A rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos: neque se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. vtranque fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in vlteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconē remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa, aliis atq; aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso vtiq; congredi Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos
B inclusos in insula, penuriamq; omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Magonem perpulit, vt se traiicere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet: remisso tertio, qui quo iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit. & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultûs munditiis, sed virilis ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Prope at-
C tonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operam nauare: ita vt nemo vnus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota potuisse: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare per breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in conti-

nentem videretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Mago- A
ni, deſperatis in Hiſpania rebus, in quarum ſpem ſeditio primum
militaris, deinde defectio Indibilis animos eius ſuſtulerunt, paranti
traiicere in Africam nunciatum ab Carthagine eſt, iubere ſenatum
vt claſſem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaq;
ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima poſſet iuuentute, cõiun-
geret ſe Annibali: neu ſeneſcere bellum maximo impetu, maiorẽ
fortuna cœptum ſineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Ma-
goni aduecta eſt, & ipſe quantam potuit, à Gaditanis exegit: non æ-
rario modo eorum, ſed etiam templis ſpoliatis, & priuatim omni-
bus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præ-
teruveheretur Hiſpaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expo-
ſitis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vr-
bem claſſem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuiſſet,
nocte in littus expoſitos ad partem eam muri, qua capta Carthago B
ab Romanis fuerat, ducit: nec præſidio ſatis valido vrbem teneri ra-
tus, & aliquos oppidanorum ad ſpem nouandi res aliquid motu-
ros. Cæterum nuncij ex agris trepidi ſimul populationem agre-
ſtiumque fugam, & hoſtium aduentum attulerant: & viſa interdiu
claſſis erat, nec ſine cauſa electam ante vrbem ſtationem apparebat.
itaque inſtructi armatique intra portam ad ſtagnum ac mare ver-
ſam continebantur. Vbi effuſi hoſtes, miſta inter milites nauali tur-
ba, ad muros tumultu maiore quam vi ſubierunt: patefacta repente
porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatoſque hoſtes, & ad
primum incurſum coniectumque telorum auerſos vſque ad littus
cum multa cæde perſequuntur. nec niſi naues littori appulſæ trepi-
dos accepiſſent, ſuperfuiſſet fugæ aut pugnæ quiſquam. In ipſis quo
que trepidatum nauibus eſt, dum ne hoſtes cum ſuis ſimul irrum-
perent, trahunt ſcalas, pontes, oraſque: & anchoras, ne in moliendo C
mora eſſet, præcidunt. multique adnantes nauibus, incerti præ te-
nebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Poſtero
die cum claſſis inde retro ad Oceanum, vndè venerat, fugiſſet: ad
octingentos homines cæſi inter murum littuſque, & ad duo mil-
lia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetiſſet, excluſus in-
de ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa,
mittendis legatis, querendoque, quod portæ ſibi ſocio atque amico
clauſæ forent: purgantibus iis, multitudinis concurſu factum, in-
feſtę ob direpta quædã ab conſcendentibus naues militibus, ad col-
loquium Suffetes eorum, qui ſummus Pœnis eſt magiſtratus, cum
quæſtore elicuit, laceratoſq; verberibus cruci affigi iuſſit. inde na-
uibus ad Pityuſam inſulã centũ millia ferme à continenti (Pœni-
tum

A tum eam incolebant) traiecit. itaq; classis bona cum pace accepta V.C.
est, nec commeatus modo benigne præbiti, sed in supplementũ classis iuuentus, armaq; data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares: maior altera, atq; opulentior armis virisq;: & portũ habet, vbi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) censebat. cæterum haud secus quam si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo vtebantur. nec quisquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, viris armisq; haud æque validã. itaq; egressi nauibus supra por-
B tum loco munito castra locant: ac sine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisq; Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioq; gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt. & senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Rom. redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quam petita pertinaciter; quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, vrbem est ingressus, argentiq; præ se in æra-
C rium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII. & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq; omnes ingenti fauore P. Scipio- 549.
nem consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant vndiq; non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantq; & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebantq; animis, sicut C. Luctatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelium finiturum: atq; vt Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Præ-

toria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, A
Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cœpio, & L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortē, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset: ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natu: Et si nihil
» vltra malorum est P.C. quam quod passi sumus, vt ad vltimum fidem
» vobis præstaremus; tamen ea vestra merita, imperatorumq; vestro- B
» rum erga nos fuerunt, vt nos cladium nostrarum non pœniteat. Bel-
» lum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum
» tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimen & ipsi vene-
» ritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tam
» atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, consules cum exerci-
» tu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragij nostri mi-
» sistis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciam venerunt, nullo tem-
» pore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq; aduersa hostibus nostris
» essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt:
» per omnem Hispaniam ciues nostros venundatos, dimissis qui con-
» quirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope es-
» set, vt optabilem ex miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cor-
» nelij imperatores vestri, luctuosius nobis prope quam vobis perie-
» runt. tum vero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem anti- C
» quam videbamur, vt iterum periremus, & alterum excidium patriæ
» videremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi vtiq; aut du-
» ce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui
» prioris quoq; excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex in-
» sperato repente misistis nobis hunc Pub. Scipionem: quem, fortuna-
» tissimi omnium Saguntinorum videmur, quia consulem declara-
» tum vidimus, ac vidisse nos, ciuibus nostris renunciaturi sumus:
» spem, opem, salutem nostram. qui cum plurimas hostium vestrorum
» cepisset in Hispania vrbes, vbiq; ex captorum numero excerptos
» Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo infe-
» stam nobis, vt illa gente incolumi stare Saguntum non posset, ita
» bello afflixit, vt non modo nobis (absit verbo inuidia) sed ne poste-

steris

A steris quidem timenda nostris esset. deletam vrbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quam vltione. Ob hæc, quibus maiora neq; sperare, neq; optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hispania atque Italia gessistis, vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præsidi Capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id vti permittatis, quæsumus: vtique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque
B perpetua authoritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit, & dirutum & restitutum Saguntum, fidei socialis vtrinque seruatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte & ordine & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesque Saguntinos seruitio exemerint. quæque alia eis benigne fecerint, ea senatum ita voluisse fieri. donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaque legatis præberi iussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæq;. Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, vt Hispanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se
C consulem declaratum esse: neque aliter finiri id posse, quam ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per populum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idque consilium haudquaquam primoribus patrum placeret: cæterique per metum aut ambitionem mussarent. Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum

ludibrio

„ ludibrio habet:non senatorem,qui de quo consulitur,suo loco dicit A
„ sententiam. Atq; ego certum habeo,dissentienti mihi ab ista festina-
„ tione in Africam traijciendi,duarum rerum subeundam opinionem
„ esse : vnius,insitæ ingenio meo cũctationis,quam metũ pigritiamq;
„ homines adolescentes appellent,dum me non pœniteat:adhuc alio-
„ rum speciosiora primo aspectu consilia semper visa mea vsu melio-
„ ra. alterius obtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem indies
„ gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neque vita acta
„ & mores mei, neq; dictatura cum quinque consulatibus, tantumq;
„ gloriæ belli domiq; partę vindicat, vt propius fastidium eius sim, q̃
„ desideriũ:ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse
„ potest,qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem,cum vi-
„ gerem adhuc viribus,& in cursu maximarũ rerum essem, recusantẽ
„ nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus insectanti
„ me magistro equitum, quod fando nunquam auditum erat, impe- B
„ rium mecum æquaretur.rebus quam verbis assequi malui, vt qui a-
„ liorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi
„ præferret. ne dum ego perfunctus honoribus, certamina mihi atq;
„ æmulationes cum adolescente florentissimo proponam : videlicet
„ vt mihi iam viuendo,non solum rebus gerendis fesso, si huic nega-
„ ta fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta est,
„ viuendum, atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem,
„ vt à vobis,quorum viget nunc vires,etiam vinci posset. Illud te mi-
„ hi ignoscere P.Corneli æquum erit,si cum in me ipso nunquam plu-
„ ris famam hominum quam rempub. fecerim:ne tuam quidem glo-
„ riam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in
„ Italia aut is hostis esset,ex quo victo nihil gloriæ quæreretur : qui te
„ in Italia retineret,& si id bono publico faceret, simul cum bello ma-
„ teriam gloriæ tuæ ire ereptum videri posset. cum vero Annibal ho- C
„ stis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam obsideat,
„ pœnitebit te P.Corneli gloriæ tuæ,si hostem eum,qui tot funerum,
„ tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut pe-
„ nes C. Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita pe-
„ nes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus,
„ aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariorque, quam hæc
„ (modo contingat, vt te consule vindicamus) futura est. Ab Drepa-
„ no atque Eryce detraxisse Amilcarem,quam Italia expulisse Pœnos
„ atq; Annibalem malis? Ne tu quidem,etsi magis partam quam spe-
„ ratã gloriã amplecteris: Hispania potius quam Italia bello liberata,
„ gloriatus fueris.Nondũ is est Annibal,quem non magis timuisse vi-
„ deatur q̃ contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad
hoc

A hoc accingeris? nec per iſtos circuitus, vt cum in Africam traieceris, ſecuturum te illuc Annibalem ſperes, potius quam recto hinc itinere, vbi Annibal eſt, eo bellum intẽdis? Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati petis? hoc & natura prius eſt, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa ſit, & nobis prius decedat timor quam vltro aliis inferatur. ſi vtrunque tuo ductu auſpicioq; fieri poteſt: Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra victoria nouis conſulibus relinquenda eſt: prior cum maior clariorq;, tum cauſa etiam inſequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos diuerſos exercitus alere ærarium non poteſt, præterquam quod vnde claſſes tueamur, vnde commeatibus prębendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt, periculi tandem quantũ adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellũ in Africa geret. Quid ſi (quod omnes dij o-
B men auertant, & dicere etiã reformidat animus, ſed quæ acciderunt, accidere poſſunt) victor Annibal ire ad vrbem pergat: tum demũ te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fuluium à Capua accerſemus? Quid quod in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruuſq; intra triginta dies cum exercitibus cæſi, documento ſint, vbi per aliquot annos maximis rebus terra mariq; gerendis ampliſſimũ nomẽ apud exteras gentes populi Romani veſtræq; familiæ fecerant. Dies me deficiat, ſi res imperatoreſq; temere in hoſtium terras tranſgreſſos cum maximis cladibus ſuis exercituumq; ſuorũ enumerare velim. Athenienſes, prudentiſſima ciuitas, bello domi relicto, authore æque impigro ac nobili iuuene, magna claſſe in Siciliam tranſmiſſa, vna pugna nauali florentẽ rempublicã ſuam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem iſta, & M. Attilius, inſigne vtriuſque fortunæ exemplum, no-
C bis documento ſint. Ne tibi P. Corneli, cum ex Alto Africam conſpexeris, ludus, & iocus fuiſſe Hiſpaniæ tuæ videbuntur. quid enim ſimile? Pacato mari præter oram Italiæ Gallięque vectus, Emporias in vrbem ſociorum claſſem appuliſti: expoſitos milites per tutiſſima omnia ad ſocios & amicos P. R. Tarraconem duxiſti: ab Tarracone deinde iter per præſidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruiq; tui, poſt amiſſos imperatores ferociores calamitate ipſa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari ſuffragio ad tempus electus, cæterum ſi nobilitas ac iuſti honores adornarẽt, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per ſummũ otium Carthago, nullo trium Punicorũ exercituum ſocios defendente. Cætera, neq; ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello cõparanda: vbi non portus vllus claſſi noſtrę apertus, non ager pacatus,

non

non ciuitas sociã, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, A non procedendi. quacunq; circunspexeris, hostilia omnia atq; infesta. An Syphaci Numidisq; credis? satis sit semel creditum. non semper temeritas est felix, & fraus fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæprecium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patrumq; tuum armis prius quam Celtiberi socij fraude circumuenerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Macedonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanissa se quam Carthaginienses malũt potentissimos in Africa esse: Carthaginienses quam quenquam alium. nũc illos æmulatio inter sese, & omnes causæ certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostende illis Romana arma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendum incendium cõcurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderũt: aliter B mœnia patriæ, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in prælium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursabunt. Quid porro si satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorũ regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusq; tui præsidio nudatam Italiam viderint: ipsi vltro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum alpinorũ vectari constat, Annibali se cõiungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africã exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, nõ reipubl. solum causa, iter datum victo in Italiã esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac reipubl. in imperio euenere, tuo cõsilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare, C quo melior fortiorq; es, eo magis talẽ præsidẽ sibi patria atq; vniuersa Italia retinet. Nõ potes ne ipse quidẽ dissimulare, vbi Annibal sit, ibi caput atq; arcẽ huius belli esse. quippe qui præ te feras, eam tibi causam traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eo trahas. Siue igitur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius Consules tam recenti exemplo, quantum id interfit, documento sunt? Quid? Annibalem vtrum tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa potentiorem armis virisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, vbi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostium multo maiores,

A res, quam vbi duobus exercitibus aduersus vnum tot prælijs & tam diuturna ac graui militia fessum, pugnandum sit? Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt: tu cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes esse: sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publicam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium P.C. reipublicæ nobisq;, non sibi ipsi priuatim creatum consulem existimo: exercitusq; ad custodiam vrbis atq; Italiæ scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules quo terrarum velint, traijciant. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inueterata prudentiæ
B fama magnam partem senatus & seniores maxime mouisset: pluresq; consilium senis quam animum adolescentis ferocem laudarent. Scipio ita locutus fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis P.C. commemorauit, in sententia sua posse obtrectationem suspectã esse, cuius ego rei nõ tam ipse ausim tantum virum insimulare, quam quod ea suspicio, vitio orationis an rei, haud sane purgata est. sic enim honores suos & famam rerum gestarũ extulit verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoq; periculum sit, ne mecum æmuletur: & non ab eo qui quia super cæteros excellat, quo me quoq; niti non dissimulo, me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctum honoribus, & me infra ætatem filij sui posuit, tanquam non longius quam quantum vitæ humanæ spacium est, cupiditas gloriæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriam ac posteritatem promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certum habeo, vt
C se non cum præsentibus modo, sed cum omnis æui claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, vt nolimus quenquam nostri similem euadere ciuem. Id enim non eorum modo, quibus inuiderimus, sed reipublicæ, & pene omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit quantũ essem periculi aditurus, si in Africam traijcerem: vt meam quoq; non solum reipublicę & exercitus vicem videretur solicitus. Vnde hęc repente de me cura exorta? cum pater patruusq; meus interfecti, cũ duo exercitus eorum prope occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorũ, quatuorq; duces omnia metu, armisq; tenerent: cũ quæsitus ad id bellũ imperator nemo se ostẽderet pręter me,

nemo

A nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & viginti annos nato detulisset imperiũ populus Romanus: quid ita tum nemo ætatẽ meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat? vtrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quã tunc in Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresq;, quam tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc est? an cum Carthaginensi hoste in Hispania quam in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fusos fugatosq; quatuor exercitus Punicos, post tot vrbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia vsq; ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam totã Hispaniam, ita vt vestigiũ nullum belli reliquum sit, eleuare meas res gestas: tam hercule quã si victor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare, quæ nunc retinendi mei causa, vt terribilia eadẽ videantur, verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africã, negat vllos B patere portus: M. Attilium captũ in Africa commemorat, tanquam M. Attilius primo accessu ad Africã offenderit: neq; recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamẽ portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginienses duces attinet, inuictum ad vltimum permansisse. nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, nõ annis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quam Scipionibus occisis in Hispaniã traijcerem. nec felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ sinerem natum esse: cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia: quod possit in hominis vnius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia Punico bello vreretur, C transgressum in hanc eandem Africã, auertisse eo bellum vnde venerat, refers? Sed quid vltro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisq; exemplis admonere opus est? maius præsentiusve vllum exemplum esse quam Annibal potest? Multum interest, alienos populere fines, an tuos vri excindiq; videas. plus animi est inferenti periculum, quam propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror, bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem: Quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, infidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Adhæc, nos etiam deserti ab socijs, viribus nostris,

milite

A militeRomano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidasque, leuissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, vna & traiecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Certhaginem, lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subijcit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoste violati testes, Syphax & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus perfidiam sim: multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se, & oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: sed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in sua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quam semiruta Brutiorum castella. Ne quid interim dum traijcio, B dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo, respublica hic detrimenti capiat: quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti præstare: hoc vide ne contumeliosum sit, concusso iam & pene fracto Annibale, negare posse Pub. Licinium consulem, virum fortissimum præstare. qui ne à sacris absit, pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquę prouinciæ non venit. Si hercle nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani famamq; apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum esse, nec hoc credi vulgarique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatam: nunc cum de Italia certatur, Africam pacaC tam esse. Requiescat aliquando vexata diu Italia, vratur, populeturque inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. illa longa oratio nec ad vos pertinēs sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum faciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem vicero. ita & vixi & res gessi, vt tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis haberetis, facile

contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud senatum non obtinuisset, vt prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat, postulauit à consule, vt palam in senatu diceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decernerent, staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus? Cum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturum. tum Fuluius: Non ego ignarus quid responsurus facturusue esses, quæsiui: quippe cum præ te feras, tentare magis quam consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habebas. Itaq; à vobis tribuni plebis postulo, inquit, vt sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquũ esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. B Tribuni ita decreuerunt: Si consul senatui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea referri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petijt, postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratę naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumq; vt in Africam, si id è repub. esse censeret, traijceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se, compararentue, vter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusq;, qui exercitibus prouincijsq; præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum cõsule in Brutijs aduersus Annibalẽ bellum gereret. C Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream CC. pondo, & simulacra spoliorum ex M. pondo argenti facta. Scipio cum vt delectum haberet, neque impetrasset, neq; magnopere tetendisset, vt voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram classem, si, quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumq; omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum,

Aretini

A Aretini XXX. millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cuiuſque generis numero expleturos: ſecures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas naues opus eſſet: tritici centum & XX. millia modium, in viaticum decurionibus remigibuſq; collaturos: Peruſini, Cluſini, Ruſellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis ſyluis eſt vſus. Vmbriæ populi, Nurſinique & Reatini, & Amiternini, Sabinuſq; omnis ager, milites polliciti. Marſi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in claſſem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum miſerunt. XXX. nauium carinæ, XX. quinqueremes, X. quadriremes cum eſſent poſitæ, ipſe ita inſtitit operi, vt die quadrigeſimoquinto quam ex ſyluis detracta materia erat, naues inſtructæ armatæq; in aquam deductæ ſint. Pro-
B fectus in Siciliam eſt XXX. nauibus longis, voluntariorum ſeptem ferme millibus in naues impoſitis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus conſulares venit, ex eis eum ſibi ſumpſit, quem L. Veturius Coſ. habuerat. Metello, vt quibus præfuiſſet, legionibus, ijs præeſſet, facilius cum aſſuetis imperio rem geſturum ratus, permiſit. Et prætores diuerſi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem à Foſſa Græca ad mare verſam vendere quæſtores iuſſi. indicio quoq; permiſſo, qui ager ciuis Campani fuiſſet, vt is publicus populi Romani eſſet: indici præmium conſtitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus eſſet, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. vrb negotium datum, vt Campani ciues vbi cuique ex S. C. liceret, habitarent: animaduerteretque in eos qui alibi habitarent. Eadem æſtate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium inſula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in claſſem impoſita, in Itali-
C am XXX. ferme roſtratis nauibus, & multis onerarijs, XII. millia peditum, duo ferme equitum traiecit. Genuamque nullis præſidijs maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinoium, ſi quos ibi motus facere poſſet, claſſem, appulit. Ingauni (Ligurum ea gens eſt) bellum ea tempeſtate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda depoſita, & decem longis nauibus in ſtatione ad præſidium relictis, cæteris Carthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum eſſe: ipſe ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſita, montanos inſtitit oppugnare. Et creſcebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent

lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentē accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum iusserunt: & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si è repub. censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuq; onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque, nisi quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibique aram condidit, dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIB. IX.

EPITOME.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoq; Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sybillinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem deum incolæ dicebant: excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat, vir optimus à Senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur: vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecraretur que. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat: & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est.

A *tuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in Vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent, an ea vera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimonium Asdrubalis Gisgonis filia, amicitia, quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant: ab obsidione Vticæ depulsus, hyberna communiuit. Sempronius* COS. *in agro Crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit: Lustrum à*
B *censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita* CCLXV. *millia: Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremq; fecissent.*

CIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit centuriauitque. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neq; centuriati, neq; armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes
C genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijcerent, legit: diemq; ijs qua equis armisq; instructi atq; ornati adessent, edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quam postmodum querentes, segnes atq; inutiles milites reipublicæ esse, expromerent quid sentirent. cum bona venia se auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet liberum esset, nolle militare. tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumq; & cætera instrumenta militiæ tradas & tecum hinc

extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito A
armiſque. Læto conditionem accipienti, vnum ex C C C. quos iner-
mes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum
gratia imperatoris cæteri viderunt: ſe quiſq; excuſare, & vicarium
accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites ſubſtituti ſine publi-
ca impenſa docendorum atq; exercendorum curam Siculi habue-
runt. quia edictum imperatoris erat, ipſum militaturum, qui ita non
feciſſet. Egregiam hanc alam equitum euaſiſſe ferunt, multiſq; præ-
lijs rempub. adiuuiſſe. Legiones inde cum inſpiceret, plurimorum
ſtipendiorum ex ijs milites delegit, maxime qui ſub duce Marcello
militauerant. quos cum optima diſciplina inſtitutos credebat, tum
etiam ab longa Syracuſarum obſidione peritiſſimos eſſe vrbium op-
pugnandarum. nihil enim paruum, ſed Carthaginis iam excidia agi-
tabat animo. Inde exercitum per oppida diſpertit: frumentum Si-
culorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: veteres na- B
ues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas
Panormi ſubducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, vt in
ſicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas non-
dum ex magnis belli motibus ſatis tranquillas venit. Græci res à qui-
buſdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinen-
tibus, conceſſas ſibi ab ſenatu repetebant. Omnium primum ratus
tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in per-
tinaces ad obtinendam iniuriam redditis, ſuas Syracuſanis reſtitu-
it. Non ipſis tantum ea res, ſed omnibus Siciliæ populis grata fuit:
eoque enixius bellum adiuuerunt. Eadem æſtate in Hiſpania coor-
tum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de cau-
ſa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum
aliorum orto. Eum ſupereſſe vnum ducem Romanis, cæteris ab
Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hiſpaniam cæſis Scipioni- C
bus alium quem mitterent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia gra-
uius bellum vrgeret, aduerſus Annibalem eum accerſitum, præter-
quam quod nomina tantum ducum in Hiſpania Romani haberent,
exercitum quoq; inde veterem deductum. trepida omnia & incon-
ditam turbam tyronum eſſe. nunquã talem occaſionem liberandæ
Hiſpaniæ fore. ſeruitum ad eam diem, aut Carthaginienſibus, aut
Romanis: nec inuicem his, aut illis, ſed interdum vtriſq; ſimul. pul-
ſos ab Romanis Carthaginienſes: ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli
Romanos poſſe: vt ab omni externo imperio ſoluta in perpetuũ Hi-
ſpania in patrios rediret mores rituſque. Hæc taliaq; dicendo, non
populares modo, ſed Auſetanos quoq; vicinam gentem concitat, &
alios finitimos ſibi atq; illis populos. itaq; intra paucos dies XXX.

millia

A millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret, prima negligendo, bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere: trium millium spacio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, vt discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sane memorando in partem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructiq; omnes mille ferme passus procul à castris Romanis aciem ostẽdere. Medij Ausetani erant. cornua, dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt,
B qua equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites emisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantũ moratus, dum decenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit. indicat, tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostes cir-
C cunfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorũ viam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani equites descenderunt. Romani imperatores, vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, vt perculsos inuadant, neu restitui aciẽ patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis, cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa peditũ se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij qui circa regem seminecem restantẽ, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tũ fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos cõscendendi equitibus spacium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani: nec ante abscessum est, quã castris quoq; exuerunt hostem.

Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, D C C C. ferme capti. Ro- A
manorum ſociorumq; paulo amplius C C. maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani, aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conqueſtiq; ibi clades ſuas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem cæteroſq; principes, quorum pleriq; in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibuſq; arma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: in deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium cæteroſq; belli concitatores tradidiſſent viuos: ſin minus, exercitum ſe in agrum Illergetum Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius cæteriq; principes comprehenſi, traditi ad ſupplicium. Hiſpanis populis reddita pax: ſtipendium eius anni duplex, & frumentum B
ſex menſium imperatum, ſagaq; & togæ exercitui: & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ rebellantis tumultu haud magno metu, intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam omnis terror verſus. C. Lælius nocte ad Hipponem Rhegium cum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites ſocioſque nauales duxit. Omnibus pacis modo incurioſe agentibus, magna clades illata, nuncijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, claſſem Romanam, Scipionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam tranſgreſſum) aduenisse. Nec quot naues vidiſſent, nec quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaq; primo terror pauorque, deinde mœſtitia animos inceſſit: tantum fortunam mutaſſe, vt qui modo ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent, victores ſtratis tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut volun- C
tate in deditionem accepiſſent: ij verſo Marte, Africę populationes, & obſidionem Carthaginis viſuri forent, nequaquā pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutē præbuiſſe, maiorem ſemper frequentioremq; pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcentem: cæterū ſuam plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris eſſe: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram ſpei mobili atq; infida. iam reges, Syphacē poſt colloquium cum Scipione alienatū, Maſaniſſam aperta defectione infeſtiſſimū hoſtem. nihil vſquā ſpei, nihil auxilij eſſe. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquā, nec cōiugere ſe Annibali: & Annibalē ipſum iam & fama ſeneſcerę, & viribus. In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuncio animos rurſus terror inſtans reuocauit ad conſu-

A conſultandum, quonam modo obuiam pręſentibus periculis iretur.
Delectus raptim in vrbe agriſq; haberi placet, mittere ad conducen-
da Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conuehere, tela, ar-
ma parare, inſtruere naues, ac mittere ad Hipponem aduerſus Ro-
manam claſſem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium,
non Scipionem, copiaſque, quantæ ad incurſiones agrorum ſatis
ſint, tranſuectas, ſummam belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita re-
ſpiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſq; regulos firman-
dæ ſocietatis cauſa cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui ducenta
argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam traijceret.
Miſſi & ad ſuos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem
retinerent. ad Magonem non legati modo, ſed XXV. naues longæ,
ſex millia peditum, octingenti equites, ſeptem elephanti, ad hęc ma-
gna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius vrbem
B Romam exercitum admoueret, coniungeretque ſe Annibali. Hæc
Carthagine parabant agitabantq;, cum ad Lælium prædas ingentes
ex agro inermi ac nudo præſidijs agentem Maſaniſſa fama Romanæ
claſſis excitus, cum equitibus paucis venit. Is ſegniter rem agi à Sci-
pione queſtus, quod non iam exercitum in Africam traieciſſet, per-
culſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis: quem
certum haberet, ſi ſpacium ad ſua vt velit componenda detur, nihil
ſyncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur ac ſtimularet Sci-
pionem ne ceſſaret: ſe quanquam regno pulſus eſſet, cum haud con-
temnendis copijs affuturum peditum equitumque, nec ipſi Lælio
morandum in Africa eſſe. claſſem credere profectam à Carthagine,
cum qua abſente Scipione non ſatis tutum eſſet contrahi certamen.
Ab hoc ſermone dimiſſo Maſaniſſa, Lælius poſtero die naues præda
onuſtas ab Hippone ſoluit: reuectusque in Siciliam, mandata Ma-
C ſaniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdem ferme diebus naues quæ ab Car-
thagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos, Ligures Ge-
nuamque acceſſerunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat claſſem,
qui legatorum auditis verbis, iubentium exercitus quam maximos
comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque vtriuſq; gen-
tis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & miſſum ſe ad eos
vindicandos in libertatem ait: &, vt ipſi cernant, mitti ſibi ab domo
præſidia: ſed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur,
in eorum poteſtate eſſe. duos exercitus Romanos, vnum in Gallia,
alterum in Hetruria eſſe, ſatis ſcire: Sp. Lucretium ſecum M. Liuio
iuncturum. multa millia ipſis etiam armanda eſſe, vt duobus duci-
bus, duobus exercitibus Romanis, reſiſtatur. Galli ſummam ad id
ſuam voluntatem eſſe dicere: ſed cũ vna caſtra Romana intra fines,

alterá in finitima terra Hetruria prope in conspectu habeant, si pa- A lam fiat, auxilijs adiutum ab sese Pœnum, extemplo infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro vrbibusque eorum castra Romana sint, libera consilia esse: illos armare iuuentutem, & capessere pro parte bellum æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere, commeatus quoque omnis generis occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus præ- B dam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quamprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros vrbem recipiendi, quę sub defectionem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. spes autem affectandę eius rei ex minima re affulsit, quod latrocinijs magis quam iusto bello in Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs nō societate magis Punica, quam suopte ingenio promptis in eum morem. Postremo Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam vrbe Locrenses circumuenti, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Lucrorum facere. ij cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegij pulsi ab auersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cum cætera percunctantibus (vt mos C est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se ijs tradituros, ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaque vt qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis extemplo ijs remissisque, cum ordinem agendę rei composuissent, signaq; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi: iussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere, & Q. Pleminio proprætori scriptum, vt rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas

catas

A catas portantes, media ferme nocte ex eo loco vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus, deinde subita consternatio ex somno & tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res, alijs excitantibus alios, iamq; ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaq; velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes, confugiunt. Oppidani vrbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arB cibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo exacerbata superbia atque auaritia Pœnorum, ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatū est, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsumque Annibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, tur-

C ba locum arctum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem. dum scalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis vrbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsque omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erum-

punt

puntRomani.ad C C.improuidos cum inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit in castra recipit: nuncioque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebāt, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit, publice nec dare nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, & si male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq; quod arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copijs, Messanā traiecit. Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensib. post defectionē ab Romanis fuerāt, vt modicas iniurias nō æquo modo animo pati, sed prope libenti videri possent. verum enimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectū, tantū præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt, vt nō armis, sed vitijs videretur certari. nihil omnium quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prętermissum in oppidanos est abduce, aut à militibus. in corpora ipsorū, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atque inter se ducem in ducem, militem in militem, rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites tribunorumq;, vt suis quisque opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites, cum ad Pleminium cruorem & vulnera ostentantes, nō sine vociferatione atque indignatione concurrissent,

probra

A probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tribunos nudari ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum causam Pleminij & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus B iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs, interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est vsus, quos ad cõquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit, & quæ antea per libidinem atque auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cum à P. Licinio Cos. literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq; suum graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam in hostes ingruisset: C itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitum Q. Cæcilij dimitti è republica esse. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature dimittantur, nemo omnium super futurus videatur. Ea consuli à patribus facienda vt è republica fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis Patres mouit, quod & legati qui donum Delphos portauerant, referebant: & sacrifican-

V.C. tibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse: & responsum oraculo editum maiorem multo victoriam, quam cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaque quo maturius faustis omnibus oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus: tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata, valetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ posset, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Læuinum qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinque naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum excendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorum causa dictus, exercitusque eius dimissus,

550. magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium

fuerat.

A fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus, M. Æmylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ætolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis nauibus, haud paruum momẽtum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium venisse: Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eo se auerterant Romani ab Ætolorum, quo missi erant, auxilio: irati, quod sine authoritate sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se
B receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum & XV. nauibus in Ætoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad vrbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. quem postea quam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus vt vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoque sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset: sin minus, inducias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odijs, in regnum se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum transiret. Phœnice vrbs est Epiri.
C ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanũ rex, & magistratus alij Epirotarum & Acarnanũ. Primus Philippus prætor verba fecit, & petijt simul ab rege & ab imperatore Romano, vt finẽ belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorũ essent. Atintanas, missis Romã legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusias Bithynię rex, Achęi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotę: ab Romanis, Illienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedęmoniorũ tyrãnus, Elei, Messenij, Athenienses. Hęc cõscripta cõsignataq; sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati,

vt po-

vt populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntque omnes A tribus, quia verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe quam habebat, prorogatũ in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cũ imperio morari cõsuli è republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL. B maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos consules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutio legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo patribus, ne prescirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: C pronique & ad nuncianda & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in ęde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrẽdo fragore strepitum editum. eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam prærerquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius aderat, Tarracinæ iam esse Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certe victoriam eius rei sibi quisque mallet, quam vlla imperia, honoresve suffragio

seu

A seu patrum seu plebis delatos. P. Scipionem Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram, Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (vt traditur) ante fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciui-
B tate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, qua præferebatur: atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaq; vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: isq; dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit, lectisterniumq;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemento legionum quę in prouincijs erant, ageretur, tempus esse à quibusdã senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus vtcunq; tolerata essent, ea dempto iam tandẽ deûm benignitate metu, non vltra pati. Erectis expectatione patribus subiecerunt colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio, & Q. Fuluio consulib. abnuissent milites dare, eas annũ iam ferme sextum vacationẽ militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni obedientesq; socij pro fide atq; obsequio imperij Romani, continuis omnium annorũ delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis patrib. re-
C nouata rei prope iã obliteratæ, quã ira irritata est. Ita nihil prius referre consules passi, decreuerunt, vt consules magistratus, denosque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namq; colonię in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantũ quæq; earũ coloniarũ militum plurimũ dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatũ eius summæ numerũ peditum daret, & equites centenos vicenos. si qua eum numerũ equitum explere non posset, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites equitesq; quã locupletissimi legerentur, mitterenturq; vbicunq; extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus legatosq; placere: neq; si postularent, senatũ dari priusquã imperata fecissent. stipendiũ præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singu-

los imperari, exigiq; quotannis: cēsumq; in ijs colonijs agi ex formu- A
la ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem quā po-
pulo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum,
priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Ro-
mam magistratibus primoribusq; earum coloniarum, consules cum
milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac recla-
mare negare tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula
imperetur, enixuros. orare, atq; obsecrare, vt sibi senatū adire ac de-
precari liceret: nihil se, quare perire merito deberent, admisisse: sed
si pereundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Ro-
mani, vt plus militum darent quam haberent, posse efficere. Consu-
les obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos
ad delectus habendos: nisi summa militum quæ imperata esset, Ro-
mam adducta, neminem ijs senatū daturum. Ita præcisa spe senatum
adeundi deprecandiq;, delectus in ijs duodecim colonijs, per lōgam B
vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est præfectus.
Altera itidē res, prope ęque longo neglecta silentio, relata à M. Vale-
rio Læuino est, qui priuatis collatas pecunias se ac M. Claudio con-
sule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere;
in publica obligata fide suam præcipuam curā esse. nam preterquam
quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ
essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi æra-
rio, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio
fuit. iussiq; referre consulibus, decreuerunt, vt tribus pensionibus ea
pecunia solueretur: primam præsentē ij qui tum essent, duas tertij,
& quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas vna occu-
pauit, postquā Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant,
legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scelus, quam
Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. C
Decem legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio se-
dentibus consulibus, velamenta supplicum, ramos oleæ (vt Græcis
mos est) porrigētes, ante tribunal cū flebili vociferatione humi pro-
cubuerunt. Quærentibus consulibus, Locrenses se dixerunt esse, ea
passos à Q. Pleminio legato Romanisq; militibus, quæ pati ne Car-
thaginienses quidē velit populus Romanus. orare, vt sibi Patres ade-
undi, deplorandiq; ærumnas suas potestatem facerent. Senatu dato,
,, maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimētur nostræ apud vos
,, querelæ Patres conscripti, plurimū in eo momenti esse, si probe scia-
,, tis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Anni-
,, balis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defe-
,, ctionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestrā ditionem
apparcat

A appareat nō voluntate solum, sed ope etiam ac virtutē nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tā atroces atq; indignas iniurias ab legato vestro militibusq; fieri. Sed ego causam vtriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendā arbitror esse, duarū rerum gratia: vnius, vt corā P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis recte perperamq; factorū est testis, agatur: alterius, quod qualescunq; sumus, tamen hæc quæ passi sumus, pati nō debuimus. Non possumus dissimulare P. C. nos, cū præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda, indigna & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisq; passos esse: sed quid illa sunt collata cum ijs quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso audiatis P. C. id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus, vtrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat. sed si ex ijs quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio, nunc cū B maxime patimur, æstimandū Romanum ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi quam vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodū Locrenses in vos animati sint. Cum à Carthaginiensibus iniurias multo minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: cūm à vestro præsidio plusquā hostilia patiamur, nusquam alio, quā ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras P. C. aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquā superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato vestro (dāt enim animum ad loquendum libere vltimæ miseriæ) nec hominis quicquam est P. C. præter figuram & speciem, neq; Romani ciuis præter habitum & sonum Latinæ linguæ. pestis ac belua immanis, qualē fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad pernicem nauigātium circumsedisse fabulæ fe- C rūt. Ac si scelus, libidinē & auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnā profundam quidem voraginē tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes cēturiones militesq; vestros (adeo in promiscuo licentiam atque improbitatē esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quemquam

 homi-

hominem expertem iniuriæ eſſe: nego vllum genus ſceleris, libidi- A nis, auaritiæ ſupereſſe, quod in vllo qui pati potuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri poteſt, vter caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello vrbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppreſſit. omnia quę captę vrbes patiuntur, paſſi ſumus, & nunc cum maxime patimur, P. C. omnia quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt, Pleminius in nos, liberoſque noſtros & coniuges edidit. Vnum eſt, de quo nominatim & nos quæri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere rempub. veſtram religione, ſi ita vobis videbitur, velimus P. C. Vidimus enim cum quanta ceremonia non veſtros ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanũ eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſanctitate templi credo aliquam famam ad vos perueniſſe Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros claſſe præteruheheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem noſtram fa- B cinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem ſpoliauit: atque ita pecunia in naues impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo euenit P. C.? claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate lacerata: omneſque naues quæ ſacram pecuniam habebant, in littora noſtra eiecta ſunt. qua tanta clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſſit. nec tamen illi vnquam poſtea proſpere quicquam euenit: pulſuſque Italia, ignobili atque inhoneſta morte temere nocte ingreſſus Argos occubuit. Hæc cum audiſſet legatus veſter, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſa, ſed præſentis deæ numine ſæpe comperta nobis maioribuſque noſtris, referebantur: auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admouere manus, intactis illis theſauris: & nefanda præda ſeipſos ac domos contaminare ſuas, & milites veſtros. quibus per vos fidemq; veſtram P. C. priuſ- C quam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei geſſeritis: ne quod piaculi commiſerunt: non ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade luant. Quanquã ne nunc quidem P. C. aut in ducibus, aut in militibus veſtris ceſſat ira deæ. aliquoties iam inter ſe ſignis collatis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthaginienſibus, quam ipſi inter ſe ferro dimicauerunt: præbuiſſentq; occaſionem furore ſuo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis Scipio interueniſſet. At hercule milites contactos ſacrilegio furor agitat, in ducibus ipſis puniendis nullum deæ numen apparuit: imo ibi pręſens maxime fuit. virgis cæſi tribuni ab legato ſunt. legatus deinde inſidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore

A pore laceratus, naſo quoq; auribuſque deciſis, exanguis eſt relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, ſeruilibuſque omnibus ſupplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit ſepeliri. Has dea pœnas à templi ſui ſpoliatoribus habet: nec ante deſinet omnibus eos agitare furijs, quam repoſita ſacra pecunia in theſauris fuerit. Maiores quondam noſtri graui Crotonienſium bello, quia extra vrbem templum eſt, transferre in vrbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox eſt, abſtinerent manus, deam ſua templa defenſuram, quia mouendi inde theſauros incuſſa erat religio, muro circundare templum voluerunt, ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia, cum ſubito collapſa ruina ſunt. Sed & nunc, & ſæpe alias dea ſuam ſedem, ſuumque templum aut tutata eſt, aut à violatoribus grauia piacula exegit. noſtras iniurias nec poteſt, nec poſſit B alius vlciſci, quam vos P.C. ad vos, veſtramque fidem ſupplices confugimus. nihil noſtra intereſt, vtrum ſub illo legato, ſub illo præſidio Locros eſſe ſinatis, an irato Annibali & Pœnis ad ſupplicium dedatis. Nõ poſtulamus vt extemplo nobis, vt de abſente, vt indicta cauſa credatis. veniat, coram ipſe audiat, ipſe diluat. ſi quicquam ſceleris, quod homo in homines edere poteſt, in nos prætermiſit, non recuſamus, quin & nos omnia eadem iterum, ſi pati poſſumus, patiamur, & ille omni diuino humanoque liberetur ſcelere. Hæc cum ab legatis dicta eſſent, quæſiſſetque ab ijs Q. Fabius, detuliſſentne eas querelas ad P. Scipionem: reſponderunt, miſſos legatos eſſe, ſed eum belli apparatu occupatum eſſe: & in Africam aut iam traieciſſe, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta eſſet apud imperatorem, expertos eſſe: cum inter eum & tribunos cognita cauſa, tribunos in vincula coniecerit: legatum ęque ſontem, aut magis etiam C in ea poteſtate reliquerit. Iuſſis excedere è templo legatis, non Pleminius modo, ſed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam diſciplinam militarem arguere. ſic & in Hiſpania plus prope per ſeditionem militum, quam bello amiſſum, externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & ſæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit: Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis cauſam dicere: ac ſi vera forent, quæ Locrenſes quærerentur, in carcere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia deceſſerit iniuſſu ſenatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrenſibus coram ſenatum reſpondere: quas iniurias ſibi factas quererentur, neque ſenatum neq; populum Romanum factas

velle.viros bonos,sociosq; &amicos eos appellari.liberos,coniuges, A
quæq; alia erepta essent,restitui. pecuniam,quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset,conquiri: duplamq; pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri:ita vt prius ad collegium pontificum referretur,quod sacri thesauri moti,aperti,violatiq; essent,quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret. milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorũ Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione & aduersus Scipionem,non potuere.Præter Pleminij facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo,sed ne militaris quidem cultus iactabatur,cum pallio crepidisq; in ambulare in gymnasio, libellis etiam palestræq; operam dare:ęque segniter molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui:Carthaginem atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licẽtia corruptum,qualis Sucrone in Hispania fuerit,qualis nunc Locris,socijs magis quã hosti metuendus. B
Hæc quanquã partim vera,partim mista,eoq; similia veris iactabantur,vicit tamen Q. Metelli sẽtẽtia: qui de cæteris Maximo assensus,de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire,quẽ modo ciuitas iuuenem admodum,vnum recuperandę Hispanię delegerit ducem,quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem,spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum,Africam subacturum:eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa prope damnatum ex prouincia reuocari? cum ea quæ in se nefarie facta Locrenses quærerentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neq; aliud quam patientia, aut pudor,quod legato pepercisset, insimulari possit?Sibi placere M. Pomponium prætorem,cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos ijs videretur,ex senatu legere,quos cum prętore mitterent,& duos tribunos plebis,atq; ædilem. cum eo consilio prætorem cognoscere,si ea quæ Locrenses facta quęrerentur,iussu aut voluntate Pub. Scipionis facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberent: si Pub. Scipio iam in Africam traiecisset,tribuni plebis,atq; ędilis cũ duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur:tribuni atq; ędilis,qui reducerent inde Scipionem:legati qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitũ venisset.sin M. Pomponius,& decem legati comperissent, neque iussu neque voluntate Pub. Scipionis ea facta esse, vt in exercitu Scipio maneret,bellumq; vt proposuisset,gereret.Hoc facto S. C. cum tribunis plebis actũ est, aut compararent inter se,aut sorte legerent, qui duo C
cum

A eum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proſerpinæ tacta, violata, elataque inde eſſent. Tribuni plebis cum prętore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, iiſq; ædilis plebis datus eſt: quem, ſi aut in Sicilia prętoris dicto audiens non eſſet Scipio, aut iam in Africam traieciſſet, comprehendere tribuni iuberent, ac iure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Prius Locros ire quã Meſſanam, conſilium erat. Cæterum duplex fama eſt, quod ad Pleminium attinet. alij: auditis quæ Romę acta eſſent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum vnũ ex legatis incidiſſe, & ab eo Rhegium vi retractum: alij, ab ipſo Scipione legatum cũ triginta nobiliſſimis equitũ miſſum, qui Q. Pleminiũ in catenas, & cũ eo ſeditionis principes conijcerent. Ij omnes, ſeu ante Scipionis, ſeu cũ prætoris iuſſu traditi in cuſtodiam Rheginis ſunt. Prætor legatiq; Locros profecti,
B primã ſicuti mãdatum erat, religionis curam habuere. omnem enim ſacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquiſitam, cum ea quã ipſi ſecum attulerant, in theſauris repoſuerunt, ac piaculare ſacrum fecerunt. Tum vocatos in concionẽ milites, prætor ſigna extra vrbem efferre iubet: caſtraq; in campo locat, cum graui edicto, ſi quis miles aut in vrbe reſtitiſſet, aut ſecum extuliſſet, quod ſuum non eſſet: Locrenſibus ſe permittere, vt quod ſuum quiſq; cognoſceret, prehenderet: ſi quid non compareret, repeteret. ante omnia corpora placere ſine mora Locrenſibus reſtitui: non leui defuncturum pœna, qui non reſtituiſſet. Locrenſium deinde concionem habuit, atq; ijs libertatem, legeſq; ſuas populum Romanum ſenatumque reſtituere dixit. ſi qui Pleminium, aliumve quem accuſare vellet Rhegium ſe ſequeretur. ſi de P. Scipione publice quęri vellent, ea quæ Locris nefariæ in deos hominesq; facta eſſent, iuſſu aut
C voluntate P. Scipionis facta eſſe, legatos mitterent Meſſanam. ibi ſe cum conſilio cogniturum. Locrenſes prætori legatiſq;, & ſenatui ac populo Romano gratias egere: ſe ad Pleminium accuſandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis ſuæ doluerit, eum eſſe virum, quem amicum ſibi quam inimicum malint eſſe. pro certo ſe habere, neque iuſſu neque voluntate P. Scipionis tot iam nefanda commiſſa: ſed aut Pleminio nimium, aut ſibi parum creditum, natura inſitum quibuſdã eſſe, vt magis peccari nolint, quam ſatis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & conſilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoſcendi. Pleminium & ad duos & triginta homines cum eo damnauerũt, atq; in catenis Romam miſerunt. ipſi ad Scipionẽ profecti ſunt. vt ea quoq;, quæ vulgata ſermonibus erant, de cultu ac deſidia imperatoris, ſolu-

taq; militię disciplina, comperta oculis perferrent Romam. Venientib. ijs Syracusas, Scipio res non verba ad purgandū se parauit: exercitum omnem eo conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandū eo die terra mariq; cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemq; exercitus nō instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu simulacrū, & ipsam edentē naualis pugnæ ostendit: tum circa armamētaria & horrea aliumq; belli apparatū visendum, prætor, legatiq; ducti: tantaq; admiratio singularū vniuersarumq; rerū incussa, vt satis crederent, aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginiensem populū, aut nullo alio posse: iuberentq;, quod dij bene verterent, traijceret, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorē consulem dixissent, primo quoq; tempore compotē populum Romanum faceret, adeoq; lętis inde animis profecti sunt, tanquā victoriam, non belli magnificū apparatum nunciaturi Romā essent. Pleminius, quique in eadē causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerē conditi. ac primo producti ad populū ab tribunis apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordię locū habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia, molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaq; absentis Scipionis fauorē ad vulgum conciliabat. mortuus tamē prius in vinculis est quā iudicium de eo perficeretur. Hūc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdā quos præcio corruperat, aliquot locis vrbem incendere, vt frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S. C. De Scipione nusquam nisi in senatu actum, vbi omnes legatique & tribuni classem, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, vt senatus censeret primo quoq; tempore in Africam traijciendum: Scipionique permitteretur, vt ex ijs exercitibus qui in Sicilia essent, ipse eligeret quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoq; cū speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuncios solicitā hyemem egissent: haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentū adiecerunt societatem Syphacis regis. cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, vt rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusque nuptijs statuendum

(iam

A (iam enim nubilis erat virgo) profectus Asdrubal, vt accensum cupiditate (vt sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias: & inter aliam gratulationem, vt publicum quoq; fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, data vltro citroq; fide, eosdem amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initiæ regi societatis, & quam vana & multabilia barbarorum ingenia essent: veritus, ne si traijceret in Africam Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoque puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam B fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum, hortari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc aut illa abnuentem, alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proq; parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt, Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atq; etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atq; arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neq; celari aduentus C Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuersatique prætorio erant) & si sileretur quid petentes venissent, periculum erat ne vera eo ipso quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctandum ait: instare, vt in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ sit causa: postulantemque, vt aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam non vltra recipiente cun-

ctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemque A omnibus peditum equitumq; copijs contractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus, in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerũ in Africam traijceret. item circum oram omnem maritimã misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq; in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenissent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi, vt nõ ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neq; vllos æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non B varijs prælijs modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq; ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesq; de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo numero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia peditum equitumq; in naues imposita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. volucres ad terrã delapsas clamore C militum ait: tantamq; multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, nauibus ante conscendere coactos continuit. cõmeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V. & XL. dierum cibaria, è quibus XV. dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas circummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forum cõuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primum ab ijs quæsiuit: si aquam hominibus iumentisque in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. vbi respon-

A ſponſum eſt, aquam dierum V. & XL. in nauibus eſſe: tum edixit
militibus, vt ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria
exequenda bene obedientes præſtarent. cum XX. roſtratis ſe ac L.
Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem roſtratis C. Lælium
præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor tum is erat) one-
rarijs futurum præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina o-
nerariæ haberent: in prætoria naue inſigne nocturnum trium lu-
minum fore. Emporia vt peterent gubernatoribus edixit. Fertiliſſi-
mus ager, eoque abundans omnium copia rerum eſt regio, & im-
belles (quod plerunq; in vbere agro euenit) barbari ſunt: priuſque-
quam à Carthagine ſubueniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis edi-
tis imperijs, redire ad naues iuſſi: & poſtero die, dijs bene iuuanti-
bus, ſigno dato ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia at-
que ipſo illo portu profectæ erant. cęterum non eo bello ſolum (nec
B id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque claſſes ierant)
ſed ne priore quidem vlla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanquam
ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum binis exerci-
tibus ante traiecerant: & prope totidem roſtratæ in illis claſſibus
fuerant, quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præter L. lon-
gas naues, quadringentis ferme onerarijs exercitum tranſuexit. ſed
& bellum bello, ſecundum priore vt atrocius Romanis videretur,
cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot exercitu-
um ſimul cæſis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis for-
tibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa glo-
riæ celebratus conuerterat animos: ſimul & mens ipſa traijcien-
di, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahen-
dum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum,
ſe tranſire vulgauerat. Concurrerat ad ſpectaculum in portum o-
C mnis turba, non habitantium modo Lilybæi, ſed legationum o-
mnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem officij cau-
ſa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium ſecutę fue-
rant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad proſequen-
dos commilitones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectantibus
è terra, ſed terra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo naui-
gantibus erat. Vbi illuxit, Scipio prætoria naue ſilentio per præ-
conem facto: Dij deæque, inquit, qui maria terraſque colitis, vos “
precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtque “
gerentur: ea mihi, populo plebiq; Romanæ ſocijs nominiq; Latino, “
qui populi Romani, quiq; meam ſectã, imperium auſpiciumq; ter- “
ra, mari, amnibuſq; ſequuntur, bene vertant: eaque vos omnia bene “
iuuetis: bonis auctibus auxitis: ſaluos incolumeſq; victis perduelli- “
bus

„ bus victores spolijs decoratos, præda onustos, triumphantesque me- A
„ cum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; vlciscendorum
„ copiam faxitis: quæque populus Carthaginiensis in ciuitatem no-
„ stram facere molitus est, ea vt mihi populoq; Romano in ciuitatem
„ Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti, celeriter è conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita vt vix concursus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait, non plus quinq; millia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eo dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono reipublicæ suoq; Africam viderit, dare vela, B & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & vento premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximũ promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: Placet omen, inquit, huc dirigete naues. eo classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credidi. Cœlius vnus præterquam quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægre correctum cursum exponit: & prope obru- C tis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes, neq; enim hominum modo turba mulierũ puerorumq; agminibus immista, omnes passim complerat vias, sed pecora quoq; præ se agrestes agebant, vt relinqui subito Africam diceres: vrbibus vero ipsis maiorem quam quẽ secum attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini prope vt captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulũ & L. Manlium Coss. annis prope quinquaginta nullum Romanum exercitũ viderant, præter prædatorias classes, quibus

exscen-

A exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisque quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues, quam clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et hercle neque exercitus domi validus, neq; dux quem opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaq; velut si vrbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæq; & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare, turbandosq; egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum
B progressus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine plerosq; fugientes persecuti, in quibus præfectum quoq; Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. vbi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumque sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, pleriq; cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna
C vsus sit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnũ ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Cæterum cum magis iure gentis, authoritate inter suos, quam viribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus, familię semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ authoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens Masæsylorum omnis in ditionem imperiumq;

riumq; Mezetuli concessit. regio tamen nomine abstinuit: conten- A
tusq; nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ
supererat, regẽ appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, soro-
ris filiam Annibalis, quæ proxime Desalci regi nupta fuerat, matri-
monio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Sypha-
ce hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præ-
parans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, de-
in nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea
tempestate rex Maurorum erat) traijcit. ab eo supplex infimis preci-
bus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia
Maurorũ impetrauit. Cum ijs, præmisso nuncio ad paternos suosq;
amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingenti ferme Numidæ
ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad
regem remissis, quanquã aliquanto minor spe multitudo, nec cum
qua tantam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac B
moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, profici-
scenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepi-
dum agmen cum in vrbem refugisset, & vrbem Masanissa primo im-
petu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, alios vim paran-
tes occidit, pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Sypha-
cem, quo primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius mo-
dicæ rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam
Numidas. affluebantq; vndique ex agris vicisq; veteres milites Ga-
læ & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Nu-
mero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum
exercitum quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis,
aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia
adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia e-
quitum erant. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum C
equitumue habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum militum
virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis.
Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthagini-
ensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa,
quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem
cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconcilia-
re, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese per-
misisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces
quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua om-
nia cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modi-
cam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de in-
dustria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc ge-
reban-

A rebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad
se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacem, an Masanissam re-
gnum Masæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam
eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius
Desaltem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingenijque
esse, quam in vllo gentis eius vnquam fuisset. sæpe eum in Hispa-
nia raræ inter homines virtutis specimen dedisse socijs pariter ho-
stibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientē illum ignem
oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre
possent, arsuros, adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vixdum
coalescere foventi regnum. Instando stimulandoque peruicit, vt ex-
ercitum ad fines Masæsyliorum admoueat: atque in agro de quo
sæpe cum Gala non verbis modo disceptatum, sed etiam armis cer-
tatum fuerat, tanquam haud dubie iuris sui, castra locet: si quis ar-
B ceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro
cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine concessuros
in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis.
His vocibus incitatus Syphax, Masanissæ bellum infert: & primo
certamine Masæsylos fundit fugatque. Masanissa cum paucis equi-
tibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ a-
liquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea pecunia illis est) perse-
cuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo in ditionem Sy-
phacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquo-
susq; est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoq; carne ac
lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis pri-
mo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta om-
nia circa esse: maxime vri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ
quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamque adeo li-
C center eludebant, vt ad mare deuectam prædam venderent merca-
toribus appellentibus naues ad idipsum, pluresque quam iusto sæ-
pe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturque. Deplo-
rabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum
ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regium videba-
tur, latronem vagum in montibus consectari. Bocchar ex præfe-
ctis regijs vir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia
peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium spe oneratus,
si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id vero inæstimabile gau-
dium fore) cepisset. Palatos incurioseque agentes improuiso ad-
ortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio ar-
matorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem mon-
tis compellit. inde prope vt iam debellato, nec præda modo peco-

rum

rum hominumq; captorum missa ad regem, sed copijs etiam vt ali- A
quanto maioribus quam pro reliquijs belli remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, faucibus vtrinq; obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Masæsylorum facta, Masanissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam vrbem campis ita circundedit, vt præter quatuor equites, omnes ad vnum interfecerit. cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium prope è manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alæ equitum dispersæ lato campo, quibusdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flectebat. amnis ingens fugientes accepit (neq; enim cunctanter, vt quos maior metus vrgeret, immiserant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostium in præruptum gur- B
gitem haustis, ipse perijsse creditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam quem sequeretur. inde vanus author absumpti Masanissæ ad regem redit: missiq; qui Carthaginē gaudium ingens nunciarent: totaq; Africa fama mortis Masanissæ repleta, varie animos effecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. vbi primum ducta cicatrix, patique posse visus est iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipso itinere haud plus XL. equitibus collectis, cum in Masæsylos palam iam quis esset ferens venisset, tantum motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perijsse crediderant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies VI. millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atq; C
non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos, Masæsylorumq; fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemq; in iugis opportuniorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circunducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, vt qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus visum est quo peruenisse iam circummissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduer-

sum

A sum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masanissam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo se circūfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo inclusis. itaq; cæteri pedites equitesq; cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq; turmatim in tres partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirēt fuga. ipse qua intenderat, inter media tela hostiū euasit. duæ turmę hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem in alia atq; alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum absistere sequēdo coegit. ipse B cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregie sæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemq; Garamantū omne tempus vsq; ad C. Lælij classisq; Romanę aduentū in Africam consumpsit. Hęc animum inclināt, vt cum modico potius, q̄ cum magno pręsidio equitū ad Scipionē quoq; postea venisse Masanissam credā. quippe illa regnanti multitudo hæc paucitas exulis fortunę cōueniens est. Carthaginienses ala equitū cum præfecto amissa, alioq; equitatu per nouū delectum cōparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosq; postremo etiā per legatos accersunt. Asdrubalē opem ferre prope circunsessę patriæ iubent: Syphacē orant, vt Carthagini & vniuersę Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio ferme mille passus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi paucos dies statiua cōiuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis va- C lido non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit, vt per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarū gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cum Saleram nomine vrbem occupauit, XV. ferme millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiua sub tectis agere equitatus: Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant. eoq; minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu pręmissum portis obæquitare, atq; hostem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo se effudisset, grauiorque iam in certamine esset, quam vt facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnę venturum. Tantum moratus, quan-

tum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieq; dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atq; interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis, sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasque & aduexerat secum, & ex Si-

A ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario
multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vti-
censibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi popu-
lo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem,
spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta
mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX.
millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum
Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quin-
quaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque
motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque
Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit,
vt Scipio, cum quadraginta ferme dies nequicquam omnia expe-
riens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incœpto, iam enim
hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo
B continenti adhærens in aliquantum maris spaciũ extenditur, com-
munit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legio-
num castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ na-
ues naualesque socij tenebant, meridianam vallem ad alterum lit-
tus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsque ad extremum autum-
ni gesta. Præter conuectum vndique ex populatis circa agris fru-
mentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octa-
uius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, in-
gentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam
facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui de-
erant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea
prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter cu-
rata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunica-
rum missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius
C Cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in
ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quam
acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad
mille & C C. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi redie-
re. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proxi-
mæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium
proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo
duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt, nec mora dimicandi
facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos
faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in sub-
sidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem For-
tunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: composq; eius voti
fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cęsa: paulo

minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria ſi- A
gna. Perculſus aduerſo prælio Annibal, Crotonem exercitum abdu-
xit. Eodem tempore M. Cornelius Coſ. altera parte Italiæ non tam
armis, quam iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fer-
me ad Magonem, ac per eum ad ſpem nouandi res verſam. Eas quæ-
ſtiones ex ſenatuſconſulto minime ambitioſe habuit. multiq; nobi-
les Hetruſci, qui aut ipſi ierant, aut miſerāt ad Magonē de populorū
ſuorū defectione, primo erant præſentes condemnati: poſtea con-
ſcientia ſibimetipſi exilium conſcribētes, cum abſentes damnati eſ-
ſent, corporibus ſubtractis, bona tantum quæ publicari poterāt, pi-
gnoranda pœnæ præbebant. Dum hæc conſules diuerſis regionibus
agunt, cenſores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius ſenatum re-
citarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati ſeptem,
nemo tamen qui ſella curuli ſediſſet. ſarta tecta acriter & cum ſum-
ma fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros pu- B
blicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. ve-
ctigal etiam nouum ex ſalaria annona ſtatuerunt. ſextante ſal & Ro-
mæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris &
conciliabulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vecti-
gal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant: populo ira-
tum, quod iniquo iudicio quondam damnatus eſſet. & in precio ſa-
lis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, crede-
bant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Luſtrum conditum
ſerius, quia per prouincias dimiſerunt cenſores, vt ciuium Romano-
rum in exercitibus, quantus vbiq; eſſet, referretur numerus. Cenſa
cum ijs CCLXV. millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius
Nero. Duodecim deinde coloniarū, quod nunquam antea factum
erat, deferentibus cenſoribus, cenſum receperunt: vt quantum nu-
mero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis mo- C
numenta extarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt. & ambo
forte cenſores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam
ventum eſt, in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare
ipſum cenſorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. & ſiue ex reſidua &
vetere ſimultate, ſiue intempeſtiua iactatione ſeueritatis inflatus, M.
Liuium, quia populi iudicio eſſet condemnatus, equum vendere
iuſſit. Item M. Liuius cum ad tribum Narnienſem & nomen colle-
gæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium iuſſit, duarum rerum
cauſa: vnius, quod falſum aduerſus ſe teſtimonium dixiſſet: alterius,
quod non ſyncera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaq; ibi fœdum
certamen inquinandi famam alterius cum ſuę famæ damno factum
eſt. Exitu cenſuræ cum in leges iuraſſet C. Claudius, & in ærarium
aſcen-

A ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Meciam tribum, quæ se nec condemnasset, neq; condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neq; inficiari possent aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum vtriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne post-

B ea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is Consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Æmylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta augur, T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod

C tunc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE LIB. X.

EPITOME.

IN Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacē Numidarum regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa: binaq; hostium castra expugnauit: in quibus XL. millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium & Masanissam

cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusque à Scipione, venenum ei transmisit, quo quidem hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isque anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit: tentauitque per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutum est. Reuersus in vrbem Scipio, amplissimum nobilissimumque egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit) primus certe hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est. A B

N. Seruilius Cępio, & C. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloq; & prouincijs ad senatum retulissent: censuerũt patres, vt consules inter se compararent sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hæc bellicæ quoq; laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutij, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum C

A pidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumq; vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Vilius secum in Siciliam duxit, cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendā Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum e-
B rat, quo missuri classem Carthaginienses forent: videbantur autem quicquid nudatum præsidijs esset, petituri: M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est, tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum, prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurū in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum lo-
C custarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinonē arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificum dij, quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresque in prouincias profecti, omnibus tamen velut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum belliq; verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta frumentumque, &

arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eo portabantur. A
Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiſerat, quæ multa ſimul vndiq; eum circunſtabant. Vticam obſidebat, caſtra in conſpectu Aſdrubalis erant. Carthaginienſes deduxerant naues, claſſem paratam inſtructamq; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiſerat: ſi forte iam ſatietas amoris in vxore ex multa copia eum cepiſſet. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginienſibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam ſi bellaretur, ſpes vlla deſciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores ſunt) quam ipſum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in caſtra Romana ad colloquium veniſſe. Primò eas conditiones imperator Romanus vix auribus admiſit. poſtea vt cauſa probabilis ſuis commeandi foret in caſtra hoſtium mollius eadem illa abnuere: ac ſpem facere, ſæpius vltro citroq; agitantibus, rem conuenturam. B Hybernacula Carthaginienſium, congeſta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis ſtoreaq; pars maxima tectis, paſſim nullo ordine, quidam vt ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam vallumq; habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis ſpectatæ virtutis atque prudentiæ ſeruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati eſſent, vagi per caſtra alius alia, aditus exituſque omnes ſitum formamq; & vniuerſorum caſtrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremq; ſimul noſcerent ſtationum vigiliarumq;; nocte, an interdiu opportuniores inſidiantibus eſſent. & inter crebra colloquia alij atque alij de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent, mittebantur. C Cum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis indies & Syphaci & Carthaginienſibus per eum faceret: legati Romani vetitos ſe reuerti ab imperatore aiunt, niſi certum reſponſum detur. proinde ſeu ipſi ſtaret iam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal & Carthaginienſes eſſent, conſuleret. tempus eſſe aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum conſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale Carthaginienſes: & ſpeculatores omnia viſendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac ſpe pacis, negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidaſq; orta cauendi ne quid hoſtile interim paterentur. Tandem relatum reſponſum, quibuſdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occaſionem adiectis,

quæ

A quæ peropportune cupienti tollere inducias, Scipioni causam præ-
buere. ac nuncio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: po-
stero die respondit: se vno frustra tendente nulli alij pacem placuis-
se. renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quam relictis Car-
thaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt li-
bera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam veris prin-
cipium erat) machinas tormentaque, veluti à mari aggressurus Vti-
cam imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea te-
nuerat, tumulum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat,
in alterius rei curam conuerteret hostium animos: simul ne quà,
cum ipse ad Syphacem Asdrubalemq; profectus esset, eruptio ex vr-
be & impetus in castra sua relicta cũ leui præsidio fieret. His præpa-
ratis conuocatoque consilio, & dicere exploratoribus iussis: quæ
comperta afferrent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant:
B postremo quid ipse pararet in proximam noctem proponit. tribunis
edicit, vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo edu-
cerent è castris legiones. Ita vt imperauerat, signa sub occasum so-
lis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicaue-
runt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu
ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio
Masanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere,
ignesque coniicere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac
Masanissam seductos obtestatur, vt quantum nox prouidentiæ adi-
mat, tantum diligentia expleant curaque. se Asdrubalem Punicaq;
castra aggressurum. cæterum non ante cœpturum, quam ignem in
regiis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est, nam vt pro-
ximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & de-
inceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & tre-
C pidatio quidem quanta necesse erat in nocturno effuso tam late
incendio, orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum
ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in
armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia
regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos.
Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præ-
cipiti fuga ruentes super alios alij, in angustiis portarum obtriti
sunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginiensium, dein-
de excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem er-
rore credere & ipsi sua sponte incendium ortum: & clamor inter cæ-
dem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confu-
sus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, vt quibus
nihil hostile suspectum esset, omnibus portis qua cuiq; proximum

erat, ea modo quæ restinguendo igni forent portantes, in agmẽ Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, prǽterquã hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret: extemplo Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas inuadit. ignibusq; in ꝓxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens vno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iumentaq; fœda primũ fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaq; castra vna die deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum M M. peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucij, afflatiq; incendio effugerũt. Cæsa aut hausta flammis ad XL. millia hominum sunt: capti supra VI. millia, multi Carthaginiensium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra II. millia DCC. elephanti sex capti: octo flamma ferroq; absumpti: magnaq; vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbẽ proximam petierat: eoq; omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes se contulerant. metu deinde ne dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserãt in deditionem, factum, duæ subinde vrbes captæ direptęq;. ea præda, & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spacio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metũ ex recenti clade mollius cõsuleretur. quo tantus primo terror est allatus, vt omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaq; Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi tribus dictis sententiis, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemq; orandum ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Barchinæq; omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum vxori iam non vt ante blanditiis satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lachrymarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet: iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent: absumi fineret. Spem quoque opportune oblatam afferebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis, sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haud

A nu haudquaquam contemnenda. Is non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosq; dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, nõ prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse, qui armis vincatur. Hæc legatis respõsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt: is omnis exercitus fuit XXX. ferme millium armatorum. Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret, Vticæ oppugnandæ intentum, iamque machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisq; præsidiis ad speciem modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia distante ab castris regiis consedit. Postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos subiectus ei tumulo digressus, succedendo ad stationem hostium, lacessendoq; leuibus præliis, diem absumpsit. B & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die vtrinq; in aciem descẽsum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalq; Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciẽ in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neque Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem C benemeritum de se & de gente sua mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circunfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt: fatigatos cæde diutius quam pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamque cum omni Romano & Numidico equitatu, expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem atq; Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginiensium ditionis erant: partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidẽ erat ingens terror: & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. Itaq; & muri

muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur, & pro se quisq; A
quæ diutinæ obsidioni tolerandę sunt, ex agris conuehebat. Rara
mentio est pacis, frequētior legatorum ad Annibalem accersendum
mittendorum. pars maxima classem quę ad commeatus excipiēdos
parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad
Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum
leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, le-
gatos tamen ad Annibalem mittendos censent: quippe classe vt fe-
licissime geratur res, parte aliqua leuari Vticę obsidionem: Cartha-
ginem ipsam qui tueantur, neque imperatorem alium quam Anni-
balem, neque exercitum alium quam Annibalis superesse. Deductę
ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti, raptim-
que omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessas-
set, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spo-
liis multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præ- B
da in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem inten-
tus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine
XII. millia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura
tutus, & qui ab Carthagine cōspici, & prębere ipse prospectum cum
ad vrbem, tum ad circumfusum mare vrbi posset. Inde cum maxi-
me vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam
Carthagine petens. Igitur omisso opere pronunciatum iter, signa-
que raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem ver-
sæ, ac minime nauali prælio aptę opprimerentur. quî enim resti-
tissent agili & nautico instrumento aptæ & armatę classi, naues tor-
menta machinasque portantes, & aut in onerariarum vsum versæ,
aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus prębere ascensum
possent? Itaque Scipio postquam eo ventum est, contra quam in
nauali certamine solet, rostratis quæ pręsidio aliis esse poterant, in C
postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadru-
plicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque ipsas,
ne in tumultu pugnę turbari ordines possent, malis antennisque de
naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vin-
culo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in
totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, qua
procurrere speculatorię naues in hostem, ac tuto recipi possent.
raptim pro tempore instructis mille ferme delecti propugnatores
onerariis imponuntur: telorum maxime missilium, vt quamuis
longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque
intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses, qui si
maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu
deprehen-

A deprehēdissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vtpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior superne ex onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarū obruebantur: deinde & pro-
B pugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus inijci in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos, neque catenas quibus suspensi inijciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula quibus aliis innexa erat: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spacium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt maior quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo: vt apparet haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum
C à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore vxor socerque: & ita viris æquisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello atpti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quam quem prius habuerat. cæterum omni prope nouo atque incondito

ire ad

ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci e- A
quites ex tuto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicem fieri, & compulsos indignatio accenderet, plures subire: quod irritamentum certaminum equestrium est, cum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita cum à paucis prælio accenso, omnes vtrinque postremo equitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus repentino per turmas suas viam danteis intercursu stabilem aciem fecit, absterruitq; effuse inuehentem sese hostem: primo barbari segnius permittere equos, dein stare ac prope turbari nouo generẽ pugnæ: postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum vero Masæsyli non modo primum impetum, sed ne con- B
spectum quidem signorum atque armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladiũ, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimitur capiturque: & viuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq; se ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia equestri tantummodo prelio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est: impetu in castra facto, quo perculsa rege amisso multitudo se contulerat: Masanissa Lælio dicere, sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem recuperatum tanto post interuallo inuisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quam aduersis rebus non dari spacium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu victo- C
que Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum. Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio, prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensium iubet: sed apud ignaros regis casus, neq; quæ acta essent promendo, nec minis nec suadendo ante valuit, quam rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas opportunaq; mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine

arma-

A armatorum Maſaniſſam inſignem cum armis, tum cætero habitu
conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata, genibus aduoluta e-
ius: Omnia quidem, inquit, vt poſſes in nos, dij tibi dederunt, vir-
tuſq; & felicitas tua. ſed ſi captiuæ apud dominum vitæ neciſq; ſuæ
vocem ſupplicem mittere licet: ſi genua, ſi victricem attingere dex-
tram, precor quæſoque per maieſtatem regiam, in qua paulo ante
nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum nomen, quod tibi
cum Syphace commune fuit: per huiuſce regiæ deos, qui te melio-
ribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miſerunt: hanc ve-
niam ſupplici des, vt ipſe quodcunque fert animus, de captiua ſta-
tuas: neque in cuiuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium
venire ſinas. ſi nihil aliud quam Syphacis vxor fuiſſem, tamen Nu-
midæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ &
externi fidem experiri mallem. quid Carthaginienſi ab Romano,
B quid filiæ Aſdrubalis timendum ſit, vides. ſi nulla alia re potes, mor-
te me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtatorque. Forma
erat inſignis, & florentiſſima ætas. itaque cum diu dextram ample-
ctens in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret: propiuſ-
que iam bladitias oratio eſſet quam preces: non in miſericordiam
modo prolapſus eſt animus victoris, ſed (vt eſt genus Numidarum
in Venerem præceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in
id quod petebatur, obligandæ fidei in regiam concedit. Inſtitit de-
inde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fidem præſtaret:
quod cum expedire non poſſet, ab amore temerarium atque impu-
dens mutuatur conſilium. nuptias in eum ipſum diem repente pa-
rare iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni
conſulendi velut in captiuam, quæ Maſaniſſæ iam nupta foret. Fa-
ctis nuptijs ſuperuenit Lælius: & adeo non diſſimulauit improba-
C re factum, vt primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detra-
ctam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus ſit. victus de-
inde precibus Maſaniſſæ, orantis vt arbitrium vtrius regum duorum
fortunæ acceſſio Sophoniſba eſſet, ad Scipionem reijceret: miſſo
Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præſidijs
regijs tenebantur, adiuuante Maſaniſſa recepit. Syphacem in ca-
ſtra adduci cum eſſet nunciatum, omnis velut ad ſpectaculum tri-
umphi multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe vinctus, ſequebatur
grex nobilium Numidarum. tum quantum quiſque plurimum poſ-
ſet magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam ſuam au-
gendo, addebat. Illum eſſe regem, cuius tantum maieſtati duo po-
tentiſſimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginienſiſ-
que, vt Scipio imperator ſuus ad amicitiam eius petendam, relicta
prouin-

prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. sicut ab diis immortalibus pars vtraque hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit, vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circunstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina viri pręsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij, dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore: nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atque insanisse fatebatur: sed tum demum cum arma aduersus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atque intemperantius eam, quam se duxisse. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit, & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto neque expectato Lælio faciebant: tamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset, abductum in secretum Masanissam sic alloquitur:
„ Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in
„ Hispaniam ad iungendam mecum amicitiam venisse, & postea in

Africa

A Africa teipsum, spesq; oẽs tuas in fidem meã commisisse. atqui nulla earum virtus est, ꝓpter quas appetẽdus tibi visus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinũ gloriatus fuerim. Hanc te quoq; ad cæteras tuas eximias virtutes, Masanissa adiecisse velim. nã non est (mihi crede) tantum ab hostib. armatis ætati nostrę periculi, quantum ab circumfusis vndiq; voluptatibus. qui ea sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriã sibi peperit, q̃ nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & cõmemoraui & memini: cætera teipsum reputare tecum, q̃ me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusq; est, itaq; ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolũt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regẽ coniugemq; eius, etiam si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrẽ eius imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de
B ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atq; in arma coegisse præcipitẽ dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiã maiore culpa, q̃ causa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti nõ rubor solum suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidẽ in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetq; eum, vt quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictę consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatẽ eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, cum crebro suspirio & gemitu, qđ facile à circumstantib. tabernaculum exaudiri posset, aliquãtum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet,
C ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniã arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidẽ præstare, ne viua in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæq;, & duorum regũ, quibus nupta fuisset, sibi ipsa cõsuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferẽs minister cum ad Sophonisbã venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, si nihil maius vir vxori præstare potuit, hoc tamen nuncia, melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quam acceptũ poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuit, fe-

cerit, leniter castigat. Postero die vt à præsenti motu auerteret a- A
nimum eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi
Masanissam primum regem appellatum, eximiisque ornatum lau-
dibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione ebur-
neo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, ne-
que magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque
triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium ex-
ternorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium
deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat: & alij militares
viri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Iis honoribus mol-
litus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Sy-
phace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace a-
liisque captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati pro-
fecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta
inchoauerat, permuniit. Carthaginienses non breui solum, sed B
prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione clas-
sis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam in
Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo
authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam mittunt
XXX. seniorum principes, id erat sanctius apud illos consilium,
maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Ro-
mana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto cre-
do ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conue-
niens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium,
sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque e-
ius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam
ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium
ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. para-
tis obedienter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe C
in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victo-
riam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victo-
riam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gen-
tes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Le-
ges pacis se has dicere: Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant.
exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis
omnibus quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues lon-
gas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC.
millia modium, pecuniæ summam quantam imperauerit, parum
conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pon-
do argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio.
His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultan-
dum

A dum dabitur: si placuerit, mecum inducias facite. Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traiicerent) legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos perfugasque & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audiẽtes B fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusq; aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quod Masanissam nõ appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita Patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam. & porro daturum esse. C petere, vt regium nomen cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset, illud quoq; petere Masanissam, vt Numidas captiuos qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte atq; ordine videri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea Patres comprobare atq; laudare. Munera quæ legati ferrent regi, decreuerunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & tabernacula, militaremq; suppellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinum millium comitib.

eorum millibus æris, & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, A
Numidiſq; qui ex cuſtodia miſſi redderentur regi. ad hoc ędes, libera loca lautia legatis decreta. Eadem æſtate qua hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quintilius Varus prętor, & M. Cornelius Procoſ. in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidijs tenuit, ipſe ad prima ſigna equo aduectus proq; duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſumma vi hortabantur. poſteaquam nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, vt vides, fit pugna, inquit: & induratus præter ſpem reſiſtendo hoſtium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum eſt. equeſtrem procellam excitemus oportet, ſi turbare ac ſtatu mouere volumus. itaq; vel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hoſtem emittito. Vtram vellet B
præter muneris partem proconſule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomē erat, impigro iuuene ad equites pergit, iuſſoſq; aſcendere in equos, repente in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrē auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet, ad quorum ſtridorem odoremq; & aſpectum territi equi, vanum equeſtre pręlium fecerunt. & vt permixtus, vbi cuſpide vti & cōminus gladio poſſet, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. ſimul & peditū legio duodecima magna ex parte cæſa pudore magis quā viribus tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepiſſet, Magoq; ex ſubſidijs Gallos integræ legioni oppoſuiſſet. quibus haud magno certamine fuſis, ha- C
ſtati legionis vndecimæ conglobant ſeſe, atq; elephantos iam etiam peditū aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos conieciſſent: nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum auerterunt. quatuor grauati vulnerib. corruerunt. Tum prima commota hoſtium acies, ſimul omnibus peditibus, vt auerſos videre elephantos, ad augendum pauorē ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines tenorem pugnę ſeruabant. poſteaquā femore transfixo cadentē, auferriq; ex prælio prope exanguem videre: extemplo in fugam omnes conuerſi. Ad V. millia hoſtium eo die cęſa, & ſigna militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII. amiſſa. inde & tribuni mi-

litum

A litum duo, M. Cosconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierunt, iubentes primo quoq; tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus, periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresque ipsi relinqui Italiam à Pœ-
B nis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quam in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto, à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eo quoque processerat) gesta. patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimumsextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis
C pl. fuisset, contra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Consentia, Vffugum, Hergæ, Besidiæ, Hetriculum, Syphe-um, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est: Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africã ijs forte diebus, quib. ad Magonem, venerunt. Frendens, gemensque ac vix lachrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: Iam non perplexe, inquit, sed palam reuocant, qui vetando supple- "

» mentum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo An- A
» nibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusque, sed sena-
» tus Carthaginiensis obtrectatione, atque inuidia. neque hac defor-
» mitate reditus mei tam Pub. Scipio exultabit, atq; efferet sese, quam
» Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Car-
» thaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo, præparaue-
rat ante naues itaq; inutili militum turba præsidij specie in oppida
Brutij agri, quæ pauca magis metu quam fide continebantur, di-
missa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: mul-
tis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes concesse-
rant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in
templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exi-
lij causa reliquentem, magis mœstum abisse ferunt, quam Anniba-
lem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ littora, & de-
os hominesque accusantem, se quoque ac suum ipsius caput execra- B
tum, quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam
duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem
in Italia Pœnum non vidisset: se centum millibus armatorum ad
Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolam-
que consenuisse. Hæc accusans, querensque, ex diutina possessio-
ne Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & An-
nibalem profectos allatum est, cuius duplicis gratulationis minuit
lætitiam, & quod parum duces in retinendis ijs, cum id manda-
tum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: &
quod soliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumque
inclinata, quo euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini
venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginien-
ses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta C
& quinquaginta auri, octingenta pondo argenti, in vestibulo curiæ
posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro ar-
gentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data,
ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab se-
nioribus facta est, segnius homines bona quam mala sentire. transi-
tus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; iniecisset, sese
meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra ho-
stium è muris vrbis: quæ vota singulorum vniuersorumque fuisse?
quoties in concilijs voces manus ad cœlum porrigentium auditas?
En vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bo-
na pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sextodeci-
mo demum post anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat. a-
deone aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere,
nedum

A nedum vt præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, vti referret P. Ælius prætor: decretumque, vt V. dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæq; maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud
B sibi mandatum esse, vti peterent, quam vt in ea pace quæ postremo cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus, potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresque qui fœderibus inter fuerant, alia alij interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos qui veterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptę. M. Liuius Cn. Seruilium Cos. qui propior esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: non videri sibi, absente consulum altero ambobusue eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul dictator-
C que fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio quam Scipionis, accipiendam abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Læuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos venisse arguebat: iubendosque eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos, Scipioniq; scribendum, ne bellum remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque expectantes: deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Leuini sententiam

discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per e- A
os dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum caussis consumpsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari, tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio C C. onerariis, XXX. longis nauibus ex Sicilia traiicienti non eadem fortuna fuit. In con- B
spectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africam turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX. ferme millia ab vrbe, aliæ aduersus vrbem ipsam ad calidas aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populique consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurum traiiceret, inde per littora portusque dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarũ primum C
ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorẽ futurum cernerẽt: petierũt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, cum ad Bagradã flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes,

A mes, ſeu clam miſſo à Carthagine nũcio vti fieret, ſeu Aſdrubale qui claſſi præerat, ſine publica fraude auſo facinus, quinqueremem Romanam ſuperantem promontorium ex alto repente aggreſſæ ſunt, ſed neq; roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterãt, neq; tranſilire armati ex humilioribus in altiorẽ nauem. & defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt, quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoq; à caſtris in littus effuſa tueri potuiſſet. concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immiſiſſent, nauis tantum iactura facta incolumes ipſi euaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſcelere cum haud dubie induciæ ruptæ eſſent, Lælius Fuluiuſq; ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſuperuenerunt. quibus Scipio, etſi non induciarum modo fides à Carthaginienſibus, ſed etiam ius gentiũ in legatis ſuis violatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis
B moribus indignum in ijs facturum eſſe cum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante, iuſſus è nautis vnus aſcendere in malum, vt ſpecularetur quam tenerent regionem: cum dixiſſet ſepulchrum dirutũ proram ſpectare, abominatus, præteruehi iuſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem, atq; ibi copias expoſuit. Hæc eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magiſter equitum erat, & T. Claudius Nero conſules facti ſunt. Cæterũ exitu ſuperioris anni cum legati ſociarum vrbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regijs præſidijs, miſſoſq; in Macedoniã legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Philippũ regem, ſimul nunciaſſent quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, vt eſſent Carthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquantũ vna miſſum: legatos ad regem, qui hæc aduerſus fœdus facta videri patribus nuncia-
C rent, mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius, ijs tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad ſolum exuſtus eſt & aquarũ magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquã quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnã vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo deſcripſerũt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactę ætatis, ſiquidem verum eſt augurem duos & quadraginta annos fuiſſe, quod quidã authores ſunt. Vir certe fuit dignus tãto cognomine, vel ſi nouũ ab eo inciperet. ſuperauit paternos honores, auitos æquauit. pluribus victorijs, & maioribus prælijs auus inſignis Rullus, ſed omnia æquare vnus hoſtis Annibál poteſt. cautior tamen quam promptior hic habitus fuit. & ſicut dubites, vtrũ ingenio cun-

ctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum A erat: sic nihil certius est, quam vnum hominē nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius in eiusdem locum pontifex, (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnū, plebeij ter toti instaurati ab ædilib. M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti; & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum C. Seruilius consul habuerit, an quia eum res in Hetruria tenuerit. quæstiones ex S.C. de coniurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diuersi authores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Capitolium vocato de prouincijs retulerunt. Italiam atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, volebāt. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere, vt si ijs vi- B deretur, populum rogarent quem vellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africam traijceret, pariq; imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadē prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad vrbem senatui placuisset. Prętores, M. Sestius Galliā est sortitus, vt duas legiones prouinciāq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum XX. nauibus longis militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quin- C gentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit. cæteris ita, vti quisq; obtinebant prouincias exercitusq; prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentq;, quos Ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores vouerat, si per quinquenniū illud respublica eodē statu fuisset, vt eos consules prius quam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduū facti: hostiæq; quibus votæ erant dijs cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certum cōstare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalē post sextumdecimum annum ex Italia decedentem vacuam possessionē eius reliquisse populo Romano: an magis me-

gis me-

A gis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum: cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitũ, grauiorẽ in sua terra futurum hostem Annibalẽ, quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futurã, aut tumultuarijs exercitibus ex agrestiũ semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atq; educato inter arma, puero quondã milite, vix dum iuuenẽ imperatorẽ: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretũ monumentis ingentiũ rerum complesset, ducere exercitũ æqualem stipendijs suis, duratũ omnium rerum patiẽtia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuuias non militũ modo, B sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui cõsules Romanos sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. peruagatos capta castra, captas vrbes Romanas. non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebãt, etiam quod, cum assuessent per aliquot annos ad bellum ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus, lenta spe in nullum propinquam debellandi finem gerere, erexerant omniũ animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen comparati duces. ij quoq; quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curę intentiores erant. Haud dispar habitus animorũ Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacẽ intuentes Annibalem, ac rerum gestarũ eius magnitudinẽ, pœnitebat: C modo, cum respicerẽt bis sese acie victos, Syphacem captũ, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia vnius virtute & cõsilio Scipionis facta, velut fatalẽ eum ducem in exitium suum natũ horrebant. Iam Asdrumetũ peruenerat Annibal. vnde ad reficiendũ ex iactatione maritima militẽ paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuncijs, omnia circa Carthaginẽ obtineri armis afferentiũ, magnis itineribus Zamã contẽdit. Zama quinq; dierũ iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores, cum excepti à custodib. Romanis deducti ad Scipionẽ essent: traditos eos tribunis militũ, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, qua vellet, circũduci iussit: percũctatusq;, satin' percõmode omnia explorassent, datis qui prosequerẽtur, retro ad Annibalẽ dimisit. Annibal nihil quidẽ eorũ quæ nũciabãtur (nam & Masanissam cũ sex millibus peditũ, quatuor equitũ venisse eo ipso

forte

forte die afferebăt) læto animo audiuit, maxime hoſtis fiducia, quæ A
non de nihilo profecto concepta eſt, perculſus. itaque quanquam &
cauſa belli eius erat, & aduentu ſuo turbauerat pactas inducias, &
ſpem fœderũ: tamen ſi integer, quam ſi victus peteret pacẽ, æquio-
rem impetrari poſſe ratus, nuncium ad Scipionẽ miſit, vt colloquẽ-
di ſecum poteſtatem faceret. Id vtrum ſua ſponte fecerit, an publico
conſilio, neutrum, cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo præ-
lio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie
ſunt cæſa, mille & ſeptingenti capti, legatum cum aliis decem lega-
tis tradit in caſtra ad Scipionem veniſſe. Cæterum Scipio cum col-
loquium haud abnuiſſet, ambo ex compoſito duces caſtra protule-
runt, vt coire ex propinquo poſſent. Scipio haud procul Nadagara
vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli
coniectum erat, conſedit. Annibal tumulum à quatuor millibus
inde, tutum commodumque alioqui, niſi quod longinquæ aqua- B
tionis erat, cepit. ibi in medio locus conſpectus vndique, nequid in-
ſidiarum eſſet, delectus. Summotis pari ſpacio armatis, cum ſingu-
lis interpretibus congreſſi ſunt, non ſuæ modo ætatis maximi du-
ces, ſed omnis ante ſe memoriæ omnium gentium cuilibet regum
imperatorumue pares. Pauliſper alter alterius cõſpectu admiratio-
(Annibal ad Scipionem.) „ ne mutua, prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita
„ fato datum erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, qui-
„ que toties prope in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem pe-
„ tendam venirem, lætor, te mihi potiſſimum datum, à quo peterem.
„ Tibi quoque inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit,
„ Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dij dediſſent, ti-
„ bi ceſſiſſe: teque huic bello veſtris prius quam noſtris cladibus inſi-
„ gni, finem impoſuiſſe. hoc quoque ludibrium fortunæ caſus edidit,
„ vt cum patre tuo conſule ceperim arma, cum eodem primum Ro- C
„ mano imperatore ſigna contulerim, ad filium eius inermis ad pa-
„ cem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus no-
„ ſtris mentem datam ab diis eſſe, vt & vos Italiæ, & nos Africæ impe-
„ rio contenti eſſemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia atque Sar-
„ dinia ſatis digna precia ſunt pro tot claſſibus, tot exercitibus, tot
„ tamq; egregiis amiſſis ducibus. Sed præterita magis reprehendi poſ
„ ſunt, q̃ corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de noſtris dimicaremus.
„ nec in Italia ſolum vobis bellũ, nobis in Africa eſt: ſed & vos in por-
„ tis veſtris prope ac mœnibus ſigna armaq; hoſtium vidiſtis: & nos
„ ab Carthagine fremitũ caſtrorum Romanorũ exaudiuimus. Quod
„ igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in me
„ lio e veſtra fortuna de pace agitur: agimuſq; ij, quorum & maxime
intereſt

A interest pacem esse, & qui quodcunq; egerimus, ratum ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est, non abhorrente à quietis consiliis. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem, vnde puer profectus sum, iam secundæ iam aduersæ res ita erudierũt, vt rationem sequi quam fortunã malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraq;, quam quietis opus est consiliis, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem fortuna nunquã decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdũ militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortẽ, ex calamitate vestræ domus insigne virtutis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis. consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exer-
B citibus cæsis, binis eadẽ hora captis simul incensisq; castris, Syphace potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriã malle, quam pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis quam vtiles: & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonã quoq; mentem darent dij, non ea solũ quæ euenissent, sed etiã ea quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego documẽti in omnes casus sum, quem modo castris inter Anienem atque vrbem vestram positis, ac iam prope scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram vrbem, ea pro mea deprecantem. Maxime cuique fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi
C ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quam honesta. Melior tutiorq; est certa pax, quam sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis discrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemque belli communem propone animo. vtrinq; ferrum corpora humana erunt, nusquã minus quam in bello euentus respondent. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora vnius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quã dij dederint. Inter pauca felicitatis virtutisq; exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo

tandem

„ tandē felicitati modũ, nec cohibendo efferentem se fortunã, quan- A
„ to altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidem eius qui dat, nõ
„ qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan nõ indigni sumus, qui
„ nobismetipsis mulctam irrogemus. Nõ recusamus quin omnia pro-
„ pter quæ bellũ initũ est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quic-
„ quid insularũ toto inter Africã Italiamq; continetur mari: Cartha-
„ ginienses inclusi Africæ littoribus, vos, quãdo ita dijs placuit, exter-
„ na etiã terra mariq; videamus regentes imperia. Haud negauerim,
„ propter nõ nimis syncere petitã aut expectatã nuper pacem, suspectã
„ esse vobis Punicã fidem: multum per quos petita sit, ad fidem tuẽdæ
„ pacis pertinet Scipio. vestri quoq; (vt audio) patres nõnihil etiam ob
„ hoc quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacẽ. An-
„ nibal peto pacẽ: qui neq; peterẽ, nisi vtilem crederẽ: & propter ean-
„ dem vtilitatẽ tuebor eam, propter quã petij. & quemadmodũ, quia
„ à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuide- B
„ re ei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat. Ad-
uersus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit.

Rñdet Scipio. „ Non me fallebat, Annibal, aduentus tui spe Carthaginienses & præ-
„ sentẽ induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neq; tu id sane dissi-
„ mulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas,
„ præter ea quæ iampridẽ in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi
„ curæ est sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic mihi la-
„ borandũ est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex cõditioni-
„ bus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadẽ pateat con-
„ ditio, vt etiã prosit vobis fraus, petitis. Neq; patres nostri priores de
„ Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus bellũ. & tunc Mamertinorũ so-
„ ciorum periculũ, & nunc Sagunti excidiũ nobis pia ac iusta induc-
„ rũt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dij testes sunt: qui & illius
„ belli exitum secundũ ius fasq; dederũt, & huius dant & dabũt. Quod C
„ ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ repu-
„ to, & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæte-
„ rum quemadmodũ superbe & violẽter me faterer facere, si priusquã
„ in Africã traiecissem, te tua voluntate cedentẽ Italia, & imposito in
„ naues exercitu, ipsum venientẽ ad pacem petendã aspernarer: sic nũc
„ cum prope manu conserta restitantem ac tergiuersantem in Africã
„ traduxerim, nullã sum tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad
„ ea, in quæ tum pax cõuentura videbatur (quæ sunt, nosti) mulctæ na-
„ uium cum commeatu per inducias expugnatarũ, legatorumq; vio-
„ latorũ, adijcitur, est quod referam ad cõsilium: sin illa quoq; grauia
„ videntur, bellum parate, quoniam pacẽ pati nõ potuistis. Ita infecta
pace ex colloquio ad suos cũ se recepissent, frustra verba pacata re-
nunciant:

A nunciant: armis decernendũ esse, habendamq; eam fortunã, quam dij dedissent. In castra vt est ventum, pronunciant ambo, arma expedirent milites, animosq; ad supremum certamen, nõ in vnum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinã noctem scituros: neq; enim Africã, aut Italiam, sed orbem terrarũ victoriæ præmiũ fore: par periculum præmio, quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiũ vllum patebat in aliena ignotaq; terra, & Carthagini supremo auxilio effuso adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusq; modo suã, modo hostium aciem, cum oculis magis quam ratione pensarent vires, simul

B læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atq; hortando subijciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recẽtia in Africa prælia, & confessionem hostium, quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit flecti: ominatur (quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Ægateis insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos) adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prędam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; deos. Adeo celsus hæc corpore, vultuq; ita læto, vt vicisse iam crederes, dicebat. Instruit deinde primos

C hastatos, post eos principes: triarijs postremã aciem clausit. nõ confertas autẽ cohortes ante sua quemq; signa instruebat, sed manipulos aliquantũ inter se distantes, vt esset spaciũ, quo elephanti hostiũ accepti, nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato pręcepto, vt ad impetũ elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamq; discursu applicantes se antesiganis, viam qua irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vnquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus Maurisq;

risq; admistis : in secunda acie Carthaginienses Afrosq;, & Macedo- A
num legionē : modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem
Italicorū militū (Brutij pleriq; erant, vi ac necessitate plures quā sua
voluntate decedentē ex Italia secuti) instruxit. equitatū etiam ipsum
circundedit cornibus. dextrū Carthaginienses, sinistrū Numidæ te-
nuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, qui-
bus non lingua, non mores, non lex, non arma, nō vestitus habitus-
que, non causa militandi eadē esset. auxiliaribus & præsens, & mul-
tiplicata merces ex præda ostētatur. Galli proprio atq; insito in Ro-
manos odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italiæ deductis,
ex asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Nu-
midasq; impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. alijs aliæ spes
ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patrię, dij penates se-
pulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugesq; pauidę. aut ex-
cidium seruitiumq;, aut imperiū orbis terrarū, nihil aut in metum B
aut in spem medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud
Carthaginienses duces suarum gentium inter populares, pleraque
per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubæ cornuaque ab
Romanis cecinerunt : tantusq; clamor ortus, vt elephanti in suos si-
nistro maxime cornu verterētur, Mauros ac Numidas. addidit facile
Masanissa perculsis terrorem : nudauitq; ab ea parte aciem equestri
auxilio. paucæ tamen bestiarū intrepidę in hostē actæ, inter velitum
ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. re-
silientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obte-
rerentur, fecissent, in ancipites ad ictum vtrinq; conijciebant hastas:
nec pila ab antesignanis cessabant, donec vndique incidentibus telis
exacti Romana acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthagini-
ensium equites in fugam verterunt. Lœlius vt turbatos vidit hostes,
addit perculsis terrorē. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum C
pedes concurrit, nec spe, nec viribus iam par. adhoc, dictu parua, sed
magni eadē in re gerenda momenti res, congruens clamor à Roma-
nis. eoq; maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentium multarum di-
screpantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis & suo & armo-
rum pondere incumbentiū in hostem : cōcursatio & velocitas illinc
maior quā vis. Igitur primo impetu extēplo mouere loco hostium
aciem Romani: ala deinde & vmbonib. pulsantes, in summotos gra-
du illato, aliquantū spacij velut nullo resistente, incessere: vrgentib.
& nouissimis primos, vt semel motā aciem sensere, quod ipsum vim
magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes auxiliares ce-
dentes secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant,
vt contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se
perue-

A Perueniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundā aciem: partim nō recipientes cædere, vti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & prope duo iam permista prælia erant: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus, non tamen ita perculsos iratosq; in aciē accepere, sed densatis ordinibus, in cornua, vacuūq; circa campū extra præliū eiecere, ne pauidos fuga vulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominū armorumq; locū in quo steterant paulo ante auxiliares compleuerat, vt prope difficilior transitus esset, quam per confertos hostes fuerat: itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumq;, & labē sanguinis, quà quisq; poterat, sequētes hostem, & signa & ordines confuderūt. principū quoq; signa fluctuare cœperant, vagā ante se cernentes aciē. Quod Scipio vbi vidit,
B receptui propere canere hastatis iussit: & sauciis in postremā aciem subductis, principes triariosq; in cornua inducit, quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro præliū ortum est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorum genere & vsu militiæ, & fama rerum gestarū, & magnitudine vel spei vel periculi pares. sed & numero Romanus superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat. iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius & Masanissa pulsos per aliquantum spacij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demū impetus perculit hostem. multi circunuenti in acie cæsi: multi per patentem circa campū fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumq; cæsa eo die supra millia viginti. par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephātis vndecim. Victores ad duo
C millia cecidere. Annibal cum paucis inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus singulari arte etiam eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atq; intolerabilis vis, signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimū spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiensiū aciem ne homines misti colluuione omniū gentium, quos non fides teneret, sed merces liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atq; impetum hostium excipientes fatigarēt: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. tum, vbi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosq;, vt omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cū fessis ac sauciis pugnarent, superiores

Laudat Annibal ob singularē artē dispōnis exercit.

cc essent

essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem, summotus. Hoc edito velut vltimo virtutis opere, Annibal cum Adrumetum refugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, non prælio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetranda esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris, direptisq;, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt, nuntio allato, P. Lentulum cũ L. rostratis, C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Admouendum igitur vndique terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum victoriæ nuncio. Cn Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cùm velata insulis ramisq; oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, authore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesq; fidem & misericordiam Scipionis: nullum ijs aliud responsum datum, quàm vt Tunetem venirent, se eò moturum castra ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus quàm peditibus venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus xv. millia hominum cæsa, mille & cc. viui capti sunt, & equi Numidici mille & D. signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem quo antea loco castra posita, legatique xxx. Carthagine ad Scipionem venerunt, & illi quidem multo miserabilius quam ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In concilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edocti, tandem deos & iusiurandum esse crederent, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis viuerent, quas vrbes, quosq; agros

(Margin letters: A at line 1, B at "Carthaginiensium occurrit nauis", C at "Numidici mille & D.")

A agros, quibusq; finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret: perfugas fugitiuosq;, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent: elephantosq;, quos haberent domitos, neq; domarent alios. bellũ néue in Africa néue extra Africã iniussu populi Rom. gererent. Masanissæ res redderent, fœdusque cum eo facerent, frumentum, stipendiumq; auxilijs donec ab Roma legati redissent, præstarent. XM. talentum argenti descripta pensionibus à suis in annos L. soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIIII. annis, neu XXX. maiores. inducias ita se daturum si per priores inducias naues onerariæ quæq;, captæ fuissẽt in nauibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis vllam esse. Has conditiones legati cum domum ferre iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem pro-
B cessisset, audireturque à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore audiríque, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ ciuitati species cum fremitum populi mouisset, perturbatus militaris vir vrbana libertate: Nouem, inquit, annorum à vobis profectus, post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me a puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probè videor scire: vrbis ac fori iura, leges, mores, vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis verbis disseruit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil præter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines vtiq; inquiri: cætera quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem ex a-
C cie ad mare peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantiq; ante omnia Scipioni vt Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ XXV. millia pondo argenti præsentia exacta, induciæque Carthaginiensibus datæ in tres menses. additum, ne per induciarum tempus alio vsquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi Liuius. Veturius Philo, & Marcus Martius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt,

vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad A
nuncium primum rebellionis Carthaginiẽsium trepidatum fuerat:
iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atq; inde in Africam traiicere: & alter consul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quã consulis, censuerãt. Prodigia quoq; nunciata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresq; in profundum haustæ. Ariciæ forũ, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluit. Id prodigiũ more patrio nouendiali sacro, cætera hostiis maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionẽ versa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi A- B
pollinares circo inundato, extra portam colinam ad ædes Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde aquã nunciatum esset: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium Cos. profectum tandem ab vrbe inter portus Cossanum Lauretanumq; atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquũ tẽpestatis exsæuiret: Iluam insulã, & ab Ilua Corsica, à Corsica in Sardiniã traiecit. ibi superantem insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisq; spoliatę naues: quædam fractæ. ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. vbi dum subductæ reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo prorogante C
imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorũ causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciã est profectus. Dictator magistrum equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum pridie Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti nõ essent, respub. sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus põtifex eo anno mortuus in locum eius suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniã ex ærario scribæ, viatoresq; ædilitij clam egessisse per indicem cõperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludo-

rumque

A rumq; causa epulū Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. vbi cum L. Veturius Philo pugnatū cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemq; tādem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrū exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene gestæ rei accessio erat, deuictū. in concionem inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in vrbe templa, supplicationesq; in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus vt senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dictore est, consules nouos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita: creati cōsules Cn. Cornelius Len-

B tulus, P. Aelius Pætus. Prætores M. Iunius Pennus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginiensiū auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebāt animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilē victoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquā agi passurum, quam sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatā ab T. Claudio consule, Cn. Corneliū tentare aiebant. ex authoritate patrum latum ad populū esse, cuius vellent im-

C perium in Africa esse, omnes V. & XXX. tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu & ad populum acta res: postremo eo deducta est, vt senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt, vti consules prouincias inter sese compararent, sortirenturve, vter Italiam, vter classem nauium L. haberet. cui classis obuenisset, in Siciliā nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam traijceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacē per P. Scipionem dari, atq; ab eodem exercitum deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset,

duas legiones à M. Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cum exerci- A
tibus quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium.
Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liui-
us priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius prætor duas legiones in
Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam
quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prio-
ris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruria proro
gatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam an-
nos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse, vt ij
consules cum tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent,
cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in
vnam legionem conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes so
cios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites
L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli B
L. nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quę in Africa esset
P. Villij, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, de-
ligeret. P. Scipio L. longas naues haberet, quas habuisset: quibus si
Cn. Octauium: sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in
eum annum imperium esset, si Lælium præficeret. Octauius Romam
decederet: reduceretq; naues quibus proconsuli vsus non esset. Et M.
Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas
legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno,
centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis
Philippi & Carthaginiensium actum. priores Macedonas introduci
placuit, quorum varia oratio fuit: partim purgantiũ quæ questi erãt
missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim vltro
accusantium quidē & socios populi Romani, sed multo infestius M.
Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substi-
tisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis sig- C
nis collatis pugnasse, partim postulantium, vt Macedones duxq; eo-
rum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in
vinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius missus ad id
ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. Aurelium relictum, ne so-
cij Populi Romani fessi populationibus atque iniuria, ad regem de-
ficerent, finibus sociorum non excessisse, dedisse operam, ne impune
in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpu-
ratis & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedo-
num & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali Cartha-
giniensibusque auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum
perplexe responderent, ipsi antè responsum tulerunt, bellum que-
rere regem, & si pergat, propediem inuenturum. Dupliciter ab

A eo fœdus violatum: & quod sociis populi Romani iniurias fecerit, bello armisq; lacessiuerit: & quod hostes auxiliis & pecunia iuuerit. & P. Scipionē recte atq; ordine videri fecisse, & facere, quod eos qui arma contra populum Romanū ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginiēses vocati. quorum ætatibus dignitatibusque conspectis (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersusque factioni Barchinæ. eo tum plus illi authoritatis fuit. belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferēti. Qui cum varia oratione vsus esset, nunc purgando crimina, nunc quæ-

B dam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset: nunc monendo etiam Patres conscriptos vt rebus secundis modeste ac moderate vterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas nunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Romanum eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit & hercule mirandum fuisse, si aliter facerent, ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata ac prope iam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus pene parcendo victis quam vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiēsium res. nihil eis, qui modo orbem prope terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. iis inclusos, non terra,

C non mari quicquā sui iuris cernere. vrbem quoq; ipsam, ac penates ita habituros, si nō in ea quoq;, quo nihil vlterius sit, sęuire populus Romanus velit. Cū flecti misericordia patres appareret, senatorū vnum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent, cum eos per quos ante ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdera violantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, S. C. intercessit. Tum M. Atilius & Q. Minutius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent iuberentne senatum decernere, vt cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberēt? De pace vti rogatæ omnes tribus erāt, iusserunt pacē dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, vt

P. Scipio ex X. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiẽsi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntq;, vt sibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in ijs partim propinquos, amicosq; suos, nobiles homines partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum ducentos fermè ederent, senatusconsultum factum est, vt legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentq; ei, vt si pax conuenisset, sine precio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultum in hæc verba factum est: Vt priuos lapides silices, priuasq; verbenas secum ferrent: vti prætor Romanus his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cũ in Africam venissent ad Scipionem, quibus antè dictum est, legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues profectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis antè quinquaginta pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat, Q. Luctatio, A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & viginti Pub. Cornelio T. Sempronio consulibus, finitum est decimo octauo anno, Cneio Cornelio P. Aelio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse? T. Claudij primùm cupiditatem, deinde C. Cornelii fuisse in mora, quo minus id bellũ exitio Carthaginis finiret. Carthaginiensibus cùm prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cum ipse lachrymarum causa esset. Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis apparet non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeò est intempestiuus, quàm vestræ ista absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere con-

A concidimus.nec tamen esse in vos odio vestro consultum ab Roma-
nis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris ho-
stem non habet,domi inuenit:vt præualida corpora ab externis cau-
sis tuta videntur,sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirum
ex publicis malis sentimus,quantum ad priuatas res pertinet, nec in
eis quicquam acrius,quam pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum
spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudã
destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit,
nunc quia tributum ex priuato conferendum est,tanquam in pub-
lico funere comploratis.quàm vereor ne propediem sentiatis leuis-
simo in malo vos hodie lachrymasse.Hæc Annibal apud Carthagini-
enses.Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternum
Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agrisq; , quæ ex regno Syphacis in
B populi Romani potestatem venissent,adiectis donauit. Cn. Octauiũ
classem in Siciliam ductam Cn.Cornelio consuli tradere iussit.lega-
tos Carthaginiensium Romam proficisci,vt quæ ab se ex decem lega
torum sententia acta essent,ea patrum authoritate , populiq; iussu,
confirmarentur.Pace terra mariq; parta,exercitu in naues imposito
in Siciliam Lilybæum traiecit.inde magna parte militum in nauibus
missa,ipse per lætam pace non minus quàm victoria Italiam, effusis
non vrbibus modò ad habendos honores,sed agrestium etiam turba
obsidente vias,Romam peruenit,triumphóque omnium clarissimo
vrbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia
XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit.Morte subtractus
spectaculo magis hominum,quam triumphantis gloria Syphax est.
Tibure haud ita multo antè mortuus , quò ab Alba traductus
fuerat. conspecta mors tamen eius fuit : quia publico funere est
C elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haud qua-
quam spernendus author tradit. Secutus Scipionem trium-
phantem est pileo capiti imposito,Quintus. Terentius Culleo , o-
mniq; deinde vita , vt dignum erat,libertatis authorem coluit.Afri-
canum cognomen militaris prius fauor,an popularis aura celebra-
uerit,an sicuti Felicis Syllæ,Magniq; Pompeij patrum memoria cœ-
ptum ab assentatione familiari sit,parum compertum habeo. Pri-
mus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus:
exemplo deinde huius nequaquam victoria pares,insignes
imaginum titulos, claraque cognomina
familiæ fecere.

RERVM ET VERBORVM TERTIAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

A.

Asdru-

Car-

Cn. Sic-

Philip-

Ver-

FINIS.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0031296